ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

V

D[R] ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

V.

SELJAČKA SLOGA

D[R] VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG

ZAGREB 1937.

DOM 1903.

TIPOGRAFIJA D. D., ZAGREB

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 1. | U Zagrebu, u četvrtak, 15. siečnja 1903. | God. 4.

Seljak zna mnogo, — ali jednoga ipak ne zna.

Kad stanem ovako pisati u ovaj naš „Dom“, više mi puta dodje na pamet ovo: A pa što bi ti naučao naše seljake?! Nikakav nauk ne vriedi ništa, ako ne vriedi za život. A tko će učiti naše seljake, kako treba živjeti?! Oni znadu orati, kopati i svaki drugi posao raditi i tim se hraniti i oda zla braniti, — pa što ćeš ti njih učiti! — A znadu oni i drugačije ljudski živjeti. Oni se liepo i u redu žene, liepo živi muž sa ženom, otac i mati s djecom, rod s rodom, susjed sa susjedom, — pa što ćeš više!? Bome onakve ljubavi i sloge medju mužem i ženom nema u gospode, kako to ima u seljakâ. Što gospoda znadu, koliko žena na selu prepati uz svoga muža čitav život! Koliko ima djece — mnoga svake godine — a niti služkinje kakve, niti dadilje, niti dojkinje, — i još radi sve poslove! Gradska bi žena tri puta na dan razpela svoga muža na križ i tri puta mu kožu oderala, da joj je tako živjeti. A naša seljanka trpi, šuti, doji, nuna, pjeva, radi, muči se — i na godinu opet rodi diete i veseli mu se, kao da je prvo.

„A što još ne bi! Koliko ih ima, što rodi jedno, pa nijedno! Nisu ni one —“

Pa da, nisu ni one sve baš svetice, znam ja. Znam ja, da je gdješto otišao vrag po vragu, — ali nije sve. Oho! Ni iz daleka nije sve otišlo po vragu. Eno cielo primorje od Istre do Crne Gore, pa cielo primorsko zagorje sve preko Bosne — tu je još onako, kako rekoh. A što je ravnica medju Savom i Dravom k vragu okrenula, — to još nije cieli hrvatski seljački narod. Pa ni u ravnici nije svuda jednako. I ja sam iz ravnice, pa je nas braće bilo, hvala Bogu, jedanaestero.

Ali ste me uzalud samo zbunili. Nisu meni samo žene i njihova djeca na pameti. Pogledajte cieli seljački život: to nije šala, tu se hoće i duše i pameti, tko hoće da na selu proživi. Pomi-

slite samo na susjede i medjaše, koji imadu vazda medju sobom posla: sad ti nješto treba, sad preleti na tvoje kokoš, sad zagazi krmče i blažče, sad se zavade djeca, pa i žene, — ta tu bi morao biti vječni boj i tabor, kad naši seljaci ne bi znal: ljudski živjeti. A oni ne samo ljudski živu, nego ljudski i umiru i svoj svoga dvori do smrti, liepo ga sa svojima sahrani, sadi mu na grobu cvieće i pali mu svieće, — pa ću ga ja još učiti, kako se živi! Dosta mi je otvoriti ono nješto knjiga, što su dobri ljudi hodajući i pitajući po narodu sabrali: one pjesme o braći i majci, one poslovice o ljudima i životu, — pa da ja učim te ljude, kako se živi!

Pa i ne učim, i nije mi ni na kraj pameti. Ako seljak ne zna živjeti ljudski, onda ne zna nitko. Ja se u to nisam nikad pačao, ili ako jesam, — malo; a to malo zato, što možda i ja znam ponješto, kako se živi, pa je to slobodno onako u razgovoru spomenuti.

Ali ima jedno, što seljaci ne znadu, a život im oteščava. Ima toga baš i više, ali za danas dosta i ovo jedno.

Kad se pita za zlo, koje seljaka tare, svagda treba razlikovati dvoje zlo: veliko i maleno zlo. Veliko je zlo za seljaka, kada dodje loša godina, kad mu se kod blaga dogodi velika nesreća, ili kad mu se u kuću useli bolest; ne spominjem posebice onoga velikoga zla, kad u kući nema mira ni sloge, — jer toga ima svagdje, i kod gospode. To je dakle veliko zlo. A malo je zlo, kad seljak ima zla popa, još gorega načelnika ili notaruša, i u obće kad je loša vlada: veliki i nesmiljeni porezi i daće, bezobzirne globe i zatvori i druge kojekakve neprilike, koje dolaze „odozgora“, t. j. od gospode.

Vi možda mislite naopako, t. j.: da je malo zlo ono, što sam ja rekao, da je veliko; a veliko je zlo ono, što sam ja rekao, da je malo. I vi imate pravo, ako tako mislite, osobito današnji dan, kad ono malo zlo postaje svaki dan sve to veće. Da vam ja kažem, koliko se novaca troši za vojsku, ili na činovnike, — vi biste odmah vidjeli, da ni najgora tuča ni suša ne može toliko narodu uzeti, koliko mu se uzima na ovaj način. Tuča potuče, voda odnese, na suši izgori samo jedan kraj, ili samo ove ili one godine, — a drugdje liepo rodi; ili ako je jedna godina loša, druga je bolja. Ja vam sad ne ću razlagati stotinu drugih prilika i neprilika, koje mogu biti veliko dobro, ali i veliko zlo za seljaka, — a sve to dolazi od vlade. Ako u zemlji nema reda ni pravice, pa slabiji ne može doći do svojega prava, ili ako nisi siguran od razbojnika i tatova, — to je gore nego gladna godina; ili ako seljak ima vječne neprilike, ako hoće da napase blažče, ili nasieče drvâ; ili ako su svaki čas zatvoreni sajmovi, pa ne možeš prodati; ili ako nema nikuda pravoga puta ni ceste i t. d. i t. d., — sve to može biti veliko zlo za seljaka, veće, nego koja zla godina, ili malo svadje u kući.

A proti nijednomu ovomu velikomu zlu (a ima ih još mnogo više) seljak si ne zna pomoći, nego upada u jednu veliku pogrešku, i to u ovu:

Seljaci se još uviek znadu „pobuniti“. Vrlo se često dogadja, da popu ne dadu „lukna“, ili da izlupaju ovrhovoditelja i slične stvari, kako na žalost često čitamo. A bune se seljaci osobito poradi ovoga dvojega:

Seljaci se bune prvo zato i onda, kad komu već dodija, pa već ne može trpjeti. To su najstrašnije bune, tu ljudi ne znadu, što rade, pa znadu upravo zvjerski raditi.

Drugo, seljaci se znadu pobuniti onda, kad se od njih traži nješto novo, čega do sada nije bilo.

Ali bunili se seljaci radi ovoga, ili radi onoga, — istina je svakako, da je to jedino, što znadu učiniti proti onomu „malomu“ zlu svomu, koje svaki dan postaje sve to veće; znadu samo to, — ili ne znadu ništa, nego trpe i šute, baš kao da sve to mora biti tako.

I tako seljak koji se znade sam prehraniti, obući i obuti, koji se znade ljudski pogoditi sa susjedom i prijateljem, koji se znade liepo i zabaviti i razveseliti, koji jednom riečju znade ljudski živjeti, — ne zna si pomoći proti onomu zlu, koje postaje svaki dan sve to veće.

Mnogi bi sve to u kratko rekli: Seljak se ne zna ganuti ni okrenuti u politici. Ja ne velim tako, jer koliko ja znam za politiku, meni je odurna i mrzka. Nego ako hoćete, da i ja u kratko kažem sve ovo, reći ću ovako: Seljak ne zna, da je čovjek . . .

No nemojte si to jako k srcu uzeti. Kratko sam rekao, a nemam kad razlagati. Ali kad i seljak bude znao, da je čovjek, t. j. kad ne bude živio pred gospodom u strahu, kao da gospoda nisu ljudi, — bit će drugačija i politika. Onda će si znati pomoći i u onom „malom“ zlu, pa će to zlo postajati sve to manje . . .

Sabor američkih Hrvata.

Ovih dana dobio je „Dom“ iz Amerike „Zapisnik sedme konvencije (skupštine) Narodne Hrvatske Zajednice“, koja se je skupština obdržavala od dne 29. rujna do 7. listopada 1902. god. u gradu Allegheny, a u državi Pennsylvaniji. Pročitao sam ga na dušak, i ne mogu drugačije, nego da „Domovim“ čitaocima kažem ne samo ono, što sam u tom zapisniku čitao, nego i ono, što sam mislio.

Najprvo da vam kažem koju o tom: što je to Narodna Hrvatska Zajednica (u kratko se piše samo prvo slovo svake rieči, t. j. N. H. Z.). — To je hrvatsko društvo u Americi, a sastavljeno je ovako: Skoro u svakom gradu američkih Sjedinjenih Država imade jedno ili više hrvatskih družtava, a sva ova družtva (ima ih oko 200) složena su u jedno veliko družtvo, t. j. zastupnici (delegati) svih ovih družtava sastaju se svake druge godine i izabiru zajedničke častnike (predsjednika, tajnika i t. d.) i plaćaju prinose u zajedničku blagajnu, iz koje opet dobivaju podpore, odštete i t. d. To je ta američka N. H. Z. A svrha je ili zadaća toj zajednici, da pomogne svojim članovima u bolesti i nesreći te da poslie smrti svoga člana izplati ženi ili djeci njegovoj osmrtninu (oko 3.000 K). Povrh toga bilo je baš na ovoj posljednjoj skupštini govora i o tom, kako bi zajednica sagradila svoju bolnicu, nemoćnicu i sirotište. A uza sve svoje potrebe nisu naša braća u Americi zaboravila ni na dom svoj, pa su znatnu svotu krvavo zasluženih novaca odredili za pomoć onima u domovini ovdje, koji se bore za narodno dobro. Svih članova ima zajednica preko 14.000. U posljednje dvie godine izplatila je zajednica svojim članovima oko 880.000 K, a gotovine je imala koji dan pred skupštinu ok 200.000 K (dviesta tisuća).

To vam je u kratko ta Narodna Hrvatska Zajednica u Americi.

Zapisnik o posliednjoj skupštini — to vam je ciela knjiga od preko 100 strana. Nije čudo: držalo se petnaest sjednica, i to prije i poslie podne, a bilo je tu do dviesta zastupnika (delegata) iz raznih američkih gradova.

Rekao sam, da sam zapisnik pročitao na dušak, pa da ću vam kazati, što sam i mislio čitajući to. Hoćete li, da vam kažem po duši? — Prva mi je misao bila ova: Takav će biti od prilike hrvatski sabor, — kad jedan put narod dodje do rieči... A imao sam i zašto ovako misliti. Tu su vam Hrvati baš iz svih hrvatskih krajeva: odmah poznate po prezimenu. Tu vam je Novosel i Tušek, Mustafa i Starčević, Grbin i Božić, Kosovac i Pavlović, Žalac i Rataić, Špehar i Štiglić. Izmedju dviesta prezimena samo tri tudjinska! Tu si barem siguran, da nema židova... Sve prava hrvatska krv, naš rod. Pa da nije ništa drugo, već je to troje dosta, da u zrak skočiš od veselja: Hrvati iz svih krajeva, sve naši ljudi i bez židova! To su valjda u novije doba prvi hrvatski novci na kupu, gdje židov nema posla, — i prvi veliki sabor bez njemačkoga mudrijaša nad sobom i bez tudjinskog pazitelja! Pa ipak se vieća i razpravlja sedam dana — sve liepo i u redu. I onda neka dodje njetko i kaže, da Hrvati ne mogu ništa bez tudjinca!

Kad čovjek znade, koliko ima u zagrebačkom saboru zastupnika, koji su sve škole svršili, a nikad ni usta ne otvore, pa onda čita, kako su i što su u ovom američkom „saboru“ govorili naši neškolani radnici, — morao bi se u čudu pitati: Kako je to? — Ali to nije nikakvo čudo. Ovi naši ljudi u Americi razpravljali su, viećali su i dogovarali su se o svojim potrebama; sve, što oni tu odluče, tiče se i njihove kože. Kad bi ovako bilo i u gospodskih saborih, ne bi ni zadnji zastupnik bio u neprilici, što će govoriti, a mnogi ne bi bio u sto mukâ, kad se mora pripravljati za „govor“, — samo zato, da mu se ne reče, da je šutio. — Ali ostavimo to. Dugo će još proteći, dok narod bude imao svoj sabor.

Ali ima još nješto, i to nješto krasno, što vidimo kod ove naše braće u Americi. Premda su to velikom većinom radnici, za koje bi tkogod mislio, da im je samo do komada kruha, — oni i u dalekom svietu ne zaboravljaju na cieli svoj narod, pa se vesele i ponose, što imadu ovakvu zajednicu, jer je to čast i cielomu našemu narodu; vesele se, što su na čast i cielome našemu narodu; vesele se, što su svomu narodu na diku, a ne na sramotu. Ali osim toga još je nješto vriedno spomenuti: Svi ovi ljudi osjećaju, da se našemu narodu u domovini čini krivo, — t. j. svi su oni tamo „opozicijonalci“. To je vrlo poučno, kad bi se tko po tom htio učiti. A mogli bi se naučiti oni, koji kod nas govore i pišu, da je narod za njihovu politiku. Gledajte, čitajte, za koga je tamo, — gdje se nema bojati za slobodnu rieč . . . Ili zar se samo „opozicijonalci“ sele u Ameriku? . . . Ali sve se to znade i kod nas, nego se samo onako piše . . .

Napokon ćemo još dvoje samo spomenuti za našu zajednicu u Americi.

Prvo je ovo: Od nedavna bilo je u američkim hrvatskim novinama mnogo vike na tu zajednicu, t. j. na ljude, koji ju vode; bilo je strašnih psovaka, pogrda i t. d. Njekoji su pače na svu silu htjeli raztepsti ovu zajednicu i osnovati novu. Tko je tu bio kriv, ili što je tomu bilo krivo, mi ovdje ne možemo pravo prosuditi. Svakako se mora spomenuti, da su proti zajednici najviše pisala — školana gospoda, koja su se tamo doselila, a onda na žalost i njekoji svećenici. Mora se reći i to, da vikači za sve velike psovke i pogrde nisu ni spominjali nikakvih osobitih razloga, nego su se služili onim istim razlozima, radi kojih se gospoda i kod nas svadjaju, t. j. da su ljudi u zajednici njekakvi prijatelji Srbalja, da su novine zajedničine (zovu se „Napredak“) bile njegda „srbske“ novine, da zajednicu vode „bezvjerci“ i t. d. Spominjale su se i njekakve prievare s novcima, ali se na skupštini

pred svima dokazalo, da su računi u redu, pa se je, hvala Bogu, sve i primirilo i poslie velike onake buke i sramote po novinah prilično dobro svršilo. A da se je našla i kakva pogreška, — pa baš i grieh, — zar je zato trebalo raztepsti cielu zajednicu?!

Drugo, što nam je kratko reći, to je ovo: Tko već mora i hoće da ide u Ameriku, — prva mu briga neka bude, da se upiše u „Narodnu hrvatsku zajednicu“.

Spekulacija.

Kad smo se ono nedavno razgovarali o židovima, rekao sam, da se židovi obogaćuju najviše spekulacijom. Vi mnogi znadete, što je to špekulacija, ali ne će biti na štetu, ako po kojem primjeru razložim, što je to.

Moglo bi se reći, da je svaka trgovina spekulacija. Prosudite ovo: Njegda su svi čizmari, postolari, papučari, opančari i t. d. donašali svoju robu na sajam i tu ju prodavali, pa bi seljaci u kojem mjestu čekali, dok dodje njihov majstor i onda bi od njega kupovali. Ali najedanput jedne godine osvane u tome mjestu židov te prodaje ne samo ocat (kvasinu), petrolej, sol, žigice i t. d., nego i svakojaku obuću. Dodje i sajam, dodju i oni majstori, — ali prve godine još nješto prodadu, druge godine prodadu još manje, a treće godine već ih niti nema na sajmu. Zašto? Zato, što ljudi kupuju obuću kod židova. A kupuju zato, što im se ne dade čekati do sajma, kad baš ne moraju, a drugo i zato, što je kod židova — jeftinije, manja je ciena! Kako to? — Ovako: Židov je spekulirao, i to ovako: Majstor ima troška i dangube, dok robu nosi na sajam i opet natrag kući; kupim li ja robu kod njega na mjestu, dat će mi jeftinije; a kupim li svu njegovu robu, dat će mi još jeftinije; obrečem li mu, da ću i dalje od njega kupovati robu, pustit će mi još nižu cienu. I zbilja majstor pusti tako nizku cienu, da židov može prodavati jeftinije od majstora. Osobito ne treba na ovo zaboraviti: Dok je majstor sam prodavao svoju robu, gledao je vazda, da roba bude dobra, jer će ga inače kupac druge godine izgrditi i ne će kod njega kupiti; a sad, kad radi za židova, — što mu je stalo? Ne će grditi njega, nego židova. A židovu se ne može mnogo prigovarati, jer je roba jeftinija i jer židov sâm ne pravi robe. A tko nije zadovoljan, neka ide k drugomu židovu, pa će naći isto. Nije li ni tu zadovoljan, potražit će majstora, — ali majstor je skup, a kako mu posli ne idu baš dobro, gledat će, da što zasluži, pa će i on dati lošiju robu. Eto, nema druge, nego k židovu, k trgovcu. Taj napokon vidi, da sve mora k njemu pa cienu više povisi, i tako ima veći — profit, dobitak, i to bez velike muke.

Ali to još nije prava špekulacija, nego prosudite ovo: Dodje u selo opet kakav židov, pa ne prodaje za novac, nego mjesto novca prima jaja, svakaki žitak i t. d. Paklić duhana stoji n. pr. tri novč., a on ga daje za tri jaja; a tri jaja proda on u gradu i za 10 novč.! To je već malo veća špekulacija. Još je veća špekulacija ono, — što se je prije vrlo često dogadjalo, — kad trgovci kupuju u jesen žitak i drugi prirod uz nizku cienu, a prodaju ga u proljeće uz visoku cienu.

Spekulacija je i ovo: Kad špekulant doznade, da će tu i tu biti mnogo svieta (kad je sajam, proštenje, kakva slava i t. d.), pa se namjesti na zgodnu mjestu, obskrbi se kojekakvim jelom i pićem, a sviet nagrne, pa troši; malo se i viče koji puta, da je jelo i piće loše, — ali u brzini i vrevi čovjek svoje grizne, gucne i — plati, kao da je bilo najbolje, a spekulant se smije i tare ruke.

Spekulacija je još veća i ono, kada tko daje u zajam novce ljudima lake pameti, kojima se ne vjeruje, koji nemaju kredita, jer ne vraćaju; spekulant će dati takvomu čovjeku zajam, ako ima nade, da će kada-tada doći do svoga novca, — ali zato traži, da mu se podpiše dvostruko toliko, koliko uzajmi. U njegdjašnje vrieme bavili su se židovi mnogo ovakim poslom te na taj način uništili velik dio nevaljaloga plemstva u Poljskoj.

Ali da dugo ne zavlačim, recimo u kratko ovako: Špekulacijom hoće čovjek da u kratko vrieme bez velike ili bez ikakve muke dodje do velikoga dobitka. Uz veliki dobitak može špekulacija donieti i veliki gubitak (kod kakve velike gradnje, ili kod velike prodaje napoprieko i t. d.).

Ja znam da bez špekulacije ne bi gotovo bilo nikakve trgovine. Ali rekao tko, što mu drago, ja mislim, da nijedna i nikakva špekulacija nije zdušan posao, — a kamo li one veće i velike špekulacije. Dobitak ne pada iz zraka, nego, što špekulant dobije, to drugi izgube: svaka je špekulacija ili prievara, ili otimačina; prievara je onda, ako kupac ne zna prosuditi, što stvar vriedi, pa dade špekulantu više; a otimačina je onda, kad je kupac u nuždi, pa mora dati, koliko špekulant traži.

Ja znam i to, da naš narod poprieko nije špekulantske naravi. Možda je to ponješto i od lienosti, — jer špekulant mora biti živ i okretan, mora sve vidjeti, sve promotriti. Ali zacielo naš narod nema dosta ni znanja za spekulaciju: naši ljudi čepe doma, a koga će doma nadšpekulirati! Ali povrh lienosti i neznanja ni duša ne dade našemu čovjeku da bude špekulant. On možda i bi, ali ipak i ne bi, ipak ga je malo i strah i nješto mu ne da. Ne, nije to samo tako, što su židovi bolji trgovci od naših ljudi: ima tu i duša posla . . .

Jedina špekulacija, za koju se ne može reći, da je nepoštena, to je ipak ono, kad čovjek upotrebi zgodno vrieme i zgodno mjesto, t. j. kad mu posluži — sreća.

Nama se Hrvatima prigovara ono, što sam rekao: da nemamo špekulantskoga duha, osobito pak da nemamo kuraže za velike poslove, gdje se može mnogo dobiti, ali i mnogo izgubiti. I opet kažem: to je istina, i tomu je mnogo kriva i naša lienost i naše neznanje; ne znamo računati, pa se bojimo. I zato se sve oko nas i kod nas obogaćuje, a mi gledamo i služimo. „Bez špekulacije nema ništa velika: sve velike stvari, sav veliki napredak i bogatstvo nastalo je špekulacijom“, — govore i razlažu mnogi. „Radom i štednjom — nitko nije postao bogat“ — potvrdjuju drugi. „Tko samo radi i štedi, taj se muči za špekulante.“

Pa ipak, vidite, ja kažem: Blagoslovljen je samo onaj dobitak, što ga donese râd: samo taj je od Boga, samo taj nije otet. „Dakle da ne špekuliramo?“ — Ne. Nemojte već zato, jer tudjinca ne ćete nadšpekulirati; a što ćete izšpekulirati od našega čovjeka, kojega je već sve izšpekuliralo?! . . .

A što se tiče onakvih velikih poslova, kod kojih se može mnogo dobiti i mnogo izgubiti, i koji su doista potrebni za obće dobro, — u takve poslove neka se upušta čitav narod, t. j. država; pa ako bude dobitka, neka bude državi, t. j. svima nama. Bit će barem manje — jala! . . .

Mali razgovori.

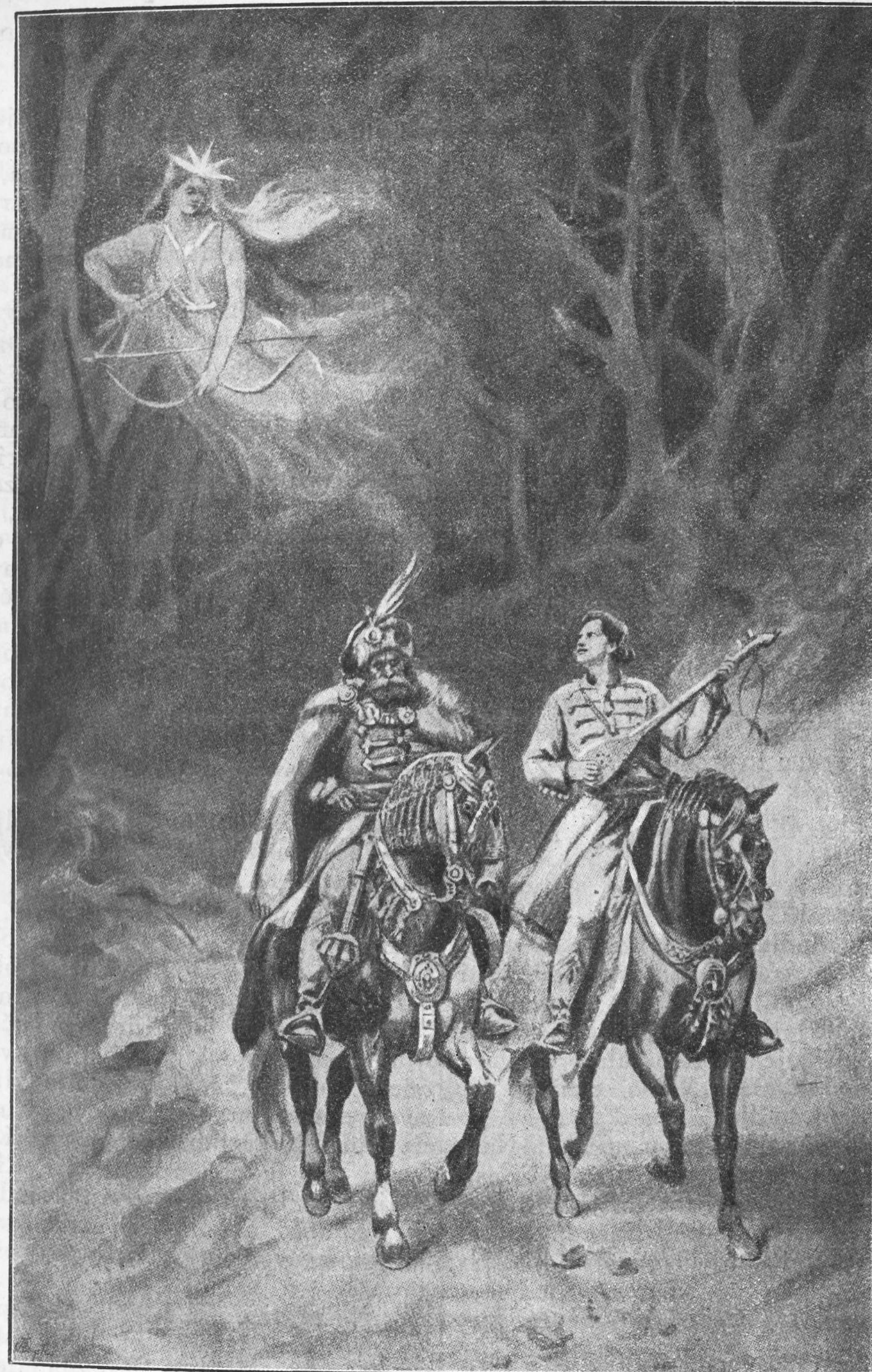
Život.

„Gospoda.“ U „Domu“ često, možda i prečesto čitate: „gospoda“ to, „gospoda“ ovo, — a ja se sve bojim, da bi to mnogi mogli krivo razumjeti. Zato je već davno trebalo, da se barem u kratko kaže, što su to „gospoda“.

Kad se kaže „gospoda“, obično se misli na ljude, koji ne oru, ne kopaju i drugih teških ili prostih posala ne obavljaju, a bolje živu: bolje se odievaju i hrane i t. d. Obično se još misli, da su ti ljudi, t. j. gospoda učenija i pametnija.

Sad pazite: Ako su „gospoda“ samo to, što sam sad rekao, — onda ja nemam ništa proti takvoj „gospodi“, pače im dajem svaku čast i poštenje. Po onom poslu, što ga koji čovjek obavlja, — po tom se ne sudi, šta taj čovjek vriedi. Kakav god tko posao obavlja, bio to prost ili fin posao, bio težak ili lak, — svaki posao zaslužuje ne samo svoju plaću, nego i čast, — samo ako je taj posao potreban i pošten. A to znate, da su potrebni i laki i fini poslovi, a ne samo težki i prosti. Tko će reći, da sudac, ili svećenik, ili učitelj obavlja nepotreban, ili čak nepošten posao?! Daklem — drugi posao, drugi ljudi, gospodski posao, gospoda ljudi.

Ali ima i drugačije „gospode“, — i to su ona „gospoda“, na koju „Dom“ krivo gleda i vazda će gledati. To su ljudi, koji misle, da njima narod mora služiti, da ih mora slušati, pokoravati im se i poštovati ih

Kraljević Marko i vila.

— samo zato, što su oni „gospoda"; oni misle, da imadu takvo njekakvo *pravo*, a narod da ima takvu *dužnost*, pa da nisu narodu dužni dati nikakvoga drugoga *razloga* za svoje čine i za svoje vladanje — ništa osim toga, što su oni gospoda.

Takovih je ljudi bilo, a ima ih i danas. Vi znate, da ima ljudi, koji su vas opsovali i drugo vam na žao učinili: a da vam je to učinio vaš susjed, — vi biste ga bili ćušnuli, ili mu kako drugačije vrnuli. Ovom niste ništa, jer je — *gospodin!* Vi ste se prema njemu vladali kao *rob!*

To je baš ono: „Gospoda", prava „gospoda" — to su ljudi, koji hoće imati pod sobom i oko sebe *roblje:* roblje bez volje i razuma. Pazite: Nije toj „gospodi" dosta to, što mogu prisiliti narod na pokornost. O, ne! Nasilnikâ ima i medju narodom. Nego „gospoda" hoće da imadu baš *roblje*, koje se *dragovoljno* pokorava i klanja svakoj gospodskoj volji; oni hoće, da narod vjeruje, da „gospoda" imadu *pravo* to tražiti.

Ovakva gospoda mogu biti samo tudjinci i potudjinčeni ljudi u svom narodu.

Dom i rod.

Za Medjumurje. Tko ne bi znao, kako je, upravo bi se morao čuditi tomu, što mi Hrvati ne činimo za Medjumurje baš ništa, — a za Istru se toliko čuje i toliko sabire, osobito za vriednu našu tamo družbu sv. Ćirila i Metodija.

Ali tko zna, taj se ne čudi. Najprvo treba znati ovo: Drugačije se vlada pod Bečom, drugačije pod Peštom (Istra spada pod Beč, a Medjumurje pod Peštu). To se vidi već po tom, što u peštanskom saboru nema ni jednoga Slovaka, ni jednoga Rumuna, ni jednoga Sasa-Niemca, nijednoga Hrvata iz Ugarske, — premda u Ugarskoj ima i Slovaka i Rumuna i Sasâ-Niemaca zajedno oko osam milijuna, t. j. više nego Madžarâ. Pa ipak su u saboru sami Madžari, a tek prošle godine izabrana su 3 ili 4 zastupnika drugih naroda.

A pod Beč ne spada niti jedan milijun Hrvata, pa imadu tamo do deset zastupnika. To je razlika, velika razlika! Madžari, koji u Ugarskoj vladaju, — ne poznaju šale: oni ne vole ni ne trpe, da se kod njih narod buni; oni hoće mir i pokornost madžarskim zakonima.

Zato eto ne rade Hrvati ništa za Medjumurje. Ali nješto bi se ipak moglo učiniti. Kad nema tamo hrvatskih škola, — dajmo braći hrvatskih knjiga. „Dom" je u svoje vrieme pozvao svoje predplatnike, da za tu stvar dodadu koji desetak filira, kad šalju predplatu. Njekoji su se odazvali, pa je sve po malo nakapalo do sada ravno 1.400 (tisuću četiri stotine) **filira.** I to je nješto! Zato i opet pozivljemo i opominjemo; a imena darovnika natiskat ćemo na prvoj knjižici, koju za Medjumurce izdademo. Sve knjižice za Medjumurce izdavat ćemo pod naslovom: *„Medjumurska Zorja"*

Što još kanimo s prijateljima (koji se na žalost moraju skrivati), javit ćemo na svakoj knjižici.

Za svete knjige hrvatske, t. j. za starohrvatski jezik kod službe božje nješto se stara biskup krčki (na otoku Krku) Mahnić. Za učenje svetih naših knjiga osnovao je i družtvo učenih ljudi i na sastanku sa svojim svećenicima uredio, gdje se smije služiti sveta službâ, hrvatski a gdje latinski. Iz Rima su te odredbe potvrdili. To znači po jednoj odredbi iz Rima: Gdje su talijanski popovi posljednjih 30 godina ukinuli hrvatske svete knjige, a uveli latinske, tu će i ostati latinske.

Naša sramota. Riečki zastupnici odbili su molbu za pučku (malu) školu na Rieci. Ne bi bila sramota, da su ti zastupnici Madžari, ili Talijani; ali svi osim dvojice, trojice — sve su to rodjeni Hrvati, od kojih nješto

koji ni danas ne znadu pravo talijanski, a svi nose liepa hrvatska imena, samo ih ružno pišu (n. pr. *Schittar* mjesto *Žitar*, *Ossoinack* mjesto *Osojnak* i t. d.). To je naša sramota.

Hrvati u Americi. Do nedavna je samo „prosti" narod bježao u Ameriku, a inteligencija je na to vikala. Sad već odlaze u Ameriku i naša gospoda. Počeli su, mislim, svećenici, jer ih je trebalo tamo našemu narodu; no toga je bilo malo, osobito iz ravnice hrvatske, gdje su dobre župe. Ali sad u najnovije vrieme odoše, što se zna, tri svećenika preko mora (bivši župnik kod sv. Petra u Zagrebu dr. Matina, pa Krmpotić, za koga smo već prije javili, i sada kapelan Sutlić). — Za svećenicima ode i njekoliko slikarâ, koji u Zagrebu ne mogoše naći kruha.

Vriedno je zabilježiti ovo: Jedan mi gospodin reče nedavno: „moram si, kaže, te ljude u Americi pogledati". — „Pa što ćeš gledati te prostake, koji ovdje doma ne ćeš ni pogledati? Ciele čete prostoga svieta prolaze Zagrebom, srce im negdje puca, kad moraju ostaviti sve, što im je milo i drago, — a nitko se na njih i ne osvrće, nitko se ne pita: „A Bože moj, što te ljude tjera iz doma?" A sad, kad se čuje nješto o dolarima kod tih ljudi, — sad si vi to morate pogledati!" . . . .

Ne, ne mare mnogo naša gospoda za narod. Prosudite samo ovo: Toliko novina izlazi u Americi, — ali naravski sve ponajviše mršavo. Tko će pisati, kad su to sami radnici?! Tu bi gospoda mogla priteći u pomoć, a i ostali narod svojim dopisima. Mi molimo „Domove" prijatelje, da učine nješto i za to. (Tko bi što napisao, neka šalje na „Napredak", U. S. of America, Allegheny, Pa, 842 Ohio Str.; ili „Hrvatska", adresa kao za „Napredak".)

Politika.

Hrvatski pašuši (putnice). Kad čovjek ide iz svoje zemlje u zemlju drugoga gospodara i vladara, onda mu se dade „pašuš" (pašport), t. j. svjedočba ili izkaznica, na kojoj piše: tko je i što je i iz koje je zemlje i pod kojega gospodara spada. Zato na pašušu mora biti ime vladara, znak ili grb zemlje, a sve pisano domaćim jezikom i još jednim tudjim, koji se po svietu razumije (obično franceski), da se to može i u tudjini razumjeti.

Sve je to baš tako na pašušima, što se izdaju u banskoj Hrvatskoj ljudima, koji idu u tudjinu: izdaju se u ime Nj. Veličanstva kralja ugarskoga i hrv.-slavonsko-dalmatinskoga, pisani su hrvatski i francezki, na njima je znak ili grb kraljevine Dalmacije-Hrvatske-Slavonije, sašite su hrvatskom crveno-bielo-plavom uzicom, a podpisuje ih „u ime Bana Kraljevine Dalm.-Hrv.-Slavonije" županijska oblast. Po tom kad Hrvat iz banske Hrvatske dodje u tudji sviet, odmah se zna, iz koje je zemlje i kojega naroda: Hrvat iz banske Hrvatske.

Kako se imadu izdavati ovi pašuši, to odredjuje zajednički sabor u Pešti, pa je ovih dana bilo o tom razprave u tom saboru. Zajednička vlada predlagala je saboru, neka pašuši za bansku Hrvatsku ostanu onakvi, kakvi su sada. Ali su mnogi Madžari bili proti tomu, pa su tražili, da na pašušu za bansku Hrvatsku bude madžarski pisano, i to zato, neka se zna, da banska Hrvatska spada pod Ugarsku, ili kako oni kažu pod Madžarsku, pod „Madžarorsag". A to bi bilo proti zakonu, jer je po onoj nagodbi od god. 1868. banska Hrvatska *posebna zemlja*, a Hrvati su posebni narod. To je zakon. Mora se priznati, da je prvi ugarski ministar Szell (Sel) odgovorio onim Madžarima, da se zakon mora vršiti, t. j. na pašušima mora biti hrvatski jezik. I sabor je na to pristao (88 zastupnika bilo je za to, a 45 proti).

Na to su oni Madžari strašno biesni. Samo ne razumiemo, kako je ministar mogao reći ovo: Na novim pašušima bit će *ugarski* grb (znak), i po tom će se vidjeti, da je banska Hrvatska jedna zemlja s Ugarskom. Ministar je rekao: „*madžarski* grb" i „*madžarska* zemlja".) A to je baš ono, što se ne bi smjelo vidjeti.

Sviet.

Velika Madžarska. Već sam vam mislim, rekao, da su mali narodi u rimskih školah pobenavili (a sve su gotovo škole danas rimske, t. j. latinske): uče se, kako su Rimljani bili jaki, kolike su zemlje osvojili, pa kako je rimsko carstvo bilo „veliko" i puno — roblja. To bi sad htjeli i svi drugi narodi, koji nisu Rimljanima ni do gležnja. Rimljanima nije velike zamjere, jer su oni bili krivobožci, koji nisu znali za onu: „Što ne želiš, da tebi drugi čini, ne čini ni ti drugomu". Ali je zamjer današnjim kršćanskim narodima, što ne misle na drugo, nego na to, kako bi druge narode pod sebe spravili.

Takav su narod i Madžari. Oni nisu doduše tako dugo kršćani, kao n. pr. Hrvati, to je jedno; a drugo, polovica madžarske gospode nisu kršćani, nego židovi, — ali ipak im treba zamjeriti, što su tako lakomi i roblja željni. Baš ovih dana napisao je jedan učeni (vele) Madžar, da se Madžarska ima protegnuti do mora i do Balkana, t. j. preko Hrvatske (i Dalmacije) do našega mora na jednu stranu, a na drugu stranu preko Hrvatske, Bosne i Srbije sve u Bugarsku.

A znate li, od kuda ovaj san madžarski? Od tuda, što su njegda „madžarski" kraljevi zbilja vodili vojske na Dalmaciju, Bosnu, Srbiju i Bugarsku te zbilja tamo vladali. Jest, istina je, silna je krv protekla u boju za ove zemlje. Ali Madžari jedno zaboravljaju, a to je ovo: Sve te vojske, što su ih u ove zemlje slali „madžarski" kraljevi, — sve te vojske vodili su Hrvati — na Hrvate i braću svoju!

Tomu se oni i sad nadaju, i nemaju krivo, jer pamtite troje, i to: Prvo, da svi Srblji bez razlike i danas vole Madžaru, nego bratu i bližemu susjedu Hrvatu; drugo, da su, nema tomu ni pol godine, na očigled cielomu Zagrebu njekakí klateži lupali srbske dućane; treće, da je i ovih dana jedan odličan i učen (vele) Hrvat poručivao Madžarima u novinah: da se ne smiju zaustaviti niti pod gorom Balkanom, nego neka idu i dalje...

Nauka, umieće i knjiga.

Narodne knjižnice. U najnovije vrieme sve se više čuje i čita, kako naši djaci visokih škola skupljaju knjige i osnivaju narodne knjižnice. Najprije je došao taki glas iz Splita (Dalm.), a onda je g. dr. Stj. Ortner s mladjima počeo po zagreb. zagorju, i to u više mjesta. I u Križevcima ima za to odbor, a ovih nam dana pišu i iz Virovitice, da snuju nješto slična. — To je vrlo dobro, samo da stvar ne zapne i ne usne, moralo bi se sve to skupiti u jedno. Najbolje bi bi bilo, da tu stvar uzme u ruke „Matica Hrvatska" u Zagrebu.

Za hrvatske škole u Americi preporuča u jednim hrv. amer. novinama pop Krmpotić, da se složi družtvo, koje bi za to brigu vodilo, pa da se nazove „Družtvo sv. Ćirila i Metodija u Sjedinjene Države". — Američki naš „Napredak" misli, da bi se imao radi toga sazvati veliki hrv. sastanak u koji američki grad, gdje naših ima više.

Nove knjige. „Kraljevi hrvatske krvi" zove se knjižica izdana ovih dana u Splitu (Knjižara sjemeništa, ciena 60 f). Liepo je i baš visokom mišlju pisana. Ima u njoj i više slikâ, koje predočuju napise na kamenu, što su kralji-Hrvati dali pisati. Čovjek to gleda i sve mu se hoće, da se

sagne nad sliku i poljubi ju, kako bi poljubio hladni onaj komadić kamena, što ga je dao rezati kralj-Hrvat. Zašto? Zato, što je to spomen na ono vrieme, kad je barem hrvatski velikaš bio *svoj* i imao svoga kralja. Narod je dakako i onda bio rob, ali od onda sve to više. Naručite knjižicu. — Izašle su „Hrvatske narodne pjesme muslimske", što ih je skupio mostarski naš muslim (turčin) g. Kurt. Vriedno ih je pročitati (2 K; kod Hrv. dion. tiskare u Mostaru).

Glasovi iz naroda.

Iz Banje Luke (u bosanskoj Hrv.) „Ovdje kod Banje Luke ima jedan samostan „Marija Zviezda". U njem su *trapisti* (ponajviše Švabi, to jest iz Dajčlanta), a upravitelj je preč. gosp. otac Dominik Assfalg. Svojim marljivim radom kroz trideset i dvie godine tako su napredovali, da plaćaju godišnji porez 20.000 K, a došli su u ovo mjesto najprije u jednu prostu kolibicu bosansku god. 1869. Prvi je bio pater Franc. (Kaže se, da je bio u Zagrebu kod Časnih Sestara za mašnika, a sada je u Africi živ.)

Trapisti se bave svake vrsti zanatom i poljodjelstvom. Imadu pivaru i mlin na Vrbasu, koji spada medju prve u Evropi. Imadu i tkaonicu, koja se broji medju prve tvornice sukna svake vrsti. Njihov trapista-sir pozna se po čitavoj monarkiji. U Bosni u svakom većem gradu imadu svoju gostionu, koja vriedi po 30.000 for., kamo pošiljaju svoju pivu, sir, putro, meso, kobasice, šunke, slaninu, šljivovicu i t. d. — Dragi čitatelju, eto ti malo za nauk iz njihove marljivosti.

Trapisti idu spavat obično ob sedam sati na večer, a ustaju obično u noći ob dva sata; onda se Bogu mole do tri sata, a onda svaki na svoj posao, što mu ga stariji naloži. Marljivo rade, kao čmele. Ne govore, ne puše, ne piju, ne jedu nikad bez dozvole glavara. A kad jedu svi skupa kao braća (i kaže im se: braća), jedu slabo jelo: ni mrsno, ni slano odviše, a mesa nipošto nikada, ni žestokoga pića, osim ako bi koji bio bolestan. Ne smiju bez dozvole pisati kući ni čitati novine.

Trapisti imadu i sirotište za odgoj male dječice od svih strana (svih skupa 160). Dva patra su učitelji, obadva vrli Hrvati: oni jedini u čitavoj Bosni uče djecu hrvatski, a druge škole kažu, da se djeca uče bosanski. (Oni kažu, da zemlja nema nikakvoga jezika, nego narod ima jezik, a narod govori hrvatski. Oni se ne uzdaju u ničiju milost, nego u se i u svoje kljuse. — Koje je diete sposobno, oni ga dadu na svoj trošak dalje u školu, ili u zanat. Sada imadu oko 40 naučnika, oko 70 radnika, trapistâ oko 300 (?), koji rade dan i noć bezplatno, samo za spas duše svoje; kad umre, zakopaju ga bez liesa (sanduka) — bez svake parade, caramunije i naricanja — samo u onom habetu (haljini) u kojoj umre; još, ako je nov taj habet, skinu ga s mrtvaca i obuku mu gori...

Vaš „Dom" ima dosti neprijatelja. A zašto? Jer se ga boje dušmani. Naš je „Dom" mnogomu predplatniku već otvorio oči od sna, i zato se ga njetko boji. Samo ne bojmo se! Hajd napried!... *Goszarics Matijas*, krojač, Medjimorec."

(Dragi Goseriću, baš Vam hvala za ovaj dopis o trapistih. Trapisti su redovnici, a redovnici su — osobito njekoji — već od davnine poznati kao širitelji napredka. O tom ćemo se još razgovarati. — Za ove vriedne trapiste bilo bi još troje dobro znati, da ne bi tko krivo mislio, i to: 1. Jesu li otci trapisti baš bez ičije pomoći onako golim rukama od one „proste bosanske kolibice" došli do toga, da plaćaju 20.000 poreza? — 2. Ako plaćaju toliki porez, imadu valjda i veliki dohodak? — 3. Vidio sam pečat one trapistske škole, i to

njemački i hrvatski ; a ne stoji na pečatu „Marija Zviezda", nego Marija *." Popitajte, zašto njemački pečat — za hrvatsku školu? Zašto slika zviezde, a ne rieč Zviezda? — Napokon : Zašto Vi svoje prezime pišete madžarski? Znam, da su Vas tako u školi učili, — ali vi čitate „Dom", pa gledajte, kako se piše !)

Iz Bačke. Minula jesen donela je u Bački mnogo promine i mnogi su varoški i seoski izbori obavljeni. I ovi izbori pokazuju, kako nam još živi narod, pa da ga sva strašenja ne mogu ugušiti.

U Bajmaku je nasilje htilo da uništi narodnjaka Tadiju Bešlića, ali je on sa svojim narodom kao nepomična stina stojao pred svakom burom, i kad je došlo do biranja kneza, Tadija Bešlić je dobio oko dvi i pô stotine votova, a protivnik mu jedan.

Naš slavni Kaćmar nije toliko po izboru danas važan, kao po onoj borbi, koju narod naš vodi proti nasilju Nimaca u crkvi. Nimci se tamo namnožili, pa su poželili, da otmu prvenstvo od bunjevaca u crkvi. Naši se dosta višto opru i kod crkvene oblasti očuvaju svoju staru pravicu. Sada se Nimci late šaka i u crkvi bude razbijenih nosova, a švabice deru na bunjevkama ruho. Eto blagoslova, što ga je doneo novi parok, koji je sam počeo da potiskuje bunjevce.

Naši bajci su minulog lita bili terani sudu, tobož, zbog nemira u crkvi. Pa zato, jer su bunjevački pivali u crkvi, kad je na njima bio red, oni su odsudjeni. Ali se osudjeni ne žaloste, već se raduju, što za narod pate.

(A kako je u Subatici s novim načelnikom, javit ćemo drugi put).

Bio Bačvanin.

Gospodarstvo i zdravstvo.

Željeznice u Hrvatskoj baš se čudno grade. Čitavi krajevi nemaju željeznice, to znate ; a što se i gradi, ne gradi se narodu na hasnu. Tako sada gradi u dolnjoj Hrvatskoj željeznicu njeki Gutman od Moslavine (preko Orahovice, Čačinaca i Vočina) do Drenovca, jer mu treba za izvažanje drvâ iz njegovih šumu. Virovitička županija dat će za tu željeznicu pripomoć od 200.000 K. Da bi od te željeznice imao koristi i grad Osiek, obratio se taj grad na vladu u Zagrebu molbom : neka se ti novci izplate samo onda, ako Gutman sagradi još komad željeznice od Belišća do Osieka, pa će i Osiek dati još 100.000 K. Čudno je, što je proti tomu i osječka trgovačka komora.

Hrvatske srdjele (sardele, slane morske ribice) prodaje J. Gamulin u Jelsi (na Hvaru, Dalm.), i to 100 kg po 50 K (u bačvicama).

Ljekarna u Zagrebu ima devet, i dobro posluju. Zato bi izučeni ljekarnici bez ljekarne htjeli, da se u Zagrebu dopusti držati i više ljekarna (apoteka), jer je to, kažu, i potrebno, kao što i jest, pa su bili i kod Bana. Stari su ljekarnici proti tomu.

NOVINE

Političke novosti:

Po hrvatskom narodu.

Hrvatska opozicija sazvala je svoje pouzdanike na dan 29. siečnja o. g. u Zagreb, da dokončaju slogu, o kojoj se dogovaraju i pogadjaju već ravno deset godina. Na tu skupštinu doći će i čista stranka prava, a i tri pravaška zastupnika iz Dalmacije. — Mnogi se ne nadaju velikom uspjehu od te skupštine, a njeki baš nikakvomu. To nije čudo. Obadvie stranke („pravaši" i „obzoraši") znamenito

su oslabile u ovih deset godina, što se dogovaraju, jer su izgubile svoje prve ljude. „Obzorašima" je umro Rački, a ne javlja se u politici ni Smičiklas, ni Zahar ; „pravašima" je umro Starčević, onda su se razdvojili i sve po malo raztepli : otišao Barčić, Boroša, Rukavina, Ružić, D. Starčević i drugi. Ciela stvar po tom nije više ono, što je imala biti, jer glavnih ljudi nema. Medju ovima, što je ostalo, nitko nema takve rieči, da bi ga drugi slušali, ili barem mnogo držali do njegove rieči. Zato se i dogovori vuku tako dugo. A onda ima još i ovo : Mislilo i kanilo se, da se stvori *nova* stranka, koja bi se borila za hrvatsku državnu samostalnost, a ne bi pazila na stare razlike, stare svadje i neprijateljstva. No njeki svakako hoće, da to ne bude nova stranka, nego ponovljena, uskrišena „stranka prava", koja bi bila opet onakva, kakva je bila prije : iste one hvale i slave, onaj način govorenja i pisanja. A to je gotova stara nesloga i svadja.

Kako vidite, to je zlo. A najveće je zlo ovo: Narod, koji ne zna, zašto se vodje svadjaju, traži i viče : složite se, složite se! i baca prokletstvo na smutljivce, koji su proti slozi. Toga se vodje boje, pa su se tako već više puta tobože složili ljudi, koji skupa ne spadaju, — a onda ipak svaki navlačio na svoju, jer svaki i dalje svoje *misli*.

Što će dakle biti od skupštine? — Bit će isto, što je do sad bilo : njeki će opet otići, kao što su mnogi već otišli, to je jedno ; a što se složi, hložit će se za čas na oko, na silu.

Ali najveće je zlo već prošlo. Madžaroni se doduše vesele tomu rasulu i varaju sami sebe, da je njihov grieh time manji, što eto ni opozicija ništa ne može. Ali će im hinjeno veselje presjesti, jer ovo nije rasulo opozicije, nego smrt *gospodske politike* — bez naroda. Sad bi imala početi *narodna* politika.

Budimo zato mirni, ne bojmo se i — spremajmo se !

U istarskom saboru predložili su Talijani, da se Istra sjedini s gradom Trstom. (Trst i okolica broji oko 160.000 duša, pa je posebna pokrajina pod Bečom.) To oni žele, da bude više Talijana na okupu (jer je Trst velikom većinom talijanski). Proti tomu je govorio naš zastupnik Spinčić i stavio drugi predlog : dajte najprvo slobodne izbore, onda sjedinite s nama ne samo Trst, nego i Goricu i Gradišku (slovensku).

Po slovjenskom svietu.

Novi Pazar — to je dobar komad zemlje izmedju Bosne, Srbije i Crne Gore: baš rastavlja Srbiju od Crne Gore, — da se braća ne dodiru i ne taru. Tako su odredili veliki ono poslie rata s Turskom god. 1878., kad je bečki cesar dobio Bosnu i dozvolu, da može nješto vojske držati u tome Novom Pazaru. Sad novine pišu, da će se Novi Pazar priklopiti pod vlast bečkoga cesara, kao što i Bosna.

U Macedoniji još nema mira. Turski upravitelj Hilmi-paša, što ga je sultan poslao u Macedoniju, da načini novi red, vlada se, kao da mu je zbilja do reda i pravice, pa je i njekoje kršćane postavio za sudce. Ali je svejedno bilo boja i krvi medju turskom vojskom i kršćanima. Ne načini li se pravedni novi red, bit će na proljeće opet krvi.

Knežević Mirko, sin crnogorskoga kneza, bit će, kažu, ili macedonski guverner (upravitelj), ili čak srbski kralj po smrti Aleksandrovoj. Kažu, da je na to pristao ruski car, a sve uredio s Aleksandrom i s Bečom onaj ruski ministar, što je nedavno putovao u Biograd, Sofiju i Beč. Ako je **ruski car** pristao, onda će i biti.

Po tudjem svietu.

Turski sultan (car) ima novoga vezira (prvoga ministra), Ferid-pašu,

koji je i kod kaura učio, a nije protivan novomu redu u Turskoj.

Vladari u Rimu. Piše se, da će talijanskomu kralju u Rimu poći u pohode sve redom: bečki cesar, njemački kajzer i ruski car. Bečkomu je cesaru, kažu, to malo težko, jer je talijanski kralj i njegova vlada zavadjen s papom, a bečki je cesar papi dobar prijatelj.

Talijanski kralj, pošto ga pohodi ruski car i dajč-kajzer, poći će u pohode englezkomu kralju u London, a onda posebice (i to s kraljicom) u Paris. Do ovoga mu je pohoda najviše stalo, jer su Francezi talijanski susjedi na suhu, a osobito na moru.

U Maroku (u Africi) buna i dalje traje. Glavna je buna nastala radi toga, što se dvojica otimlju o carstvo, t. j. za vladu: Jedan od tih u tamnici, a misli, da bi imao biti na prestolju. Tako već jest na Istoku: brat brata, rodjak rodjaka baca s priestola u tamnicu, vadi mu oči, davi ga ili sieče glavu. Bilo je toga i ovdje kod nas na Zapadu. — Još se bune i protiv židova.

Kitaj ne može lako plaćati ratne odštete, što su mu evropske države navalile; to bi trebalo platiti zlatom, — a zlata nema. Njeki pristaju i na srebro. I ja bi.

Pod bečkim cesarom.

Rat? Bilo se pročulo, da je vojska bečkoga cesara dobila zapoviedᵢ da se spremi na put prema turskoj granici, — ako ni za što drugo, a to za to, da bude spremna. Ne zna se, je li to istina, ali da je sve spremno, moglo bi se vjerovati. Ruski ministar nije uzalud putovao.

U bečkom saboru Česi opet obstruiraju, t. j. ne dadu dalje.

Razne viesti.

Po domu.

U Splitu (u Dalm.) je bila nedavno velika hrvatska slava : Svačićeva slava. Posljednji naš kralj, koji je bio Hrvat, zvao se Petar, a njeki misle, da je bio od plemena Svačićeva. A poginuo je nesretni ali slavni taj kralj ravno pred 800 godina u boju s Madžarima: on je bio proti prvoj nagodbi s Madžarima, t. j. proti tomu, da Hrvatskoj bude kralj Ugrin. —Za slavu je složio liepu dugu pjesmu urednik „Pučkoga Lista" Juraj Kapić.

U Zadru su opet talijanaške ulične dangube izlemale njekoliko hrvatskih djaka. To će se dogadjati tako dugo, dok jednom ne prekipi; a tko će dobiti debljim krajem, o tom već sad nema sumnje.

U Osieku vlada ljuta bolest tifus. (Kako to tamo kažu?) To je od loše vode. — Da Osiek dobije dobre vode, buše se već dugo vremena duboki zdenci (bunari), ali do zdrave vode ne mogu doći. Već se na to potrošilo mnogo novaca.

Kradja na brodu. Na parobrodu „Panoniji", što plovi našim primorjem, ukradena je kapetanu vrećica s kovanim novcem, i to do 7.000 K. Parobrod naime vozi poštu i novce. Tata još nisu našli, premda je hrvatsko-ug. parobrodarsko družtvo, čiji je parobrod, razpisalo 1000 K nagrade onomu, tko tata nadje.

Po svietu.

Za ruskoga cara pišu englezke novine, da mu je slabo zdravlje. Njima bi to drago bilo.

Za groficu Lonjajicu, udovu pok. bečkoga princa Rudolfa, koja se je udala za madžarskoga grofa Lonjaja, — mnogo se ovih dana pisalo, da će se s tim Lonjajem rastaviti, i to zato, što on nema dosta novaca, i što ga ona ne smije svuda voditi sa sobom, kad ide k cesaru, ili k nadvojvodama i t. d., jer je on samo grof, a ona njegdašnja princeza. — Sad opet pišu novine, da je sve to laž.

☞ Dužnici!

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 2. | U Zagrebu, u četvrtak, 29. siečnja 1903. | God. 4.

Što bi moglo biti od seljaka?

Ima više ljudi, koji me znadu upitati: „A što si biesa pojeo u tim seljacima, da uviek i uviek o njima govoriš i u zviezde ih kuješ?"

Nije istina, da ja seljake u zviezde kujem, i to baš uviek. A što o njima govorim (i to ne govorim uviek), — to je za to, što je ovo list za hrvatskoga seljaka. Tko će o seljaku govoriti, ako ne će list, koji je baš za njega?

No ako tko baš hoće znati, što sam ja „pojeo" u seljacima, ja nisam u neprilici, što ću na to odgovoriti, premda pitanje baš nije liepo; ljepše bi se moglo pitati na priliku ovako: „Zašto su ti seljaci toliko na srcu?" A za to imam stotinu razloga.

Evo n. pr. jedan razlog: Seljak je jedan jedini čovjek na svietu, koji vrši onu božju pokoru, koju je Bog dao čovjeku, kad je ono Adamu rekao: „U znoju lica svoga težat ćeš zemlju i kruh jesti!" Bog nije rekao: „Šest sati na dan sjedit ćeš u kancelariji i za to će te drugi hraniti!" — Barem tako ne piše u svetom pismu. Za stalno ni kancelarije nisu bez božje volje, a stalno je i to, da je i kancelarija mnogomu pokora, — ali pravu pokoru ipak vrši samo seljak-poljodjelac, t. j. pokoru, kako Bog zapovieda.

Ali što ja zovem staro pismo u pomoć, kad i bez toga i sâm zdrav razum i svi najveći učenjaci priznavaju, da bez seljaka-poljodjelca ništa: ni trgovca, ni sudca, ni učitelja, ni seljaka, ni fiškala i t. d.! Pa ipak je seljak uza sve to, kako sam već više puta spomenuo, — ipak je on zadnji čovjek. Njega nitko ne pita, on nema nigdje rieči. I kad se pita za one stvari, koje seljak najbolje razumije, — ni tu ga ne pitaju, nego rade bez njega i prave mu križ i nepriliku. Pa i kad vas pitaju štogod, — sjetite se, možete li na njihovo pitanje odgovoriti po duši: „Hoću" ili „Ne ću?" — Ali nije samo to. Seljaka mnogi i mnogi još drže ili za diete, ili za divljaka i lopova. Davno već spomenuo sam vam gospodsku rieč: „Muž (seljak) je lopov, dok je bor zelen!" Gdje-

koja se gospoda rado služe ovom poslovicom. Mogao bi vam i više kazati, ali ne ću, nego ću vam jedno spomenuti, i to ovo: Ima ih, koji prigovaraju i „Domu“, što koješta i svašta piše, pa srdito pitaju: „A što to seljaku treba!“ — Ja ću njima i vama po duši na to odgovoriti.

Istina je, „Dom“ piše koješta i svašta, za što sva naša gospoda poprieko drže, da toga seljaku ne treba. Ja ću im odmah drage volje priznati, da koješta u „Domu“ nije na svome mjestu, — ali ću im poslie odgovoriti. A sada idemo na ono glavno: „Što to seljaku treba?“

Počet ću vam malo iz daleka, ali se ne bojte: doći ćemo na svoje.

Mi smo više puta razgovarali za židove. Rekli vi sa mnom skupa za židove, što nam drago, jedno je istina, a to je ovo: Židovi imaju u sebi njekakvu snagu, kad su mogli tako obladati novcem i svietom. Kaže se, da je to njihova krv, njihovo pleme, njihova ćud i narav i t. d. Možda i jest, — ali ovako kazano nije to ništa. Prava snaga židovska — to je ono, što se često čuje za židove: Židovi svi drže skupa, svi za jednoga svoga. Moglo bi se misliti, da je to zato, što su tako raztepeni po svietu, pa se čvršće stišću jedan k drugomu. Ne ću reći, nješto je i to. Ali prosudite: Židovi danas ne govore svojim jezikom, — pa kako se prepoznadu, kad se nadju u svietu? Što ih veže, što ih vuče jednoga k drugomu.? — Reći ćete: Vjera ih veže. Jest, — vjera ih veže, i **sad** smo na pravom putu do židovske snage. Samo još čas.

Od svih naroda vi najviše znate za židove. Sjetite se samo, kako je Mojsija vodio svoj narod, kako ga je učio, korio, i od tuge plakao nad njim; sjetite se tolikih proroka, koji su učili svoj narod i na dobro ga putili; sjetite se i samoga Isusa, kako je govorio narodu, — cielomu narodu, tisućama naroda! A to su bili, Mojsija i proroci, to su bili prvi ljudi u narodu, najučeniji ljudi, — i oni živu i rade, rade i živu samo za Boga i svoj narod. Nijedna njihova rieč nema smisla, niti se može razumjeti, — ako se ne misli na narod. Sva njihova muka, njihove suze, njihove radosti, njihove tuge, — sve je to za narod i samo za narod.

Sad vi prosudite: Gdje su prvi ljudi uviek, i to stotine i stotine godina, bili medju narodom, i nisu druge želje imali, nego da svoj narod na dobro napute govoreći mu uviek od srca k srcu, od duše k duši, — recite vi meni: Je li to čudo, što cieli taj narod drži jedan drugoga za brata? Može li tu što biti, što bi jedan mislio i želio, a drugi ne bi? U tom se narodu gotovo i ne zna, što je „moje“, a što je „tvoje“; taj narod ne osjeća veselja, ako ne narodima, pa ipak židovi i isti njihovi proroci kažu, da je i isti

narodima, pa ipak židovi i isti njihovi poroci kažu, da je i isti Bog njihov, Bog Izrailov!

To vam je eto primjer jednoga naroda, koji nije u sebi razdvojen, gdje oni prvi i najviši ljudi u narodu nemaju druge želje i svrhe života, nego da služe svomu narodu, da taj njihov narod bude dobar, složan, jak, slavan srećan i prvi na svietu! Zato židovi i jesu i danas, premda su daleko od doma svoga po svietu raztepeni, — zato i jesu, što jesu. Nisu možda već danas onakvi, kakvi su bili; ali svakako oni još danas žanju ono, što su njihovi djedovi sijali.

Ali židovi su jedini takav narod u Evropi, — pa ni oni nisu rodjeni Evropljani, nego su došli iz Azije, s Iztoka. Posve je drugačije ovdje kod nas u Evropi, i kod nas Hrvatâ, i kod Madžarâ, i kod Niemaca, kod svakoga naroda. Posve je to drugačije, i to ovako: Prvi ljudi u narodu, t. j. oni, koji više misle, više znadu i više imadu, koji se drže za nješto više, i nješto bolje, — oni se drže daleko od naroda, od „prostoga“ naroda, a kamo li, da bi samo za narod svoj mislili, narodu svomu govorili, za njega radili i patili! Vi to znate. Drugi je sviet narod, a drugi su sviet gospoda. To nije jedno. To jedno za drugo nema srca, ni ljubavi. Jedni misle i žele ovo, drugi misle i žele ono: narod svoje, gospoda svoje.

Ne ću vam dugo razlagati, kako je to nastalo, samo ću reći u dvie tri rieči: Došli smo u susjedstvo s tudjinci, koji su bili od nas mudriji, koji su i nas počeli učiti: kogagod su našega tudjinci izškolali, taj je postao njihov. Pomislite samo: Još pred 50 godina govorila su hrvatska gospoda latinski! I zakone su postavljali latinski. Za svoj jezik, za narodni jezik nisu marili, to je bio „prosti“ jezik. A kako bi onda marili za narod! Pa kako bi oni učili svoj narod, kad su oni znali učeno govoriti samo latinski! Ni Bogu se pravo nije molilo u narodnom jeziku, nego u latinskom!

To je, vidite, velika nesreća za evropske narode, jer je narod bio razdvojen, jer su u svakom narodu bile dvie stranke: gospoda i narod. Drugim riečima: Narod je izgubio glavu! Kako nije izgubio glave, kad su ga ostavili i njemu se iznevjerili prvi njegovi ljudi! Tkogod je što naučio, — taj je svoj narod ostavio. Nitko nije htio ostati u narodu i s narodom, nitko nije htio ostati njegov, tkogod je izučio tudjinske škole. Iz naroda je sve bježalo i ostavljalo ga u njegovoj nevolji i neznanju.

Tako je to trajalo stotine i stotine godina! A što se je dalo učiniti od seljaka, da ga je tko već stotine i stotine godina učio onako od srca, s pravom bratskom ljubavlju i sa željom, da

ga kao brata dovede k svjetlu, k dobru i k sreći! Kolike su debele knjige napisane, u kojima ništa drugo nema, nego samo nauk, kako se ljudi lakše drže u robstvu i neznanju! A gdje bi danas bio seljak i cieli narod, da su naši ljudi mjesto takvih knjiga trošili svoju pamet i um na to, da nauče narod, kako se živi u ljubavi i u slobodi! . . .

Ali jedanput se je ipak našlo ljudî, koji su izučili sve tudjinske knjige, — **ali im srce nije više moglo podnesti**, da i oni ostave svoj narod, jer je nevolja i krivica bila već prevelika. Kad su ti ljudi vidjeli tu nevolju i krivicu, sa strahom su opazili, da oni narodu i ne mogu pomoći, jer ne znadu s narodom ni razgovarati! Zaboravili su u tudjih školah materinski jezik, kojim govori cieli narod. I zato podigoše najprvo glas za narodni jezik.

Tako se rodila velika misao i počelo veliko djelo: rad za narod. Gospoda to zovu preporod, t. j. da su se na novo rodili, koji su to spoznali.

Kako znate, kod nas Hrvatâ počeo je tu stvar Gaj. Tu je korien ljubavi i radu za narod, t. j. za seljaka. A što bi moglo biti od seljaka, **kad bi se barem dalje radilo** drugačije nego do sada, o tom će tek doći pravi razgovor.

Jesmo li složni?

Posljednji put sam **vam u kratko** kazao njekoliko rieči o tom, što se misli za skorašnju skupštinu hrvatske opozicije u Zagrebu. Po onom se vidi, kao da nema nade na pravu slogu, pa mislim, da je o tom **vriedno kazati još koju. Istina je**, „Dom" ne piše rado velikih razgovora o tako zvanoj gospodskoj politici, a ima za to i razloga. **Ali kad dodje čas, potrebno je i to.**

Na ovo pitanje: „Jesmo li složni?", ja znadem stalno samo ovaj odgovor: Narod je složan. Nije to samo onaj „narod", koji čita novine, ili znade štogod o toj gospodskoj politici, — ne; nego ja velim: cieli je hrvatski narod složan. — A pitate li: U čem je narod složan?, — odgovorit ću vam ovo: Cieli hrvatski narod složno kaže, da mu je zlo, — jer to zlo vidi i trpi. A ako je složan u tom, onda bi složan bio i u tom, da se toga zla rieši, kad bi znao, kako bi se toga zla riešio. Ali toga narod ne zna, za to su tu vodje, gospoda. I ako narod, koji znade, da gospoda nješto snuju proti tomu zlu, ako, velim, taj narod viče svojim vodjam: složite se! složite se!, — to ne znači drugo, nego ovo: Za Boga miloga, zašto niste svi proti ovomu zlu, koje patimo?!

Zašto dakle nisu svi vodje, svi naši političari, — zašto svi nisu proti ovomu zlu, što narod pati? — To je pitanje, i na to

pitanje nije teško odgovoriti. Gospoda političari nisu proti tomu zlu zato, što oni mnogi toga zla ne ćute i ne osjećaju. Nijedan od njih nije, hvala Bogu i narodu, ni bos, ni gladan. A vi znate, da sit gladnu ne vjeruje. —

Kad sam vam rekao ovo, mogao bi svršiti i ne reći ništa više. Ali bi me tko mogao upitati: „Pa što ti misliš, da bi gospoda političari morali biti bosi i gladni, da se uzmognu složiti proti narodnomu zlu? To je ipak čudna i smiešna misao!" — **Ne mislim** ja toga. Ali mislim i velim ovo: **Tko ne zna, što je to biti bos i gladan**, — jer je uviek bio obuven i sit; **tko ne zna, što je to, kad** te vriedjaju, muče i gone ni kriva, ni dužna, — **jer toga nije probao**; tko toga nije probao, i to sâm probao, **niti vidio koga svoga**, da tako pati, — **taj nije za današnju hrvatsku politiku**, jer će taj misliti više na sve drugo, nego na ono zlo, **što narod tare. Pa tako i jest medju našom gospodom političarima. Posluhnite samo**:

Jedan se ne će složiti zato, što oni drugi ne priznaju, da je Bosna i Hercegovina čisto i samo hrvatska zemlja. **„Priznajte, da je Bosna i Hercegovina samo hrvatska, pa ćemo se složiti."** Tako kaže taj jedan, a **ne vidi, da narod bježi ne samo iz Like, nego i iz Posavine u Ameriku, a iz Bosne u Tursku. Ali što je njemu do naroda! Glavno je zemlja**, tako da ti se čini, **kao da ljubi više zemlju, nego narod.**

Drugi kažu: Ja ne ću s vama, jer vi **priznajete**, da u Hrvatskoj ima Srbalja. Ja to ne priznajem! **To nisu Srblji**, to su grčko-istočni hrvatski državljani."

Treći kaže: Ja **ne ću s vama, jer vi kažete, da je nagoda** zakon; a ja velim da nije."

Pitate li sad narod, je li u tom složan, — **kakav možete dobiti odgovor?** Tko iz naroda znade, čija je Bosna? Danas tamo drži red vojska bečkoga cesara, činovnike postavlja zajednički ugarsko-austrijski ministar, u uredima se uređuje i piše njemački, a po pravu je još turska, — pa što ćeš po tom reći, čija je? Kako je njegda bilo, od kuda bi to narod znao? Pa da i saznade, naći će, da jedni vele ovako, drugi onako. Najbolje bi bilo pitati same Bošnjake i Hercegovce: Ljudi božji, dajte za Boga recite, čiji ste, ili čija je ta vaša zemlja, — inače se ne možemo složiti, jer jedni vele, da ste naši, a drugi vele, da niste! — A tako je i za Srblje. Stara tudja pisma kažu, da su k nama došli „Valahi", pa je i narod zvao taj sviet „Vlahi", „Vlasi", — što se danas zovu Srblji. Ali stara pisma kažu za nas Hrvate, da smo „Iliri", a danas se sami zovemo — kao što smo se i onda zvali — Hrvati. Druga pisma opet kažu, da su ono bili Srblji. Pa što ćemo mi sada samo ta pisma premetati i iztraživati, — kako su to

mnoge i mnoge novine godine i godine radile i sve dokazivale Srbljima, da oni nisu Srblji! A Srbi živi i zdravi sve viču: Srblji pa Srblji!

A onda nagodba! Kad bi vam htio samo u kratko kazati, koliko se je crnila i papira potrošilo u svadji oko nagodbe, ne bi bila dosta ni tri ciela „Doma“!

I tako kadgod se sastanu hrvatska gospoda političari, da se slože, tako govore, da od vas nijedan ne bi ništa razumio, niti bi od svega toga vidio kakve koristi za narod. Pa ipak sva ta gospoda neprestano gevore: „narod“, „naš narod“, „naš hrvatski narod, koji je odolio Avarom, Tatarom i Turkom“ i t. d.; što više, koji put pomisle i na to, hoće li „narod“ to i to razumjeti, pa kažu na pr: seljak će bolje razumjeti „stranka prava“, jer misli: aha, to je ona prava stranka!

A ja pitam: Kako bi narod bio složan u ovim stvarima, kad on svega toga i ne razumije?!

Mnogi i premnogi kažu, da narod toga i ne može razumjeti, i da ne će nikad razumjeti; a svi, kad bi po duši htjeli reći, svi bi priznali, da ni oni ne drže mnogo do toga, razumije li narod, ili ne razumije: svi znadu i vide, da narod daje svoj glas ili samo zato, što ga nagovori župnik, ili koji drugi prosviećeniji gospodin, — ili pak samo zato, što siromak seljak vidi, kako je sve proti narodu, a ova gospoda govore, da su za narod. I kad naši seljaci ne bi vidjeli toliko ciganije, oni bi kod izbora gotovo svi glasovali za narod, t. j. za opoziciju, premda od toga ništa drugo ne razumiju, nego to, da je to za narod.

Ali kako se tu naš narod vara! Čujte: Jedan gospodin, kojemu je današnja vlada u Zagrebu uzela službu i poslala ga u penziju, reče mi jedan put ovo: „Moji mužeki (seljaci) imadu mene rado, jer su čuli, da su me zato istjerali, što sam za narod; — a oni misle, da sam ja za njihove bedarije: za njihovu drvariju, pašariju i t. d.“ . . .

To vam je živa istina. — Kad sam ja to čuo, i još vidio, kako se taj gospodin onako čudno huncmutski smije, — ja sam vidio svu našu nevolju, koja je tolika, da se ni izreći ne može. Reći ću vam zato samo ovo:

Kakogod se i u čemgod se naša gospoda slože, — za narod se ne će složiti onako, kako to narod misli. A evo zašto: Kad se naša gospoda političari slože u misli proti Madžarima, Niemcima, Talijanima, oni kažu, da je to za narod, ili, kako se još češće kaže: za domovinu. A kad narod kaže: Mi smo „za narod“, — on misli posve nješto drugo; on misli: Mi smo za onoga vječnoga siromaha i roba, kojemu se od viekova čini krivo, koji viekove i viekove čeka pravice, pače više i ne čeka pravice, nego samo milosti.

No toga još naša gospoda političari ne razumiju. Mnogi su od njih još uviek zadovoljni, ako narod samo misli, da se oni bore za njegove „bedarije“, kao što je drugima opet svejedno, misli li narod, da se koja stranka zove „stranka prava“, ili pak „prava stranka“.

Ali kad nije drugačije, moramo i mi biti zadovoljni, što imamo i ovakve gospode. Istina je, Madžari, Niemci i Talijani došli su kod nas do vlasti samo po našoj gospodi, pa je i danas onima mnogo bolje kod nas, koji su prijatelji Madžarima, Niemcima i Talijanima, te je to velika stvar, ako je tko danas proti njima, i kamo sreće, kad bi se naša gospoda političari barem u tom složili, ali iskreno i za istinu! A iza toga će već doći drugi, koji će se složiti i za narod onako, kako to narod misli i hoće . . .

Poljodjelska država.

Ima tomu dugo, što smo se razgovarali o tom: zašto su drugi narodi mnogo bogatiji od nas Hrvata. Onda nisam do kraja odgovorio na to pitanje, pa ću sada.

Kako sam posliednji put pokazao, — veliko se bogatstvo najlakše i najbrže stiče spekulacijom. A trgovina je takodjer spekulacija, pa za to i vidimo, da su najbogatiji oni ljudi i oni narodi, koji se bave trgovinom. Od ljudî dosta je spomenuti židove, a od narodâ današnje Engleze. Englezi su bogati, jer su oni trgovci, oni su na glasu „kramari“, kako im se porugljivo kaže. A mogao bih vam nabrojiti i više bogatih naroda od najstarijih vremena do danas. Na glasu su n. pr. bili bogati Španjolci, a osobito Mlečani (Venecijanci), poznati stari kramari, koji su silnim novcem mitili iste kraljeve i od njih kupovali hrvatsku zemlju.

Ali ovakvo bogatstvo nije stalno. Čim se je našla Amerika i otvorio drugi, novi put trgovini, počela je Venecija propadati, dok nije propala: propala trgovina, — propalo bogatstvo. Mjesto Mletaka stala se dizati Španjolska, koja je bila najbliža novomu putu u Ameriku. Golemo je bilo španjolsko bogatstvo, silna je bila španjolska snaga: Nikad u španjolskoj državi „nije zapadalo sunce“, hvalio se španjolski kralj, i nije u tom mislio samo na to, što zbilja pod njegovom vladom nikad nije zapadalo sunce, jer je pod njim bila i Amerika (a tamo je dan, dok je kod nas noć), — nego je mislio i na bogatstvo i sreću u svojoj državi. Pa gdje je to bogatstvo danas?! Nema ga, nestalo ga, Španjolska je najkukavnija zemlja na svietu! A nema tomu davno, što sam spomenuo i to, kako se i razumniji Englezi već sada boje svoje propasti,

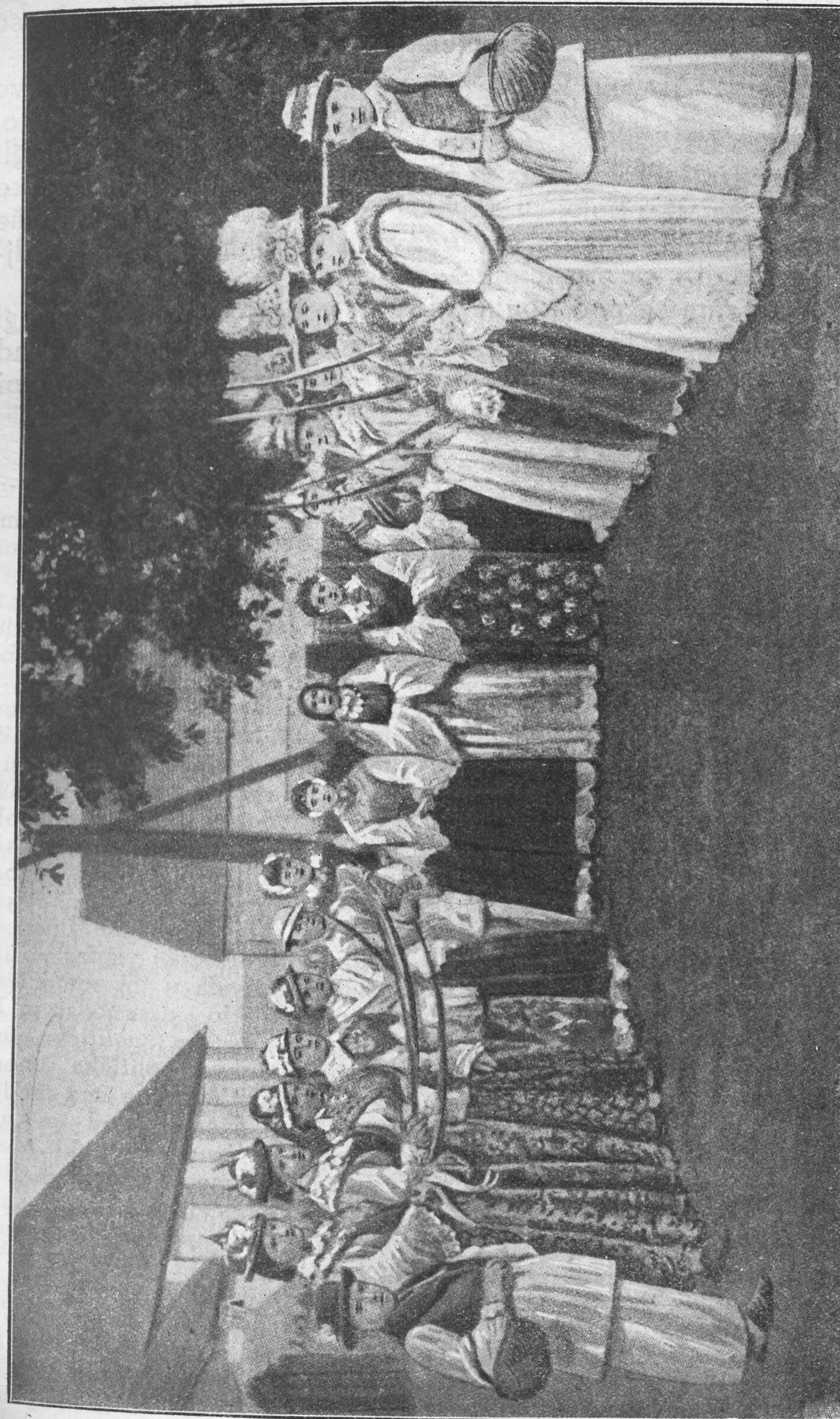
— danas, kad su još najjači, kad njihovoj sili nema premca na moru, kako njekada nije bilo ravne španjolskoj sili.

Badava, ljudi! Bog ne dâ kruha bez — zemlje; i ako tko dodje do kruha bez zemlje, — presjesti će mu svaki zalogaj, pa bilo to i u devetom koljenu! Pravo je bogat samo onaj narod, koji živi od priroda svoje zemlje. To znadu i drugi ljudi i narodi, — ali je pohlepa za imetkom tolika, i ljudi toliko žele da se brzo obogate, da na to zaboravljaju, pa lete u spekulaciju, trgaju se od zemlje. I premda su već u tom stradali i ljudi i narodi, — ništa ne koristi. A ne koristi zato, što sviet, odkako je postao, pa do danas — živi od danas do sutra, a ne misli na budućnost. Ja ću vam to drugi put posebice razložiti, kako sviet do danas nije imao zgode ni prilike, da se pravo postara i za druga pokoljenja iza sebe, a danas vam kažem ovo:

U svietu će nastati stalni i pravi red onda, kad se ljudi pravo prignu k zemlji, na kojoj živu i za koju su stvoreni; onda, mislim, kad poljodjelac bude prvi čovjek, a poljodjelstvo prvi zanat i glavni izvor bogatstvu i sreći.

Nemojte misliti, da ja ovo samo zato pišem, da ugodim onima, koji u opancima teturaju za plugom, t. j. da ugodim seljacima-poljodjelcima. Ja ne ugadjam ni većoj gospodi. Nego ja imam na pameti ovo: Neka tko čitav dan prelieva vino iz pune bačve (bureta) u praznu, pa opet iz jedne u drugu, — vina zato ne će biti više, nego još sve to manje. Je li istina? No da. A trgovina vam nije drugo, nego ovakvo prelievanje. Ne velim ja, da je trgovina zato nepotrebna, kao što ne velim ni to, da nije potrebno, a koji puta baš nuždno i to, da se vino prelije iz jedne bačve u drugu; ja velim samo to, da od toga ne nastaje više imetka, kao što iz prelievanja ne nastaje više vina. Ali ni to nije glavno, nego je glavno ovo: Takvoga mira i zadovoljstva ne može čovjeku dati nikoji drugi posao, kao što mu to može dati poljodjelski posao. Poljodjelstvo — to je jedini stalež, u kojem se čovjek dosta naradi, a ima kada pomisliti i na to, što je čovjek i što će reći ljudski živjeti. Kad bih vam htio i više kazati — a mogao bi — morao bi vam kazati još mnogo toga, u što vi — ne vjerujete, kao što po svoj prilici ne vjerujete ni u ovo, što sam rekao.

Ali nije čudo, što ne vjerujete. Državna je vlast danas u rukama ljudima, koji se još malo staraju za poljodjelstvo, tako da je seljak samo za to tu, da tu državu uzdržava i brani: na njemu sve počiva, on samo nosi i drži tu državu. Što se je sve učinilo za promet i trgovinu! Kolike su željeznice posagradjene, — a narod nad tim zajaukao! Koliki zakoni, koliki propisi, koliki školani činovnici — sve za promet, trgovinu i industriju! A onda

Kraljice.

koliki novci! Što bi bilo od poljodjelca i poljodjelstva, da se samo pol toga učinilo za poljodjelstvo! . . .

Ali i u toj stvari dolaze ljudi — umnici i državnici — sve više k sviesti i k pameti. Za njekoje narode već je sve prekasno, — ali za nas Hrvate ne bi još prekasno bilo: mi bismo još mogli stvoriti državu, u kojoj bi najveći gospodin bio poljodjelac, kako sada ima državâ, u kojoj su najveća gospoda novčari (ponajviše židovi). To bi bila poljodjelska država, u kojoj ministri ipak valjda ne bi hodali — u opancima.

Morao sam se pod konac i preko volje našaliti, jer mnogi naši ljudi drže sve to za šalu, gdje se govori, da bi seljaku ikad bilo i koliko bolje. Ali zato ne smiju to za šalu držati seljaci. Oni moraju vjerovati, da će jednom biti i njihovo carstvo.

Mali razgovori.

Dom i rod.

Hrvatske pokrajine. Nas Hrvatâ ima od našega (jadranskoga) mora do rieke Timoka (na iztoku uz srbsku granicu), i od Mure, Drave i Dunava tamo do pod goru Lovćen (u Crnoj Gori). Nema nas svuda jednako, jer ima medju nami braće, koja se ne diče hrvatskim imenom, t. j. ima Srbalja, koji su našoj misli za sada protivni. Preko Timoka i Crne Gore nema nikoga, tko bi se zvao hrvatskim imenom, i ako se i dalje govori našim jezikom. Ali preko Mure i Drave ima dosta naroda, koji ne zna drugo, nego da je Hrvat, a to su ugarski Hrvati; a ima i takih u Ugarskoj, koji ne kažu, da su Hrvati, a ne mogu biti drugo, nego Hrvati; to su tako zvani bunjevci i šokci.

Kad se razgovaramo o tom našem narodu, spominjemo razne pokrajine, u kojima živi; tako spominjemo Istru, Dalmaciju, Hercegovinu Bosnu, Slavoniju, Medjumurje i napokon onaj komad oko Zagreba, u kojem stoluje jedini Ban na svietu, hrvatski Ban. Ali sva ova imena pokrajina, — to su *politička imena.* A što je *političko* ime? To je ovo: Otrgne tudjinac komad hrvatske zemlje, pa kaže: to je, recimo „Dalmacija"; otrgne drugi tudjinac komad i to je, recimo „Istra". A zašto je ono „Dalmacija" a ono „Istra"? Zato, što se je njegda to tako zvalo, dok nas još tu nije bilo. Ne gleda se baš na to, je li njegdašnja Dalmacija, ili Istra bila baš tolika, nego se gleda samo na to, da je tu njegdje bila. Na takav način dobile su ime i druge pokrajine. Tako n. pr. ima u našoj zemlji rieka Bosna. U tom kraju oko Bosne gospodovao je jedan ban koji je bio sam svoj gospodar. Taj je ban sve više zemlje osvajao i napokon cielu svoju zemlju prozvao Bosnom. — I tako vidite: Drugi vladar, drugo ime zemlji, premda u toj zemlji živi isti narod, kao što i u susjedstvu. To znači, da zemlja ima *političko* ime.

Meni se takva politička imena ne svidjaju. Političko ime ima medje, koje su *ljudi* načinili, kad su nas braću jednu od drugih rastavili. Meni se više svidjaju medje, što ih je Bog postavio, a to su rieke i gore. Zato se meni više svidjaju ovakva imena: Primorje, Posavina, Podravina, Pokuplje itd. Samo bi se moralo odrediti, odakle i dokle ide Primorje, Posavina itd. Kad bi se to odredilo, pa kad bi se dalo ime još onim krajevima, koji ga nemaju, i to po rieci, ili po gori, — onda bismo odbacili kojekakve starinske Istre, Dalmacije, Hercegovine itd.

Istra pred 200 god. bila je posve pod vladom talijanske Venecije (Mletaka). Mletačka vlada i njezini službenici, gospoda, oni i jesu potalijančili Istru, kao i ostale hrvatske krajeve, koji su bili pod njihovom vladom, i tako na mnogo mjesta stvorili narod, koji nije ni Hrvat, ni Talijan, nego jadni kukavac u neznanju. A koliko je hrvatskomu narodu trebalo nauka u njegovu jeziku, vidi se po tom, što su to priznavali sami Talijani, koji su i malo vjerovali u Boga i u dušu. Tako je pred 200 god. bio u Kopru (u zapadnoj Istri na moru) biskup Talijan Naldini, pa je taj božji čovjek ostavio sav svoj imetak za to, da se osnuje sjemenište, u kojem će se školati *hrvatski* svećenici. (On kaže u oporuci *„slavenski* ili *ilirski"* svećenici.) A danas bi tamo tjeli Talijani uništiti i ono malo hrvatskoga jezika, što ga još ima u crkvi.

Politika.

Madžari i vojska. Madžari nemaju svoje vojske. Ali ne samo Madžari, nego ni ciela Ugarska (u kojoj živu još prekodravski Hrvati, Srblji, Slovaci, Rumunji i Sasi-Niemci) — ni ona nema svoje posebne vojske. A ni Hrvatii nemaju vojske. To bi se moglo komu čudno činiti, što jedna kraljevina, kao što je Hrvatska, ili Ugarska, — nema svoje vojske! Ali to je zato, što nijedna ova kraljevina nema *posebnoga* svoga kralja. To je ono! Nema posebnoga kralja Ugarska, nema ga ni Hrvatska, nego je jednoj i drugoj kraljevini kralj onaj čovjek, ili žena iz kuće ili familije Habsburg, koji je nadvojvoda austrijski, a uza to vlada još u Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj. (Tako su se s tom familijom Habsburg pogodili Hrvati, god. 1712, t. j. pred 190 godina, a god. 1723. Madžari; ta pogodba zove se „pragmatička sankcija".) Dakle kad nemaju posebnoga kralja, ne mogu imati ni posebne vojske, — jer vojsku može voditi samo kralj, kao prvi gospodar u zemlji; a kad je jedan vodja, mora biti i jedna vojska. I tako nadvojvoda austrijski, vojvoda kranjski itd., koji se ujedno zove „cesar austrijski", to je ujedno i kralj hrvatski i ugarski, i taj ima za sve svoje zemlje i kraljevine samo jednu vojsku. U toj vojsci služe Hrvati, Madžari, Česi, austrijski Niemci i t. d. I toj vojsci jedini je gospodar zajednički taj vladar (cesar i kralj). To su priznavali i Madžari, kad se je Ugarska god. 1867. pogadjala s onim drugim zemljama, nad kojima vlada bečki cesar. Kako je ta vojska uredjena, to je „stvar, koja odredbi Njegova Veličanstva podleži", t. j. spada samo pod odredbu Nj. Veličanstva.

Ali kako ne bi slobodna kraljevina imala svoje vojske! Kako bi to moglo biti, da bi Madžar morao slušati u vojski na *njemačku* zapovied! (U cieloj vojski vlada samo njemački jezik, i to po odredbi Nj. Veličanstva.) — To njekoje Madžare peče, oni toga ne mogu trpjeti, pa koješta kušaju, da se to promieni i da ugarska vojska bude *madžarska.* Zato Madžari ne gledaju rado častnikâ (oficirâ) te „zajedničke" vojske, pa znade doći i do svadje i do boja. Ali tu nema pomoći: Dok nema posebnoga kralja, nema ni posebne vojske.

Njemački (dajč-) kajzer — to je dosta nova čast i dostojanstvo, jer Niemci nisu imali „cesara", ili kako oni kažu: kajzera, nego samo kralja ili „kuninga" (kunenga, t. j. kneza) ili „keniga". Kajzera su dobili tek pred 32 godine (god. 1870.), i to ovako: Niemci nisu nikad imali jednoga gospodara, nego je u svakom kraju vladao drugi velikaš: knez, erchercog (nadvojvoda), hercog, ili first. S vremenom su se najviše osilili Prusi ili Prajsi, nad kojima je

vladala familija Hohencolern. Ali Niemce je ipak nješto vuklo jedne k drugima, jer su vidjeli, da su jedan narod. Toj misli mnogo su pomogli njihovi učenjaci, pa je to i narod želio. Na čelo toj misli postavili su se pruski kralji Hohencolerni. Kad je ta misao dozrela, odlučili se Niemci na rat proti Francezima, i potuku ih i otmu im dvie pokrajine i silne novce (pet tisuća milijuna ili pet milijarda, t. j. 5.000,000.000 K)! Sad je došao čas, da se sjedine.

Ali teško je to išlo! Tu su bila još tri njemačka kralja (bavarski, saski i virtemberžki) i još sva sila velikih i malih hercega i firstova (preko dvadeset): kud ćemo s tolikimi kralji i hercezi, ako sav narod hoće imati jednoga gospodara?! Ne dadu kralji, ne dadu hercezi, da im se uzme vlada. Napokon se složili tako: neka ostanu svi kralji i svi hercezi u slozi, neka načine „vječni savez" („bund"), a prvi u tom savezu neka bude pruski kralj, i neka se slobodno zove *kajzer* (t. j. cesar), i to „dajč-kajzer". Ali zato svejedno svi ostali kralji i hercezi dalje vladaju. — „Pa što je onda dajč-kajzer"? pitate. O, on je mnogo! On je najprvo pruski kralj. A kao kajzer svih Niemaca on je vojvoda ciele njemačke vojske! A to je mnogo, da drugo i ne spominjem. — Ovaj njemački savez dokazuje što može narodna misao: može stvoriti carstvo!

Njemački „kunigi" (knezi, kraljevi) išli su u staro vrieme u Rim i tu bi ih papa krunio i onda bi se zvali „rimski cesari", a ne njemački cesari. Ona kojom su se krunili rimski cesari, kruna, čuva se i danas u Beču. Pače i one stvari, koje su bile potrebne za paradu, kad se je krunio njemački kralj, i to se čuva u Beču (sve osim njemačke krune), a ne u Berlinu.

Naše slike.

Marko Kraljević i vila. To je slika u posliednjem broju „Doma". Vi znate mnogi, kako ono pojezdiše do dva pobratima: Marko Kraljević i vojvoda Miloš, pa se Marku počelo driemati te on umoli Miloša, neka mu zapjeva. Ali Miloš ne će, jer mu je vila Ravijojla zaprietila, da će ga ustrieliti, bude li pjevao, — jer je Miloš ljepše pjevao od vile. No Marko mu reče, neka se ne boji, kaže, dok je mene Kraljevića Marka i mojega vidovita Šarca i mojega šestoperca zlatna. I zbilja Miloš zapjeva, a vila napne luk i ustrieli Miloša u grlo i u srce. No jao si ga njojzi, jer se Marko probudi te stane vilu goniti, dok je na Šarcu ne stiže, a onda udri po njoj buzdovanom, dok mu se nije namolila, da će nabrati po gori bilja i izliečiti rane na junaku, — kako je i bilo. — Sliku je naslikao njeki Srbljin Jovanović, ali nije baš osobito smišljena ni izradjena. Vriedno je samo spomenuti, što ovdje vila nema krila, kao na onoj slici: Marko Kraljević i Musa Arbanasa. A to je i pravije, što nema, jer vile — bile, ne bile — krila nikako nemaju.

Kraljice. Mi Hrvati davno već nemamo svoje kraljice Hrvatice. Njegda smo i to imali, pa je kraljica i s kraljem dolazila zacielo medju narod, da se s njim veseli. Spomen je na to ostao u narodnoj igri, kad se ono naše seoske djevojke po donjoj Hrvatskoj igraju kraljicâ. Više o tim kraljicama kazat ću vam drugi put, a sad se nagledajte ove ljepote na tielu i odielu. To su naše djevojke iz ravnice, naše seke šokice.

NOVINE

Političke novosti:

Po hrvatskom narodu.

Skupština za slogu opozicije držala se u Zagrebu u četvrtak dne 29. siečnja. Prošla je dobro. Dosadašnji „obzoraši" i „pravaši" složili su se u jednu novu stranku, koja će se zvati „hrvatska stranka prava". U tu stranku pristupilo je još onih desetak ljudi, što ih gospoda zovu, da su „realisti" (drugi im kažu „naprednjaci", treći opet „narodnjaci"); pristupili su još i oni radnici, koji su proti socijalistima. Ali nisu pristupili toj složnoj stranci „starčevićanci" („čista stranka prava"), premda su i njihovi ljudi i vodje bili na skupštini.

Kako rekoh, skupština je prošla dobro. A što je prošla dobro, to se ima zahvaliti narodu i onim ljudem iz naroda, koji su bili na toj skupštini. Narod i onako malo mari za politiku, a što su se gospoda više svadjala, to je narod i manje mario za to; a znate, — danas ipak nema politike bez naroda. Jedno to, što je tudjinska vlast nad cielim hrvatskim narodom već prevelika i pretežka, a drugo to, što su se vodje bojali, da će ih narod ostaviti, pa ne će držati njihovih novina, niti im dati glasa kod izbora, — to je gospodu nagnalo na slogu. Novine naše (osim madžaronskih) već mnogo godina pišu, kakva se strašna i nagla pogibelj približuje našemu narodu, i to je istina; ljudi izvan Zagreba, koji te novine čitaju, a nije im samo za sebe, — oni upravo jauču već godine i godine i dovikuju gospodi u Zagrebu: „Složite se, složite se!" A to su oni ljudi, koji vode narod na izbore i koji novine čitaju i plaćaju. Mnogo je ovakvih ljudi došlo i na tu skupštinu, — i njima treba zahvaliti, što je došlo do sloge. I što bude više skupštinâ, pa što više ljudi bude na skupštine dolazilo, — manje će biti medju gospodom svadje.

Koliko se samo gospode tiče, možemo biti zadovoljni. Mnogo se nadati ne smijemo, jer pazite na ovo: Krivo misle oni, koji misle, da bi sve bilo dobro, i da bismo se mi Hrvati odmah oslobodili tudjinske vlasti, samo kad bi se naši vodje složili. To nije tako. Neka se sutra slože s hrvatskom opozicijom i isti „madžaroni", — mi se odmah ne bismo riešili svega svoga zla. A zašto? Zato, što su tudjinci jaki, što su se kod nas čvrsto ugniezdili, — a narod naš spava, jer ga je robstvo umorilo. Da se cieli narod probudi, — onda bi bilo drugačije, pa i onda bi bilo teško! Na drugome mjestu u današnjem „Domu" kažem, da su tudjinci po našoj gospodi došli kod nas do vlasti. I jesu. Da su gospoda od početka držala s narodom proti tudjincima, drugačije bi bilo. Ali danas budimo zadovoljni, što su se barem sada ova gospoda složila proti onoj gospodi, koja nisu proti tudjincu, jer će *naša* gospoda u boju s onim drugima ipak odkloniti od naroda mnogo zla. —

„Dom" će po dužnosti paziti, što se radi u toj novoj stranci, pa će to zdušno i javljati svojim čitaocima, jer je to sad jedina hrvatska stranka, za koju možemo reći: tu su *naši ljudi.* Dvie stvari treba ipak da još ovdje spomenem.

Rekao sam već prije, kako mnogi ljudi misle, da bi sve bilo dobro, samo kad bi se gospoda složila. To je tako naravska misao, da nije nikakvo čudo, što ima dosta ljudi, koji tako misle. A najviše tako misle dobri i pošteni ljudi, i to najprvo zato, što dobar i pošten čovjek ne može pravo razumjeti, kako može biti ljudi, koji ne će, da se *u dobru* i *za dobro*

slože! A onda treba znati, da je naše zlo veliko, krivice tako strašne, da dobru čovjeku upravo srce razdiru. Pomislite sad: Tamo na skupštini ima do pet stotina dobrih ljudi; ti dobri ljudi, naši ljudi, vide, kako se gospoda slažu i kako su se složila za dobru stvar: govore mnoga gospoda, govore liepo, govore od srca, proklinju staru svadju i stari grieh, mole i zazivlju u pomoć Boga i nadaju se dobru i sreći naroda; sve je radostno, svima je kamen pao sa srca i teškoća s duše, svi se osjećaju kao novi ljudi, koji su izašli iz staroga grieha, a sve za dobro naroda; — samo u jednom kutu sjedi i stoji dosta velika hrpa ljudi, od kojih je malo prije jedan pročitao dugu poruku: da oni ne će u tu slogu! Svi, — samo oni ne će!

Ne bi bilo čudo, da se je sve diglo na one u kutu i od njih načinilo svašta, kako se već znade dogoditi, gdje ima mnogo svieta. Ali ne treba zaboraviti, da su tu bili Hrvati, sve dobri ljudi, dobre naše duše. A najbolja jedna i najmekanija duša, mjesto da viče i da se grozi, — stane milo moliti one u kutu, moliti i zaklinjati u ime Boga i patničkoga naroda, neka i oni pristupe u slogu; klekne napokon pred njih i stane plakati, a s njime mnogi mladi i stari ljudi na skupštini...

To je dobri i vriedni pop hrvatski Jemeršić, kojega pozna i mnogi hrvatski seljak, — on je klečao i plakao pred vodjom „čiste stranke prava", pred Josipom Frankom i njegovim pristašama. Klečao je i molio dakako uzalud. Premda je toj „čistoj stranci prava" predsjednik Kumičić, nije on odgovorio na one molbe i suze, nego Frank, koji je u mnogo rieči umotao jednu: da ne može.

O ovoj sramoti dala bi se napisati knjiga, kad bi bilo vriedno. Ali ovo je vriedno reći: U onom starom griehu, dok je trajala svadja, bilo je mnogo strašne mržnje, učinilo se dosta krivice; ali nema mržnje ni krivice na svietu, koje ne bi mogla ublažiti molba i oprati čovječja, a kamo li bratska suza. Ovdje se to nije dogodilo. Ali neka bi bilo, jer mnogomu se podnaša srce, da se u jedan čas povrati, — premda ja ne mogu pomisliti Hrvata, koji ne bi bio i sam pao na koljena pred onim hrvatskim popom, digao ga, zakrčio mu rieč i s njim zaplakao. No recimo: nisu mogli pristati na slogu, dok se sami medju sobom ne dogovore, — premda je to prava gospodska politika, koja se skriva pred narodom. Ali neka bi bilo sve, da se nije dogodilo nješto drugo, užasno: Drugi dan iza skupštine pisale su Frankove novine, da je klečanje Jemeršićevo i suze njegove, — da je to bilo „odlikovanje" za čistu stranku prava: oni se tim diče, što je jedan Hrvat, i to pop, pred njima klečao i plakao.

Za ovo nema rieči. — Ali neka i ova sramota bude nauk onima, koji ne znaju, što je gospodska politika, pak misle, da sloga nije podpuna dotle, dok ne pristupi i zadnji Švaba, koji ne zna ni pet rieči hrvatski, a viče, da je najveći Hrvat, i zato hoće da ima svoju stranku, — jer je i to za njega „odlikovanje", što bez njega ne može biti ništa! — Deset godina je trajalo pogadjanje, dok je došlo do ove sloge; hoće li sad drugih deset godina trajati pogadjanje s Frankom?

Ban je bio ovih dana u Pešti i u Beču kod cesara, našega kralja. Pisalo se svašta o tom, po kakvom je poslu išao tamo: je li radi onih putnica (pašušâ), ili radi toga, što bi htio biti ugarski ministar, ili radi naših i ugarskih računa. Ali je po svoj prilici išao najviše radi toga, da se sve dogovori i utanači, kako će dočekati kralja Srbije u Krušedolu. (O tom dalje više pišemo).

Iz Dol. Miholjca se tuže osječki „Nar. Obrani", što je tamošnji veleposjednik grof Ladislav Majlath upi-

san kao najjači platac poreza u županiji virovitičkoj, pa bi po tom imao sam svoj glas u županijskoj skupštini. Istina je, ima tamo imanje od kojega se plaća preko sedamdeset tisuća (71.074) K poreza, ali je to imanje upisano na groficu Stefaniju Majlath.

Iz Istre se tuži u jednih zagr. novinah jedan Istranin, da je tamo za nas sve to gore. Tako je god. 1891. bio u zapadnoj Istri (gdje smo mi Hrvati slabiji, nego što smo u iztočnoj Istri, koja je bliže banskoj Hrvatskoj), — tu je bio izabran za zastupnika Hrvat Laginja proti Talijanu; a god. 1900. izabran je opet Talijan! — Tako su i pred koju nedjelju dana kod obćinskih izbora u Tinjanu u jednom izborničtvu nadvladali Talijani, a prije smo uviek u sva tri izborničtva nadvladali mi Hrvati. — Bilo bi vriedno znati, što je tomu krivo.

Madžaronske novine strašno gadno pišu o skupštini za slogu. To već nije politika, to je — ali nije vriedno prljati biela papira riečju, koju zaslužuju. — Jedina je utjeha čovjeku, što uz te ljude ne pristaje nitko po duši i po srcu. To se najbolje vidi po tom, što su morali prestati s izdavanjem svojega lista u Osieku (zvao se kao za veće ruglo: „Dan"): nitko ga nije držao. Ipak je progutao dosta novaca. Čijih?...

Po slovjenskom svietu.

Aleksandar Obrenović, kralj Srbije, doći će 11. veljače, kako već javisno, u sriemski samostan Krušedol (u dolj. Hrv.). da se pomoli na grobu svoga otca Milana. Dočekat će ga na hrvatskoj granici Ban, i to ne samo u ime svoje kao Ban, nego i u ime bečkoga cesara, Nj. Veličanstva kralja hrvatskoga, jer će Aleksandar biti u Krušedolu gost kraljev, t. j. kao da je kod samoga kralja. — Bog zna, hoće li Ban pozdraviti Aleksandra hrvatskim jezikom? Liepo bi bilo, kad bi susjedni i bratinski kralj i njegovi ministri čuli pozdrav u svom materinskom jeziku. Možda će govoriti francezki, a valjda nikako madžarski, još manje njemački. (To ne bi dali Madžari.) Kako bilo, nama je drago, što hrvatski govori barem jedan kralj (Srbije), jedan knez (crnogorski) i jedan Ban. U ostalom na svietu i ima samo jedan Ban. Govore jednako, ali misle različno.

Macedonski ustaše kažu, da će čekati do travnja, a ne bude li do onda reda i pravice, — opet oružje u ruke. Ništa ne taje, da kane naručiti mnogo odiela i oružja. Od kuda im novci, — to vam ne mogu kazati.

Česi se nisu pogodili s Niemcima za jezik, t. j. koji će jezik biti „službeni" u češkoj kraljevini. To je valjda već stoti put, što se dogovaranje razteplo.

Crnogorske novine (nemaju nego jedne) vesele se, što se Talijani u Trstu ne boje svoje vlade u Beču, nego otvoreno kažu, da im je srce uz Italiju, pa tako i pišu i kod svake slave u Italiji sudjeluju. A treba znati, da u Trstu ima sva sila našega naroda, a u okolici je sve naše, a Talijani nam čine strašnu krivicu: ni škole male nam ne dadu. A kako bi bilo, da to dodje još pod Italiju! I tomu se Crnogorci vesele! A to sve zato, što je talijanski kralj zet crnogorskomu knezu, pa se kneževi pisari hoće da ulaskaju kralju i kraljici i tako za volju tomu žrtvuju svoj narod tudjinu, — jer i Crnogorci su naši, samo da su pošteniji!

Proti Poljacima u Slezkoj opet se diže rat u pruskom saboru. Milijune novaca daje taj pruski sabor za to, da se u Slezkoj nasele njemački seljaci medju Poljake. Poljski se jezik ne smije nigdje čuti: ni u školi, pa već ni u crkvi. Cieli se sviet zgraža nad tom silom, osobiti Slovjeni. Pače Rusi, koji nisu osobiti prijatelji Poljakom, ne naručuju više toliko robe od njemačkih trgovaca.

Pod bečkim cesarom.

U Ugarskoj nisu zadovoljni s novim zakonom o vojsci, što ga ministar vojske kani predložiti saboru. Isti oni zastupnici, koji su za vladu, bune se proti tomu zakonu, pa traže, neka se ugarskomu saboru i ugarskim oblastima priznade veća riеč kod vojske (koliko vojske ima biti u miru, koliko u ratu, kod opraštanja od vojničke službe itd.). Posebice pak traže, neka se odredi, da nitko ne može postati častnikom (oficir) u vojsci, ako ne zna i madžarski; samo za Hrvate to ne bi vriedilo (kažu sada; poslie ne bi ni Hrvat mogao postati častnik, ako ne bi znao madžarski). O tom su mnogo pisale i još pišu madžarske i druge novine. Vriedno je zabilježiti i to, da to ne traži samo madžarska opozicija, nego i vladina stranka. Vidi se, da Madžari još ne vjeruju Beču.

Sloboda u Ugarskoj baš hoće da zadavi sve druge narode osim Madžarâ. Za koji dan bit će puni sudovi: tuže Slovake i Rumune — rad šta drugoga, nego radi — bune!

U bečkom saboru bilo je opet škandala. Viećalo se o fabrikama za slador (cukar). Tu se dakako kroji koža fabrikantima, najviše židovima, pa da se njima ne zamjere, pozvali su ih njeki zastupnici u jednu sobu pod saborskim krovom, — da se dogovore, kako će glasovati. Kad se to dočulo, nastala je u saboru strašna vika na te zastupnike, kako ih židovi mite itd.

Razne viesti.

Poslie Lava XIII., današnjega pape, doći će papa, koji će se zvati Pijo X. (deseti), a poslie toga Pija, koji će će samo kratko vrieme papovati, postat će papa sadašnji papinski ministar („državni tajnik“ kardinal Rampolla i zvat će se, kad bude papa, Lav XIV. (četrnaesti). Kako se to sve unapried znade!

Princeza Lujza, ona, koja je ostavila petero djece i muža te pobjegla s mladićem Žironom, — ta nije više princeza ni po mužu, ali ni po otcu. Ona je rodjena bečka princesa, pa joj je ovih dana bečki cesar uzeo sve časti.

Zlatni krst za zasluge dobile su četiri sarajevske žene, medju njima gradjanka gospodja Spahića, rodjena Karlovčanka.

Hrvati u Americi. Riečkomu „Nov. Listu“ pišu iz San-Franciska u Amer., da američki i drugi evropski radnici u Los-Angelesu (u državi Kaliforniji) nikako ne trpe naših tamo Hrvata, jer naši rade za manju nadnicu, nego drugi radnici, i jer ne će da obustavljaju radnju složno s drugim radnicima (t. j. ne će da „štrajkuju“); osim toga naši se ljudi ne druže s drugima radnicima, ne znadu englezki, pa ni čitati ni pisati. Radi svega toga dogodila se i nesreća: američki radnici navalili na Hrvate u Los-Angelesu, natukli ih i jednoga ubili. Policija je jedva načinila mir. (Ovi radnici rade u zlatnim rudnicima.) — U drugim državama živu naši u slozi s drugim radnicima.

Kako američki radnici viču na Hrvate, tako viču i na Kitajce (Kineze), koji takodjer jeftinije rade. Radi toga je bila velika radnička skupština u Watsonvillu, i to proti onim gospodarima, koji drže kitajske radnike. No na toj skupštini pridružili su se Hrvati američkim radnicima. Ovi radnici najviše rade oko voća (jabuka, krušaka i t. d.), pa tu ima mnogo Hrvata, ponajviše iz južnih naših strana (iz Konavala), te ih je na samoj skupštini bilo do 400. —

Hrvatsko družtvo „Zvonimir“ u San-Francisku obstoji već pet godina, pa je zato imalo i slavu u prosincu prošle godine. Ima 140 članova.

U New-Yorku (Nju-Jorku) pjeva Hrvatica Milka Trnina. Amerikani ju hvale i slave. (San-Francisko leži na jednoj, i to na zapadnoj, a New-York na protivnoj, istočnoj strani Amerike.)

Veprovi (divlji prasci) razderali su njegdje u Turskoj više ljudi.

Svršeno 31. siečnja.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 3. | U Zagrebu, u četvrtak, 12. veljače 1903 | God. 4.

Jedva se je počelo! . . .

„Dom“ izlazi evo četvrtu godinu. „Prijatelj Naroda“, „Hrvatski Narod„ i „Pučki List“ (u Splitu) — sve listovi za narod — izlaze već preko deset godina; „Družtvo sv. Jeronima“ u Zagrebu izdaje svoje knjige za narod već i trideset godina. I to je sve. To je sve! Idemo li dalje natrag, — ne nalazimo ništa: za narod, za za onaj „prosti“, neuki narod, za seljaka — za njega nije bilo knjige. Bio je koji molitvenik, koji koledar, — i to je bilo sve. — Pa čemu bi i bilo?! Ta nitko nije u narodu znao čitati: jedva ima koja naša škola, koja je starija od petdeset godina . . .

Vidite li dakle, da se je jedva počela širiti narodna prosvjeta? Vi možda mislite, da nije ni šteta. I ja vam se ne čudim, ako i žalim, što tako mislite. Ne čudim se. Bio kod mene ovih dana jedan seljak čak tamo daleko od našega juga i od mora, tamo od grada Dubrovnika, pa mi je razlagao, zašto seljak ne mari za knjigu i prosvjetu. Ja ne ću ovdje spominjati njegovih razloga, premda su tako istinski i pravi, da sam ja protrnuo slušajući, kakvu istinu govori. Tâ bi istina mnoge tako ubola, da je bolje i ne kazati je, pa zato ostavimo. Dosta je, što znamo, da se je znanje i prosvjeta jedva i počelo širiti u narod, i to ne samo kod nas, nego i svuda po svietu. A kad to znamo, treba dokazati narodu, kolika je to šteta. Po mojem sudu to je pače nesreća, — i to jedna od najvećih nesreća u današnjem svietu. Ja ću vam to i dokazati, i to uzprkos svemu tomu, što se govori, da knjiga i znanje ništa ne koristi, nego još čovjeka kvari.

Ja ću vam dopustiti najviše, što se može; ja ću vam za čas priznati, da je knjiga i znanje takvo zlo, kao što su sablje, puške i topovi. Dobro. Ali prosudite: Dok su samo njekoje države imale mnogo vojske, mnogo pušaka i topova, — bilo je više ratova, više nesreće. To je naravski: oni, koji su bili bolje oružani, nisu se bojali onih drugih, koji su bili bez oružja, — i eto rata i nesreće. A danas, kad sve države imadu strašne vojske, strašne

puške i topove, — danas je na sve strane mir: jedan se boji drugoga. Tako bi bilo i onda, kad bi svi ljudi pojednako znali. Kad bi svi znali računati, bilo bi manje prievare na računu; kad bi svi znali potanko zakone i propise, bilo bi manje krivice proti zakonu i t. d. Drugim riečima kaže se to ovako: Kad su ljudi u svem pojednaki, nastaje medju njima mirnija ravnoteža i veća stalnost. — A ovo, kako je danas, — ovo je prevelika težina na jednoj strani. Prosudite samo to: Šaka ljudi drži u rukama vladu i zakone, — jer velika većina o svem tom ništa ne zna i ne razumije. Prosudite sami, govorim li istinu.

Ali nije znanje samo zlo. Ne, nije. Znanje ima još jednu osobitu snagu, pa bi želio, da dobro pripazite na ovo, što ću vam sad kazati.

Je li istina, da ste već više puta vidjeli, kako se u kojem družtvu vladaju dvojica, koji znadu jednu stvar, recimo: znadu jednu tajnu, koje drugi ne znadu? Je li, da ste to vidjeli? Zar ne, da ste vidjeli, kako si namiguju, kako se sladko smiju, kako se pogledom razumiju i razgovaraju? Oni znadu nješto, što ih veže, oni imadu istu misao. Može se desiti, da ovakva dvojica, trojica drže cielo družtvo za bedake i da sve druge za nos vode.

Ja vam ne ću dalje razlagati, nego vam kažem samo ovo: Koliko toga imade, što školani ljudi znadu, a neškolovani ne znadu! Koliko su toga čuli u školi, — a sve iz istih knjiga! Oni se razumiju jednom jedinom riečju: latinskom, ili grčkom, ili njemačkom; jedan drugomu samo natukne, — i oni se razumiju. Nije li posve naravski, da se oni drže za nješto drugo prema narodu, koji svega toga ne razumije? Nije li očito, da ih njihovo jednako znanje veže te drže skupa, složno?

Ali ni to još nije ono pravo, što znanje vriedi za ljudsko družtvo, i ako evo i po ovom vidite, da znanje ljude vuče jednoga k drugomu i da ih veže.

No ono pravo — to tek dolazi, a to je ovo: Znanje čovječje — to je za pravo njegova duša, t. j. hoću da kažem ovo: Što čovjek hoće, ili ne će, po tom ga i sudimo, što vriedi. Čovjek želi i hoće samo ono, za što zna. Znate onu: Za što ne znaš, za to i ne pitaš. Znanje daje ljudem jednu misao, a samo po jednoj i jednakoj misli ljudi su složni, ljudi su braća, ljudi su — ljudi. I zbilja po jednoj misli ljudi postaju braća, za jednu misao ljudi zajedno živu i umiru. Ne ću vam dugo dodijavati, nego samo ovo spomenuti: Pred 28 godina bili se digli naši Hercegovci proti osmanlijskoj (turskoj) vladi, a jedan čovjek, onda još mladić, kojega ja poznam, — uzeo sve svoje novce, kupio pušku, ukrcao se na brod i pošao u boj, da pomogne Hercegovcima. Zašto? Zato, što

su ga naučili, da su Hercegovci naša braća, da su Turci-Osmanlije naši dušmani, a nada sve: da je dobro, častno i slavno poginuti u boju za slobodu. Eto! A da nije ništa znao za Hercegovinu ni za Hercegovce, niti za to, da su to naša braća, niti za slobodu, niti za dobro, za čast i slavu, — ne bi toga bio učinio.

U kratko: znanje daje misao, a misao veže čovjeka s čovjekom i vodi ga do čina. Po znanju, t. j. po jednoj misli svi su školani ljudi od jednoga kraja svieta do drugoga — oni su jedno: jednako rade. Ali svi ti školani ljudi — to je tek malen dio naroda, tako da se meni ovi školani ljudi više puta pričinjaju kao ona dvojica ili trojica u družtvu, koji si namiguju, sladko se smiju i cielo družtvo drže za bedaka: oni se sami razumiju, a ostali ih glupo i niemo gledaju . . .

Tako i narod u svom neznanju glupo i niemo gleda i čeka samo na mig „onih tamo“, i čim mu se pričini, da su nješto jedan drugomu namignuli, odmah glave skupa, pa šapću i gataju: što li će to biti . . . Na taj način lako je i vladati stotine i stotine godina nad milijunima i milijunima naroda.

Kolika je to nesreća, to su pravedni umni ljudi dosta kasno spoznali — i počeli govoriti o „narodnoj“ ili „pučkoj prosvjeti“. Ali to je, kako vidite, jedva počelo, a ide težko, strašno težko. To najbolje osjeća ovaj naš „Dom“ . . .

Hrvati pred 400 godina.

Nedavno je „Dom“ u kratko izpričao, što je i kako je bilo u Hrvatskoj pred 500 godina. Danas ćemo za 100 godina napried.

Već pred 500 godina javljaju se na medji naših zemalja Turci, Osmanlije, a sada, pred 400 godina, sad su Hrvati dan i noć na oružju: od godine do godine diže se nebu pod oblake dim i oganj, što pali sela i gradove, a na sve strane razlieže se i čuje plač i jauk naroda. To vam je u pet riječi poviest, strašna poviest hrvatskoga naroda pred 400 godina!

Već prije (god. 1463., t. j. pred 440 god.) propade pod Turčina bosansko kraljevstvo, a trideset godina kasnije, t. j. pred 410 godina pogibe na udbinskom polju do petnaest tisuća hrvatskih junaka pod banom Mirkom Derenčinom; samoga bana Derenčina uhvate Turci živa! Sinu banovu odsjekoše glavu pred očima otčevim, pa bi ju donašali pred otca zajedno s tužnim jelom, čim su ga hranili. Silili su staroga, da se i poturči, ali kad nije htio, bace ga njekamo na otok, gdje je skoro dokončao tužni život. A zar je taj Derenčin jedini!

I tako, što je počeo onaj nasilnik i krvolok kralj i cesar

Žigmund, to su Turci dovršili: posjekli i do kraja uništili hrvatske velikaše. Na udbinskom polju pred 410 godina „propalo je hrvatsko kraljevstvo" — govorili su mnogi.

Ne znam, kako bi rekao: je li propalo, nije li. Ako se pita za „kraljevstvo" hrvatsko, — onda je istina, da je kraljevstvo propalo; ali je hrvatsko „kraljevstvo" bilo propalo već davno prije, i to onda, kad je poginuo posljednji kralj Hrvat, t. j. kad je kralj tudjinac počeo vladati nad nesložnim velikašima hrvatskim. A to se dogodilo već pred 800 godina!... A pita li se za narod hrvatski i za snagu njegovu, — onda je istina samo to, da je taj narod i njegova snaga doista počela propadati — onda, pa sve do danas.

Ali i ako je snaga hrvatskoga naroda počela propadati, težko je i polako propadala, — onako težko i polako, kako težko umire mlado tielo u cvietu, a srce mu je zdravo... Koliko su puta do toga udbinskoga boja Hrvati potukli Turke! Pa i poslie toga boja, već za 20 godina (1513). potukoše Hrvati Turke kod Dubice upravo strašno: vodio ih ban Berislavić. A koliko će ih puta potući jošte — sve do jučer, do boja kod Doboja, Žepča i t. d., što još starija djeca pamte!

I da je bilo samo do Hrvatâ, oni bi se bili obranili, oni bi bili svoj dom sačuvali. Ali oni stari neprijatelji i dušmani našega plemena, — oni su i dalje radili na naš zator, mjesto da nas brane, kako bi morali, — kad su nam se nametnuli za gospodare. A ovako smo mi njih obranili, a sebe upropastili do dana današnjega! Nemojte misliti, da je to prazna hvala, ili jadikovanje, da se pokrije naša rdja i kukavština. Nije! Da je snaga samo hrvatskoga naroda bila velika, to se vidi po tom, što su vražjega posla imali toliki nekrsti, a još više kršteni naši dušmani, dok su nas ovako raztočili, kako smo danas raztočeni. A da smo mi obranili Talijane, Beč i Niemce, — to je cieli sviet već pred 400 godina govorio jaučući: „Što će biti, ako propane Hrvatska!" To je onda bio jedan glas po cielom svietu oko nas, osobito u Rimu.

„Pa zašto nam nisu pomagali?!" — pitate. — U tom pitanju sakrivene su crne misli svih naših neprijatelja. Ja ću vam ih u kratko samo odkriti — **za nauk.**

Kad smo se ono razgovarali o Hrvatima pred 500 godina, pitao sam na kraju: Što je pomoglo onomu bezbožniku kralju i cesaru Žigmundu, da je nadvladao Hrvate? — Sad ću vam na ono odgovoriti.

Najviše su mu **pomogli Turci**, i to ovako: Sav se je sviet bojao Turaka kao živoga ognja. Zato se lako razumije ovo: Kad god bi se **Hrvati digli proti tudjincu**, koji se je kod njih gniezdio, odmah bi se digla vika na Hrvate: „Šutite! Zar ne vidite, kako će nas sve skupa odnieti vrag! Vrag vam i vašega bana i vaše pravice! Bit će vam, je li, ljepše i bolje, kad dodjete pod Turčina!" — I Hrvati bi se smirili i puštali tudjince sve više k sebi i sve se bliže k njima pritiskali, nadajući se od njih pomoći. A nije se jedanput dogodilo, da su čete cieloga svieta, koje su se kupile na Turčina, udarile na Hrvate i klale ih gore nego Turci! Ta kazao sam vam, da su već pod Žigmundom oni ljudi, koje je sâm papa rimski pozvao u rat na „nevjernike" i dao im blagoslov i oprostenje griehâ, — da su ti ljudi klali Hrvate mjesto nevjernika Turaka!

Da ne zaboravim, kazat ću vam odmah nauk, — jer je i dan današnji na vlas tako. Istina, danas su Turci nemoćni, pa od njih nema straha. Ali su zato na onoj strani, gdje su prije bili Turci, danas su tamo drugi strašni tobože „neprijatelji": najprije Srblji, a onda (Bog budi s nama!) krivovjerni Rusi! „Udri po njima, da nas ne poklope! Pritisnimo se bliže Beču i još kojemu „očinskomu" krilu, da nas ne podave i ne „povlaše"!" — Tako nas i danas naučaju, a mi pokorno slušamo i koljemo se s braćom na jednom ognjištu, mrzimo velike i jake naše rodjake — sve na veću korist i slavu tudjincu. A kako su ta naša braća luda i zaslieplјena (jer ni oni nisu bez sličnih nauka, njih bune opet njihovi sljepci) te pod nama jamu kopaju, imadu naši stari dušmani svaki čas prilike, da na njih prstom pokažu: „Aha, gledajte ih, — takvi su vam!" . . .

A sad idemo dalje. — Kako je bilo za Žigmunda pred 500 godina, tako je bilo i za kralja Matijaša pred 400 god. Treba naime znati, da je u to doba vladao glasoviti kralj Matijaš. Po čem je glasovit, ja pravo ne znam ovaj čas, ali znam ovo: Taj kralj Matijaš mjesto da kolje Turke i da od njih brani svoju kraljevinu Hrvatsku, — on je po Češkoj klao kršćane. I sada „je papa prividno sazivao križarsku vojnu na Turke, a sve novce i svu silu u istinu sabirao, da obori kralja češkoga, jer mu se nije bezuvjetno pokoravao," — piše od rieči do rieči hrvatski povjestničar Smičiklas (I. svez. str. 647). — Tako taj Matijaš dade Turcima vremena, da se ugniezde i urede u našem susjedstvu, sklopi pače s njima mir, samo da uzmogne obladati drugoga kršćanskoga kralja, njemačkoga Fridrika, kojemu zbilja god. 1485. (t. j. pred 418 godina) otme i sâm grad Beč, mjesto da je Turcima pošao otimati Carigrad! Složni su bili ti kršćanski vladari!

Iza Matijaša dodje na vladu u Hrvatskoj i Ugarskoj njekakav Čeh Vladislav, kojega već onda njeki nisu drugačije ni zvali, nego „onaj vol". Taj se je za Hrvate tako malo starao, da su se oni morali sami postarati, pa zatraže pomoći od njemačkoga

kralja Maksimilijana iz familije Habsburg, — a ta familija nije još onda imala nikakvoga posla s Hrvatima, a kamo li da bi Habsburgovac bio Hrvatom kralj. I tako su eto poradi pogibelji od Turaka došli njemački generali i vojnici u Hrvatsku. Za kakvih 30 godina poslie toga izabraše Hrvati Habsburgovce i za svoje kralje, i tako je, kako znate, do danas.

Ali nisu Hrvati molili samo susjedne Habsburgovce (koji su vladali i u Kranjskoj, Štajerskoj i u drugom susjedstvu), nego i druge vladare, osobito papu. Biskup senjski Kožičić, pa glasoviti naš pjesnik Marulić i mnogi drugi — upravo su prave jadikovke spisavali i pred svietom govorili — sve uzalud. Napokon konca dade papa Lav X. (deseti) pismo kardinalu Hrvatu Tomi Bakaču: da može kupiti križarsku vojsku na Turke.

Ali tu vam se dogodi, — što se je dogoditi moralo, i to u kratko ovo: Bakač proglasi u Budimu papino pismo narodu i silni se seljački narod digne s križem na prsima, da će na Turke. Seljački se narod digao, — ali velikaš ni plemić nijedan! Ni vodja se nije mogao naći toj vojsci, nego Bakač postavi za vodju njekoga prostoga čovjeka po imenu Dožu. Seljakâ se sabralo četrdeset tisuća, ali mjesto na Turke — seljaci udare na gospodu, na svoje gospodare. Planuše gospodski gradovi po Ugarskoj (1514. god.) —

To je bio plod onakve gospodske vlade od stotinu i stotinu godina, o kojoj sam više puta pisao, i koja je narod držala u neznanju i robstvu. A nije to bilo samo u Ugarskoj; redom se sada po svoj Evropi dižu seljaci na gospodu, osobito u Njemačkoj (za Lutera), a poslie i u Hrvatskoj (za Matije Gubca). Sila radja silu . . . Po tom možete suditi, kako je bilo i hrvatskomu narodu pred 400 godina po prilici: Il' u polje, — Turci, il' u goru, — vuci, i to dvojaki: oni na četiri noge i oni drugi . . .

Ali hvala Bogu, što i ta vremena polako prolaze. Sve se više vidi, da od sile i od zametavanja i preziranja nema dobra; samo u slobodi, poštivanju i u ljubavi narodnoj niče i raste ono cvieće, koje se zove sreća, veličina i slava naroda, to jest cieloga naroda, od seljaka do kralja.

Zašto nema djece?

Francezi su velik narod, deset i više puta veći od nas Hrvata, — ali dan na dan postaju sve to manji, t. j. ne množe se, pače ih ima sve to manje. Niemac Moltke znao bi reći „Francezi gube svaki dan jednu bitku“, t. j. Niemci svaki dan potuku Franceze. A zašto? Zato, što se Niemcima svaki dan rodi 1.700 glava djece više, nego Francezima! Tu ne treba boja, tu se unapried znade, tko će ostati, a tko će propasti.

Druga zemlja, u kojoj se sviet malo ili nikako ne množi, — to su Sjedinjene Države u Americi. Da se tamo ne useljuje sila svieta, bilo bi tamo sve to manje ljudi.

Gledajući to staraju se njeki Francezi i Amerićani: „Što će biti od toga?! Naš će narod propasti!“

Mogao bi tko pitati: „A zašto se ti ljudi staraju radi toga? Što nas briga, ako poslie nas ne bude baš nikoga na svietu! Dok je nas, bit će svega, pače što manje djece dolazi na sviet, to više imadu. Poslie nas neka slobodno dodje i potop!“ — kako je već njetko njegda rekao.

Zašto se ljudi radi toga staraju, — za to ima više razloga, ali vam ja ne ću da mnogo dodijavam. Dosta je kazati ovo: Kad čovjek pomisli, da će njegova familija propasti, pa bilo to i poslie stotinu godina, — njekako mu je težko, jer osjeća, da će nješto njegovo propasti. A čovjeku je uviek težko za svoje, pa da propane! Isto je tako i ono, kad koji od nas pomisli, da će Hrvati za toliko i toliko stotina godina (ili možda još i prije) — propasti: težko nam je pri duši, jer se ne možemo oteti misli, da će nješto naše propasti, pače da ćemo i mi sami propasti, kad Hrvati propanu. Pače recite, da nam tko za stalno proreče, da će sve ljudstvo propasti za stotinu godina, kad nas nijednoga ne će više biti na svietu, — recite: gdje je taj čovjek, koji ne bi na to sa strahom pomislio, pa nemao nikoga svoga na svietu!? Žao mu je svieta i ljudstva.

A onda ima još nješto, i to ovo: Mi se Hrvati nadamo, kao što se i svaki drugi narod nada, da ćemo se ojačati, da ćemo imati svoju vladu, da ćemo biti veliki, jaki i slavni. To se baš nas tiče, to se tiče naše kože, — to se tiče naše duše, jer mnogi od nas i živi samo za to, da svoj narod podignemo. A onda najedanut vidimo, da nam se narod ne množi, da ga je svaki dan sve to manje! Pa kako se onda ne bismo starali radi toga, kad to ubija našu nadu i našu vjeru u budućnost!

O tom dakle ne treba više pitati, jer je to posve naravno, da se ljudi — koji su zbilja ljudi — staraju radi toga, ako se koji narod ne množi. Zato je posve naravno i to, što se ljudi pitaju: Zašto je to? Zašto se narod ne množi, zašto nema djece?

Dva su tomu uzroka, što nema djece: Jedno je to, što se ljudi ne žene; a drugo to, što se žene, pa ipak ne će da imadu djece. Ali time nije mnogo kazano, jer pravo pitanje treba ovako postaviti: Zašto ljudi ne će da se žene, i zašto ne će da imadu djece?

Ja ću najprije odgovoriti na to onako, kako to razlažu uče-

njaci, koji se radi toga staraju; a onda ću vam kazati hrvatski, t. j. onako po domaću. Ali reći ću samo glavne razloge.

Spomenuli smo na početku dvie zemlje, gdje nema djece: Francezku i američke Sjedinjene Države. To su dvie najbogatije zemlje na svijetu, tu ima najviše kapitala. I eto vidite: Gdje ima bogatstva, — tu nema djece! To je naravno. Tko hoće kapital, bogatstvo, — taj ne će djece. Zašto? Zato, što bi bogatstvo trebalo razdieliti medju djecu, pa bi bogatstva nestalo. Znate, da i njeki naši ljudi ne će da imadu više djece, jer kažu: „Na čem će živjeti?! Ja jedva živim na ovom zemljištu, a budem li imao pet, šest sinova, — oni će se poklati, ili će morati po svietu.

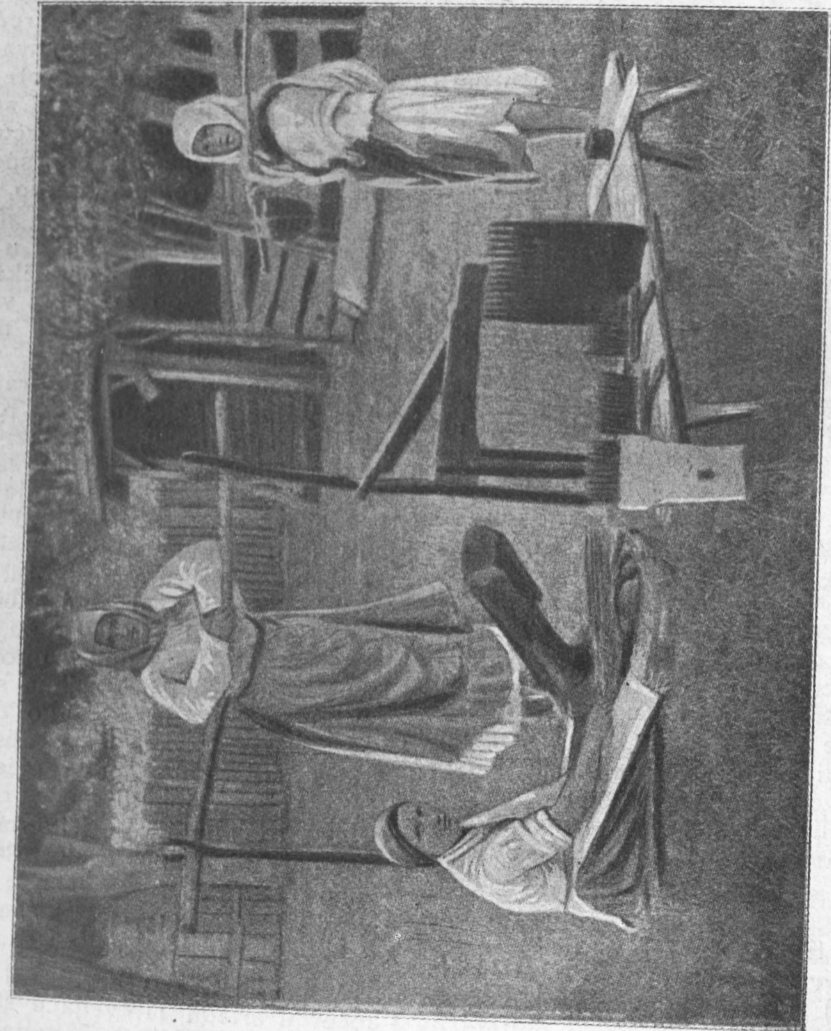
To vam je eto prvo: Tko hoće bogatstvo, ne će djece. Ne treba vam gledati ni na Ameriku, ni na Francezku, nego gledajte oko sebe, pa ćete se uvjeriti, da je tako: Bogataši su neprijatelji množenju svieta, jer kad se sviet množi, bogatstvo se dieli, raspada se, raznaša se, izmiče se iz jedne ruke. A to je njima teško...

Drugo je ovo: Sve to više ima svieta, koji hoće da bude svoj i slobodan. I kako je ono prvo razlog, što ljudi ne će da imadu djece, tako je ovo drugo razlog, što ljudi ne će da se žene. Sa ženom moraš dieliti i zadnji komad kruha, — a zašto bi? Žena čovjeka veže i drži uza se, — a zašto bi to bilo, kad čovjek može biti svoj i slobodan?! — A danas je baš vrieme, kad se stvaraju svoji i slobodni ljudi: Djeca se trgaju od roditeljâ i nalaze zaslužbe u gradovima; u tvornicama (fabrikama) i službama, pa su svoji i slobodni, nikoga im ne treba! Putovi su svuda otvoreni: svatko može izučiti školu, kakvu hoće, i može se penjati i dizati sve više i više medju gospodu. A što se više penje i diže, — to više hoće da bude svoj i slobodan. Iste djevojke mogu već same sebi služiti kruh, pa što im treba muža, kad mogu biti „samostalne“!

Eto, to je ono drugo, a o svem ostalom ne ću govoriti. — Nego ja sam rekao, da ću vam to razložiti onako po domaću. Pa i hoću, samo ne ću na dugo i široko, to je jedno; a drugo: ne ću dirati u ono prvo, što ljudi ne će da imadu djece, nego ću taknuti samo ono drugo, — zašto ljudi ne će da se žene.

To vam je zato: Mnogo ima stvari u današnjem svietu, koje čovjeka trgaju od doma: od otca i matere, od braće i roda. Lako se putuje, lako se služi. I tako sviet sve to više nema doma, daleko je svoj od svoga, daleko je i ne treba ga. U jednu riječ: Današnji sviet ruši dom i obitelj. Nikomu danas nije toplo ni meko u domu, sve bježi iz doma, ako ga ima, — pa koga bi srce vuklo, da se oženi, da bude imao dom!

Tako vam je to u velikom svietu. Kod seljakâ još nije tako, i dok bude seljakâ na svietu, — oni će se ženiti, po njima će narod živjeti, od njih će se pomladjivati. Zato: tko čuva seljaka, taj čuva narod.

Biele Hrvatice u poslu za ruho.

Jedno me samo peče, što nikako ne mogu pregorjeti. A to je ono, što kapital ni na selu ne će djece: ni seljačke bogate kuće ne će da imadu djece... Tu nema nikakvoga tumača drugoga, nego je jedini tumač: grieh...

Mali razgovori.

Laži po dogovoru. Današnje knjige i novine strašno viču na tako zvane „konvencijonalne laži“, što bismo mi rekli: laži po dogovoru. A to vam je ovo: Čovjek sa ženom ne živi dobro, ne slažu se, svatko vuče i ide na svoju stranu; ali pred svietom se pokazuju, kao da živu u najljepšoj slozi i ljubavi. — A takvih laži ima na tisuće, kažu. Ideš na vjenčanje pa na pitanje: „Ljubiš li ovu poštenu peršonu?“ odgovaraš svećeniku: „Ljubim“, a kad tamo, ti škriplješ zubima i zatvaraš oči, da je ne vidiš.

Gdje se ovako živi, tu je nješto, kažu, gnjilo, tu nema pravoga života. A živi se ovako u obrazovanom (gospodskom) družtvu. Svijaju se i previjaju jedni pred drugima, ali sve vidiš, da im je Bog dao oči da ne vide, uši da ne čuju, a jezik samo za to, da sakriju svoje misli.

Dugo treba, dok se ljudi toliko priuče na laž: to ide po redu i polako. Kako ono kažu, da su ljudi u svakom narodu bili najprije lovci, onda pastiri, pa ratari (poljodjelci), trgovci i gospoda, — tako bi bilo još više vriedno razmotriti i to: kako su se ljudi jedan prema drugomu vladali, prije nego što su se dali na ovakvo dogovorno laganje. Kako je to velika stvar u ljudsku životu, ja ću vam to u tri rieči natuknuti.

U vladanju i držanju jednoga čovjeka prama drugomu mogu se vidjeti tri načina.

Prvim je način ovo: U obitelji (familiji) vlada i zapovieda otac, a svi ostali ljudi i žene izvan obitelji — to su stranci, tudjinci, neprijatelji. U domu i obitelji vlada ljubav i poštovanje; sin otcu ne kaže sve, što misli — od srama; a i nema baš što da kaže, jer malo što i misli, što bi moglo biti proti otcu: jaje još nije pametnije od koke. Gdje se tako pametnije od koke. Gdje se tako živi, tu se liepo živi: u ljubavi i veselju.

Ali za tim dolazi vrieme, kad jaje postane pametnije od koke: sin se diže na otca, nije mu dobro s njim. A da ne bude sâm, nadje si sâm *ženu*, a ne čeka, da mu ju nadje otac. Sad nastaje, može se reći, junačko doba u kući: svadja za svadjom, boj za bojem, to sinovi proti otcu, to braća medju sobom. Tu se sad sve kaže, što je komu na srcu, dok ne dodje i do toga, da otac spočitne sinu, što ga je rodio i hranio, a sin bez srama odgovara: *Zašto si me!?* To je, kažu, *ženska vlada* u kući, kao što je ona prva bila mužka, dok je otac vladao. Pod ženskom vladom dom se i obitelj rastepe i nastaje novo doba, novi način.

„Tko ne će brata za brata, — taj će tudjina za gospodara“. Kad sin ostavi otca i braću, — dolazi u dodir s tudjim svietom. I tu sad počimlje stradanje i — laganje: tudji na tudjem jaše, tudj se pod tudjim svija i pred njim previja, — samo da se lakše protura u životu. To vi znate. — To je onaj treći način, ono treće doba. Jedni jašu i lažu, da ne jašu, nego da hoće dobro onomu, na kome jašu; drugi, na kojima se jaše, opet lažu, da im je tako dobro i liepo. Na sve strane laž i robstvo . . .

Napokon i to dodija svietu, pa hoće da se oslobodi laži i robstva, govore o slobodi i bratstvu. O tome se sada radi, a hoće li što biti, vidjećemo . . .

Politika.

Srbski kralj u hrvatskoj zemlji. Jučer u sriedu 11. veljače stigao je srbski kralj u Zemun, a onda u Krušedol. Dočekao ga je, kako je bilo i utanačeno, Ban, i pozdravio ga, i to francezki. Rekao mu je, da njega i njegovu ženu, kraljicu Dragu, po nalogu vladarovu (cesarovu) pozdravlja na medji austro-ugarske monarkije s najdubljim poštovanjem i najsrdačnije te zaželio, da srbska veličanstva

„na tlu zemalja krune ugarske“, budu zadovoljna. — Kralj je odgovorio, da se kraljica njegova i on raduje, što je cesar austrijski i kralj ugarski poslao Bana, da nas, kaže, dočekate i popratite. Još je rekao, da u cielom tom dočeku vidi, kako je Nj. Veličanstvo (bečki cesar) stari prijatelj Obrenovićevoj familiji.

Radi ovoga dočeka bilo je nješto buke u peštanskom saboru, jer su njeki madž. zastupnici pitali vladu: zašto kralja Srbije dočekuje Ban, a ne ugarski ministar. Prvi ministar je na to odgovorio, da kralj ne dolazi ovamo po političkom poslu, nego onako na čas po svome poslu, da se pomoli na grobu otčevu; a napokon, reče, to je sve jedno, jer je Ban i onako dostojanstvenik (veliki službenik) ugarske države.

Onaj Madžar nije bio s tim odgovorom zadovoljan, a nisu bile zadovoljne ni naše novine, nego su pisale: da Ban nije dostojanstvenik „ugarske države“, nego je on Ban, t. j. prvi gospodar u banskoj Hrvatskoj, načelnik jedne vlade, koji nije odgovoran nikomu, nego Bogu i hrvatskomu saboru u Zagrebu, — a ugarski su dostojanstvenici odgovorni peštanskomu saboru.

Madžari će se ljutiti i na to, što Ban nije pozdravio kralja madžarski. Ali po zakonu na hrvatskoj zemlji ima pravo samo hrvatski jezik, pa bi po zakonu morao hrvatski govoriti i sâm zajednički ministar, kad govori na hrvatskoj zemlji. Ali da ne bude Madžarima previše krivo, odredio je vladar za ovu zgodu francezki jezik, — kao da se je sastao njemački kajzer s ruskim carem, jer to je jezik, kojim tudjinci u visokom svietu medju sobom govore (to je „diplomatski“ jezik.)

Zadjet će se gdjetko i o ono, što srbski kralj reče, da se raduje, što ga je dočekao Ban (a ne tko drugi). Jedino će valjda ono biti po volji Madžarima, što Ban reče: „na tlu zemalja krune ugarske“.

To vam je eto politika: pazi se na svaku rieč. Ali to baš nije posve bez potrebe. Eto, da tko upita kojega Srbljina: Gdje ti je ono bio kralj? — što će mu reći? Je li kralj bio u Hrvatskoj, ili je bio u Madžarskoj, ili je bio u Ugarskoj, ili je bio u Austro-Ugarskoj? Madžari bi htjeli, da je bio u „Magjar-orsagu“, t. j. u Madžarskoj, jer oni kažu, da Hrvatska nije posebna država, a Magjar-orsag — to je posebna država od Austrije; Hrvati opet kažu i zovu u pomoć zakon: da je Hrvatska posebna zemlja (tlo, teritorij), pa da je kralj bio na hrvatskom tlu, na hrvatskoj zemlji, u kratko: u Hrvatskoj. Povrh svega toga stoji još i to, da ostali vladari znaju samo za jednu državu pod bečkim cesarom, a u toj se državi nalazi ne samo Hrvatska i Madžar-orsag, nego još i Češka, Galicija i t. d., t. j oni znadu samo za Austro-Ugarsku monarkiju. — Kako će sad svemu tomu udovoljiti? — Onako, kako je Ban udovoljio: on je dočekao kralja „na medji *austro-ugarske* monarkije“, a želi, da kralj bude zadovoljan „na tlu *zemalja ugarske krune*“. Tu nema Hrvatske, ali nema ni Magjar-orsaga, pače nema ni Ugarske (u kojoj živu još Slovaci, Rumuni i t. d.). Spomenuo je samo *Austro-Ugarsku* i *„zemlje krune ugarske“*, — a ne *zemlju* (jednu), jer su tu *dvie* zemlje: Hrvatska i Ugarska, koje imadu jednu krunu, t. j. jednoga vladara. — Po zakonu je Ban dobro rekao, te nije uzalud išao više puta to u Beč, to u Peštu toga radi.

Nauka, umieće i knjiga.

Komedija na drugom svietu. „Dom“ je već više puta spomenuo kazalište. Mjesto „kazalište“ kaže naš sviet još i „komedija“: „Idem — kaže — u komediju“. Gospoda se tomu rugaju, što seljaci i one tužne stvari, što se vide u kazalištu, — što sve poprieko zovu „komedija“. A gospoda oštro razlikuju: ono, što je tužno,

zovu „tragedija", a samo ono, što je veselo ili smiešno, to je komedija. Zašto narod sve to skupa zove „komedija", pače i druge stvari (n. pr. „panoramu"), to je drugo pitanje, u koje ne diram; samo ću spomenuti, da je bilo i učenih ljudi, koji su svakojake pripoviesti zvali „komedija". Takav učen čovjek bio je i Talijan po imenu Dante, o kojem čujte ovo:

Taj Dante napisao je prije 600 godina jednu veliku pripoviest kao pjesmu, kako je on tobože išao na drugi sviet: u pakao, u čistilište, i u nebo. Tu svoju pjesmu okrstio je Dante „komedija". A nema tu o komediji ni govora, osim ako je sve komedija, što nije živa istina, nego samo onako tobože. Dante pripovieda, kako je tobože zabludio i sašao u donji drugi sviet, u pakao, pa kako je vidio tamo toga i toga, kako se muči i zašto se muči. To je tako strašno na mnogo mjesta, da ti nimalo nije na pameti komedija; a gdješto je opet tako milo, da bi od miline zaplakao. Tako je n. pr. mila tužna jedna pripoviest, kad Dante vidi medju silnim dušama, što ih vjetar nosi, — vidi dvie mlade duše (Pavla i Francisku), koji su se na ovom svietu voljeli, ali i sagriešili, jer je Franciska bila tudja žena, — pa zato oboje pate na drugom svietu, cvile i plaču sve zagrljeni. Kad su Danteu kazali cielu svoju tužnu i griešnu poviest, na ovom svietu, „ja — kaže Dante — pado, košto mrtvo tielo pada", — srušio se od tuge.

Ali nije Dante prvi, koji je onako samo za komediju išao na drugi sviet (kamo nam je svima poći, ali za istinu). Drugi sviet — kolikogod ga se ljudi boje — taj drugi sviet od starine je k sebi mamio ljude, da ga vide prije iz komedije, nego što ga ugledaju za istinu. To vam je ono: Kad se čovjek čega boji, sve se nagledava i nalukava, da vidi: što li je to i kakvo je to! To vam je kao ono, kada djeca draže psa: hoće li ugrizti...

Prvi, koji je za komediju išao na drugi sviet, — to je bio onaj glasoviti Homer, grčki pjesnik, koji je živio (ako je kad živio?) pred tri tisuće godina. Živio, ne živio, pjesme su tu, stare pjesme, stare do 3000 godina, — i u tim starim pjesmama idu ljudi za komediju na drugi sviet. Jedan junak, Odisej po imenu, koji je bio u boju, pa se vraća s drugovima kući, gdje ga teško čeka starac otac, a nada sve vjerna žena, — taj je na svome putu zabludio tobože i na drugi sviet. Kad čovjek čita tu komediju: kako se Odisej tamo dolje, u Tami, razgovara s ovim i s onim pokojnim svojim znancem ili prijateljem, — čovjek zaboravi, da je to sve samo komedija. A kad vidiš, kako razgovara s pokojnom majkom svojom, pa kako mu ona pripovieda za otca, koji je još živ, — nikako ne misliš na komediju, nego barem za čas držiš sve za istinu kao da si zbilja sâm na drugom svietu. Mati prepoznala tamo sina svojega, stane jaukati i progovori:

„U mrak, sine moj, i u tamu kako si došo
Još za života? Živim strahota je ovo gledat..."

Pita ga: zar se još nije povratio domu svomu iz boja, a on nju pita: kako je umrla, kako je otcu, kakvo je srce njegovoj ženi, je li se sin oženio? — Sve mu majka po istini reče, kaže, a onda mu na koncu reče, kako je umrla. Nije me, kaže, ubilo to, ni to, niti to, niti me spopala kakva bolest, koja mrzko raztače ljude te iz njih i dušu vadi, nego mi je — kaže tužna majka — sladki mi je život uzela tuga za tobom, sine moj slavni, tuga za tvojom liepom pameću i dobrotom tvojom...

„Tako mi reče, a ja u misli i srdačnoj želji

„Htjedoh obuhvatit dušu preminule matere svoje.
„Tri put vinem se za njom (srce me za njom vuklo),
„Tri put mi iz ruku izmače nalična sjeni
„Ili snu. — I tuga u duši mi sve ljuća budne", —

pa ju zato zove i pita: „Zašto me, majko, ne ćeš da pričekaš? Primit te žudim. Zašto da se milim rukama ne ogrlimo, da težkoj želji zadovoljimo!? Zar su mi samo zato pokazali ovu utvaru, da još teže uzdišem i jaučem!..."

Ej, dragi Odiseju, pokoj ti mudroj duši! Što si ti pitao, kad ti se je iz naručaja kao san izmakla mrtva mila majka, — tako tisuće godina poslie tebe još sveudilj pitaju ljudi: „Zar nam zato pokazujete tu utvaru, da još više uzdišemo i jaučemo?..."

Glasovi iz naroda.

Iz Subotice (u Bački) pisali su nam već podavno: „U Subotici izgleda sve naopako, kao da je narod otišo u Turke, kad je kod izbora načelnika 20. prosinca stao uz Magjara... Ali nije tako.

Narod je izmrzo na Lazu Mamužića, koji ama nijedno obećanje svoje nije izvršio, koji je svaki pokret naroda svoga **dušmanskom** rukom ugušio, koji je još i bunjevačke natpise sa trgova uklonio i samo magjarske postavljo: **jest, njega** je narod osudio, i stao uz načelnika magjarskog imena, o kojem drži, da će bit pravedan, te će učiniti i Bunjevcima ono, što zakon naredjuje i dopušta.

Što se pak u istinu tiče tog novog načelnika, po imenu Karla Biro, vide subačani, da on hoće da sa virskog gledišta udešava narodu. Čini se, da crkvu poštiva, nudi se u katolički krug za člana; ali za bunjevački narod i jezik malo pokazuje naklonosti. Njegova većina u reštauraciji izabrala je većinom take zvaničnike, koji ne znaju bunjevački. A to je zlo i naopako.

Ili misli novi načelnik, da je istina ono, što neki njegovi korteši govore: da bunjevci ne mare za svoj jezik? Ako to misli, ljuto će se privariti, jer bunjevci ljube i poštivaju svoju viru, ali uz viru mare i za svoj jezik. Ljubav bunjevaca za jezik svoj dala je moć Lazi Mamužiću; a ista je i oduzela vlast od njega. Pa ako nova vlast zanemari jezik naroda, ovaj će znat načina naći, da posvidoči svoju ljubav za svoj materinski jezik, jer naš narod danas već ima svojih učenih mladića kolovodja, u koje će se ugledati, kad dodje hora.

Iz Bač-Vaškuta (u Ug.) pišu nam: „Kako se Švabo drži reda u crkvi". Kad je bunjevački red ili evangjelije, onda je Švabo sipljiv, onda kašlje — zimi; a liti — onda ga zebu noge, onda kopa nogama i lupa, kao da je u svinjaku (da oprostite!).

A. Gj-ć.

Iz Vareša (u Bosni). „Znaš dobro, koje mi Hrvati u Bosni neprilike trpimo zbog narodnosti od naše jednokrvne braće rišćana, oli kako se oni zovu: srba. A ja sam mogo plakati od miline, kad sam vidio, kako se naši seljaci paze. Ima selo Pogar kraj Vareša, i u tom selu imaju braća Dodikovići: kod njih more svatko ručati i prinoćiti u svako doba. Ovuda ima velika cesta, kuda najviše prolaze vozućani, kad pojdu u Vareš na pazar s natovarenim konjma: oni najviše noćaju kod Milića Dodika. A ovi vozućani, da njima odvrate, svake godine njih pozivaju k sebi o njihovu Božiću, pa kako svake, tako i ove godine poslaše po njiha, da dojdu njihovim kućam, da ih počaste. Ove godine otišo je Milić Dodik i iz njegove kuće čeljad, dvoje, troje. Tamo su se veselili i zaoblicu pekli, mladu prasad na ražnjima, — za jedno 6 dana. Da ti je vidjet, gosp. uredniče, kako se seljaci naši nazdravljaju i zdravice predaju! *To njima ništa ne smeta, što su jedni katolici, a drugi pravoslavni. Oni bi se još*

bolje pazili, da ne smetaju riščanski popovi... Ovog Milića Dodika zaustavili su 3 nedilje dana. U tom se on malko prehladijo, pa tu ležao nedjelju dana. Jedni idu i traže liekove, drugi mu dovedu liečnika, — tako ga paze, da je u svojoj kući, ne bi mu moglo levše biti. Dok je bio malo na bolje, oni opreme konja svoga, pa ga otpreme kući. Ali žali Bože — sve te usluge uzalud! Dojde kući — za 6 dana umre. Tko ga ne zaboravlja lako? Njegovi prijatelji".

Dopisnika iz Ruda (kraj Samobora) molim, da dodje do nas, ako može, da se porazgovorimo o onoj stvari.

Svaštice.

„Dajte nam brkove!" Tako piše jedan svećenik u jednom njemačkom svećeničkom listu. „Narav je dala čovjeku brke za to, da čuvaju usta i nos od nahlade i nečistoće. Pa zašto da se to uzima baš svećeniku, koji mnogo radi ustima i plućima? A i bez toga je prava muka brijanje brkova, osobito ako su jaki. Svećenici, pa i pape sve do pred 200 godina nosili su brke i bradu. Sveti su apostoli imali brkove i bradu, a brkove imadu i danas bosanski franjevci, a kapucini nose i bradu. A tko sebi može pomisliti biskupa sv. Nikolu — bez brade! Ali osim toga, što brci čuvaju zdravlje, — lice je s brcima i bradom muževnije i dostojnije. Svećenik bez brkova nalik je glumcu (teatrašu, lakaju (gospodskom slugi), pa ga koji put i drže za glumca, ili lakaja. Brci bi i brada sakrili gdjekojemu svećeniku kakvu griešku (falingu) na licu ili na vratu, a što je glavno: ne bi se toliko razlikovao od drugih ljudi. Zato se neka dopusti svećenicima, koji to žele (a ima ih većina), neka nose brkove i bradu; a tko hoće, neka se i dalje pred zrcalom guli i gleda!" —

„Pa kad tako pametno piše svećenik u svećeničkih novinah, žašto se to zbilja ne dopusti?" — pitat će možda tkogod. Ja vam baš ne znam, zašto, ali mislim, da bi oni, koji u tom imadu rieč, znali kazati više razloga proti brcima i bradi. Jedan razlog, što su svećenici počeli brijati bradu (premda su zagrebački biskupi još pred dobrih 150 godina nosili bradu), jest to, što je to medju gospodom bila moda, kao što je za cara Josipa bila najprije moda, a onda i zapovied, da svećenici moraju nositi čizme (kako njeki stariji zagrebački kanonici još i sada nose). Drugi bi razlog bio to, što bradu treba držati u redu, tko ju nosi, inače ju bolje oguliti čitavu. Ali glavni razlog bit će valjda to, što treba da se svećenik njekako razlikuje od drugih ljudi, i to ne samo po odielu (jer se odielo lako i promieni, ako baš treba).

Naša slika.

Biele Hrvatice ne znadu samo kolo igrati kao kraljice, kako smo to vidjeli na slici u 2. broju „Doma", nego znadu i raditi, i to ne samo u polju, nego i kod kuće. Tu one imadu dobar dio ljeta, pa u jeseni i zimi pune ruke posla s lanom i konopljom — od močila, pa do brda i vratila. Naše „crvene" Hrvatice po gorskim krajevima ne znadu dakako, što je to: stupa, trlica, greben, preslica, vreteno, motovilo (mahalo), vitao, snovača, vratilo, nićenice, brdo i t. d., kako to znadu i moraju znati biele Hrvatice u ravnici. Biele ne mogu ništa bez lana i konoplje, a crvene bez vune. — Ovdje na slici igra jedna „seka" na stupi, a druga drži ručicu konoplje; pred njima stoji trlica, grebeni i t. d. Ona treća — to je ručkonoša, nosi koscima ručak, pa je podpregla skute, da se ne orose po mokroj travi; zaustavila se čas, priupitala: „Kako se tuče, žene? Ne koše li se?" — i odjurila na sjenokošu, gdje ju kosci već težko čekaju. Već je daleko, a sve još čuje za sobom, kako stupa udara: tuk! tuk! tuk! „Neka, neka, — misli seka — bit će bielih gaća, tankih skuta i širokih rukava...

—≥ NOVINE ≤—

Političke novosti:

Po hrvatskom narodu.

Ban je dočekao kralja Srbije Aleksandra Obrenovića, i to jučer, na hrvatskoj granici u Zemunu, kako smo već javili. Nije ga pozdravio hrvatski, ali nije bome ni madžarski, a ni njemački, nego francezki. I kralj je odgovorio francezki. Nije se tu mnogo govorilo (osim što su medju sobom govorili, valjda hrvatski), nego je bila odmjerena svaka rieč, da ne bude prigovora u politici. (Više o tom govorimo na drugome mjestu.) — I Bana samoga dočekale su oblasti u Vinkovcima i u Zemunu sjajno. Vikalo se pače i *eljen* (što je madžarski: živio), kako javljaju službene novine. Što se tiče toga *eljen*, istina je, svakomu je slobodno vikati, kako hoće, jer zakon još, hvala Bogu, ne odredjuje, u kojem se jeziku ima čovjek oduševljavati i vikati: *živio!*, pa makar se baš službeno vikalo. Ako se je dakle čuo koji glas *eljen* hrvatskomu Banu, neka bi bilo, pače nam je i drago, što naši Madžari viču Banu *živio!*, jer je on ipak hrvatski Ban, i ako oni drže, da je njihov čovjek. Ali službene novine nisu marile zabilježiti taj *eljen*. To nije malenkost, pazite: Madžarâ ima kod nas vrlo malo, pa ipak se evo bilježe njihovi glasovi uporedo uz hrvatske; a kad cieli hrvatki narod pod Banom viče, a više puta i jauče, — tih glasova ne bilježe madžaronske novine. To je ono što je vriedno pribilježiti.

Na Rieci (pri moru) priredili su mladi Hrvati ovih dana ples (tanac), a odredili su, da sav čisti dohodak poklone za hrvatske škole, osobito u Istri. Na ples je došlo mnogo hrvatske gospode, pa računi do sada pokazuju, da je uplaćeno do deset tisuća Kruna! Neka Madžari viču, da je Rieka njihova (po zakonu nije!), — sad se je vidjelo, što mogu Hrvati na Rieci i u Primorju, — pišu novine. — I nama je drago, što su se naša gospoda na Rieci pokazala na ovom „narodnom" plesu; možda će se naći jednom i na narodnom radu.

Dvie skupštine. U Zagrebu su se ovih dana držale skupštine dvaju družtava, koja se najvise tiču seljačkoga staleža: skupština gospodarskoga družtva i družtva sv. Jeronima. Ona prva prošla je, kako kažu njeki, koji su tamo bili, kukavno. Našlo se tu njekoliko gospode, koja samo kimaju na sve, što se hoće. Naravski, kad se to njih ne tiče, a naroda tu nema. Ali što ćemo! Da i dodje narod, on je tako neuk, da bi i on kimao na sve, što ne bi razumio; a za ono, što bi razumio, za to ga ne pitaju...

Za Dalmaciju opet piše splitski načelnik Milić, da bi ju trebalo sjediniti s banskom Hrvatskom, — i ako je Hrvatskoj težko pod nagodbom. Ali zašto zagrebački Hrvati toliko popuštaju, zašto šute u peštanskom saboru? — pita pravo Milić.

Za svećenički dom, t. j. za kuću, u kojoj će stanovati i u njoj se hraniti umirovljeni svećenici (župnici), darovao je zagrebački kanonik Smetiško 140.000 (stotinu i četrdeset tisuća!) Kruna, i to neka se to čuva i neka raste 40 godina, a onda se neka gradi taj dom. Za 40 godina narasti će ti novci na dva milijuna (2,000.000) K. Tim će se moći nješto učiniti. — Ne treba ni rieči trošiti na to, da je to krasan dar, i da je kanonik Smetiško čuvaran čovjek i stalne misli i volje, kad je tako dugo štedio i kupio za *sve*, dok su drugi trošili i potrošili sve na sebe. Krivo bi imao, tko bi požalio, što Smetiško nije toga ostavio narodu, nego „svojim popovima, koji i onako imadu dosta". Ja velim pak, da je Smetiško ostavio to i darovao baš narodu.

Evo kako: Kad jednom budu hrvatski župnici znali, da će pod stare dane imati gdje glavu skloniti i mirno smrt dočekati, ne će toliko gledati za imetkom niti stiskati žep. A narod će osjetiti i jedno i drugo.

U gradu Karlovcu, kojemu su pridružene i susjedne obćine, izabrano je ovih dana novo gradsko vieće. Čini se, da će biti drugi načelnik. To bi barem njeki htjeli, da načelnik bude baš otvoreno za grad i narod, a ne onako: ni amo, ni tamo.

U Subotici (preko Dunava u Ug.) bilo je 2. veljače u „Pučkoj kasini (čitaonici)" veliko naše „prelo", t. j. večernja zabava. Bilo je mnogo naše tamo bunjevačke gospode, a i naroda, kako pišu novine. Drago bi nam bilo, da nam tko iz naroda odanle napiše, kako je to bilo, kad je i naroda toliko bilo.

„Kalačka crkvena oblast već nas i ne računa medju žive", — piše naš bunjevački „Neven". Bunjevci spadaju pod katoličku nadbiskupiju (u Ug.), pa im ona šalje svećenike, koji ne znaju našega jezika. Kao da im je svejedno, što su Santovčani otišli u „srbsku" crkvu, pa valjda hoće da i kod njih počnu uvoditi župnike i kapelane u službu pod žandarskim puškama, kao ono u Ricmanju.

Po slovjenskom svietu.

U Srbiji se radi o tom, da se i tamo slože sve stranke. A složile bi se u tom: 1. da čuvaju i brane sadašnju vladarsku kuću (Obrenovića), 2. da se ne vlada samovoljno, nego po zakonu, a zakon da daje narod, t. j. da se vlada „ustavno". — Ovo su velike stvari, jer treba znati, da su mnogi Srblji proti Obrenovićima, to je jedno; a drugo: tamo se svaki čas sve prevrne, — a to nije ustav, ni sloboda.

U Bugarskoj je umro Petko Karavelov. Bio je dva puta ministar, sjedinio tursku Bugarsku (Rumeliju) s ostalom bugarskom kneževinom (1885), a onda dopao tamnice, pa opet postao ministar, — kako to već jest u Srbiji i Bugarskoj. U tamnici je odsjedio 3 godine, a u njoj su ga i sahranili, pošto su ju preinačili u crkvicu. Bio je pritelj Rusu.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj piše u novinama bivši prvi ministar Banfi: da bi trebalo kod izbora dati glas svakomu čovjeku, koji ima godine, ali ipak samo onomu, koji znade madžarski čitati i pisati. Tako bi opet imali većinu Madžari i pomadžarenici.

Turska se sprema na oružje, ako je istina, što se novinama javlja. Istina je svakako, da tamo nema stalnosti, osobito u Macedoniji, gdje ustaški vodje imadu gotovo svu vlast u rukama, tako da već sude, i to na smrt. I Bugarska se, kažu, sprema.

Razne viesti.

Englezki kralj potpuno je ozdravio, kažu jedni; a drugi pišu protivno.

Princezu Lujzu ostavio je njezin Žiron (kaže se, da su mu dali silne novce, samo da ju ostavi), pa je ona već u njekoj bolnici. Ali je svejedno sve proigrala. Ni ja je više ne bi u kuću primio.

Krüger, bivši burski predsjednik, može, kažu, svaki čas, umrieti.

Izložba u Ateni (u Grčkoj, od nas na jug) otvorit će se 7. travnja.

Morska bura poplavila je njeke otočiće na dalekome moru i podavila do 1000 ljudi.

Tri mjeseca spavala je jedna djevojka u Beču. Dok je spavala, hranili su ju na ciev. Kad se probudila, grohotom se nasmijala. Liečnici ne znadu, kako je sve to.

103 godine doživjela je jedna Hrvatica u Istri.

Neprijatelji „Domu", i to najveći, rekao bih, to su oni, koji mu ne dadu, što su mu dužni. Tako će ga najlakše uništiti!

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" naznačena na omotu.

Broj 4. | U Zagrebu, u četvrtak, 26. veljače 1903. | God. 4.

»Crveni« i »crni« — socijalisti.

I ako smo već više puta spominjali socijaliste, ipak vas ima možda, koji još niste nikada čuli za socijaliste; još vas više ima, koji pravo ne znate, što su to socijalisti; a najviše će vas biti, koji ne znate, da socijalistâ ima „crvenih" tobože i „crnih". Ići ćemo zato redom.

Ali prije nego počnem, treba da se preporučim na sve strane, t. j. svim onim, koji paze na „postojeći red", — koji paze, da se narod ne pobuni. Molim ih liepo sve po redu, neka promisle, da već ima na vozove knjiga o tim socijalistima, pa neka dopuste, da nješto saznade i hrvatski seljak, jer već ni taj vrag (t. j. socijalist, a ne seljak) — nije tako crn, kako su ga prije slikali. To je jedno. A drugo, — sve se može liepo razložiti i prosuditi medju dobrim svietom, — a naš je sviet dobar i zdrave pameti: ne će on u ludo poletjeti glavom u zid. I on zna, što se može, a što se ne može, kad mu liepo razložiš.

Što su dakle socijalisti? — Nije me stid priznati, da sam ja još pred šest, sedam li godina mislio, da su socijalisti — kako da kažem — recimo: njekakvi strašni ljudi, po prilici kao razbojnici, ili što slično. U to dodje u Zagreb njeki Poljak, te je počeo i k meni dolaziti i sa mnom razgovarati. Dolazi danas, sutra, razgovaramo o tom i onom, sve liepo. U to mi on njekako u razgovoru spomene, da je on — socijalist. Pa znate li, što sam mu ja rekao? Rekao sam mu: „Nije moguće, dragi gospodine! Da ste Vi socijalist . . ." Dalje nisam rekao, a gotovo me je stid kazati, što sam mislio. Mislio sam ovako: Bože moj, taj čovjek kaže, da je socijalist, — a razgovara se sa mnom liepo, kao i drugi ljudi; bio je kod mene i na večeri, — pa je jeo i pio ono malo dobra, što smo imali, — tako, kao i drugi pošteni ljudi. Liepo dodje, liepo otidje, liepo se vlada, — jednom riečju, kao da je zbilja pravi čovjek, a ne — socijalist, budi Bog s nami! . . .

Jesu li svi socijalisti ovakvi, ja ne znam; po svoj prilici: ima

i njih svakakvih ljudi. Ali ja sam po ovom Poljaku vidio, da i socijalist može biti dobar čovjek, kao što su i drugi ljudi.

Poslie toga uzeo sam u ruke i knjige, da vidim, što hoće socijalisti. I našao sam. Ali ne znam, bi li se smjelo, da to i vama kažem, jer ne bi pomoglo ni to, kad bih naročito rekao, da se ja ne slažem sa socijalistima, i da njihova nauka ne valja: to pred zakonom ne bi ništa vriedilo, pa bi „Dom" mogao biti zarobljen. Treba naime znati, da su socijalisti po naših zakonih pogibeljni „postojećemu redu", jer socijalisti hoće drugi red i druge pravice. Najviše socijalistâ ima medju radnicima u gradu. To je i posve naravski, jer seljak je neuk pa strpljivo podnaša svoje zlo, a drugoj gospodi: vojnicima, činovnicima i trgovcima — njima je dobro. A radniku-nadničaru — njemu je glavno njegova plaća, pa zato se medju socijalistima najviše o tom i govori: o maloj plaći, o pretežkom poslu, o „štrajku" (t. j. kad radnici ne će da rade) i t. d. Za velike stvari, t. j. za pravu politiku radnički socijalisti toliko ne pitaju, ali zato njihovi vodje u svojih novinah pišu i viču na vojsku, na popove i na drugo koješta, što oblasti drže i što sadašnji zakoni brane. Zato su proti socijalistima i državne i crkvene oblasti, a i mnogi ljudi, koji su zadovoljni svim onim, što je i kako je danas. Za mnoge je socijalist gotovo strašilo. — To su „crveni" socijalisti. Ne znam baš, zašto se zovu „crveni", ali mi se čini zato, što su za vrieme francezke revolucije nosili pred sobom „crvenu" zastavu, hoteći time pokazati, da se ne boje krvi.

Kako rekoh, socijaliste su dugo držali za strašilo. Ali s vremenom se vidjelo, da je radnički sviet zbilja u velikoj nevolji te da ga bogataši (kapitalisti) nesmiljeno izsisavaju. Sve su to morali vidjeti i kršćani, osobito kršćanski naučitelji, hoji uviek govore i propoviedaju za sirotinju: kako je i Isus bio siromah, kako se rodio u jaslicah, kako je korio bogataše, i t. d. Uza to su morali vidjeti i to, da su današnji bogataši velikim dielom nevjernici — židovi, kojima tako kršćanska krv služi, za njih radi i stiče im bogatstvo. Povrh svega toga svaka ljudska duša osjeća velike krivice, što ih trpi radnički sviet, — pa ako se proti tim krivicama ne dignu kršćanski naučitelji, koji tako liepo znadu govoriti proti krivici i propoviedaju: „Blaženi pravedni, jer će Boga gledati", — ako oni ne dignu svoga glasa proti toj krivici, — što će sviet misliti, što će sviet reći?! Reći će, da drugo govore, a drugo misle i rade! — Zato su kršćanski naučitelji i zbilja digli svoj glas proti tim krivicama, pače su rekli: „I mi smo socijalisti! Ali —"

Jest, i oni su socijalisti, ali kršćanski socijalisti. I oni su proti onim krivicama, ali oni poštuju oblasti, ne viču na vojsku,

poštuju svačiji imetak, a osobito ne viču na vjeru ni na njezine službenike, jednom riečju: oni su malo za nove pravice, a malo i za stare. — Za porugu okrstili su pravi socijalisti ove kršćanske socijaliste — „crni" socijalisti, i to zato, što kršćanske socijaliste vode popovi, koji se nose crno, kako znate.

Eto, to su vam „crveni" i „crni" socijalisti.

Kako kod nas Hrvatâ ima već svašta po malo, tako ima i socijalistâ, i to „crvenih" i „crnih". Zato vam ovo i pišem, — da znate, jer zacielo i k vama dolaze jedni i drugi. Imadu oni u Zagrebu i svoje novine: „crveni" su imali „Slobodu", a sad imadu „Slobodnu Rieč"; a „crni" imadu „Glas Naroda". Jedni se proti drugima strašno bore, i to na izborima za radničke svoje uredbe (bolničku blagajnu), a osobito u svojim novinama. Znadu se i ružiti i grditi.

Za danas vam ne ću kazati ništa više osim ovoga: Borba, svadja i mržnja medju radnicima ne samo da je nepotrebna, nego je i štetna stvar. Ali danas još nije moguće govoriti o slozi i ljubavi medju „crvenima" i „crnima": ne dadu vodje.

»Hrvatska pravoslavna Crkva«.

Velike jedne novine u Zagrebu pisale su ovih dana u kratko rečeno ovo: Neka se stvori i osnuje „hrvatska pravoslavna Crkva". Bit će dobro, da vam razložim, što je to i što to znači, jer bi taj glas mogao i do vas doći, pa ne biste znali, što vam je o tome misliti. A evo, što je to:

Kako znate, naš hrvatski narod nije jedne vjere: jedni smo rimo-katolici, drugi su naši „pravoslavni", a treći su „turci" ili „muslimani".

Ovo nije mala stvar. Spomenite se samo, što sam vam jednom kazao: Nije li to pravo čudo, što ovoga evo našega „Doma" ne čita nijedan pravoslavni seljak? Nije čudo, nego je to živa istina i velika naša nevolja. Mi se mučimo i trudimo, da narod uputimo, da mu oči otvorimo, da dodje do jedne misli; a kad tamo, — velik dio naroda i ne čita, ne će da čita, što mi pišemo, jer to nije njegovo! Njegovim je jezikom pisano, — a nije njegovo!

Ali što treba dalje razlagati, kad smo već više puta rekli, da vjera narod dieli i rastavlja, tako da možeš reći: dvie vjere — dva naroda, i gotovo bi rekao: dva neprijatelja. To se osobito vidi kod nas Hrvata, jer je nas eto vjera razdvojila i raztrojila, pače nas još i danas razdvaja. To ste stalno već čuli, jer o tome naše novine pišu: Tkogod je pravoslavne vjere, taj ne će da bude Hrvat, nego — Srbljin. To ide tako daleko, da već majke Hrvatice

radjaju sinove Srblje, i to prosto ovako: Mati je, recimo, Hrvatica katoličke vjere, a otac je Srbljin pravoslavne vjere: djeca, osobito mužka, bit će Srblji, koji će se svom dušom boriti proti Hrvatima, koji su za to, da se Hrvatskoj dadu njezine „pravice“. A ima primjera, da i od otca Hrvata djeca budu Srblji, ako je mati ognjevita pravoslavna Srbkinja. Ima napokon i ovakvih primjera: Krstili diete u pravoslavnoj crkvi, ali diete poslie došlo k svojoj pameti, pa misli ovako: „A zašto bih ja bio zato Srbljin, što sam pravoslavne vjere, i ako se ta vjera zove „srbsko-pravoslavna“?! Zašto bih ja bio Srbljin i proti Hrvatima, — kad sam rodjen u Hrvatskoj, i kad su ovo oko mene sve sami Hrvati, i kad govorim istim jezikom, i kad vidim da su hrvatski neprijatelji ujedno i moji neprijatelji!“ E, ali se na njega diže vika, kada dodje medju ostale pravoslavne: „Pa kako bi ti bio Hrvat, kad smo svi mi Srblji, a i ti si naše srbsko-pravoslavne vjere!“

Videći sve ovo došli su njeki naši ljudi na ovu misao: Dobro, neka svatko drži svoju vjeru, kako mu drago; ali tko hoće da bude Hrvat, neka bude. I ne samo to, nego i ovo: Kad pravoslavni Srblji imadu svoj srbsku pravoslavnu Crkvu, — neka i pravoslavni Hrvati imadu svoju hrvatsku pravoslavnu Crkvu: Srblji — srbsku, Hrvati — hrvatsku! Bude li tako, onda će pravoslavni Hrvat i ostati Hrvat, jer ne će morati u srbsku Crkvu! — I to bi vam bila ta „Hrvatska pravoslavna Crkva“.

Da ovo bolje razumiete, treba kazati ovo: Danas ima na svietu grčka pravoslavna Crkva, ruska pravoslavna Crkva, rumunjska pravoslavna Crkva, bugarska pravoslavna Crkva, srbska pravoslavna Crkva, — pa zašto ne bi moglo biti hrvatske pravoslavne Crkve!

Ali vidim, da pravo ne razumiete. Vidite li, da rieč „Crkva“ pišem velikim slovom, a ne „crkva“ — malim slovom. Zašto to? Zato: „Crkva“ je drugo, a „crkva“ opet drugo. Kad se kaže „crkva“, može se misliti dvoje, i to: ili se misli ona zidana crkva, u koju idu ljudi, i onda se piše prosto „crkva“ (malo c); ili se misli na sve one ljude, koji spadaju pod jednoga najvišega pravoslavnoga poglavara, i to se onda kaže crkva, ali se obično piše velikim slovom: ruska Crkva, grčka Crkva i t. d.

A za što se ne kaže: talijanska katolička Crkva, francezka katolička Crkva, španjolska katolička Crkva, poljska katolička Crkva, češka katolička Crkva, hrvatska katolička Crkva i t. d.? Zašto se kaže samo „katolička Crkva“, ili još „rimo-katolička“, — ali nikako drugačije?

To vam je ono, što je u ovoj stvari glavno, t. j. ovo: Svi narodi i države, koji su katoličke vjere: Talijani, Francezi, Španjolci, Česi i t. d. — svi spadaju pod jednu najvišu glavu, t. j. pod rimskoga papu; svi su oni zajedno jedna katolička Crkva. A u pravoslavnoj vjeri nije tako, nego u njoj ima više glava (poglavara), i svaka je za sebe glava, najviša glava, t. j. nije podložna onoj drugoj glavi. Glava grčke Crkve na pr. nije podložna glavi ruske Crkve i t. d. To se drugim riečima kaže, da su pravoslavne Crkve „samoglavne“, ili kako se grčki kaže: one su avtokefalne, — svaka je za sebe svoja, jer svaka ima sama svoju glavu.

Po tom bi čovjek rekao, da pravoslavne Crkve niti nema, t. j. nema jedne pravoslavne Crkve, — kad nema jedne glave. — „Ima“ — kažu pravoslavni. „Ima jedna pravoslavna Crkva, a glava joj je Isus-Krist“. To baš i jest ona razlika, po kojoj se pravoslavni diele od katolika: jedni kažu, da je Crkvi glava Isus-Krist na nebu, a drugi kažu, da je Crkvi glava rimski papa kao namjestnik Isusa-Krista na zemlji.

Sad, mislim, dobro razumiete, što bi to bilo, kad bi se osnovala „hrvatska pravoslavna Crkva“. Spomenuli smo, da ima Hrvatâ, koji su pravoslavne vjere. Sad pazite: pravoslavni Grk ima svoju grčku Crkvu, pravoslavni Rus ima svoju rusku, pravoslavni Rumun rumunjsku, pravoslavni Srbljin srbsku, a pravoslavni Hrvat — on nema svoje Crkve, nego mora u — srbsku pravoslavnu Crkvu. Svaki u svoju, samo Hrvat u — srbsku! A kako su u ruskoj Crkvi Rusi, u grčkoj Grci, — ne će ni u srbskoj Crkvi biti Kinezi, nego valjda Srblji, — nije li tako?! Zašto bi se onda zvala srbska, ako u njoj nisu Srblji? Nema dakle druge, nego i pravoslavni Hrvat treba da postane Srbljin!

A to naši ljudi ne će, nego pomisliše: A kako bi bilo, da i mi, koji smo pravoslavni Hrvati, stvorimo svoju hrvatsku Crkvu, — kad već svaki pravoslavni narod ima svoju, pa kako su u ruskoj Crkvi Rusi, u srbskoj Srblji, u hrvatskoj Crkvi neka budu Hrvati! —

To su eto razlozi, radi kojih su njeki naši ljudi došli na tu misao.

Tim razlozima, mislim, ništa se ne može prigovoriti. Ali ima tu više drugih stvari, radi kojih sve to nije tako lako i učiniti, kako je lako razlagati. Čujte samo ovo, — kako su u toj stvari prošli Bugari pred 25 godina:

Grčka Crkva imala je vlast u cielom grčkom carstvu. To su carstvo osvojili pred 440 godina Turci-Osmanlije, pa je od toga postalo tursko carstvo. Tomu svomu carstvu priklopili su Turci i njekadašnje bugarsko carstvo, i tako su i Bugari došli pod grčku Crkvu. To je Bugarima bilo teško, što su pod grčkom Crkvom i pod grčkim popovima, — pa su htjeli da osnuju svoju bugarsku

Crkvu, t. j. da bi imali posebnu svoju crkvenu glavu i svoje popove, a da ne budu podložni grčkomu patrijarhu u Carigradu.

Pa znate li što se je dogodilo? Kad već nije bilo kud kamo, jer je sultan (turski car) dopustio, da si Bugari postave svoju crkvenu glavu, — grčki patrijarha prokune Bugare i izbaci ih (izobći) iz pravoslavne Crkve. I tako Bugari danas doduše imadu svoga eksarha (namjestnika) u Carigradu, koji nije podložan patrijarhu, — ali su prokleti od druge pravoslavne glave. A hoćete li znati i više, kazat ću vam i to, da ni Rusu nije bilo pravo, što su se Bugari otrgli od grčkoga patrijarha.

Sudeći po tom, što bi bilo, da pravoslavni Hrvati stanu tražiti svoju „hrvatsku pravoslavnu Crkvu"? Ništa od toga ne bi bilo. Recimo, da se nadje (što nije moguće) mnogo naroda i još koji pravoslavni episkop (biskup), koji bi htio osnovati hrvatsku Crkvu, to bi bilo prvo, do bi ga srbski patrijarha prokleo i izbacio iz pravoslavne Crkve. A dalje nije vriedno ni govoriti. Beč i Pešta bili bi proti, a ni izvana ne bi bilo pomoći, jer bi i Rus bio proti. Recimo, da bi to svakako htjela hrvatska vlada, — ne znam, što bi bilo; valjda ništa, — jer danas nije vrieme, da se Crkve osnivaju.

„Dakle — ti si za to, da pravoslavni Hrvati budu i dalje u srbskoj Crkvi, pa da tako od njih postaju Srblji!" — Na to ću vam odgovoriti, kada dospijem.

Županije i obćine – mali sabori.

Stari naši čitaoci stalno se sjećaju, što smo ono pisali, kako se naši ljudi na selu boje i pandura. Ne ću vam ponavljati, što sam ono rekao, samo kažem ovo: Ljudi su i narodi dosta krvi prolili, a najviše zato, — da se oslobode straha. Bože moj, liepo ti je, kad se čovjek nikoga nema bojati, pa se i ne boji! Ja vam to mogu potvrditi sam po sebi, a da mi bolje vjerujete, kazat ću vam posve po duši ovo: Ja sam bio u školi, hvala Bogu, dobar dijak, imao sam „dobru glavu". Ali, Bože dragi, kako sam ja odahnuo, kad sam svršio sve te škole, t. j. kad se više nisam imao bojati učitelja i profesora! Ja sam postao drugi čovjek i cieli sviet mi je postao drugačiji. Još bi samo koji put sanjao, da sam u školi, i sve bi drhtao, — a u jutro hvalio Bogu, što je sve to samo san, — a ja u istinu slobodan! Oh, liepo ti je to — biti slobodan! A to i jest sloboda, kad se ne bojiš nikoga do Boga, nikoga, za koga ti duša ne kaže, da ga treba poštovati. Jer znajte, što ću vam još reći: Čovjek treba da se boji samo onoga, koga poštuje, — i to je pravi strah, strah božji; a ako se tko boji njekoga, koga mrzi i prezire, — to je robski strah.

To je onaj strah, kad se bojiš njekoga, a nije ti ni otac, ni dobročinac, niti stariji poštovanja vriedan čovjek, — nije ti, štono rieč, ni rod, ni pomoz-Bog, — a ti ga se bojiš, i to samo zato, što je jači, i što ima silu u rukama! To je robstvo.

Da se ljudi rieše ovakvoga straha, t. j. robstva, — prolijali su, kako rekoh, dosta krvi. To je bio boj za slobodu, — a proti samovolji pojedinih ljudi, velikaša i t. d., koji su držali vlast u rukama, i radili, što su htjeli, a nitko ih nije smio pitati, zašto tako rade, nitko ih nije smio zvati na odgovornost i na račun. Gdje se je taj boj vodio, svršio se je tako, da nitko ne može više raditi s narodom, što bi htio, po svojoj volji, nego je svatko odgovoran narodu, t. j. postavljen je sabor, skupština, vieće.

Vi znate, da Hrvati imadu više sabora: u Zagrebu, u Zadru, pa istarski sabor. O tom sad ne ću govoriti. Reći ću dvie, tri rieči samo o malim saborima, a to su županijske skupštine i obćinska vieća (odbori).

Županijske skupštine imadu samo Hrvati pod Banom, a obćinsko vieće ima i svaka obćina pod Banom i u Dalmaciji; samo u Bosni i Hercegovini nema narod niti sabora, niti skupštine, niti vieća. Jedino veći gradovi imadu tamo njekakvo gradsko vieće. Drugdje narod nema rieči.

Ali na veliku žalost svoju moramo priznati, da narodna rieč i glas ne vriedi mnogo ni u ovih skupštinah, ni u obćinskom vieću. A kako bi drugačije bilo, kad bi se tu čula i vriedila rieč naroda! Treba samo znati, što sve može županijska skupština; ne treba više spomenuti nego to, da županijski upravni odbor odmjeruje porez, a može na odgovornost pozvati upravne činovnike. To je mnogo, to su velike stvari. A obćinski odbor (vieće) bira obćinske službenike, odredjuje namet i t. d. Pa ipak, kako rekoh, tu narodna rieč mnogo ne vriedi.

Zašto je to? Zašto narod ne diže svoga glasa? — Tu ima više uzroka. Ja ću kazati glavno.

Prvi je uzrok to, što je narod još uviek u strahu: on se još boji gospode; on ne vjeruje u to, da bi on smio gospodi prigovoriti; on se pred gospodom ne usudjuje često ni usta otvoriti.

Drugo je ovo: Narod je neuk. Gdje će on prigovoriti gospodi i s gospodom se pravdati i prepirati!

Treće — ne samo, da je narod neuk u svakoj stvari, nego je osobito neuk u zakonih. Odkud bi on znao zakone! Kako bi došao do njih! Pa kad bi i došao, malo bi i razumio. Drugo bi bilo, kad bi gospoda narodu tumačila zakone onako, kako mu tumače katekizam, pa kad se momak ne bi smio ženiti dotle, dok ne bi položio izpita (ižamena) iz zakonâ.

Četvrto — zakoni su takvi, da je težko doći u županijsku skupštinu. Stalan broj skupštinara postavlja vlada; njeki broj biraju veliki poreznici, — a ono, što se izabire, — tako se izabire, da narod pravo ni ne zna.

Peto — oblasti i vlada imadu veliku rieč kod svih odluka županijskih skupština i obć, odbora, tako da narod ne vjeruje pravo u to, da te skupštine i odbori doista nešto mogu.

Sve ovo i još koješta drugo krivo je tomu, što ovi „mali sabori" nisu posve ono, što bi morali biti, t. j. narodna obrana proti bilo čijoj samovolji i kojekakvomu zatajivanju. Ali na jedno treba paziti, što je mnogo i mnogo vriedno, i što je u ovoj stvari glavno, a to je ovo: Sve se može iznesti na svjetlo i na javu. To je oba velika stvar! Pa neka ništa ne koristi; neka ovakvi i onakvi ljudi imadu većinu; neka oblast i vlada ne potvrdi ove ili one odluke, — jedno je ipak moguće: može se reći a i čuti slobodna rieč, jer su sve skupštine javne! Za sve možeš pitati, svako nasilje, svaku ciganiju i petljaniju možeš iznesti pred sviet i narod. A to je mnogo, — vrlo mnogo, toga se boje oni, koji imadu crnu dušu; ili ako se ne boje, nije im baš ni ugodno.

Po svem se ovom vidi, da bi bilo vriedno, kad bi narod više pitao, što se u tim skupštinama i u tome vieću radi. A i „Dom" će se postarati, da u toj stvari dade narodu upute.

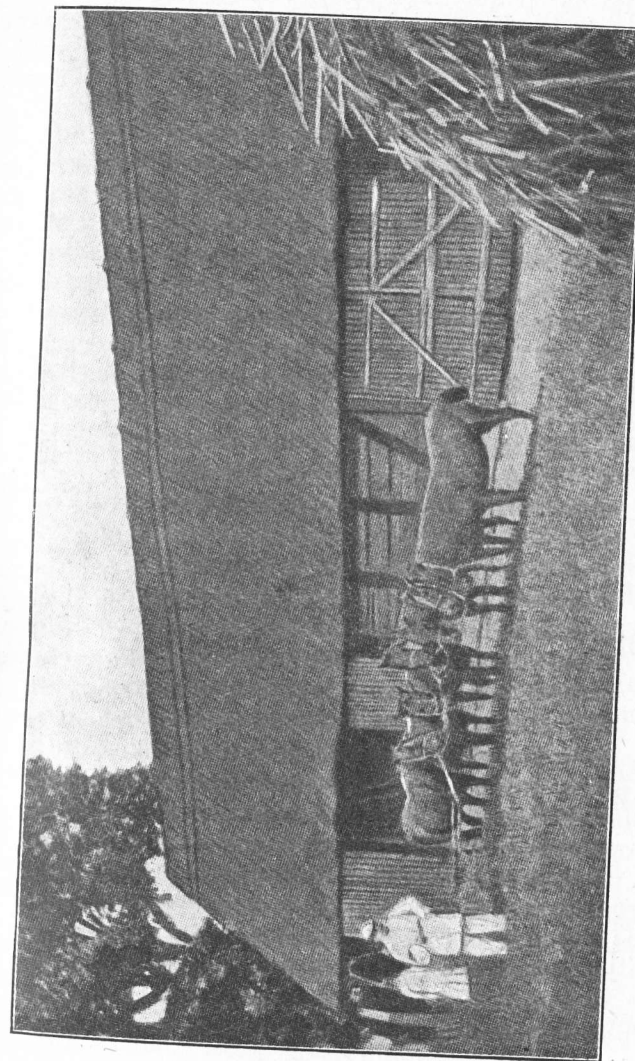
Mali razgovori.

Dom i rod.

Nevolja u Dalmaciji. Za tu hrvatsku zemlju baš se može reći, da je nesrećna. Mogla bi biti, — ali ostavimo, pa kažimo, što jest. U dvie rieči: Dalmaciju davi narav i ljudi. Narav ju davi time, što se u njoj legu groznice i što ju često snalaze zle godine. Osobito joj je štetu nanielà žiloždera (filoksera). Groznica hara u krajevima oko Nina, Zadra, Benkovca, Drniša, Biograda (na moru) i t. d., a osobito, oko rieke Neretve (tamo bliže Hercegovini): svuda, gdje ima močvarâ. Tamo iza Zadra razlieva se daleko morski zaliv (Karinsko more), a kod Biograda imadu njekakva jezera; za nizine se neretvanske zna, da su pune groznice. — Žiloždera uništila vinograde, tako da narod i tamo osatvlja dom i bježi u Ameriku.

Reći će tkogod: Što ćemo! — Ali nije tako. Bilo je močvarâ i drugdje, pa su izsušene; žiloždera je uništila vinograde i drugdje, pa se je narod pridigao, na pr. u Francezkoj: pomogla je vlada. Nemože vlada sve, — ali može mnogo; može i mora prava vlada, jer vladi je čovjek dužan sve: krv i novac, t. j. vojničku službu i porez. Ali naša Dalmacija nije ni na nebu ni na zemlji: Zakon ju broji k ostaloj Hrvatskoj pod Banom, a u istinu je pod Bečom, nije dakle ničija; a što nije ničije, za to nitko i ne mari. Vlada je pustila u našu zemlju talijansko vino, a što je mjesto toga dala narodu?

Osobito je ove godine zlo i naopako. Tako čitamo u „Crv Hrv." (što

Bit će pogače.

izlazi u Dubrovniku): Sve se je ove godine svalilo na jadnoga težaka: od nerodice do raznih bolesti, od lihvarâ do ostalih bezdušnika. Znamo za dvojicu lihvara, koji su odlučili premjestiti se u drugo mjesto, pa su svoju dugovinu, što im narod duguje, prodali drugim lihvarima. Kad će im se težaci-dužnici izvući iz pandža! U Sinju je oblast zaplienila nješto pokvarena kukuruza, polila njekakvom tekućinom i dala zakopati u zemlju; ali po noći došli seljaci, izkopali kukuruz i ponieli kući! Što radi potreba i glad!

A što vlada? Nitko ne traži od nje, da narod hrani. Ali gledajte: Govorilo se, da će na novoj željeznici od Splita do Sinja raditi i zasluživati samo domaći ljudi, — a kad tamo, eno rade i služe — Talijani! Druge se vlade staraju, da svomu narodu nadju zaslužbe i u tudjini, pa to i javljaju i narod upućuju, — a dalmatinske službene novine (Smotra) mjesto toga javljaju narodu: Ne idite tamo i tamo, jer *nema* zaslužbe! Eno i na parobrodima sve to manje naših ljudi ne samo kod „Lojda", nego i kod ug.-hrvatskog parobr. družtva.

Ali što hasni jaukati: Dalmacija je okružena morem i sve samom svojom braćom: po strani joj Banovina, za njom Bosna i Hercegovina, — a ona medju svojima tudja. Tu ne pomaže ništa, dok taj narod ne progleda svoje propasti te dok se ne odluči i sam sebe ne upita: A tko nama može braniti, da se mi složimo s braćom, pa da *sami* sebi pomognemo!? — Ali smo i za to još neuki.

Politika.

Rim i Beč. Na rieč „Rim", ili „Beč" — mnogi ljudi i narodi drhću od straha, ili od jada, i to ne od jučer, ili od sto godina ovamo, nego već davno, davno.

Mjesto da kažu „Rim", mnogi kažu „vječni grad". I sudeći po tom, kako sve na svietu brzo propada, zbilja ti se čini, da je taj Rim vječan. U njem je bila vlada već 750 god. prije Isusa! A još trista i više godina poslie Isusa vladali su u njem silni cesari rimski i davili oko sebe sviet. Već za cesarâ, a osobito poslie njih zavladaše u Rimu pape. I njih su se bojali mnogi kralji i cesari, jer su pape po nauci rimske crkve namjestnici božji (Isusovi), pa se je njihova volja imala poštovati kao volja božja. Njeki su kraljevi drhtali pred papom osobito zato, što je papa mogao podanike odriešiti od prisege vjernosti, pa bi onda kralj ostao na suhu: narod ni velikaši nisu kralja držali za kralja. I onda se morao pokoriti i pokloniti.

A i Beč je stari grad, i može se reći, da su njegovi gospodari gotovo svagda bili u prijateljstvu s Rimom. Silu i snagu iz Beča osjetili su svi narodi oko njega, osobito Česi, Madžari i Hrvati. Mnogi bi Madžari i danas u svem popustili Hrvatima, — ali se sve boje, da Hrvati drže s Bečom! A sude to po tom, što su iz Beča zbilja znali koji put pridići Hrvate, osobito onda, kad bi se digli Madžari. Zato je i bilo Hrvatâ, koji su govorili: „Hvala Bogu, što imamo Beč! Da nema Beča, što bi od nas bilo, što bi već od nas uradili! Da nema Beča, mi bismo ga morali stvoriti!"

A tako vam je i s Rimom, pa sam baš zato i počeo pisati ovaj razgovorčić. Čujte još samo časak.

Na Rim, t. j. na one ljude, koji gospodare u rimskoj Crkvi, — mnogo se viče. (To mnogi prigovaraju i „Domu". Imadu li pravo, ili nemaju, Bog neka sudi. Ja zlo ne mislim.) Viče se na Rim, što nam ne dade to i to, što nama na pr. ne dade staro-hrvatske službe božje. Ali sad pazite: Recimo, da se sve digne proti Rimu, pa da Rim zbilja ne bi ništa mogao, — što bi onda bilo?! Recimo, da Rim ne bi imao pravo ni dati ni uzeti nama Hrvatima starih naših crkvenih pravica, — tko bi imao onda to pravo? Za stalno bi to pravo imali naši gospodari, kao što na pr. ugarska vlada ima pravo koješta odredjivati u srpsko-pravoslavnoj Crkvi. A bi li nam naši gospodari (kad mi nemamo svoje države) — bi li nam oni dali ono, što nam Rim ne dade?

To je ono! Ne bi nam dali. — I zato mnogo puta imadu oni pravo, koji kažu da nas Rim i brani, pa zato žele, da Rim bude još jači, — neka bi nas više mogao braniti, jer nam naši neprijatelji ne bi dali, kad bi mogli, ni onoga, što nam daje Rim.

Tako vam je eto u politici, — kao i u životu: Blago onomu, tko je i malo jači medju slabima, dok su ovi slabići nesložni! Tomu jačemu pomagat će svi oni slabići, da bude još jači...

Slovjenski sviet.

Hrvati i Srblji — sve i svuda. Stara pisma kažu, da smo se mi Hrvati doselili ovamo pred tisuću i trista godina — tamo od sjevera, gdje danas leži poljski grad Krakov. I to je, nema sumnje, istina. To se može dokazati i po tom, što je još mnogo vremena poslie toga bila tamo sva sila Hrvata. Tako su na pr. u današnjoj pražkoj biskupiji (tamo gdje stoji Zlatni Prag) — tamo je bilo preko polovice naroda, koji se je zvao Hrvati. A oko Krakova bilo je cielo veliko pleme Hrvatâ, s kojima su poljski vojvode imali mnogo posla u boju. I njegdje u Ruskoj bilo je u staro vrieme jedno veliko pleme Hrvatâ.

A i Srbalja ima i drugdje, a ne samo u našem ovdje susjedstvu. I dan današnji ima u zemlji Lužici (to je u Pruskoj) — ima narod, koji se i danas zove *Serbi* ili *Sorbi*. Za razliku od naših Srbalja zovu se ovi „lužički Srbi".

Po tom, što se hrvatsko i srbsko ime nalazi i po drugim zemljama, sude njekoji učenjaci, da su se njegda i svi ostali Slovjeni zvali Hrvati; a drugi opet vele, da su se zvali Srbi. To Bog zna.

Svakako treba spomenuti, da zbilja nijedan današnji slovjenski narod nema pravoga svoga imena. Ime *Rus* — to su medju Slovjene donesli njekakvi Germani (Varjazi) sa sjevera; ime *Blgar* — donesli su na Dunav azijati Bolgari; ime *Poljak* nije za pravo nikakvo ime, nego su Poljaci ljudi, koji živu po poljima; *Čeh* je za pravo mužko ime Česlav skraćeno u *Čeh;* napokon *Slovenci* i *Slovaci* nemaju posebnoga imena, nego se zovu po tom, što govore naše *slovo*, a nisu niemi (kao Niemci).

No kako bilo, svakako je istina, da je Hrvatâ i Srbalja bilo već davno, davno, i da ih je bilo mnogo; a ako je to istina, nije istina ono, što kažu njekoji Srblji, da Hrvatâ nije nikada ni bilo, nego da ih je napravio Beč, da uništi Srblje. A nije istina ni to, da su Srbi ili Serevi postali od *serva*, a to znači u rimskom jeziku rob. Jedni drugima kažemo, da nas nije bilo, a kad tamo, — bila nas je davno već puna slovjenska zemlja, i jednih i drugih. Samo je pitanje, zašto nas danas toliko nema, nego sve to manje, kako se čini? Da nismo već od starine jedni drugih pomalo — zobali?...

Nauka, umieće i knjiga.

Falbovi „sudni" dani. Jedan rimsko-katolički svećenik, koji je poslie prešao na protestantstvo (lutoranstvo), po imenu Falb, rodjen u Štajerskoj (sad mu ima 64 god.), — došao je na glas kao prorok za vrieme. Počeo je naime naučati u knjigama: da se vrieme ne mienja samo onako, nego da svaka promiena ima svoj uzrok, — što se razumije već i samo po sebi. Ali se ono dalje, što Falb nauča, — to se samo po sebi ne razumije, a to je ovo: Sunce, a osobito mjesec čini,

da se vrieme mienja, i to već po tom, je li mjesec bliže ili dalje od zemlje i t. d. Ali sunce i mjesec ne djeluje samo na vrieme, nego i na cielu zemlju, i to čak na utrobu zemaljsku, pa tako nastaju potresi (zemljotresi, trus, trėšnja). Veliki učenjaci, veći od Falba, ne drže ništa do ove Falbove nauke. Ali Falb se svejedno ne da, nego pače za svaku godinu unapried proriče potrese i kojekakve vremenske nezgode: vjetrove, tuču (led), zimu i t. d. Takove dane, na koje se ima dogoditi koja takva nezgoda, — takve dane zove Falb „kritični dani", što bi se hrvatski reklo „kobni dani", „sudbonosni dani", a najbolje bi bilo reći „sudni dani", što ona riečc baš i znači. Falb izdaje i svoj koledar, u kojem su ti dani popisani. Ako se koji dan ima dogoditi velika nezgoda, onda je „sudni dan prvoga reda", manje nezgode meće na sudne dane drugoga i trećega reda. Mnogi se tim „sudnim danima" smiju, a mnogi opet Falba u zviezde kuju, osobito kad se na njegov „sudni dan" zbilja dogodi nezgoda. A koji se smiju, oni onda kažu, da i sliepa kokoš nadje koje zrno.

Ja ne mogu reći ništa, koliko Falb ima pravo. Ali nešto će ipak biti više od sliepe koke. Tako je prorekao sudni dan na 12. veljače o. g. Ja sam slučajno bio napolju 11. o. mj. u večer i opazio oko mjeseca baš dugu (božji pas, navlje), pa sam mislio: Čudno! Čudim se, što to novine nisu zabilježile. A 12. veljače zbilja je bilo mnogo nezgoda po Ugarskoj i Njemačkoj: strašan vjetar, koji je nanio mnogo štete, pa zima, snieg i t. d. I kod nas se je vrieme naglo promienilo: mrzlo zaduvalo, a za koji dan zapao snieg.

Gospodarstvo i zdravstvo.

Mrzlo lječilište u Krapini. Mnogi ste stalno čuli za Knajpa (Kneipp). To je bio rimsko-katol. župnik u Verishofenu (Wörishofen) u njemačkoj Bavarskoj, gdje je počeo ljude liečiti vodom i rugim domaćim i prostim načinom. Školani su ga liečnici i tužili sudu, ali se je znao vazda dobro i zgodno obraniti, osobito tim, što nije ništa primao od onih, koje je liečio i izliečio. A izliečio je mnoge, koji drugdje nisu mogli naći lieka. Tako je došao na velik glas po cielom svietu, pa su k njemu išli na liečenje ljudi iz cieloga svieta, i to od najveće gospode do siromaha. Malo njegovo mjesto postalo je za kratko liep gradić, u koji su strani ljudi donieli mnogu krajcaru. Napokom nije bilo druge, nego su i školani liečnici popustili, pa su kod Knajpa bili kao u službi: pregledavali za plaću bolestnike. Njekoji su i sami počeli liečiti mrzlom vodom i uredjivati posebna takva lječilišta po Knajpovu načinu. Takvo je lječilište osnovao u Zagrebu na brežuljku Josipovcu i liečnik Lobmajer, a sad se spremaju i Krapinci (Krapina leži za zagrebačkom gorom; tu se je rodio glasoviti naš Gaj). Ali još ima liečnikâ, koji za sve to kažu, da je to sljeparija, pa i jedan hrvatski liečnik piše proti tomu, da se u Krapini uredi takvo lječilište, i da bi to bila sramota, da se ne će izplatiti i t. d.

Je li liečenje mrzlom vodom sljeparija i sramota, ja ne znam; ali znam, da su mnoge ljekarije školanih liečnika vrlo skupa i bez hasne stvar, i ako nisu baš hotimična sljeparija. Možda i zato viču školani liečnici na ovakvo prosto liečenje, koje — ništa ne košta, ili košta mnogo manje. A što se Krapine tiče, za čovjeka je gotov liek već to, kad dodje tamo, u onaj krasni gorski zeleni kraj, na onaj čisti zrak. A gdjekomu bi se možda izliečila i bolestna duša, kad bi pogledao tamo u miru spomenik Gajev i tiho se upitao: A jesi li ti što radio za narod, kao ovaj ovdje veliki naš otac? . . .

Naša slika.

Bit će pogače! Ovo su evo bieli Hrvati na vršaju: vrhu ili vrše žito (pšenicu). Toliko je ima, da se ne može mlatom izmlatiti i zrno odieliti od vlati (klasa), nego se snoplje poslaže oko stožera u sredini, o stožer se privežu konji, pa tjeraj konje dokle kopitima ne struse zrnje.

Toga nema u gorskim i primorskim kajevima a malo već i u posavskoj ravnici. Sviet se porazdielio, velikih kuća nema, pa bi se u gdjekojem selu morale složiti tri kuće, da sastave šest konja, kako ih evo ima na ovome vršaju. I tako će se za vršaj skoro moći reći: Njegda bilo, sad se spominjalo.

Pa kad bi i bilo velikih kuća, kad bi komu i urodilo toliko pšenice, — ne bi se više vršilo konjma, nego — strojem (makinom, mašinom), mlatilom: išlo bi brže, konji ne dangube, ljudi se toliko ne prtljaju i t. d. Sve istina. Ali ono staro — ono je bilo ljepše, oj, ljepše!

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Skupština za slogu donaša, kako pišu novine, dobrih plodova: *svi* će se složiti. „Čista stranka prava" (Frank i drugovi) tako se liepo vlavladaju, da je sve zadovoljno i sve ih hvali, osobito zato, što „čisti" obećaju, da će se skoro podpuno složiti. Dogodi li se to, imat ćemo zbilja samo jednu stranku proti „madžaronima", i to „hrvatsku stranku prava". Ipak svi nisu posve zadovoljni s tom prevelikom željom za slogom. Ali tko bi svima ugodio! —

„Dom" je posljednji put očito iztaknuo, da se je čista stranka prava na onoj skupštini otimala podpunoj slozi, pa smo napisali i to, da ne bi trebalo čekati, dok pristupi u slogu i zadnji Švaba, koji ne zna ni pet rieči hrvatski", a viče, da je najveći Hrvat te hoće da ima svoju stranku. To je, kaže mi g. dr. Jos. Frank, njega uvriedilo, jer kako se njemu može reći, da je „zadnji Švaba" i da ne zna ni pet rieči hrvatski! I doista se to ne može reći g. dru. Jos. Franku, pa to ni „Dom" nije kazao. Ali po dosadašnjem postupanju u ovoj stvari oko sloge — moglo bi doći do toga, da bismo zbilja molili i „zadnjega Švabu", neka za Boga pristupi k nama, da sloga bude podpuna, — samo ako taj Švaba viče, da je najveći Hrvat. — To sam onda mislio, a ne to, da je g. Frank „zadnji Švaba". Pa kad bi g. Frank i bio Švaba, nikako ne bi bio „zadnji" Švaba, — to mu se mora priznati.

Ovo je trebalo izpraviti ne samo na želju i zahtjev g. dra Jos. Franka, i ne samo zato, da se pravo razumije, što se je napisalo, nego i zato, što je g. dr. Frank poslie skupštine dosta naglo promienio svoje držanje u toj stvari za slogu. Tim se je u čas sve tako promienilo, te nije daleko vrieme, kad će i opet sve vikati: „Živio Frank!", jer će on biti vodja ciele hrvatske gospodske opozicije.

Na koncu vam prikričujem, da se ja ni najmanje ne šalim. Sve se ovo sprema i nema ni jednoga smutljivca, koji bi sve ovo smio pokvariti. A što bi još trebalo reći, — ne treba reći, da se ne pravi smutnja i ne kvari sloga te da se ne vesele „madžaroni", koji se cieloj toj slozi rugaju.

Bosnu i Hercegovinu kane sjediniti s Dalmacijom i dati njoj i Dalmaciji jednoga poglavara, i to jed-

noga bečkoga nadvojvodu, koji bi stolovao to u Sarajevu, to u Dubrovniku. To znači — predati bansku Hrvatsku pod Ugarsku, a ono drugo pod Beč, razciepati Hrvate. To se i hoće, — ali ipak ne će ići. Ja barem ne vjerujem.

Bosanski „turci" (muslimani) osnovali su u Sarajevu svoje društvo, koje će se briuuti za to, da se što više muslimske mladeži izuči u školama. Nedavno smo javili, da su bosanski i hercegovački katolici osnovali takodjer takvo svoje družtvo u Mostaru („Hrvatsko podporno družtvo"). I tako eto — opet svaki na svoju stran. A u ovoj stvari, kad se radi o tome, da se pomogne siromašnim učenicima, — tu bi se mogli složiti, jer i ako je vjera različna, — nauka je svuda po svietu jedna.

To novo muslimsko družtvo zvat će se „Gajret". Bog zna, što to znači! Tako naši muslimani izdaju i svoj list „Behar" — opet arapska riečč. I u pozivu, kojim zovu u to družtvo, ima njekoliko arabskih rieči i rečenica, kojih drugi Hrvati ne razumiju, a ni svaki stoti od naših muslimana ne će ih razumjeti. Ali se tomu ne može pravom prigovarati, jer su takova i ona hrvatska gospoda, koja se u vjerskih stvari služe latinskim jezikom: i tu se družtva zovu „Caritas", knjiga već za malu djecu zove se tudjom riečju „katekizam", propoviedi su pune latinskih rieči i rečenica, — bez velike brige, tko će to razumjeti. Na mnoge se je rieči narod već i naučio, pa misli, da su naše, (katekizam, ižamen i t. d.). I tako na jednoj strani Arapi, na drugoj Latini.

Hrvatske se novine vrlo vesele ovomu novomu družtvu, i ako osnivači toga družtva nigdje nijednom riečju ne kažu, da su Hrvati, ili da žele pomoći hrvatskomu narodu. Govore samo o „islamskom" narodu.

Za hrvatsku službu božju pisao je ovih dana u velikih novinah svećenički podstarješina i župnik vinkovački Stojanović. Nikad još o toj stvari nisam što takovo čitao; to je, vidi se, pisao pravi čovjek, pravi kršćanin i pop i pravi Hrvat. Hvala Bogu, što još medju svećenicima katoličkim nije nestalo onakih ljudi, kakav je u toj stvari bio pok. Rački!

U Trstu (uz more, na zapad) ima dosta Srbalja, i to bogatih, jer su dobri trgovci, kao što su većinom ljudi s iztoka: Židovi, Grci, Arbanasi — dobri trgovci. Srblji su u tom grčki učenici: vjera im je jedna a i bježali su zajedno pred Turčinom i rasipavali se po svietu, osobito prije 90 do 100 godina, kad su ono bili bojevi za slobodu. Onda ih je došlo i u Zagreb, Grkâ i Srbalja, pa su se njekoji Grci i pohrvatili (n. pr. Demeter, koji je bio i hrvatski pisac). — Ovi Srblji u Trstu ne mare mnogo za slavensku stvar: ne pomažu ništa Hrvatima, a ni Slovencima, i ako su bogati. Djecu svoju uče u školi u talijanskom jeziku, ali je još čudnije ovo: U njihovoj školi uči se i hrvatski jezik (oni kažu: srpski), pa primaju u nauk i talijanske židove, koji će poslie, kad nauče pet, šest rieči hrvatski — otimati našoj djeci kruh.

Madžari su odgovorili na pismo, što su im banovinski Hrvati pisali o novcima i računima izmedju Ugarske i banske Hrvatske. Odgovaju dosta oštro svojim prijateljima, našim madžaronima, za pravo: svim banovinskim Hrvatima. „Dom" će to već razložiti. Ali već danas mora prigovoriti jednoj stvari, a to je ovo: U tom odgovoru kažu Madžari, da je Ugarska mati Hrvatskoj. To nije istina, — a ne ću reći drugačije. Ali je svejedno čudna pamet u tih ljudi, jer u istom pismu kažu, da su Hrvatska i Slavonija Ugarskoj „posestrime". Ta za Boga — kći ne može biti posestrima materi!

U Splitu se je osnovalo družtvo koje će se brinuti, da se domaći prirod (osobito vino) odanle lakše i više prodade u sviet. I tu je medju prvima na poslu prijatelj naroda čestiti urednik „Pučkog Lista" Juraj Kapić. (A zbilja: čita li vas koji izvan Dalmacije taj „Pučki List"? Daj, tko može, ne će požaliti! Stoji samo 2 K 40 f. Dosta je napisati: *„Pučki List" u Splitu.*

Madžari u Hrvatskoj dobili su opet pravo proti Hrvatu: Tužili su Stj. Radića, što im nije na madžarski poziv dao željezničke karte, te što je, kažu, rekao, da su Madžari „barbari" (divljaci), kad su ga iz željez. kolâ izveli (u istinu: izvukli su ga) i ne dali mu se voziti, — i on je osudjen na mjesec dana. On je prije njih tužio, što su ga vukli iz kola, natezali te i drugačije ružno s njim postupali, — ali drž. odvjetnik nije ni primio tužbe.

Tako je. — Sudilo se u Mitrovici te je na razpravi bilo mnogo svieta.

Bosna je oteta Turskoj pred 25. godina. To bi htjeli proslaviti njeki vojnici, koji su onda bili u boju, pa se na slavu spremaju u Zagrebu i u Ljubljani. Njekoje novine pišu, da bi to imala biti njekakva hrvatska slava, gdje bi se onako šaptom smjelo reći najviše to, da su i Hrvati prolievali krv za bečkoga cesara.

Srblji u Dalmaciji nisu za to, da se Dalmacija sjedini s ostalim hrvatskim zemljama, — to se razumije. Ali neka bi bilo i to, — ama samo pošteno! A kako je ovo, sudite:

Jedne srbske novine u Dalm. pišu: Što će Beč, ako bude morao pustiti Dalmaciju? Tu mu može pomoći samo volja naroda, kad bi se upitale občine. I tada bi se vlada bečka uvjerila, koliko vriede srbske občine u Dalm., jer bi samo sve srbske općine bile proti tomu, da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom. Pa zašto onda bečka vlada „na štetu srbske stranke uzdiže prevratne hrvatske elemente?", t. j. zašto (tobože) pomaže Hrvatima, a ne će Srbljima! — Gle, kako se ne samo nude na službu Beču, nego još i potvaraju Hrvate, da su prevratnici, t. j. buntovnici!

Pa si onda pomozi gô u trnju — s ovakovom braćom!

Crnogorci su nedavno zaplienili i oteli oružje, što se na jednom brodu vozilo morem u Arbanasku, a naručili su to sebi Arbanasi — za boj proti Turčinu. Jedne novine pišu, da je to crnogorski knez dao zato učiniti, što se je tako pogodio s Turskom: da ne će preko svoje zemlie pustiti oružja za turske podložnike, koji se bune i dižu proti turskoj vladi; a za uzdarje izhodio je sultan crnogorskomu knezu, da je od turske jedne banke dobio novaca u zajam. — Kažu, da to nije liepo. Kako bilo, ja to vjerujem. Tako je knez pomagao Turskoj i onda, kad je ono pred koju godinu bio rat izmedju Grčke i Turske: i onda je on turcima-Hercegovcima davao po jedne opanke i po 10 solada (banicâ) na dan, te bi ih preko svoje zemlje izpratio do turskoga kajmakama u Skadru, — da onda podju dalje u pomoć „svome caru". — Zna se, da to knezu nije po srcu, — ali je to mudro! Samo ja mislim, da iskrenost i poštenje traje dulje od svake mudrosti. Što vi kažete?

Po tudjem svietu.

U ugarskom saboru tjera opozicija obstrukciju: ne dade, da se primi vojnički zakon. Zato će i vojnička asentacija (vizita) u Ugarskoj i banskoj Hrvatskoj biti kašnje, a ne, kako je bilo odredjeno (od 1. ožujka do 30. travnja), jer se momci ne smiju uzimati u vojsku, dok to sabor ne dopusti. — Kažu, da će mjesto Szella doći drugi ministar. Možda sin Košutov, koji vodi obstrukciju?!

U Turskoj će ipak biti red i bez rata. Ruska i bečka vlada poslale su zajedno turskoj vladi opomenu („notu"), neka stvar uredi u Macedoniji

tako, da tamo postavi jednoga namjestnika tako dugo, dok ne bude reda. Taj će namjestnik zapoviedati domaćoj turskoj vojsci ne pitajući turske vlade. Dalje će se urediti oružnička služba tako, da i kršćani budu oružnici (a ne samo muslimani), a uredit će to „vanjski" (t. j. ruski i njemački) vještaci, a ne će to biti više na tursku uredjeno. Poljski pazitelji ili poljari bit će u kršćanskim krajevima takodjer kršćani. Arbanaske razbojnike i zločince neka turska vlada što prije kazni, a to bi moglo i biti, jer će tu sada biti uredjeni žandari, a namjestnik ima pri ruci i vojsku, koja mu stoji na zapovied. Napokon, a to je vrlo vriedno, — ima se za svaku pokrajinu (vilajet) odrediti proračun, pa onda namiriti najprije službenike i vojsku, — da se ne moraju namirivati sami primajući mito i još kojekako. O kakvom računu ili proračunu bilo je do sad u Turskoj malo spomena!

Ovo bi doista mogao biti novi red (reforme), a glavno su u tom redu — žandari, koje će već dobro „abrihtati" švabe i drugi džauri.

Razne viesti.

† **Župnik Grginčević.** Pišu nam iz Odvoraca (u dol. Hrv.): „Žalostnu viest imademo javiti: da smo izgubili osobitoga prijatelja seljačkoga stališa, jednoga pravoga hrvatskoga svećenika, neprežaljenoga veleč. g. Stjepana Grginčevića. Njegovom smrću mnogo gubi hrvatski seljak, jer je pokojnik širio knjigu i prosvjetu u onom kraju medju seljaci, kako još nijedan od naše gospode. Pokojnomu laka hrvatska zemljica! Hvala, onima, koji su mu izkazali zadnju počast! *Stjepan Gombović* i ostalo družtvo."

I druge novine pišu, da je pokojnik bio čovjek. Još kao kapelan, a osobito kao župnik mnogomu je pomogao u nevolji. Kad bi kome došla dražba (bubanj, munta), on bi platio, da se sirotinji ne prodadu najnužnije stvari. — Mio mu i častan spomen i od nas!

I opet jedna princeza, i to sestra egipatskoga podkralja, pobjegla je od muža, da se u Trstu udade za njekakvoga grofa. (Egipatski kralj je muslim, pa i sestra.)

14 jelena poklonit će bečki cesar ruskomu caru. Jeleni su pohvatani u ugarskom zvjerinjaku grofa Draškovića, pa su već u Beču.

Do deset tisuća Hrvata otišlo je g. 1902. u Ameriku, a 120 prošlo ih je ovih dana kroz Ljubljanu u Njemačku, da nadju posla, t. j — kruha.

Po svoje novce nagrnuo narod u njemačku štedionu u Zl. Pragu, jer se bilo pročulo, da su i u toj štedioni pokradeni novci, kao ono u katoličkoj štedioni sv. Vaclava.

Do 148.000 K poreza plaća grof Eltz u Vukovaru (u dol. Hrv.), a grof Pejačević preko 100.000. Blaženi, koji plaćaju velik porez, — jer oni već posjeduju zemlju! . . .

Novci iz Amerike (oko 2000 K), što su ih svojima odanle poslali naši ljudi, i to po jednoj banki, — nisu došli. Ljudi (iz gospićke okolice u Lici) sada tuže banku ministarstvu trgovine.

Blizu dva i pol milijuna K ostavio je jedan čovjek u Pešti za penzije učiteljima, ali samo takvima, koji ne budu proti — židovima, a ni za socijaliste.

U Arbanaskoj vlada glad: ljudi jedu travu i korenje! Onda je ipak bolje u Ameriku, — tko ima čim.

Led na Visli rieci u Galiciji zatvorio vodu i poplavio više selâ. Bio je dug 10 km (dva sata hoda), a debeo 5 metara! To je bilo oko 18. veljače.

☞ **Predplatu za „Dom"** spreman je i ovlašten primati g. Stjepan Skendrović u Chicagu, III. u Americi. Hvala mu!

☞ **Uzničke uspomene** Stj. Radića dobivaju „Domovi" predplatnici seljaci za 1 K. (Šalje se u Zagreb, Prilaz br. 15).

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 5. | U Zagrebu, u četvrtak, 12. ožujka 1903. | God. 4.

Zašto su tudjinci svuda gospodari?

Vi mislite možda, da se samo mi Hrvati tužimo na Švabe, na Madžare i na još kojekoga, što nad nama gospodare, i što nam zapoviedaju. Ali nije tako. Madžari se još danas strašno tuže, pače strašno viču na Beč i na Niemce; Niemci se još i dan današnji tuže na to, što i kod njih sviet luduje za francezkim jezikom, kao kod nas za njemačkim, t. j. robuje tudjemu jeziku; Talijani su dugo stenjali pod jarmom njemačkim i španjolskim. I tako bi vam mogao spomenuti još koji primjer. Jedan je pače učenjak napisao ovo: Gdjegod ima kakva vlada, — tudjinci drže vladu u rukama, tudjinci su vladu postavili, oni ju i drže!

I zbilja, ako otvorimo stare knjige, vidimo, da je to istina. Poznata je ona pripoviest, kako su njegda u staro vrieme oni Slovjeni, koji stanuju oko rieke Dnjepra i Volge, — kako su otišli k svojim susjedima Rosima i rekli im: „Naša je zemlja velika, ali u njoj nema reda: dodjite i načinite kod nas red, — vladajte nam!" I zbilja su Rosi došli, načinili red, — stvorili u zemlji vladu; i sav se narod danas po njima zove — Rusi. Tako su eto silni Rusi dobili vladu od tudjinca.

Njeki su po tome mislili, govorili i pisali, da su samo narodi slovjenskoga plemena takovi, te ne mogu kod sebe držati reda niti vlade: oni su rodjeni, da budu tudje sluge. Zato su tudji sluge Hrvati, Slovenci, Česi i Poljaci, a mnogo ih je već u tudjem sužanjstvu i propalo, kao n. pr. Slovjeni uz sjeverno more, tamo preko današnje Pruske. „Slovjeni su žene, a nisu ljudi! Oni su za pjesmu i plač, za posao i bič, a ne za zapoviedanje i vladanje. Dobri su tudji sluge, a nikakvi svoji gospodari."

I tako dalje. — Tko bi izbrojio slične gluposti i proračunane zloće, što su nam tudjinci govorili! Tim su nas samo htjeli još više ustrašiti, da i ne pokušamo, kako bismo se iz tudjega jarma oslobodili.

A sve je to laž. Nismo samo mi Hrvati takvi, niti su samo

svi Slovjeni takve kukavice, — nego su takvi svi narodi. Da imam kada, nabrojio bih vam, kako su tudjinci dolazili i k drugim narodima te im zapoviedali i nad njima vladali. To pripoviedaju i stare priče svih naroda, a to potvrdjuju i istinite stare knjige, t. j. povjest. Pa baš je zato i napisao onaj učenjak (zove se Gumplović, ali nije Hrvat, nego Poljak u njemačkoj službi), — zato i jest napisao, da su u svakom narodu prvu vladu postavili tudjinci.

No ako je to istina, kao što zbilja jest, pita se: Kako je to i zašto je to? Je li zbilja sudjeno, da se svoji medju sobom ne mogu složiti niti reda držati? Je li zbilja sudjeno, da se svoji medju sobom kolju, dok se ne pokolju, i rasipaju, dok se ne rasiplju i ne raztepu?

I još bih mogao dalje pitati, ali ne ću, dok ne odgovorimo na ovo pitanje: A možda je to i dobro, što tudjinci vladaju nad narodom? Možda je tudjinska vlada bolja i pravednija, nego što bi bila domaća? Možda narodi zato i puštaju, pače i zovu tudjince? — Što treba o tome misliti?

Ja vam toga ne ću razlagati, nego vam prosto kažem: Ne, nije istina, da bi tudji htio i mogao biti bolji od svoga. Tudjinska je vlada maćuhinska. U tom se slaže sav sviet.

„Pa zašto onda svi narodi, kako kažeš, zovu i trpe nad sobom tudjinca?"

Zovu i trpe, — ali samo jedno vrieme, a ne za uviek. Tudjinska se vlada nigdje za uviek ne drži, nego se dogodi jedno od ovoga trojega: ili se tudjinci podomaće, ili se pak narod potudjinči te svakako od domaćega naroda i tudjinaca postaje jedno, jedan narod, — ili se napokon narod oslobodi tudjinske vlade. Tako su današnji ruski carevi pravi Rusi, premda im je loza od starine tudjinska; bugarski je današnji knez rodom Niemac, — ali mora ne samo govoriti bugarski, nego je i djecu morao prekrstiti na pravoslavnu vjeru; Madžari kažu i diče se, da je bečki casar (a to je njihov kralj, kao što i naš) — da je Nj. Veličanstvo naš kralj „prvi Madžar", premda je rodom Niemac. A ima primjera, da se čitave tudjinske familije i ciela vojska podomaći. Tako su tudjinski osvajači u Francezkoj postali Francezi, turski Bolgari postali su slovjenski Bugari i t. d. — Drugdje opet dogodi se ono drugo, t. j. narod se potudjinči, ili drugim riečima: narad propane. Tako su stari Rimljani porimljanili ili poromanili cielu današnju Francezku, Španjolsku i Rumunjsku; Niemci su poniemčili velik dio današnje Pruske, Lužice i Slezke, pače dio češkoga i slovenskoga naroda, koji je pod njihovom vladom, pa s tim poslom nisu ni danas gotovi; tako misle i Madžari, da će svi narodi, nad kojima oni danas imadu vladu, — da će svi s vremenom postati Madžari. — A zna se dogoditi i ono treće, t. j. narod se znade osloboditi izpod tudjinske vlade. Za to ima dosta primjera, ali ja ću spomenuti samo one, koji su se dogodili u naše dane: Talijani i Madžari oslobodili su se izpod bečke vlade, a Srblji, Bugari, Grci i Rumunji oslobodili su se izpod turske vlade.

Kad sam vam ovo rekao, odgovorio sam i na ona pitanja, jer eto vidite, da nije baš sudjeno, da se svoji medju sobom kolju, dok se i ne pokolju, — nego se tudjinac njima podade, ili pak stresu njegov jaram, — ako prije ne propanu.

Sad bi samo trebalo znati ono glavno: Ako je tudjinski jaram težak, i ako je tudjinska vlada maćuhinska, zašto narod pušta tudjince, da mu i jedan čas vladaju?

Na ovo je težko odgovoriti. Ali jednu krivu misao treba svakako izbiti iz glave, a to je kriva misao: da tudjinci vladaju silom nad svakim narodom. To nije istina.

Prosudite ovo: Vi znate, kako sam vam javio, da francezka vlada progoni kod sebe doma katoličke redovnike. A čujte ovo: Za iste katoličke redovnike i njihove škole u Aziji i Africi daje ista francezka vlada na milijune novaca! Kako je to? — Ovako: Francezki katolički redovnici (misijonari) šire u Aziji i Africi kršćanstvo, a tim ujedno šire i francesko gospodstvo nad pokrštenim svietom. Daklem vidite: ne radi se to silom, nego liepo milom. Tako su Niemci Slovjene najprije pokrstili, a onda nad njima zavladali.

„Dakle i mi se Hrvati dobrovoljno pokoravamo tudjemu vladanju?" — To se razumije! Da mi dobrovoljno ne podnašamo svoga jarma, mi bismo odavna bili već svoji gospodari, — ili nas ne bi ni bilo!

„Pak čime nas naši gospodari tako miluju, kad milom, a ne silom nad nama vladaju?"

Na to bi vam mogao dugo odgovarati, ali čujte samo dvoje.

Prvo je ovo: Našoj je gospodi mnogo štošta milo, što nam nude tudjinci: tudji jezik, tudje vladanje, tudje misli, tudja gospoda, tudja ljepota i t. d.

Drugo: Kad afrički crnac postane kršćanin, i primi k srcu božju zabranu: Ne ubij!, — bieli će naš čovjek uz njega mirnije spavati. Je li istina? Zato evropske vlade i daju milijune, da se divljaci nauče držati onu zabranu: Ne ubij! (Drže li same ove vlade tu zapovied, što to spada na divljaka? Glavno je, da on ne ubija.) — Tako je i svaki narod pod tudjom vladom primio k srcu mnoge nauke od svojih gospodara: to je dobro, to je zlo; to smiješ, to ne smiješ", pa zato i ovi gospodari mirnije spavaju i bez velike sile drže narod pod svojom vladom. Zato i daju mnogo

za škole i t. d., gdje se narod uči, što je pravo, što krivo, tko ima pravo vladati i zapoviedati, a tko slušati i t. d. i t. d I dok narod, drži za pravo, za dobro, za pošteno i t. d. ono, što ga uče njegovi gospodari, — dotle se milom pokorava. Ako i vidi gdje koju krivicu, — onaj ga nauk opet navraća na pravi put, osobito kad i „cieli sviet" sve to priznaje, pa „što će jedan sam!" I čovjek se smiri i pomiri s krivicom, jer misli, da tako valjda mora i biti. I tako može i tudjinac gospodariti stotine godina, i sve dotle, dok se cieli taj nauk ne prevrne, dok se narodu ciela pamet ne prevrne — na drugu stranu, dok narod ne progleda, t. j. dok ne spozna bolji i pravedniji nauk od onoga, što naučaju njegovi gospodari i njihovi pomoćnici. Onda je i tudjoj vladi kraj.

Hrvati prije 300 godina.

Kad smo ono počeli ove razgovore, kako je bilo Hrvatima prije stotine godina, — sastali smo se s Turcima odmah na početku, pred 500 godina. Punih 200 godina prošlo je od onda, a boj s Turcima još traje i sada najkrvaviji, najljući, boj na život i smrt.

I ostali smo živi, — ali kako nam je, to vidimo. Ne bih ja ni brojio s vama tužnih i strašnih ovih stotina, ali činim to baš zato, da vidite, što smo prepatili, koliko je zlo prošlo nad našim narodom i nad zemljom našom, pa da se ne čudite, što je drugdje bolje, nego kod nas. Čudite se radje, ako već hoćete, što smo i živi ostali. A što je glavno: prosudite sve, da uzmognete razumjeti, koliko treba da radimo, hoćemo li da podignemo, što se u stotinama godina porušilo; da uzmognete razumjeti, zašto je Bosna i danas puna „turaka", koji hrvatski govore, i kako nam se u dom naselio sviet našega jezika, koji nikako ne će s nama, i kako je ponajviše turska nevolja privezala našu gospodu i uz Beč i uz Peštu i uz Veneciju, da se ni do danas ne odvezaše.

Ali hajde, da se vidimo prije 300 godina!

Već sam posliednji put spomenuo, kako je nevolja od Turaka sklonila Hrvate, te su za svoga kralja izabrali Niemca: mislili su, da će im silni cesari njemački pomoći protiv Turaka. I tako od onda (od god. 1527.) pa do danas vladaju nad Hrvatskom Habsburgovci iz Beča. Prva trojica iz te familije dugo su vladali, a najdulje prvi od njih, Ferdinand, koji je vladao blizu 40 godina (do 1564.); za njim je došao Maksimilijan, a za njim Rudolf koji je vladao u ono vrime, o kojem se razgovaramo.

Ali nama nije toliko do vladarâ, koliko do naroda. A kako je moralo biti narodu, sudite po ovom:

Jedva je bilo prošlo 60 godina, od kad su se ono seljaci

u Ugarskoj digli na svoje domaće gospodare, mjesto na Turke, — evo se opet diže narod na gospodu u Hrvatskoj. To je ona glasovita seljačka buna, što se je digla pod vodjom seljakom, pod glasovitim Matijom Gubcem. Morali su se dići. Nadbiskup jedan, Vrančić, piše kralju: „Znaj, milostivi kralju, da kod nas živine bolje živu pod svojimi gospodari, nego li ovi siromašni (hrvatski) kmetovi."

Ali o tom vam ne ću na široko pripoviedati. Gospoda su seljake nadvladala, mnogima ruke poodsjecala i uši i nosove poodrezala; na svakom je gotovo drvu visio po jedan seljak, a na mnogom po deset njih; vodju Matiju Gubca okruniše ražarenom željeznom krunom, a tielo mu na četvero razsjekoše . . . I još se onda ljudi čude, što je narod i danas u strahu! . . .

Ali ostavimo to! Spominjem vam to samo zato, da bolje razumiete, što je narod počeo bježati izpod gospodske vlade, i to ili u tudje zemlje, ili onamo pod — Turčina! U ono vrieme pobjeglo našega svieta i naselilo se daleko preko Drave i Mure, pa čak po Moravskoj malo ne do Beča. Njekoliko sela u Moravskoj sačuvalo je svoj jezik do danas, i zovu se Hrvati.

Sve je to još i više pomoglo, da su Turci osvojili gotovo cielu Hrvatsku sve do Kupe. Treba naime znati, da je pred 400 godina pod hrvatskim Banom bio i grad Jajce i grad Klis tamo nad Splitom, — a za kakvih 80 godina osvojiše Turci sve do Kupe! Tako su bečki cesari branili svoje novo kraljevstvo hrvatsko! Mnogi su Hrvati već i zaboravili, da je i Jajce i Klis u Hrvatskoj, — pa vele, da je Jajce u Bosni, a Klis u Dalmaciji.

Da Turci ne predju i preko Kupe, trebalo je na njoj sagraditi novu tvrdjavu, — i tako je postao novi grad Karlovac na utoku Korane u Kupu. Za temelj tomu novomu gradu postaviše 900 turskih glava, a ime mu dadoše po Karlu, bečkom nadvojvodi, koji je onda zapoviedao nad hrvatskom vojskom mjesto kralja. Turci pak, da bi imali odakle udarati, sagradiše drugi novi grad na potoku Petrinji, i to je današnja Petrinja. Sagradio ga je turski Hasan-paša god. 1592.

Muka je pripoviedati sve ratne strahote iz ovoga vremena: to je bilo vječno klanje i palež. Spomenut ćemo samo glavno. Turci, sagradivši Petrinju, krenu na Bihać i osvoje ga i dvie tisuće ljudi u njem pokolju! I tako pade i taj grad. Iste godine potukoše nas kod Siska, krenu dalje do okićkih gora (dosta blizu Zagrebu) i osvoje dvadeset i šest gradova, a u roblje odvedu do 35.000 naroda! Što je i kako je to bilo, nama je to težko i pomisliti.

Nije čudo, što su i hrvatski velikaši malaksali i izgubili svaku nadu, da će svoj dom obraniti: počeli su misliti na to, da se po-

kore Turčinu. Ali prije toga proglasiše naši poslanici pred kraljevskim zastupnikom: da oni pred Bogom, kraljem i cielim kršćanskim svietom odbijaju od sebe nevjeru i kukavštinu, nego će se predati u najvećoj nevolji, kad ih je već sve ostavilo.

Ali sad uhvati strah i Niemce, pa zato casar pošalje u pomoć i njemačke vojske. Kod istoga Siska pogibe do 18.000 Turaka, a pogibe i sâm vojvoda turski Hasan-paša, više drugih paša i begova i sin sestre sultanove: što naši ne posjekoše, to se podavilo u Kupi, Cesara, papu i sav kršćanski sviet neizmjerno razveseli ova pobjeda, a Turci ovu godinu (1593.) bilježe u svojih pismih kao „godinu razsula" t. j. svoje propasti. Sad bi Hrvati bili mogli natrag osvojiti sve izgubljene gradove, da su htjeli njemački pomoćnici. Ali oni su voljeli pijančevati i veseliti se, i tako nova turska vojska osvoji za dva mjeseca i sam Sisak. Pod novim kraljevskim namjestnikom u Hrvatskoj, Maksimilijanom, predobije doduše hrvatska vojska opet Sisak i druge njeke gradove, ali kad je to bilo gotovo, ode Maks opet iz Hrvatske, mjesto da goni Turke. Nije bilo druge, nego da se Hrvati opet sami brane, a po malo i otimlju Turčinu. Sad je počeo dugotrajni mali rat, u kojem se osobito spominje junak Lenković, koji je pokušao pače i to, da Turcima otme tvrdi Klis. U pomoć mu priteku hrvatski plemići dalmatinski. Sjedinjena složna braća bila bi mnogo naroda od Turčina oslobodila, da nije bilo stare proklete zlotvorke — talijanske Venecije, jer su Turci bili već malaksali, pa je sad bio došao čas, da se navali na Turčina i da se hrvatska zemlja i narod oslobodi. Ali Niemci su bili sretni, što se Turčin primirio, a što je njima za hrvatsku zemlju i narod! Zato nije čudo, što je bečki cesar sklopio sa sultanom mir i platio mu dviesta tisuća talira (god. 1606.). Zato će Turci poći i pod sâm Beč, — ali to je bilo pred 200 godina, a to još nije na današnjem rovašu.

Potrošarina.

Vjerujte mi: ne znam, kako bih počeo. Toliko sam već pisao i pozivao vas: Ganite se barem za svoje novce!, — ali nigdje ne vidim, da se tko miče. Ja sam vas i napućivao, kako bi se maknuli; uputio sam vas: Obratite se na one, koji su vas zvali na izbor, pak na one, za koje ste dali glas, — na svoje zastupnike. Pisao sam vam: Sastanite se trojica, ako vas više nema, pa otidjite do svoga zastupnika i recite mu: „Gospodine, i sami znate, da nas sa svih strana bije nevolja, tako da moramo bježati iz doma, ako ne ćemo da poginemo, kako već i pogibamo. A mi sveudilj plaćamo, i to svake godine sve to više, a nama sve to gore. Tu ne treba nikakvih računa, da nam otvore oči, jer naša

nam propast otvara oči više, nego ikakvi računi. A kad još čitamo i račune, koje su sastavili pametniji od nas ljudi, pa kad doznajemo, da su naši novci i muka naša u tudjim rukama; i kad doznamo, da nas Ugarska za svake godine prikrati za **30 milijuna Kruna,** — onda se nemojte, gospodine, čuditi, što smo evo došli k Vama. Sad se, čujemo, opet pogadjaju naši s Madžarima, i to na deset godina; Vi tu imate rieč, — zato smo Vas izabrali; hoćete li dopustiti, da nas Ugarska prikrati u ovih deset godina za **trista milijuna Kruna?"**

Ovo nije teško kazati, — ali vi se ne mičete. Zašto se ne mičete? Zato, što vi ne vidite tih milijuna, niti vidite onoga, tko to nas prikraćuje, pa zato ja sve mislim, da vi u te milijune ne vjerujete. A ipak je istina, da će svakomu banovinskomu Hrvatu u budućih 10 godina biti oteto **preko 125 K.** Ali kad bi tko došao k vama, pa vam htio iz ruke oteti i tri K, a ne trista K, — onda bi se vi digli. Ali to je ono, kad vi ne vidite! Vi osjećate i nevolju, ali ne vidite pravo, odkuda dolazi, premda se tužite na daće i poreze. Vi, jednom riečju, ne razumiete, na kako se fini način danas utjeruju od naroda milijuni, i kako se narod bez batine tjera s ognjišta, i kako se napokon polako ubijaju ne samo ljudi, nego — što sam vam već rekao — i ista djeca već u utrobi materinskoj. Vi toga finoga načina ne razumiete, pa ću pokušati, da vam i to razložim.

Vi ste čuli za turski „harač". Kad jadni sviet pod turskom vladom ne bi na vrieme platio desetine i drugih daća, onda bi došao aga (gospodar) sa svojim ljudima, s cielom četom haračlija, pa hajde od kuće do kuće i tjeraj harač. Tko ne dade, udri, dok ne dade! Pripali mu malo i pete na ognju, potjeraj ga malo i poljem, da vidiš, može li uz konja trčati. Razumije se, da se je tu cielo selo ne samo uzbunilo, nego i zajaukalo. Tu nije trebalo dugih i zapletenih računa, — tu se je i zadnje diete razumjelo u turske financije.

Ali danas su drugačiji ministri od financija. Novi evropski ministri vidjeli su i sami, kako je to neprilično, kad se porez utjeruje kao ono turski harač, t. j. kada dodje ovrhovoditelj, pa tjera iz štale i „zadnju kravicu", ili vuče izpod djece blazinu. Čemu bi to, kad se može i drugačije, finije, — sve malo po malo! Čemu na jedanput, kad se može na sto puta, da čovjek i ne osjeti! Neka čovjek plati kod svakoga zalogaja mesa, kod svake čaše vina i piva, kod svakoga oblizka sladora (šećera) — i tako dalje, pa će narasti milijuni! Kad hoćeš da pojedeš i popiješ, — onda si najbolje volje: onda bi dao, da je i više, a kamo li ne bi, kad je to tako malo, da i ne opažaš! To vam je potrošarina.

Ali još nisam kazao cielu mudrost. Novi ministri tako paze na to, da koga ne ozlovolje, pa oni ne traže od čovjeka ni ono malo ravno od njega, nego ovako: Odredili su, recimo, da se od svakoga litra vina plati tri novčića. „To nije mnogo". Ali ni to malo ne će platiti onaj, koji pije, — jer tko bi te novčiće pobirao i računao! To neka plati krčmar, — a on neka računa vino po 3 novč. skuplje. I tako trošilac baš nikako ne vidi, da plaća i ona tri novčića; on samo znade, po što je vino, — a država imade potrošarinu u žepu prije, nego je jelo ili piće potrošeno.

U posljednje vrieme uredili su ovu stvar još drugačije, i to ovako: Neka ne plati ni krčmar, nego neka plati vinogradar, ili pivar (koji kuha pivo), ili sladorar (koji pravi slador) i t. d. Tako država dobije unapried silne novce, a nema posla sa tisućama krčmarâ i trgovaca, nego sa mnogo manje vinogradara i tvornica, koje odmah na mjestu plate potrošarinu za vino, za pivo, za slador, petrolej i t. d., a ni trgovac ni trošilac „ne plaća ništa".

Po ovom se lako razumije, da potrošarinu u istinu plaća trošilac, jer njemu skuplje računa krčmar i trgovac vino, slador i t. d. Razumije se i to, da ljudi i u Hrvatskoj troše, t. j. jedu i piju i dakako potrošarinu plaćaju. Pa ipak čujte i čudite se: banska Hrvatska nema od te potrošarine ništa, ili ima vrlo malo!

Kako to, zašto to? — Ovako i zato: Čuli ste, da bi bilo težko pobirati potrošarinu od svakoga trošioca, pa da je zato uredjeno tako, da se potrošarina plati unapried, i to odmah ondje, gdje se je hrana, piće ili druga potrebština izradila, t. j. ovako: Tko pravi slador, odmah treba da plati potrošarinu; tko pravi pivo, i taj treba odmah da plati i t. d. A ako je taj čovjek, koji pravi pivo i t. d. — ako je on na pr. u Beču, a svoje pivo prodaje u Peštu, mora on povratiti onu potrošarinu onamo, gdje će se pivo potrošiti, t. j. u Peštu. I tako ako se u Ugarsku uvozi bečko pivo, svejedno Ugarska dobije svoju potrošarinu: bečka vlada mora vratiti onu potrošarinu, što je za pivo tamo plaćena.

A sad čujte: I u Hrvatskoj se pije pivo na pr. iz Beča, ali bečka vlada ne vraća potrošarine Hrvatskoj nego ju vraća — Ugarskoj. Pazite: Ne vraća i ne plaća Hrvatskoj, nego ju vraća — Ugarskoj! Zašto? Tako je odredio ugarski sabor. I još više: U Hrvatskoj se pije pivo i špiritus, koji dolazi iz Ugarske, i za to se u Ugarskoj plaća potrošarina, — ali Ugarska ne vraća Hrvatskoj te potrošarine.

A nemojte misliti, da su to mali novci. Na taj način štetuje banska Hrvatska svake godine preko **jedanaest milijuna** Kruna. Radi toga su se Ugarskoj pritužili sami madžaroni, — ali Madžari ne popuštaju ni za dlaku!

Ja znam, da vi opet ne vidite nikakvih milijuna, jer se to plaća po malo, za svakom čašicom špire. Ali sjetite se, zašto su vas djedovi učili liepe i pametne rieči (kao da su bili sami ministri od financija): Kiša pada kapljicama, a napada lokvicama. Zrno do zrna — pogača, kamen do kamena — palača.

Mlade, liepe i ruke im vriede . . .

Jeste li vi sinovi umnih naših djedova? Ili su vam možda vrane mozak izpile, te već i ne razumiete djedovskih nauka! Zar zbilja čekate, dok dodju onako po vaše dobro, kako su dolazili Turci po harač? — Ne ćete dočekati, jer će vas prije nestati! Ta djeca vam već u utrobi umiru od materine nevolje.

Mali razgovori.

Život.

Je li ovo živinstvo, što li je? — Kako ljudi po „Domu" znadu i za me, navrati se koji k meni, da me što upita za tužni svoj put u Ameriku. Tako došao i ovih dana jedan. Na rastanku mu rekoh, neka mi se javi, kada dodje na mjesto, a on mi odgovori: „Hoću, kaže, možda ću i „Dom" naručiti". A onda se malo zamisli, pa mi njekako u neprilici i tiho reče ovo: „Nego ako se namjerim na dobar posao te naručim „Dom", da mi ga šaljete na moju adresu, molim vas, nemojte moje adrese nikomu kazati". — „A zašto?" — upitan ja. — „Zato, znate, ako bi bila dobra zaslužba, da ne bi sviet navalio . . ."

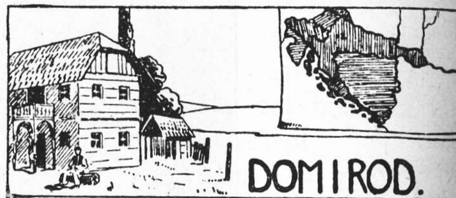
Ja sam se upropastio, kad sam to čuo. Je li taj čovjek tako neuk, pa misli, da bi njekoliko ljudi iz njegova sela, pa bilo i iz ciele Hrvatske, — da bi mu mogli posao preoteti?! Ili možda i nije samo to, nego je taj čovjek tako poživinčen, tako lakom, jalan i nenavidan, te mu je žao, da bi si i tko drugi zaslužio i pomogao?!

Bilo jedno, ili drugo, ili obadvoje zajedno, — to je strašno. I ja bi volio ne znam što, nego da sam te rieči morao čuti od jednoga Hrvata, od jednoga hrvatskoga seljaka.

Ja sam mislio, da je živina crkla u čovjeku, — ali vidim, da nije. Živina je još vazda u čovjeku, samo se pritajila i spava; ali kad se javi i probudi, jao si ga čovjeku i čovječanstvu!

Ova jedna stvar — otela mi polovicu vjere, i nade, a skoro bih rekao: i ljubavi za narod i za ljude. Što više mislim, — ne mogu drugo reći, nego jedino: To je živinstvo. Sve se pitam: Pa kako bi taj narod mogao doći do dobra i do sreće, — kad jedan drugomu ne želi sreće, nego misli, da će sebe samo tako podići, ako drugi ostane u jami, u nevolji!

Ljudi, za Boga, ima li vas više takvih? I mislite li, da je to ljudski život? Zar ne znate, da smo svi došli na sviet s plačem, a otići ćemo s njega sa smrtnom mukom? Pa je li onda vriedno! Ne mislite li na Boga, čiji je cieli sviet, velik, prostran, bogat i liep, — samo kad bi ljudi bili ljudi! . . .

Velebit i Sava — to je prvo jedna visoka gora, a drugo jedna široka rieka u Hrvatskoj, a jedno i drugo nesrećna medja, koja dieli braću. Na jednoj je strani Velebita banska, na drugoj primorsko-dalmatinska Hrvatska; na lijevoj pak strani Save proteže se donja Hrvatska, a na desnoj (koja je k Velebitu i moru okrenuta) — to je bosanska ili turska Hrvatska.

Ima hrvatskih izdajica, koje kažu, da jedna i druga strana Velebita ne može biti pod jednom kapom i vladom, jer gore i bregovi svuda po svietu rastavljaju narode.

Tko ovako govori, hotimice laže.

Istina je, gore, osobito ako su visoke i gole, pa ako preko njih nema puta, — rastavljaju ponješto liene narode. Ali odmah ćemo bolje vidjeti, vriedi li to za Hrvatsku.

Rieke nigdje ne diele naroda, nego ga spajaju: preko vode je lako prieći i prevezti se. Zato je u starini lieva i desna strana Save bila mnogo puta pod jednim gospodarom, dok nas tudjin nije na silu razdielio. Pa i danas, koliko smo i razdieljeni, — narod naš ne pazi na to, nego život njegov teče liepo s jedne i druge strane Save, kao što i voda niza Savu; donja banska Hrvatska puna je uz obalu savsku bosanske braće, kao što i u Bosnu zalaze naši „švabe" izprieka.

A sad pazite: Kao što je Bosna i donja Hrvatska jedna zemlja, isto je tako Bosna s primorskom dalmatinskom Hrvatskom jedna zemlja, i sto puta su bile ove dvie zemlje, Bosna i Dalmacija (Bosna i Primorje) pod jednim gospodarom. Sad ako je donja Hrvatska s Bosnom jedna zemlja, a Bosna s Primorjem dalmatinskim opet jedna zemlja, — onda je sve to jedna zemlja. A tobože nesrećni onaj Velebit ne smeta ništa, jer se on proteže samo malo od mora, a čim ideš malo od mora dalje, eto te na raskršću, te možeš liepo bez zapreke na sve tri strane: hoćeš li ravno u Bosnu, hoćeš li desno na jug u Dalmaciju, hoćeš li na lievo uz Unu u posavsku Hrvatsku. A ne ćeš li po suhu, možeš lako obići Velebit po moru. Čovjek bi prije rekao, da je božja providnost pritisnula Velebit na more, da nam za naše dobro zakrči malo put po suhu, pa da nas na silu natjera u blagoslovljeno more. Nisu ni naši djedovi bili sliepi i bez pameti, kad su se naseljavali u ovom domu našem, pa jedni sjeli s jedni, a drugi s druge strane Velebita.

Ali koliko oni mudrijaši razložno govore, vidi se najbolje po tom, što Dalmaciju puštaju — Madžarima, koji bi do nje morali doći najprije preko hrvatskih glava, a onda još preko Velebita! I oni bi mogli nadvladati ove dvie zaprieke, a mi nijedne!

Hrvati za „Austriju". „Austrija" — tako se je prije zvala ciela država bečkoga cesara; danas se tako zove samo drugi dio njegove države, t. j. sva njegova država osim Ugarske i Hrvatske. (Zato se i piše: „cesar od Austrije i apoštolski kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije".) Za pravo je pak „Austrija" samo pokrajina oko Beča.

Proti „Austriji" mnogo su govorili, pisali i borili se ne samo Madžari i Hrvati, nego osobito još Talijani, jer je Beč vladao i nad Italijom. Od Hrvatâ je osobito oštro govorio pok. Starčević, koji je radi toge i na glas došao; on je rekao, da će se pogadjati prije s Turskom i sa samim vragom, nego s „Austrijom". On je znao na tu „Austriju" nabaciti u saboru baš i grdnih rieči, koje su osobito Talijani rado dočekivali i sladko gutali.

Ali — to je bilo onda, kad su naša hrvatska gospoda imala kakvutakvu politiku. Danas kao da nema nikakve hrvatske politike, te naši ljudi kao da ne znadu niti kud ćemo, niti s kim ćemo, niti proti komu ćemo. Hrvatski političar može danas pružiti ruku najvećemu našemu dušmanu i neprijatelju, i nitko mu ne će prigovoriti, — samo neka u sav glas i za svakom riečju viče: Ja sam Hrvat, Hrvat, Hrvat.

To ja sudim po tom, što čitam u jednih hrvatskih novinah, kako njetko brani „Austriju." Mi smo do danas znali, da imademo svoje *hrvatske* pravice („*hrvatsko* državno pravo"); vladini učenjaci govore i pišu, da mi imamo *ugarsko-hrvatske* pravice, t. j. da su naše pravice

zajedničke s Ugarskom, i da nema hrvatske pravice, koja ne bi bila i Ugarska pravica. Ali ovaj pisac, koji brani „Austriju“, — taj zna za nove pravice, taj zna za *„austrijansko-hrvatsko državno pravo“!* Naša su se gospoda mnogo i dugo svadjala radi *„hrvatskoga* državnoga prava“, — i to osobito radi Bosne i Hercegovine, jer su jedni govorili, da po *„hrvatskom* državnom pravu“ pripada Bosna i Herc. k ostaloj Hrvatskoj, pa su sve druge proklinjali i nazivali izdajicama, koji toga nisu priznavali. A danas pišu baš jedne starčevićanske novine, da se na Bosnu i Herc. proteže *„austrijansko-hrvatsko državno pravo“!* Pače još kaže više puta prosto tako: da na Bosnu i Herc. ima pravo—„Austrija“.

Ali treba i to razumjeti. Da ne bi tko pomislio: ta to je izdajica, kad tako nudi Austriji hrvatsku Bosnu i Herceg., — za to pisac oštro govori protiv Srbalja, pa ih nemilo grdi i psuje, što i oni hoće Bosnu i Hercegovinu; a tko danas govori protiv Srbalja, toga mnogi drže danas za pravoga Hrvata, — pa neka slobodno nudi i Hrvatsku, a ne samo Bosnu Austriji i komu mu drago.

Ovo vam spominjem zato, što je radi „hrvatskoga državnoga prava“, kako sam kazao, bilo strašnih svadja medju gospodom, pače i medju narodom, i to baš poradi Herceg-Bosne. A sad se na jedanput to hrvatsko državno pravo prometnulo u *„austrijansko-*hrvatsko“, pače i u čisto „austrijansko“. Čemu onda tolika strašna svadja ne samo medju nama, nego i sa Srbljima — radi „austrijanskoga“ prava?! —

Sva je sreća, što isti taj pisac piše i drugih velikih bedastoća, pa nitko pametan na to ne pazi.

Seljaci u Ruskoj bili su kmetovi pod gospodskom tlakom sve do god. 1861., t. j. do pred 42 godine: 3. ožujka pred 42 godine ukinuo je car tlaku svojim ukazom. To je bio car Aleksandar II., nazvan po tom car-osloboditelj. I bio je doista osloboditelj, jer je dao slobodu 25-im milijunima ruskih seljaka, „mužikâ“. To je bilo veliko djelo.

Ali kako nijedno veliko djelo, tako ni ovo nije išlo tako lako. Lako se razumije, da su velikaši (boljari) bili proti tomu. Mnogi od tih „boljara“ nisu nikad vidjeli ni svoje zemlje, ni svojih kmetova, nego su živjeli ili u gradu (u Moskvi, Petrogradu) u Ruskoj, ili u tudjini (u Parizu i po Njemačkoj); a kad bi trebala novaca, pisao bi samo svomu upravitelju, i on bi poslao seljačke žuljeve. Ipak ih se našlo, koji su dobrovoljno oslobodili svoje seljake još prije, nego što je proglašen carski ukaz; a car je sâm na svojim imanjima prvi oslobodio svoje seljake i tako dao primjer drugima. — A i sami seljaci su se bunili proti svojoj slobodi, — jer za glupost nigdje nema gladne godine.

Oslobodjenje seljakâ nije nastalo u jedan dan, nego se je dugo pripravljalo. Davno prije toga čula se je za seljačku slobodu rieč največega pjesnika ruskoga, Puškina. A poslie Puškina našlo se cielo kolo ljudi, koji su o tom mislili, govorili, pisali i radi toga stradali. Mnogo su medju gospodom pomogli toj stvari pisci-pripoviedači ruski, osobito Gogolj i Turgenjev. U to je vrieme Ruska imala poštenih ljudi s velikim srcem i velikom dušom, baš kao i mi Hrvati, jer je baš onda i kod nas nastala sloboda: protjerali smo švabske „pijantore“ (činovnike), a cesar je bečki proglasio „ustav“, t. j. da će opet biti sabor. Onda se javiše pravi naši velikaši, t. j. ljudi siromasi iz naroda, ali učeni, koji su počeli raditi za slobodu: Mažuranić, Kukuljević, Rački, Mrazović i drugi.

Od kad je Ruska oslobodila svoje seljake, napreduje u svakom dobru. Ne mieša se toliko u njemačke petljanije kao prije, nego je bacila oko na iztok, u svoju Aziju, pa tamo širi medju onim poludivljacima kršćanski zakon, red i rad — sve bez izbora i niemih zastupnika, kako to vole naši ljudi, koji zato viču na Rusku, da je „despotska“ zemlja (t. j. da car vlada samovoljno, despotski, kad nema sabora). Ali neka se tješe, — baš pišu novine, da će i ruski car dopustiti sabore.

Čeh Riger starac od 84 god., koji je petdeset godina vodio svoj narod, umro je 3. ožujka u Zl. Pragu. Bio je to od prilike onakav čovjek, kakav je naš Štrosmajer, samo što je Riger više sâm radio: pisao i starao se. Kao vodja svoga naroda došao je na glas, pa si je znao prokrčiti put i do carskih priestola, da zagovori svoj narod. I njega su ipak „najveći“ tobože Česi (medju kojima ima i židova) proglasili izdajicom, — kao što su „najveći“ Hrvati (medju kojima ima takodjer židova) proglasili Štrosmajera izdajicom. Danas za njim tuguje cieli češki narod, pa i oni, koji su ga bili proglasili izdajicom, ne smiju drugo, nego pokazati tugu.

Jednu stvar treba osobito iztaknuti, a to je ovo: Tast (punac) Rigerov bio je veliki Čeh Palacki, „otac češkoga naroda“; zet opet Rigerov čestit je čovjek, a i sin mu. To je liepo, to je ono pravo. Ja težko kažem rieč proti Hrvatima, ali ovdje moram kazati, da mi Hrvati ne smijemo bez sramote ni spomenuti sinova i zetova velikih naših ljudi...

Čehu Rigeru — spomen i slava i medju nama Hrvatima!

Gospodarstvo.

Hrvatske šume. Na glasu su po svietu hrvatske šume, osobito hrastovina iz donje Hrv., samo čovjeka boli, kad pomisli na to, koliki su se tudjinci obogatili hrvatskim drvom. Kad sam bio u Beču, pokazali mi golemu palaču: „Gledajte, ovu palaču sagradile naše šume! Kupio židov danas šumu za podrug milijun, a za njekoliko ju dana preprodao za tri milijuna. Živa istina!“

Od naše se hrastovine najviše prave duge i dužice za bačve, a ponešto i stupovi za velike zidane zgrade, koji se poslie obolože mramorom. Najviše se ta roba izvaža u Francezku i Italiju. U posliednje vrieme izvozi se od nas manje drvene robe, jer je mnogo dolazi iz Amerike. Ali američko drvo nije ako dobro, jer je tvrdo. Bolje je iz Ruske, pa iz Švedske i Norveške. Ove tri države izvažaju najviše drva, ali Ruska je tek pravo počela.

Južne naše pokrajine izvažaju u sviet, i to Hercegovina najviše vino, vunu, kože, i vosak, pa glasoviti hercegovački duhan, a Dalmacija osim vina i duhana još i buhač (prah proti buham); a uvaža se u Hercegovinu brašno (iz Ugarske) kukuruz (iz donje Hrv.) i zob (iz donje Hrv. i Ug.), pa tvorničke stvari. U staro vrieme trgovala je Hercegovina sa svietom preko Dubrovnika, a danas naručuje gotovo sve iz Trsta.

„Tršćanski Llojd“ — to je novi trgovački list, što od ožujka o. g. izlazi svaki tjedan u Trstu (na moru), a izdaje ga Fran Kučinić (stoji 12 K na god., 7 K na ½ god., za tudje države 20 franaka). Osim o trgovini pisat će list o svake ruke prometu,

tvorničarstvu, gradnji brodova i o ribarstvu.

Progledali smo 1. i 2. broj, pa smo za početak zadovoljni. Dobro je, što se je ovaki hrvatski list počeo izdavati baš u Trstu. Trst je velik trgovački grad (ima do 160.000 duša), u njem ima preko 30.000 našega naroda (Slovenaca i Hrvata), u okolici živi sam naš narod, a cieli naš narod trguje s Trstom.

Dvoje bismo preporučili uredniku lista, i to prvo ovo: S obzirom na to, što su naši manji i veći trgovci posve zavisni od tudjih trgovaca, — neka ih upućuje, kako bi se mogli postaviti na svoje noge; neka mu ne bude muka upućivati ih o najobičnijim stvarima: od kuda se naručuje koja roba, kojim putem, uz koje ciene, pa gdje koje robe treba. Sve je to potrebno, a svega toga naši ljudi ne znadu. List treba da služi trgovačkomu oslobodjenju *našega* naroda, — inače nema smisla. To treba da se u listu jasno vidi, — a tomu se uredničtvo njekako uklanja. Uza to bi list imao biti praktičniji, a kad razpravlja, imao bi dublje segnuti i šire pogledati. No našim će ljudima svakako dobro doći, pa ga preporučujemo.

Svaštice.

Kakvi su Madžari, o tom je njeki pomadžareni Niemac Herman napisao cielu knjigu. Mnogo je toga nabrojio: Madžar je otvoren, kuražan, nepokoran, drži rieč i rado pogosti; ne ubija iz potaje ni iz osvete; ne krade, nego što treba, to uzme; ne radi rado ni ustrajno, — nije za muku; vlada se rado kao gospodin i voli paradu i pravdu, — i tako dalje.

Naše slike.

Mlade, liepe i ruke im vriede, — ali svejedno nije to ono pravo. Pogledajte ih: to su vam sriemske Hrvatice, prave seljanke iz sela Otoka (rimsko-kat. zakona). To vam je kao kraljica, — a njezin je čovjek prema njoj kao sluga! Skuti i rukavi svilom i zlatom vezeni, na glavi mali, oko vrata veliki dukati, — volove bi za njih kupio! Ne ću dalje, samo kažem: hercegovačka Hrvatica čini se prema ovoj kao pastirica, — ali zato Hercegovina sav sviet naseli, a sebe ne razseli, — toliko se odgoji sinova! A ovamo, gdje su ove „kraljice", — ovamo se useljuje Švabo... Ali kad bi ona nunala sina, — tko bi vezo skute?!...

Male sličice nad „malim razgovorima" načinio je za „Dom" onaj gosp. Branko Šenoa, koji je naslikao i onaj „turopoljski sajam". Što slike predočuju, to ne treba mnogo razlagati. Na prvoj ono na desno predočuje hrvatsku zemlju, a lievo je čovjek doma, pred kućom. — „Politika" pokazuje kralja s krunom na glavi i sa žezlom (šibikom) u ruci: taj vlada. To je stara politika. Naproti kralju ide radnik s barjakom, — a za njim valjda dolaze stotine naroda i traže „pravice". To bi bilo kao nova politika. — „Slovjenski sviet" pokazuje Hrvaticu, koja nješto gata onoj četvorici: Poljaku, Čehu, Rusu i dakako najviše svomu Hrvatu, koji se zato k njoj i nagnuo, da bolje čuje. To je zagrebačko-zagorski Hrvat s liepim prslukom. — Slovenca ni Srbljina nema na slici, jer će njima Hrvat već kazati, što je čuo, — dobro će ga razumjeti; ni Slovak ne sjedi ovdje, jedno zato, što se je on naslušao hrvatskih žena, dok im je lonce krpao, a drugo zato, jer će njemu Čeh istinski predati, što je bilo na toj sjednici: oni se dva vrlo dobro razumiju.

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

U Zagrebu se držalo ovih dana više skupština, u kojima se govorilo o tom: prvo, neka Ugarka predade banskoj Hrvatskoj njezine račune i novce, a Hrvatska će već sama plaćati, što je dužna za zajedničku vladu; drugo o tom: neka zajednički sabor u Pešti ne dopusti za vojsku većega troška i više vojnika, a Madžari neka se toga okane, što sad u saboru traže, naime: da se ciela ugarska vojska njekako pomadžari, tako, da bi ugarski Hrvati, Srblji, Slovaci, Rumuni, pa i banski Hrvati imali jednu kao madžarsku vojsku.

Dogovor je uviek dobra stvar. A dok su ovakvi izbori, sabori i vlade, dotle su skupštine vrlo dobra stvar: neka se vidi, da narod nije zadovoljan. Bilo bi zato dobro, kad bi se i po drugim mjestima izvan Zagreba držale skupštine. Tko hoće da sazove takovu skupštinu, neka si načini male pozivnice (32 komada od arka papira) i neka na svaku napiše:

> Gosp. (taj i taj; ime i prezime) poziva se ovim na skupštinu ograničenu na pozvane osobe *(po § 2. zak. od 14. siečn. 1875.)*
> Skupština će se držati (tamo i tamo). *(Podpis sazivača.)*

Ovakva se skupština ne smije držati pod vedrim nebom, niti u nju ne smiju doći nepozvani ljudi, i zato se ne mora prijaviti oblasti. Oblast, ako dozna za skupštinu, može doći pogledati, imade li svatko pozivnicu, a dužna je razpustiti skupštinu, ako je skupština „pogibeljna javnoj sigurnosti" (ako bi se ljudi potukli, ili bi se spremali, na boj proti komu ili što slično). — Na skupštini sazivač drži red, daje redom rieč, a svatko govori, kako znade. Na koncu se slože skupštinari u tome:

Tražimo od sabora, neka zahtieva od Ugarske natrag novčane stvari u hrvatske ruke, t. j. financijalnu samostalnost.

Da se uvjerite, je li vriedno držati te skupštine i zahtievati to od Ugarske, — pročitajte ono, što piše u razgovoru o potrošarini.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj se Madžari baš bune: ne drže samo skupštine, nego prolaze i buče po ulicama. Sve je to zato, što vlada traži više novaka i troška za vojsku. Ali vodje madžarske ne mare za trošak, nego traže, da se vojka ponješto pomadžari, kako sam vam već razložio. Za takvu madžarsku vojsku dali bi oni i više, nego što vlada traži. I narod šalje deputacije u Peštu, — ali samo proti trošku. Isto su tako proti trošku i socijalisti, koji su proti svakoj današnjoj vojsci. Oni najviše i buče po

U Macedoniji se dogadjaju strahote. Turci ne će da znadu ni za kakav novi red, pa kad su im proglasili nove naredbe (po zahtjevu bečkoga cesara i ruskoga cara, kako smo javili), odlučili su Turci u mnogim mjestima, da pokolju sve kršćane. I zbilja se kolje! — Macedonski kršćani (osobito Bugari) spremaju se na boj, pa su poslali svoje ljude po svietu, da nasnube u pomoć one ljude, koji su ratovali uz Bure protiv Engleza. I Burskim generalima ponudili su vodstvo. — Njeki Talijan, Aladro Kastriota, snubi opet Arbanase na svoju stranu i nudi im se za kneza, jer kaže, da je on potomak Jurja Kastriotića, t. j. Skender-bega bana, o kojem pjeva naš Kačić.

Razne viesti.

Ruski car poći će u Rim tek u

mjesecu studenom, a njemački kajzer već u svibnju.

Pokojni Riger, o kojem je govor i na drugome mjestu, dobio je za života od naroda dar, i to 200.000 K. Na samrti je ostavio sav taj imetak narodu, a nije ni sinu, ni sinovcu. Tako se radi.

Ona princesa Lujza, koja je s djetetom pod srcem ostavila muža, doći će k roditeljima na porod, — baš kako i naše žene rade. Ali mnogi otac toga ne dade, nego — šibaj k mužu, čije je diete!

U Ameriku odlazi svaki dan na stotine našega naroda te je to već tako obično, kao da idu u župnu crkvu k misi! — Oni, što su tamo, liepo napreduju u svojoj zajednici, koja ima preko 15.000 članova. Sramota je, što njeki naši u Nju-Jorku imadu družtvo pod „austrijskim“ imenom, a ne pod hrvatskim. Nedavno su njeki naši hjeli, — da se austrijsko ime skine i družtvo okrsti hrvatskim imenom, — ali se proti tomu digli Srblji, pa da će iz družtva iztupiti, ako bude hrvatsko. Vole dakle pod „austrijsko“, nego pod bratsko hrvatsko ime! Svuda isti!

Ovom zgodom upozorujemo „Domove“ čitaoce, da bi dobro bilo, kad bi, tko može, držao koje hrvatske američke novine. („Napredak“ u Allegheny, Pa, 842 Ohio St., izlazi svaki četvrtak, a stoji za Evropu, 12 K; „Hrvatska“ [ista adresa] izlazi svaki dan, a stoji 5 dolara za trojicu 10 d.)

U Št. Gradcu potukli se u kavani njemački djaci visokih škola s hrvatskima. Niemcima nije bilo pravo, što su Hrvati imali na prsima našu trobojnicu.

Hrvatski radnici u Njemačkoj zlo se vladaju i medju sobom i sa svojim poslodavcima. Što se tuže na izplaćivanje plaće, to bi se još razumjelo; ali njemačke novine pišu, da je jedan zaklao svoga druga. Da me čuju, doviknuo bi im: Ljudi, ne sramotite nas pred tudjim svietom!

U Crnoj Gori vlada glad, pa zato bečka i bos.-herc. vlada ne pazi tako strogo na Crnogorce, koji idu u Hercegovinu za kruhom.

Od kad je Srbija kraljevina, prošlo je 7. o. mj. baš dvadeset godina. Do onda je bila kneževina, a sve do 1868. plaćala je Turskoj danak. Taj dan se je posve tiho proslavio.

Za Jermene (Armene), t. j. za kršćane armenskoga jezika pod turskom vladom u Aziji, govorio je u Berlinu prije koju nedjelju dana glasoviti danski pisac Brandes, i to pred odličnim družtvom. Dok je pripoviedao, što jadni Armeni trpe od Turaka, mnoge su žene plakale, a mnoge iza-šle napolje. A za sve to, reče, odgovoran je njemački kajzer i njegova vlada. Zašto? Zato, jer svega toga ne bi bilo, da dajčkajzer nije u debelom prijateljstvu s turskim sultanom. Kad su Turci najgore klali Armene (god. 1896.), dajčkajzer je slao sultanu darove u znak prijateljstva!

Ako je istina, u Ruskoj živi starac od 200 (dviesta) god.; pokazuje pašuš, koji mu je podpisan god. 1770!

U Kongo-državi (u Africi), vladaju Belgijanci, i to ovako: U cieloj toj državi ima samo 2.300 bielih ljudi; ovi su skupili vojsku od ljudoždersklh divljaka, pa ta vojska ima zapovied: Ako koji domaći crnac ne nabere toliko i toliko kaučuka (od toga se prave cmrkovi i t. d.), — neka ga ovi vojnici pojedu! — Tako barem piše jedan Englez, a je li istina, Bog zna. Ali da se kršćanski ne radi, to je lako vjerovati. Bit će tu možda malo i englezkoga spletkarenja i jala. — (U Kongu je služio i Hrvat iz Požege Lerman.)

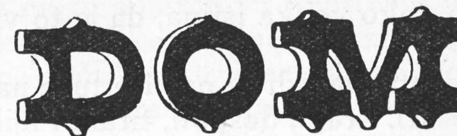
Na rat se sprema Srbija, Bugarska, Ruska, a i naši brodovi. Nije ni čudo, — sve radi Maćedonije.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

☛ Drugo izdanje. ☚

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ naznačena na omotu.

Broj 6. || U Zagrebu, u četvrtak, 2. travnja 1903. || God. 4.

Zašto se narod ne miče?

Već više puta, a i posliednji put, kad smo ono razlagali, što je to „potrošarina“, mogli ste opaziti, kako mi njekako nije pravo, što se narod ne miče i što sam za se ne mari. To vam je, vidite, ona ista stvar, koja se vidi i kod naše gospode, t. j. ovo: Gospoda po cieloj Evropi, a ne samo kod nas, govore, pišu i muče se, da narod probude i da ga osvieste te da narod osjeti silu i krivicu, koju trpi, i da se proti njoj digne. Zašto je to potrebno? Kako to, da narod treba istom probuditi, da osjeti silu i spozna krivicu? Zar narod zbilja spava, i ne samo spava, nego zar je mrtav, kad ne osjeća, ne ćuti sile, nego ga treba tek buditi? Zar nije pri sebi i pri svojoj pameti, kad ga treba tek osviestiti, da spozna krivicu?

Na ovo se pitanje obično odgovara ovako: „Narod je mukotrpan, on može mnogo pretrpjeti, pa zato toliko i ne osjeća sile; a uza to je neuk i tup, pa ne zna svojega prava: ne zna, što su bili njegovi stari i kakve su imale pravice, a ne zna ni zakona“.

Ovo nije posve dobar odgovor, pa ga treba malo razložiti. Ja ću vam posve u kratko razložiti, zašto narod može dugo podnositi silu i krivicu, zašto dugo i dugo ne će da se digne proti sili i krivici, koja ga tare.

Čovjeka i narod bije led (tuča), suša, zima, svake ruke nerodica, bolest i t. d. Pa vidite, premda čovjek ne vidi i ne zna, tko ga to bije ledom, ili drugim nevremenom, ili bolešću, — ipak ljudi govore: „To nas Bog bije — za naše griehe, jer smo krivi, jer smo griešni“. Sam Bog zna, je li sve to svaki put baš kaštiga i pedepsa božja; ali ja sam to spomenuo samo zato, da vidite, kako čovjek svakoj nevolji traži uzrok i pita: „A jesam li ja to zaslužio, jesam li ja kriv?“ Drugim riečima, čovjek pita: „A ima li pravo onaj, koji meni čini zlo, koji mi čini silu, da moram trpjeti?“

I to je, vidite, najveći razlog, što narod trpi i tudju silu.

Zašto ju trpi? Zato, što misli, da oni imadu pravo, koji mu silu čine.

Ovo je mislim, tako velika istina, da je to vriedno malo potanje razložiti.

Od kad ima svieta, narodi se najviše tuže na silu, što ju čine vlade i vladari: cesari, kralji, despoti, tirani i njihovi ljudi, — pa su ipak stotine i stotine godina mnogi i mnogi narodi podnašali od njih silu i još ju danas podnašaju, i to strpljivo i mirno, — tako strpljivo i mirno, kako strpljivo i mirno podnašaju tuču, sušu i bolest, kao i svaku kaštigu božju. Zašto? Čujte:

Kitajski ili kinezki car zove se sam i zapovieda da ga drugi tako zovu — zove se „sin Sunca"; a sunce je Kitajcu bog, dakle je kitajski car „sin božji"! Pa kad je on „sin božji", kako ne bi smio činiti, što hoće?! Tko ima pravo dizati se proti „sinu božjemu"?!

Eto vidite, to je jedan primjer. A kao što se kitajski car drži za „sina božjega", tako se svi vladari u Aziji slično zovu. U starih grčkih pjesmah zovu se vladari takodjer „djeca božja". A uzmite i današnje knjige, pa ćete naći slične rieči i nazive za cesare i kralje.

Po tom se lako razumije, što narod strpljivo podnaša mnogu silu, jer misli, da je to volja božja, ili da tako mora biti, što koji ovakav „sin božji" i njegovi ljudi s narodom rade. „I ako je sila, nije krivo, jer „sin božji" ima pravo po svojoj milosti i mogućnosti činiti, što hoće", — govori nješto čovjeku, koji vjeruje, da je njegov car ili vladar „sin božji".

„Ali nemoj štogod govoriti! Tko vjeruje, da je bilo koji car sin božji? Ako to vjeruju ludi Kinezi, — piši to njima, a ne nama".

Ja ne govorim štogod. Rekao sam, da nije kitajski car sâm, kojega drže za sina božjega. A eno vam i turskoga cara-sultana: on doduše nije „sin božji", ali je nasljednik proroka Muhameda, on je „veliki padišah", pred kojim njegovi podanici padaju u prah; i da ih sutra pozove pod prorokovu zastavu u smrt, — svi će poći, nijedan ne će pitati: kamo? ni: zašto?, a kamo li da se proti njemu pobune!

A nije tako samo kod Turaka-Osmanlija. Poznato je, da je kod mnogih naroda vladar upravo svećenik i to prvi svećenik, prvi božji zastupnik i namjestnik, tumač i izvršitelj božje volje. Pa tko bi onda smio buniti se proti njemu?!

Istina je, mi u Evropi i oni u Americi — mi nismo ni Kitajci, ni Turci, niti se naši vladari ne zovu baš „sinovi božji", premda vladaju „po milosti božjoj", kao što mi svi i živimo samo po milosti božjoj, što se samo po sebi razumije. Ali ipak se je i kod nas u Evropi dugo i dugo vladalo i postupalo s narodom tako, kao da su njeki ljudi sinovi božji, i kao da imadu njekakvo pravo nad narodom te mogu s narodom raditi, što ih je volja. I narod se je kroz tolike i tolike stotine godina i dosta težko na to naučio — kao na tuču i sušu, i kao da to mora biti. Trpio je i stradao pradjed, djed i otac, — pa trpi i on. I tako vidimo, kako se susjed sa susjedom pravda za pedalj zemljišta, ili poradi kakve psovke, i ne će da popusti, dok ne protepe na pravdu sav svoj imetak, — a ne miče se, kad mu ne dadu živjeti, nego bježi s djedovskoga ognjišta.

Kažu, da je to neukost, da narod ne zna svoga prava. Ne, to nije samo neukost, — to je robstvo, taj narod je roblje; roblje, koje dobrovoljno trpi silu i krivicu. To nije neukost, jer se i najneukiji čovjek diže proti sili, i to više, što je neukiji. A roblje — to je naučeno na robovanje; robovi se ne radjaju, nego se čovjek sve malo po malo priuča na robstvo, — robovi se odgajaju, odhranjuju, kao što se volovi priučaju na jaram. Razlika je izmedju vola i čovjeka — osim duše i razuma — samo u tom, što se čovjek mnogo lakše nauči robovati, i to najlakše milom i s dobra. To ide tako lako i tako liepo, te bi čovjek pomislio, da smo mi ljudi baš zato i stvoreni, da budemo jedni drugima roblje.

A da se nauči i priuči na takovo robstvo, — to je bila prva briga onima, koji su narod naučali. Sjetite se samo, koliko ste toga čuli samo i samo o poslušnosti, pokornosti, poniznosti i t. d. i t. d. To su i dan danas najbolji nauci za narod. Pa kako bi se onda narod mogao i smio maknuti proti komu a za svoje dobro, kad ga stotine i stotine godina naučaju samo to, kako je to dobro i Bogu ugodno, kad je čovjek poslušan, pokoran i ponizan — sve drugomu na korist! Cielomu pak tomu nauku na vrhunac postavljaju takvi učitelji samoga Boga, kao da to Bog hoće, da čovjek čovjeku robuje. A Bog, hvala mu i dika budi, nema nikakvoga posla s takvim naukom, po kojem bi čovjek kao živina bio stvoren samo zato, da služi njekomu, i to da mu služi samo zato, što se taj njetko drzovito i prievarno zove „sin Sunca", „namjestnik prorokov", ili kako slično.

Dok su narod stotine i stotine godina naučali samo na poslušnost, pokornost i poniznost, nije narod ni opazio ni mario zato, kako su nad njim njeki ljudi uredili novu vladu, kakvu danas vidimo svuda po svietu: stotine i stotine službenika sve jedan nad drugim, a svi nad narodom, pa onda stražari, žandari, vojska, — a sve to jedno s drugim svezano i skopčano, sve jedan na drugoga pazi, sve jedan drugoga drži, jedan drugoga upućuje. A narod raztepen po selima, u nevolji, medju sobom zavadjen, ne-

složan, — k tomu nada sve neuk, — pa kako da se makne i gane za zajedničko svoje dobro!

Eto, u takvom je položaju mnogo narodâ u Evropi, a osobito hrvatski naš narod.

Ali da ne biste koju rieč, ili cielo ovo razlaganje krivo razumjeli, treba da vam kažem još ovo:

Odkad ima ljudi, koji su za robstvo, ima i takvih, koji su proti robstvu, za slobodu i za ljudski život; od uviek ima ljudi, koji su se otimali robstvu i gledali, da i svoj narod iz robstva iztrgnu, da ga „probude", „osvieste". Ali — zlo radja zlo, pa se dogodilo ovo: Kako je bilo ljudi, koji su svoju silu i krivicu prekrivali imenom i voljom božjom, — tako se našlo drugih, koji su rekli: „Ne treba nam vašega niti ikakvoga Boga!" I kako su i poglavari znali biti nasilni i krivični, našlo se ljudi, koji govore: „Ne treba nikakovih poglavara!" — To su oni kojekakvi očajnici, bezbožci, anarhisti, i t. d., koji od zla prave i gore. A stvar je jasna, jer je dosta kazati ovako:

Bog je — hvala mu i slava budi! — ne samo dosta jak, nego upravo svemoguć; zato On može vladati i na nebu i na zemlji, a ne treba nikakovih namjestnika. Gdje će kukavac čovjek biti namjestnik božji! I kako se samo usudjuju opaki ljudi i pomisliti, a kamo li sebe proglašivati za namjestnike božje, pa da ih drugi slušaju kao Boga! Ne treba da nad nama vladaju „namjestnici božji", nego — pravi ljudi, koji se boje Boga.

»Državno pravo« i narod

ili

Čija je Bosna?

Kad naši protivnici i neprijatelji čuju i vide, da mi Hrvati tražimo svoje pravo, pa da se složimo i sjedinimo pod jednom svojom vladom, — onda kažu, pače viču na nas i rugaju nam se, da hoćemo veliku Hrvatsku. A i njekoji naši ljudi znadu poviknuti i uzkliknuti: „Živjela velika Hrvatska!" Bilo bi zato vriedno razložiti, što je s tom „velikom" Hrvatskom, pa hajde da se i kod toga malo zadržimo.

Kad naši protivnici govore o „velikoj" Hrvatskoj, oni se očito nama rugaju. Oni znadu, da Hrvatska ne bi bila velika ni onda, kad bi se u jedno skupio sav hrvatski narod, jer bi Hrvatska i onda bila mnogo manja ne samo od Njemačke i Talijanske, nego i od Ugarske, u kojoj danas gospodare Madžari. Bilo je vrieme, kad su i Niemci i Talijani bili raztrgani; — i oni su nastojali da se slože i ujedine, pa ipak ja ne znam, da je bilo govora o „velikoj Njemačkoj", ili o „velikoj Italiji". Zašto? Zato, što je sav sviet mislio, da je to posve naravski, što Niemci i Talijani hoće da se ujedine, pa nikomu nije palo ni na pamet, da stane vikati: „Joj, što će biti, kad se ujedine Niemci, ili Talijani? Što će biti, kad nastane ta velika Njemačka i Italija?" A na nas Hrvate viču, da hoćemo nješto „veliko"! Zašto? Zato, jer vide, da smo danas ovako ništa, a da se ujedinimo, bili bismo nješto, — pa da nas od toga odvrate, rugaju nam se, da se napuhavamo kao žaba te hoćemo da budemo „veliki", a kad tamo, bit ćemo smiešni, kako već i jesmo.

No neka naši neprijatelji govore, što im drago, mi treba da o toj strari mislimo ovako:

Hoće li to biti „velika", ili „malena" Hrvatska, kad se mi Hrvati ujedinimo, — to nije prva i glavna stvar, nego je glavno to, da bude naša i srećna. Vi se sjećate, kako smo se već i više puta razgovarali, kako to nije pametno, što njekoji narodi u Evropi sanjaju samo o tom, kako bi postali veliki, t. j. kako bi stvorili velilo carstvo, pa makar pod svoj jaram spravili i druge narode. Takvi su narodi osobito Englezi, Niemci i Madžari. A ja sam vam već razlagao, da to nije kršćanska misao, nego da su to tako radili krivobožni Rimljani, koji su njegda sav sviet oko sebe ujarmili, podavili i ogulili. Od Rimljana su to i naučili današnji narodi; a i svima, koji hoće da svietom zavladaju, — svima su u tom Rimljani učitelji, i u svima živi ona stara lakoma, ohola i bezbožna misao rimska, koja zametava, gazi i prezire svakoga, osobito svakoga slabijega, a samo sebe diže na priestolje, s kojega bi htjela da vlada nad svietom, i to silom, a ako ne može silom, onda lukavštinom i prievarom. Rimljani su pokazali, kako se narodi mogu držati u sužanjstvu, a poslie njih su kojekakvi cesari i cesarići, kralji i kraljići sanjali samo o tom, kako bi pod sebe spravili što više narodâ. Tako je već i ugarski kralj Števan (ili Ištevan, kako to Madžari izgovaraju) — on je već pred 800 i više godina kazao: „Slabo je to kraljevstvo, u kojem je samo jedan narod". To je bio pravi rimski učenik. Što bi samo jedan narod, — nego odmah pol svieta! — A kako se svuda u današnjih školah uči rimska poviest, a onda povijest onakvih cesara i kraljeva, koji su samo zemlje otimali i narode davili, — nije čudo, što i većina školane gospode misli samo na veliko kraljevstvo, a ne pita za to, hoće li narod u tom kraljevstvu biti sretan i zadovoljan. A to bi moralo biti prvo pitanje. Proti volji ne smije se nijedan narod siliti pod tudju vladu.

Kad smo baš do toga došli, spomenut ću u dvie rieči jednu stvar, koja se tiče naše „velike Hrvatske". Vi znate da se k „ve-

likoj" Hrvatskoj računa Bosna i Hercegovina. Ali vi znate i to, da u toj Herceg-Bosni živi više takvoga naroda, koji je proti Hrvatima, nego takvoga, koji je za Hrvate. Pače još i više: Njekoji naši ljudi strašno grde onaj narod u Bosni, koji nije za Hrvate, pa ipak ti isti ljudi traže i zahtievaju: Bosna mora biti hrvatska! Dakle ti ljudi očito hoće zemlju, a ne će naroda! Ili ako hoće i narod, očito hoće to, da taj narod proti njegovoj volji strpaju pod hrvatsku vladu i da tako stvore „veliku" Hrvatsku. — Ja po duši kažem, da nisam za takvu veliku Hrvatsku.

„Nego što ti misliš, da treba svakoga glupoga Panteliju i Tanasiju pitati, dopušta li njegova milost, da se Bosna spoji s ostalim hrvatskim zemljama?! Tu se pita, tko ima pravo na zemlju, a tu vriedi hrvatsko državno pravo. Bosna je njegda bila pod hrvatskim kraljevima i zato spada pod hrvatsko državno pravo, a Pantelije i Tanasije nemaju rieči."

Ovako bi mi tkogod mogao odgovoriti, ali ja bi njemu ovako: Ako je Bosna i Hercegovina bila kada pod hrvatskim kraljem, kao što je i bila, — bila je zato, što je tako htio onaj tamo naš narod. A ako tko kaže, da je hrvatski kralj nad Bosnom silom vladao proti narodnoj volji, pa da zato ipak i današnji hrvatski kralj ima državno pravo na Bosnu, — e, onda se više ne zna, što je čije, jer se onda na svakoj sili može sagraditi pravo; onda je svaka otimačina pravo. A ako je Bosna bila pod zajedničkim hrvatskim kraljem zato, što je narod naš tamo dobrovoljno hotio slogu i jedinstvo s braćom, — zašto to ne bi vriedilo i danas? Zašto se i danas ne bi pitalo: „A hoće li narod s nama?"?

„E, ako je tako, onda je Bosna i u istinu turska, kao što je još turska na pismu! Jer pitaj ti naše Bošnjake i Hercegovce, — „turci" će svi u jedan glas kazati, da bi najvoljeli pod svoga cara, a i „vlasi" će jedni i drugi malo ne svi reći, da je bilo bolje „za turskoga vakta". Pa kad ti voliš Turčinu.."

Ne volim ja, nego ako voli narod, volim i ja. Ali ja zato ne ću naroda grditi, niti ću mu prietiti: „Što ćemo mi vas pitati, hoćete li pod Hrvatsku? Morate!" Ne ću, nego ću mu razlagati, da će nam već biti bolje, ako budemo zajedno pod svojom vladom. „A ovo je, reći ću, samo za čas, što ti se pod Turčinom čini bolje."

„E, moj dragi! Malo bi se zemalja bilo osvojilo na taj način! Ti hoćeš cielu njekakvu školu za razlaganje, dok svakomu tupaku dokažeš, što je za njega bolje! Moj dragi, — škola ne osvaja zemlje, nego sablja, puška i topovi!"

Jest, tako su se njegda zemlje osvajale: sabljom. Tako su radili cesari i kralji, pa to i jest ona cesarska poganska politika. Ali danas već ne rade samo tako ni cesari. Zašto Englezi, Niemci i Francezi šalju svoje vjerovjestnike (misijonare) u Aziju i Afriku? Tko je i zašto je poslao redovnike-Isusovce (ježuvite) u Bosnu? Tko i zašto šalje naše fratre u Arbanasku? — Sve se to čini zato, što se vidi, da sablja ni puška nije dosta, nego joj dolazi u pomoć nauk, škola. Vidi se, da nije dosta osvojiti zemlju i imetak, ujarmiti čovjeku tielo, nego mu treba privezati i dušu. A dušu veže samo misao, nauk.

Eto tako školom i naukom osvajaju narode i zemlje već i oni, koji hoće da osvoje tudje: škola i nauk — to je državno pravo. To neka bude i naše hrvatsko državno pravo.

Ali mi, koji ne ćemo tudjega; mi, koji hoćemo da k jednome ognjištu prizovemo one, koji po božjoj odredbi k jednome ognjištu spadaju, jer nam je Bog svima dao jedan jezik i jednu narav, — mi imamo jošte jedno oružje, kojega nema nijedan cesar, i koje je jače i od puške i od sablje, i od svake škole i prodike. A to oružje, kojega nema i ne može imati nijedan tudjinac, ni Osmanlija, ni Niemac, — to je bratinska ljubav. Neka se Niemac razdere u školi mameći k sebi naš sviet, — nauk njegov ne će doći do srca našemu čovjeku, jer nema ljubavi. A nama, koji smo svoji, — nama je dosta da se pogledamo, pa se razumijemo. Naš je i Anto i Mujo i Tanasija, — jedan bolji od drugoga, ali i jedan — nesrećniji od drugoga... Nas to boli jer su naši; a Osmanliju ni Niemca ne boli, jer su tudjinci. A kad su oni naši i mi njihovi, treba li onda pitati, čija je Bosna i Hercegovina? — Njihova pa naša, svih nas, koji smo svoji i koji se ljubimo.

Ali ljubimo li se?...

Poljodjelski strojevi (mašine).

Što više ima liepih proljetnih dana, to više mislim na naše poljodjelce i na svu onu muku, koje će se namučiti sve tamo do jeseni. Rekoh: mislim na muku, — jer je poljodjelski posao danas prava muka. Vi znate, da ja seljaka-poljodjelca držim za najsrećnijega čovjeka na svietu, — ali eto moram reći istinu.

Njegda je kod nas poljodjelski posao bila radost: dosta družine, zdrave i jake, dosta blaga za oranje, — pa se radilo i obradilo, da mnogi nije ni osjetio. Ali daj ti danas! Zadruge se porazdielile, čovjek ponajviše sam sa ženom, pa ne zna ni on, ni ona, što će prije, kad sve treba da urade sami. Koliko muž ne zna, kojega će se posla prije primiti, toliko još više žena. Ona treba da skuha jelo, da uredi djecu, da prigleda živad, da naprede, obieli, satke, sašije i t. d., — a kada? K tomu on i ona ubijeni što poslom, što nevoljom. Pa onda — kakvo je to blago, kakvi vo-

lovi i konji! Telad i ždriebad, a ne volovi i konji! I to sve mršavo i ubijeno.

I tako bih vam do sutra mogao nabrajati još i druge nevolje, kad vi i sami ne biste znali, da je poljodjelski posao danas muka. Ali jednu muku treba još da spomenem: Nema više ni ljudi, — sve ode u Ameriku!

Sve to zajedno moralo bi više no ikada upravo prisiliti našega poljodjelca, da si njekako olakša tu muku. Ne mislim na to, da bi i mali posjednici-poljodjelci vukli plugove parnjačom (lokomobilom), nego mislim na ono najpotrebnije, ili bolje: na ono baš najnužnije orudje, kojim poljski posao postaje lakši. A to je plug, i to željezni plug za oranje, pa onaj za ogrinjanje (drugo okapanje) kukuruza.

Ali ja se sve bojim, da vas ima, koji za taj plug niste još ni čuli, a kamo li da biste ga vidjeli. Kako bilo, moram vam reći: to je roba, to je blaženstvo! Ne samo da više urodi za cielu trećinu, ako se sije na redove mašinom (jer posve jednako pada zrno do zrna), nego je to, kako rekoh, upravo blaženstvo, taj plug, koji ogrinja kukuruz. Ja sam čuo žene, što su mi pripoviedale: da su one sada u devetom nebu. Koliko su se nagrbile i na suncu napekle čitave tjedne, a sada jedna kobila tim plugom obavi sve to u njekoliko dana. Sad si žene mogu i sašiti i drugi posao oko odiela opraviti, a to nije mala stvar. Prosudite samo, koliko više židovi pazare, od kada su se ljudi porazdielili, te žene nemaju kada da spredu, satku, sašiju i t. d.! A koliko bi i čovjek mogao priraditi za svoje gospodarstvo, kad bi se brže i lakše riešio poljskoga posla!

Nema dakle nikakve sumnje, da bi sve to bilo dobro i predobro, pa biste se i vi, koji niste čuli za taj plug, lako popitali, — kad bi bilo novaca. To je ona nevolja! A još je to veća nevolja kod nas pod bečkim cesarom, i to s ovoga razloga:

Nigdje na svietu nisu poljodjelski strojevi tako skupi, kao u državi bečkoga cesara. Ne ću govoriti o tom, što su ti strojevi za cielu polovicu jevtiniji u Americi; nego spominjem, da su mnogo jevtiniji (za trećinu i za četvrtinu) u Rumunjskoj i u Ruskoj. Ne ću ni toga razlagati, zašto su skupli, samo vas upozorujem, da su jevtiniji baš u onim zemljama, od kuda žito k nama dolazi, tako da mi svoga ne možemo prodati po cieni. Razumije se, da oni mogu i zato jevtinije davati, kad mogu jevtino kupovati strojeve i njima raditi.

Ali da se vratimo na novce. Ja znam koješta po malo, hvala Bogu, — ali kako da dodjete do novaca, toga bome ne znam ni ja. Ali bez sve šale moram vam kazati ovo: Vrieme je već, da se za te

strojeve postara država, kad ih seljak ne može kupiti. Neka se nitko proti tomu ne buni. Kad država stotine tisuća daje ne samo na sudce, nego i za sudbene zgrade i pokućtvo u njima; pa kad toliko daje za kazalište (teatar) i škole, pače djacima kupuje i

Sveto ime: Majka.

knjige, — ja ne znam, zašto ne bi kupovala plugove. Borami — ne znam! A zašto onda na sve moguće načine pomaže tvorničarom (fabrikantom)? Zar je poljodjelac zbilja zadnji?!

Ali ne ću vas barem ja za nos voditi, pa vam otvoreno kažem: ne će toga biti tako skoro. Zato vas ovo svjetujem:

Složite se! Neka vas se slože tri, četiri, — pa kupite taj blaženi plug. A ako nemate novaca, — uzajmite u svojoj „Hrvatskoj seljačkoj zadruzi", — ako ju imate; ako je nemate, uzajmite

gdje bilo, — izplatit će vam se, — a onda osnivajte zadrugu. Bez zadruga — ništa! Ali o tom koji drugi put, a sada prvo: mislite na plug.

Mali razgovori.

Život.

Zašto čovjek živi? Mnogo se i mnogo puta čuje, Bože prosti, da nije vriedno živjeti. A mnogi od rieči idu na djelo, pa se, Bože oslobodi, sami ubijaju, sami si život uzimlju. A još bi ih i više bilo takvih, da nemaju koga-toga svoga. „A, da nemam te dječice, — bome sutrašnjega dana ne bih dočekao!" A drugi opet ima ženu, majku, pa ne će da ih ražalosti i u crno zavije. Ali kad već komu dodija te dalje ne može, — onda — —

No to je strašno i reći. Ali što hasni tajiti, kad novina dan na dan javljaju takve strahote! Taj i taj nesretnik — pišu — zaklao najprije ženu, onda troje, četvero djece, a onda sebe!

Eto! Kažu, da takvi ljudi nisu pri svojoj pameti. Pa da, pri pravoj pameti valjda nisu. Ali mi se čini, da su ipak pri njekakvoj ljudskoj pameti. Sve u onoj smiešanosti i smotanosti vide, da će jadan i tužan život biti njegovima, a bez njega, — „pa neka ne ostanu iza mene!" — misli takav jadnik.

Sve je to dokaz, da na tužnom ovom svietu čovjek ne živi za sebe i radi sebe, nego *za drugoga*, za svoga. U tome mu je cieli život i užitak, da živi, radi i muči se za — drugoga.

A promislite i sami, pa ćete se uvjeriti, da je tako. I da čovjek nema nikoga, i da mu nije za nikoga na tom svietu, — recite po duši: Tko bi živio i htio živjeti? Čemu i zašto bi živio?

„Zato, da uživa!" — Ne vjerujte. Pogledajte one, koji živu da uživaju. Ni psu svomu ne bi želio takvoga života.

Ne, — čovjek je stvoren, da živi za drugoga. I što više ima onih, za koje živi, to je taj život življi, čovječniji, radostniji i srećniji — i nikad dosta nije takvoga života, nikad nije dosta dug, jer nikad ne možeš doživieti, da bi bili srećni svi oni, za koje živiš. A najkraći je život onima, koji živu za cieli svoj narod, jer se uviek boje, da će umrieti, a sreće svoga naroda dočekati ne će . . .

Dom i rod.

Kuda i kako ćemo mi Hrvati, — to danas treba da dobro promisli svaki posljednji od nas. Nije šala, — mi smo u škripcu, pa bi moglo biti svašta, a najprije zlo i naopako. Eto, prosudite: Dioba, zle godine, slabo uredjeno gospodarstvo, tudja trgovina, loša uprava, koja se malo stara za narodne potrebe, veliki porezi i daće, gdjegdje pijanstvo i prevelika gizda i poslie svega toga bieg u Ameriku — tako nam je kod kuće, u domaćim stvarima.

Gdje nam je prijatelj, ako do zla dodje? Tko će nas ohrabriti, tko će nam i samo riečju pomoći? A nemojte misliti, da politika ne može narodu mnogo koristiti, ali i štetu nanesti. Da nema ništa drugo, — politika danas pobire i drži silne narodne novce, koji dižu fabrike, pomažu trgovinu, tjeraju željeznicu i brodove, oblače i hrane vojsku. To je cieli život narodni. Tudja politika — u tudjim rukama novci, u tudjim rukama cieli život. A gdje su naši

prijatelji za našu politiku? — Nemamo ih, sve je protiv nas!

Zato bez velikoga promišljanja skupimo pamet i tražimo prijateljâ. A gdje ćemo ih naći, nego medju *svojima*, kojih imamo, hvala Bogu, dosta. Ne treba misliti odmah na Rusa: on nam je prijatelj već tim, što je na svietu. Da njega nema, — ne bi već ni nas bilo! Ali imamo i drugih bližih. Idemo redom:

Prvo: Nas samih Hrvata ima dosta. Sada više nego ikada treba da smo složni i da pokažemo, da smo svoji. Što treba da činimo, — ne treba da vas učim: pogibelj neka vas uči, ako imate razum.

Drugo: Srblji su naši, — s njima mir i ljubav. Tko je kriv, ne pitajmo. Dušmanin u kući, — kuća propala. Poljubimo se, — pa mir i Bog!

Treće: Slovenci u Kranjskoj i dalje — to je naša straža pred Niemcem. Ljubljana njihova bliže je Zagrebu nego Brod na Savi. Pa kada smo zajedno? Svaki mjesec moralo bi nas na stotine biti zajedno to u Zagrebu, to u Ljubljani. Što nije bilo, neka bude!

Četvrto: Česi su pod istim cesarom s nama, a bore se proti Niemcu, da je milina. Sav sviet znade za njih, jer oni drmaju Bečom, i bez njih se tamo ništa ne može. Oni su nam rod i vole nas, jer su oni Česi, ali i Slovjeni, kao i mi. S njima treba dogovora i sporazuma. A imade u njih i novaca i robe, koliko i u Niemca. Zapišimo — i po tom se ravnajmo.

Peto: Kad sve ovako uradimo, nemojmo misliti, da je našega pol svieta. I drugi hoće da živu, pa neka, — samo svaki na svome.

Ovoliko za danas.

Politika.

Demonstracije. Bez „demonstracije" nema danas politike. Kad narod ne može drugačije da „pokaže", što mu nije po volji, — onda to pokaže vikom, bukom, strkom, ili kakvim drugim činom, koji baš ravno ne koristi onoj stvari, kojoj bi narod htio pomoći, — ali se to čini zato, da se „pokaže", a ne da se što opravi. Rieč „demonstracija" i ne znači drugo nego „pokazivanje". Kad profesor u velikoj školi pokazuje učenicima, kako se na pr. reže čovjeku noga, ili vade crieva, — i to se zove „demonstracija".

Demonstracije su danas po cielom prosviećenom svietu vrlo obična stvar, pa ako se nikomu ne čini šteta, nikomu ništa, osim sramote onomu, proti komu je demonstracija naperena: policija pušta vikače (demonstrante) u miru. Takve demonstracije, od koje nema štete, niti velike buke i nereda, to su tako zvane „dostojanstvene" demonstracije. Bilo ih je već i u Zagrebu, a osobito je jedna bila baš dostojanstvena.

Ali iz demonstracije lako nastane „eksces", t. j. bilo kakav nered, ili kako se to hrvatski kaže: „izgred": zato, što čovjek tobože izgrede (izadje) s puta na stranputicu (pravi veliku buku, nepristojno viče i psuje, razbija prozore, kalja i maže kuće itd.). Tu već ima policija posla, i to je u redu. A može iz demonstracija nastati i prekršaj, prestupak, pa i zločin, ako se proti zakonu govori i radi. Najobičnije se ipak kod demonstracija dogadjaju samo izgredi, i to najviše trpe prozori: to je već kao sudjeno, da kod demonstracija zvone stakla.

Kad bi ljudi svagda znali prire-

djivati onako liepe i dostojanstvene demonstracije, bilo bi vriedno koji put i tako „pokazati", što je čovjeku na srcu. Ali to je riedko, jer to treba da je stvar dobro promišljena, pa da kod toga budu odabrani ljudi. A to je oboje težko. Kad je čovjeku što na srcu, onda malo promišlja, nego odmah: udri, zvrnk! — i ode „šajba"! A onda se k demonstraciji prikupi svakakvoga svieta, pa i bude svašta, a onda i „rešta".

Uzničke uspomene Stj. Radića već su izašle, i koji su ih pročitali, kažu, da su liepe, ali i vrlo žalostne. „Bune" u njima nema, a i politike samo malo, ali zato ima stvari, radi kojih se čovjeku sama od sebe buni čitava duša. Ali naše su duše u robstvu, pa će mnoga još i sa slašću i užitkom čitati te slike našega robstva.

Glasovi iz naroda.

Križišće. Dne 27. ožujka 1903. Jučer dobili smo ovamo I. br. časopisa „Hrv. Pravo" mjesto prestale „Hrvatske". Mi ovdje ne možemo pojmiti, kako mi možemo primati „Hrv. Pravo" sa nadpisom: „novine čiste stranke prava". Mi smo za to, da se ono briše „novine čiste stranke prava", jer ovaj naslov glasi, da i nadalje obstoji čista stranka prava. Mi mislimo ne primati više sa nazivom „novine čiste stranke prava", jer smatramo, da bismo time bili odsudjeni, da smo do sada pripadali stranki, koja se nije sjedinila, kako smo mi mislili, nego da je te stranke nestalo.

I time dolazimo Vas zamoliti, da biste nas ob ovoj stvari izvoljeli bilo kojim putem informirati.

Bilježimo se za odbor čitaonice na Križišću

Ante Mravinac
Juraj Turina ml."

Mislim, da će biti najbolje, ako želji cienjenih „Domovih" prijatelja udovoljim ovdje u „Domu", neka i drugi znadu za to.

„Hrv. Pravo" nosi naslov, „novine čiste stranke prava" zato, što su to zbilja novine čiste stranke prava, jer se ta stranka nije sjedinila ni sa strankom prava, niti s kojom drugom strankom. Na skupštini svih opozicijonalnih stranaka dne 29. siečnja o. g. zahtievali su mnogi, pače je župnik Jemeršić i klečeći molio čistu stranku prava, da se sjedini, — no g. je dr. Jos. Frank odgovorio, da to ne može biti.

Poslie toga dogovoreno je u središnjem odboru one nove „hrvatske stranke prava", koja je nastala od „stranke prava" i od „neodvisne nar. stranke", i u koji odbor na poziv predsjednikov dolaze ljudi čiste str. pr., — u tom je odboru dogovoreno i zaključeno — — što je zaključeno?

Zaključen je „sporazumak" izmedju hrvatske str. pr. i čiste str. pr., i to takav sporazumak: da se ove dvie stranke „zajednički organizuju". Što to znači, da se „zajednički organizuju"? Po onom, što se poslie toga dogadja, ja ne znam, što to znači. Ali tako su novine javile. A mnogi (i školani ljudi, n. pr. župnici) — mnogi su to razumjeli tako, da se je čist str. pr. sjedinila s hrvatskom strankom prava. Kako se vidi, onaj sporazum ne znači to, jer čista str. pr. i dalje nosi svoje ime i ima svoje novine.

Kako je do toga došlo, da se pristašam „hrvatske stranke prava" šalju novine „čiste str. pr.", — i to su novine javile; ali kako se je moglo i unapried vidjeti, i kako se sada vidi, narod nije pravo toga razumio. A nije razumio osobito zato, što se

je na onoj velikoj skupštini sjedinila „stranka prava" sa neodvisnom nar. strankom" te zaključeno (što je odbor i svečano obećao skupštini, t. j. narodu): da će se sjediniti „Hrvatska" i „Obzor". Po tom su pristaše nove „hrvatske stranke prava" mogli razložno očekivati, kad se ti listovi sjedine, da će dobivati ili „Hrvatsku", ili „Obzor", ali nikako „Hrvatsko Pravo". A što se je ipak dogodilo ovo posljednje, to je samo dokaz, da naši vodje nisu strogo pazili ni na zaključak onako velike skupštine, niti na svoju rieč i obećanje. To se narodu čini tim čudnije, što se nisu nijednom riečju pred narodom izpričali, zašto su drugačije uradili.

Kako i zašto se je to i tako dogodilo, — to se ne može reći u kratko. Zato ću ja to razložiti u posebnoj knjižici, koju ću poslati svim „Domovim" predplatnikom. A do onda nema druge, nego da se pokorite onomu, što je Hrvatu kao sudjeno: strpite se. A da lakše trpite, nemojte misliti, da je čista stranka prava skupa sa svojim novinama — Bog zna što. Ljudi dolaze sve to više k pameti te vide, da mi imamo kud i kamo prečega posla, nego da iztražujemo „osnove" g. Jos. Franka.

Iz Selca (u Primorju) piše „Domu" prijatelj: „Prošlih godina mogli smo mi primorci, koji plovimo samo po našem Jadranskom moru, svakim danom dobiti pomorsku putnicu: dobio si svjedočbu od obć. poglavarstva, s njom otišao kr. kot. oblasti, onda na lučki ured — i putnica već gotova u rukah u jedan dan. A danas mora mornar obustaviti plovitbu, kad izteče putnica, te ju predati obć. poglavarstvu; obć. poglavarstvo šalje je službeno kot. oblasti, a kot. oblast lučkomu uredu. Ako prem ovi uredi u Crikvenici nisu udaljeni od obć. Selca nego cigla dva (2) kilometra, ove putnice stoje do dva i više mjeseci. Obć. bilježnik, znajući potrebe svoje občine, ne izpričava se, nego dade svjedočbu. Ali kod kot. oblasti ti kažu, još nisi ni vrata otvorio, a imadeš svjedočbu od občine: „Kad bude riešeno, doći će na občinu!" A ti, nebogi pomorče, čekaj i čekaj, vuci se po „digi" amo tamo i gledaj u more, ne biš li ulovio kakvu ribicu, ili sipicu za svoju dječicu, — jer naš pomorac kukavno žive i onda, dok plovi po moru (ciglih 16 do 18 for. na mjesec). Na to po svoj prilici ne misli naš akcesista g. I. Tomljanović. Uteci se sad, moj hrvatski pomorče, komu daleko u Zagreb, — na Rieci tvoga nema. Nije čudo, što iz hrv. primorja sviet bježi u široke krajeve Azije, Afrike, Amerike i Australije. Kamen se ne da orati, — morem ne puste ploviti...

Silvestar Antić."

Težko je ovo čitati... Više ne ćemo reći, nego molimo i mi onu gospodu kod kr. kot. oblasti neka... ta oni znadu, što treba, i što je dobra uprava narodu, osobito ovakovomu, kojega je sve zapustilo, osim jedinoga Boga. Osobito molimo g. Tomljanovića, na kojega se drugi jedan dopisnik gorko i pregorko tuži, — neka činom dokaže, da i on vidi narodnu potrebu. — Ovoliko za sada.

Bilježke.

„Namjestnik božji". Tako se zovu ponajviše duhovni poglavari: svećenici, biskupi, pape. Palo mi je to na pamet, kad sam svršavao prvi razgovor, — ali tamo nisam htio ništa tumačiti ni prtljati. Zato vam kažem posebice ovdje: Drugo je vjera, drugo je politika. Što uči vjera, u to ja ne pačam, — to se ne dokazuje i ne pobija, nego se to vjeruje. A blaženi, koji vjeruju. — U ostalom kažem vam jedan put za uviek: Što se tiče vjere, vi znate, koga vam je slušati.

Sramota! List „Hrv. Narod" zove hrvatsko selo Dol. Dubravu u Medjumurju „Alšo Dombor"! I taj list piše

o „velikoj" Hrvatskoj, a ne zna, kakva mu je Zagrebu pod nosom. Vriedno bi bilo znati, tko to u tom listu tako temelejito poučava hrvatski narod. — Drugi starčevićanski list potalijančio naš Solin (u Dalm.), pa piše Salona!

Naše slike.

Sveto ime: Majka. Nema kršćanina, nema ni kršćena djeteta, koje ne bi na prvi pogled prepoznalo ove slike, — slike Majke Božje. To je ne samo najpoznatija, nego i najmilija slika svakomu kršćaninu, a i svakomu čovjeku, jer je to slika majke, a majčino je ime ne samo milo, nego i sveto. Zato se od cieloga kršćanskoga nauka najviše prima čovječjega srca, a osobito srca dječjega i materinskoga — pripoviest i nauk o Majci Isusovoj. U toj Majci svako diete glede svoju rodjenu milu majku; a svaka opet majka tuguje s Majkom božjom za rodjenim svojim sinom. Pa zato i nije čudo, što su slikari svaki na svoj način slikali Majku, a svaki je od njih gledao, da u nju metne ono najmilije, što je u srcu nosio za svoju rodjenu majku. I tako ima na tisuće slikâ Majke božje, a jedna je ljepša i milija od druge. A kako i ne bi bila, kad je to slika majke!

Majka, o kojoj pripovieda sv. evangjelje, to je bila žena. I ta je žena podnesla, da sin njezin postrada za svoj narod, pače za cieli sviet. I zato je ona prva, najjača, najveća majka, i ostat će do vieka. Ona je diete svoje rodila i dala narodu i svietu. U nju se neka ugleda svaka ona kukavna i jadna majka, kojoj je prva briga, da joj sin dobije „službicu", pa bilo to i iz ruke narodnih neprijatelja i ugnjetača...

Sveta Majko, pogledaj na ovakve jadne matere!

Ona mala sličica predočuje ono, što pod njom piše. Lievo starac učenjak prekapa debele knjige i lomi glavu nad njima; oko njega sve knjige i učene sprave: dalekozor, da gleda zviezde, i t. d. Desno stoji slikar i „moluje" nješto na onom stalku; a pred njim stoji njekaki kip, što ga je izradio kipar (vajar, klesar).

⥱ NOVINE ⥲

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

U Zagrebu je opet mir. A bilo je prošlih dana velikoga nemira, buke i strke, — bilo je „demonstracija". Demonstracije su se rodile od tuda, što je u Zagrebu bilo malo više života, jer su se držale skupštine i sastanci za financijalnu samostalnost. Tu bi se sakupilo mnogo svieta, ljudi su govorili i liepo razlagali, napućivali i hrabrili narod. A čudno je čovjeku pri duši, kad vidi oko sebe mnogo svieta, na stotine i tisuće: čovjek postane na jedan put drugačiji, — dobije kuraže, kad nije sam. Tako se ovomu množtvu koješta motalo po glavi, koješta kipjelo u srcu, ali jasno su svi osjećali, da još Hrvatska nije propala, — dok nas ima toliko i tako kuražnih. No, kad to čovjeku srce kaže, bilo bi čudo, da i jezik ne izreče, — pa eto male „demonstracije". A od male nastaje veća — i eto svašta.

Ali ima još nješto. U Zagrebu se baš dogradjuje liepa zgrada, u kojoj će se smjestiti željezničko upraviteljstvo. Na tu zgradu postavljen je madžarski napis „M. K. Allamvasutak" (što znači: „Madž. kralj. državni željezni putovi). Taj napis nije po zakonu (po paragrafu 57 nagodbe), nego bi imao biti hrvatski. Da napis nije po zakonu, pisale su i vladine „Narodne Novine", pa su još javile, da je ravnateljstvo željeznica odredilo, da se taj napis zamieni drugim, koji će biti po zakonu, jer je ovaj madžarski postavljen samo pomutnjom. I pred tim napisom stali su se ljudi kupiti i koješta vikati. Što je dalje s napisom bilo, ne znam, smije li se pisati. „Nar. Nov." su poslie javile, da se za sada madžarski napis ne će mienjati, i to zato, što je pred njim bila demonstracija.

Poslie su počeli trgovci po nagovoru djakâ skidati ili prekrivati i njemačke napise na kućama, gdje imadu trgovinu. No poglavarstvo je izdalo nalog, da se njemački nadpisi opet odkriju, kako su i bili, jer se, kažu, napisi smiju postavljati samo po dozvoli poglavarstva, a isto tako ne smiju se mienjati samo od straha, nego opet po dozvoli poglavarstva.

Mnogo je ljudi bilo zatvoreno i opet pušteno. Najviše su demonstrirali veliki djaci, a uz njih i drugi mladji ljudi. Držale su se i skupštine i sastanci. Njeke dane (osobito u petak i u subotu, 27. i 28. ožujka) bilo je vrlo bučno i nemirno, tako da je trebalo sviet miriti. U gradu je bilo dosta oružnika i vojske povrh gradskih stražara. Sve zagrebačke novine bile su gotovo svaki dan zarobljene, ako su što pisale o nemiru i onom napisu. „Nar. Nov." vrlo su malo javljale o nemirih, koji dan baš ništa, kao da ništa i nije. Na posebni način pisale su o tih demonstracijah „novine čiste stranke prava", jer kad si ih čitao, činilo ti se, kao da ljudi, koji u te novine pišu, ne vide ništa drugo, nego svoga prvaka g. Jos. Franka: on je, pišu, bio „svuda", i to u „pravi čas". Čini ti se, kao da je glavno to, je li se gdje vikalo: „Živio dr. Frank!" Težko je to pojmiti, kako može Hrvat u ovako

ozbiljnom času toliko misliti samo na jednoga čovjeka, na prvaka svoje stranke. Ako ništa, — ovo će najprije otvoriti oči onima, koji ne vide. Bit će, naravski, kasno, prekasno, jer političkim sliepcima otvara oči tek — narodna nesreća. Ovo je bila mala, pa što smo vidjeli! A kad dodje velika? — Prekasno će biti, prekasno!..

U mnogim mjestima po banskoj Hrvatskoj sazivali su prošlih dana naši ljudi skupštine, da narod upute o našim računima s Ugarskom te da traže račune i novac u naše ruke. Ali su gotovo sve skupštine, osobito pod vedrim nebom, bile zabranjene. Njekoje oblasti nisu kazale razloga, zašto skupštinu zabranjuju. Po zakonu dužna je oblast zabraniti skupštinu (t. j. ne dati, da se ljudi sastanu) u tri slučaja, i to 1. ako je skupštini „svrha u opreci sa kaznenim zakonom" (t. j. kad bi tko sazvao skupštinu zato, da se ljudi dogovore, kako će na pr. koga orobiti, ili što slično); 2. ako je skupština „pogibeljna javnoj sigurnosti" (t. j. ako je gotova pogibelj, da će u skupštini ili poslie nje nastati takvih izgreda, da ljudi ne će biti sigurni za život i imetak); 3. ako se skupština „protivi postojećim propisom" (ako bi tko sazvao skupštinu u vrieme, kad vlada na pr. kakva pošast, kužna bolest, a oblast je već prije bila izdala propis, da se ljudi ne smiju sastajati, da se bolest ne razrazširi).

Oblasti zabranjuju skupštine obično s onoga drugoga razloga. Ali tu treba paziti na to, što zakon kaže: „koja **je** (t. j. skupština) pogibeljna javnoj sigurnosti";

Osim toga opet i opet vas svjetujem: Idite k svojim zastupnicima! Oni se mogu dogovarati s izbornicima i biračima bez ikakve prijave i dozvole (samo ne pod vedrm nebom).

A ima i još jedan način, — ali to ćete doznati drugim putem.

U Karlovcu je ustoličen novi načelnik, opozicijonalac dr. Ivan Banjavčić. Pošto je položio prisegu, nazdravio je kralju, Banu Khuenu-Hedervary, predstojniku vladinu Krajcsovicsu i vel. županu Budisavljeviću. Banu je nazdravio zato, da mu se zahvali, što Ban „velikom brigom i upravo očinskom ljubavlju" unapredjuje korist grada Karlovca. —

Po slovjenskom svietu.

U Ruskoj će županije (gubernije) dobiti birane zastupnike. Više o tom drugi put.

U Bugarskoj će opet biti novi ministri. Predjašnji se prvi ministar zahvalio, jer ga nije htio slušati ministar rata, pa sada traži takvoga ratnoga ministra, koji će slušati prvoga ministra i — Rusa. Treba paziti, tko je ministar rata, jer se sprema rat radi Macedonije.

U Macedoniji još nema mira. Bugari se još bore za „novi red" (reforme), a Arbanasi proti njemu. Sve misli, da će doći do rata. Rusija je, kažu, poslala knezu crnogorskomu 64 velika topa, Rumunjska i Srbija naručuju puške i kabanice. S Arbanasima ne će biti šale, a baš ni s Turcima; ovi drugi vide da se tu radi: hoće li oni i dalje gospodovati, ili će biti kao i drugi kauri, a svatko drži čvršće, što mu se izmiče.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj opozicija još uviek do sada mogao dozvoliti vladi proračuna, premda se već od nove godine do sada troši bez proračuna, i to po dozvoli sabora. Sad vlada opet kani predložiti saboru, neka joj dopusti trošiti bez proračuna. Većina Košutove stranke bit će proti, pa će se i Košutovci radi toga razciepati, jer su njeki zato, da se vladi popusti. Vlada je u velikom škripcu. Njeke novine pišu, da će ug. sabor biti razpušten i razpisani novi izbori. — Njeki madž. zastupnik Barta, koji se osobito „stara" za Hrvate, pitao je u ug. saboru vladu: Što je to u Zagrebu? i žestoko govorio proti Hrvatima i proti sadašnjemu banu. I njeke madžaronske novine pišu proti banu.

Razne viesti.

Ruski car probavit će Uskrs u Moskvi. To je drugi priestolni grad, „matuška Moskva", gdje se car i kruni; ali stalno stoluje u Petrogradu.

Ni židovi ne drže uviek skupa. To se je vidjelo na skupštini židova u Nov. Gradiški 20. ožujka. Radi nameta, što su im ga upravnici bogoštovne općine njihove nametnuli, došlo je u skupštini do svadje, tako da je policija skupštinu razpustila.

☞ **Američki Hrvati!** Koji vas je to „Embro Samok, Butte, Mont", koji mi je u veljači poslao 192 K 85 f? Zašto mi to šalje? To je došlo preko Pešte, a ne piše ništa, zašto. I drugi se tuže na takve pošiljke preko Pešte. Zato šaljite sve na „Hrv. poljodjelsku banku" u Zagrebu.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

☞ **Drugo izdanje.** ☜

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU" na cielu godinu 3 Krune.

Broj 7. | **U Zagrebu, u četvrtak, 16. travnja 1903.** | **God. 4.**

Broj I. 442. — 1903. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom" od 2 travnja 1903. br. 6. i to: I. Iz članka »Mali razgovori« u odlomku »Dom i rod« a) od rieči »A onda« do »Talijani«; b) od rieči »Madžari« do »pravica«; II. Iz »Novina« a) u viesti počinjajućoj sa riečima »U mnogim mjestima« do rieči: »ne kaže« do »činite«; b) u viesti počimajućoj sa riečima »U Karlovcu . . .« od rieči: »Da sam« do «rieči«; tvori učin prestupka § 300 i 302 kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom». Razlozi: Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, odnosno potiče na neprijateljsva proti raznim narodnostima; što tvori učin prestupka, označenog u § 300 i 302 kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 29. rujna 1902. **Rotter.**

„Pljuska iz vana."

☞ **Čitav razgovor od 130 redaka zarobljen.)**

Molim „Domove" predplatnike, da promisle, kakva je to neprilika, kad je list zarobljen, a osobito, kada treba praznine popunjati, da ne idu u sviet bieli listovi. Za sve se to hoće vremena, pa je naravski, da list ne može na vrieme izaći.

A neka ne zamjere ni razgovorima, ako nisu, kako bi trebalo, jer — nije lako ni pisati današnji dan . . .

Zato sam mjesto onoga, što je zarobljeno, napisao tek koješta, sve u misli: možda ne će biti zarobljeno, a možda ipak nije bez vriednosti, jer nemam kad smišljati, — list treba jednom da ode.

Po čem žena dobiva vriednost?

Možda se sjećate, da smo se jednom već o tom razgovarali. Onda sam vam spomenuo samo jednu stvar, i to ovo: Velika je razlika izmedju hrvatske žene na jugu i sjevero-iztoku. Na sjevero-iztoku (u hrvatskoj ravnici) žena je kao kraljica, a na jugu je robinja. Onda sam vam obećao i to, da ću vam razložiti, zašto je to. Već sam onda nješto i sam znao, ali sam poslie još više naučio, i to na jednoj skupštini u Zagrebu, gdje su se gospoda dugo razgovarala i razpravljala, — što mislite: o čem? Sastala se gospoda i dobra dva sata čuje se samo: krava te krava. Gospoda razgovaraju o kravama! Tu je jedan mladji od mene gospodin rekao jednu stvar, — a ja ju dobro upamtio i odmah u svoj račun metnuo. Vidite, kako je dobro doći na skupštinu, gdje čovjek što pametno čuje! Više ljudi više znade. — Ali da vidimo: zašto su posavske Hrvatice kao kraljice, a hercegovačke kao robinje?

Mislio bi čovjek da je tomu uzrok siromaštvo. Ali ne mislim ja samo na to, što je posavska ili biela Hrvatica odjevena (obučena) kao kraljica, a hercegovačka i bosanska kao pastirica. Ima i još nješto, i to je ono glavno: Biela Hrvatica ima rieč u kući, i čovjek bi gotovo rekao, da ona nosi gaće; a hercegovka, i ako nosi gaće („pelen-gaće", što tamo žene nose), pače i dimlije do gležanja (doniet ću vam već i sliku!), — njezina se ne čuje, ona ne smije gotovo ni pisnuti.

Zašto je to? — Mogao bi tkogod reći: To je zato, što je onaj sviet na jugu još kao divlji; a gdje su ljudi divlji, tu vlada i gospodari onaj, tko je jači, — a muž je od žene jači, to se zna. Tek onda, kad se čovjek prosvieti, onda vidi, da sila i snaga nije sve u čovjeku, nego da i ljepota i dobrota ima svoju vriednost. Ali ja poznam onaj naš narod, pa ne mogu dopustiti, da je i malo više divlji od našega naroda u drugim krajevima: i na jugu se našem vrlo dobro znade, što je ljepota, što je dobrota, što je mila majka i vjerna žena. A što tamo žena nema toliko rieči, koliko drugdje u nas, tomu je uzrok nješto drugo, i to ću vam sad kazati.

Rekao sam, da nije siromaštvo uzrok tomu, o čem govorimo. Ali sada treba da tu rieč malo popravim. Koliko ću popraviti, vidjet ćete iz razlaganja.

Hoćete li pravo, čovjek čovjeka badava ne poštuje, niti jedan drugomu badava izkazuje čast. „Badava se ni Bog ne moli" — kaže narod, a hoće time reći, kako ja mislim, da i od Boga nješto tražimo, a ne molimo ga badava, po onoj: Ti meni, ja tebi. Ili mislite li, da bi diete poštovalo majku, — da majčino krilo nije tako toplo, prsa njezina puna i sladka, ruka joj meka i gladka, oko njezino milo i brižno, a srce milostivo? Ne bi! Zato djeca i vole materi, nego otcu, — jer su od matere najviše primila. Zato sin, kad ponaraste, ne mari toliko za majku, nego se sve više privija i pribija k otcu, jer s njim ide na posao: na oranje, u drva itd. Tu treba pridići i potegnuti, pa „pomozi, ćako!" A kad ni ćako već ne može, onda sin ni za njega više ne mari, i riedki su, koji bi nemoćna otca i majku poštovali. I da nema nauka božjega, a onda sramote od svieta, — i gore bi bilo. Takva je narav ljudska. U prvi čas gleda samo na užitak i korist, geda samo na ono, što može užiti i na što se može nasloniti. Poslie tek, kad izkuša, kako bi ljudi stradali, kad bi samo na to gledali; pa kad vidi, kako majka i otac bez ikakve koristi hrani i brani svoju nejaku djecu, — onda razum i srce stane čovjeku govoriti: Ne, ne možemo tako, ne smijemo tako! Kako mati ljubi nejako diete, — tako diete treba da ljubi nemoćnu majku. To dvoje ide zajedno. To je prava narav čovječja, to je volja božja. — Kad čovjek stane tako misliti i osjećati, onda mu se počima svietliti pred očima: tako se počima prosvjeta, kultura, ta velika stvar, o kojoj se toliko govori.

A to ide polako, to se vuče tisuće i tisuće godina, dok ovakve misli i osjećaji priedju od otca na sina te dok ih cieli narod primi kao zakon vječni i božji.

Upravo tako, kako majka pred djecom dolazi do časti i poštenja, tako i žena pred mužem. Samo čujte.

Kaže se, da žena drži tri ugla (ćoška) u kući. Ali tko hoće što držati, treba to imati; gdje ništa nema, tu se ništa ne može ni držati. Gdje malo ima, tu se malo i drži, tko malo drži, malo i vriedi; a tko manje drži, manje i vriedi. Da se bolje razumijemo, ja mislim ovo:

Gdje narod više ima, tu i žena ima više posla, tu je žena mužu potrebnija, tu muž ne može biti bez žene tako lako, jer mu je ona drug i pomagač. Tu je posve naravski, da se mora čuti i njezina rieč. Ja ću vam pokazati samo jedan primjer. Kaže se i čita u knjigama, da žena nema nikakove rieči i časti kod vojničkih naroda, kao što su Osmanlije-Turci. To je posve naravski, jer vojnički narod ne ore i ne kopa, nego živi od onoga, što otme u ratu. A žene ne idu u rat, i zato nemaju rieči, ni časti.

Ali žena ima rieč osobito u onim krajevima, gdje je takvo gospodarstvo, da žena njeke stvari drži sama u svojoj ruci. Prosudite n. pr., koliko mužu vriedi žena, koja sije lan i konoplju, prede, šije i tka rublje, i to ne samo za sebe, nego i za muža! Kako tu muž mora više puta liepo moliti, da dobije nove gaće, ili

obojke! Ili prosudite ono, gdje žena ima više krava, ili kokoši, a ona sama sve to hrani i čisti, a onda bome i doji i bere jaja. Kako se tu liepo znade muž moliti svojoj babici, ako ne za drugo, a ono za koje jaje, da kupi „paklić duhana"! — I tako baš ovakve male stvari, koje žena imade u svojoj vlasti, — to njoj daje vriednost pred mužem, po tom ona sve malo po malo postane kraljica u kući. A tu joj osobito pomaže to, što hoće da bude i kraljica po odielu. A to joj je lako, jer ima mnogo toga u ruci, što može prodati i na se metnuti.

Ima još jedna stvar, koja je ženi dala vriednost, a to je posebni ženin imetak, osobito negibivi imetak, t. j. zemljište (tako zvani „osebušak"). — Razumije se, da ovakvoga imetka žena ne može imati u onakvom kraju, gdje je sâm kamen te prije treba kosti izlomiti, ako hoćeš, da što na njem raste. To može biti samo ondje, gdje zemlja ima vriednost sama po sebi. A treba gledati još i na to, kakvi su zakoni, te ima li žena pravo na očevinu (baštinu), jer i to nije svuda jednako.

Hrvati pred 200 godina.

Ne znam, koliko ste do sada iz ovakovih razgovora upoznali naše neprijatelje, ali ono, što je i kako je bilo pred 200 godina, — to je gotovo na vlas, kao danas. Čujte najprije, kako je bilo pred 200 godina, a onda sami sudite kako se to slaže s onim što je i kako je danas.

Pred 200 godina još se sva naša politika i sav naš narodni život — sve se okreće oko Turčina, još uviek traju turski ratovi. Pod Turčinom je još pred 200 godina sva hrvatska zemlja osim komadićâ oko Zagreba i Križevaca: pod Turčinom je gorska Hrvatska — Lika, i donja Hrvatska (Slavonija), jug i istok. Pod Turčinom je i veći dio Ugarske, — Turci su već preko 140 godina u samom Budimu. Pače ravno pred 220 godina dodjoše Turci i pod sam Beč (god. 1683).

Koliko se je dan za danom, godinu za godinom prolievalo krvi, od kad je Turčin-Osmanlija osvojio veći dio Hrvatske i Ugarske, — to se u kratko ne dade izkazati: to su strahote, tu svaki čas pogiba na tisuće junaka i naroda.

Ali to nije najveća nevolja. Veća je nevolja jedna stvar, koju mi Hrvati treba da vazda držimo na pameti, kadgod je govor o tim turskim ratovima. A to je ovo:

Hrvati, a isto tako i Ugri (t. j. Madžari, Slovaci, Rumuni i

Hrvati u Ugarskoj) — jedni i drugi stoje od početka do svršetka ovih turskih ratova medju dvie vatre: medju Turčinom i Niemcem. Ovo je strašna stvar, tako strašna, da se čovjeku na čas smuti duša i pomućuje pamet. Čujte samo ovo:

Pred 232 godine (30. travnja 1671) odsieče krvnik glavu hrvatskomu banu Petru Zrinjskomu i njegovu šurjaku Franji Frankopanu, i to po odsudi suda, što ga je postavio bečki cesar. Bila su obtužena ova dva najveća velikaša hrvatska, da su se dogovarali s Turcima, kako da se Hrvatska iztrgne izpod bečkoga cesara i izpod Niemca, pa da Zrinjski bude vladar, kralj. Dokazano je ne samo to, da je bečki cesar dozvao ove junake u Beč na prievaru, nego toga nitko i ne taji; kao što ni toga, da su ženu Zrinjskoga i sina mu cesarovi ljudi mučili, dok nije oboje poludjelo. Sav silni imetak Zrinjskoga dodje pod cesarsku bečku komoru. Trebalo bi da znate, kakvi su to bili velikaši, bogataši, gospoda i junaci, — pa biste onda znali i to: što je to bilo, kad su takvi ljudi izgubili glave, a na onaki način.

I poslie ovoga čina složio se bečki cesar s papom i s drugim vladarima na „kršćanski rat" protiv Turčina. Turčin je već pod Bečom, cesar je pobjegao, Turci ruše zidine bečke, i još malo, — Beč je u turskim rukama. U to dodje spasitelj — poljski kralj Ivan Sobjeski i oslobodi Beč od Turaka. Recite po duši: Može li se Hrvat mirno i punim srcem veseliti toj kršćanskoj pobjedi i tomu oslobodjenju Beča?

Eto, u takvoj je napasti i smutnji hrvatska duša, kada dozna za sve te stvari!

„A zašto bi bio u smutnji? Nisu li Turci-Osmanlije najveći neprijatelji Hrvatu i kršćaninu? Nisu li oteli toliko hrvatske zemlje, popalili tolika sela i gradove, poubijali tolike junake, poklali i na kolac ponabijali toliko hrvatskoga naroda? Pa kako se je s njima mogao dogovarati koji Hrvat i kršćanin, a proti svomu kralju? Što su nam Niemci učinili? Nije li Zrinjski prava izdajica?"

Kad čuješ ovakve riječi, onda si još u većoj smutnji i smetenosti. I baš zato, što naši djedovi i pradjedovi nisu znali — kako ni danas još ni mi ne znademo — nisu znali izaći iz ove smetenosti na čistac, nego su se motali i kolebali izmedju Turčina i Niemca, — baš je zato naša prošlost tako tužna i strašna. A djedovima je našim bilo dvostruko teško, jer su bili prvo kršćani, a drugo podanici bečkoga cesara: htjeli su da ostanu vjerni vjeri i cesaru. To ih je stezalo i sapinjalo, — dok nije Zrinjski sve te stege i spone razkinuo i — glavu izgubio. Bilo je kasno.

A je li bilo dobro, što je htio Zrinjski? — To je pitanje, i to čisto političko pitanje. Od kad su se Turci-Osmanlije pojavili u Evropi, vazda je bilo političarâ, koji su dobro vidjeli, što hoće Beč, i što hoće Turci, pa su se po tom i ravnali. Već za prvih turskih ratova bilo je ljudî i vojvodâ, koji su držali s Turčinom proti Beču i Niemcu. Već onaj naš Hrvoje bosanski — već je on bio s Turčinom proti bezbožnomu cesaru Žigmundu. Sto pedeset godina iza njega — da drugih ne spominjem — nadbiskup i kardinal jedan, Gjuro Utješenović, glasoviti političar onoga vremena, — i on vodi tursku politiku: služi kralju Zapolji, koji je u jednom dielu Ugarske vladao pod okriljem turskoga sultana. Pa i u ovo vrieme pred 200 i koju godinu drži s Turcima a proti cesaru Madžar knez Tećelija (Tököli), drugi muž Jelene, kćeri onoga bana Petra Zrinjskoga, što ga njemačka ruka smaknula. Junačka ta Hrvatica, žedna osvete i krvi njemačke, — sama je pasala sablju i vodila vojsku protiv cesara. I Hrvate su zvali — Tećelija i turski veliki vezir Kara Mustafa, ali uzalud. Zato i cesar Leopold piše Hrvatima: „Čestitamo sebi, što imamo takve podanike."

Ali ostavimo to za čas. Pošto se je bečki cesar riešio prvih velikaša hrvatskih, navali sad na Turke, da ih protjera iz Hrvatske i Ugarske. Uz carsku vojsku ratuju dakako i Hrvati pod banom Erdedijem i drugim narodnim junacima. Tako se pred 214 godina (1689) oslobodi izpod Turčina Lika, dvie godine iza toga donja Hrvatska (Slavonija), osobito poslie bitke kod Slankamena (19. kolovoza 1691). Tu su se pokazali narodni junaci i vojvode: Knežević, Došen, knez Rukavina, a svima na čelu junački pop Marko Mesić u Lici, a fratar Luka Imbrišinović-Sokol u donjoj Hrvatskoj; ostale — tko bi nabrojio! Još prije, tamo od g. 1684., počeše se dizati i dalmatinski Hrvati, medju kojima su na glasu Stojan Janković i Ilija Smiljanić, pa Turčin doskora morade ostaviti to naše primorje, da i dalje, samo na drugi način stenje pod talijanskom Venecijom.

Sve je to išlo tako sretno, da je bečki cesar već mislio, kako će osvojiti i sve zemlje dalje na jug: Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Arbanasku (Albaniju). O tom se tako snovalo, kao da je sve to već gotovo, — i tu se najbolje vidi, što su Niemci. Kazat ću vam u kratko, samo prije još ovo:

Baš pred 200 godina diže se iz Ugarske proti bečkomu cesaru mladi Rakoci (Rakovac), knez ili čak kralj u Ugarskoj, sin one Jelene, kćeri bana Petra Zrinjskoga. Zvao je liepo i Hrvate, sve im spominjući staru slavu, pa kako su im Niemci posmicali najglavnije i najslavnije junake i toliko im drugoga zla učinili, — ali Hrvati su ipak poslušali Beč i digli oružje na Madžare, na madžarske „lutorane". I to vam je naša prošlost: Na poziv iz Beča išli smo mi Hrvati u boj to na Turke, to na Madžare, to na kojekakve nevjernike: bogomile, muslime, lutorane i „šizmatike" (pravoslavne). Tako smo se zavadili i omrazili s cielim svietom oko sebe, a osobito s Madžarima, koji nam od vajkada kažu, da sve radimo po naputku iz Beča. U Beču doduše više puta i ne sanjaju o nama, — ali mi ipak radimo onako kako je za Beč bolje, jer nas tako uče od malih nogu u školi i u crkvi.

Ali sam vam obećao, da ću kazati, što su htjeli Niemci. Evo: Dok su Hrvati išto vriedili, dok su imali svoje vodje i velikaše, — Niemci su samo u velikoj nevolji odganjali Turčina. A kad je Hrvatska ostala bez vodje i bez glave, — onda su navalili na Turke i stali im zemlju preotimati. Zašto su tako radili? — Zato: Dok su Hrvati imali svojih velikaša, koji su držali vladu i mogli gledati Niemcima na prste, Niemci su znali, da bi Hrvati bili samo jači, kad bi se oslobodili turske sile. A kad je Hrvatska ostala bez vodje i bez domaće vlade, — onda su, kako rekoh, navalili na Turčina, ali ne zato, da obrane narod, nego da otmu zemlju, i to za sebe. Cesar je odredjivao, da sva zemlja, što je cesarska vojska otme Turčinu, bude cesarova, t. j. da se otrgne od Hrvatske i da on na njoj gospodari kao na svojoj zemlji, a ne s privolom naroda, ako taj narod izabere cesara za svoga kralja. A da ta zemlja ne bude pusta (jer je naroda mnogo izginulo, ili se izselilo), pozivao je cesar u tu zemlju kojekakve narode izpod turskoga gospodstva: „Vlahe", Arbanase i t. d. I zbilja se god. 1690. (pred 213 godina) doseli u Hrvatsku i Ugarsku 36.000 familija Srbalja, a doveo ih je njihov patrijarha Crnojević. Kako ih je cesar naselio na „svojoj" zemlji, bili su i podložni samo cesaru, t. j. dobili su „privilegije", da ne budu podložni Banu, nego da se pod cesarskom pazkom sami vladaju: dobili su autonomiju. I tako je cesar stvorio u zemlji posebnu svoju zemlju, t. zv. „granicu", i u narodu posebni narod: Srblje. Čitava „granica" (uz Tursku) bila je tako pod cesarovom vojskom (a ne pod Banom) gotovo do jučer (do god. 1883), a Srblji imadu i danas svoj narodno-crkveni sabor. Ali koliko je trebalo jauka iz hrvatskoga sabora, dok se je ta krvava granica pripojila ostaloj Hrvatskoj! A da je bilo na njemačku, i da nije bilo kojekakvih neprilika, — ciela bi Hrvatska s Ugarskom bila i danas jedna „granica", u kojoj bi gospodarila njemačka sablja.

Potreba — veća od nužde.

Kad sam bio mali i išao u školu, mnogi je ponedjeljak bio za me i za drugu djecu strah i trepet. Zašto? Evo, zašto: Nije nas u nedjelju bilo u crkvi, kod službe božje, pa nas je čekala kazna. A ja se te kazne nisam bojao toliko, koliko sam se bojao ovoga, čujte:

Pita učitelj: „Zašto nisi došao k misi?" — A ja se žarim i crvenim — i šutim. Napokon odgovorim: „Nemam u čem", — a stid me, da u zemlju propanem. Stid me, što sam eto takav siromah, pa nemam u čem k misi, t. j. nemam se u što obuti. Učitelj je već znao za taj odgovor, pa bi odmah presjekao rieči i ljutito i nezadovoljno i ukorno i porugljivo kriknuo: „A u čem si došao sad eto u školu?!" Na to nije nikada od nijednoga djeteta dobio odgovora, nego bi sam dalje prodikao prodiku, koju smo sto puta već čuli, ali uzalud: „U čem možeš u školu u tom možeš i u crkvu! Samo da je cielo i bielo (čisto)! Bos u školu, — bos u crkvu!" — I tako svaki ponedjeljak. I roditelji bi dolazili, da djecu izpričaju, pa onda i njima isti nauk, istu prodiku. Badava! Djeca nisu dolazila k misi! A osobito nisu djevojke dolazile k misi ni k večernjici, na kršćanski nauk.

Osim učitelja i kapelana bila su u selu još dva, tri li čovjeka, koji su na njihov način „prodikali". Učitelj i kapelan govorili bi: neka bude samo odielo „cielo i bielo", a oni seoski propoviednici — oni su propoviedali, kako su njegda žene nosile skuťe (ženske košulje, rubače) „od četiri pole, tako da je hodala kao u vreći: ni jame ne bi mogla preskočiti, tako su joj bili uzki skuti! Kojekakim cipelama, „štifletima", pače ni finim opancima — ni traga, nego oni pravi opanci „vrpčenjaci" (na vrnčanice). Za dukate i „kraluže" pod vratom nitko nije ni znao." I tako dalje. Tako su govorili za ženske. A za mužke dosta je spomenuti to, da su se svi momci u selu ženili u jednoj halji, u jednim hlačama i u jednim čizmama!

Tako su govorili starci, — a mladi sviet na sve to šutio, ili se potajice smijao i radio dalje — po svome, dok se ne bi opet stari izderao: „Ni soli nema u kući, a kamo li slanine na tavanu, — ali svileni rubac mora biti!"

Ali što ću dalje! Vidite i sami, što je to, a da bolje vidite, posvietit ću vam:

Bez kruha, a niti bez soli ne može čovjek živjeti; mora se nječim i zaogrnuti pred zimom, umotati noge pred kamenom, blatom, ili trnjem. To je eto nužda. bez toga se ne može živjeti, ili ako se može, čovjek strada. To je, rekoh, nužda. A kad

Da vozimo dušice s ovog svijeta na onaj...

čovjek hoće i više, nego što je nuždno baš za život, i da čovjek ne strada, — to je samo potreba.

Ovo dvoje trebalo bi dobro razlikovati, ali to nije baš tako lako. Rečemo li, da nema nužde, dok je čovjek samo živ, — onda možeš dobro razlikovati nuždu od potrebe. Ali ako dodaš i ono drugo, pa kažeš: „I ono je nužda, kad je čovjek živ, ali strada: pati", — je li to zbilja nužda, ili samo potreba? Ima ljudi, koji stradaju i pate, ako svaki dan ne jedu mesa, ili ne piju vina, a sve drugo imadu. Je li i to nužda?

Ali ako se tu ne možemo složiti, u ovom ćemo se svakako složiti, kad kažemo: Dok je čovjek sit, i dok mu je toplo, i dokle ga ništa ne boli, t. j. jednom riečju: dok tielo čovjeku ne pati, — dotle nema nužde. A kad ti je tielu dobro, ali ti ipak paziš i na to, što sviet i ljudi za tebe kažu, — to nije nužda, to je samo potreba.

Potreba nije dakle radi tiela, nego radi svieta; potreba nije od toga, što ti patiš, nego od toga, što ti misliš. Drugačije se to kaže i ovako: Nuždu osjeća tielo, a potrebu osjeća misao ili duh. A što čovječji duh može pomisliti, — tomu nema broja, ni kraja, ni mjere. Zato potreba nema mjere, i zato joj nikad ne možeš zadovoljiti: vazda joj nješto treba, pa zato i jest potreba.

Sad kad ovo znamo, ja mislim ovako: Čovjek, koji bi osjećao samo nuždu, to bi bila živina. Zato takvoga čovjeka i nema. Svaki čovjek ima još i kakvu-takvu potrebu. Ali ako čovjek hoće da zadovolji potrebu, — a ne će da podmiri nuždu, — taj sieče granu, na kojoj sjedi, taj nema razuma, i zato će pasti i propasti.

To sam napisao zato, jer vidim velik dio našega naroda, kojemu je veća potreba nego nužda. Taj će narod, ako se ne opameti, propasti.

Mali razgovori.

Život.

Je li „muž" lopov, dok je bor zelen? — Ima ih, koji to kažu i baš dokazuju, da je gotovo svaki, ili baš svaki „muž" (seljak) lopov. Ja ne samo da toga ne vjerujem, nego i znam, da ima mnogo poštenih seljaka, a vjerujem, da je i većina, velika većina seljaka — da su pošteni ljudi. Ali dvoje dopuštam, i to:

Prvo, mnogi seljak vrlo rado slaže pred gospodinom i hoće da ga prevari. Zašto je to tako, ne ću danas razlagati.

Drugo, slabe su i dječje pameti ljudi, koji *svakomu* seljaku vjeruju, i to zato, što je to seljak. Gdjekoja gospoda misle, da su seljaci kao novorodjena djeca, nedužni i nevini i „dobri", — pa kako bi prevarili! Njeki i mene broje medju takovu gospodu, koja u seljaku vide sve dobro pa mi se i rugaju. A pravo bi i činili, kad bi bilo tako. Ali nije tako, — poznam i ja svoje ljude, pa ih baš i ne štedim. Sjećate se, kako sam nedavno spomenuo onoga, koji je ono rekao, neka nikomu ne kazujem za njegovu adresu u Americi. Drugi me pošteno namadžario, tako da sam imao neprilika, a za trećega sad ću vam kazati.

Ali prije nego što kažem, čujte ovo: Seljaci znadu biti, štono je rieč, „prefrigani" ili prepredeni, lukavi, prevejani. Tako ih ima, koji su dočuli, da njekoja gospoda brane *narod* t. j. seljake proti gospodi, i da pišu, kako gospoda, osobito gospodska politika čini krivo „siromahu" seljaku i da je svemu zlu kriva — politika! Sad neka takav mudrijaš štogod skrivi, tako da ga oblast pograbi, — hajde on k onakvomu gospodinu, koji brani „siromahe" seljake: „Pomozite, gospodine, ubi me politika! Znam ja, pravo vi pišete, da se već živjeti ne može! Čitam ja! Držim ja vaše novine!" I onda udri u pripoviedanje, kako on prav — zdrav strada, a sve radi — politike!

Takav mi jedan došao ovih dana. Star već čovjek i pognut, visok, otvorena čela, a rieč mu teče, kao da zvoni; govori krasnim onim govorom hrvatskim, kako govore tamo oko Nove Gradiške (u donjoj Posavini) — „Hvaljen Isus i Marija!" — „Uviek amen! Što je dobra?" — I on počne. Tjera i tjera, a sve sami dušmani i politika. „I ako vi, gospodine, i presveto Srce Isusovo ne pomogne — ". To „presveto Srce" bilo mu je često na jeziku, i često se udarao u prsa, gdje je na haljini nosio prišiveno na bielu okruglu platnu crveno srce s napisom „Presveto Srce Isusovo" i još nješto. Pripoviedao mi je i o svojoj kćeri, koja će u opatice, i kako je bio kod otaca Isusovaca ovdje u Zagrebu. A tužio se, da mu hoće da otmu ti njegovi dušmani njekakvu zemlju. Ja sam mu rekao, da nisam odvjetnik. „Ali pročitajte barem spise," — a to čitav svežanj pisama! Rekoh mu, neka ostavi, pa ću pogledati. To je bilo prvi put.

Drugi put, čim je stupio na vrata vikne prema meni čudnim njekim glasom: „Gospodine, ja sam postao bogat!" — i gleda me. — „Hvala Bogu, ali kako, na koji način?" — „Isus je kod mene, — ja sam se danas rano pričestio". Nisam mu ništa rekao, ali to mi se nije dopalo, pače mi je bilo malo neugodno. „Takve se stvari ne kazuju" — mislio sam u sebi. I sad mi napunio uši i oteo mnogo vremena. Već mi nije bio ni malo drag. Pripoviedao mi, da je bio seoski knez,

(11 redaka zarobljeno)

Dodje i treći put, a ja u spise još ni zagledao. Sad hoće, da mu za globu otjeraju kravu. Plače starac. Muka mi je, što plače i toliko govori o svojoj nesreći i sili od svojih dušmana, — a ja još pravo ni ne znam, što je to i kakva je to parnica. Upitam ga zato, neka mi kaže po duši, misli li, da ima pravo. „A kako ne bi, kad ja uživam već 27 godina! Da su samo prošle još one tri godine!" — Sad ja uzmem spise i čitam. Bio čovjek glavom kod vlade i vlada odredila na njegovu molbu s mjesta očevid.

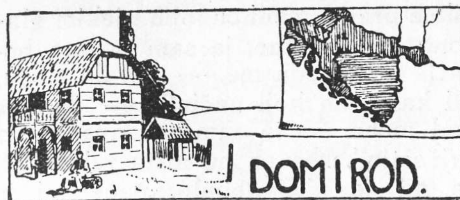
(4 redka zarobljena)

Čitam i čitam i sve ga pitam, dok nije napokon znao odgovarati. Prije je govorio, da je zemlju kupio, a sad nema kud kamo, nego da nije kupio, „ali sam uživao toliko godina". A to je obćinska zemlja, i nitko ga na njoj nije smetao. Kako je došlo do toga, da on nije više knez

(5 redaka zarobljeno)

— toga nisam saznao, jer u ono „obraćenje" i „pokajanje" sada ne vjerujem.

Čudno me je gledao, kad sam mu svoje rekao. A rekao sam mu.

Još Hrvatska!... Vi svi znate dalje: da nije propala..

Da, mislio bi čovjek zbilja, da nije dragi naš dom jošte potonuo

(6 redaka zarobljeno)

Ali tko zna, što se sve u svietu već dogodilo, i kakav je taj sviet oko nas, — za čas mu se misao smiri, a srce lakše kuca. Kako ne bi! Skoro će biti i stotinu godina, što su braća naša Poljaci zapjevali: *Ješće Poljska nie zginiela!"*, — pa gdje je njihova Poljska? Raztrgana leži na troje: pod Prusom, pod Bečom i pod Rusom. Ne dadu „velike vlasti". Ne dadu one iste velike vlasti, koje su dale da Turčin pokolje Armene, a Englezi podave Bure!... Ne dadu! Poljaka ima i četiri puta toliko, koliko nas Hrvata, imadu školane i bogate gospode, imadu prijateljâ po svietu, pa ipak ljubljena njihova Poljska leži raztrgana pod tudjim nogama.

(41 redak zarobljen)

Glasovi iz naroda.

Iz Male Gorice (kod Petrinje). „Već sam više puta bio namislio, nešto Vam pisati, pa sve mislim, da ne bi bilo u redu; ali pisat ću ono, o čem sam se sam uvjerio.

Sve mi se po glavi mieša Bosna i onaj siromašni narod, kojeg sam ja 1878. god. dobro upoznao kao ulaner kod 12. regim. Bio sam u Tuzli i poslie bune do kolovoza 1879. godine. Poznat mi je sav njihov običaj, muhamedanski zakon i naši katolici i pravoslavni. Oni su za onda bili ubožni, a znam, da su sada i bolje, a neuki, da se ne može izkazati. Ja sam rado s njima divanio, a oni mene pitali, kako ja umijem tako liepo divaniti bosanski. A ja njima kažem, da sam ja Hrvat, pa da mi tako divanimo. A oni mene pitali, gdje je ta Hrvatska.

Osobito su me muhamedanci pitali za svoj koran, jer su oni uplašeni bili, da će im se njihova vjera oduzeti, pa zato su se branili jer im to njihov koran kaže. Oni su upravo tako radili, kao i ovi naši vlaški popovi, koji propoviedaju svojima: da se promieni vlada, da bi im se vjera oduzela.

Sad ću vam pisati, što sam ja onda u sebi sudio, kad sam vidio katoličke svatove. Ja sam si mislio: Bože moj, tko bi to mogao reći, da to nije bio nekada jedan narod?! Cura imala partu na glavi, kao i moja žena, kada smo išli na zakon. (To Vi valjda znate, što je to parta. Danas je zamienjenja viencem na glavi — po varoški.), pa onda biela košulja na njoj, kao ono još prieko na granici u Kraljevčanih. A bilo je to isto i kod nas prije, ali ja toga ne pamtim. A vidio sam još, što me je i bolje sjećalo moje mladosti, a to su Vam zobuni, oni od domaćeg darovca, koje i kod nas još babe imadu; pa na njima oni liepi gumbi, s kojima smo se mi djeca igrala. Dakle, koji bi to

kazao, ja bi ga rado čuo, da to nije bio nekada jedan narod po nošnji i po jeziku! Ali turska nas je sila rastavila.

(3 redka zarobljena)

Ja bi rado znati, čuje li se tamo išto za našu narodnost. Tamo bi trebalo učenih ljudi, koji bi prodrli, jer su tamo tri vjere, a ima i židova.

A opet ću Vam nešto malo napisati, kako ono pišete: kuda i kamo ćemo mi Hrvati.

Kad se dobro razmislim, upravo me je strah života; i bolje mu je, koji ne zna na daleko i duboko misliti, samo se čovjek plaši života svoga, kad mi u ovom kraju zlo živimo, a negdje se i gorje živi.

Dakle kako ćemo? Vinogradi propali, šljivari se posušiše. Tri sam puta šljive sadio, pa se posušiše. Svinjska pošast utamanje svinje, kruh slabo rodi, jedino još, hvala Bogu, drži nas blago, ali s jednim se težko živi, a uviek namet, nikada odmet. Pa silan dug, svi su ljudi dužni, a novaca u kasama dosta, — svi su novci u kase pobjegli. A za moje pameti u mom selu malo je bilo baba, koja nije imala 100 for., — a danas ih nema dobar gazda. Što će biti od ovolikog duga, već sam pitao učene ljude, pa mi ne znadu kazati. Sve više i više ljudi vade novce, pa ne mogu ni kamata davati. A ima ljudi, koji popiše svoj imetak, koji bi mogli dobro živjeti, pa ne će. Ali polag svega mi najviše propadamo, što je narod podieljen: svaki svoj njekakav rdjav gazda, pa radi, što hoće. A k tomu velika gizda, osobito kod žena.

(9 redaka zarobljeno)

Kod nas se ljudi samo za novac divane i gdje bi ih moći uz manje kamate dobiti. Bježi sviet u Ameriku, i pol bi svieta otišlo, da ima novaca za put. Tamo njekojemu zasluga dobro ide, a njekomu ne ide, a kod kuće mu sve propada, a još k tomu žene okrenule rdjavim putem.

Kako mi se čini, ovo će se stoljeće sve izići, jer nema na crnoj zemlji priroda, koji nije bolestan; samo duhan nije; njega ne će filoksera.

Imao bi ja toga i više pisati, ali i to će Vas možda naljutiti: previše je toga. Sa pozdravom

Gjuro Šubić.

(Nije me ništa naljutilo, a i ne će. „Dom" je list za seljake, pa kamo sreće, da se uz Vas i drugi ovako javljaju: onda bi „Dom" bio pravi seljački list.)

Svaštice.

(ciela priča — 37 redaka — i dodatak od 4 redka zarobljeno)

Biljezke.

„Katolički List" u Zagrebu (izdavaju ga i pišu u njem popovi) piše proti „Domu" i kaže, da ga ne bi smjelo biti u nijednoj hrvatskoj kući. Osim toga obećaje još cieli razgovor proti „Domu". — „Nar. Novine" su odmah ovo pretiskale.

Naše slike.

Da vozimo dušice... Čuli ste možda pjesmu, kako ono sv. Ilija zove sv. Nikolu:

Da pravimo korabe,
da vozimo dušice —
s ovog svieta na onaj.

A bilo to u nedjelju, pa Nikola ne će: Mani me se, kaže, Ilija:

danas jeste nedjelja,
kada se ništ' ne djelja,
već se krsti i vjenča,
ruse kose češljaju,
bielo lišće umiva.

Ali Ilija ne sluša, već natenta Nikolu te oni odoše u goru, sagradiše korabe i stanu prevažati dušice s ovog svieta na onaj. Prte se duše u korabe i sretno se sve ukrcale i Nikola ih prevezao, — samo tri duše griešne — ne mogu.

Prva duša griešna
s komšijom se mrazila,
druga duša griešna
kuma na sud vodila,
treća duša griešna —
„Dom" je rado čitala.

Ali batalimo šalu, jer pjesma kaže:

Treća duša griešna
Djevojku je skudila.

Ovo je samo pjesma, jer sveci ne prave korabâ (ladja), niti voze dušâ na drugi sviet. Ali ono su svejedno griesi, što pjesma kaže, sve jedan veći od drugoga, a najveći onaj: skuditi djevojku, razkinut joj srce i otrovati mladi život i sreću. To vi znate bolje od mene.

Ali ne znate, da su stari Grci i Rimljani imali svoga Nikolu, koji je prevažao duše na drugi sviet, samo što su ga oni zvali Haron. Drugi put ću vam kazati, koliko su stari posla imali s tim svojim Haronom.

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

(6 redaka zarobljeno)

Ali za ono, što se na veliku subotu dogodilo **u Zaprešiću** kraj Zagreba, za to vam mogu javiti toliko, koliko su javile „Narodne Novine". Seljaci su se, pišu te novine, skupili na veliku subotu rano u jutro pred željezničkom postajom u Zaprešiću, na kojoj je visjela ugarska zastava (t. j. zastava kraljevine Ugarske; Madžari kažu: „madžarska" zastava). Seljake je, pišu „Nar. Nov.", njetko zaveo te su tu ugarsku zastavu skinuli i spalili, razorili njeke napise, a „ugrozili osobnu sigurnost jednog željezničkog činovnika". Čim se je to u Zagrebu saznalo, poslan je tamo činovnik s 15 oružnika, da vodi iztragu. Kad su oružnici hvatali ljude, ranjeno je više seljaka, a jedan baš na smrt. (Zove se Ivan Pasarić, 35 god. star, oženjen, a ima i djece.) Ugarska je zastava opet svečanim načinom na zgradi istaknuta u nazočnosti mjestnih oblasti. Iztraga se vodi dalje, pa je mnogo seljaka zatvoreno.

U četvrtak (16. trav.) bilo je u Zagrebu opet demonstracijâ i izgreda.

(4 redka zarobljena)

Iste „Nar. Nov." javljaju, da je oružničtvo u Zagrebu pojačano na 150 momaka.

(19 redaka zarobljeno)

U Bosni se opet digla vika na nadbiskupa Stadlera, što je, kažu, htio da pokrsti jednu muslimsku udovicu i dvie njezine djevojčice. Viku je digao, mislim, svakako njetko, komu je stalo do toga, da se „turci" i katolici bosanski pokolju, ili barem zamrze; ali uz viku na svoga nadbiskupa pristali su i sami bosanski katolici-Hrvati, da se ne kaže, kako Hrvati hoće da „turke" pokrste. Za nadbiskupa digoše glas, naravski, njegovi svećenici, a i prvi naši fratri onamo. Hoćete li pravo, ja u toj stvari malo razumijem. U novinah čitamo često, da se pokrstila ta i ta židovka, ili židov, ili da je taj i taj prešao u pravoslavnu Crkvu iz katoličke, ili tkogod iz pravoslavne u katoličku, — pa ni bies za to ne mari, osim što se srbske novine nješto više vesele, kada tko dodje u pravoslavnu Crkvu. — Kad bi se oni u Bosni više starali za druge nevolje, što narod tamo taru, pa i nama o tom dali kakvu „izjavu", — bolje bi bilo.

Još se iz Bosne javlja, da će mjesto baruna Appela i Kučere primiti u Bosni vladu dva bečka nadvojvode: Fridrik i Leopold Salvator (koji je bio u Zagrebu).

U Istri će valjda biti nemira radi svetih knjiga hrvatskih i radi jezika u crkvi. Nadbiskup Nagl proglasio je odredbu iz Rima, da se imadu popisati sve one župe, u kojima se služba božja služila hrvatski do godine 1868; gdje se nije služila hrvatski, tu se ni dalje ne smije. — Vriedno bi bilo znati, što će i kako će biti u onim županama, gdje je latinski pop uz žandarske puške iztjerao iz crkve hrvatski jezik, a uveo latinski još prije god. 1868., kad i jest bila najjača latinaška i talijanaška navala.

Na Rieci je trebalo izabrati dva nova gradska zastupnika, pa su izabrani Barčić i Valušnik, a nisu oni, koje su htjeli talijanaši. Čini se, da se Madžari i talijanaši na Rieci ne slažu.

Na iztoku.

U Macedoniji još nema mira. U boju turskih vojnika s Arbanasima ranio jedan Turčin ruskoga konzula Ščerbinu, i taj je već umro, a ubojica osudjen na vješala. — Stvari su tamo vrlo zapletene, tako da će težko doći do mira. Macedonski Bugari žele novi red i biju se s Arbanasima, koji su proti tomu. Kaže se, da su i carigradska gospoda proti novomu redu, a osobito njekoja visoka gospoda, rodom Arbanasi; a takvih ima mnogo, jer su Arbanasi junaci i sposobni ljudi, a vjerni nada sve sultanu (kao i Hrvati bečkomu cesaru, pa je zato i bilo mnogo hrvatskih generala u cesarskoj vojsci). — Proti Bugarima su i macedonski Srblji, jer se boje, da će se Macedonija sjediniti s Bugarskom, pa eto „velike Bugarske"! A uz „veliku Bugarsku" ne može biti i „velika Srbija". — Govori se još, da i bečka politika nješto muti: na oko je, kažu, za novi red, a u istinu želi nered, samo da dodje do rata, pa da dobije komad Macedonije. Tko bi to znao! — Od hrvatskih novina pišu za Tursku samo novine čiste stranke prava, jer se boje, da će Rus, ako nadvlada, pomagati samo pravoslavnim Srbljima, dati im Bosnu i Hercegovinu, k tomu Staru Srbiju i Macedoniju, — pa eto „velike Srbije", a Hrvatska će ostati mala. Ne znam doduše, što misli stric Rujo, ali troje znam dobro, i to: prvo, daj ti komu pol svieta, ako taj

nije za ništa, badava mu je; drugo: budu li Srblji za što, ne ćemo imati ni mi, ni oni razloga, da se svadjamo radi „velike" Srbije i Hrvatske; treće: nikakva sila, pa ni ruska, kad bi već bila proti Hrvatima, nije i ne će biti jača od one sile, koja već tisuću i više godina drži Hrvatsku — kakvu-takvu — i uz Srbiju, i uz Ugarsku, i uz Beč, i uz Italiju: nitko nije do sad mogao uništiti Hrvatske, pa i ne će. A ta snaga, koja nas drži tisuću i više godina, — to je snaga našega plemena i naše zemlje. Mi smo jednom riečju poseban narod i posebna država.

U Srbiji je kralj ukinuo slobodne zakone; sabor mu je, kaže, smetao u vladi. Još kani, kažu, svoga šurjaka Lunjevicu proglasiti za svoga nasljednika, kad sâm nema djece. — Kako znate, bilo je tamo po ulicah u Beogradu nemira, pa je trebalo i vojsku pozvati, da učini red, —

(4 redka zarobljena)

Po tudjem svietu.

Englezki kralj Eduard VII. skoro će pohoditi talijanskoga kralja. Ne ide samo tako, nego da se posve pomiri s Talijanima. Tako pišu englezke novine, pa se čini, da je Englezu tiesno.

U Španjolskoj želi narod već odavna slobodnu republiku mjesto kralja. Sad se radi toga drže velike skupštine.

Razne viesti.

Papa je svaki dan sve to slabiji, tako da bismo već za koji mjesec mogli imati drugoga papu.

General Lovretić umro je ovih dana. Vriedno ga je spomenuti, jer je bio pravi Hrvat, i od kad je bio u penziji, nije se tajio.

Vojnici, koji su odslužili dvije godine, ne će ljetos biti pušteni na dopust (urlaub), i to zato, što su potrebni kod vojske, kad ugarski sabor ne će da dopusti kralju više novakâ.

Bečki rajhsrat (sabor) sastat će se u utorak 21. trav.

U Varšavi (u Poljskoj pod Rusom) zatvoreno je do 150 ljudi, a ne zna se pravo zašto: je li samo radi buntovničkih socijalista, ili poljske želje za slobodom.

U Kitaju, pišu englezke novine, oblasti strašno gule narod, a došlo je do toga ovako: Kitajski car, za pravo carica-mati, koja vlada mjesto sina, — morala je platiti veliku ratnu odštetu evropskim državama, pa da si to naknadi, pritisnula je visoke činovnike, neka pregledaju svoje kese. A da te kese ne ostanu prazne, pritisnuli činovnici narod, sve mu govoreći: mi to trebamo za evropske dušmane, koji nas robe! — Nješto bi moglo biti istina, ali englezkim novinama nije vjerovati.

Za škole u Francezkoj trebat će vladi novih petdeset milijuna K i više, i to zato, što su zatvorene mnoge i mnoge škole, što su ih uzdržavali redovnici i opatice. Zatvoreno je preko trista dječačkih i do 2000 djevojačkih škola.

Dosta sniega zapalo je ovih dana u raznim osobito gorskim krajevima, pa i po Hrvatskoj, te je načinio voću i vinogradima mnogo štete. I dugo nevrieme načinilo je mnogo štete. U Brodu na Savi pala tuča. U Gospiću zapao velik snieg, a krme nema, pa je mnogo blaga poginulo.

Štrajk. U Pešti štrajkuju kočijaši uličnih željeznica, a u Zagrebu zidari.

Brašno (melja) će poskupiti u Zagrebu, jer je grad udario veću uvozninu (potrošarinu) na brašno, i to 2 K mjesto 1 K na 100 kg.

(5 rieči zarobljeno)

☞ Ovaj je broj dogotovljen 20. travnja. Br. 8. izaći će — ako Bog da — u redu 30. travnja.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 8. ‖ U Zagrebu, u četvrtak, 30. travnja 1903. ‖ God. 4.

Broj I. 531. ex 1903. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom“ od 16. travnja 1903. br. 7. i to: 1. Cieli prvi članak pod naslovom: »Pljuska iz vana«. 2. Iz članka Mali razgovori i to iz člančića: »Je li muž lopov . . .« a) od rieči »da je glasovao« do »mu vjerovao«, b) od rieči »Cudio sam se« do »sam razumio«, c) od rieči »i da nema« do »sazidao«. 3. Iz člančića »Još Hrvatska« a) od rieči »pod silom« do »Hrvatska!« b) od rieči »Pa će mu se« do kraja toga člančića. 4. U rubrici »Glasovi iz naroda« iz člančića „Iz Male Gorice“ a) od rieči „Što bi kazali“ do „ciganski“, b) od rieči „Citao sam“ do „izbornika“. 5. Cieli člančić pod naslovom „Geslerov šešir“. 6. U rubrici „Narodne i političke viesti“ iz člančića pod naslovom „Po hrvatskom narodu“, a) od rieči „U Zagrebu se bilo“ do „javiti“, b) od rieči „Medju ostalim“ do „putova“, c) od rieči „Po cieloj“ do „30 ili 40“. 7. Iz člančića „U Srbiji“ od rieči „ali se kaže“ do „zatvoriti“. 8, Iz viestice: „Brašno“ zadnju izreku te viestice, tvori učin prestupka § 300 i 302 kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom“. Razlozi: Citavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja i ujedno nuka i potiče na neprijateljsva proti različitim narodnostima, te u opće stanovnike državne jedne proti drugim na razdore neprijateljske, što tvori učin prestupka, označenog u § 300 i 302 kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 20. travnja 1903. **Rotter.**

Ni svoji, ni tudji!

Cieli prosviećeni sviet znade danas za ruskoga pisca, koji se zove Maksim Gorki. Imadu Rusi i drugih pisaca, koji su po svietu na glasu, ali taj Gorki — taj je danas svima na jeziku. A čudan je to čovjek, jer nije učio gotovo nikakih škola: to je samouk pisac, pa ipak piše tako, da cieli sviet na to pazi.

Taj Maksim Gorki napisao je jednu stvar, koja se govori i pokazuje u kazalištu (u teatru): sve, kako je on zamislio i napisao, — sve se tako govori i čini u kazalištu, a stotine svieta gleda; to vam je igra, ili, kako gospoda kažu hrvatski: igrokaz, ili grčki „drama“. Ta drama toga Gorkoga, o kojem govorim, zove se „Malogradjani“, t. j. ljudi iz maloga grada; a ja bi joj dao ime: „Ni svoji, ni tudji“, — jer evo, što tu čovjek vidi i čuje:

U njekom malom gradu u Ruskoj živi stariji čovjek sa ženom. Bio je do nedavna njekaki majstor, nješto je priskrbio i dao djecu — sina i kćer — bome u visoke škole. Ta su djeca sad baš kod njega, — a u kući pakao. I sin i kći, oboje već velika djeca, on za ženitbu, ona za udaju, — vuku se po sobama, kao da su se najeli ludih gljiva: bez prestanka uzdišu, sve kao da se u sebi grizu; niti hodaju, niti sjede, niti leže, nego sad koje legne, pa opet ustane, lomi rukama nad glavom i opet legne, ili se gdjegod nasloni i bulji u zemlju, kano da smišlja, što da od sebe uradi.

U to stupi u sobu mati, ili otac, pa priupita štogod, — a sin se, ili kći uhvati za glavu i pošalje otca i mater k vragu. Sjeli su baš k stolu, da jedu, — ali ne ćeš: kći se drži već na svoju, otac joj kaže, kako se to opet drži, — i eto najprije prodike, a onda stari baci i žlice i sve, viče, kune, psuje i otide iz sobe. Mati jauče, a i ono dvoje ustane, da se opet vuče po sobi, kao i prije. Tako ide dan na dan. Stari znade sina pozvati i na račun: Zašto sam te, kaže, rodio i odhranio! A on njemu u brk: „Zašto si me? Zašto me nisi zadavio! Ja ću ti odslužiti i naplatiti, što si na me potrošio!"

Je li, to je liepo, prekrasno?! — Ali prije nego što vam o tom kažem rieč, čujte još ovo:

Jedan dio našega naroda ima svoju državu, svoju kraljevinu: to je kraljevina Srbija. Tko i malo čita novine, taj zna, kako je u toj Srbiji: svaki čas druga vlada, drugi ministri; stranke se medju sobom bore i baš nemilo, štono je rieč, kolju, te kada primi u ruke vladu ministar od druge stranke, znadu biti pune tamnice njegovih protivnika; pače, tko je jučer bio ministar i tresao cielim narodom, — danas je u tamnici. I proti samomu kralju snuju se bune, urote, „atentati". Jednom riečju: nikad i nikako pravoga mira ni reda u toj Srbiji! Vječna svadja!

Zašto je sve to? Zašto nema nikad mira ni u onoj familiji, ni u onoj kraljevini?

Kazat ću vam najprije za onu familiju. — Onakve svadje nema ni u pravoj seljačkoj, ni u pravoj gospodskoj familiji. U pravoj seljačkoj ne odgovara sin otcu — od srama i poštenja; a u gospodskoj familiji ne odgovara onako zato, jer to nije „fino". Znadu se i gospoda posvaditi i te kako, — ali se uzdrže, prešute, — da ne bude „škandala"; štedi jedan drugoga, ne bacaju toliko grubih i prostih rieči: razidju se kao neprijatelji i dušmani, — ali sve „fino" i to svaki sebe radi i svieta radi, „da se ne reče", a ne jedan radi drugoga. A onaj pravi seljački sin suzdržava se i šuti — ne sebe radi, nego otca radi, pred kojim još ima srama.

I tako ni u pravoj seljačkoj, ni u pravoj gospodskoj familiji nema, kako rekoh, onako gadne, vječne svadje.

Isto tako nema onakvoga nereda i svačesa ni u jednoj neprosviećenoj, ali i ni u jednoj pravo civilizovanoj državi. Zna se za više neprosviećenih naroda, koji su se vladali i još se vladaju prilično u redu: prvaci u takvom narodu znadu medju sobom svoje pravice, a i narod znade, što mora, — pa se živi i pati, ali sve u redu. A ni u Francezkoj, ili Englezkoj ne dolaze ministri tako lako u tamnicu: jedan drugome predade liepo uzde, pa jedan goni dalje, a drugi živi u miru i slobodi sa svojom liepom penzijom, poštovan i čašćen kao „stari ministar".

Što ćemo sad od svega ovoga, što sam ovdje nadrobio? Ne će li se to težko pokusati?

Ja mislim ovako: Svaka kuća, obitelj, ili družina, a jednako i svaka država — vlada se ili po starom domaćem zakonu, što su ga djeca naučila od otaca i djedova, — ili se pak vlada po novom zakonu, što su ga ljudi izmudrili. Po jednom i po drugom zakonu može se živjeti i vladati u miru i u redu; razlika je samo u tom — i to velika razlika — što po očinskom i domaćem zakonu živu i vladaju se ljudi kao svoji, a po izmudrenom zakonu živu kao tudji; gdje je svoj sa svojim, tu govori i srce i duša; a gdje je tudji s tudjim, tu zapovieda samo um i razum. Ali kada tko poruši i zabaci domaći i djedovski zakon, a ne nauči se još na izmudreni zakon tudjinski, tu su ljudi, ni svoji ni tudji, — tu nastaje nemir i nered.

Prosudite sad u kratko onu familiju, gdje se ono sin i kći onako vlada s otcem i materom. Htjeli ljudi, da im se djeca izškolaju, da budu „gospoda". Djeca čitala knjige, čula u svietu ovo i ono, a sve drugačije od onoga, što su do sada čuli, vidjeli i znali. Sve im se čini, da roditelji ništa ne znadu i ne razumiju, pače ne znadu ni živjeti, ni misliti. Majka sirota, koja ljubi svoju djecu, — ona se toliko i ne ljuti na to. „Pa da, djeco draga — kaže jadna — znam ja, vi ste mnogo svieta vidjela i mnogo knjiga pročitala, pa je visoko vaše znanstvo, što mi stari ne razumijemo. Ali ipak bi ti, sinko, mogao koji put kazati koju rieč staroj svojoj majci, a ne ovako mučati čitav dan!" — jadikuje stara sirotica. A sin se na to odmah uhvati za glavu, pa će staroj: „Na, evo me, sad sam ti tu, pa što hoćeš, da ti kažem? Kakvu hoćeš rieč? Nu daj govori!" — Eto, vidite, a stara odmah u plač. Ali nije takav stari. Ne će on razumjeti, kako bi to moglo pile da bude pametnije od koke! Jedno mu je vrieme bilo drago, i ponosio se pred svietom, što su mu djeca učena, — a sad proklinje čas, kad ih je dao u školu. Ali djeca ipak nisu još naučila svu mudrost, ne znadu još toliko suzdržavati srca, koliko treba, — pa se ne vladaju „pristojno": mrgode se, govore grube rieči, a to se po gospodsku „ne pristoji". Ali što ćete, kad to još nisu gospoda! I zato vječne svadje i grubosti.

A treba li sad da vam na tanko razlažem, zašto srbski ministri lako dolaze u tamnicu, i zašto se stranke kolju? — Ne treba. Vi si možete lako pomisliti, kakav je naš seljak u Srbiji: on bi htio svomu poglavaru doći onako po domaću, koji put i s lulom u ustima, pa da mu onako po lako, sve na tenani razloži svoju nevolju. Ali kud ćeš, kad su tî poglavari — na narodni trošak — učili škole u Parizu! Pa gdje će oni slušati bablje pripoviesti, kad

imadu toliko drugoga „posla“! „Tako se ni drugdje ne radi“ — kaže gospodin. To je samo jedna stvar, od koje dolazi nezadovoljstvo, — a gdje je stotina drugih, koje sve skupa povrh toga stoje mnogo novaca! Jednom riečju: gospoda bi se htjela vladati po tudjem zakonu i običaju, a narod toga zakona ne zna, — pa eto gotov nemir. Ali to nije sva nevolja. Ni sama gospoda — kad ima svakakvih — nisu još naučna na to, niti im srce može podnieti, da svoga protivnika puste u miru, da mu se ne osvete, — kad mogu, nego — drži ga, kad dobiješ vlast u ruke!

Eto, to su vam — ni svoji, ni tudji, ni ovamo, ni onamo. Dugo bih vam još mogao razlagati, da razumiete: Mora li to tako i biti, ako hoćemo da se učimo i napredujemo. Velim vam u kratko: Ne bi to baš moralo biti, jer čovjek može prosvietliti um razumom, a da ipak ne mora pogaziti srce i dušu, koja ga veže sa svojima.

Hrvatska knjiga.

Dugo već pišem i u sviet šaljem ovaj listić, ali sam se cielo to vrieme bojao — hvaliti vam knjigu i čitanje, i to s triju razloga. Bojao sam se, prvo, zato, što se svaka stvar najbolje hvali sama; vi čitate „Dom“, mislio sam, pa sudite sami, je li to vriedno, ili nije. Ako je vriedno, ne treba hvaliti; ako nije, uzalud ću hvaliti. — Drugo, za što vam nisam hvalio knjiga i čitanja, to je ovo: Mnogi naši ljudi previše hvale knjigu i čitanje, — i to toliko, da je toga i meni već bilo previše, a još sam bio mali. A najviše se obično hvale onakve knjige, koje su najmanje vriedne. To sam ja opazio, kad sam najprije čitao hvalu, a onda knjigu. — A treće, ja znam, da naš sviet malo mari za knjigu, a ja mu se i ne čudim. Osobito se pak ne čudim od onda, od kad mi je razumni jedan seljak, tamo od mora, iz okolice dubrovačke, tamo na jugu, — od kad mi je, rekoh, taj razlagao, zašto narod ne drži mnogo do knjiga i čitanja. Ne mogu reći onako istinito, kako mi je on rekao, — ali je rekao u kratko ovako: Kad narod ne vidi, da su Bog zna koliko bolji i pošteniji oni, koji su toliko knjiga pročitali, — kako bi mnogo mario za knjigu!

Ali ako ima razlogâ proti tomu, da se knjige hvale, — ipak sam se evo jedan put odlučio, da pohvalim, što je hvale vriedno. Ja se baš jako ne bojim, hvala Bogu, nikoga, pa se ne bojim ni vas, koji možda na knjige vičete, — jer ako imate vi svoje razloge, imam i ja svoje, pa da vidimo, čiji su jači. Ne ću se baš s vama prepirati ni pravdati, ali svoje ću vam kazati. A vi kažite svoje, pa ako hoćete baš u „Domu“.

Ja vam ne ću razlagati, što knjiga vriedi svakomu čovjeku, bio on Hrvat, bio Madžar, bio Niemac, Talijan i t. d.; nego ću vam razložiti, što knjiga vriedi Hrvatu. A i tu imam ne samo tri, nego i čitavih pet razloga.

Prvi je razlog ovo: Mi smo Hrvati prosviećen narod, to je istina; ali mi ipak ne spadamo medju učene i književne narode, t. j. medju one, koji imadu mnogo učenjaka i još više svakakvih knjiga. Istina je, knjiga je kod nas Hrvata od starine u časti: ta vi znate, da mi imamo i svoje „svete knjige hrvatske“, koje su stare i do tisuću godina; a takve knjige imadu, ili bolje: imali su ovdje u Evropi samo još Grci i Rimljani. Ali vi znate i to, da se je cieli naš narod 400 godina borio s Turčinom-Osmanlijom, a gotovo polovica naroda bila je do jučer pod njegovim jarmom: tu se nisu knjige pisale. I tako su nas naši susjedi u tom poslu pretekli, pa naša gospoda zato uviek i govore, da mi moramo one druge narode „dostići“. Ja, da vam pravo kažem, — ja baš na takvu utrku ne mislim, pa nemam nikakve volje naganjati i vas, da tobože „dostignemo“ Niemce, Talijane i druge u svoj njihovoj mudrosti. Neka oni idu s milim Bogom, kud su pošli. Mi baš ne moramo za njima, baš njihovim tragom. „Svi putovi vode u Rim“, kaže rieč, — a tako i svaki narod ima svoj put k istoj meti ili cilju, — svaki ima svoj put k prosvjeti. Što ja znam, nisu baš dobro prošli, koji su se u tom poslu za drugima naganjali. Zato ne treba ni mi, da se baš za drugima naganjamo, ali treba da idemo napried svojim putem. Mudriji i učeniji susjedi naši — sve nam oteše, ako i mi ne posegnemo za naukom i znanjem. Pogledajte samo oko sebe: osim u gospodskih službah u banskoj Hrvatskoj — Hrvat je samo sluga! Gdjegod ima kakav posao za nadglednika, ili za prostoga „škribana“, — to nije već Hrvat, nego kakav sokter-bosokter ili koza-ti-vol, a možda i još kako drugačije. A sve je to zato, što je naš sviet još neuk. Hoćemo li, da u pravom svom domu ne budemo uviek i svuda zadnji, latimo se knjige i nauka, i to hrvatske knjige, jer —

Drugo, — narod živi samo po svom jeziku, a gdje se drži hrvatska knjiga, tu se drži i hrvatski jezik. Nas pritištu sa svih svoje škole, turaju mu u ruke svoje knjige. Znate, da već ima dosta odmetnika, koji su zaslieplјeni za koru kruha popljuvali materino mlieko i odmetnuli se od svoga roda. Na taj način puca i trga se ona veza, koja sve Hrvate veže, — a to je jezik. A hrvatska knjiga, ona nas sve zajedno veže, čuva nas od odmetničtva i tudjinske navale u naše strane; ona nam kazuje, da i nas ima, i to dosta; hrvatskom knjigom možemo tudjinskoj oholosti skrhati rogove, — jer tudjinci kažu, da mi i nemamo nika-

kvih knjiga, ako ih ne čitamo. Time se oni još više nad nas dižu i zametavaju nas.

Treće: Naš narod nije sav jednako prosviećen niti jednako otvoren i spreman na borbu za sebe. To nije čudo, jer smo imali razne učitelje, pazitelje i gospodare. Ima nas koji smo stotine godina bili pod Turčinom, pa nam drugi naši i danas kažu, da smo „turci", — a mi smo Hrvati, kao i ostali; drugi smo bili pod Švabom, pa nam i danas kažu, da smo Švabe; treći smo bili pod Talijanom i t. d. A znate, da nas ima različnoga zakona; dapače, koji smo istoga zakona — rimskoga, — još nas ima najviše takvih, da nam djecu krste najviše latinskim jezikom, od kojega ne razumiemo ni rieči. Nije po tom ni čudo, što jedni drugima ne vjerujemo, kad se ne poznamo, jer nas vuku na razne strane i uče na razne načine. Sve će se to s vremenom po malo popraviti, budemo li se svi učili iz jedne knjige hrvatske, koje nije pisao ni njemškutar, ni talijanaš, ni latinaš, ni kakav drugi sluga tudje misli, nego Hrvat za sve Hrvate.

Četvrto: I tako će hrvatska knjiga biti najbolje oružje u boju za naše jedinstvo i slobodu, — bolje oružje, nego ikakva stara pisma i propale gospodske pravice. Već se danas vidi, što je hrvatska knjiga učinila: Premda smo raztrgani i postavljeni pod razne vlade, — svi smo jedni, gdjegod se čita hrvatska knjiga: u Istri, na otocih, u Dalmaciji, Bosni, Hercegovini, — svuda se misli jedna misao, svuda se želi jedna želja. Što su stotine godina trgali i raztrgali, to je za kakvih petdeset godina opet prikupila i svezala — hrvatska knjiga. Ona će nas napokon i ujediniti, složiti, osloboditi i pokazati nam put do sreće i slave, do kakve su došli i drugi narodi.

Peto je napokon ovo: Velika je danas razlika svuda po svietu medju školanom gospodom i neprosviećenim narodom. Velika je razlika, ali i velika nesreća. Ne ću vam o tom mnogo govoriti, nego vam samo kažem: I tu će razliku i nesreću ukloniti knjiga, i to najlakše hrvatska knjiga. Naš je jezik takav, da je lako pisati knjige, koje lako čita i razumije učen i neuk, gospodin i seljak. To je naša velika sreća. Niemci, Talijani, Francezi ni Englezi — oni nemogu tako pisati. Dok Francez ili Englez nauči rodjeni svoj jezik toliko, da može čitati i razumjeti svoju knjigu, — treba proći čitavu školu; a o tom ni govora, da bi jednu knjigu mogla čitati gospoda i seljaci. Zato se možemo nadati, da ćemo mi Hrvati najlakše doći do toga, da ne bude one velike i nesretne razlike medju gospodom i ostalim narodom. A to će i opet učiniti ona čudotvorka — hrvatska knjiga.

Pa hoćete li i dalje tako malo za nju mariti? Sve se bojim, da hoćete, jer još malo marite za — sebe.

Zemlja i narod.

Pred koji dan bio kod mene čovjek, gospodin — iz daleke Galicije. Došao je po čudnom poslu. Ali prije nego što vam kažem, po kakvom je poslu došao, treba da kažem koju rieč o zemlji, iz koje je došao.

Galicija je zemlja — kraljevina pod bečkim cesarom — od nas na sjevero-iztok, tamo preko Ugarske, s kojom i medjaši na jednoj strani; na drugoj strani medjaši s Ruskom. To je za pravo stara hrvatska domovina, jer smo se mi Hrvati odanle ovamo doselili. U Galiciji živu Poljaci i Rusi (tako zvani Malo-Rusi, Ruteni ili Rusini, što ih naši zovu Rušnjaci). Ima ih njekako pojednako, svakih do tri milijuna. Osim Poljakâ i Rusâ ima do osam stotina tisuća (800.000!) židova i preko 200.000 (dviesta tisuća!) Niemaca, — tako da židova i Niemaca ima zajedno preko milijuna, preko sedmine svega naroda! Poljaci živu ponajviše na ovoj strani prema nama, prema zapadu, a Rusi na iztoku. Ima Poljakâ i na iztoku medju Rusima, ali tu su oni po selima samo posjednici zemljišta, plemići, ili kako Poljaci kažu, „šljahćići", a u gradovima gospoda. Židovi su — kao svuda — židovi, ali ima i medju njima sirotinje više nego igdje na svietu. Poljaci su rimskoga zakona, a Rusi su prije bili pod rusko-pravoslavnom Crkvom, pa su se tek poslie pod poljskom vladom sjedinili s rimskom Crkvom, ali su zadržali u službi božjoj slovjensko-ruski jezik i način službe: postali su „unijati", ili kako se oni zovu: „ruski katolici".

Galicija je bila do pred sto godina pod Poljskom. Ali kad je Poljska propala, t. j. kad su ju susjedi raztrgali i medju se podielili, dobio je bečki cesar Galiciju, pa je tu i danas. Galički Poljaci vjerni su novomu svomu gospodaru i njegovoj državi, — vjerniji, nego ikoji narod pod Bečom. Zato su i dobili mnogo toga, čega drugi narodi pod Bečom nemaju: Poljaci su malo ne podpuni gospodari u Galiciji, tako da su iz Galicije gotovo posve iztriebili njemački jezik.

A sada evo, po kakvom je poslu k meni došao onaj gospodin.

Bio je to Poljak, a došao je u Hrvatsku, da nadje njekoliko stotina hrvatskih seljaka, koje bi onda odveo tamo u Galiciju na poljodjelski posao, osobito u žetvu. Premda je Galicija od Hrvatske dosta daleko — treba proći cielu Ugarsku, dok tamo dodješ

— ipak to ne bi bilo baš tako veliko čudo, što je došao k nama po radnike. Ali je čudno ovo: Taj gospodin nije došao ovamo po radnike zato, što tamo ne bi bilo radnikâ, nego zato, što oni tamo seljaci ne će da rade. A zašto ne će da rade? — Zato, što su tamo seljaci sami Rusi, a gospodari su sami Poljaci, pa nijedan Rus ne će da radi Poljaku, nego traži veću plaću, i to kod žetve svaki osmi snop. A toliko gospodari ne će da dadu, a kažu, da — ono, kad svi radnici složno odluče: ne ćemo raditi, dok nam i ne mogu toliko dati. To vam je u jednu rieč poljodjelski štrajk, se ne poveća plaća.

Ja sad ne ću o tom razpravljati, što su Poljaci krivi Rusima, t. j. kakvu oni imadu medju sobom politiku. Jedni se tuže na druge. Svakako je istina, da su Poljaci gospoda i gospodari, a k tomu i vlastnici zemljišta. Kako se tamo vlada, možete suditi po tom, što u galičkom saboru ima tek njekoliko ruskih zastupnika, premda ruskoga naroda ima od prilike toliko, koliko i Poljakâ. Taj je ruski narod eto toliko probudjen i složan, da nikako ne će na posao Poljaku, — pa ipak uz svu tu slogu ne može izabrati u sabor više svojih ljudi.

Ali ostavimo takvu politiku, pa čujmo, što pripovieda onaj gospodin Poljak. Kad sam ga upitao, zašto ruski seljaci ne će da poljskim gospodarima rade, odgovorio mi je ovo: „Oni hoće, da naša zemlja dodje u njihove ruke.“ — „Kako to?“ — pitam ja. — „Vrlo lako. Ako ti ruski seljaci ne budu i dalje htjeli nama raditi, mi ćemo morati svoju zemlju prodati, i to bez ciene. Koji će ju gospodin kupiti, kad nitko ne će da mu radi?! Kupit će ju samo seljak, koji će sam na njoj raditi. Isto će tako biti, ako mi budemo plaćali seljacima toliko, koliko oni traže: nama se to ne izplati, pa opet moramo zemlju prodati.“ — „A kako se je narod tako složio?“ — „Popovi im njihovi tako govore.“ — „Nije moguće! Gdje bi se našao takav pop! To bi morao biti socijalist, a ne pop.“ — „Nije socijalist, nego radikal, a to je svejedno. Dopasti će nješto kod toga i popa!“

I još smo razgovarali, ali ja sve mislim na te ruske popove, kako će oni sa seljacima zemlju dieliti, kad ju Poljaci prodadu. Sve mislim: Bome je to velika stvar, to nije šala! Sve mislim tako i mislim — sve o zemlji, pa opet o narodu, i sve mi se njekako povraća misao: „Ako narod ne može biti bez zemlje, ne može bome ni zemlja bez naroda!“

Bilo je vrieme, kad je seljak morao obdjelavati gospodsku (vlastelinsku) zemlju: to je bilo onda, dok je vladala „tlaka“. Ali to je prošlo, pa mi mnogi toga već i ne pamtimo, hvala Bogu, nego samo čujemo pripoviest, kako su naši djedovi i još otci tr-

pjeli i patili. To je vrieme prošlo i narod je odkupio i dobio svoj komadić zemlje. Ali je vlastelima i plemićima ostalo još zemlje, i to mnogo zemlje, toliko, da ciele te zemlje ne mogu obraditi sami sluge, — jer to ne ide! Zemlja ne će sluge, zemlja hoće gospodara! Čovjek hoće svoju zemlju, ali hoće bome i zemlja svoga čovjeka. Jedno vrieme trpi, da sluga po njoj gazi i da ju muči, — ali onda joj dodija i ona slugu sbaci sa sebe. Da mati-zemlja nije tako plemenita i osjetljiva, velika bi vlastela držala na svojim dvorovima na stotine, pa i na tisuće slugâ za plaću. Ali toga zemlja ne podnosi, i zato toga nema, nego vlastela moraju zvati u pomoć susjedne seljake-poljodjelce, da oni obrade tudju zemlju.

Takvoga gospodara hoće zemlja!

Čudno se to čini onomu, tko ne zna, što je zemlja. Tko toga ne zna, taj ne razumije, zašto ne bi vlastelin držao toliko i toliko slugâ, da mu za plaću obrade zemlju. Ni ja vam pravo ne znam, ali mislim, da je tako dao Bog, i sve mi se njekako čini, da je zemlja kao i poštena žena: ona hoće da ima svoga i zakonitoga muža; ona hoće da ima čovjeka, koji ju ne guli i ne sisa samo, nego ju i ljubi. A pamtite: Tko zemlje ne obradjuje i ne redi sâm svojom rukom, taj je i ne ljubi; ali tko ju obradjuje i ljubi, taj hoće, da bude njegova, — kao što će i biti prije, ili kašnje . . . Vidite li ovoga gore u gaćama i opancima? To je onaj, koji uzdiše za zemljom, kao dragi za dragom; to je onaj, koji ju jedini ljubi. I zato će biti njegova, i onda će tek zemlja, koja je tako dugo stenjala pod neljubljenim gospodarom, — onda će pod njegovom blagoslovljenom rukom i lakim opankom odahnuti i uroditi blagoslovom.

Zato se onaj gospodin iz Galicije boji da će morati svoju zemlju prodati.

Mali razgovori.

Život.

Od šta se danas živi? — Onaj Tolstôj napisao je pripoviest: *Čim ljudi živu,* t. j. što ljude drži u životu. I odgovorio je: Ljubav. Bez ljubavi ne bi sviet mogao obastati ni jedan čas. Dosta je jedan primjer: Da mati ne ljubi svoga djeteta, — diete bi, kako je slabo i nemoćno, za kratko vrieme poginulo.

Ja ne ću ništa reći proti grofu Tolstomu. Možda ima pravo. Ako ima pravo, to bi bio dokaz, da sviet ne bi mogao u zlu i po zlu obstati, jer je ljubav dobro, i to veliko dobro. Ali svejedno ću spomenuti ovo: Talijanska jedna rieč kaže (i u talijanskom se liepo slaže): „S umiećem i prievarom živi čovjek pol godine, a s prievarom i umiećem živi drugu polovicu". Ova je rieč, može se reći, prava fotografija današnjega života u svietu, gdje se gotovo ništa drugo ne radi, nego jedni druge varaju, i to onako fino, kako kaže Talijan: „kon arte", s umiećem. Što bi dlanom o dlan, — i već si prevaren, i to tako zgodno, da ne možeš ni prigovoriti, niti se potužiti! Koliko samo ima finih načina, da se od naroda dobije novaca! O, to je upravo prekrasno, — dakako za onoga, tko novce dobiva. A što je glavno, kažem još jedanput, to je ono: Tako je to fino uredjeno, da ne možeš ni prigovoriti, niti se potužiti, — a kamo li otvoreno reći, da je to prievara! Budi još sretan, ako ne dodješ u buturnicu „radi uvriede poštenja", ili radi čega još gorega! Ti se jadan samo češeš za šijom, kako te to od poroda svlače i s tebe deru, — a ti mirno gledaj, kao janje, kad ga strigu.

Čudim se samo onoj pripoviesti grofa Tolstoga. A čudim se zato, što je baš on sâm napisao drugu veliku pripoviest, u kojoj je pokazao, kako u svietu ima čitavih uredjenih družina, liepo sa svojim poglavarima i slugama, a udružili se ti ljudi samo zato, da zajednički lakše onako fino sviet deru i gule. I sav sviet vidi tu družinu, — i ništa! Nitko joj ništa ne će.

Ja vjerujem i u tu pripoviest Tolstojevu, ali evo, čega ne vjerujem: Ne vjerujem, da je to pravi život, kad čovjek živi od prievare i fine otimačine. Pravi je život i užitak samo u ljubavi. Ja bi vam to znao i razložiti, ali se bojim, da mi tko ne prigovori, što prodičem. Ali promislite, pa ćete mi vjerovati i bez prodike.

Dom i rod.

Turska Hrvatska. Čitali ste uposljednjem „Domu", kako se onomu našemu prijatelju iz Male Gorice sve mieša po glavi — Bosna. A ne mieša se samo njemu po glavi liepa ta zemlja, nego i mnogomu Hrvatu, a bome i mnogomu tudjincu. Ili zar ne znate, da Niemci imadu već svoja sela u Bosni, pa kako oci trapisti daju svojim njemačkim seljacima krave na hranu? Možda se i toga sjećate, što sam pisao, da će Bosna jednom biti Niemcu ono, što je Englezu burski Transval...

Zato Nemci pitaju i izpituju za Bosnu, pa je tako nedavno došao jedan njemački novinar iz Beča i k nadbiskupu Stadleru, da ga pita za onu muslimansku udovicu, o kojoj sam vam takodjer javio dvie, tri rieči. Nije Niemcu, razumije se, do udovice, nego do Bosne: što će to s njom biti i tko će joj biti gospodar.

O nadbiskupu Stadleru piše se danas vrlo mnogo, a pišu o njem i takvi ljudi, koji nisu vriedni, da tomu nadbiskupu odrieše remenje na obući. A piše se najviše poradi one udovice, što se je htjela pokrstiti i pridružiti rimskoj Crkvi. Kako ste opazili već u posljednjem broju „Doma", meni se ne će, da o tome govorim, jer se iza svega toga kriju velike, osobito tudje smutnje. Reći ću vam samo ovo: Jedan je hrvatski list javio, da su se nedavno dvie „turkinje", t. j. muslimanke pokrstile i pridružile se srbsko-pravoslavnoj Crkvi, — pa se nije digla nikakva vika ni graja ni na koga, a kamo li na sve Srblje. Pa i pravo je, što se nije, — ali zašto se onda viče na Hrvate?! Zašto se viče na rimskoga nadbiskupa Stadlera, kad se ne viče na srbsko-pravoslavne metropolite? Zato je nadbiskup Stadler vrlo dobro rekao onome Niemcu: Ako koji muslim hoće da se krsti, valjda nije nadbiskup za to tu, da mu to zabrani i zapriečí! Inače, kaže, ja se ne jagmim za „turcima".

I još je gdjekoju Stadler dobro i baš kako treba odrezao onomu Niemcu, — samo jedna njegova mogla bi se i zlo razumjeti, — ako je taj Niemac istinu napisao.

„Tko kaže — rekao je nadbiskup tomu Niemcu — da sam ja zapreka tome, što se bosanski muslimani ne će da pohrvate, taj ne vidi dalje od nosa. Ja sam Hrvat, pa bi živo želio, da se naš narod na taj način ojači; ali tko ovdje živi, taj znade, da tâ misao za sada nije za život. *Hrvatska misao u Bosni samo je želja bez ikakve snažne klice."*

Ovako Hrvat ne bi smio govoriti nikomu, a osobito nikako Niemcu, i to prosto zato, što nije ovako. Hrvatska misao u Bosni — to nije samo želja, to je stvar, koja se može čuti i vidjeti. Velik dio Bosne — to nije drugo nego turska Hrvatska, — to zna cieli sviet. Ili zar zbilja gospoda oko g. nadbiskupa misle, da su oni donieli u Bosnu hrvatsku misao i da je ta misao proklijala samo iz *želje,* i to iz njihove *želje?* Sve se tako čini, pa to i jest ona velika pogreška. Ako su već zaboravili, da je Bosna dobrim dielom hrvatska starina, — misle li možda ti *„novi* Hrvati" u Bosni, da su oni utrli put slavnomu Jukiću i drugima, koji su prije njih tamo bili i ostali Hrvati?! Težko bi Hrvat Stadler bio danas nadbiskup u Bosni, kad bi hrvatska misao tamo bila samo „želja bez snažne klice"!

G. nadbiskup kaže dalje: *„Ovdje (t. j. u Bosni) nema hrvatstva bez katoličtva."* To je u svezi s onim, što je prije rekao, da se bosanski muslimi ne će „pohrvatiti", i da ne vidi dalje od nosa, tko kaže, i t. d.

Za ovo se ne može reći, da se je g. nadbiskupu izmaknulo, nego to je prava njegova misao, koja bi se ciela morala izreći ovako: „Ovdje (u Bosni) nema hrvatstva bez katoličtva, i zato bosanski muslimani ne mogu biti Hrvati, dok ne budu katolici." — I za ovu svoju misao nije g. nadbiskup kazao: da je to samo „želja bez snažne klice", — nego je to kazao za hrvatsku misao u Bosni! A baš je ona misao g. nadbiskupa i njegovih ljudi — samo *želja,* ali takva želja, koja s hrvatstvom nema mnogo posla.

Ja samo ne razumijem ovoga: Ako je g. nadbiskup i zbilja Hrvat, t. j. ako Hrvat znači išto više nego samo katolik, koji govori hrvatski, — kako g. nadbiskupu nije težko, kad kaže drugomu Hrvatu (u Bosni): „Ti ne možeš biti Hrvat, dok ne budeš katolik, — jer ovdje nema hrvatstva bez katoličtva"?! — Teško mi je razumjeti i ne dade mi se pravo vjerovati, da je to zbilja misao g. nadbiskupa. Ali da ima takvih *„novih* Hrvata" u — „Novoj *Austriji"* (njeki Niemci zovu Bosnu „Nova Austrija"), — to vjerujem.

Politika.

Beč i Petrograd. Kako znate, u staro je vrieme imao Beč mnogo posla s Rimom; danas ima više posla s Petrogradom, t. j. s Ruskom. To vam se u kratko dogodilo ovako:

Bečki je cesar još do god. 1866. imao posla s cielom Njemačkom, t. j. imao je tamo kakvu-takvu riječ. Ali tê godine potukoše Prusi (Prajsi) bečkoga cesara, a na njegovo mjesto dodje u Njemačkoj pruski kralj: on je sada dajč-kajzer, kako je prije

bio bečki cesar njemački kralj (könig) i „rimski cesar“. Od onda se je bečka politika okrenula na iztok, t. j. ovamo k nama. Kažu, da ju je naputio sâm Prus: „Idi ti tamo, — tamo ima za tebe dosta posla; tamo ima pod Turčinom još dosta zemlje i naroda, koji će Niemca hraniti. Mi ćemo već doći za tobom, — ta mi smo i onako svoji: Niemci smo. Samo tjeraj na iztok! *Drang nach osten!*“ I zbilja — jedva je prošlo deset godina, i vajska je bečkoga cesara maširala u Bosnu.

Rus je sve to gledao i nije mu bilo pravo. A osobito nije to bilo pravo Srbljima. Srblji su vikali i na Hrvate, što on podupiru tu bečku politiku. Hrvati doduše govore, da oni traže Bosnu pod hrvatskoga kralja, pa da se sjedini s ostalim hrvatskim zemljama, — ali što ćeš, kad je bečki cesar taj hrvatski kralj! S tim je u svezi i ono, što se kaže, da u Bosni nema hrvatstva bez katoličtva, t. j. ovako: Tko je u Bosni katolik, taj drži s Hrvatima, taj vuče pod Beč; treba dakle gledati, da bude što više katolika, pa će biti i više Hrvata, koji će vući pod Beč.

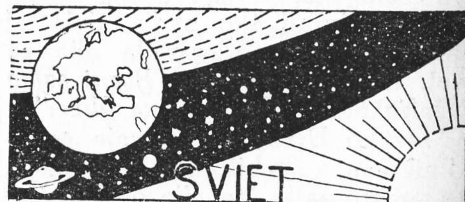
Taj bečki put na iztok — to vam je gotovo jedini uzrok svadje izmedju Hrvatâ i Srbalja. Ali to i jest velika stvar. Ako Beč podje i dalje od Bosne, tamo u Staru Srbiju i Macedoniju, — od šta će se načiniti „velika Srbija“?!

Tako se to pisalo po novinah, svadjalo i natezalo ovamo i onamo, kad se najedanput pročulo, da se je Beč s Rusom pogodio. To je bilo god. 1897. Što su se i kako su se pogodili, to se ne zna, — ali one velike svadje već nema u službenih ruskih i bečkih novinah.

Ta pogodba ili sporazum nije po srcu ni Niemcima, a ni Rusima: jedni drugima još ne vjeruju. Službene novine jedne i druge vlade doduše ne viču, ali zato viču druge.

Dvie je stvari vriedno spomenuti, radi kojih njemačke i madžarske novine pišu proti Rusu. Prva je to, što je ruski car „despot“, koji sam po svojoj volji vlada bez sabora i t. d. A iste novine pišu za Tursku i brane ju, premda je turski sultan tek pravi despot! Vidi se dakle, da je to samo izgovor, a pravi je razlog: ne trpe Rusa. — Drugo je to, što su Rusi „pravoslavni“, pa će sve „povlašiti“. Istina je, da Rusi dosta pišu proti katoličkim popovima i fratrima, ali ja ne mislim, da je to radi vjere, nego radi toga, što se boje, da baš katolički svećenici najviše pomažu Beču — a po tom i Niemcu — da prodre na iztok. Je li to baš nakana katoličkomu svećenstvu, — to ja po duši ne mogu reći, a stalno je, da mnogi katolički svećenik za te velike planove i ne zna, nego vrši samo svoju dužnost. Oni viši svakako znadu i moraju znati, što u toj stvari žele oni u Beču.

A nauk iz svega toga? A što drugo, nego to, da Hrvat opet vadi kestenje iz vatre — za drugoga.

Krügerove uspomene. Starac Krüger (reci Kruiger) poznat je po cielom svietu: to je bio predsjednik burske skupštinske države (republike). Pošto su Englezi nadvladali Bure, Krüger više nije predsjednik, a živi u Evropi i piše svoje uspomene, koje se prevode na sve jezike. Nije to bog zna što, ali je ipak koješta vriedno doznati.

Rodio se Krüger god. 1829. u južnoj Africi, u Kapskoj pokrajini pod englezkom vladom.

„Moji su roditelji, piše, bili prosti seljaci, pa su i mene od mladosti učili pasti blago i druge seljačke poslove. Sjećam se, kako su se moji

roditelji, kao i mnogi drugi Buri, selili iz englezke naseobine, jer su morali svašta trpjeti od Englezâ. Tako su nam na pr. crni Kafri (domaći tamo divljaci) znali oteti blago (ovce, konje, volove), a kad bi englezki generali preoteli blago Kafrima, ne bi ga nama vratili, nego bi rekli da treba najprije namiriti ratne troškove. To je moje roditelje i druge Bure i nepoznate sjeverne krajeve. Imali smo onda i poveli sa sobom družinu, i to 20 ljudi, 30.000 (trideset tisuća)

Pavao Krüger,
predsjednik burske republike.

ovaca i do stotinu konja i volova. Mnogo smo blaga dobili za nepokretnine, koje smo morali ostaviti.

U svibnju 1835. prešli smo rieku Oranž. Tu je otac prodao njekomu mesaru tri tisuće ovaca, komad po tri K! Podjosmo dalje uz rieku Kaledon. Mi smo djeca pazila na blago, jer crni pastiri, koji su u nas služili, nisu htjeli s nama.

No najveći dio izseljenikâ prispije ovamo tek druge godine, a vodio ih je Henrik Podgiter, koji i jest sve ove Bure uredio i sazvao tu prvi burski „sabor“. Taj je sabor postavio prve burske zakone za sve izseljenike; glavni je zakon ostalo i dalje, to se razumije, sv. pismo (jevangljelje). Vojvoda je ostao isti taj Podgiter. Medju ostalim odredjeno je i to, da ni jedan izseljenik ne smije na silu oteti ni najmanjega komadića crnačke (kafarske) zemlje, niti smije držati robova. (Vidjet ćemo, kako su se toga držali.)

Poslije sabora krenusmo dalje ne čineći ništa zla ni slabijim crnačkim plemenima, koja su tu stanovala. Većina nas se ustavila medju riekom Vetom i Vaalom (zato se to i zvalo „trans-vaal“ t. j. zemlja „preko Vaala“). Zemlju smo dobili od raznih crnačkih vojvoda, i to u zamjenu za blago.

No čim su se prvi izseljenici primaknuli obali Vaala i razdielili se u manje odjele, da udare tabor, navali na njih iznenada vojvoda Zulu-naroda, po imenu Selikats ili Moslekats, koji je u to vrieme vladao nad svim plemenima od Drakonovih gora na zapad. Taj je Selikats postupao sa svojim podanicima kao sa psima, pa ih je tako i zvao. Kad bi se u njegovu kraju pojavili jastrebi, on bi brzo ubio njekoliko staraca, rezao ih na komade i time hranio grabežljive te ptice, tu „djecu“ svoju, kako je zvao jastrebove. Čim je taj Selikats saznao, da se ljudi „blieda lica“ spremaju da se nastane u njegovoj blizini, pošalje protiv njih njekoliko tisuća svojih vojnika.

(Budući put dalje.)

Glasovi iz naroda.

Dva medjumurska Hrvata bila su ovih dana kod mene, a za trećega mi pripoviedaju. Prvi je onaj Matijaš Gosarić, koji je sada u Banjoj-Luci (u turskoj Hrvatskoj), drugi Nikola Jambrović, a treći, za koga mi pripoviedaju, to je Ivan Ružić. Ja se ne mogu dosta naslušati ovih ljudi, prvo zato, što govore pametno, a drugo zato, što su kao živa vatra, a ne boje se. Ja se čudim, od kuda im to. Ako takvih ima još samo njeko-

liko, nije se bojati za Medjumurje.

Žalim samo, što vam ne mogu kazati, što mi pripoviedaju. Ali nješto ću vam ipak reći, i to za Ružića. Kao što svi naši ljudi tamo imadu svakakvih velikih neprilika, a osobito radi toga, što otvoreno kažu, da su Hrvati i da će ostati Hrvati, tako je i ovaj naš Ivan Ružić nedavno morao platiti 100 for. globe. Ali je rado platio. A kriv je ponješto njegovoj neprilici i ovaj naš „Dom", i to ovako: Zove našega Ružića jedanput njegov g. župnik, pa ga pita, čita li novine. A Ružić kaže, da čita „Dom". — „A zašto ne čitaš madžarskih novina?“ — „Ne znam madžarski.“ — „Otidji k židovu, pa će ti on protumačiti." — „Da mi židov tumači! Probajte Vi, velečastni, madžarski prodikovati u crkvi, a židov neka stoji uz Vas i neka narodu tumači Vašu prodiku. Vidjet ćete, kako će crkva biti prevelika, a sad je pretiesna!"

Radi toga se g. župnik razljutio na Ružića. A kako je dalje došlo do globe, to je veća pripoviest.

Za hrvatsku misu. *U Soljanih* (u donjoj Hrv.) dne 27. trav. 1903. Mi smo kupili podpise za glagolicu i skupili preko 1000 podpisa na našu molbu. Dana 14. travnja nosili smo ju nas četvorica na jedno mjesto, da nam ju pošalju uz preporuku u Rim sv. otcu, nu tamo nam kazaše, da to odvisi od svećenika, da moraju crkveni tutori zatražiti glagolicu u svojoj sjednici; župnici će tada te molbe predati u svojoj skupštini i skupštine zaključiti. Rečeno nam je, da su u našoj biskupiji samo tri kotari morali u tome složiti; i da je glagolicu teško naučiti. — Ja mislim, da bi svećenici, koji narod vole, brzo naučili, stoga umoljavam i zaklinjem crkvene otce, nek malo župnike zamole, da u svojim skupštinama zaključe, da nam se dadu naša prava crkvena. *Ja prem da sam star, mislim, da bi se pomladijo, kad bi slušao svetu misu govoriti hrvatski.* Mi se moramo za sva naša prava boriti te gledati, ako ne mi, a ono barem naši unuci da ta prava dobiju; jer ako budemo šutili, tovarit će sve više na nas, a od nas će sve više uzimati, da nam napokon ne će ništa ostati.

Dajte, braćo, tražite to naše pravo, jer ćemo s njim puno dobiti. A naći će se još koji Grgur Ninski.

Čitamo, da se svuda zabranjuju skupštine za našu financijalnu samostalnost, pa i mi ako tražimo dozvolu, bit ćemo odbijeni. Mi smo svi već podpisali molbu na sabor za naše financije, samo ne znam, gdje je ta.

Na koncu kličem svoj braći Hrvatima: Tražite glagolicu, to naše crkveno pravo, jer drugačije zlo po nas. Svu dobru braću pozdravljam po svim krajevima naše domovine Hrvatske sa uzklikom: Bog i Hrvati!

Šimo Begović, seljak.

Za seljačke novčane zadruge. U Soljanih 25 trav. 1903. Mi smo našu selj. zadrugu osnovali još godine 1901, te nam je i naš bivši predsjednik rekao: Vi ste progledali, dok su još drugi svi ćoravi te istom sad progledju.

Dne 29. ožujka bila je glavna skupština. Na toj skupštini je predsjednik liepo govorio, zašto su naše zadruge osnovane, i rekao, da bi mi danas-sutra svu trgovinu mogli imati u svojim rukama: da bi mogli osnovati i naš podrum, i naš dućan, dapače i jaja kupovati i dalje slati, da bi mogli sve prirodnine preko naše zadruge prodati sami, te bi mi sami slali višak drugima zadrugama, a nama bi opet druge zadruge slale, što trebamo, a mi nemamo.

Mi smo uzajmili od Hrv. polj. banke 12.000 K, a mi smo dali u zajam 12.978 K, te smo dobili godine 1902. čistoga 155 K i 73 fil.

Zaključili smo, da ako kupimo 800 jutara zemlje, da uzajmimo 40.000 K.

Na koncu se predsjednik zahvalio na časti, i on i svi odbori, koji su

već dvie godine služili, te da mi biramo same seljake, nek se vidi, da i seljaci razumiju svoje čuvati i sami sobom vladati. I tako je za predsjednika izabran Marko Špoljar, za podpredsjednika Stjepan Žužić; Joso Filipović, Ivan Bartolović i Pavo Kovanović za starešine, te Ivan Filipović za blagajnika, — sve sami seljaci.

Mi smo kupili već dosta zemlje i marve, zgrade nove pravili, i dug kojegdje namirili.

Evo, gospodine, nek se zna, što radimo. Neka i drugi probaju, pak će vidjeti, kako je to dobro, kad čovjek ima seljačku zadrugu u svom selu. *Ivan Filipović.*

⋝ NOVINE ⋜

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

U Zagrebu hodaju još žandari po ulicama.

„U Karlovcu se je (pišu „N. N.") dogodio izgred, i to na kolodvoru, gdje su polupani prozori i druga šteta počinjena. Odmah je uzpostavljen mir. Danas o podne bio je gradski karlovački načelnik dr. Banjavčić kod glavara postaje u službenom posjetu te mu je u ime svoje i u ime grada u svečanom odielu izrazio ne samo sažaljenje, već i ogorčenje gradjanstva nad noćnim izgredom".

Na Rieci nisu gradski viećnici dolazili u vieće poslie onih izbora, kad je izabran i Hrvat Barčić. Na taj su način mislili uništiti Barčićev izbor. Govorili su ti talijanaši i doseljeni Talijani u tom hrvatskom gradu, da je to *sramota*, što u gradskom vieću sjedi i jedan Hrvat! A Rieka ima preko 20.000 tisuća Hrvata! Istina je na žalost, da se za te Hrvate malo znade, a znalo bi se još manje, da na Rieci nema g. Frana Supila, Dubrovčanina, koji već četvrtu godinu slobodno i pametno uredjuje i piše u hrvatski „Novi List". Težak je to posao u trgovačkom gradu: tu se sve kupuje i prodaje: pravo, narodnost, politika, sve. — Za danas je sazvano vieće, pa ćemo vidjeti, što će biti i hoće li Barčića izbaciti.

U Trstu su bili izbori za gradsko vieće. (Trst je s okolicom kao posebna pokrajina pod Bečom pa je gradsko vieće ujedno i zemaljski sabor, a ima 54 zastupnika, i to 48 iz grada, a 6 iz okolice.) U okolici je izabrano šest naših slovenskih zastupnika.

Po slovjenskom svietu.

Iz Crne Gore se čuje ovo: Knez je crnogorski htio da uredi svoju zemlju i narod onako, kako je to i drugdje „u Evropi": da uredi vojsku, sud, škole i t. d. Za taj posao treba učenih ljudi, ali ih u Crnoj Gori nema. Zato je knez pozvao k sebi naše ljude iz Dalmacije, Srblje, i postavio ih tamo za ministre. Tako je već više godina tamo knez Lujo Vojnović, sin Koste Vojnovića (otac je Hrvat, a jedan sin Srbljin, a drugi Hrvat!). A nedavno pozvao knez još dva Srbljina iz Dalmacije, — ali se ovi ovih dana vratili kući, ostavili kneza i njegovo ministarstvo. Zašto, ne zna se još pravo. Ali moglo bi biti više razloga, a ponajviše to, što se gospodi iz Dalmacije ne svidja sirotinja u golom onom kamenu crnogorskom. Uza to je teže biti uz kneza, koji doće da drži sve u šakama, pa kud ćeš, ako se s njim zavadiš, kako su se i mnogi domaći ljudi zavadili i morali pobjeći! A onda Crnogorci ne gledaju dobro ovih lacmana (tudjinaca), i ako su Srblji; a ne vole ih zato, što ovi „tudjinci" hoće velike plaće, a narod strada,

tako da već i Crnogorci idu u sviet u Afriku itd.

Sve je ovo zlo, kojemu se mi Hrvati ne smijemo veseliti, jer su Crnogorci naši. Skupa gospodska vlada i njih će pritisnuti.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj ne može sabor dalje: ne dade opozicija, jer vlada traži više vojske. Tako je došlo do toga, da će vlada od 1. svibnja trošiti novce „na vjeru", t. j. trošit će one novce, kojih joj sabor nije dopustio, — a to nije po zakonu. I tako će se u Ugarskoj vladati „van zakona", ili kako se učeno (ali ne baš liepo) kaže: bit će „eks-leks" (ex-lex; *lex* je „zakon; *ex* je „izvan", po tom *ex-lex* „izvan zakona"). Prije su mnogi mislili, da vlada mora pasti, kad nastupi ovakav *ex-lex*, t. j. kad sabor ne odobri proračuna; ali sad se vidi, da se sve može, i da najviše vriedi to, kad imaš vlast u rukama. Tako kaže i ugarski prvi ministar Sel (Szell): da ne ide s vlade, nego da ostaje, i ako mu sabor ne dade novaca. A brani se tim, što samo manjina (opozicija) buči i ne dade napried (pravi obstrukciju); a da nema toga, većina bi dopustila sve. A ako se vlada pokori manjini, kud smo prispjeli? Što onda znači sabor i glasovanje?! — Szell nema pravo. A zašto nema pravo, za to ovdje nema mjesta.

Arbanasi se sve više primiruju, pišu turske novine, i sve se manje bune proti novomu redu. Iste novine javljaju, da Rus šalje svoje ljude u Macedoniju, neka bune narod na ustanak; ruske su pak novine pisale, da tako radi Beč; svi su pak pisali, da Turska sama buni Arbanase. A znate li, što bi moglo biti istina? Sve troje po malo.

Razne viesti.

Umrli su: u Zagrebu Petar Dumičić, a u Mitrovici Martin Šrajer (Schreier). Prvi je bio rodom iz dal. primorja, iz knežije poljičke, gdje su mu stari bivali knezovi poljički. (Zato se i on pisao „knez".) Imao je u Hrvatskoj više rudnikâ (iz kojih se kopa ugljen), koji su vriedili do deset milijuna. — Onaj je drugi bio bačvar u Mitrovici, ali je ponješto i pisao, i to u „Hrv. Braniku" kao „cendravac". I „Ddomu" je pisao. Ostavio je za sobom pošten i liep glas.

Za sušičave će se sagraditi lječilište na brdu Sljemenu kraj Zagreba, pa je već za to sabrano njekoliko tisuća kruna. Drugdje, osobito u Njemačkoj, već se dugo i mnogo radi, da se na put stane širenju te strašne bolesti.

Dvie kupelji za narod, za radnike, uredit će se u Zagrebu. To je vrlo potrebna stvar svakomu čovjeku, a osobito radniku, koji se u poslu oznoji i kojekako ukalja. Čistoća je pol zdravlja.

U Ameriku se u prošlome mjesecu doselilo samo u New-York 64.000 ljudi, a samo u prvom tjednu ovoga mjeseca (travnja) izkrcalo se 30.000. Od ovih 30.000 polovica je Talijana. — Iz banske Hrvatske izselilo se god. 1901 preko 17.000, a god. 1902 preko 27.000.

Lurd (Lourdes) se zove mjesto u Francezkoj, kamo čitave godine dolaze ljudi iz cieloga svieta na proštenje Majci Božjoj lurdskoj, a upravljaju tim proštenjištem njekaki redovnici. Sad, kad se redovnici sele iz Francezke, bilo se pročulo, da će se i ovo proštenjište zatvoriti, pa su novine već pisale, kako će biti velika buna radi toga, jer tamošnji sviet (trgovci, krčmari i t. d.) imadu veliku korist od proštenjarâ. Sad se opet čuje, da se ne će zatvoriti.

☛ Dužnici, ☚

što mislite? Broja 9. ne ćete dobiti!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

☛ Drugo izdanje. ☚

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU" na cielu godinu 3 Krune.

Broj 9. | U Zagrebu, u četvrtak, 14. svibnja 1903. | God. 4.

»Tko bi sve ljude složio!«

Ova se rieč često čuje, osobito medju nama Hrvatima. Tako se osobito kaže, kad je govor o kakvom čovjeku, koji se bori i bori, pa zato strada i pati. A onda mu dodju prijatelji, pa mu kažu: „Ostavi to, čovječe, i umiri se! Vidiš, da se glavom ne može kroz zid. Što ćeš ti sâm?! A, drugo bi bilo, kad bi se svi složili, — a, to je drugo! Ali tko bi sve ljude složio! Toga ne će biti nikada!"

Pa ipak, vidite, — to nije istina. A da nije istina, evo vam dokaza.

Ovih dana baš se u Zagrebu svršio zidarski štrajk. Znate, što je to — štrajk: svi se radnici do jednoga dogovore, da ne će raditi, nego ako im gospodari povise plaću i skrate vrieme za posao. Čujete li: baš se svi do jednoga dogovore i slože, i nijedan ne radi! Ne radi, pa baš stradao, koliko ti drago. Jedan je i k meni došao i moli me: „Uzajmite, gospodine, za koji ću vam dan vratiti". — „Što je?" — „Ne služim, gospodine, ne radi se: znate, da je proglašen štrajk." — A nije to kakav gradski radnik, nego pravi naš čovjek, još seljak, samo što umije zidati.

Eto, sad neka tko reče: „Tko bi sve ljude složio!" Ne treba složiti sve ljude, nego eto sve zidare, ili sve one, koje tare ista nevolja. A kad se slože, postići će, što žele. I zidari su postigli: Povišena im plaća za 30 filira na dan, a vrieme skraćeno za pol sata. Oni su doduše najprije tražili povišicu za 40 filira, a gospodari su nudjali samo 20. I tako se pogadjali amo, tamo, dokle gospodari nisu popustili. A nije bilo kud kamo: Počeli graditelji zidati tolike zgrade po Zagrebu, a najedanput sve prestalo: sve stoji onako započeto, ili na pol sazidano, a ni žive duše pri poslu! I graditelji su morali popustiti i za drugu godinu još više obećati: još pol sata počinka u jutro za ručak.

Kad smo baš kod ovih zidara, za čas ću se ustaviti, ali ću odmah dalje. — Tih je zidara bilo do 2000. Sad vi računajte: svakomu na dan po 30 filira više, to je 600 K na dan. Sa 600 K može se 300 malih familija jedan dan dobro nahraniti, a 600 familija može si svakidanju hranu prilično poboljšati. Prosudite, koliko će manje u kući biti plača, kletve, nezadovoljstva i svadje! Gladan je čovjek biesan kao ris. — Istina je, graditeljima će ostati manje u žepu; ali će se oni do godine drugačije pogadjati, pa će biti skuplje kuće, — ostat će manje u žepu kućegazdama; kućegazde će pritisnuti svoje stanare, pa će se to osjetiti i dalje. I tako će svi oni, koji imadu, dati po malo od svoga onima, koji nemaju: sve će se po malo izjednačivati.

Ali rekoh, da ću odmah dalje, pa i hoću.

Ovakva sloga, kao što se je evo pokazala kod zagrebačkih zidara, i kako se pokazuje na stotinu mjestâ po svietu, gdje se znade složiti na tisuće i deset tisuća radnika, — to je za naš sviet pravo čudo. Ja sam se dosta puta razgovarao s našim seljačkim svietom, u kakvoj smo mi nevolji, pa bi znao kazati: „Ne bojmo se, sve će bolje biti, kad se narod složi", — ali sam svagda opet i opet čuo jedan isti tužni i očajni odgovor: „Ah, gospodine, — toga ne će nikad biti. Tko bi sav sviet složio!"

(20½ · redka zarobljeno)

Kakva je dakle ona prava sloga? Zašto radnici dobiju, što traže, a seljaci nikako ne mogu dalje?

Na to bi doista bilo vriedno odgovoriti, jer ako je itko stvoren za slogu, to je seljak stvoren za nju. Ali danas vam ne mogu mnogo razlagati, nego ću vam tri stvari spomenuti, a samo jednu malo razložiti.

A te tri stvari, kojih seljački narod ne zna, pa na njih i ne pazi, te zato nikako i ne može dalje, to je ovo:

1. Za slogu nije dosta sila i množina svieta.

2. Sila i množina veliko je zlo onda, kad ide za tim, da se osveti za pretrpljeno zlo, a ne ide za tim, da se obrani od novoga zla.

3. Sila i množina najveće je zlo onda, kad se diže proti državnoj vlasti, t. j. proti oblasti.

Kako rekoh, razložit ću vam samo ovo treće, i to malo.

Kakvagod bila država (t. j. vlada), nješto ju ipak drži; kad je ništa ne bi držalo, — ne bi se držala, ne bi ni bila država, propala bi i sama. Da nema ništa drugo, to bi moralo biti dosta, da razumna čovjeka odvrati od toga, da proti državnoj vlasti digne silu i množinu. Ali ima još i ovo: Kakvagod bila država, ona ipak drži kakav-takav red, poštuje kakvu-takvu pravicu; a sama sliepa sila i množina — ona ne pozna reda. Ta ima li većega nereda, nego kad domaći ljudi jedni na druge idu silom!

Vjerujte mi, kažem vam po duši: Prošla su vremena, kad je sila i množina rušila vlade i države. Razlagat ću vam to drugi put, a sada još samo ovo:

Kakvagod bila država, i kolikogod pritiskala čovjeka i uzimala mu ovo i ono, — ipak u svakoj državi ima čovjek još mnogo toga, čemu je on sâm gospodar, i nitko drugi. Ako ništa drugo nema, — čovjek je uviek gospodar svojoj misli, — a to je već mnogo. Ta znate, kako to mnogoga peče, što sviet i narod o njem misli!

Ali ima i više toga, čemu je narod gospodar pod svakom vladom. Eno, čuli ste za zidare. Jesu li se oni digli proti oblasti? Nisu! Jesu li dobili, što su htjeli? Jesu! — I eto vam nauk.

„Pa što hoćeš, da uradimo? U čem da se složimo?"

Seljak je gospodar svomu priradu: štogod priradi, nitko ga ne može prisiliti, da to dade za takvu i takvu cienu.

Vi me ne razumiete, jer se već ne sjećate, što smo se ono razgovarali: kako bi trebalo, da seljaci stvore skladišta (magazine) za svoje prirode: žito, vino i t. d., pa kako bi onda oni udarali cienu svojoj muci. A nije to samo žito i vino, nego ima tu i drugih, pa i sitnijih stvari; tu su goveda, krmci, živad, jaja, povrće i t. d. Toga seljaku nitko ne može oteti. A da se svi slože, pa da . . .

Ne ću dalje, jer već čujem, kako mi dovikujete: „Idi, molim te! Tko bi sav sviet složio!"

Kako vam se čini ovaj narodni poslanik?

(Doktor Josip Smodlaka.)

Čujte najprije, što se dogodilo, a onda ću vam dodati još dvie, tri.

Dalmatinska Hrvatska ima, kako znate, svoj sabor u Zadru. U tom saboru sjedi kao narodni poslanik (zastupnik) od posljednjih izbora i mladi odvjetnik splitski dr. Josip Smodlaka. Dne 13. travnja o. g. sazvao je dr. Smodlaka svoje izbornike u Šibenik, grad na moru, i govorio im tako, kako treba da se govori. Žalim, što je „Dom" premalen, pa vam ne mogu dati da saznadete svaku njegovu, ali koliko može stati, evo:

Želio sam — kaže dr. Smodlaka — da se sastanem s biračima u kojem selu, e da na svoje oči vidim, kako je biednomu težaku. No eto sastali smo se u gradu, pa me veseli, što uz gradjane i težake šibenske vidim i toliki broj naroda iz okolice. Hvala svima, osobito onima, koji niesu žalili da prevale toliko puta po moru i po suhu, premda bih ja bio volio, kao što bi i pravednije bilo, da sam se ja k njima potrudio. Neka mi moji birači ne zamjere ni to, što sam ovako kasno došao u pohode; htio sam, da se toga radi i u novinah izpričam, jer držim pred očima dužnost, što je ima svaki zastupnik, a to je: da češće zalazi medju svoje birače, a da se barem njekoliko puta u godini s njima sastane. No nemojte zato misliti, da jam sâm bog zna koliko držim do svojih posjeta, pa da će i ovaj današnji sastanak poboljšati sve naše nevolje. Ne će, — ali će nam ovaj sastanak ojačiti dušu, jer ćemo jedan drugomu kazati svoje jade.

A, draga braćo, što se drugo i može čuti dan danas na sastanku, gdje se sastaju tužni Hrvati, — što drugo, nego li tužbe i jadikovke! Što drugo da vam kaže i vaš zastupnik u onom saboru, koji je samo toliko sabor, da se ne kaže: nema sabora! Ni svi skupa zastupnici u tom saboru ne mogu pomoći narodu, jer je vlast i novac u rukama tudjincu, koji za naš narod nema srca. Stotinu smo prošnja i priedloga iznieli pred taj sabor, a vlada je sve bacila u koš medju stare papire. Sto puta smo novim riečima kazali stare jade, i dokazali, da je hrvatskomu težaku u ovoj zemlji gore nego crncu u Africi, — sve uzalud! Nije pomoglo ni to, što su nam poslali novoga namjestnika: svi su oni jednaki, svi jednako izvršuju vladine zapoviedi. Prevlast naših protivnika osudila je naš narod, da vene i gine: od groznice i glada bježi sviet glavom bez obzira kao iz prokletoga doma.

Ali nas ne bije samo tudjin, nego i mi sami. Većina je naše gospode odbjegla od naroda, ili se barem uklanja borbi; koji se nisu odmetnuli, stoje smeteno, kao da ne čuju ili ne razumiju vapaja naroda, gdje pomoć traži. U času, kad bi trebalo, da svu snagu upremo, ljudi kao da nemaju pojma, što je to obće narodno dobro, kao da nemaju nade u snagu i budućnost naroda. Mjesto da se svatko laća narodnoga posla, svi se uklanjamo i peremo ruke, kao ono Poncij Pilat nad Isusom Kristom. Kaže se, da su se gospoda hrvatska složila i da se više ne kolju; ali je to kukavna sloga, dok smo svi složni samo u tom, — da ne ćemo ništa raditi, kako eto i ne radimo. A što će narod sâm, i to narod, koji je gladan i svaka ga nevolja bije!

Zato i nije čudo, što s nama rade, kako hoće. Koliki nas udarci ne zadesiše! Kolike nam pljuske ne dadoše! I nitko se i ne mače! Narod nema vodje.

A ima li lieka ovoj nevolji?

Ja o tome — kaže sada dr. Smodlaka — mislim ovako:

Treba da počnemo zidati kuću iz temelja. A temelj nam je narod, pûk: milijuni seljakâ, obrtnikâ i mornarâ hrvatskih; na njih smo do sada premalo mislili gradeći veliku Hrvatsku — u zraku. Mjesto puste vike treba da počnemo raditi.

A početak tome novome radu treba da bude ovo: Gospoda naša, inteligencija, — treba napokon da zadju u narod, kojega još pravo i ne poznadu. Tako i samo tako povećat će se broj narodnih radnika, proširit će se kolo narodnih branitelja, podići će se narodna vojska. Prošlo je vrieme, kad su se samo njekoji ljudi bavili politikom kao zanatom, kao što nema više ni vojnikâ po zanatu; pa kao što svatko treba da služi s oružjem u ruci, tako treba da svatko stupi u narodnu političku vojsku, — jer krivo imadu, koji kažu, da narod nije za politiku, nego ostavi ti njemu, kaže, plug i motiku, a politika je za gospodu prvake.

Ne tako! Kad se narodu otvore oči, on će čitavom svojom poštenom dušom poletjeti s nama i pristati uz nas te tako postostručiti naše redove. Onda — ali samo onda — onda će i vlada drugačije gledati na Hrvate. Zašto danas nitko i ne gleda na svih nas 29 narodnih saborskih poslanika? — Zato, što zna, da je nas 29 zastupnika — dvadeset i devet izčupanih iz zemlje panjeva, koji nemaju svoga koriena u narodu! — Zašto je šaka talijanaša tako bahata i objestna protiv nas, gdje našega naroda ima 97 na njih trojicu? — Zato, što naš narod ne mari, pače ni ne zna za ovu našu borbu, a talijanaške gospode ima toliko, koliko i hrvatske!

Drugačije će biti, kad za nama kude narodna vojska. Ali tu vojsku treba najprije skupiti, onda urediti, organizovati: da znaho, gdje koga imamo te da se svatko u čas nadje na biljezi. Bez toga ne će biti ništa: sloge bez reda nema, jer će jedan graditi, drugi rušiti, jedni stupati, drugi zaostajati.

Kad se ovako kod kuće uredimo, više će i drugi na nas gledati i poštivati nas, pa ćemo i izvan kuće naći prijateljâ, — jer bez njih ni tu ništa. A prvi su nam prijatelji rodjena braća oko nas, s kojom smo do sad u ludoj zavadi.

Ali dakako: za ovakav novi rad nije svatko, tko ljubi samo ovu zemlju, staru njezinu slavu i slavne njezine mrtvace, koji više sablje ne pašu; za to su ljudi, koji ljube živi narod hrvatski, koji ovu zemlju svojim znojem natapa i suzama kvasi. Dok take ljubavi ne vidite, — ne vjerujte! Ne vjerujte krivim prorocima, ne vjerujte nikad riečima, nego samo djelima! Prvomu meni — svršava dr. Smodlaka — prvomu meni, kaže, ne vjerujte, dok djelom ne posvjedočim, što vam govorim.

Bio sam vam obećao, da ću nješto dodati, — ali sad ne ću, baš ni rieči. Tko dospije, neka mi piše, što mu se čini za ovaj govor, a onda ću i ja svoju kazati, pa da se porazgovorimo.

Čija je zemlja u banskoj Hrvatskoj?

Kako smo već podavno razgovarali, u banskoj Hrvatskoj zapada jednu glavu po prilici tri rali (tri jutra) zemljišta, — razumije se: svuda i svega poprieko, t. j. kad bi se svuda jednako podielio i kamen, i voda (osim mora), i močvara, i šuma, i šikara, pače i cesta. Razumije se, velim i opet, da je to samo poprieko, jer na pr. u zagrebačkom zagorju ne zapada na glavu ni dva jutra, pače gdjegdje jedva jutro, a dolje u slavonskoj Hrvatskoj dolazi na glavu i preko pet jutara.

Ali ja znam, da vas ima vrlo malo, koji imate na svaku kućnu glavu i jednu ral, a kamo li dvie, ili tri, ili čak i pet! Vi to znate, pa me pitate: Kakav je to račun i gdje sam ja to našao, da bi na glavu došlo i po dva jutra.

To vam je ovako: Jedna glava nema ni jedne ciele rali, ali zato ima druga — ne deset, ne sto, ne ni tisuću, nego po deset tisuća (10.000) jutara zemlje! To su vam tako zvani veliki posjednici, „veleposjednici“, vlastela. A tih ima — malo da nisam rekao, da ih ima mnogo u banskoj Hrvatskoj; ne, tih ima dosta malo, ali zato imadu mnogo zemlje. Da vam odmah i kažem: U cieloj banskoj Hrvatskoj ima oko trista (300) veleposjednika, a svi zajedno imadu oko jednoga milijuna i trista pedeset tisuća (**1,350.000**) jutara zemlje.

Da bolje razumiete, koliko je to zemlje, ja ću vam to razložiti.

Ciela zagrebačka županija ima jednu tisuću šest stotina i petdeset (1.650) sela i gradova i okruglo do pol milijuna (500.000) duša, — pa još ciela ta županija nema onoliko zemlje, koliko ima onih trista voleposjednika. Drugim riečima: onih trista veleposjednika ima više zemlje nego pol milijuna naroda.

Ili možemo i ovako: Jedno srednje selo, koje ima oko tisuću

(1000) duša, ima obično dvie, tri do četiri tisuće rali zemlje; a jedna srednja obćina u banskoj Hrvatskoj ima po tri do četiri sela i deset do dvanaest tisuća (10.000—12.000) jutara zemlje. To se sve slaže s onim, što rekosmo, da na glavu dolaze po dva do tri jutra zemlje. Toliko dolazi na običnu glavu. Ali na glavu jednoga veleposjednika ne dolazi tri, ni trideset, pače ni trista jutara, nego na glavu jednoga veleposjednika dolazi i preko tri tisuće (3.000) jutara zemlje. Pače damo li svakomu po 3.000, ne bi svi imali ni čitav milijun (ima bi 900.000 = devet stotina tisuća), a rekosmo, da imadu još 350 tisuća preko milijuna. Poprieko bi dakle imao svaki i preko 4.000 jutara, t. j. jedan čovjek toliko, koliko ima ciela jedna manja obćina.

Ali i to je samo poprieko, jer medju ovih trista veleposjednika ima i takih, koji imadu po 200, 300, pa sve do tisuće jutara; drugi imadu po dvie, tri, do četiri tisuće. Ovakvih ima najviše. Ali najviše odnesu oni, koji imadu po 10, 20, 30, pa do 50 tisuća jutara, t. j. koji imadu toliko, koliko cieli jedan kotar sa 25 do 30 tisuća duša. Ovakvih nema ni stotina, pa ipak imadu u rukama po prilici desetinu čitavoga zemljišta u banskoj Hrvatskoj, a svi zajedno veleposjednici drže više nego šestinu čitave zemlje. Pazite: kakvih trista familija drži šestinu, dok trista običnih familija drži po prilici tisuću puta manje.

Ovi veliki i najveći posjedi leže u donjoj (slavonskoj) Hrvatskoj. Tu su najveći posjedi:

Vlastelinstvo Vočin u kotaru slatinskom (posjednici braća Gutmann de Gelse, iz Ugarske), koje ima preko . . 60.000 jut.;
vlastelinstvo Virovitica i Slatina (posjednik knez Schaumburg-Lippe), koja imadu zajedno preko . . . . . 60.000 jut.;
vlastelinstvo Dolnji Miholjac (posjednica grofica Mailath pl. Szökhely, rodj. barunica Prandau) oko . . . . . 45.000 jut.;
vlastelinstvo Pakrac, Buč i Kamensko (posjednik Belgijanac Somszee), koje ima oko . . . . 36.000 jut.;
vlast. Našice (grof Pejacsevich Teodor) blizu . . 35.000 „
„ Vukovar (grof Eltz) preko . . . . . . 33.000 „
„ Valpovo (grof Normann) preko . . . . . 28.000 „
„ Ilok (knez Odescalchi) oko . . . . . . 26.000 „
„ Ruma (grof Pejacsevich Petar) preko . . . 25.000 „
posjed Djakovo (biskupsko) preko . . . . . . 25.000 „
vlast. Kutjevo (braća Turković) preko . . . . 25.000 „
„ Suho Polje (Elemer pl. Janković) preko . 19.000 „
„ Čabuna (Aladar grof Janković) preko . . 16.000 „
„ Moslavina (grof Berchtold) preko . . . . 12.000 „

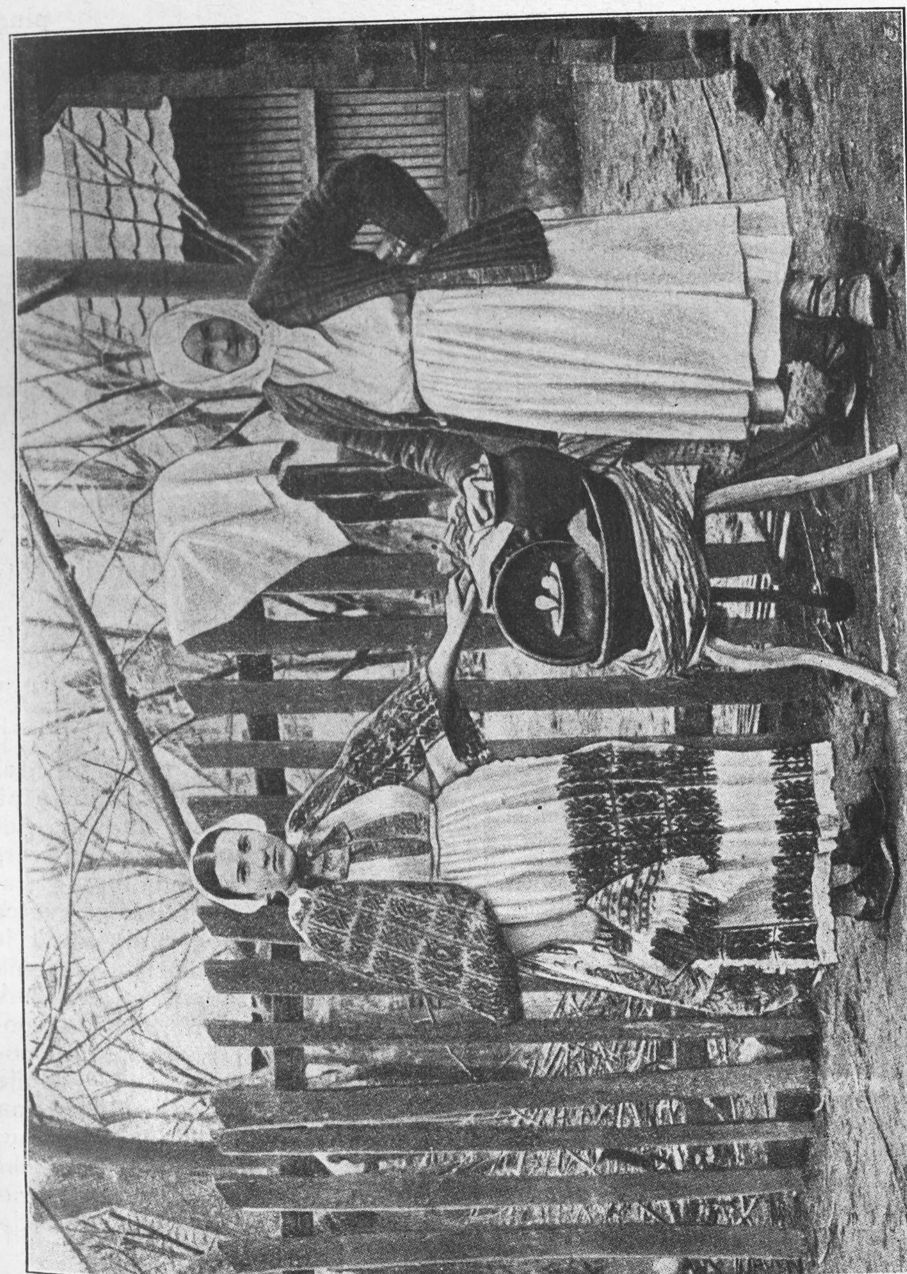
Osim ovih ima više velikaša, koji imadu po deset ili manje od 10.000 jutara.

U gornjoj Hrvatskoj nema toliko velikih posjeda osim državnih šuma u granici. Veliko je vlastelinstvo čabarsko (posjednik pl. Ghiczy) koji ima (gotovo sama šuma) preko 30.000 jut. Zatim je veliki posjed zagrebačkoga nadbiskupa (blizu 18.000 jutara) i kaptola (kanonikâ), grofa Rudolfa Erdödy (Novi Marof, blizu 10.000 jut.), kneza Batyány-Strattmana (u Ludbregu, preko 6.000 jutara), grofova Draškovića (u Vel. Bukovcu, Bisagu i Draškostanu ili „Trakošćanu“), baruna Inkeya (u Rasinji, preko 7.000) i t. d. Po gornjoj Hrvatskoj više su razsijana „malena“ imanja od jedne do tri tisuće jutara, a najviše još manja imanja po 200 jutara pa do tisuće. Na ovim manjima živu naši zagorski plemići, tako zvani „šljivari“, — koliko nisu onih većih i ovih manjih posjeda pokupovali stranci, gdješto i židovi.

Kako je zemlja u kojem narodu porazdieljena, to vrlo mnogo odlučuje i to se jasno vidi u cielom narodnom životu. Po onom, kako smo prije razlagali, možete dosta lako razračunati, koliko bi svojih gospodara moglo živjeti na ovoj zemlji, što je sada drži ono trista veleposjednika. Odbijmo od toga njihovoga zemljišta, t. j. od 1,350.000 jutara, — odbijmo trećinu na šume i neplodno zemljište, ostat će jošte preko 800.000 (osam stotina tisuća) jutara dobre zemlje; razdielimo to sad na komade po 10 do 15 jutara, — eto nam 50 do 80 tisuća svojih gospodara (jer na 10 do 15 jutara prilične zemlje može živjeti dobar gospodar).

Koliko to vriedi, kad čovjek živi na svojoj zemlji, kad nije zavisan od susjeda velikoga posjednika, to se najbolje vidi i kod nas u onim krajevima, gdje nema velikih posjeda, — u primorju, i zagr. zagorju: tu narod naš mnogo više za sebe mari, mnogo više do sebe drži, — on je svoj, kad je na svojemu. Možda nije ni to samo slučaj, što iz ciele donje Hrvatske nema u zagrebačkom saboru nijednoga zastupnika od opozicije.

Ali nije glavno politika. Razdioba zemljišta — to je velika stvar za cieli narodni život i napredak, pa je vriedno, da se o tom još koja kaže, kad se desi prilika.

Posavske Hrvatice iz okolice sisačke.

Mali razgovori.

Naše vile.

Pjeva s njima Juraj Minotić Selski.

Izpovied.

Prosto bilo svakom se zagrievat
Za divote velikoga grada, —
Ja ću samo tebi pjesme pjevat,
Moje selo, kruno mojih nada.
U tvom krilu, što mi duša pamti,
Nije nikad gradski sjaj zablisto;
Ali zato svuda jošte plamti
Stara vjera i poštenje isto.

Prosto bilo svakome veličat
Gradske ljude finome u ruhu, —
Ja ću viek o vama samo pričat,
Što se plugom dovijate kruhu.
Vas zavoljeh, od kad sunce gledam,
Kao da ste krv od moje krvi;
Pa ni danas priznati ne predam,
Da ste za me na tom svietu prvi.

Prosto bilo svakom pjevat slavu
I djevicam, što si predke broje, —
Ja ću svojom pjesmom vjenčat glavu
Samo vama, selske vîle moje.
Kad vas motrim, uviek mi se čini,
Da ste sad-nà sišle sa Karpata;
Po vama se divim tek davnini,
U budućnost vjerujem Hrvatâ.

*

Na seoskom groblju.

Do križa križ, — a svi u okrug niemi,
Ni s kojeg samo da bi slovo sjalo, —
A ipak plien, što ovdje smrt ga spremi,
Svoj častni izvi viek uz plug i ralo.

Il nisu l' možda vriedni uspomene,
Života poviest što si plugom pišu,
A samo oni treba da se ciene,
Što gospodsku si mater milo sišu?

Taštino zemska, s prezira mi sveni,
U grobu da se ne razgnjeve predji!
Ja *vas* pozdravljam, moji *bezimeni*,
Na ovoj tihoj dvaju svieta medji!

Ja vas pozdravljam — i do tala svetih
Svoj klobuk skidam, kô u ime duga;
A misao mi kroz molitvu leti,
Da svega plemstva stup je — plemstvo pluga.

*

Pri žetvi.

Pod kosom i pod srpom
U polju strn polieže:
I hrpa se za hrpom
U vito snoplje veže.

A ovu sladku muku
Začinja pjesma meka —
Pa tomu da se puku
Ne diviš viek do vieka!

Ja ne znam: čemu ljeta
Na umlja vrelu crpah, —
Sva sreća kad već cvjeta
Kraj kose i kraj srpa.

Dom i rod.

„Bog i Hrvati!" Mnogi znate, da se mnogi Hrvati pozdravljaju, svoje listove počinju i rodoljubne govore svršavaju riečima: „Bog i Hrvati!" To čine osobito Hrvati-pravaši, „starčevićanci".

Proti tomu pozdravu ustao je sada već po drugi put u „Katol. Listu" kanonik g. Mat. Stepinac pišući, da je to samo prazna rieč („fraza"), da se tu uzalud izgovara ime Božje, i t. d. Premda toga g. kanonika Stepinca mnogi drže za svetca (a o tom samo Bog sudi), ipak je proti njemu ustao najprije svećenik g. Jul. Nemec, a sada drugi svećenik g. Juraj Tomac, da obrane onaj pozdrav, jer g. kanonik piše, da taj pozdrav — ako se dobro sjeća — nije potekao iz poštovanja i ljubavi prema Bogu, niti iz ljubavi prama bližnjemu, niti iz plemenite ljubavi za hrvatski narod. Na to je g. Tomac odgovorio g. Stepincu i kazao, kako su nastale one rieči, t. j. ovako:

Dne 26. lipnja 1861. godine kazao je pok. Ante Starčević u saboru znamenit govor, u kojem su i ove rieči:

„Narod hrvatski sačuvao si je u svih nevoljah, koje nepravedno trpi od Austrije, još jedno neprocjenjivo dobro, a to je vera u Boga i u svoje desnice. Narod hrvatski veruje, bez da mu itko kaže, da je Providnost (Božja) njemu, koji je tristogodišnje sužanjstvo Austrije preživio, njemu, koji se je u duhu krstjanskom za druge vazda žrtvovao, — lepu budućnost odredila; narod hrvatski veruje, da ta budućnost, to poslanstvo ne bude odkaživati Austrija, nego Bog i Hrvati".

Sad pita g. Tomac g. Stepinca: Jesu li to prazne rieči? — pa još dalje razlaže, kako ovo pouzdanje u Boga, da će pomoći hrvatskomu narodu, ne zaslužuje prigovora.

G. Tomac piše i razlaže pravo. — A vriedno je bilo ovo spomenuti zato, što je žalostno, da se eto sami svećenici moraju braniti od ovakvih prigovorâ njekih svećenika, od kojih nema ni traga onomu pravomu, toplomu i živomu osjećaju za narod i narodnu stvar, a ipak ih njihove starješine drže za dobre, pače uzorne svećenike.

Politika.

(18 redaka zarobljeno)

„Već ne valja ni sabor!" Dok nije bilo sabora, koji daje zakone, vladao je i davao zakone sâm vladar (cesar, ili kralj); tako je još danas u Ruskoj. Ali narod nije bio s tim zadovoljan, jer su vladari vladali samovoljno, — i tako nastadoše sabori. I sviet je mislio: Sad je došao raj na sviet! — Ali se već više godina piše po novinah, da već ni sabori ne valjaju. Eno — bečki sabor godine i godine ništa ne radi, nego se ljudi samo nadgovaraju, svadjaju, psuju, pače po malo i tuku. Tamo se malo primirilo, a onda počelo u Pešti i traje do danas, kako znate: madžarska opozicija (Košutovci) govore bez kraja, a to samo zato, da većina ne uzmogne odlučiti, što hoće vlada. To je obstrukcija. Radi te obstrukcije nije vlada dobila dopusta, da pobire poreze i troši novce; nješto, što je baš nuždno, to i troši, ali ipak pravo ne smije. Ali glavno je: ne može se ništa odlučiti, sabor sjedi badava. „Vidi se po svem, — već ni sabori ne valjaju", ili kako gospoda kažu: „Parlamentarizam ne valja". (*Parlament* je sabor, „parlamentarizam" je saborski posao, saborska vlada.)

Prije nego što vam kažem još koju o tom, čujte ovu: Na zagrebački sabor nitko se ne tuži, da ne valja, jer se u njem ne buči i ne govori bez kraja. Zašto? Zato, što zagrebački sabor ima svoj poslovnik, t. j. svoj red, kojega se mora držati. U tom redu stoji i to: Ako se o jednoj stvari govori tri dana, može sabor odlučiti: „Dosta je!" — i nitko više ne može govoriti. A takvoga reda drugi sabori nemaju, i zato se tamo može govoriti — bez kraja. Još ima u tom redu i to, da predsjednik može „uzeti rieč", a sabor može izljučiti vikača. U drugim saborima ni to nije tako, ili ako ima što slično, — riedko se u drugih saborih uzima zastupniku rieč, a gotovo nikad nikoga ne izključe iz sabora.

(zarobljeno)

— Treba još dodati, da poslovnika ne kroji saboru ni kralj, ni vlada, nego sabor sâm sebi daje red.

A sada: je li zbilja istina, da već ni sabor ne valja?

Nije istina. — Sabor, kakav bio da bio, to je još jedino mjesto, gdje se može sve kazati, a da ti nitko za to ne smije ništa. To je velika stvar. A još je veća stvar, što se to ne smije ni zarobiti, ako se natiska.

(8 redaka zarobljeno)

Slovjenski sviet.

Rusi, Turci i starčevićanci. Na Rusku gleda cieli sviet, i to ne samo radi njezine jakosti i veličine, nego i radi njezine knjige, jer su ruski pisci danas prvi i medju prvima na svietu. A po veličini svojoj ima Ruska posla s cielim svietom: U Evropi se dotiče Švedske, Njemačke, Austro-Ugarske i Rumunjske; u Aziji se dotiče Turske, Perzije, a osobito Kitaja, Japana i englezkih naselbina, a preko mora joj je na iztoku susjedica Amerika. Takvoga carstva još nije bilo na svietu. Nije dakle čudo, što sav sviet na nju gleda, a još je manje čudo, što svatko gleda drugačije: jedan se boji, drugi se raduje njezinoj sreći i veličini.

Ali danas nisam nakanio o svem tom govoriti, nego ću spomenuti samo ovo:

Proti Ruskoj pišu gotovo sve madžarske i njemačke novine, a od hrvatskih „Hrvatsko Pravo“. Nedavno su te naše novine napisale baš onako ljuto i otvoreno proti Rusu: da je Rus „bizantinac“ (t. j. lukavi i podmukli prevrtljivac), da traži samo svoju korist, da samo buni pravoslavne i slovjenske narode na Balkanu (Grke, Rumune, Bugare, Srblje, Crnogorce) proti Turčinu, a kada dodje do gusta, onda ih ostavi na cjedilu. Bila je tu napisana i gdjekoja istinita i pametna. No za koji dan pišu iste novine: Već smo kazali, da bi nama drago bilo, što se bečki cesar veže s Rusom, samo kad nijedan ni drugi ne bi išli za tim, da otimlju zemlje. Većina narodâ pod bečkim cesarom — to su rodjaci ruskomu narodu (t. j. svi su Slovjeni), pa bi mogli postati dobri susjedi, a s vremenom i od srca prijatelji, jer jedni drugima ne stoje na putu.

Njegda smo znali čitati u tih novinah, da to rodbinstvo medju njekakvim slovjenskim narodima ništa ne vriedi; pače te novine nisu htjele tih naroda zvati jednim imenom „Slovjeni“ ili „Slaveni“; slavensko rodbinstvo, „slavenska solidarnost“ (t. j. sloga) — da je to samo petljanija, da se hrvatski narod zasliepi, sâm na sebe zaboravi i sam sebe zapusti gledajući u tu „slavensku maglu“ i nadajući se od nje spasu.

I tu ima gdjekoja misao, koja se ne mora odmah odbaciti. Istina je na pr., tko ljubi Ruse, da ne mora biti prijatelj ruske vlade i njezine politike; istina je, da nije pametno nadati se, da će Rus „osloboditi“ Hrvate, i to bez naše brige. — Ali je naprotiv jako i jako sumnjivo, kad hrvatske novine pišu proti Ruskoj na vlas tako, kako pišu njemačke i madžarske novine. To bi doduše mogla biti i igra, i to ovakva: „Nemojmo mi Hrvati pokazati Niemcu i Madžaru, da smo mi prijatelji Rusu te da jedva čekamo, dok dodje te nas tobože „oslobodi“; ne tako, jer će naši neprijatelji biti još više proti nama, i još će nas potvarati, da s Rusom protiv njim nešto snujemo“. — Meni se ne bi svidjala takva igra, za pravo: takva politika.

Ali ja mislim, da naši starčevićanci pišu proti Ruskoj s tri razloga: prvo radi pok. Starčevića, koji je takodjer dugo pisao proti Ruskoj, a nije zbilja ništa držao do „slavenskoga rodbinstva“; drugo zato, da ugode muslimima u turskoj Hrvatskoj; treće zato, što Rus voli Srbljinu, nego Hrvatu. Ono drugo čine zato, što je Rus najpogibeljniji Turčinu, a naši muslimani još dosta gledaju na Tursku i njezina sultana, koji je glava njihove vjere.

O svem tom nije dosta mali razgovor, ali za danas mora biti dosta. Jedno samo treba svakako još danas da spomenemo, a to je ovo: Ove starčevićanske novine pišu ovih dana, kao i druge novine, i o dogadjajima u Turskoj: o Bugarima i Turcima. Tu je još sumnjivije, što ove hrv. novine brane Turke — opet na vlas tako, kako ih brane Niemci (najdeblji turski prijatelji), a i Madžari. Ja to čitam i sve mislim: E, ljudi božji, — dajte ipak mirno prosudite, što pišete. Ta mi Hrvati, hvala Bogu, znamo, što su Turci-Osmanlije i njihova vlada! Tko će znati, ako mi ne znamo! Pa ruku na srce, — može li se onako pisati?! Je li moguće, da Hrvat, taj stoljetni i stoljetni stražar pred Turčinom, danas piše, da je svemu zlu, što ga je prepatio od Turčina, — da je svemu tomu bio sâm kriv, jer je Turke dražio, a oni su samo „nješto radikalno“ pravili red?! Onda je laž sva naša stoljetna borba i muka! Laž! Laž i kleveta! Laž i kleveta, — kao što je laž i kleveta sve ono, što se danas piše za bugarske muke i tursku silu!

Ne, to ne mogu i ne smiju od svoga naroda tražiti hrvatski muslimi, da sam sebe tjera u laž. Mi njih možemo i moramo ljubiti kao braću, — ali razlikujmo ih za Boga od Osmanlijâ i osmanlijske vlade!

Ali i bez obzira na sve to — onakva obrana, kako „H. P.“ brani današnju tursku vladu (vladu!), i oni čini, koje brani, i one rieči, kojima brani, — ne, ne ću kazati, što je to. Kažem samo: I najbezobzirniji diplomat, kojemu čovječje meso nije ništa drugo nego politički materijal, — i on bi se danas zastidio ovakve obrane.

„A što su Rusi poklali ovih dana na stotine židova u Kišenjevu, parali ih, vadili im crieva i nadievali trbuhe perjem, — što veliš na to?“

Zlo su uradili. Ali pisanje „H. Prava“ nije valjda osveta za židove!

Gospodarstvo i zdravstvo.

Plug za ogrinjaje (ogrtanje) kukuruza nije onako dobar, kako ga je „Dom“ nedavno hvalio. To mi kaže jedan gospodar, koji sam ore; kao što mi je taj plug hvalio drugi gospodar, koji je tim plugom radio i još radi. Ovaj gospodar, koji je proti plugu, kaže, da za pet metr. centi urodi *manje* na rali zemlje, ako se ogrinja plugom. Istina je, kad se mašinom sije i plugom ogrinja, ima više stabala (batava) i posao ide brže, ali obradjeno nije nikada tako kao rukom.

Proti sušici. Kr. vlada u Zagrebu izdala je propise, kako se treba čuvati i liečiti od sušice, strašne te bolesti, od koje pogiba toliko svieta, osobito u gradovih. Glavno, na što tu treba paziti, jest to, da sušica prelazi od čovjeka na čovjeka, t. j. sušice se možeš zadobaviti. Kako? Tako, ako ti u usta (ili na otvorenu ranu) dodje *slina* sušičava čovjeka, ili prašina, u kojoj se posušila takva slina. Zato se treba čuvati pljuckanja po podu (po zemlji) u sobi, gdje se slina može posušiti i u prašini dići; bolesnik neka pljuje u posudicu s vodom. Treba — dabome! — i na to paziti, s kim se ljubiš (cjelivaš), jer možete i tako oboje nastradati.

Glasovi iz naroda.

Iz Vidovca (u Medjumurju). „Vriedno je, da ov' moj maleni dopis pročita cieli naš kršćanski puk.

Ne znam, kako bi Vam od zadovoljstva rekao, nego prvić čestitam našega velečastnoga gospodina župnika, koji su nam velika svieća i desna ruka, koja neka nas i na dalje vodi. Živjeli s nami više sretnih i zadovoljnih godina!

Mi siromašni mali zanatnici slogom i s pomoćju božjom i s darmi dobrih darovnika dokučili smo do toga, da smo mogli jednu liepu uspomenu postaviti u našu sv. crkvu, to jest zastavu, na kojoj se vidi slika Srca Isusova i B. D. M. sv. čisla.

Preliepa i zadovoljna svečanost je protekla na 26. travnja, na kojoj svečanosti je prisustvovala i susjedna banda i veći broj djevojčica u bieloj opravi. Na trgu pred sv. Trojstvom se je izvršio blagoslov, onda se je njekoliko zlatih čavla zabijalo: prvoga naš veleč. g. župnik u ime Nj. svetošti rimskoga oca pape; drugoga kumica, vrla i pobožna katoličanka, vrloga i dobroga katolika Roka Bujana supruga Mara: ona u ime Nj. Veličanstva kralja; trećega glavar družtva Jakob Petrić u ime nadpastira Jurja Posilovića; četvrtoga moja malenkost u ime našega ministarstva. Onda je kumica privezala dar zastavi, t. j. pantlik, onda se je zastava digla i druge su joj načinile tri naklona. Onda je bilo još malo govora, gdje je moglo kucati svako srce. *Roko Horvat.*"

Iz Soluna u Macedoniji dobili smo pismo od predplatnika našega Antuna Aranze. On je tamo dospio kao mornar na jednom parobrodu Nj. Veličanstva, a zašto su ti parobrodi (Habsburg, Wien, Budapest i Magnet) došli pod Solun (prijatelj Aranza piše: *Salunić),* „uzrok taj najbolje znade ratno ministarstvo". — Liepo opisuje svoj put iz Pulja (u Istri), kako su „hodili uzduž mile moje Dalmacije", koju je on „pomnjivo gledao i vruće joj pozdrave šiljao. A kad sam bio izpod mog rodnog mjesta, Novoga, bilo mi je da puknem od muke, kad pomislim, što sam u njem uživao, dok sam siromašna oca služio... Uzkliknuo sam: Liepa moja Kaštela, ako Bog dâ, da vas se opet dobavim, znat ću vriednost slobode i domovine uživati". — Dalje piše: „Kad smo u Salunić došli, nije bilo nikoga osim turskih brodova, a odmah sutra dan su došli dva talijanska ratna broda, a 5/5 opet druga tri, a kažu, da će doći i još brodova. U luci Salunića našli smo jedan francuzki izgoreni parobrod, koga neki kažu, da su Turci zapalili. Na 6/5 u jutro došao je veliki turski parobrod pun vojnika turskih od suha; bilo ih je 2 bataljuna i svaki pod svojom muzikom je odmaširao u Salunić. — Ovo sve naše putovanje od Pulja do ovdje vidio sam snieg po planinama, pa evo ga i danas (7/5) vidim i čudim se, jer je preko dneva dosta vruće... Imao bi vam još mnogo pripoviedati, ali jedno — nemam vremena, a drugo — olovka slaba. Dakle pozdrav i živjela Hrvatska, i živio svaki pravi Hrvat, i živjela sloboda! Vjerujte mi, sada je... dobro poznajem... A doskora, kad u Pulj dodjem, naručit ću iz našeg hrvatskog središta mojih milih hrvatskih knjiga, u kojim najviše uživanja nalazim".

Hvala za pismo i Bog vam se dao zdravo povratiti u dragu domovinu!

⋙ NOVINE ⋘

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Što se dogadja po banskoj Hrvatskoj, to vi mnogi bolje znate od nas u Zagrebu, jer novine... Čujemo i mi ovdje dosta i čitamo koješta, ali —

Radi toga, što se pod Banom dogadja, bilo je govora i u ugarskom saboru u Pešti. Ne znam što bi vam od toga smio javiti, pa ne ću ništa.

Skupština čiste stanke prava ne će se obdržavati dne 7. lipnja, kako je bilo nakanjeno.

Predsjednik hrv. stranke prava, g. dr. Bresztyenszky, molio je „Katol. List", da tiska jedno njegovo pismo radi one stvari, što je pokrštena ona muslimka („turkinja") u Bosni. „Kat. List" nije htio da tiska to pismo; valjda i zato, što g. dr. Bresztyenszky u njem kaže, da ne odobrava, što je muslimka pokrštena, osobito, što su joj pokrštena mala djeca. — To je vriedno zabilježiti, jer je g. dr. B. poznat kao vrli i vjerni rimski katolik, pa se ipak u svem ne slaže ni s g. nadbiskupom Stadlerom, ni s. „Kat. Listom".

Madžarske novine, koje bi pisale za Hrvate, trebalo bi da mi sami izdajemo u Pešti, — piše „Obzor". To bi trebalo zato, što premnogi Madžari ništa ne znadu, što smo i kakvi smo mi Hrvati, pa zato koješta misle, govore i pišu o nama. — Ja sam na to već mislio, pa sam dao već pred dvie nedjelje prevesti na madžarski jezik cieli 7. broj „Doma"; sad još treba da napišem sprieda poruku, pa će onda u Peštu u tisak, neka Madžari čitaju.

($1\frac{2}{3}$ redka zarobljeno)

Za hrvatsku misu poći će iz dalm. Hrvatske za koji dan poslanstvo u Rim k papi, da ga umoli, neka je ne dade zatirati.

Od hrv. svećenstva čuje se u novinah sve to više glasova za slobodom, za boljim i pravednijim redom. Tuže se naime svećenici, da njihovi poglavari ne mare mnogo za seosko svećenstvo, da ne postupaju svagda pravedno, da seosko svećenstvo gdjegdje živi oskudno, a drugdje ima previše, osobito oni viši i najviši. Čuo se i taj glas, neka bi se svećenici ženili, jer je težko na gospodarstvu bez žene. — Ovi su se glasovi ponovili, kad se i kod nas dočulo, kako samovoljno postupa sa svojim svećenicima nadbiskup Kohn u Olomucu (u Moravskoj), radi čega je bilo govora i u bečkom saboru. (Taj je Kohn od židovske familije, ima dohodaka više milijuna na godinu, a ipak je, pišu novine, potezao sirotinju na sud radi malih stvari. Svećenike, koji su proti njemu pisali, dao je zatvoriti, i to prave i krive, pišu novine. Prigovaraju mu i svećeničke novine.) Zato se diže glas i za to, da se uredi sud za svećenike, pa da biskup ne bude sâm tužio i sudio. — Drugi se svećenici strašno ljute na ove glasove.

Trebalo bi, ja mislim, da i narod pristane uz svoje svećenike u svakoj pravednoj i razložnoj stvari, osobito da kaže svoju o tom, kako bi najbolje bilo, da se urede župnički dohodci i njegovo gospodarstvo, a uklone zapreke, koje svećeniku smetaju i u zlo ga tjeraju. Mnogi dakako ne će ni da čuju o tom, da bi tu i narod imao rieč za svoje svećenike.

Pod bečkim cesarom.

U Ugarskoj sveudilj jednako: opozicija ne dade dalje, ne će da popusti, a ne popušta ni vlada, ni većina. Dne 11. ov. mj. došao je u Peštu kralj s dvorom svojim, pa se mislilo, da će se onda stvar urediti. Nieki su mislili, da će vlada popustiti, pa da će odustati od povišice za vojsku. — K domaćoj neslozi madžarskoj došli i nemiri u susjednoj Hrvatskoj, pa i to zadaje Madžarima brige; njeki od njih kažu: Kadgod smo mi Madžari u neprilici, Hrvati su proti nam, a sve ih to Beč buni i diže na nas.

Ni u bečkom saboru nije mnogo bolje; ne buči se doduše, ali nitko nema prave volje za kakav državni posao: svaki bi k sebi. Vlada je ipak njemačka i sve ide dalje po starom.

Za državu bečkoga cesara napisale su jedne talijanske novine, i to službene, — da bi se mogla raztepsti, pa da se je Talijanska s Englezkom već dogovorila, kako bi se to podie-

lilo. Na to bi se moglo koješta reći, ali svakako i to, da su Talijani malo prenagli.

Po tudjem svietu.

U trojni savez svezana je država bečkoga cesara, Njemačka i Talijanska. Sad novine pišu, da je Talijanska odstupila od toga saveza te da se približuje Englezkoj i Ruskoj. Englezki je kralj bio nedavno u posjetima kod talijanskoga kralja, a isto tako i dajč-kajzer, pa kod zdravice nisu ni spomenuli bečkoga cesara ni njegove države. — Rusu se talijanski kralj približuje po prijateljstvu svoga tasta, kneza crnogorskoga.

Na dalekom istoku moglo bi biti rata, i to radi toga, što Ruska radi u kitajskoj zemlji Mandžuriji kao u svojoj kući, a Kitaj joj je dopustio samo to, da gradi u njoj željeznicu. Neprijatelji ruski pišu sada, neka Japanci navieste rat Ruskoj i hrabre ih, da će pobiediti, jer Ruska ima u Aziji samo do 100.000 vojske, a Japan ima više, i to izvježbane vojske, koju vježbaju Niemci (oni su i u svem drugom japanski učitelji). Zato Ruska gleda, da ovdje na Balkanu bude mir, jer ne može na dvie strane.

Razne viesti.

Englezki kralj Eduard, kad je nedavno bio u Rimu kod talijanskoga kralja, posjetio je i papu. To je, kažu, poslie 900 godina prvi engl. kralj, koji je pohodio papu. „U dvorištu tri kumpanije Palatinske (papinske) garde izkazaše kralju vojničke počasti. Parada je stajala pod komandom grofa K. Pecci, nećaka sv. Otca. Prvi put iza god. 1870. razvile su sada papinske kumpanije svoj vojnički stieg (zastavu) . . . Uz stepenice prema papinskim odajama izkazivalo je kralju počasti drugo vatikansko (papinsko) dvoranstvo. U klementinskoj dvorani izkaza mu vojničke počasti švicarska garda. I u drugih dvoranah činila je vojničke počasti papinska žandarmerija i plemićka garda . . . Papa dočeka kralja na ulazu u svoju radionicu. Vrata su na to zatvorili, a pred njih postavili stražu. Za ovaj doček odstranjeno je priestolje iz sobe, a mjesto njega su bila priredjena dva jednaka stolca. Što su se razgovarali ne zna se. Kralj je bio upravo zanesen takovim dočekom . . . i s velikim zanimanjem divio se *sjajnoj starinskoj nošnji papinske garde*“.

Tako piše jedan katolički list („Vrhbosna“). Ali *„sjajna garda“* imala bi biti valjda posljednja stvar, kojoj bismo se imali diviti kod pape. A i za tolike vojničke počasti, straže i žandarmeriju valjda bi bilo dosta i manje zanesenosti.

Grgo Martić, fratar i pjesnik hrvatski u Bosni, starac od preko 80 godina, koji je mnogo toga doživio i proživio još pod turskom vladom, — sprema se na drugi sviet, kako piše u pismu jednome prijatelju. Mnogu li će sa sobom ponieti u grob!

U gradu Petrinji slavit će se skoro spomen na godinu, kad je utemeljen taj grad. Bilo je to pred 311 godina, kad je turski Hasan paša zidao Petrinju, i sa slavom unišao u novi grad dne 1. svibnja 1592.

Za obitelj pok. Ivana Pasarića sabiru Hrvati u svim krajevima darove i šalju u Zagreb, odakle se šalje pokojnikovoj udovici.

U Solunu (u turskoj Macedoniji) bacili su ustaše od 28. travnja do 1. svibnja čitavu noć dinamitne bombe (praskavice) po ulicama medju vojsku i na kuće. Prije toga su pogasili sve svjetiljke, a vozili su se u kočijah. To su bile strahote! U tami viču i jauču ranjenici, a sve što može, bježi na sve strane. Vojska i žandari tuku i ubijajaju, do koga dodju. Na sve strane nasta požar.

Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ

Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 10. | U Zagrebu, u četvrtak, 28. svibnja 1903. | **God. 4.**

Broj I. 706. ex 1903. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom“ od 14. svibnja 1903. br. 9. i to: 1) Iz članka »Tko bi sve ljude složio«: »Eto vidite« do »Zašto je to!« 2. Iz rubrike: «Politika« a) čitavu prvu vijest zajedno s naslovom. b) iz viesti »Već ne valja ni sabor« od riječi: »A to je« do »gorega«; zatim od riječi: »A ono« pa do konca vijesti. 3. Iz rubrike: »Novine« u vijesti »Madžarske novine« od riječi: »Bit će« do konca vijesti tvori učin prestupka § 300 i 302 kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom“. Razlozi: Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja — odnosno potiče stanovnike državne jedne proti drugim na razdore neprijateljskee što tvori učin prestupka, označenog u § 300 i 302 kz. Presuda osniva se na § 6. i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 17. svibnja 1903. Rotter

I. 781. — 1903. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. državnog odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu »Dom« od 14. svibnja 1903. broj 9 i to: Čitavi članak pod naslovom: »Čija je zemlja u banskoj Hrvatskoj« zajedno s naslovom: tvori učin prestupka § 302 kz. S toga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa »Dom«. Razlozi. Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti na neprijateljstva proti pojedinim razredom društva gradjanskoga što tvori učin prestupka označenog u § 302 kz. Presuda osniva se na § 6 i 12. t. z. i § 32. 33 i 34 t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, 27. svibnja 1903.

Rotter.

»Domovim« čitaocima i prijateljima.

Ovo je drugo izdanje 10. broja „Doma“. Prvo izdanje izašlo je na vrieme, ali je bilo zarobljeno, a što je zarobljeno, javljeno je — radi duhovskih blagdana — istom na duhovski ponedjeljak po podne poslie 5 sati. Zarobljeno je mnogo, medju ostalim cieli drugi i treći razgovor pod naslovom: „Hrvati pred 100 godina“ i „Paragraf 13.“, zajedno 6½ strana, a osim toga i više drugih stvari. Da ne šaljem biela papira (jer to možete dobiti i u papirnici za mnogo manje novce), trebalo je nješto drugo napisati. Ali tko će zlovoljan pisati! Zato oprostite, što vam iza prvoga razgovora donašam one Izjave. Sve je dobro znati. A osim toga kaže njemačka jedna riječ: „U nuždi vrag jede i muhe“.

Neka ne budu zlovoljni naši prijatelji ni na to, što su i veliki i mali razgovori krnjasti, pa se možda pravo ne razumiju. U obće pak treba svi da budemo strpljivi i — pametni.

Zašto »Dom« — kažu — »ne trpi gospode«?

Tko duže vremena čita „Dom“, lako je mogao opaziti, da njekako ne trpi „gospode“, da ih njekako krivo gleda. Mnogi su to „Domu“ prigovarali, pa kažem po duši, — nije mi lako bilo, osobito kad bi me tko pograbio ovako: „Pa i ti si gospodin!“ premda ja nisam „gospodin“, a ima, hvala Bogu, i više ljudi, koji nisu „gospoda“, premda im sav sviet kaže, da jesu. Ali to sad ne ću razlagati.

Ali najteže mi je bilo ovo: Ja znam, da ne mrzim nikoga zato, što je on to i to, nego zato, što je on takav i takav, pa bio on pop, bio grof, bio seljak, bio zanatnik, bio trgovac, ili tko drugi. Meni je težko koji put napisati štogod proti Niemcima, ili proti Madžarima, ili proti Talijanima, — da ne bi tko pomislio, kako ja opet pišem proti njima zato, što su oni Niemci, Madžari, Talijani, i kao da oni ne bi mogli biti dobri ljudi, te kao da baš moraju biti naši naprijatelji. A ipak ima nješto kod gospode, što ja zbilja ne trpim i što mi je baš mrzko. Ja sam dugo o toj stvari po duši razmišljao, pa se upravo čudim, kako mi nije odmah došlo na pamet, što ću vam sad kazati.

Ja sam prilično putovao po svietu. A znate, da čovjek uzima sa sobom na put kakav torbak, u kojem gospoda doduše ne nose sira i kruha, nego kojekakve potrebštine: rublje, odielo i drugi sitnež, što čovjeku uztreba na putu. Toga se svega nakupi, pa torbak bude ne samo pun, nego i težak, da ga imaš što i podignuti. Da gospoda ne moraju sama prtiti i prenašati svojih torbaka u željeznička kola, pa opet iz njih, imadu za to na svakoj željezničkoj postaji (štaciji) posebni ljudi, što bi ih ja nazvao „poskoci“ (a zovu se „tregeri“, t. j. nosci ili nosači): taj poskoči i za čas prenese dva i tri torbaka (kofera, kovčega), pa eto mu 15 do 20 novčića, a možda i više. Kako drugoj gospodi, tako su ovi „tregeri“ i meni prenašali na putu moje torbake, i ja bih mu mnogo puta bio dao i više, nego što ga ide, samo da u onoj vrevi i navali svieta ne prtim svojih stvari, pa da sam što prije napolju izmedju svjetine, a onda na mjestu, kuda me put vodi.

Ali sad evo da vam kažem! Na manjim postajama nema takvih nosaca, a osobito ih nema u manjim primorskim gradovima, u lukama, gdje pristaju brodovi. Mjesto njih stoji tu sva sila djece, dječaraca, sve od 10 do 12 i više godine. I da vam odmah kažem: Tu se vidi ono, što ja u gospode ne trpim. Čujte me samo! Vidim ja, kako se kržljav i mršav dječarac previja pod težkim torbakom, tako, da mu jadnomu drhće svaka slaba mišica i žilica, — a za njim ide gospodar toga torbaka lijepo polako špancirajući i ne mareći, što se onaj jadni stvor svija i previja pod njegovim teretom, a za jadnu koju krajcaru. Priznajem, i ja sam jednom od navade bio tako podao svoj torbak takvomu dječarcu, — ali kad sam vidio, — ne ćeš, rekoh.

(Zarobljeno 4 redka.)

Vi me možda ne razumijete. Ali što ću vam ja! Ja vam ne mogu drugo reći, nego ovo: Boga ni duša nema, tko svoje gospodstvo gradi na tudjoj muci, na tudjoj sramoti. Nitko nije gospodin, ako nije sâm po sebi gospodin, t. j. gospodin po ljubavi, po poštovanju i po časti, koju mu ljudi od srca daju i nudjaju.

Reći će tko, da takvoga gospodstva nema. A ja kažem, da ima, pa ću vam kazati istinski primjer. U jednom selu umro seljak, pa treba, naravski, da ga sahrane. U onom je kraju običaj, da mrtvaca voze na groblje samo konji, i to četiri konja, — barem dok je bilo konja, a onda ih je još bilo. Ali seljani ne dadoše, da toga pokojnika voze na groblje konji, — nego ga odnesoše seljani sami, — da mu tako izkažu čast, još i po smrti. Nije nikako tamo običaj, da bi mrtvaca nosili, — a ovoga su nosili, sami su došli na tu misao. I to je, vidite, pravo gospodstvo, pa bilo i po smrti, kad i jest svako gospodstvo najčastnije, najdostojnije.

„Vidim, ti bi htio, da ljudi već na zemlji budu svetci i angjeli.“

Ne bih ja baš to htio, premda ne bi zlo bilo i to htjeti, samo kad bi moglo biti. Ali ja znam, da to ne može biti, pa zato ja to i ne ću. **(zarobljeno 6¾ redaka)**

Povratite se, molim vas, k onomu jadnomu dječarcu, što se svija pod tudjim torbakom. Što sam ja, da ono jadno stvorenje meni nosi moj torbak, a ja ga mogu tri puta lakše ponieti! „Ja sam gospodin, meni se to ne pristoji!“

Tako! Dakle samo zato, što ti hoćeš da budeš gospodin, —

(zarobljeno 3 redka)

A znate li, kako mi se to čini? Čujte! Na stotinu načina kuša kukavac čovjek, da poveća, uveliča i ukrasi svoje maleno tielo: za taj je posao oplienio već čitavu božju zemlju: iz utrobe joj vadi zlato i drago kamenje i meće na sebe; ubija medvjede i vukove, odire im kožu i meće na sebe, — ne samo zato, da se obrani od zime, nego poglavito zato, da uveliča golu svoju kožu; sve je božje ptice operušao, od orla i sokola do maloga kolibra, — i sve meće na sebe. Prosto mu bilo i to! To je u zloj naravi čovječjoj. Po toj zloj naravi, čini se, čovjeku najviše godi to, kad mu i čovjek služi onako, kako mu služi živina. Ta zna se, na žalost, da je bilo ljudî (ako su to bili ljudi!), koji su najvoljeli piti iz čaše, načinjenje od čovječje lubanje! —

(zarobljeno 3¼ redka)

Izjave o položaju u Hrvatskoj.

Pripomenak.

Običaj je, da velike i na glasu novine šalju svoje ljude, novinare, po svietu — na razgovore, i to o velikim stvarima. Dodje takav čovjek, novinar, kojemu čovjeku na glasu (a ne samo komugod), kaže: ja sam taj i taj, — a ovaj odmah znade, po što je novinar došao. I onda, ako je domaćina dobre volje, — onda se razgovaraju. To se zove intervju (a piše se interview). To je englezka rieč (znači „sastanak“), jer su englezki i američki novinari prvi počeli tako političare izpitivati, što misle i što kane.

Ima političarâ, koji ne vole ovakvoga „intervjuva“; ali većina ih želi, da im dodje, pa da mu kažu ono, — što ne misle, t. j. da zametu i zapletu trag svojim osnovama i da svietu sasiplju prašine u oči. Gdjekoji si znadu i naručiti ovakvoga novinara.

U Beču izlaze strašno velike njemačke novine „Neue Freie Presse („Noe fraje prese“, što znači: „novi slobodni tisak“). Jedan je broj tih novina velik kao tri, četiri i više brojeva „Doma“, a izlaze svaki dan, pa ipak nisu prema veličini tako skupe, — jer imadu mnogo pretplatnika (40 do 50 tisuća! — kažu. Kad ćemo mi Hrvati imati barem na pol takve novine!).

Od tih novina došao je dne 27. svibnja u Zagreb jedan novinar po imenu Singer i razgovarao s više ljudi: s Banom, podbanom Krajcsovicsem, pa i s Hrvatima: s predsjednikom kr. stola sedmorice Spevcem, s predsjednikom akademije Smičiklasom, s odvjetnikom i zastupnikom Derenčinom, itd.

Svaki je od ovih rekao, što misli o „položaju“ u Hrvatskoj, t. j. zašto je ovako, kako jest, i što bi moglo biti. Ove su Izjave doniele i „Nar. Nov.“ dne 2. lipnja u posebnom prilogu. Mi u malom „Domu“ ne možemo donieti svih tih Izjava (nisu ni „Nar. Nov.“ svih doniele; izostavile su Derenčinovu i Crnkovićevu), pače ni jedne čitave ne možemo donieti. Ali svakako ćemo donieti toliko, da uzmognete razumjeti glavnu stvar. Ni tumačiti vam ne ću ništa, nego čujte, što je tko rekao tomu Singeru:

Izjava Banova.

„Sad mi se položaj prikazuje posve drugačiji, nego na početku pokreta, kad je bilo demonstracija samo u pojedinim mjestima u času, kad su se frakcije hrvatske opozicije sjedinile na zajednički rad, pa je trebalo da dadu neki znak života. Tu im se je sama po sebi nametala financijalna nagodba s Ugarskom, pa su odlučile, da se njome posluže, a taj je izbor doista bio spretan. Tâ nagodba čeka već šest godina, pa je naravno, da je sviet postao nervozan (nemiran) i pitao, što će biti od toga. Nije bila nervozna samo opozicija, nego cielo pučanstvo. Na tom osnovu počeo je pokret, pa je došlo do skupština i demonstracija. Ovdje se je točno ponavljalo ono, što se je dogadjalo u Budimpešti. Socijaliste, koji su pod vodstvom svojim drugova u Pešti, iznieli su zahtjev, da se uvaži i njihov program, jer inače ne će učestvovati u pokretu. Tako je bilo u Zagrebu i u Osieku. U skupštinske rezolucije primljeni su prosvjedi proti vojnim osnovama i neke druge socijalističke želje. Opozicija se nije usudila, da socijaliste odbije, ali ovi kašnje ipak nisu više učestvovali u skupštinama, osim iznimice. Unatoč tome oni su podupirali agitaciju; tako su dielili u Pešti štampane, takodjer proti mojoj osobi naperene brošure i inače podržavali agitaciju. Kašnje su se mogli točno razabrati tragovi izvjestne sveze izmedju ovdješnje i peštanske opozicije. Vidjelo se, kako se obje strane podupiru. Ovdje se je htjelo prouzročiti meni neprilika, a u Pešti ugarskoj vladi. I to se je dogadjalo u isto vrieme s obstrukcijom u ugarskom saboru, koja je u velike okuraživala ovdješnju opoziciju, koja je mislila, da sad valja napeti sve žice, jer je ugarska vlada obstrukcijom spriečena, da snažno napravi mir; sada da je vrieme, da joj se popusti, a na koncu mogao bi doći i drugi ban, koji bi gospodu manje poznavao, jer sa mnom — to znadu gospoda — ne mogu tako lako na kraj izaći. Što se više položaj u Pešti zapletao, to je žešća bila ovdje agitacija. Ta zajednička akcija trajala je tako dugo, dok se nisu krivnjom jednog činovnika u križevačkom kotaru pojavili pravi anarhistički dogadjaji. Pokret je i ondje bio s početka čisto politički, ali je poprimio vrlo neugodan značaj, te se napokon naperio proti sigurnosti života i vlasničtva. To je dozvalo k sviesti prije spomenuti dio ugarske oporbene štampe, te je ona počela uzmicati i postala opreznija. Na koncu je demonstracije objasnila podpuno spremljena osnova ustanka u cieloj zemlji.

Sad smo napokon pojmili, zašto se ovdje bez ikakvog očitog razloga neprestano demonstrira. Zagrebačko je obćinstvo zalud pitalo za uzroke, a i oblasti nijesu bile o tom na čistu. Mi smo bili uvjereni, da će nešto još doći, što će objasniti stvar. Dne 9. svibnja imala je provaliti revolucija u cieloj zemlji. Bila je točno naviештena. Došle su razne proklamacije. Na sreću se je za osnovu u pravo doba saznalo, pa su se mogle sve oblasti obaviestiti, da zaprieče daljnje zlo. To je bilo tim lakše, jer u pučanstvu nije bilo uvjeta za ustanak. I ako se mora dopustiti, da poradi raznih neriešenih pitanja ima nezadovoljstva, što ga težki gospodarstveni položaj podhranjuje, ipak nema traga onomu dubokomu nerazpoloženju, koje može narod dovesti do prevrata, osobito se

takav prevrat želi izazvati dieljenjem proglasâ. Račun dakle nije bio izpravan i zato nije mogla osnova uspjeti, premda su namjere začetnikâ bile najozbiljnije. Tko su ti začetnici prevratne osnove, to još nije konačno ustanovljeno. Ali svakako su za nju znali priredjivači, koji su pokret dotle vodili. Do onog časa, kad se je osnova doznala, svećenstvo, koje je u našem političkom životu prilično živo, svakako je bar agitaciju ohrabrivalo, ako nije dapače sudjelovalo pri poticanju pokreta. Ono je spadalo medju agente političkog rovarenja, — a generalni štop čitave akcije sastojao je od t. zv. mladohrvatske stranke, u kojoj su većinom svršeni pravnici, koji još nemaju stalnog životnog položaja, a za častnike im služe sveučilištni djaci, dapače i pojedini gimnazijalci.

Ali se mora naglasiti, da baš ovi elementi nemaju nikakvog upliva na seljačko pučanstvo, koje je u prvom redu imalo poslužiti kao orudje, da se osnova izvede. Ipak se je uz začudjenje pobudio i strah, jer je bilo ljudi, koji su očekivali ustanak. Nitko nije pravo znao, što bi se moglo dogoditi. Doista su u tom povodu nastale izvan Zagreba neke male demonstracije, ali su samo u primorju u jednom mjestu zahvatile veći obseg, te su radi nespretnosti jednoga sudca pušteni na slobodu neki uapšenici, koji su ugrozili sigurnost željezničkog prometa. Okuraženo tim uspjehom, dobilo je pučanstvo čitavoga kotara volju, da demonstrira prema tome, koga je tko imao na rovašu. Taj pokret imao je čisto politički značaj. Psovalo se na magjarske napise, ali se nigdje nije robilo ni plienilo. Ozbiljnih posljedica nije se ondje moglo očekivati ni s toga, jer je velik dio muškog pučanstva u Americi. Ipak je tamošnji jedan dogadjaj bio vrlo neugodan radi vrlo važne i opasne željezničke pruge, na kojoj bi najmanja smetnja mogla imati posljedicu, da se vlak s visine sunovrati u dubinu, a to bi bio evropski skandal. Zato su se morale poprimiti najobsežnije odredbe. Na sreću nije se ništa dogodilo.

Inače je bilo demonstracija samo još ovdje ondje, i to blažih. Čim su oblasti zahvatile u pokret, nastao je svagdje mir, premda se je našlo sve više ljudi, koji su umjeli seljacima predočiti opasnosti, koje će tobože nastati, ako ne svrgnu oblasti, — jer to je sigurno, da bi se po želji tih ljudi imale sve mjestne oblasti svrgnuti.

Nakon toga sbila se u ugarskoj štampi nova, a ovaj put podpuna promjena, i ja moram reći u pohvalu ovoga do sada zavedenog i zlorabljenog diela ugarske štampe, da je on od sada prestao nietititi razdraživanje. U isti čas medjutim morali su ovdješnji priredjivači, koji su ovdje neuspjehom snovanog ustanka

bili gorko razočarani i na odpad ovog diela ugarske štampe biesni, obratiti svu svoju pažnju na Austriju. Morali su nastojati, da dobiju pomoćnih četa, pa izaslaše pojedine osobe u Beč, Grac i Ljubljanu, da potraže sveze s tamošnjim novinstvom, što su u pojedinim slučajevima i postigli. Svakako se je mislilo predobiti javno mnienje u Austriji na korist Hrvatske.

U isto doba povukoše u krug svoga djelovanja i hrvatske zastupnike u austrijskom rajhsratu, te izazvaše jauk iz Dalmacije, jer se je ondje sve vjerovalo, što se je od ovuda pripoviedalo. Da se nisu širile toli grube i debele laži, možda bi se bila prouzročila nova uzrujanost. No ciela je špekulacija bila pogriešna. Ovdje je svatko znao, da nije nitko objješen, ili ubijen, i svatko je bio u neprilici, a najviše sama opozicija.

To se sada ponavlja u Kranjskoj, osobito u Ljubljani. U Kranjskoj zauzela se je za ovu stvar osobito klerikalna (popovska) stranka, te je priredila manifestacije na srčbu tamošnjih liberala, koji se nisu mogli tomu oprieti, jer se je iz ove stvari stvorila obća narodna stvar.

Kako se slika sada ukazuje, osobito je zanimljivo, što su se kod ovog pokreta već u prvom začetku, daljem razvitku, osobito pak u zadnjem stadiju, tako ovdje u Hrvatskoj, kao što izvan granica Hrvatske, složili svi oni političari, koji stoje pod klerikalnim (popovskim) vodstvom. Sama stvar je blamirana i kompromitirana (osramoćena i izdana).

Zato ja opet ne tvrdim, da smo već na kraju. Dapače može se još neko vrieme očekivati, da će potrajati ovo stanje. Kad se jednoć podpuno objasne prilike u području Stjepanove krune, onda će biti apsolutno nemoguće, da se pokret podržava."

Izjava predsjednika kr. stola sedmorice dr. Stjepana Spevca.

„Moja je služba takva, da stojim daleko od političkih dogadjaja. Ja ih doznajem redovito tek iz ovdješnjih ili peštanskih novina. Vi ćete se stoga za svoj posao sa mnom nikako ili vrlo malo okoristiti. Prije više godina pripadao sam i ja politici, i to bio sam u opoziciji proti vladi. Tek kad je nagoda revidirana, stavih se i ja na njezin temelj, te sam uz svoje tadašnje drugove najiskrenije nastojao, da se nagodba, kako je bila sklopljena, pošteno i provadja. Kad je sadašnji ban došao, bio sam pet godina predstojnikom vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, te se je sve mirno razvijalo. Grof Khuen-Hedervàry bio je kao pravnik moj djak, i od onda traje odnos, koji nije bio nikad ničim pomućen. Sama politika nije bila nikada, pa ni u saboru moja jaka strana.

Sva naša nastojanja, da provedemo nagodbu s Ugarskom, kako je u zakonu ustanovljeno, ostala su jednostrana. Hrvatska nije na Ugarskoj strani našla jednaku susretljivost, niti u jezičnom, niti u materijalnom pogledu. Franjo Deak vrlo je dobro znao, što je radio, kad nam je god. 1868. u interesu državne ideje ponudio nagodbu. U ovoj nagodbi otvoreno je hrvatskomu jeziku vrlo široko polje, koje se u praksi opet sužava. Sjećam se, da nam je Deak htio zajamčiti autonomiju i u financijama, i tu se dogodi nešto riedkoga, da je neki Hrvat imenom Žuvić u jednoj brošuri ustao proti tomu, te ovako dokazivao: neka se pobiranje poreza prepusti Madžarima, jer da je to nepopularan posao. Ne tajim, da su i pristaše nagodbe zabrinuti, jer mi na ugarskoj strani ne nalazimo ni toliko susretljivosti, da nam se dade uvid u naše podavanje poreza. Ako tko s drûgom sklopi zajednički posao, ne dade savezniku da pogleda u knjige, to će ovaj sigurno držati, da mu se nanosi šteta, ili će bar biti nepovjerljiv. Još prije više godina dogodilo se je, da je tadanji financijalni ravnatelj Bartolović članovima hrvatske regnikolarne deputacije dao neke podatke glede poreznih prihoda, da se njima posluže, a malo za tim poslali su ga u mirovinu. Ovdje se ne želi drugo nego jasnost. Dok nam se iz Ugarske često predbacuje, da smo pasivni, da nas moraju uzdržavati, ovdje se opravdano drži, da je Hrvatska podpuno aktivna. Ovu činjenicu jasno konstatirati — prvi je uvjet prijateljskoga, da tako rečem: udružnoga odnošaja. Ako budemo znali visinu svoga poreza, to ćemo prama njoj i trošiti za našu autonomnu upravu. Tada se može ustanoviti ključ, prama kojemu će se dieliti, koji će svaku sumnju, svako trvenje odstraniti. Dok na jednoj strani neprestano slušamo, da nas uzdržavaju, a na drugoj strani vidimo, da ekonomski nazadujemo, to se jedva dade snositi. Naprotiv ne može se po sebi održati misao, koju je na naša opozicija povukla u raspravu, naime o financijalnoj neodvisnosti. Financijalna samostalnost bez podpune gospodarske neodvisnosti — ne može se u obće provesti.

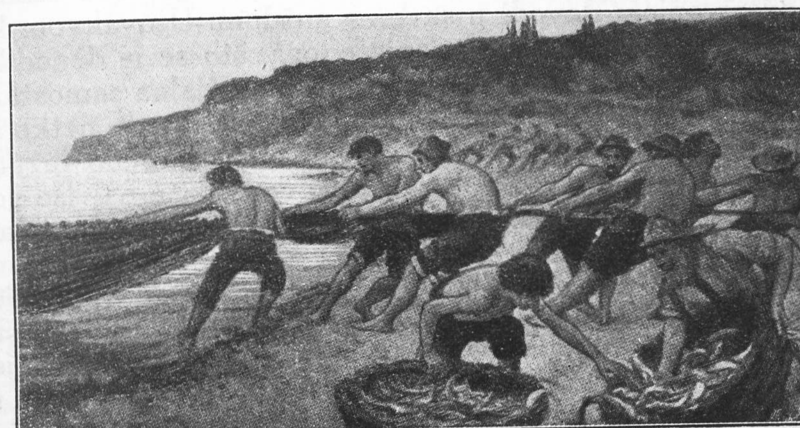
Što se tiče investicija, to se je spram Hrvatske maćuhinski postupalo, to jest nije se u obće ništa investiralo.

Vi sami ne bi vjerovali, koliko se je s jezičnim pitanjem državnih željeznica škodilo državnoj misli. Izgovor, da su državne željeznice samo državno poduzeće, ne može se trajno održati. Bilo bi osobito poželjno, kad bi se to pitanje riešilo i kad bi se nagodba s Ugarskom skoro sklopila. Onda bi bili u Hrvatskoj radostni, da se uzmognu posvetiti kulturnim zadatcima. Kad bi nestalo ovih uzroka nezadovoljstvu, sigurno bi nastupio trajni mir.

Ova pitanja čekaju već 17 godina na riešenje. Bilo bi skrajnje vrieme, da i riešenje skoro dodje."

Izjava profesora Tadije Smičiklasa, predsjednika jugoslavenske akademije.

„Nagodbeni se zakon ne obdržava, i to praksom (postupkom), koja je postala zakonom. Uzmite jezično pitanje. Hrvatske nema više ni na karti. Dapače ni isto zajedničko ministarstvo rata nije poštovalo zakona glede imena mjesta te vi ne ćete na vojničkim kartama nigdje naći hrvatskih naziva mjestâ. I u poštanskom prometu nema više Hrvatske, samo Madžarska. Pogledajte banknote: na jednoj strani nalazite sve

Ribari u dalm. Hrvatskoj.

jezike, koji se u Austriji govore, a na drugoj strani samo madžarski tekst. Program ugarske vlade ide za tim, da obilazeći zakon stvori jedinstvenu ugarsku državu, i to je ona podporom banove vlade već u mnogim komadima i u mnogo slučajeva postigla. To mora svakoga inteligentnoga Hrvata ne samo raztužiti, nego i razljutiti. To je jedan uzrok sveobćeg nezadovoljstva. Kako se s jezikom postupa na državnim željeznicama, ne trebam ni govoriti. Hrvatska je u gospodarstvu tako zapuštena, da se je najbolji dio našeg puka izselio najviše u Ameriku. Ako budemo na ovaj način napried kročili, mora Hrvatska propasti. Radne sile odilaze preko mora, a kod kuće ostaju starci, žene i djeca. Prije dva dana govorio sam s knjigovežom, koji uvezuje vladine

putnice. Zadnja tri mjeseca uvezao je on 30.000 putnica! Zapuštenost osobito djeluje na čuvstvo puka, a nestašica radnje podržaje nemire. U zagorju dobiva poljski radnik 30 novčića nadnice. U većini krajeva ne može se u obće dobiti zarade. To zbunjuje duh i čuvstvo siromašnog čovjeka. Čini se skoro tako, kao da se ima Hrvatska izbrisati izmedju živućih.

Mjesto mojih nazora o zadnjim nemirima želim Vam saobćiti jednu činjenicu. U Križevcih proglašen je prieki sud. Ja imam tamo prijateljâ, i oni mi vele, da tako dugo, dok ostanu tamo vojnici, ostat će i madžarski napis „Körös". Čim vojnici, odu ne će više biti ni „Körösa". Tako je puk na to ogorčen. Ovi madžarski napisi su za male ljude oznaka sile, koju oni osjećaju. Ova sila pak ne dolazi samo od zajedničke, nego i od domaće vlade. Držim, da masa puka, ako i ne pojima svega, ovu težnju za pomadžarivanjem dovodi u savez s nuždom. U ovakvom krugu mislî tražim ja uzrok i izjašnjenje onoga, što se je dogodilo. Vi mislite, da puk ne razumije, što znači financijalna samostalnost. Ako se ljudima u njihovom načinu govora kaže, da netko drugi ima ruku u njihovom žepu, to će oni ovo podpuno razumjeti. Težnji za financijalnom samostalnošću doprinaša najviše gospodarstvena nužda. Od toga očekuju poboljšicu svoga zaista težkoga položaja.

Ako vladinovci vele, da je bio postavljen odbor, koji je sve demonstracije ravnao, onda to zbilja nije istina. Agitirali su oni ljudi, koji s pukom žive i koji su isto tako nezadovoljni. Da je pokret potekao iz Zagreba, da ga je nekakav odbor vodio i u neku ruku upriličio, to je naprosto bezumnost. Do sad su zatvorili 2000 ljudi. Ne može se pomisliti, da ne bi baš ni jedan od ovih 2000 zatvorenih ljudi priznao ili izdao, da ovakav odbor postoji i tko mu pripada. Pokret je bio izražaj sveobćeg nezadovoljstva u zemlji, koje se ovim sustavom, kakav je sada, ne može odstraniti. To je moje osvjedočenje.

Ban grof Khuen-Hederváry došao je iza velikih nemira godine 1883. u zemlju. Kad je on došao, bila je zemlja već mirna, samo je stanje još napeto bilo. Kako je on započeo sa štampom, sa svećenstvom, s izborima, s pravom sastajanja, tako je i ostalo. S vladinim pritiskom imala su se sva zla odstraniti, a ovaj pritisak nije u 20 godina ni za čas popustio. Pri tom dabome nije moglo nezadovoljstvo izostati.

Držim, da se ban nije mogao uživljeti u misao, da mnienjima ostavi slobodan put. Tu imate uzrok svemu, što se dogodilo.

Kobna sanja.

(Jurja Minotića Selskoga.)

Ja ne znam, zašto, — ali često sanjam:
Iz mora s veljim blagom da izranjam;
Al kada već se mašim površine, —
Sve blago klizne opet u dubine.
Drhćući s muke redovno se budim
I kobnoj sanji kao čudom čudim;
A kad se na to pitam: što li znači, —
Od suza mi se pogled sav zamrači.

Mali razgovori.

Život.

Kad čovjek pati, a ne zna, zašto, — to je onda najkukavniji stvor na cielome svietu; ja bi pače rekao — Bože prosti — to i nije čovjek.

Svaki nas pati, jedan više, drugi manje, — ali svi patimo. I u toj velikoj i golemoj patnji i u toj muci na ovome svietu i u ovom životu — jadni bi čovjek očajao, zdvojio, pobjesnio i obezumio se, da nema jedne stvari, i to ove: Čovjek *zna, za što* pati. I to čovjeku daje snage, da i dalje pati. I od kad ima svieta i ljudi, sve ljudsko mudrovanje ide, mislim, samo za tim, da čovjek izmudri i iznadje, zašto pati. Tek onda, kada čovjek to saznade, tek onda počne pravo živjeti — i dalje i još više patiti, ili se pravo smiri i opet mirno pati. Kad čovjek to zna, onda tek zna da živi; onda tek živi u sviesti i pri sebi; onda ima svoju „filozofiju", onda ima ima svoje „ideale", — čega su puni ljudski umovi i ljudske duše, čega su pune i knjige.

(zarobljeno 15 redaka)

Jest, bilo je toga. I to je ono liepo, to je ono veliko i pravo, to je ono čovječje u čovjeku, što spominju unuci i praunuci, što se stavlja u pjesme i ide od koljena u koljeno: to je povjest čovjekove patnje za — dobro.

Dom i rod.

„Nema hrvatske mise!" — piše katolički list „Vrhbosna" (u Sarajevu), — nego, kaže, glagoljaška.

Vi se sjećate, da su u „Domu" više puta spomenute „svete knjige *hrvatske*", t. j. takve knjige hrvatske, u kojima je ne samo sv. pismo, nego i sv. služba božja. Sad eto čitam, da nema svetih knjiga *hrvatskih,* nego da su to *„glagoljaške"* knjige.

Proti tomu ja znam to, da se te knjige od starine zovu u hrvatskom narodu *„hrvatske* knjige". Stari hrvatski ljetopisac piše:

„Biše u gradu, ki se zoviše Tesalonika" (a to je Solun), „jedan človik mnogo naučan i filozof, imenom Kostanc" (tako se zvao sv. Ćiril, prije nego je pošao u samostan) „i taj muž biše sasvim dobar i sveta života . . . i naredi popove i *knjigu hrvacku,* i stumači iz grčkoga *hrvacku knjigu* i hrvatski istumači evanjelja i sve pistule crikvene, . . . i učini knjige s papinim dopušćeniem i naredi *misu . . ."* (Gledaj Smičiklasovu Povjest hrvatsku, I. svez., str. 195.)

I sad najedanput „ne obstoji hrvatska misa"!

Ne bih se čudio, kad bi tko rekao, da ne obstoji misa hrvatska, nego da obstoji misa (knjige) *slo-*

vjenska, jer su tako sveti apostoli Ćiril i Metod zvali svoje knjige, a i pape su potvrdjivali „slavenske knjige".

A „glagoljaške" knjige — to je malo što više od ništa. „Glagolica" — to je pismo, to su slova, a nije to jezik, — a glavna je stvar jezik, a ne slova. Glagolskoga jezika nema. Da su se tê svete knjige hrvatske tiskale *latinskim* slovima, kako su njeki htjeli, bi li to i onda bile „glagoljaške" knjige? Njekima ne bi smetao ni taj nesmisao, — samo da ne bude hrvatskoga imena, za kojim stoji *živi* hrvatski *narod*. Ja bi htio znati: zašto bi njeki radi, da se ta misa ne zove *hrvatska?*

Nauka, umieće i knjiga.

Sanovnik. Ne mogu vam reći, kako mi je koji put težko, kad dobijem pismo čak iz Amerike, a u njem piše: „Pošaljite mi *sanovnik!* Štogod stoji, ja ću platiti.«

Ali malo mislim, pa se smirim. Nije to samo naš neuki čovjek, koji eto hoće, da mu sanovnik odkrije, što jadan sâm ne zna, a što ga muči. Kao što je knjiga sanovnik danas u časti kod neukoga svieta, tako je bila tisuće i tisuće godina u starih dosta prosviećenih naroda, jer su svi narodi mnogo držali do sanja: oni su držali, da se u snu javlja Bog, ili pokojnici, te tako kazuju svoje zapoviedi, ili želje. U starih Egipćana (u kojih su se našli na opekama ili cigli pisani prvi sanovnici), pa u starih Grka i Rimljana bili su posebni ljudi za to, koji su tumačili sanje; obično su to bili svećenici, koji su i ostale svete službe obavljali. Kako danas kršćani imadu prošteništa, te iz dalekih krajeva putuju „na proštenje" (ili „na zbor"), — tako su u staro vrieme krivobožci imali svoja „proročišta" (orakule), a posebna su bila „mrtvačka proročišta", gdje su svećenici sanjali, što su im pokojnici kazivali. Poznato vam je i to, da i sv. pismo pripovieda, kako je Josip tumačio san kralju egipatskomu. A i mnogi su azijski vladari imali uza se čovjeka, koji je sanje tumačio.

Već je u staro vrieme bilo knjiga, u kojima su popisane sanje, pa i to što znače. Ali — da vam dugo ne kazujem — ne znače ništa. Sve je to prazna vjera i bezposlica, i nitko pametan ne drži danas ništa do sna. Spekulanti još samo tiskaju „egipatske sanovnike" i beru za to novce. A i brati će dotle, dok bude takvoga svieta, koji u to vjeruje.

„Seoske Novine" počeo je u mjesecu svibnju izdavati Ivan Dobržanski u Zagrebu. Izdaje ih svaki mjesec, pa su do sada izašla dva broja. Ja sam ih pregledao (premda mi ih izdavač nije poslao, a zašto, ne znam kao stariji drug „Dom" bi to zaslužio, a i običaj je takav medju novinama: da se jedna drugoj javi), — pa mogu reći, da nije loše, premda bi koješta moralo biti bolje. Ali ne može se sve na jedan put. Ciena je „Seoskim Novinama" na cijelu godinu 1 K 40 f, — za dvanaest brojeva i za onaki papir i tisak dosta. Tko može, neka naruči, a svatko neka barem zatraži na ogled. (Piše se na „Seoske Novine" u Zagreb, Ciglana br. 12.)

Gospodarstvo.

Veleposjednici, t. j. koji imadu preko 340 jutara zemlje, drže u Češkoj 32, u Slezkoj 38, u Galiciji 39, u Bukovinoi čak 46% svega zemljišta (t. j. 32, 38, 39 i 46 jutara od svake stotine jutara). To je trećina, pače u Bukovini blizu polovica cieloga obdjelanoga zemljišta!

(zarobljeno 4 redka)

Ne idite u Galiciju. Vriedni *„Pučki Prijatelj"* (list, što izlazi dva puta na mjesec u Krku u Istri, a piše samo o gospodarstvu i stoji samo 2 K na god., pa je vriedan, da ga naruči, tko ikako može) — taj vriedni list piše: „Židovi i bogati plemići kao da su već spremni, da uguše očajni pokret izsisanih težaka, jer su već prije uredili ured, koji će im dobavljati radnike iz hrvatskih krajeva, pa tako domaće tamo seljake stjerati u rog. Mi svjetujemo naš narod, neka tamo ni za što ne ide, a kamo li za tri K, što mu obećaju. Neka se gospoda malo snize i nagode sa siromahom. Dok toga ne bude, ne bi bilo liepo, da priskačemo u pomoć bogatunu protiv brata siromaha. Ne čini drugomu, što ne želiš, da tebi drugi čini".

Vi se sjećate, da je „Dom" o tom imao cieli razgovor. A Bog poživio i našega hrvatskoga popa Matu Polonija, koji eto otvoreno kaže našemu narodu, neka za Boga ne ide na zator brata svoga siromaha, što ga ona gospoda dave. To je pravi pop — i zato ga slušajte.

Još o plugu za ogrinjanje kukuruza. „Ogrćem kukuruz plugom već više no deset godina svojom vlastitom rukom, a dadem ga ženi, kad orem, da zrno za mnom rukom pušća, i to, ako se liepo ore, onda pod brazdu, a ako gore, onda izmedju brazdi ozgor, tako 65 do 70 cm (to će doći dvie šire ili tri uže brazde). Kukuruz okapam prvi put motikom; kad poraste 30 cm visok, tada ga ogrćem plugom prvi put, a kašnje toga 5 (pet) dana drugi put opet plugom, i nakon toga ga dobro proriedim, — a to i jest ono glavno, zašto onaj drugi u „Domu" kudi plug: što nije dobro proriedio. Ja sam se kroz ovo godina osvjedočio, da moja kuruza nije ništa gorja nego dok sam ju motikom ogrinjao, a nije lošija niti od kuruze mojih susjeda, koji i danas ogrću motikom, — već sam opazio, da dobijem više kukuruza. A imam više zato, što sad imam biljku, baš gdje je potrebno, a dok sam sijao, izašlo je negdje i previše, a na mjestima nije ništa niknulo (ostao je plast). Moguće je, da je taj, koji plug kudi, sijao mašinom sijalom, a ova bi mogla biti valjana samo za one zemlje, gdje kukuruz smije biti na gusto. — Tko bude radio, kako sam ja gore rekao, trud će mu se valjano izplatiti.

U Dol. Vlahinički 23. 5. 1903.

Ivo Belec."

Svaštice.

Mezopotamija — to je zemlja u Aziji. U njoj je, misli se, bio raj zemaljski. Leži medju dvie rieke, pa se zato i zove *mezo-potamija*, t. j. „medju-potočje", medju-vodje ili medjuriečje. I u nas ima mjestâ, koja se zovu „Medjurieč" ili „Medjurič," pa i Medju-vodje. — Ova je zemlja bila njegda vrlo plodna i bogata (ne veli se uzalud, da je u njoj bio raj zemaljski!), — a danas je pusta. U naše dane počeli su u nju dolaziti Niemci i graditi preko nje željeznicu, pa da od nje načine opet plodnu i bogatu zemlju. Ako što bude od toga — osobito od željeznice — bit će to (pišu novine) na veliku štetu ruskoj trgovini. A po svoj prilici će to Niemac urediti sa sultanom, — jer su to sada debeli prijatelji.

Glasovi iz naroda.

„Dolje u Slavoniji je život kao mrak. Kad sam došao iz svoga rodnoga kraja u nauk (u podkivačku školu, jer sam kovač) u naš svjetli Zagreb, mislio sam, da sam došao medju tudji sviet. Ali sam se prevario. Ja sam se našao medju živim Hrvatima, i ovdje mi se sve promienilo iz mraka u svjetlo te sam i ja odlučio, da sam rekao (kao što Vi običajete reći u „Domu": ne ću dalje, — tako sam i ja: da ne ću dalje da u mraku ostanem, kao što sam bio i kao što su svi moji domorodci u mraku, u strahu i u svakom zlu. Zato želim, kad se vratim u onaj slavonski mrak, da počnem svjetlucati kao one ivanjske mušice, —

svjetlucati pred ljudima svoga zavičaja, dokazivati im za ovo svjetlo, koje ovdje medju ljudma svietli,

(zarobljeno 29 redaka)

Ivan Vidaković."

Naše slike.

Ribari u dalm. Hrvatskoj. Sliku je naslikao hrvatski slikar Vlaho Bukovac, rodjen u Cavtatu pri moru, tamo niže Dubrovnika. On bi mogao znati, love li se ribe tako, a ja vam više ne znam reći, nego što slika kaže. To bi opet znao koji naš čitalac iz onih krajeva, pa ja i molim naše prijatelje, kojima pero nije pretežko, neka sve to opišu do najmanje stvari onako po domaću: što treba za ribolov, kako se lovi, što se govori, kamo se riba prodaje i sve još, o čem ni pojma nemaju oni, koji mora ni vidjeli nisu.

Nego jednu znam i ja. Znam onu, kako ono:

Popuhnul je tihi vetar
I odnesal Mari krunu —

ravno u more. A ta Mara — to nije Mara, nego je to kraljevina Hrvatska, koja plače:

Tko bi meni krunu našal,
Njegova bi ljuba bila.

Čitajući ja ovih dana, što dalmatinski Hrvati osjećaju za skupnu našu domovinu Hrvatsku, sve mi se njekako čini kao kroz rosu na oku, da junačka naša braća u Dalmaciji izvlače iz mora hrvatsku krunu. Ej da Bog dâ, — dobar lov lovili!...

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

„Ozbiljni dogadjaji". „Nar. Nov." javljaju 23. svibnja: „Preuzvišeni gospodin ban grof Dragutin Khuen-Hederváry odputovao je sinoć južnom željeznicom u Beč, da izviesti Nj. Veličanstvo o ozbiljnim ovdješnjim dogodjajima i odredbama, koje su u tom povodu nuždne postale". — Dne 27. svibnja javljaju iste novine, da se je ban noćas vratio u Zagreb.

Što se dogadja u Hrvatskoj, o tom „Nar. Nov." vrlo malo javljaju, a što druge novine pišu, za to kažu, da je većinom laž. No tko zna čitati i misliti, može dosta saznati i iz „N. N."

Prieki sud na *zločinstvo bune, umorstva, razbojstva, paleža i javnog nasilja* zlobnom oštetom tudjega vlastničtva bio je već prije proglašen za kotar križevački i za grad Križevce, a dne 22. svibnja 1903. proglasio je Ban u dogovoru s predsjednikom kr. stola sedmorice prieki sud radi spomenutih zločinstva još za područje kotara delničkoga i sušačkoga te za grad Bakar, sve u županiji modruško-riečkoj (u primorju).

Kako biste i sami morali znati, prieki (nagli) sud se ne proglašuje bez razloga.

„Obzor" piše: S ovlaštene strane kažu nam, da narod oko Križevaca ne vjeruje, da je proglašen pravi prieki sud, jer bi to, kaže narod, morao podpisati *kralj* (oni kažu krivo „car", a mi cara nemamo). No tu je narod u bludnji, jer Ban ima po zakonu pravo proglasiti pravi i valjani prieki sud. Dakle — da znate!

Zatvoreni su, i to u Zagrebu: Jos. Pasarić, urednik „Obzora" i dr. Milan Hajmrl, suradnik „Obz." te Stj. Radić; u Osieku dr. Iv. Lorković i Većeslav Vilder, prvi urednik, drugi suradnik „Nar. Obrane". Dalje je zatvoren u Zagrebu odvjetnik dr. Benjamin Šuperina iz Siska i dr. Franko Potočnjak, branitelj iz Zagreba. Koliko je drugih još ljudi zatvoreno, to se pravo ne zna.

U bečkom saboru — pišu „Nar.

Nov." 22. svib. — bilo je govora o dogadjajima u Hrvatskoj, i to po više puta. Iznio je tamo stvar zastupnik Bijankin. „On je uztvrdio — pišu „Nar. Nov." — da je prošle sriede (20. svibnja) u Hrvatskoj 21 osoba obješena, a 40 osoba drugim načino mubijeno. Kad ovakve skroz lažne izvještaje — pišu dalje „N. N." — propuste listovi, koji slabo mare za svoju odgovornost pred javnim mnienjem, to se još njekako može razumjeti; ali kad ih jedan zastupnik iznosi u parlamentu, a da se nije prije uvjerio o njihovoj vjerodostojnosti, — to se ne može drugačije shvatiti, nego kao hotomično nastojanje, da se politički krugovi i obćinstvo s pomoću eklatantnih neistina uzbudjuje te Hrvatskoj pred svietom nanosi šteta", — i tako dalje pišu „N. N."

Iste novine javljaju 27. svibnja, da je isti Bijankin pitao u bečkom saboru predsjednika: zašto dalmatinski zastupnici nisu pušteni pred cara. (Treba znati, da je preko 30 hrv. narodnih zastupnika iz Dalmacije, Istre i Trsta pošlo u Beč do „hrvatskoga kralja" — tako su javili u novinah — radi dogadjaja u Hrvatskoj.) Na to je ustao prvi austrijski ministar Körber i odgovorio, da zastupnici nisu zato pušteni, što ugarske stvari ne spadaju na Austriju. Još je rekao ministar, da je od početka nemira pa do danas usmrtilo oružtničtvo u svem samo 2 osobe, a jednu lako ranilo.

(zarobljena 3 redka)

Osim toga je — govori dalje ministar — ozledjeno njekoliko seljaka, koji su robili i jednu kuću zapalili, te napokon četiri osobe u Fužinama. Nijedna osoba nije priekim sudom osudjena ili kažnjena smrću.

Dalje govori ministar: Brzojavni uredi čine samo svoju dužnost, kad zaustavljaju ovakve brzojavke (t. j. takve, koje javljaju lažne viesti). Sjetite se samo, što su radili Englezi za burskoga rata. Mi ne vodimo ni s kim rata, ali treba uzdržati javni poredak. (Da se to razumije treba spomenuti, da se je zast. Bijankini tužio, što se zaustavljaju brzojavke i otvaraju listovi na pošti.) Mnogi su govorili o zloporabi vojske. Vjerujte mi, da su se (vojničke) čete uzorno ponie le.

Napokon je kazao ministar: Istina je, da su politički vodje hrvatskoga naroda u Dalmaciji viećali i zaključili, da Nj. Veličanstvu u audijenciji izkažu stanovite želje. Ja sam im, kaže, odgovorio, da je to nemoguće. Ne može se govoriti ni o izgredima u Dalmaciji ni poslie demonstracija u Splitu, ako se pobliže promotri, što se je zbilo. Duboko se moraju požaliti dogadjaji u Ljubljani. —

(zarobljeno 17 redaka)

Hrvatski i srbski djaci u sveučilištu u Zagrebu pomirili su se i pobratili ovih dana te pobratinstvo potvrdili zajedničkom pjesmom pred spomenikom Jelačića bana. To je drago bilo srbskim novinama, pa sada još bratskije pišu za Hrvate.

Po tudjem svietu.

Kajzer Vilim i papa razgovarali su se nedavno, kad je ono kajzer bio u Rimu, o velikoj stvari. Kajzer je naime pitao papu: Ne bi li papa njemu prepustio brigu za kršćane u Tuskoj? (Kršćani su u Turskoj do sada pod zaštitom francezke vlade.) To je kajzer zato pitao, što se danas papa i francezka vlada dobro ne gledaju. Ali je papa na to odgovorio: Ne bi. A ne bi zato, jer ja, kaže, znam, da meni njemačka vlada ne može dati toliko pripomoći, koliko mi daje francezka. Ili bi možda Njemačka mogla dati preko dvadeset milijuna (20,000.000) K? — Ne bi, odgovori kajzer.

Što se dogadja u Macedoniji, za to nitko u nas i ne pita, a i novine slabo pišu. Službene viesti iz Carigrada kažu, da u Peći i Djakovu (to su mjesta u Staroj Srbiji) vlada podpuni mir. Uza sve to je bilo s ustašama okršaja, pače i boja, tako da je jedan takav boj iz topova trajao 30 sati! Vojnički odjeli prolaze kotarima i uhapšuju sve sumnjive osobe. Arnauti su sveudilj proti novomu redu.

Razne viesti.

Zagrebački nadbiskup bio je ovih dana u Rimu.

(zarobljeno 7 redaka)

što nadbiskup traži od pape, da mu imenuje biskupa-pomagača.

Zagrebački sabor sastat će se 10 ili 12. lipnja.

Od kad je sagradjen Petrograd glavni grad ruski, navršuje se ljetos ravno 200 godina. Toga radi bit će u Petrogradu velika slava, na koju je petrogradsko gradsko vieće pozvalo i grad Beč i Peštu, — ali se nijedan ne će pozivu odazvati. To je već zaključilo i bečko i peštansko gradsko vieće. Čuje se, da je pozvan i Zagreb, ali se ne zna još, hoće li gradsko vieće koga poslati na tu slavu bratskoga ruskoga naroda.

Nikola Mihanović — to je najveći brodovlastnik u Buenos-Airesu u republici Argentini u južnoj Americi. Kako mu ime kaže, to je Hrvat, a rodjen je u dalmatinskoj Hrvatskoj. Ima na stotine brodova, parobroda i ladja, koje vriede, kažu, preko dvadeset milijuna K. Lani se bilo pročulo, da će se sa svojim brodovljem preseliti u Jadransko more, pa su se parobrodarska društva bila uplašila, da uz silne njegove brodove ne će imati zaslužbe. No to je bio samo glas. Sada se čuje, da je Mihanović složio dioničko družtvo, u kojem su samo njegovi sinovi i zetovi; drugim riečima: Mihanović je podielio svoj imetak svojim sinovima i kćerima, ali nije dao, da se to raztepe, nego da ostane na okupu: svaki neka ostavi svoj dio u skupu, svi neka zajedno gospodare i dobivaju, — a to je dioničko družtvo. — Mihanović nije zaboravio svoga doma, pa je i prije koju godinu bio u Dalmaciji. I njekoji brodovi njegovi nose naša imena, na pr. „Croatia" (Kroacija, t. j. Hrvatska), „Dalmazia" i t. d. (Buenos-Aires je barem deset puta toliki grad, kolik je Zagreb, t. j. ima preko 600.000 duša, a preko trećine su to Talijani. Buenos-Aires španjolsko je ime, a znači „dobri vjetrovi", jer tu baš ljudski puše. Leži na rieci La-Plati, koja je tu široka 45 kilometara, t. j. dobar dan hoda!)

Zarobljeni Buri još čame i pate u englezkom sužanjstvu na otoku Cejlonu, i sve čekaju, da će se vratiti u slobodnu domovinu, jer ne vjeruju jadni, da je rat svršen i da su njihova burska braća potučena i slobodu izgubila. Ne vjeruju ni pismima, što ih njihovi pišu, nego će, kažu, onda vjerovati, kad im to kažu glavom njihovi generali Bota, Delarej i Devet. Jadni ljudi!

Vojnike muče najviše Niemci u svom carstvu „straha božjega". Mnogo se o tom pisalo i govorilo u njemačkom saboru, ali slabo to pomaže: njemački rajh kao da ne može bez toga obastati, pa treba da jedan pred drugim živi u strahu. Dobro je zato rekao jedan naš čovjek, koji služi kod Niemaca: „Oni su svi sami forštandi" (t. j. pazitelji). I tako se vojnici i dalje muče, pa je ovih dana jedan podčastnik radi takvoga mučenja osudjen (ipak!) na poldrugu godinu tamnice. Radio je svašta s jadnim vojnicima,

(zarobljeno 7 redaka)

Ovaj je broj u drugom izdanju dogotovljen 4. lipnja. Broj 11. izaći će 18. lipnja.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

 Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 11.	U Zagrebu, u četvrtak, 18. lipnja 1903.	God. 4.

Broj I. 711. ex 1903. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom“ br. 10; i to: 1. Iz uvodnog članka »Zašto »Dom« — kažu . . .« a) od rieči: »Eto« do »zemlji« b) od riječi: »Ja samo« do »gospodina« c) od riječi: »zato« do »trećemu« d) od riječi »Ali da« do »gospodi« 2) Čitavi članak pod naslovom »Hrvati pred . . .« 3) Čitavi članak pod naslovom »Paragraf . . .« 4) Iz rubrike »Mali razgovori« a) u viesti: »Kad čovjek pati a nezna zašto« od rieči: »A jadan« do »život« b) u viesti: »Veleposjednici« od rieči: „I u“ do „zemlji ste“ c) u viesti: „Dolje u Slavoniji“ od riječi: „i za ovaj“ do „Ništa“ 5) Iz rubrike „Novine“ iz viesti „U bečkom saboru a) od rieči: „Na to“ do „Madžara“ c) od rieči „Iz ovoga“ do „po svietu“ 6) „Iz rubrike razne viesti“ a) iz viesti: „Zagrebački nadbiskup“ od rieči „Njeki“ do „biti to“ b) u viesti: „Vojnike muče . . .“ do rieči „što vi“ do „radili“ tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira označenoga § 65 kz. i prestupka § 300 i 302 kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zapliena se potvrdjuje, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom“ Razlozi: Citavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa naštoji se razdražiti na mržnju i prezir proti načinu vladanja i upravi državnoj odnosno potiče nistninitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja — te razdražuje proti madjar. narodnosti, pojedinim staležom družtva gradjanskoga, što tvori učin zločinstva smetanja Javnoga mira označenog u § 65 kz. i prest. § 300 i 302 kz. Presuda osniva se na §§ 6. 8 i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 3. lipnja 1903. Rotter

Zadnji Obrenović.

Naš narod u Srbiji proživljuje strašne dane, kako ste već stalno čuli, a više možete čitati i na omotu u ovom „Domu". Ne bi trebalo, da vam opet i opet posebice kazujem, da u Srbiji živi naš narod i da se ono tiče svih Hrvata, što se u Srbiji dogadja, — ne bi nam toga trebalo kazivati, da naši neprijatelji nisu od jednoga našega naroda načinili pet i šest krvnih neprijatelja, kako sam vam već više puta razlagao: obratili jedne na jednu, druge na drugu, treće na treću vjeru i zakon; narinuli jednima jedna, drugima druga slova, a onda dospjeli ovi pod ovu, oni pod onu vladu. O tom smo se dosta razgovarali, ali ipak se mnogi od nas jošte dadu tudjinu i neprijatelju za nos voditi.

U Srbiji je na samo katoličko Tielovo, u noći 11. lipnja, ubijen kralj Aleksandar, zadnji od roda Obrenovića. „Dom" je prošle godine razložio, tko su i što su Obrenovići, pa ću vam sad samo malo ponoviti.

Gotovo 400 godina bio je naš narod u Srbiji pod Turčinom. Pred nješto manje od 200 godina, t. j. god. 1718, dodje Srbija pod bečkoga cesara. Ali častnici i činovnici bečki nisu bili bolji od Turaka, pa je naš narod sam pomagao Turcima, te su oni za 20 godina Srbiju opet oteli bečkomu cesaru. Tek pred

100 i više godina (god. 1788. 1790.) pokušala je vojska bečkoga cesara opet osvajati Srbiju, ali uzalud, jer Turska posve zavlada Srbijom. Radi turskoga zuluma ustanu Srbi god. 1804. na oružje, a vodio ih je junački srbski seljak Crni Gjorgje ili Kara-Gjorgje, i on oslobodi Srbiju od Turaka. Kad je Napoleon svladao Njemačku i Beč te u sporazumu s Turskom navalio na Rusku, pade i Srbija opet pod Tursku. Kara-Gjorgje se je držao protiv Turaka sve do god. 1813, a onda je morao iz Srbije pobjeći. Za turskoga vladanja ustade protiv Turaka Miloš Obrenović, potuče u Mačvi Ali-pašu bosanskoga i tako izvojeva nješto slobode za Srbiju (god. 1815.). Kad je Ruska oslobodila Rumunjsku, dodje red i na Srbiju. Zato Ruska pošalje potajno u Srbiju Kara-Gjorgja, da priredi ustanak, ali ga Miloš dade ubiti, a knezovi i popovi izaberu na to u skupštini god. 1817. Miloša za kneza, a Turci ga potvrde. Od sada Srbija ima svoga kneza i svoju vladu, ali je ipak još pod Turčinom (sve do god. 1878.). Cielo to vrieme vladali su u Srbiji Obrenovići, samo od god. 1842.—1858. bio je knez sin Kara-Gjorgjev, Aleksandar. Knezovi su se mienjali ovako:

	Obrenovići:	**Kara-Gjorgjevići:**
	do 1817. *Miloš*, vodja	1) do 1813. *Kara-Gjorgje*, vodja
I. knez	1) od 1817. do 1839: *Miloš*	—
II. knez	2) 24 dana 1839.: *Milan*, sin Milošev	—
III. knez	3) od 1839. do 1842.: *Mihajlo*, sin Milošev	—
	—	IV. knez 2) od 1842.—1858.: *Aleksandar*
I. knez	1) 1859.—1860.: *Miloš* (isti onaj stari, u 80. g. po drugi put)	
III. knez	3) 1868.—1867.: *Mihajlo* (po drugi put)	—
V. knez }	4) 1868.—1882.: } *Milan*, sin Miloševa	—
I. kralj }	1882.—1889.: } sinovca Mihajla	
VI. vladar	5) 1889.—1903.: Aleksandar I., sin Milanov	—

Srbija je dakle imala od oslobodjenja do sada šest vladara; od tih šest bilo je pet Obrenovića, a samo jedan Karagjorgjević. Samo su dva od ovih vladara u miru do smrti vladali, i to Milan (I.), koji je vladao samo 24 dana, i stari Miloš po drugi put. Inače je narod svakoga protjerao, ili su bili ubiti. Evo: — Miloš dade ubiti Kara-Gjorgja; Miloša prisiliše (13. lipnja 1839), da se je morao zahvaliti, a isto tako i Mihajla (7. rujna 1842); Aleksandra Karagjorgjevića skine s priestolja narodna skupština (22. prosinca 1858), a njegovi pristaše ubiše opet Mihajla (10. lipnja 1868), no ipak Karagjorgjevići ne dodjoše time na priestolje, jer skupština izabra za kneza jedinoga još Obrenovića, sina Miloševa sinovca, 14-godišnjega Milana, koji se je god. 1889. sam zahvalio i predao vladanje sinu si Aleksandru. Kako je ovaj svršio, toga

su ovih dana puna svačija usta i novine cieloga svieta: on je bio zadnji Obrenović.

Prošloga ponedeljka (15. lipnja) izabrala je narodna skupština za kralja Petra Karagjorgjevića, sina onoga Aleksandra, koji je Srbijom vladao od 1842—1858.

Prije nego što kažemo štogod o tim vladarima, spomenut ćemo još to, da su Turci posve ostavili Srbiju istom 6. svibnja 1867; da je 1878. poslije rata s Turskom Srbija povećana i tek onda proglašena posve slobodnom od Turske; napokon da je 6. ožujka god. 1882. proglašena kraljevinom, a njezin vladar kraljem. Može se još dodati, da je Srbija god. 1885. i 1886. pošla u rat na Bugarsku, ali je njezina vojska potučena. Bugari su već upravili put na Biograd, pa bi bilo svašta, da im vojska bečkoga cesara nije zakrčila puta.

A sad bismo se mogli upitati: Kako su to vladali svi ti srbijanski vladari, da ih je narod morao tjerati, ili da su sami morali bježati s priestolja? Tko je kriv? Je li kriv narod, ili su krivi vladari? —

Kad sam lani pisao o toj stvari, kazao sam samo njekoliko rieči o tom, kako je vladao kralj Milan;

Ruka iz prieko mora.

„Domovi" se čitaoci stalno sjećaju, što smo se ono razgovarali, kako bi trebalo složiti i osnovati „Hrvatsku prekomorsku zadrugu". Ta bi zadruga bila na pomoć onima, koji idu u Ameriku radi zaslužbe: našla bi im posla, dala bi im unapried novaca za put, pomagala bi njihovoj obitelji, dok ne bi štogod zaslužili, i t. d.

Kako je danas kod nas po hrvatskom narodu, težko će se tko primiti toga posla ovdje u domovini. Ne ću da nabrajam naše jade i nevolje. Dosta je kazati: Mi smo Hrvati s kraja na kraj sirote.

Ovdje dakle doma ne će nikako doći do onakve zadruge, to se zna, jer ovdje nikakav zajednički posao ne ide od ruke i nema nikoga, da narod povede. Jednima je predobro, — pa ih nije briga ni za što; drugima je tako zlo, da svi zajedno ništa ne mogu, kad bi si i znali pomoći.

Što dakle da uradimo?

Davno već nosim u glavi jednu misao, ali je nisam htio izreći, kad vidim, da ništa u nas ne ide napried. Ali ovih dana čitam u hrvatskim američkim novinama, kako su naši ljudi tamo oduševljeni za domovinu, kako drže skupštine i sabiru novce. Vidim, veliko je to oduševljenje, velika ljubav. Ali se pitam: Nisu li to samo rieči? Ako to nisu samo rieči, ako ti naši ljudi imadu zbilja srca za dom i braću svoju, — onda bi to mogla biti velika snaga, to bi mogao biti spas cieloga naroda i domovine hrvatske. Bratska ruka iz prieko mora — ona bi nas mogla spasiti. — Kako?

Treba ove naše ljude u Americi složiti, urediti, organizovati; organizovati čvrsto, ljudski, — bratski. Oni su pokazali već u našoj i svojoj „Narodnoj Hrvatskoj Zajednici", da mogu mnogo, da znadu držati slogu i red. Pita se: Ne bi li mogli i više? Nisu li se oni u „Zajednicu" skupili samo radi svoje koristi? Nisu li i oni, kao oni utopljenici u općenitom potopu? Bi li oni htjeli pomoći ne samo sebi, nego i svakomu bratu svome, cielomu narodu? Bi li htjeli? Mogli bi, ako bi samo htjeli.

Duša te boli, kad vidiš, koliko se naš jadni čovjek namuči, dok skuca novce za put u Ameriku. Više puta plaća 50 od stotine, pače i više. Dao bi i više, kad bi mu tko htio dati? Ali ne dade,

— kad nema na što dati, nego na golo tielo i griešnu dušu. — A tu bi mogli pomoći američki Hrvati, koji su to već prepatili, pa znadu, što je to, — ako imadu srca.

Ali što ćemo s onima, koji ne mogu u Ameriku, a tare ih nevolja? Što ćemo s onima osobito, koji su u strašnom dugu, iz kojega se nikad ne će izkopati?

— I tu bi mogli pomoći američki Hrvati.

„Što ti misliš, da su američki Hrvati svemogući?" — Ne mislim, ali mislim, da mnogo mogu. Tamo je snaga hrvatskoga naroda: ponajviše mladih ljudi. Jedni kažu, da ih ima do trista tisuća, drugi dviesta; a ja kažem: neka ih bude sto tisuća (100.000), koji služe i rade svaki dan. Neka svaki od njih metne na prištednju svake nedjelje najviše dvadeseti dio svoje zaslužbe, t. j. pol dolara (2 K 40 f), — to je na godinu preko **dvanaest milijuna** kruna. Tim se može nješto, i to ovo:

1. prije svega kupiti ili dati sagraditi dva velika parobroda za plovidbu preko oceana; ovi bi parobrodi prevažali naše ljude iz domovine u Ameriku i natrag.

2. skupljati glavnicu, kapital za sve naše narodne gospodarske potrebe.

Za desetak godina bilo bi na okupu najmanje **sto milijuna** Kruna, — i to u onim rukama, koje su ih krvavo zaslužile. Gospodari ovih milijuna —

Ne znam, vjeruje li tko u ovo. Ali tim gore, ako ne vjeruje. Onda nam nema spasa. To se jasno vidi. Nikakvi programi, nikakva politika, nikakva buna pomoći nam ne će. Nama je propasti, ako ne organizujemo svojih mišica, i to na rad: na rad doma, da sačuvamo ognjište, i na rad izvan doma, da zaslužimo, zaradimo, da skupimo kapital. Složimo, skupimo svoju muku, — da joj budemo gospodari. U tom je spas, velim i opet. Ne traži se dar, ni poklon, nego: daj svoje na jednu hrpu, da ti se vrati, kad uztrebaš, a do toga da služi narodu.

Preporučujem ovu stvar onim krasnim i dobrim našim ljudima u Americi oko naše „Hrv. Nar. Zajednice": ondje je najlakše početi, gdje već nešto ima na okupu. A oni imadu na okupu već priličan broj ljudi, a i nješto sakupljene muke.

Mi ćemo se k ovomu još povratiti.

Mali razgovori.

Dom i rod.

Petar I. (Karagjorgjević). Tako se zove novi kralj Srbije, što ga je mjesto nesretnoga pok. Aleksandra izabrala za kralja narodna skupština.

Petar I. sin je pok. kneza Aleksandra Karagjorgjevića, koji je vladao u Srbiji od god. 1842. do 1858. Dok je vladao, ravnao je svoju politiku po volji Beču, pa zato i nije Rusu pomagao u velikom ratu s Turskom god 1856. (To je bio tako zvani krimski rat, u kojem je Ruska potučena.) Kad ga je 22. prosinca skupština zbacila s priestolja, odrekao se i sam 3. siečnja 1859., jer ga je i Beč i Turčin ostavio. Srbski sud odsudio ga na 20 godina težke tamnice, a ugarski sud na osam godina zatvora, i to radi toga, što je bio obtužen, da je pomogao ubiti kneza Mihajla. Je li odsjedio taj zatvor, ja ne mogu naći u knjigama. Umro je u Temešvaru (u Ug.) 3. svibnja 1885.

Sin mu, sadašnji kralj Petar I., ima sad 57 godina. Škole je izučio u Francezkoj, pa je i služio u francezkoj vojsci i borio se god. 1870. u ratu proti Niemcima. God. 1883. oženio se kćerju crnogorskoga kneza Nikole, Zorkom, s kojom je imao dva sina i jednu kćer, a sve je troje živo; mati im Zorka umrla je god. 1890. Sa svojim tastom, knezom crnogorskim, nije se Petar slagao, ali nije to bilo radi politike, kažu.

Nauka, umieće i knjiga.

Čudna stvar, „radijum" — to je njekakav kamen, sol, što li je, ali štogod je, čudna je, vrlo čudna. Prije se za to nije znalo, nego su to ljudi učenjaci opazili pred godinu, dvie. A kako je čudan taj radijum, evo da vam kažem:

Zavežite čovjeku oči čvrsto, pa mu primaknite kutijicu (škatuljicu), u kojoj ima radijuma, — čovjeku će se svietiti pred očima, premda su mu oči svezane! — A još je čudnije ovo: Ako u blizinu tomu radijumu dodje kakvo sjeme (pšenica, kukuruz i t. d.), to sjeme ne će nikad više niknuti: klica je u njem poginula. Ako taj radijum dodje u blizinu čovječjoj koži, to se za njeko vrieme na koži načini rana. Bieli miševi (ima i takvih) pocrkaju, ako u blizini ima radijuma. Što je u tom radijumu, Bog zna. To se sad iztražuje. Magnet je svietu davno poznat, pa se još ne zna, što je u njem. — Učenjaci se nadaju, da će se radijum moći upotriebiti i za liečenje.

Bilježke.

Jedan odgovor — možda ipak ne će biti na štetu. Više listova, što ih izdaju svećenici (popovi), poimence: „Vrhbosna" u Sarajevu, „Katol. List" u Zagrebu, „Hrv. Straža" u Krku (u Istri) pišu proti „Domu", i to njekoje od njih po više puta, a sve skupa žestoko. Ja sam na sve to do sada šutio, i to s više razloga, a poglavito zato, što meni nije do svadje. Nego, mislim, hajde da odgovorim jedan put, i to malo, — možda ipak ne će biti toliko štete.

Ja priznajem otvoreno, da je u „Domu" bilo više stvari, koje nisu i

ne mogu biti po volji mnogim popovima, a možda nijednomu.

Otvoreno kažem sve ono i na

ovaj način: Držao tko do moga cieloga pisanja: do moga načina (metode), do mojih misli i osjećaja — što mu drago, — meni se zadaća, koju sam sebi u „Domu" odredio, čini tako velika (ako hoćete: veličajna, grandijozna, svjetoborna i nebolomna, — kako se komu drago narugati), i tako mi je mila, da mi se prema toj zadaći njekakav boj s rimskom Crkvom — uza sve poštovanje prema toj Crkvi — čini preneznatan, presićušan. Ja se samo čudim svojoj zanesenosti i neopreznosti, koja me je više puta nagnala te sam zbilja bez potrebe i to nezgodno i zlobno (što ću!) dirao u stvari, u koje nije trebalo dirati. Meni je to i žao, pa kada dospijem, — spomenut ću te stvari poimence. A žao mi je i radi — moje mile stvari, radi „Doma", kojega tisuće naroda (ja se tim dičim) zovu: „naš Dom".

Ja nisam kazao ni stoti dio onoga, što mi je na duši; ali neka, — bojim se puste svadje. Ali budem li morao, kazat ću više, i to ne radi svadje, nego radi dobre stvari.

A sad samo ovo: Ako je ikada, s a d a nije vrieme za ovake stvari. Molim još sve pravedne i dobre volje ljude, neka sve ovo promisle, a onda se neka bace kamenom. Grehota je nepromišljeno ubijati.

Krügerove uspomene.

(Početak gledaj u broju 8. ove godine.)

Selikatsovi vojnici Matabeli razbiju i raztepu Bure, a onda su njekoliko dana slavili pobjedu. Za kratko vrieme opet navali na Bure, ali jedna četa od 30 Bura načini tabor od svojih kola i odbije Zuluve. I burske su žene pomagale: lievale kuglje i nabijale puške; a bilo ih je i u boju. No Zuluvi otmu Burom sve blago, što su uhvatili izvan tabora, a odveli su i njekoliko djece, za koju se poslie nikad nije saznalo. Glavna četa burska pod vojvodom Podgiterom podje za njima u potjeru, stigne ih i protjera vrlo daleko i zavlada tako zemljom „na zakonitom osnovu". (Misli se: rat je zakonit osnov ili put, kojim se može doći do tudje zemlje. Ali o tom, mislim, nema ništa u sv. pismu, kojega će se Buri držati, — kako su se zavjerili.)

Sad se Buri stanu starati, kako će se urediti u toj osvojenoj zemlji. Njekoji su svjetovali, da bi se trebalo obratiti na strane države (valjda u Evropi?), te da se postaraju za pomorsku trgovinu. Njeki su se počeli seliti k moru (u zemlju Natal), želeći da osvoje luku Durban. No tu su nastradali, jer su ih crnci namamili u stupicu, gdje su i propali sa svojim vodjom (Pitom Retifom). To je druge uplašilo, pa se naseliše dalje od mora — u današnjem Preko-Vaalju (Trans-Vaalu).

God. 1839. priedje preko Vaala rieke nova burska četa, da svlada Selikatsa; ali nisu došli do njega, nego su se namjerili na „crvene Kafre", s kojima nisu boja bili. I druge godine (1840) povede nas Podgiter u rat, u kojem sam bio i ja, i tada smo osvojili „crni grad" i raztjerali crnce. Sad smo napokon mogli živjeti u miru.

Škole ni crkve još nije bilo, pa je svatko sam učio svoju djecu. Poslie jela sva bi djeca po redu morala pročitati štogod iz sv. pisma, onda to reći na pamet i prepisati, a za tim kazati na pamet i prepisati njekoliko psalama. To je bio strogi običaj u svakoj kući. Tako je i mene učio moj otac. Kad smo gdje dulje ostali, sagradili bismo kolibe od trstike i trave, — i to je bila škola. Takve su bile naše škole cielo vrieme, dok smo se selili sve do magaliјskih gora, gdje se je moj otac stalno naselio.

Kad mi je bilo 16 godina, dobio sam pravo (kao i svaki Bur), da si izaberem dva selišta (farme), i to jedno za pašu, a drugo za oranice.

Ja sam se naselio u Vaterklofundu i oženio.

God. 1845. podjosmo dalje na sjever i opet si podielismo zemlju. Posebno povjerenstvo (komisija), u kojem je bio i moj otac, odredi medju (granicu) medju portugalskim i burskim zemljištem (jer su i evropski Portugalci imali tamo zemlje). No bolest na blagu, groznica i druge neprilike nas prisiliše te smo se vratili natrag k magalijskim gorama, gdje sam se ja stalno naselio i priskrbio u zamjenu (za blago) još njekoliko selišta. U to mi je vrieme (1844.) umrla žena i diete, pa sam se oženio po drugi put s drugom ženom, s kojom sam imao 16ero djece: 9 sinova i sedam kćeri. Sad imam samo tri sina i 5 kćeri.

Naseljenicima je bila prva briga, da nadju težakâ (radnikâ), a uzimali smo za taj posao domaće ljude, Kafre. No to nije bilo lako, jer i oni Kafri, koji hoće da rade, i oni gledaju samo na to, kako bi prevarili gospodara.

Osim toga — pripovieda dalje Krüger — čim se Kafri štogod nauče, odmah se ponesu, uzohole se. (To nije oholost, nego se čovjeku ne će za drugoga raditi. A tko mu to smije zamjeriti!) Zato smo se mi bez prestanka morali boriti s tom njihovom naravlju.

Doživjeli smo i smiešnih stvari s tim Kafrima. Jednoga sam ja jednom poslao s pismom k materi, da mi pošalje 5 do 6 funti suha grožđja. Kafar mi liepo donese grožđje i pismo od matere. Ali ja vidim po pismu, da Kafar nije donio ni polovicu grožđja, što mu je mati dala, da mi donese. Kad sam ja na to upitao Kafra, zašto ja pojeo grožđje, odgovori mi: „Pismo laže! Kad sam ja grožđje jeo, ja sam pismo metnuo pod kamen, i još sam se sakrio za stienu (pećinu), pa pismo nije moglo vidjeti, kako ja jedem grožđje". Napokon je priznao, da je pojeo grožđje, ali nikako nije mogao razumjeti svega toga, kako ga je pismo odalo. (Ako je baš to sve tako istina?...)

(Budući put dalje.)

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

„**Zastupnici hrvatskoga naroda**" izdali su i razaslali u narod spis, u kojem pozivaju narod na mir: neka se ne dade zavadjati, jer su, kažu, već veliki troškovi, što će ih narod plaćati za vojsku, koja je bila pozvana, da učini i uzdrži mir. Još kažu, da su nemirima kriva opozicijonalna gospoda i njihove novine; ta su gospoda, piše u tom spisu, kukavice, jer narod upućuju na zlo, a sami se skrivaju.

Ovaj je spis tiskan u „Nar. Nov.", a u saboru je rekao zastupnik Kovačević: *mi* smo to napisali". Dakle su taj spis napisali zastupnici „narodne" (vladine ili „madžaronske") stranke.

Što se tiče onih proglasa, koji su u narod poslani, — ono je zbilja zločin, koliko nije ludost. Ono nam je mogao načiniti samo krvni dušmanin. Ako su ga sastavili i u Hrvatsku pošiljali oni mladići, koji su pred zatvorom iz Zagreba pobjegli, onda bi bolje učinili, da se nikad u domovinu ne vrate. Mladosti njihovoj i ludosti moglo bi se možda koliko kroz prste progledati, — ali kukavštine i bezdušnosti ne će im nitko skinuti s duše. Rdja jedna, — tkogod je taj bezdušnik! —

Napokon, da završim o onom spisu. „Zastupnici hrvatskoga naroda" obratili su se pismom na narod. Pismo medju ostalim hoće da kaže, kako ovi zastupnici žale narod, kako su u brizi, što strada i što će morati plaćati tolike troškove. Ima ih, koji sumnjaju, da je to iskreno, nego da su to samo rieči. Ja tako ne mislim. Ja vjerujem, da je mnogomu od onih zastupnika zbilja iskreno žao naroda. Ta komu ga nije žao, to nije čovjek! Nije to malo, što taj narod pati i što će još patiti. Uzmimo zato ono pismo onako, kako je napisano. Pa kad su zastupnici narodne stranke progovorili jednom od srca narodu, — neka narod i njima od srca odgovori: neka im po istini kaže, je li, i u čem je bio zaveden i prevaren, ili je od nevolje, od očaja i od želje, da si pomogne, ustao i pošao u zlo. Neka dakle ljudi pozovu svoje zastupnike i neka im to kažu — otvoreno, po duši. Kad bi zastupnici sami sazvali narod (i to ne samo izbornike, nego i druge ljude), pa kad bi im to narod potvrdio, što su pisali, — to bi bio najčvršći dokaz. A i inače bi takovi sastanci baš iza ovoga nemirnoga vremena vrlo mnogo koristili.

Hrvatski sabor u Zagrebu počeo je opet viećati dne 17 lipnja. Prva stvar, o kojoj je bilo govora i viećanja, bili su dakako veliki nemiri, što ih je bilo u narodu. U toj stvari iznesena su pred sabor tri prešna priedloga, i to:

1. Zastupnik Kovačević (negdašnji veliki župan zagrebački) poziva sabor, da izabere petoricu izmedju sebe, koji će iztražiti: tko je kriv nemirima.

2. Zastupnik Brestjenski poziva sabor, da sastavi na Nj. Veličanstvo kralja našega, pismo (adresu), u kom ga moli, neka sve one, koji su osudjeni radi nedavnih nemira, pomiluje, a one, koji su u istrazi radi toga, pusti izpod iztrage. (To kralj može po zakonu.)

3. Zastupnik Derenčin poziva sabor, neka izreče vladi nepovjerenje zato, što je u kr. zemaljskoj tiskari dala tiskati onaj proglas, na kojem su podpisani „zastupnici hrvatskoga naroda", i što je taj proglas poslan oblastima, da ga diele medju narod.

Kod razprave o tom bilo je u saboru velike buke i svašta, kao nikad prije: lupalo se, zviždalo se u fućkalice, trubilo u trubljice, udaralo u limene pokrovce. Radili su to naši zastupnici, t. j. oni od opozicije.

Zašto su to radili? — Zastupnik Derenčin odgovorio je vladinoj stranci na to ovako: Sve je to komedija".

Pišući o tim „komedijama", što opozicija pravi u saboru, kažu „Nar. Nov.", da naš seljački narod ne bi odobrio, što opozicija radi. Možda i ne bi, velim i ja.

Najveća je buka bila, kad je član vlade Klein (Klain) kazao, da su ono „zavedeni nesretnici", koji su radi nemira u zatvoru. Zastupnici Tuškan, Harambašić i Vinković skočili su Kleinu i navalili na nj strašnom vikom: da ono nisu nesretnici ni zavedenici.

Uz to su sasuli na Kleina silu grdnih pogrda, pa su zato dobili od sabora ukor i izključeni su iz sabora na 15 sjednica.

U sjednici dne 19. lipnja nije se bučilo. Govorio je i Ban. On je — pišu „Nar. Nov." — „sipao prave žeravice na siedu glavu njegdašnjega odjelnoga predstojnika (zast. Derenčina), a ostali su članovi opozicije prisustvovali tome poraznome prizoru s očitim bolnim iznenadjenjem i sasvim uprepašćeni." „Ban je naglasio, da gospoda od opozicije pred svietom ruše ugled zemlje, da hotice iznašaju neistine, da tendencijozno (t. j. navodeći vodu na svoj mlin) uzrujavaju narod, da postupaju skriveno, te da se mogu izpričati samo tim, što ni sami ne znadu kome služe". „Osobito ih je uzrujalo uvjerevanje svietlog bana, da od svega srca žali nesretnike, koji su se dali navesti na zlo". Još kažu, kako je Ban rekao, da ima visoko mnienje o jakosti i zrelosti toga naroda, pa zato ne će podleći težnjama, kojima opozicija i ne znajući služi.

Dne 20. lipnja dao je u ime ciele opozicije zast. Brestjenski ovu *Izjavu:*

„I. s razloga, što vlada g. grofa Khuena-Hedervarya i u najnovije vrieme dozvoljava, dotično ne prieči nepravedno te istoj nagodbi (z. čl. I. od god. 1868.) jasno se protiveće, upravo provokatorno (izazivno) namještanje magjarskih napisa i zastava na zgradah zajedničkih hrvatsko-ugarskih ureda;

II. s razloga, što vlada g. bana na sve izjave naroda u obranu povriedjenih i zakonito mu zajamčenih prava odgovara kaznenimi, sudbenimi i redastvenimi progoni, priekimi sudovi, oružanom silom sve do krvoprolića i timi sredstvi sprièčava i razpušta zakonito prijavljene i sazvane skupštine, sputava oporbenu štampu (novine) nečuvenimi u izobraženom svietu zaplienami i obustavami novinâ i zatvorima dosadanjih a odstranjenjem novih urednika bez svakoga zakonitoga uzroka;

III. s razloga, što je tim hotomičnim povredam zakona, ustavnosti i prava vlada g. bana dovela hrvatski narod do očajnosti;

IV. s razloga, što se u saboru očitim, trajnim vriedjanjem saborskoga poslovnika onemogućuje oporbi svaki parlamentarni rad;

V. s razloga napokon, što oporba u današnjih po hrvatski narod tako žalostnih okolnostih ne će niti ne može ovdje služiti samo stepenicama skroz neustavne vladavine g. bana —

Častim se izjaviti u svoje i u ime svojih drugova, da ne ćemo sudjelovati kod saborskih razprava, napose ne kod razprave o indemnitetu, koji bi se imao dati vladi g. bana grofa Khuen-Hedervarya, u svrhu da svojim protuzakonitim nasilnim sredstvima podkopava svaku ustavnu slobodu i zakonom zajamčena prava hrvatskoga naroda, čime je prouzročila današnje stanje u Hrvatskoj i Slavoniji, za koje je odgovorna." —

Poslie ove izjave izašli su zastupnici opozicije iz sabornice, a i sa galerija je izašlo i obćinstvo, te je narodna stranka ostala sama u saboru. „Nar. Nov." pišu, da je opozicija doživjela tako sjajni poraz u saboru, te je izgubila volju za dalje vojevanje.

Ban je 19. na večer odputovao u Beč, pa je 20. u jutro pošao na previšnji dvor kralju. Ne zna se, je li pošao krajlu radi dogodjajâ u Zagrebu, ili radi toga, da preuzme vladu u Ugarskoj. Klub „narodne stranke" poziva svoje članove, da dodju u ponedjedjak (22. lipnja) u *podpunom* broju u saborsku sjednicu, — očekuje dakle velike stvari.

Dogadjaji u Hrvatskoj pobudili su susjedne narode te su stali na nas gledati više, nego do sada.

I zbilja je najveća stvar u svim ovim dogadjajima to, što smo se kako rekoh, složili svi mi Hrvati i Srblji. To je u saboru priznao i prvak čiste stranke prava, g. dr. Jos. Frank. A poznato je, da je ta stranka do sada bila najmanje sklona toj stvari. Kad se je stvar ovako promienila, ja sad vjerujem, da bi moglo nješto biti, ako na tom putu ustrajemo.

Pod bečkim cesarom.

U Ugarskoj je dosadašnja vlada, kojoj je na čelu bio Szell (Sel), odstupila, i to zato, što ne može izposlovati, da sabor dopusti novačenje (visitu), t. j. da dopusti kralju nove vojnike. A nije vlada mogla toga izposlovati, jer ne dade opozicija (Košutova stranka). Opozicija bi i dala, ali traži: neka kod ugarske vojske bude ugarska zastava, madžarski jezik, posebna ugarska himna (t. j. pjesma za kralja, mjesto one: „Bože živi, čuvaj Bože!"), i da kod ugarskih regimenta budu samo ugarski častnici. Vlada (ni kralj) nisu u tom htjeli popustiti, — a novačenje treba obaviti. Što dakle? — Našao se jedan grof, po imenu Stj. Tisza (Tisa),

koji je mislio, da će moći s madžarskom opozicijom izaći na kraj. Nitko nije znao, kako će to obaviti taj Tisza. Njeki su mislili, da će Tisza naći takvoga predsjednika sabora, koji ne će dopustiti, da se govori bez potrebe i bez kraja.

Nije nikoga dobio za sebe, pa je morao kralju javiti, da ne može sastaviti nove vlade. Kako ste gore čitali, sad je u Beču Ban. Misli se, da će on sastaviti i preuzeti vladu u Ugarskoj. Tko će onda biti Ban?!

Po slovjenskom svietu.

U Srbiji nastaje novo doba poslie strašne noći od 11. o. mj., kad je ubit ne samo dosadašnji kralj, nego i žena mu i više ministara.

Još pred njekoliko nedjelja, kad su u Srbiji bili izbori, nije bio izabran *nijedan* protivnik vlade kralja Aleksandra.

A danas eto! — Odgovor na onakve izbore.

Novi kralj Petar I., koji je do sada živio u Ženevi (u Švicarskoj), doći će za koji dan u Srbiju. Narodna skupština izabrala je veliko poslanstvo, koje će otići do kralja i predati mu listinu s podpisima svih zastupnika, koji su ga izabrali. Kad dodje u Srbiju, priseći će, da će držati ustav, i to onaj ustav od god. 1888., koji daje mnogo slobode. Onda će početi nova vlada.

Novi je kralj javio, da je izabran za kralja, i bečkomu cesaru i kralju našemu, Nj. Veličanstvu Franji Josipu I. Moli ga, da mu bude prijatelj, kako je bio i njegovu otcu, pok. knezu Aleksandru. Franjo Josip odgovorio mu je na to (francezkim jezikom) ovo:

„Njegovu Veličanstvu kralju Petru u Ženevi. — Ćuteći žurbu, kojom Mi je Vaše Veličanstvo javilo Svoj uzlaz na priestolje Srbije, držim da Mi je bez oklievanja uvjeriti Ga o podpunoj mojoj prijatnosti i o željama, što ih stvaram, da Njegovo vladanje bude dugo i srećno.

Eda bi Ono (t. j. Veličanstvo kralja Petra) uspjelo u plemenitu poslanstvu, koje mu je odlučeno, da učini mir, pokoj i poštovanje u toj nesrećnoj zemlji, tako kruto izkušanoj nizom nutarnjih nemira, i da ju podigne iz duboke propasti, u koju ju je nedavno pred očima cieloga ugladjenoga svieta strovalilo nepravo i prokleto zločinstvo pred svima.

Laćajući Se ove zadaće Vaše Veličanstvo može računati na Moju podporu i Moje prijateljstvo te biti osvjedočeno, da će Mi biti vazda na srcu ne manje nego Njemu samomu, da uzdržim i učvrstim veze dobra susjedstva, što spajaju odavna naše dvie zemlje. Franjo Josip".

Po ovom se pismu vidi, da je Nj. Veličanstvo cesar i kralj Franjo Josip priznao već Petra Karagjorgjevića za kralja Srbije, ali se ujedno vidi i to, misle njeki, da cesar i kralj želi, neka bi Petar I. kaznio one ljude, koji su počinili „prokleti" onaj „zločin", te da tako digne Srbiju iz propasti. —

I ruski je car već odgovorio novomu kralju, pa sad nema sumnje, da će ga i ostali vladari priznati. I crnogorski je knez Nikola pozdravio s mnogo rieči novoga kralja, a zeta svoga.

Uza sve to njeke novine pišu, da će „Evropa" zahtievati, neka novi kralj kazni ubojice.

Ovaj je broj dogotovljen 21. lipnja. Broj 12. izaći će 2. srpnja.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 12. | **U Zagrebu, u četvrtak, 9. srpnja 1903.** | **God. 4.**

Broj I. 938. ex 1903. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom“ od 18. lipnja 1903. br. 11; i to: 1. Čitavi uvodni članak „Možda već . . .“ zajedno s naslovom, 2. Iz članka „Zadnji Obrenović“ od rieči „ali to“ pa do konca članka, 3. Iz članka „Ruka iz prieko mora“ a) od rieči „A najviše“ do „jadikovke“ b) od rieči „Uz to“ do „pogibosmo“ c) od rieči „Uže“ do „poroda“ d) od rieči „Gospodari“ „narodu“ e) od rieči „Tu“ do „u tudjini“, 4) U rubrici „Mali razgovori“ a) u odlomku „Dom i rod“ čitavu drugu viest „Prava . . .“ zajedno s naslovom, b) u odlomku „Bilježke“ od rieči „Ja bi“ do „navale“ c) u odlomku „Krügerove uspomene“ od rieči „čudan“ do „prievare“ 5) Iz rubrike »Noviine« A) Čitavu prvu viest »Hoće li . . .« zajedno s naslovom B) Iz viesti »Zastupnici hrvatskoga naroda« od rieči »Prigovaralo se« do »opoziciji« zatim od rieči »Ali« do »pravedno«, C) Iz viesti »Hrvatski sabor u Zagrebu« a) od rieči »Pravite« do »i mi« b) od rieči »da se« do »komedija« c) od rieči »ali zašto« do »odgovor« d) od rieči »nego« do »rade« D) U viesti »Dogodjaji u Hrvatskoj« od rieči »Malone« do »carstva« E) U viesti „U Ugarskoj“ od rieči „To se“ do „toga“, tvori učin prestupka § 300 i 302 i 305 kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zapliena se potvrdjuje, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom“, a zapečaćeni slog i plače imadu se iza pravomoćnosti presude u prisutnosti redarstvenog povjerenika razmetati te vratiti vlastniku tiskare. Razlozi: Citavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica razdražiti na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, nastoji se razdražiti stanovnike državne jedne proti drugima na razdore neprijateljske te hvale djela zabranjena po zakonih što tvori učin prestupka § 300 i 302 i 305 kz. Presuda osniva se na §§ 6. 8 i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 23. lipnja 1903. Rotter

Doktorske tajne.

Pred koju godinu izašla je na svjetlo čudna knjiga: „Izpovied jednoga liečnika (doktora)". U toj se knjizi izpovieda jedan liečnik pred cielim svietom; izpovieda doktorske griehe, za koje gotovo nitko ne zna. Knjigu je napisao jedan Rus, po imenu Smidović. (Na knjizi se je podpisao prezimenom: Veresajev, — ali sav sviet zna, tko je i što je.) Ta je knjiga brzo prevedena na mnoge jezike, samo još nije na hrvatski, pa će biti dobro, mislim, ako i naši seljaci štogod saznadu o toj stvari. Ali prije toga još nješto drugo.

Nama se danas čudno čini, kako su to gospoda stotine i stotine godina sve do jučer, da tako kažem, — kako su, rekoh, marila sama za tudji latinski jezik. Sva učenost i mudrost bila je napisana u tom tudjem jeziku, pače se je učeno i mudro moglo govoriti samo latinskim jezikom. Ne samo svećenici, nego i liečnici (doktori) odvjetnici (advokati, fiškali), pače i ljekarnici (apotekari) — svi su ovi naučali i čuvali svoju znanost i mudrost u latinskom jeziku. Jedini su svećenici nješto malo kršćanskoga nauka izpisali za narod i u „prostom" jeziku narodnom, i to u tako zvanom katekizmu. Zato nije čudo, što se je silna buka di-

zala na sv. Ćirila i Metoda, a kasnije i na Hrvate, što su htjeli sve svete knjige imati u svojem domaćem narodnom jeziku. Isto tako nije šudo, što se je vika digla i na njekoga liečnika, po imenu Reslina, koji je prvi napisao jednu liečničku knjigu u njemačkom jeziku, a ne u latinskom. On se siromah brani u predgovoru i moli čitaoce, neka mu oproste i neka za Boga dobro paze, da ova knjiga ne dodje „nepozvanicima“ u ruke, i neka „ne bacaju biserja pred svinje“!

I tako, štogod su učena gospoda znala i radila, ostalo je to medju njima i uviek njekako tajno. Nije zato čudo, što se je svašta dogadjalo, kako se i dogadja, kad se što lako sakrije. A što se je moglo dogoditi, to ćete najbolje vidjeti po ovom primjeru: Pred pet, šest godina izdala je kr. vlada u Zagrebu naredbu i propis: kako liečnici imadu pisati svjedočbe o bolesti. „Zašto je izdala takvu naredbu?“ — pitate. — Zato, što su liečnici pisali takve svjedočbe, kojih nitko nije razumio. Dodje s takvom svjedočbom kakav činovnik k vladi i moli podporu za bolest, ili moli dopust, ili da mu dadu penziju. Sav sviet vidi, da je čovjek zdrav kao kremen, — ali ima svjedočbu od liečnika, i u toj svjedočbi piše, da je čovjek bolestan. A pitate li za bolest, — ne možete ni zapamtiti, kako se čudno zove, — njekako strašno učeno, tako da to samo doktori razumiju. I sav je sviet mislio: „E, pa kad doktor kaže, valjda je istina! Šta mi znamo, kakvih ima bolesti na svietu!“ I ljudi bi malo kimali glavom, ali se doktorskoj svjedočbi ipak vjerovalo. No kad su ljudi počeli previše kimati glavom, izdala je vlada onu naredbu, u kojoj u kratko kaže: Liečnik neka napiše svjedočbu tako, da ju bude mogao razumjeti i onaj, tko nije liečnik.

Ovo vam je samo jedan primjer. A spomenuo sam baš ovaj primjer zato, da se vidi, kako već ni školana i visoka gospoda od oblasti ne vjeruju baš svakoj preučenoj grčkoj i latinskoj rieči, koju doktor napiše; i ne samo to, što ne vjeruju, nego se čovjek domišlja, da takve preučene grčke i latinske rieči nješto sakrivaju, što se valjda skrivati ne smije, — kad visoka vlada traži, da se ljudski kaže, što se hoće kazati.

Moglo bi se o toj stvari kazati još mnogo više, — ali bit će i za to prilike. Danas ću razložiti samo još nješto, i to ovo:

Znanost, — to je veliko blago bilo i bit će, i ja ne bih bio do sutra gotov, kad bih vam htio dokazati, koliko je znanost blago, i što su sve ljudi po znanosti postigli. Po znanosti morem se brodi — rekao je tako njekako stari Hrvatina Fran Kurelac — po znanosti se željeznice dime i svietom jure, po njoj telegraf sviet opasuje, a čovječji um zviezdam putove kaže, — i tako dalje.

Zato nije čudo, što ljudi sa znanošću upravo tako postupaju, kako i s pravim blagom. Čujte samo! Komu je otac ostavio blago, taj ga dobro čuva i ne dade ga nikomu badava, nego traži kamate, interes. I kao što su ljudi za blago izmislili čvrste gvozdene blagajne (kase), — tako su znanost sakrivali u tudjinske knjige, t. j. u knjige napisane u tudjem jeziku. O tome vam ne treba dugo razlagati, kad vam samo spomenem, da prosti naš čovjek gotovo do jučer nije mogao doći do druge knjige osim katekizma; a da je i mogao doći, ne bi je razumio. Koliko je trebalo borbe i muke, dok je sviet kod nas došao do toga, da se knjige pišu u narodnom jeziku!

Ali ni ta stvar nije još podpuno gotova, jer se još u njekim velikim stvarima drži tudji jezik, kojega narod ne razumije. A to je još žalostnije, kad čovjek vidi, zašto se tudji jezik čuva i brani. Ne ću da vam drugo spomenem nego ovo: Nauk proroka Muhameda popisan je u „koranu“, a taj „koran“ je napisan u arapskom jeziku. Naši bosanski i hercegovački muslimani („turci“, „muhamedanci“) vjeruju u svoj koran, a ni jedan od tisuće medju njima ne razumije arapski; oni vjeruju ono, što im i kako im kaže njihov hodža (učitelj vjere), — ali Bože sačuvaj, da bi se tko usudio koran prevoditi u hrvatski jezik! A zašto? Ja ne znam, zašto, ali čujte ovo: Kad se je o tom govorilo medju našim „turcima“ u Bosni, rekao je jedan hodža: „Kad bi se koran iztumačio hrvatski, onda hodže i ne treba! Onda će moći i vratar (to jest: fratar) vâs (tursku prodiku) govoriti!“ Eto, Stotine tisuća našega naroda vjeruje u koran, a nema ga napisano gotovo ni pet redaka u svom jeziku! Drugi su to ljudi bili oni veliki kršćanski sveci i učitelji pred tisuću godina, sv. Ćiril i Metodije, koji su odmah cielo sveto pismo i sve knjige preveli za svoj narod na jezik slovjenski. Ali zato i jesu onoliko prepatili, kako i danas još pate, koji idu njihovim svetim tragom. Oni su pred tisuću godina učinili tako veliku stvar, da se to ni procieniti ne može.

Ali ćete me pitati: „Pa zašto ljudi tako skrivaju nauku i znanost? Zašto takvi učenjaci toliko toga drže samo medju sobom i tajno?“ — Na to nije težko odgovoriti. Znanost je blago, rekli smo, ali ljudi blago ne samo čuvaju, nego i njime špekuliraju. Tako ih ima, koji špekuliraju i naukom i znanošću. I zapamtite dobro: Što su manje prosviećeni, to više špekuliraju, to više skrivaju, neka neuki sviet misli, da oni Bog zna što znadu. Zato ne dadu zaviriti u svoje tajne, jer kad bi u se u njih zavirilo, ne samo da se mnogo puta ne bi našlo ništa, nego bi se našlo i koješta.

No sve su to velike stvari, s kojima mi na jedanput ne možemo na kraj. Ovo malo, što sam vam spomenuo, to su samo primjeri. A glavna stvar je ovo:

Znanost i nauka još je i dan današnji daleko od naroda, i nju danas drže u rukama samo njeki, i to čvrsto ju drže i ne dadu joj, da se slobodno u narod razlije i da ga prosvieti. To vam je živa istina. Nauka i znanost služi mnogima još i danas samo za špekulaciju. Tomu je najbolji dokaz ona knjiga poštenoga ruskoga doktora o doktorskim tajnama. Ne ću zato zaboraviti, nego ću vam što brže malo iz nje iztresti.

Ban.

Malo ne punih 20 godina bio je Ban grof Khuen-Hedervary; ovih je dana otišao iz Zagreba i nije više Ban, nego je Banom postao grof Teodor Pejacsevich (tako se piše, a izgovara se: Pejačević).

Mi smo se već razgovarali o Banu. Onda sam vam, mislim, rekao, da je Ban pravi hrvatski gospodin. I zbilja: na cielom svietu ima samo jedan jedini Ban. Ima više careva, ima dosta kraljeva i knezova, ima pače i više sultanâ (turski sultan, sultan od Maroka u Africi), — ali Ban ima samo jedan, i to hrvatski Ban. I kako mi Hrvati zovemo svoga Bana — Ban, tako našega Bana zovu i drugi narodi. Što mi kažemo „kralj“, Niemac kaže „könig“ (kenig), ali našemu Banu kaže i Niemac „Ban“ (ili „Banus“), kao što — istina je — i ruskomu Caru kaže i Niemac „Car“ (piše: „Czar“).

Radi toga, a i radi koječega drugoga vriedno je razložiti, što je to Ban, kakva je to čast, vlast i gospodstvo. A baš je za to sada prilika, kad je jedan hrvatski Ban postao u Ugarskoj prvi ministar, pa o njem pišu malo ne sve novine po svietu.

Šta je dakle Ban? — Njegda su Hrvati imali više banova, koji su bili gospodari i vladari svaki u svojoj banovini. To su bili velikaši, svoji gospodari. Ali kao drugdje po svietu, tako se je i kod nas u Hrvatskoj znao koji velikaš osiliti, pa se digao nad sve druge, postavio sebi krunu na glavu i proglasio se, da je „kralj“. Kad se je to dogodilo, onda su i hrvatski bani bili podložni koliko toliko hrvatskomu kralju.

Tako je bilo, dok su Hrvati imali sami svoga kralja. Ali kad su Hrvati izabrali za svoga kralja najprije Ugrina, — onda već nema više hrvatskih banova, nego najviše dva: jedan za dolnju, a jedan za gornju i primorsku Hrvatsku. Ali skoro za tim nema drugoga bana, nego ostaje samo jedan Ban, kako je i danas.

Što su bili bani do onda, dok ih je bilo više, — t. j. kakvu

su imali čast i vlast, i kako su se razlikovali od drugih velikaša, — to vam ovaj čas ne ću razlagati, a sve se bojim, da ne bih pravo ni znao. Što su bili banovi od onda, od kad Hrvati nemaju sami svoga kralja, ni to nije lako reći; ali se može reći u kratko, da su bili kraljevski namjestnici: oni su vladali mjesto kralja.

Ali pustimo to. Glavno je da znamo: Što je Ban danas?

Ali da se pravo razumijemo, čujte još ovo: Vi ste čuli za care, cesare, kralje, bane, vojvode, knezove, grofove, barune, pa i za ministre. Sve se ovo ne smije strpati u jedan koš, nego treba razlikovati jedno od drugoga, i to ovako:

Izmedju cara, cesara, kralja i kneza, — nema nikakve razlike po vlasti, koju imadu. Crnogorski knez upravo je takav gospodar u svojoj zemlji, kao i ruski car u svojoj; a kralj Srbije upravo je takav gospodar u svojoj državi kao i bečki cesar u svojoj. Svi su oni vladari ili kako se učeno (franceski) kaže: oni su suvereni, t. j. nemaju nad sobom gospodara. Razlika je samo u naslovu i u časti, kad su cari, kralji i knezovi medju sobom: onda oni na to paze, koga ide kakva čast.

Grofovi i baruni — to danas nije ništa: oni su podanici kao i svi drugi, samo imadu njeku čast kod svoga vladara. Ima i knezova (firštova) i vojvodâ (hercega), koji nemaju svoje države te nisu vladari.

A što su ministri, — to možda i znate: to su službenici, činovnici, — i to prvi službenici vladarevi. Njih imenuje vladar i on im daje plaću.

Sad vidite razliku: Cesari, kralji, vojvode i knezovi imadu vlast i čast od poroda i familije, ali nisu nikomu podložni; grofovi i baruni imadu takodjer čast od poroda i familije, ali su podložni svomu vladaru kao i drugi podanici (osim toga može vladar i dati komu grofovstvo ili barunstvo); a ministar — to može postati svaki čovjek, kakvogagod bio roda i familije: oni su plaćeni činovnici.

Što je dakle Ban? Ide li on u red medju ministre, ili medju one „suverene“, koji nisu nikomu podložni?

Kazat ću vam odmah: Ban je službenik, Ban je činovnik, kojega imenuje i postavlja kralj i daje mu iz zemaljskoga (narodnoga) proračuna (dohodaka) plaću. I sin svakoga zanatnika i seljaka može postati Ban — ako mu sreća posluži.

Ovo je trebalo spomenuti i razložiti zato, što je bilo banova, koji nisu bili nikako podložni vladaru, nego su bili sami svoji vladari (n. pr. banovi Šubići); drugi su opet banovi bili malone posve svoji, kao vladari (n. pr. njekoji banovi Zrinjski i Frankopani). Ali osobito je to zato trebalo spomenuti, što hrvatski bani

stotine i stotine godina nisu imali nikakve plaće, nego je to bila samo čast.

Ali sada tek dolazi pravo pitanje, i to ovo: Ako je Ban službenik i činovnik, — kakav je službenik i činovnik? Ima li nad Banom još koji viši službenik?

Ta stvar stoji vam ovako: U svojoj državi prvi je vladar (kralj, cesar, knez), i on nije činovnik; za njim su odmah ministri, i to: prvi je ministar predsjednik, a onda su svi ministri jednaki; onda dalje dolaze odjelni predstojnici, savjetnici i t. d.

Sad pazite osobito na ovo: Prvoga ministra (t. j. ministra-predsjednika) imenuje vladar (kralj) po svojoj volji; a druge ministre imenuje na rieč prvoga ministra; ostale činovnike imenuje vladar na rieč kojega ministra, ili ih ministar imenuje sâm.

Sad pazite još bolje: Kaže se, a kažu to i učeni ljudi, da je banska Hrvatska svoja država, jer ima svoga vladara (kralja), svoju vladu i svoj sabor; i kao što je u drugih državah prvi iza vladara ministar-predsjednik, koji je na čelu vladi, — tako je u Hrvatskoj prvi iza kralja Ban, koji je na čelu vladi.

„Po tom je naš Ban takav službenik, kao što je u drugih državah prvi ministar ili ministar-predsjednik. Po tom se vidi, da nad Banom nema višega službenika, — on je iza kralja prvi. Nije li tako?“

I jest i nije. Istina je, da nad Banom nema u Hrvatskoj višega službenika; istina je, da je u svakoj državi ministar-predsjednik prvi iza vladara, kao što je u banskoj Hrvatskoj Ban. Ali u jednoj stvari Ban nije ono, što je u drugih državah prvi ministar. Čujte, zašto nije:

Prvoga ministra, kako sam vam već kazao, imenuje vladar (kralj) po svojoj volji: tomu i tomu čovjeku piše kralj pismo(to se zove „ručno pismo“) ovako od prilike: „Dragi Vi i Vi, ja Vas imenujem svojim ministrom-predsjednikom, i čekam, da mi predložite druge ministre.“ — To pismo, kojim kralje imenuje prvoga ministra, — to pismo podpisuje, istina je, uz kralja i stari ministar predsjednik, ali on ništa ne predlaže; a kad kralj imenuje druge ministre, tu je već uz kralja podpisan novi prvi ministar, koji je druge ministre kralju i predložio.

Sad se pita: Imenuje li kralj i Bana po svojoj volji, bez ičije rieči i s podpisom staroga Bana? Ne, ne imenuje ga tako! Čujte, što o tom kaže zakon, i to paragraf 51. nagodbe:

„§ 51. Bana kraljevina Dalmacije Hrvatske i Slavonije imenuje Njeg. ces. i kralj. apoštolsko Veličanstvo na predlog i uz premapodpis zajedničkoga kr. ugarskoga ministarskog predsjednika“.

„Po tom je Ban isto, što i svaki drugi ministar, samo što

drugi ministri imadu pod sobom: jedan trgovinu, drugi poljodjelstvo, treći sudove, četvrti domobransku vojsku i t. d., a Ban ima pod sobom banovinu, t. j. jednu cielu zemlju. Nije li tako?“

Nije ni tako. Svi ministri odgovorni su onomu saboru, komu je odgovoran i ministarski predsjednik; tako su svi ugarski ministri odgovorni ugarskomu saboru (u Pešti). A Ban — on nije odgovoran ugarskomu saboru, nego je odgovoran saboru kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (zagrebačkomu saboru), i to po § 50. nagodbe. — Ali ima još nješto, i to ovo: Kad ministar-predsjednik mora ostaviti vladu, onda idu s njim i svi ministri, — ali Ban ostaje na svome mjestu! Tako je n. pr. Ban grof Khuen preživio na banskoj stolici tri ministra-predsjednika.

„Što je onda Ban, kad nije ni ministar-predsjednik, ni obični ministar?“

Ban je — Ban.

Hrvatski trgovci.

Ovih je dana prošao kroz sve malone naše novine velik poziv: neka naši ljudi traže djecu, osobito seljačku, pa neka ih šalju u trgovinu. Osobito se taj poziv obraća na naše ljude u Bosni i Hercegovini. I nije to prvi put, što se u novinah čita takav poziv: bilo ih je već više, i to ima tomu već više od godine dana, što takve pozive od časa do časa čitamo u novinah. U ovom se sada pozivu tuže pozivači, da im se malo tko ili nitko ne odazivlje, osobito se pak tuže, da iz Bosne nije nijedno seljačko diete poslano u trgovinu.

O cieloj ovoj stvari vriedno je progoviriti koju rieč: Što je to, i je li to dobro, i tko to zove i zašto zove?

To već znate, što su to „rodoljubi“ ili „domoljubi“. To su vam ljudi, koji se ne staraju samo za sebe (ili barem tako kažu, a mnogi i ne lažu), — nego im sve nješto ne dade mira, sve im nješto kopa po glavi: kako bi pomogli, kažu, narodu. Ali kada treba pomoći narodu, onda se tek vidi, kako nitko ne će da pomogne narodu, nego svatko hoće da najprije sebi pomogne, — svatko gleda samo na sebe. I rodoljubi se onda tuže: „Nemamo samostalnih ljudi, nemamo nezavisnih ljudi“. A znate, što to znači: to znači, da nemamo ljudi, koji bi živjeli od svoga, nego živu od tudjega, t. j. živu od plaće. A znate i onu: Tko te hrani, i ćaćom ga zovi.

I tu sada dodjoše naši rodoljubi na misao: Pustimo činovnike, pustimo i popove, — oni ne mogu za narod, oni „nisu samostalni“. Nego gledajmo, da budemo imali samostalnih ljudi, kao što su n. pr. trgovci. A mi toga nemamo. Kod nas su trgovci

većinom tudjinci, oni ne drže s nama, premda kod nas i od nas živu. Šaljimo zato što više hrvatske djece u trgovinu, neka se tu izuče, pa neka budu trgovci — hrvatski trgovci, svoji, slobodni, samostalni ljudi. To je trebalo već davno učiniti, ali se nitko nije za to starao. Zato hajde, složimo odbor, pa tko ima gdje kakovo diete, neka nama javi, — mi ćemo ga već turiti u trgovinu, mi ćemo mu naći mjesto. — I zbilja se složio odbor, — i to je taj odbor, koji to pozivlje ljude, neka traže hrvatsku djecu, i neka ju šalju u trgovinu. —

Sve je to dobro i liepo smišljeno, — ali nije to sve tako. Kazat ću vam u kratko, i to samo dvoje.

Prvo je ovo: Tko hoće da bde trgovac, nije mu dosta, da samo izuči trgovinu. Za trgovinu treba i novaca? Što to hasni, ako naše siromaško seljačko diete izuči trgovinu. Hoće li to biti trgovac? Hoće, ako dobije na lutriji, ili ako mu njegov gospodar dade svoju kćer za ženu i prepusti mu trgovinu. Inače će biti trgovački sluga.

Ali mnogo je više vriedno promisliti drugu stvar, i to ovu: Je li trgovac svoj, slobodan i samostalan čovjek? — Meni se čini, da smo se o tom jedan put već razgovarali, pa sam onda rekao: Ne, trgovac nije samostalan čovjek. Pa i danas vam kažem: Vrlo malo ima trgovaca, koji ne bi gledali ni desno, ni lievo; najviše ih ima, koji ne gledaju samo desno i lievo, nego na sve strane, jer i trgovina dolazi sa svih strana i odlazi na sve strane. Ako već govorimo o tom, u kojem je staležu čovjek samostalan, onda moramo reći, da je trgovcu najteže u toj stvari. I skoro je čudo, što je itko mogao doći na misao, da su trgovci — samostalni ljudi. O tom bi se dalo napisati vrlo mnogo. Samostalni su oni trgovci, koji bi bili samostalni i onda, da su otišli medju činovnike.

Ali zato vam ja ne kažem, da ne šaljete djece u trgovinu. Šaljite samo. Mnogi naš zdrav, zgodan i bistar momak može zbilja uzeti kćer svoga gospodara, ako izući trgovinu; a da ostane kod pluga, ne bi to mogao. Drugi će se kako drugačije promet-nuti i doći do svoje trgovine, — pa će možda i jedan i drugi biti svoj čovjek, — ali možda! A stalno to nije nipošto. Danas su najsamostalniji ljudi seljaci, a onda oni, koji — ništa nemaju.

Toliko za danas o toj stvari.

Mali razgovori.

Politika.

Kako se izabire papa, — i to spada i te kako u politiku, jer je to velika stvar, tko je papa. Vi znate, da svećenici imadu dosta veliku rieč u narodu, a i sami za se; a zna se, da oni rade onako, kako to traži njihov crkveni red, a oni se i te kako drže svoga reda, t. j. složni su za svoju stvar. Toj slozi najviše pomaže to, što imadu jednoga poglavara i učitelja — papu u Rimu: što on hoće i zapovieda, to je zapovied ne samo za sve svećenike, nego i za sve vjerne katolike po svietu. A to je velika stvar i u politici. — Vriedno je dakle znati, tko postavlja papu, toga gospodara tolikim milijunima ljudi.

U prvo vrieme birali su papu svećenici s narodom, kao što su tako birali i druge biskupe. Poslie su se cesari miešali u taj izbor, pa nisu htjeli priznati za papu nikoga, koga oni ne potvrde. To pravo tražili su za sebe i isti krivovjerni cesari. Isto pravo tražili su i grčko-rimski cesari. Birali su pape i rimski plemići (gospoda u Rimu). Njekoji su njemačko-rimski cesari znali jednoga papu skinuti, a drugoga postaviti.

Ali već pred 800 i više godina odredio je jedan papa, da će unapried papu birati samo *kardinali*. A kardinali — to su u početku bili biskupi i svećenici iz Rima i okolice, koji su papi pomagali, kao što i svaki biskup ima svoje pomoćnike. Pred jedno 300 god. (1586.) odredio je papa, da kardinalâ ima biti 70, a imenuje ih papa. Tako je i danas. Papa imenuje kardinale, a kardinali izabiru izmedju sebe novoga papu. Njekoliko kardinalâ živi u Rimu, a drugi služe kao biskupi i nadbiskupi drugdje po svietu.

Kada kardinali biraju papu, onda su u pravom zatvoru (to se zove „konklave"): svaki dobije u jednoj zgradi jednu sobicu (ćeliju), a svi se ulazi u zgradu zazidju, a sva vrata dvostruko zaključaju; i tako, dok izbor nije gotov, ne mogu s nikim izvana govoriti, niti komu pisati, niti pisama primati. Tako je to hudo strogo, samo da ne bi tko izvana koga nagovorio ili premamio! To bi se lako dogodilo osobito onda, kad izbor dugo traje. Izbor se počinje deseti dan po smrti papinoj, a obavlja se u jednoj kapelici. Kad je izbor gotov, onda dolaze na red velike parade: kardinali se papi klanjaju, papu nose, javljaju glase „Gradu i Svietu" (t. j. gradu Rimu i cielomu svietu, što se latinski kaže: „Urbi et orbi") itd.

Narodno gospodarstvo.

O sušenju siena. Sada je seljačtvo u najvećoj radnji oko siena, jer su tomu baš i dani, hvala Gospodinu Bogu, i najbolja hora, kad je trava u najvećoj cvatnji. Ali na žalost ne radi ni dvadeseti, kako bi mu bilo što valjanije i bolje hranivo sieno. A evo kako se radi, a kako ne valja raditi: Kad je sieno više nego na pol suho, neprestano ga na rogljah nateplju, tako da mu sve lišće i bolje česti iztepe, a napokon prikupi samo stablo i vozi kući samo ržeňu slamu. Gledajte barem vi, „Domovi" čitaoci, da radite ovako, kako i ja radim:

Sieno možete odmah, čim ga pokosite, raztepsti, zatim ga kasnije, kad se posuši, imadete samo polagano rogljama okretati, a nipošto natepati ili s njime tresti, a na večer, ako nije suho, u manje kupiće skupiti, sutra najprije raztepsti, a kasnije, dok ne bude suho, samo okretati. Ako li ga pak ne ćete odmah, čim je pokošeno, raztepsti, isto ovako gore rečena radnja sliedi drugoga dana. Tad se možete osvjedočiti na vagu, koliko će vagnuti ona kola siena, koje je natepano, a koliko ona, koje nije. Kod onog natepanog što je najbolje, ostane na livadi. *I. Belec.*

Svaštice.

„U Kanosu!" Kako je to davno bilo, pa se još danas spominje! A bilo je to ovako:

Pred 826 godina živio je u Rimu papa Grgur VII. (sedmi), a u Njemačkoj njemački kralj i „rimski cesar" po imenu Henrik IV. (četvrti). Papa i cesar nisu se mogli složiti u tom: tko ima pravo postavljati (imenovati)

biskupe. A to je velika stvar, jer su biskupi onda bili još više, nego što su danas: to su često bili silni velikaši i knezovi, koji su imali silna imanja, svoje podanike, vojsku i t. d. Kao i drugi velikaši, znali su se i biskupi oružjem dići proti kralju. Zato je naravski, da je kralj dobro pazio, komu će se dati tolika imanja i tolika sila, koja se u zao čas može okrenuti i proti samomu kralju. Kralj i cesar Henrik htio je dakle, da po svom kraljevskom pravu postavlja biskupe, a papa ne dade. Ovamo, onamo — piše papa Henriku, nabraja mu njegove griehe i traži od njega, neka se odmah jasno i glasno pokori Crkvi. Ali mjesto da se pokori, Henrik dade na jednoj skupštini papu skinuti, t. j. proglasiti, da više nije papa. Grgur na to baci na Henrika prokletstvo, a njegovim podanicima (narodu) proglasi, da se ne moraju Henriku pokoravati, niti ga slušati. Mladi se je Henrik (bilo mu je tek 27 godina) tomu s početka rugao. Ali kad su fratri stali u narod širiti papinske proglase: da kralj nije kralj, i neka ga nitko ne sluša; pa kad su uz papu pristali vojvode i knezovi, koji su se već prije proti Henriku dizali, a sada nakanili, da ga u saboru skinu s priestolja i izaberu drugoga kralja, — onda je Henriku postalo tiesno. Nema druge, nego da se pokori papi. I zbilja, Henrik se u cičoj zimi spremi na put u Italiju. Pape nije bilo u Rimu, nego u talijanskom gradu Kanosi (Canòssa). Tu je morao puna tri danas bos i u goloj prostoj košulji čekati u dvorištu na cičoj zimi (bilo je to 25. do 28. siečnia!) čekati, dok mu se je papa smilovao. Četvrti dan skine papa s cesara prokletstvo, pošto je cesar obečao, da će biti poslušan. Ali to su bile samo rieči: U srcu je cesar odlučio, da će se za tu sramotu grdno osvetiti, — kao što se i jest. Na koncu je ipak stradao, — ali to je duga pripoviest. Od onda je na glasu rieč: *U Kanosu!* Kad se tko ne slaže s papom, ili sa svećenstvom kažu mu: I ti ćeš svejedno u Kanosu, — t. j. da će napokon ipak morati popustiti.

Pejačević — tako se zove novi hrvatski ban. Kažu, da se tako zove po gradu Pejačevu u Bugarskoj. To nije podpuno kazano. Podpuno stoji ta stvar ovako: „Petru“ kaže se i Pejo, Peja, Peko, Pejko, Pejak, a Petrov grad zove se po tom Pejačevo. Tako ima dosta ljudi u nas, koji se prezimenom zovu: Peja, Pečić, Pejčić, Pejakić, Pejaković, Peković. Po svom prezimenu ima dakle novi ban mnogo roda, medju nama, kao da je pravi naše gore list, kao što starinom i jest. Šteta što se piše „Pejacsevich“.

Tri Hrvata, rekao bi čovjek po prezimenu, imali su posla u Beču kod kralja ovih dana, i to u ovoj stvari: U ruke kralju polagao je prisegu novi hrvatski ban *Pejačević*, — pravo hrvatsko ime; kao svjedok od ugarske vlade bio je tu nazočan ugarski ministar *Vlašić*, — obično hrvatsko ime, koje možeš čuti u svakom našem selu; od cesarskoga i kraljevskoga dvora bio je svjedok dvorski dostojanstvenik *Čekonić*, — opet s hrvatskim prezimenom. Pa ipak ona dvojica nikako nisu Hrvati, nego Madžari, a i pišu se madžarski: „Vlassics“, „Csekonics“. I treći se piše madžarski, rodjen je u Hrvatskoj, ali osjeća li i priznaje li se Hrvatom, to bi mogli znati samo oni, koji ga dobro poznadu. Mi ne možemo ništa reći, dok ne čujemo štogod od samoga bana.

Bilježke.

„Hrvatski Narod“ — to je list za narod, a izlazi već četrnajstu godinu. Bio je to list njegdašnje stranke prava, a izdavao ga g. dr. Ivan Ružić i pisao po malo u njega, ali su ponajviše pisali pod njegovom pazkom mladi ljudi, osobito i više godina onaj „Živan iz Sriema“. Dok je Živan pisao u „Hrv. Narod“, onda je i bio, što je bio, mislim. Sad je g. Ružić prodao i predao taj list u druge ruke, a novi su urednici gg. doktori Svetimir Korporić i Milan Krištof.

„Dom“ treba da sa zahvalnošću i poštovanjem spomene „Hrv. Narod“, a to zato, što je „Hrv. Nar.“ utirao put „Domu“, jer je putio narod na čitanje novina i učio ga svakomu dobru, kako je najbolje znao; da nije bilo „Hrv. Naroda“ i „Prijatelja Naroda“, — „Dom“ bi si mnogo teže krčio put. „Hrv. Nar.“ osnovali su pošteni i plemeniti ljudi u brizi za narod — onda, kad je stranka prava bila još snažna, a njezini ljudi puni žive vatre i ljubavi za narod i domovinu; što bi taj list bio učinio, da se stranka nije raztepla!

Ali hvala i za ono, što je učinio, jer je učinio mnogo! G. dru Ružiću hvala! On je svoj dio za narod učinio, — on je radio na najzapuštenijem polju, na koje se nikome ne dade. Narod mu toga zacielo ne će zaboraviti: dugo će se hrvatski seljaci spominjati dra Ivana Ružića, — a to ga neka utješi za mnogu onu muku i brigu, što je uz taj list prepatio.

A nove urednike pozdravljam na božjem ovom poslu želeći im, da bude blagoslovljen njima i narodu. Više im ne ću da rečem, — bit će već zgode i za to, jer se nadam, da će njihova muka ići uporedo s „Domom“ te ćemo se često u poslu sastati.

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Stari ban, grof Khuen i t. d., postao je zbilja prvi ministar u Ugarskoj i došao tako na glas po cielom svietu. Prvi ugarski ministar nije baš takva stvar, da bi se za nju morao starati cieli sviet, ali su dvie stvari pomogle, da je stari naš ban došao na toliki glas. Jedno je to, što je na kraju njegove vlade u Hrvatskoj nastalo u narodu toliko nezadovoljstvo i takvi nemiri, da je imala i vojska posla, da je bilo na žalost mrtvih i ranjenih, pa se je naravski o tome pisalo po svietu, a onda se je pisalo i o starom našem banu. A drugo je ovo: Madžarski košutovci u Ugarskoj nisu nikako htjeli dopustiti više novakâ (rekrutâ) za vojsku (kako o tome možete više čitati malo dalje). A to je velika stvar, kad bečki cesar ne bi imao vojske, koliko mu treba za njegovu državu: mogla bi se ta država i raztepsti, kako se njekoji boje i pišu, a to bi bila još i veća stvar, — tolika i takva država, pa se raztepsti! Zato se je i o tom pisalo po cielom svietu. A da se sve to spravi u red, odredjen je za to stari hrvatski ban. Pa kako se ne će o njem pisati, kad mu je cesar i kralj povjerio tako velik posao, da tako rekući izbavi od propasti jednu staru, veliku i poštovanu državu, t. j. austro-ugarsku monarkiju!

Kako su staroga našega bana dočekali u Ugarskoj, i kako mu tamo posao ide za rukom, to ćete naći dalje. A kako je bilo pri duši banskim Hrvatima, pošto ih je ostavio ban, koji je nad njima vladao malone 20 godina, — o tom se je malo, vrlo malo pisalo u naših novinah; a što se je i pisalo, nije se čitalo, kao što ni vi u „Domu“ ne čitate svega, što ja napišem. Ne dodje do vas, pa punktum, basta, fertik, mehet, Amen!

Novi ban „kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“, — jer tako se po zakonu zove hrvatski Ban, — pove se danas dr. Marija Teodor grof Pejacsevich. Imenovao ga je Banom Nj. Veličanstvo kralj Franjo Jo-

sip. Svi činovnici, pa i oni, koje kralj imenuje, dobivaju tako zvani *dekret,* a Ban, kao što i ministri, — on dobiva od kralja previšnje „ručno pismo". Da znate, kako se pišu takva ručna pisma, evo da vidite ručno pismo, kojim je Nj. Veličanstvo imenovalo novoga Bana. Razumije se, da je pismo pisano hrvatskim jezikom, i da se je kralj svojom rukom podpisao baš hrvatski: »Franjo Josip". Evo toga previšnjega pisma, kako je službeno od vlade tiskano u »Nar. Nov.":

„Dragi grofe Pejacsevichu!

Na predlog Moga ugarskoga ministra-predsjednika imenujem Vas ovime banom kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Dano u Schönbrunu 1. srpnja godine 1903.

Franjo Josip v. r.

Dragutin grof Khuen-Héderváry v. r."

Kako vidite, ovo je zbilja „pismo", jer kralj piše onako, kako se i pišu pisma, t. j. piše na početku: „Dragi" Vi i Vi, — kako se već zove, a ne piše: presvietli, velemožni gospodine i t. d., samo dade čast, koja koga ide: dragi grofe, dragi plemiću, dragi doktore i t. d. — Na kraljevskom je pismu, kako vidite, podpisan pod kraljem. „Dragutin grof Khuen-Hedervary", ali to nije više hrvatski ban, nego je to ugarski ministar-predsjednik, koji i jest kralju predložio grofa T. Pejacsevicha za Bana, kako to sve i zakon nalaže.

Novi ban dr. Teodor ili Tošo Pejacsevich rodio se god. 1855. u Našicah u doljnjoj Hrvatskoj, u tzv. Slavoniji. Ima mu dakle 48 godina. I njegov je otac, pok. grof Ladislav, bio hrvatski ban poslie bana Mažuranića (od 21. veljače 1880 do 4. rujna 1883; dakle nješto preko tri godine). Novi je ban bio 16 godina, sve do predlani, veliki župan županije virovitičke. Starinom, kaže se, Pejačevići su potomci njekadašnjega kralja bosanskoga kralja Stjepana Dabiše (koji je živio pred kakih 500 godina), a živjeli su i u Bugarskoj, kamo su iz Bosne pobjegli, te su se tamo zvali i Kneževići. Kad su se preselili pod bečkoga cesara, postali su najprije baruni, poslie grofovi, a pred 170 godina kupi jedan Pejačević imanje Našice za 18.000 for. (a danas vriedi deset *milijuna* for.!). — Novi je ban visok čovjek, ali glavu drži pognuto i ramena zgrbljeno; kosa i brada mu je rdjava (ridja, kao crvena), a brke frče gore; oči su mu malene, žive. Oženjen je s groficom madžarskoga roda, po imenu Vay (Vaj), kalvinskoga zakona („reformatuš").

O novom se banu ne piše baš mnogo, pače vrlo malo. Kako će vladati u banovini, ni o tom se mnogo ne piše. Kad ga je jedan novinar pitao za to, rekao je novi ban, da će se držati nagodbe. Ali to se samo po sebi razumije, to su i drugi bani govorili. Po svem se čini, kao što je i naravski, da će sve ostati pod novim banom, kako je i bilo. — Ovih dana se je vratio iz Pešte u Osiek, pa su ga na željezničkim postajama dočekivali i pozdravljali; postaje su bile, kako javlja brzojav „Nar. Novinama", okićene i madžarskim zastavama.

Jedne su novine naše pisale pred koji dan, kao da im je žao, što njeke madžarske novine („Pest. Loyd") odvraćaju novoga bana od hrvatske opozicije; po tom bi se moglo misliti, da hrv. opozicija želi, da se njekako s novim banom sporazumije. Moguće, da to žele njeki ljudi u opoziciji, ili barem gospodari onih novina, koje su to pisale; ali da bi opozicija za tim išla, to valjda nije istina. Od toga ne bi bilo za narod ništa — s mnogo razloga, a najviše zato, što novi ban i ne može i ne će hrvatskomu narodu dati ništa više, nego što mu je dao stari.

Nova hrvatska vlada ima, kako možda znate, osim bana još tri „predstojnika" (to su naši „ministri"): jednoga za upravu, drugoga za sud, trećega za škole. Do sada su vladala

ova trojica: Krajcsovics, Klein i Pavić. Sad će ovi, kažu, otići, a mjesto prvoga doći će Srbljin Šumanović, mjesto drugoga Silović, a za trećega se još ne zna.

„Hrvatski" ministar — to je onaj „bez torbe", o kojem smo se već razgovarali, t. j. u kratko ovako: Banski Hrvati nemaju ministra, nego imadu bana i tri ona „predstojnika". Ali osim vlade u Zagrebu imade banska Hrvatska još jednu vladu u Pešti, koja je ujedno i ugarska vlada, pa se zato i zove i „zajednička". U toj vladi ima deset ugarskih ministara, medju kojima ima jedan, koji se zove „ministar za Hrvatsku-Slavoniju", u kratko rečeno: „hrvatski" ministar. To je jedini hrvatski ministar na svietu. Kad je stari naš ban postao ugarski ministar-predsjednik, predložio je kralju za hrvatskoga ministra Nikolu pl. Tomassicha.

„Hrvatski" taj ministar, mislim, ne može mnogo, jer on nema drugago posla, osim toga, što njemu zagrebačka vlada šalje sve spise, koji idu na kralja. Ali dosta je to, što taj ministar ima pravo sjedjeti u ministarskom vieću te može sve čuti i vidjeti.

Kažu ljudi, i može se podpuno vjerovati, da je ministar Tomašić — Hrvat, i zato ga hvale. Ja pak mislim, da mi Hrvati nismo još tako nizko, da bi se i zato ljudi morali hvaliti.

Crni glasi došli su — kako pišu „Nar. Nov." — iz Ludbrega (u Podravini): U nedelju 21. lipnja na večer oko 10 sati dobio je kr. kotarski predstojnik Makkay u Ludbregu obaviest, da se pod lipama izvan Ludbrega sakupilo do 200 ljudi, oboružanih kolcima, i da se spremaju da udare na Ludbreg. Na tu viest pohrlio je u oružničku vojarnu, te je s dva oružnika (ostali bijahu u službi izvan mjesta) pošao ljudima u susret. Zatekao ih je već na trgu, gdje je do 500 biesnih ljudi počelo izvadjati razna nedjela. Oružnici videći, da su preslabi prema tolikoj sili, odustali su od uporabe oružja, te je razjarena svjetina nekoliko puta pošla cielim Ludbregom i do 1 sat u noći izvela mnoštvo nasilja. Na kotarskom sudu razlupani su svi prozori i kapci, a sudnica je bila puna kamenja. Isto je tako kod mnogih privatnika na stanovima i poslovnicama počinjeno nasilje i šteta. Najveća razjarenost svjetine kao da se pokazala kod štedionice, gdje je sve polupano. Provalnici su htjeli spaliti knjige, pa su podmetnuli vatru, ali je za vremena ugušena. Jako je oštećen takodjer dućan i stan Vilima Scheyera: svi su prozori polupani, a u podrumu izpušteno vino, ulje, petrolej i rakija, a mast je uništena.

Kr. žup. tajnik Stjepan Kenfelj, koji je bio s mjesta izaslan u Ludbreg na iztragu, ustanovio je još 22. lipnja 16 krivaca i odredio, da se zatvore. Daljnjom je iztragom ustanovljeno, da su kod navale najviše sudjelovali žitelji iz Hrastovskog i Kućana, te da su kolovodje bili okrinkani i crnilom namazani. S toga su bili 22. lipnja izaslani obć. bilježnik Čavlek, 4 oružnika, 1 od pješačtva i 2 kompljanika kao glasonoše, te su u tim selima uhitili 4 čovjeka.

Kad se je ovo povjerenstvo pod večer oko 6 sati vraćalo u Ludbreg, zakrčilo mu je put oko 150 osoba oboružanih kolcevima i sjekirama, te zatražilo, da se uhapšenici puste na slobodu. Da ne dodje do prolievanja krvi, izaslana su dva kopljanika u Ludbreg po pomoć, koju je i priveo konjanički satnik De Pot sa ½ eskadrone kopljanika i došao izgrednicima za ledja. Ovi su medjutim navalili na vojničtvo, da prodru kroz njegove redove, a vojničtvo je upotrebilo oružje te dosta napadača ranilo. Oružnici uhitili su na to 73 čovjeka, dočim su ostali izgrednici u mraku umaknuli. Svi uhićeni dopremljeni su u Ludbreg i zatvoreni u vlastelinski dvor. Kad su uhapšenici bili već u zatvoru, došli su oboružani seljaci iz Kućana, Hrastovskog i Slanja

pred kot. oblast i stali tražiti, da se uhapšenici puste. Konjanički satnik De Pot, vraćajući se od pritvorenikâ s obć. bilježnikom, blagajnikom, kot. predstojnikom i trojicom vojnika, nabasao je na ove ljude i naperivši s vojnici revolver na njih, zapitao ih, što hoće? „Mi smo došli, da oslobodimo našu braću" odgovoriše seljaci. Na to ih pozove, da polože oružje, jer će inače pucati. Buntovnici nisu to htjeli, na što je alarmovano konjaničtvo i pješačtvo, koje je obkolilo ljude i pohvatalo 81 čovjeka, te ih odvelo u zatvor. Na mjestu je pobrano i razno oružje. Od tada vlada mir." — Drugi dan proglašen je u ludbrežkom kotaru prieki sud.

Za ove crne glase čitamo još u istim „Nar. Nov.", koje su tužne ove dogodjaje spomenule na razstanku sa starim našim banom. „Nar. Nov." pišu medju ostalim:

„... očekujemo, da će i zaslieplјeni protivnici bivšega bana... priznati, kako su ovomu... patriotičnomu političaru krivo učinili... Ta istom smo zadnjih dana čitali u „Obzoru" priznanje, da... žalostni dogadjaji u zemlji u potonje doba „nisu više političke izjave, nego, izgredi i napadaji, koji moraju da raztuže i duboko zabrinu svakoga rodoljuba", jer narod „iz razloga i načinom, koji se ne mogu nikako opravdati,poremećuju državni poredak i stavlja na kocku svoje vlastite narodne interese".

Još pišu „Nar. Nov.":

„Mi prenosimo s podpunim patriotičkim zadovoljstvom ovu (t. j. „Obzorovu") osudu prežalostnih izgreda ... te očekujemo, da će svi listovi ... preštampati ovaj apel (poziv) ... i iskreno poraditi o tom, da se zavedeno seljačtvo dovede k sviesti."

Porota. Porota je sud, na kojem ne sude samo školani sudci, nego i obični ljudi, gradjani. U Austriji sudi takav sud i zločine (ubojstvo i t. d.), a kod nas je do nedavna vriedio zakon, po kojem je porota sudila onomu, tko je što skrivio tiskopisom, t. j. tko je što napisao u novinah. Ali je zagrebački sabor ovaj zakon nedavno ukinuo i stvorio drugi zakon, i to takav, da će od sada i takovim krivcima suditi redoviti sudci.

Pitate: Zašto je to učinjeno? — To je vlada sama razložila, kad je saboru predložila, da se ukine onaj stari zakon. A razloženo je to u kratko ovako: Gradjani, koji sjede u poroti i sude, to su takodjer pristaše koje političke stranke, pa ako je njihov čovjek obtužen, da je to i to napisao, — oni će izreći, da nije ništa kriv. Zato je porota gotovo svagda obtuženika odriešila.

Razumije se, da su sada naši novinari u strahu, jer se boje: ako ih državni odvjetnik tuži, da su pisali to i to (da su bunili, razdraživali itd.), — sud će ih osuditi. Zato i naše novine pišu drugačije, kojekako se premeću i izmiču, a medju njima bome i „Dom". Vi ste se možda čudili, što „Dom" koješta pretiskava iz „Narodnih Novina", — ali tako je, pa punktum, basta et cetera!

Zlatarski kotar (u zagr. zagorju) nema zastupnika, jer je dosadašnji zastupnik pl. Halper izašao iz „narodne stranke" i položio čast. Za novoga zastupnika preporučuje tamo hrv. opozicija g. Evgenija Kumičića. „Dom" će o tom kazati još koju, — ima kada.

Pod bečkim cesarom.

„Kriza" u monarkiji. Mislim, da sam vam već jednom razlagao, što je to „kriza". Evo: Boluje čovjek, a ne može ni da ozdravi, ni da umre. Babe onda čekaju, dok dodje pun mjesec, pa kažu: Sad će ili ovamo, ili onamo, — te iznesu bolestnika (osobito diete) — napolje, na mjesečinu pa govore mjesecu: „Mjeseče, ili ovu tikvu nalij, ili ju razbij!" — To vam je, kažu gospoda, „kriza". Kad je gdje takva „kriza", može svašta biti, pa se kaže: „Bome je

to *kritično!*" Čuli ste stalno i za Falbove „kritične" dane.

A danas vam je svuda oko nas sama kriza. U Srbiji je kriza gotova: Tamo je mjesec onaj svoj posao već obavio: jednu razbio, drugu nalio. A što se dogodilo pod bečkim cesarom, t. j. u našoj monarkiji, — to je da se pripovieda.

Ali ne ću ja vam na tanko pripoviedati. Naći ćete koješta o tom u ovom „Domu", a ovdje će biti dosta za svaku krizu njekoliko rieči.

U banskoj Hrvatskoj bila je jedna kriza: Pitalo se: Hoće li ban Khuen otići ili ne će? — Otišao je i postao u Ugarskoj prvi ministar. Ali kriza, kažu nije, gotova. Pita se još: Hoće li se skoro narod toliko umiriti, da se uzmogne ukinuti prieki sud? Je li kriza tim gotova, što je došao novi ban grof Pejačević?

I u Ugarskoj je bila kriza. Htjela vlada, da sabor dade kralju veći broj vojske; sabor se baš nije protivio, nego samo jedna stranka: košutovci, Košutovi učenici, — oni ne dadu, nego govore bez kraja, buče i ne dadu! Nastala kriza: Hoće li vlada ostati, ili će doći druga? — Došla je druga vlada, t. j. drugi ministar-predsjednik mjesto Széll'a: došao tamo grof Khuen, da se njekako pogodi s košutovcima. I pogodio se. Rekao im: Pa dobro, kad nikako ne dadete više vojske, — dajte barem, koliko ste i do sada svake godine davali. Većina je doduše popustila manjini, — ali je barem nastao mir — za čas. Danas ga već nema, jer košutovci i opet ne dadu vojske. I tako kriza još nije gotova.

Ali prava se kriza rodila tek iza ove krize u Ugarskoj, i to ovako: Bečki cesar ima pod sobom, kako znate, dvie države: „Austriju" i „Ugarsku", dvoje ministre: u Beču i u Pešti; na jednoj strani vode prvu rieč Niemci, na drugoj Madžari. Ali obadvie ove države imadu samo jednu vojsku: vojska im je zajednička. U toj jednoj zajedničkoj vojsci vlada i jedan jezik, i to njemački; jedna zastava, i to cesarska. A to je baš ono, što košutovcima nije po volji: oni bi htjeli za ugarsku vojsku *madžarski* jezik, madžarsku zastavu i još koješta. A je li to onda *jedna* vojska, u kojoj su dva jezika, dvie zastave i t. d.? Madžarski košutovci hoće i to, da se ugarski vojnici zaklinju i da prisegnu: da će biti vjerni i ugarskim zakonima, a ne samo cesaru i kralju, — hoće dakle drugu prisegu. A kakva je to vojska, u kojoj svi vojnici nemaju jedne prisege? Jedni se zaklinju na ovo, drugi na ono? Komu će biti vjerni, nego svaki svojoj prisegi? Ako jedni budu branili samo ugarske zakone, na koje su prisegli, — tko će braniti *cielu državu* bečkoga cesara? Vojska je jedan stup, koji ju drži. Ako taj stup popusti...

Tako jadikuju njemačke bečke novine i boje se velike krize pitajući se: A što će biti od države bečkoga cesara? Što će biti od „monarkije"? Hoće li svaki k sebi: Austrija k sebi, Ugarska k sebi? —

Po tudjem svietu.

Papa je na umoru, a dok vam ovaj „Dom" dodje u ruke, možda će već biti mrtav. U papinskom gradu Vatikanu imadu mnogo brige i posla. Svaki čas dolaze iz cieloga svieta upiti: Kako je sv. Otcu? Na dan dolazi preko 500 telegrama, a mnogi poslanici i državnici dolaze i glavom, da se upitaju, novinari pak po gotovo oblieću i salieću papinske ljude, ne bi li što nova saznali. Sve novine po svietu bilježe svaku i najmanju viest i glas: je li papi što bolje, ili gore, — a uza to pišu na dugo i široko i razlažu, što je i kakav je bio sadašnji papa Lav XIII. Druge se opet više staraju za to: tko će i kakav će biti novi papa. A sve se to pita, piše, žuri i stara zato, jer papa ima veliku rieč u svjetskoj politici.

Za sadašnjega papu pišu gotovo sve novine bez razlike, da je bio veliki papa, takav, kakvih je malo bilo. Izabran je papom 1878., dakle pred 25 godina, poslie smrti pape Pija IX. Onda mu je bilo 69 godina, a danas je starac od 94 godine! Kad su ga izabrali, bio je tako slab, da su mnogi mislili i govorili: Taj ne će ni godinu dana papovati. Pa eto!

Najviše hvale papu Lava XIII. stoga, što je za svoga papovanja stekao veliki ugled i poštovanje sebi i Crkvi rimskoj, premda nije imao i nema ni svoje države, ni vojske, kako su to imali pape prije njega, pa još i papa Pijo IX. (do g. 1870), dok mu Talijani nisu oteli državu. Kažu, da je sve to postigao „diplomatikom" ili „politikom". Zato je za njega rekao glasoviti Francez Gambetta, da je taj papa „više diplomat, nego svećenik", t. j. da više želi i može postići mudrim i liepim načinom pogadjajući se i popuštajući ovamo i onamo.

Sad se u Rimu, a i drugdje po svietu staraju, tko će biti novi papa. Francezka, austrijska i španjolska država imadu pravo kazati, kada kardinali izmedju sebe izabiru papu: „Ja toga i toga ne ću da bude papa." Novine pišu, da će bečki cesar prije izbora novoga pape javiti, da ne će kardinala Rampolle za papu. Zašto ga ne će, to se ne kaže.

Socijalisti u Njemačkoj preotimaju sve više mah. Ta se vidi osobito po tom, što su nedavno kod izborâ za njemački rajhstag (sabor) socijalisti dobili preko 30 zastupnika više, nego što su imali, a imali su ih već preko 50. Što su socijalisti dobili, to su „liberalci" izgubili. Što su to liberalci, o tom ćemo se morati skoro porazgovoriti, jer je i naš stari ban u ugarskom saboru strahovito dokazivao, da je on pravi liberalac. — Konzervativna (katolička) stranka zadržala je u njemačkom saboru jednaki broj zastupnika. I to je vriedno zabilježiti, ako za ništa drugo, a to zato, što se po tom vidi, da se ovi ne dadu.

Razne viesti.

Za papinu bolest kažu, da je to upala pluća. Drugi opet liečnici kažu, da je samo starost, jer se papa ne tuži, da ga što boli; a tužio bi se, kad bi bila upala pluća, jer to bode. Papini se liečnici (Laponi i Mazzoni) čude i sami, kako je to, da je papi najedanput bilo lakše, pa kažu: To je samo tako moguće, što se papi nikako ne će umrieti. (A komu se hoće?!) Nije to, što bi se papa bojao smrti, pače: on je spreman i govori o tom, kao da se to samo po sebi razumije, — ali ipak se ne dade: nikako ne će da umre ležećke u kretu. Zato, kad su svi mislili: sad će, — a on ustao, pa tražio njekakava pisma, novčane papire itd., a onda čitao skoro cieli sat. Iz postelje je govorio svomu tajniku jednu novu pjesmu (latinsku): „Sunce, kaže, umire i predaje vladu zori večernjici".

Petar, kralj Srbije, dobro je počeo svoju vladu, sudeći po onom, što pišu novine. Tako pišu, da znade rano u jutro otići na trg (na čaršiju) medju narod, tako da ga nitko ne pozna, pa sluša, što narod govori. Zašao je rano i u vojničku bolnicu, a liečniku ni traga: kad ga je dao zvati, rekoše, da ne može, „jer se gospodin doktor u gostioni prieko karta". A bolestni vojnici u neredu i bez dvorbe! U školi opet nije našao učitelja i t. d.

Za „Družbu sv. Ćirila i Metoda u Istri" sabrao je g. Mirko Majhofer kod g. Mije Medvena postolara u Jaski, 3 K 50 f i ovamo ih poslao, a mi na svoje mjesto.

Pol godine je prošlo!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

 Drugo izdanje.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

DOM

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 13. || U Zagrebu, u četvrtak, 23. srpnja 1903. || God. 4.

Nova Austrija.

[illegible]

»Nova Austrija«.

Ovih je dana umro u Beču ministar financija Kalaj (Kállay). Bio je to Madžar, koji je po volji bečkoga cesara punih dvadeset godina bio gospodar Bosni i Hercegovini. On je bio bosansko-hercegovački „oberban" iz Beča, a u samom Sarajevu banovao je pod njim i još banuje general barun Appel, a uz njega barun Kučera. Nijedan nije Hrvat, a barun Appel rodjen je samo u Hrvatskoj (u Brodu na Savi). Sada, kada je prvoga od njih nestalo, pišu novine ne samo o njem, nego i o našoj Bosni, pa je to i meni turilo pero u ruke, — da vam kažem naše jade i nevolje.

A kako da se tu Hrvat ne jadi! Čitam evo njemačke novine, — pa znate li, što pišu? — Pišu — ne pisale više! — da je Bosna i Hercegovina „Nova Austrija"!

Ne znam, razumiete li vi, što je to, pa se možda i ne jadite. A evo, što je to: Niemci eto kažu, da je Bosna njihova, da je to „Austrija", „nova" Austrija. Ona zemlja, koja dobrim dielom nije drugo nego stara Hrvatska, — to je danas „nova Austrija"! Čudo, što se nije već tkogod našao, pa da kaže, da je Bosna — „nova Madžarska".

Ali već mi je i žao, što sam rekao, da se jadim. Tu ne pomože jad i jadikovanje, nego tu treba — —

„A što bi tu trebalo! Što bi tu trebalo, toga mi svi skupa Hrvati, a još manje mi Bošnjaci i Hercegovci — toga mi nemamo. Što tu hasni i govoriti! Ti si nas sâm učio u tom istom „Domu", da Niemac ide sve dalje na istok, kazao si nam i onu njihovu „Drang nah Osten", pa što tu pomaže! Tko će im stati na put? Nama je sudjeno — —"

Nije nama ništa sudjeno, kao i nikomu na svietu, nego se mi i sami po malo osudjujemo. Ali rekoh, da ne treba jadikovati, nego tu treba najprije sve to oko nas promisliti, a onda po tom i raditi. Što i kako, — kazat ću vam u kratko.

Nema sumnje — Niemac ide napried, i to na iztok, prema nama. Već je opasao Češku, a u našem susjedstvu pritisnuo Štajersku — nama na pragu, a onda se rasijali Niemci preko ciele Ugarske na jednu stranu sve do Dunava i Save, a na drugu se hvataju Trsta i mora, — baš kao da su nas nakanili opasati.

Sve je to istina. Oni imadu svoje učenjake, svoje knjige, veliki svoj „rajh" (državu), do dvadeset svojih firštova, svoja četiri kralja, svoga kajzera. Knjige im otvaraju oči u sviet i kažu im putove, — oni se svieta ne boje; a svagdje, kamo dodju, i sami Niemci ostaju i drugi uz njih Niemci postaju. Množe se doma, množe se po svietu, — i u tom i u prosviećenosti njihovoj — u tom je njihova snaga.

Mnogi naši ljudi vide sve to, ili čuju za to, pa već misle: Gotovo je, mi smo propali! Misle tako i sve se po malo priklanjaju Niemcu i služe mu u svom domu.

Ja ću vam na to kazati ovo: Ja Niemaca ne mrzim, kao i nijednoga drugoga naroda. Veliki su, ima ih mnogo, jaki su, prosviećeni, šire se po svietu, — neka im bude. Ali jedno im neka ne bude, a to je ovo: Niemci kažu, da je Bosna njihova „kolonija", naseobina. A to je onako od prilike, kako je Alžir u Africi kolonija francezka, ili kako je Indija kolonija englezka, ili kako Niemci u rajhu (u Dajčlandu) imadu svoju koloniju u iztočnoj Africi („Dajč-Ost-Afrika").

Baš ova „Dajč-Ost-Afrika" jasno pokazuje, kakvi su Niemci. Vidite: Indija se zove Indija i pod Englezkom; Alžir ostao je Alžir i pod Francezkom, — ali čim je Niemac stupio u Afriku, odmah krsti: to je „dajč" — „Dajč-Afrika", premda tu Niemcu nema ni traga. Zato i našu Bosnu zove „Novom Austrijom", premda tu nema „Austrije" ni od korova.

Ali vratimo se na ono, što smo rekli, da austrijski Niemci drže Bosnu za svoju koloniju, a to očito pokazuju time, što ju zovu „Novom Austrijom".

Čujte, što ću vam reći: Ovo što Niemci kane, pišu i govore, — to je za čitavo naše pleme uvreda i sramota; to je sramota ne samo za sve Hrvate i braću našu Srblje, nego je to sramota za sve Slovjene; pače kad bi ta Evropa imala srama, to bi morala biti sramota i za nju.

A sramota je to zato, što Niemci nas drže za njekakve divlje i nekrštene i neprosviećene crnce, kao što su tamo u Africi, — jer se „Novi Dajčland" može i smije danas širiti samo u dalekom onom divljem i neprosviećenom svietu. Zašto Niemci ne bi stvorili „Nove Austrije" u Talijanskoj, ili u Francezkoj, — nego baš

medju hrvatskim narodom, — tu hoće da imadu svoju „novu Austriju“?

Zato ne će, što drže, da smo mi neprosviećeni divljaci, pa da smo još svačiji i ničiji; oni drže, da mi nismo vriedni da budemo svoji, — kao što to drže i za one nesretne crnce u Africi. A drže sve to zato, što je mnogo našega naroda bilo do jučer pod Turčinom, a onda zato, što nas ima, koji nismo kršteni, ili ako jesmo, krstimo se s tri prsta. A sve to: i turska vlada, i nekrst, i onaj krst sa tri prsta, — sve je to dokaz, da mi nismo svoji, nego svačiji, pa da nad nama mogu vladati, pače imaju pravo, da nad nama vladaju; a napokon oni to drže i za svoju dužnost, da nas u red sprave i prosviete — kao i one crne i bezbožne divljake u Africi.

Sve je ovo, velim pravu rieč, laž. Istina je, da je velik dio našega naroda bio stotine godina pod Turčinom; istina je i to, da nas ima, koji nismo kršteni. Ovo su dva ponajglavnija razloga, što Evropa i Niemci prisvajaju sebi njekakvo pravo, da nas u Bosni „urede i prosviete“, — jer smo „dielom nekrštena masa i mnoštvo, hrpa svakakvoga svieta, koji se medju sobom kolje“, — kažu Niemci.

I po drugi put kažem: Laž! Turci su vladali i nad Madžarima, — pa zašto Niemci ne idu tamo, da stvore „novu Austriju“?! A što nas ima nekrštenih (to je Niemcu najveća strahota), Niemac bi morao znati, da smo mi svi bili kršteni prije nego smo podpali pod Turčina, — to je jedno. A drugo je ovo: Da mi nismo bili nikad ni kršteni, bili bismo i opet bolji i prosviećeniji ljudi, nego što su Niemci, koji su najviše omrazili svietu častni krst, jer su krstili ognjem i mačem, a krstom samo pokrivali robstvo i sužanjstvo. To zna cieli sviet.

U jednu rieč: „Mi nismo ni crnci, ni divljaci; mi nismo ovdje od jučer; mi imamo prosvjetu na svojem jeziku već više od tisuću godina, — mi smo u tom jednaki svakomu narodu u Evropi. Pa što onda hoćete, da nam budete tutori i pazitelji!! — A ako imamo braće, koja su po nesreći ostala neprosviećena; ako ste nas vi svojim spletkama i mudrijama razdvojili i zavadili, — ima u **nas** braće, koja su prosviećena te će sve to i bez vas urediti, i to mnogo bolje. Pustite nas u miru i tražite „novu Austriju“ u Africi. Ovo je naš dom!“

Ovako treba da o tome misli svaki i zadnji Hrvat; ovako treba da misli i da ovu misao širi kao apoštol: Mi smo svoji, mi ne trebamo pazitelja! — Ova misao treba da nas sve, bez razlike vjere, zagrli jednom ljubavlju, — kad smo zbilja svoji: po jeziku, po običaju, po cieloj duši, a i po pogibelji, koja nam prieti. Probudimo se, progledajmo i ogledajmo se, — za braćom: ima nas, hvala Bogu!

Onda ne će biti ni spomena „novoj Austriji“ u starom našem djedovskom domu.

Jeftina uprava. (Manje gospode.)

Još pred kojih 60 godina nije bilo ni deseti dio toliko gospode (činovnikâ), koliko ih danas ima, — pa ipak je sviet živio, pače i bolje živio, kako pripoviedaju stari ljudi. Pita se: Bi li i danas moglo tako biti?

Velim vam odmah: Težko! — No da vas posvema ne poklopim, moram vam reći i ovo: Premda danas treba više činovnikâ, nego što ih je trebalo pred 60 godina, ipak mislim, da bi ih i za dobru polovicu manje bilo posve dosta. Ja ću vam to jedno i drugo u kratko razložiti.

Dva su poglavito razloga, što danas treba više plaćenih činovnika.

Prvi je razlog ovo: Narod ima danas mnogo više pravâ nego njekada. Prosudite: Njegda je velikaš (grof, zemaljski „gospodin“, šior „padron“) bio i predstojnik, i pristav, i sudac — sve. Sviet se je proti tomu borio — i to je ukinuto.

„Pa da, i mi znamo, da je ukinuto! Ali zašto je mjesto jednoga postavljeno njih deset i više?!“

To sam baš htio da vam kažem. Evo zašto: Velikaš nije bio nikomu odgovoran, pa se je tomu i prigovaralo. Zato je predstojnik i pristav i t. d. — oni su odgovorni. Komu? Višemu od sebe. Eto već jedan više! A kad je čovjek odgovoran, onda bolje pazi, pa što ne može zapamtiti, to i zapiše. Vi znate, što je to „zapisnik“. Ako se tko potuži na predstojnika, tko će stvar razmrsiti, ako sve nije zapisano! Zato treba pisara. — A onda i ovo: Od kad narod zna, da „ima pravo“, i da su gospoda činovnici odgovorni, od onda svatko pazi na svoje pravo, pa se bori i bori, ide od Poncija do Pilata, i zadaje sto puta više posla, nego njekada, kad je gospodin odsjekao, — i onda je bilo gotovo! Zato danas treba više Poncijâ i Pilatâ, nego njekada.

Drugi je razlog, što danas treba više gospode, ovo: Danas je veliki promet i posao: više se miešaju ljudi, više se prenosi i prevaža roba. Mislite malo sami, pa ćete lako vidjeti, da za to treba i više plaćenih službenika. Prosudite samo, kako bi danas lako bilo tatu uteći s novcima po željeznici, da policija nema toliko svojih ljudi!

Ali uza sve to ima danas jedna velika pogreška u cieloj toj

upravi, na koju se sav sviet tuži. Ta se pogreška pokazuje u ovom: Ne samo to, što se sve više piše i onda još prepisuje, nego je još veća neprilika ovo: Kad se stvar odluči i napiše, još nije gotova, nego ju mora njetko viši i veći vidjeti i podpisati; i premda ovaj, koji podpiše više puta i ne čita, što podpiše, a kamo li, da je stvar prosudio, — ipak to mora biti. A mnoga stvar ide zbilja od Poncija do Pilata, prepisuje se, podpisuje se, upisuje se (registrira), — a za sve to treba ljudî i vremena. To je tako zvani „birokratizam".

A što je krivo tomu birokratizmu? Zašto se to tako radi?

Ja mislim, da je tomu krivo ovo: Nema prave vjere. Viši se pravo ne pouzdavaju u niže, a narod („stranke") se često ne pouzdavaju pravo ni u niže, ni u više.

Zato, hoće li se, da bude manje gospode, t. j. da bude jeftinija uprava, nuždno je prije svega ono, bez čega ni drugdje nigdje nema pravoga života, a to je: poštenje. Gdje ima poštenja, tu čovjek čovjeku vjeruje, a ne treba svega pisati; tu se onda vjeruje prvoj rieči i odluci, a ne traži čovjek pravice od Poncija do Pilata; tu ne treba tolikih pazitelja jednoga nad drugim, jer poštenu čovjeku ne treba pazitelja.

Ali ovakva prodika o poštenju ne koristi mnogo. Mnogi će na sve to odgovoriti, da je pošten, i drugi da su pošteni, pa ipak ne ide.

I to je, može se reći, mnogo puta istina. Mora dakle krivnja biti negdje drugdje, pa ću vam i to kazati.

Onaj „birokratizam", t. j. oni silni pazitelji jedan nad drugim a svi nad narodom, ono toliko pisanje i prepisivanje, ona njekakva strašljivost i bojažljivost jednoga pred drugim, — znate li, što je to? — Ja sam uvjeren, da to nije ništa drugo, nego ovo: Nema slobode!

To je ona pogreška. Mi smo već svi njekako na to i naučeni, da se bez pazitelja i nadzornika ne može ni živjeti. Mnogi misle, da bi se već sutra sve razteplo, zavadilo i poklalo, kad bi nestalo ovoga ili onoga pazitelja i nadzornika. I zato je ovako, kako jest.

A to nije dobro. Cieli već sviet stenje i uzdiše ne samo radi velikoga troška za upravu, za onaj „birokratizam", nego i radi drugih neprilika, koje od toga dolaze, pak je već zbilja vrieme, da se ta stvar preuredi. Ali ne će biti ništa, dok se ne probudi ljubav za slobodom. A kako je liepa sloboda! Kako je čovjek i u bolesti zdrav, kad nema nepotrebnoga straha! Kako je to liepi ljudski život, kad je čovjeku jedini pazitelj njegova duša, a svi mu ostali ljudi braća, a ne dušmani!

Takvoga je života željan i hrvatski narod. Samo treba pora-

Hrvatski šerežanin.

diti, da želja postane istina. Ali samo redom i polako, — pa će već ići.

Drugi put ću vam razložiti, kako bi se dala urediti jeftina uprava, za koju bi trebalo manje gospode i pod kojom bismo ipak bili — **svi** gospoda, t. j. svaki sebi.

Mali razgovori.

Život.

Liena snaha. Danas, tko je lien, sebi je lien. Manje uradi, manje mu rodi. Ali drugačije je to bilo njegda, dok se je živjelo i radilo u družini (u zadruzi): onda je mnogi i mnoga gledala, da se kakogod izmakne poslu. Osobito su u tom bile majstorice snahe, koje su imale malo diete u kolievci (u zibci): ne može, pa ne može na posao, — diete joj se plače, mora ga nadojiti. Tako se je mnoga ležeći na kolievci sita naspavala. — Je li istina, nije li, ali evo o tom pripoviest iz naroda, i to samo iz zagorske Dalmacije naše. Čujte:

U jednom selu bila jedna mlada ljenica, neka Gjurgjija, te kad bi god kakva radnja počela, a ona odmah trke-trke djetetu svome, te daj da zaplače, samo da joj reku: „Eno ti se krivi (plače) diete", a ona odmah ide, da ga zabavi i podoji. Za tu vuncutariju znao je njeki Ante, njezin kućanin. Jednoga dana starešina naredi sve ženske iz kuće žeti. Njiva bijaše podaleko od kuće, a bijaše velika ugriva (vrućina). Gjurgjija morala s ostalima, pa uprti kolievku s djetetom na ledja, te da se kasa za žetelicama. I ako je zategla, ipak je dogegala i razprtila kolievku pod hrastić u hlad i prionula uz drugarice žeti. Ante bijaše šaljčina te joj pripreža oči kao mačka mišu, pa kolievku s djetetom ukrade te odnese kući babi, a onda se brže vrati. Ugrijalo bijaše, Bogo moj, da mozak uzvari. Gjurgiji bit će da je palo na pamet ići u hlad, pa na jedanput puzdrci srp i podje. Pita je Ante: „Kud si trgla, kao muha bez glave?" — „Što me pitaš, kud ću?! Ta eno mi se diete dere, od gladi hoće da iz kože izleti!" — „A ti hajde pa ga podoj." — „Bogme moram, da mi i ne govoriš." — Kad tamo, nema djeteta ni kolievke! — „Kukava, žalostna što mi je od djeteta bilo!" — Svak muči, a ona vitla oko sebe i zagledala se u hrastić, kao tele u nova vrata. Uždralile se i ostale žetelice i čude se, kako to nestade djeteta, a Ante da pukne od smieha, — gdje ona laže, da je čula, kako se diete pod hrastićem krivi, a ono kod kuće spava. Najposlie kaza Ante, što je i kako je, a ona ostade, kao da je oputu izjela. I više vremena na nos su joj to naticali.

Politika.

Je li papa vladar (suveren)? Kad smo se posljednji put razgovorali o Banu, onda sam napisao ovo: Ni grof, ni barun, ni svaki knez, ni ban, ni ministar, — nijedan nije vladar, nego su to sve podanici i podložnici, a njeki i plaćeni službenici; premda su velika gospoda, svaki ipak ima nad sobom svoga vladara. A samo cesar, kralj, pa njekoji vojvode i knezovi — oni su »suvereni", t. j. oni nemaju nad sobom gospodara osim Boga, oni su *„najviši"* (a to baš i znači rieč „suveren"). Što je to suveren, to ćete najbolje vidjeti po ovom primjeru: Neka koji grof ima ne znam kako veliko imanje i zemlju, na cieloj toj zemlji nije on najviši gospodar, nego je tu najviši gospodar država; država smije poslati svoga službenika po poslu na svaki komadić te zemlje, pače i u kuću grofovu. A naprotiv neka je koja država manja od jedne male občine, — Bože sačuvaj, da bi tudji žandar stupio na njezino zemljište! (Takva je na pr. država republika San-Marino u Italiji, koja ima samo 8.000 - osam tisuća - duša.)

Pita se dakle: Je li papa suveren? Ima li on na svom imanju, u svom gradu — nad sobom gospodara?

Da je papa do god. 1870. bio suveren, o tom nema sumnje. Ali do onda je papa imao svoju zemlju, svoju državu, pa je posve naravski, da je bio vladar i suveren. No god. 1870. oteli su mu Talijani ne samo državu, nego i grad Rim, a ostavili su u miru samo papinski dio grada, tako zvani Vatikan (koji nije mnogo manji od Zagreba). Njeki misle i kažu, da je sada pitanje: Je li papa ostao suveren i vladar i poslie toga, t. j. premda nema države?

Ali to nije bilo nikada i nikakvo pitanje. Papa nije ni prije bio suveren samo zato, što je imao državu, nego i zato, što je glava katoličke Crkve. Ne samo, da su kršćanski vladari priznavali, da je papa njima jednak u časti, nego su mu davali čast pred sobom, tako da je on medju vladarima imao prvo mjesto. Takav je to stari običaj medju vladarima. Možda taj običaj ne bi bio nastao, da papa nije imao svoje države, nego bi mu vladari bili davali drugačiju čast, — ali u istinu je tako nastalo i ostalo, da je papa ne samo suveren, nego i prvi medju vladarima.

Kad su Talijani oteli papi državu, — onda je bilo mnogo razloga, da i ostane suveren. To su htjeli i željeli svi katolički vladari. Zašto? Evo: Kad papa ne bi bio suveren, t. j. najviši gospodar, bio bi mu gospodar talijanski kralj, jer papa stanuje u talijanskoj državi. A toga ne će katolički vladari nikako dopustiti, jer onda ne bi katolicima po svietu bio gospodar papa, nego talijanski kralj: on bi mogao papi kojim god načinom zapoviedati onako, kako na pr. turski sultan zapovieda patrijarhu u Carigradu. A to bi liepo bilo, da bi na pr. francezki katolici morali slušati takvoga papu, koji je pod tudjim gospodstvom!

Zato su i sami Talijani stvorili zakon, koji kaže, da je papa suveren. Oni su to učinili i zato, da se ne kaže, kako se s papom zlo postupa, pa da se katolički sviet ne odvrati od Rima. A to bi bilo Talijanima na štetu, jer stranci ostave mnogo novaca u Rimu. — Papa nije nikada priznao toga talijanskoga zakona, — pa ipak je suveren i po sebi.

Po svietu.

Robstvo u Americi. Kad su evropski kršćani (Portugalci, Španjolci, Englezi) našli i osvojili novi sviet, našli su tamo domaće ljude, bakrene (crvene) kože, tako zvane Indijance. S njima su kršteni evropski došljaci i osvajači postupali, dakako, kao s krvnim neprijateljima, ubijali ih, Bože prosti, kao parcove, dok ih nisu gotovo posve zatrli. Ali tko će obradjivati toliku silnu zemlju? — I u tom su si znali osvajači (Španjolci) pomoći, i to ovako: Počeli loviti crnce, crne ljude, po Africi i prevažati ih u Ameriku. Tu su ti jadni stvorovi okovani u željezo obradjivali goleme španjolske nasade (tako zvane „plantaže"). To je ona glasovita — tužno i sramotno glasovita! — trgovina robljem, kad su se ljudi prodavali kao živine! Još ćemo se mi koji put povratiti na ovu stvar, k ovim crvenim i crnim sirotama, — a za danas samo ovo:

Ovih crnaca ima danas u Americi do 13 milijuna duša (da: duša, jer i oni imaju dušu, kad i vjeruju u dušu i jednoga staroga Gospodara nebesa, t. j. u Boga). Danas više po zakonu nisu robovi, jer je robstvo napokon ipak ukinuto (pred 100 go-

dina). Ali siromah je svagda i svagdje rob, gdjegod ljudi nemaju duše, pa ništa ne drže do zakona. Tako i crnci. Premda je u Americi robstvo zabranjeno, čujte, što pišu englezke novine:

U Alabami (to je u južnom dielu sjeverne Amerike) odkrila se ovakva lopovština: Njekoji posjednici, koji imadu svoje zemlje, pa im treba težakâ, tajno se dogovorili sa sudcima i ljudima od policije te stvoriše za mnoge jadne crnce novo sužanjstvo. Radilo se to ovako: Za kakvugod malu stvar, ili baš za ništa, odsudila bi policija ili sud kojega crnca na globu. Ali odkuda siromah da plati! Zato ga predadoše kojemu gospodaru, neka tamo radi, a gospodar će za njega platiti globu — sudcu u žep! — A kako rade ovi jadnici! — Okovani su, a nad njima nadglednik (pazitelj) s bičem! Hrana slaba, a postelja nikakva! Ako bi se koji jadnik zaželio drage slobode, pouzdao se u dobre oči i brze noge te kušao pobjeći, — eto za njim lete psi (dà, psi!), psi kao vuci, koji su tako naučeni, i već eno vuku jadnika natrag! A što ga sad čeka!

Pišu, da je njekoliko krivaca već uhvaćeno i zatvoreno, a da će ih biti i više.

Kako je naš sviet mekoga srca, pa će se prije razplakati nad drugim, nego nad sobom, dobro će biti, ako vam spomenem one poznate rieči: „Ne plačite nada mnom, nego nad sobom i nad djecom svojom!" Tako i mi: Ne plačimo nad crncima... Imamo i svojih nevolja — dosta!

Svaštice.

Košut. Danas drmaju cielom Ugarskom, pače i cielom državom bečkoga cesara — „košutovci". To su ljudi, političari, koji se drže nauka pok. Lajoša Košuta. A taj nauk u kratko glasi: Ugarska treba da bude svoja samostalna država.

Lajoš Košut (Kossuth) bio je sin slovačkoga roda, ali mu se familija pomadžarila. Učio je pravničke nauke, a onda je izdavao novine, pa je radi toga bio osudjen na 4 godine tamnice, no skoro pomilovan (g. 1840). Iza toga je opet uredjivao novine te odlučno i smiono pisao proti bečkomu cesaru i njegovim ljudima. Izvrsno je i govorio. G. 1847. bio je izabran u sabor, gdje je skoro bio vodja ciele opozicije, a cienile su ga i ostale stranke, jer je znao razumno obraniti slobodu. U to bukne u Francezkoj druga revolucija, a Madžari pošalju u Beč deputaciju: neka im kralj (bečki cesar) dade samostalne ugarske ministre. Kralj im dade, pa tako i Košut postade ministar od novaca (financija), ali za pravo je vodio cielu madžarsku vladu hoteći stvoriti i samostalnu madžarsku državu. Toga u Beču nisu htjeli — i tako dodje do glasovite madžarske bune 1848. god., u kojoj je Košut bio vodja. Košut je bio onaj, koji je stvorio madžarsku vojsku; on je za tu vojsku dao napraviti i novaca od papira, koji za malo nisu ništa vriedili. Na njegovu rieč proglasi ugarski sabor (dne 14. travnja 1849.): da je Ugarska sama svoja, a Habsburgi da nisu više ugarski kraljevi. To je bio vrhunac bune. Košuta izabraše za upravitelja (kormanuša) ciele Ugarske mjesto kralja. Sad je počeo pravi boj, ali su vodje bili nesložni. Pošto su Madžari bili potučeni kod Temišvara, pobježe Košut u Tursku, a onda u Englezku, pošto je prije ugarsku krunu zakopao u zemlju. U Turskoj ga prepoznadoše, uhvatiše i zatvoriše u Aziji. Na rieč Francezke i Amerike morade ga Turska 7. rujna god. 1851. pustiti. Medjutim je cesarska i ruska vojska Madžare potukla i vodje im vojnički sud povješao. I Košut je bio osudjen na vješala, pa mjesto njega objesilo njegovu sliku. U Englezkoj su ga dočekali sa slavom i paradom, kako su ono nedavno dočekivali burske generale. Isto tako mu je bilo i u Americi, gdje je skupljeno i novaca za novu revoluciju. Poslie se vratio u Englezku, zatim pošao (1859.) u Italiju, gdje je bila revolucija, pa opet u Englezku i napokon se nastani u Turinu (u Italiji), gdje je god. 1894. umro, jer se nije htio vratiti u domovinu, premda je bio pomilovan i dva puta u sabor izabran. Mrtva ga prenesoše Madžari u Peštu s velikom slavom i paradom. On je madžarski svetac. Današnji Košut Ferenc — to mu je rodjeni sin.

Bilježke.

„Bez pomoći svećenstva, reče preuzvišeni gospodin (Ban), *ni svjetovna vlast (vlada) ne može ništa raditi*". — Tako je rekao — piše „Kat. List" — novi Ban Pejacsevich, kad mu se je nadbiskup zagrebački sa svećenstvom poklonio.

Novi Ban dovezao se je s kolodvora u svoje dvore na četveroprežnoj kočiji nadbiskupovoj zajedno s nadbiskupom.

„Nije ni banu zamjeriti" — piše „Hrvatski Narod": „Nije ni novomu banu toliko zamjeriti, što se s početka obazire desno i lievo... Ipak kao da ima nade, da će nam (komu?) za njega biti bolje. Osjetilo se to poglavito u tom, što se dan na dan, od kada je on banom, pusti po koji taj iz zatvora... Mnogima je to povratilo dušu i vjeru u bolja vremena."

Naša slika predočuje hrvatskoga šerežana. Kako su ovakvi šerežani (panduri) u Beču uha i prste rezali (kako to bečke babe pripoviedaju), to ću vam drugi put izpričati.

Uzničke uspomene, II. svezak, već su gotove. Ciena im je 2 K; za seljake, radnike i djake polovicu, ako naruče od pisca (od g. Mar. Radić, Laščina, Medjašna ul. u Zagrebu).

⇛ NOVINE ⇚

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Naši narodni posli stoje zlo. Ja sam vam to dužan kazati, da ne budete opet komu „za norca", kako se ono kaže. — No gledamo li na narod, stojimo dobro, a skoro ćemo i bolje. U Dalmaciji se spremaju na posao, a medju prvima je onaj zastupnik Smodlaka, a kojem smo se razgovarali.

— Za danas ovoliko.

Za novoga Bana „Dom" je već svoju kazao: ostat će sve, kako je i bilo. — Njekoje šarene novine pletu i motaju, da se Bog smiluje: ni ovamo, ni onamo, — kao da je tu težko kazati, na čem smo! Tim se samo narod smućuje, jer se jedan nada ovomu, a drugi onomu, što ne može biti, a onda će opet biti još nezadovoljniji, kad se prevare.

Madžarski napis na zgradi kr. državnih željeznica u Zagrebu, radi kojega je bilo toliko nemira, pa je bio skinut, — sada je opet postavljen, samo što uz njega stoji sada i hrvatski napis. Cieli napis glasi sada ovako (velikim slovima):

M. kir. államvasutak. — Kr. ug. državne željeznice.

Osudjeni su oni ljudi i mladići naši, koji su ovoga proljeća u Zaprešiću i u Karlovcu spalili madžarsku zastavu, lupali madžarske napise i prozore. Duge su to bile sudske razprave, duge... Što ćemo!

Od zaprešićkih seljaka, osudjen

je jedan (Stj. Udžbinac) na pune dvie godine, Vid Podolšak i Pet. Petreković na jednu godinu težke tamnice; ostala desetorica osudjena su na više mjeseci (po 8, 5, 4 mjeseca) težke tamnice, ili strogoga zatvora.

Karlovčani su osudjeni 19. srpnja, i to: dvojica na 8, jedanaestorica na 6, a trojica na 4 mjeseca težke tamnice.

Župnik vlč. g. Iv. Jemeršić i njegov kapelan vlč. g. Šuster osudjeni su na pol godine

Branili su ove naše ljude: Derenčin, Frank i Hinković. Mnogo su ovi branitelji kazali pred sudom i liepo razlagali, zašto su se ljudi uznemirili, zašto su ono radili, što su radili, i koliko su po tom krivi. Pred sudom je to malo koristilo.

Osobito treba spomenuti, kako je branitelj Hinković branio njeke Karlovčane. Taj je gospodin od židovske familije, bio je pred kojih dvadeset godina na glasu starčevićanac i njegovo se ime dosta spominjalo. Ne znam, kako i zašto, ali poslie se razkrstio sa starčevićancima i opozicijom, živio u tudjem svietu (u Parizu i Londonu) i pisao odanle u madžaronske „Nar. Novine", dok se nije i s njima razkrstio. Sada, sudeći po koječem, a i po ovoj obrani, nije „za vladu", kako se kaže. Ja sam čitao njekoje njegove obrane, pa ću vam kazati ovo: Naš narod ne voli židova i ne vjeruje mu, a ima za to svakako i svoje razloge. Ne koristi ni to, ako se židov pokrsti: narodu, a i mnogomu svietu — židov ostaje židov. Ali ja vidim baš po ovom g. Hinkoviću, da to nije posve pravo, te da ne treba svakoga pojedinoga židova suditi po tom, kakvi su svi, niti svih po tom, kakav je jedan. Po obrani g. Hinkovića meni se čini, da u njem nema ništa od onoga, po čem su nam židovi u obće njekako proti „guštu", pa bih rekao, da doista onako i misli, kako govori, — a ne govori pred sudom drugačije, a pred svietom drugačije. Ni čas ne misliš, da imaš posla sa židovom, nego s prosviećenim čovjekom, koji se je u velikom svietu naučio ljubiti i poštovati slobodu i pravicu.

A zašto sam vam toliko napisao o tom g. Hinkoviću? — Čast mu i poštenje, — ali nije to toliko radi njega, koliko radi naroda, kojega je branio; a nije za pravo ni radi njegove „fiškalske" obrane, nego radi njegove čovječanske obrane.

„Dobra uprava". Novomu Banu Pejascevichu dolaze već njekoliko dana zagrebačka velika i mala gospoda na poklone, pa mu klanjajući se i govore, a on odgovara. Težko je tolikima odgovarati, svakomu drugačije, pa dan na dan redom. To je muka, mislim, gospodi i Banu. Ali takav je običaj. —

Ne bi ja toga možda ni spominjao, da nema ovoga: Svietli je novi Ban više puta rekao gospodi: „Dobra uprava" — to je glavna stvar. A znate, što je dobra uprava: to su dobri načelnici, bilježnici, blagajnici, predstojnici, pristavi, tajnici, podžupani i župani — svi ovi, a svi dobri! To je, kaže novi Ban, ono glavno. — Ja sam najprije mislio, da to Ban govori samo onako, da potvrdi, što se samo po sebi razumije, kad mu baš u velikoj navali, gdje mora toliko govoriti, ne pane što drugo na pamet. Ali me je sam svietli Ban poučio, da sam se varao. Ban je i opet jednoj gospodi prikričao: „Gospodo, — dobra uprava, dobra i poštena uprava, uviek čista i poštena uprava!" I kao da je znao svietli Ban, što sam ja mislio, kaže dalje gospodi: „Gospodo, to nisu samo prazne rieči (fraze)!" — Oho! mislim ja. Svietli Ban uči gospodu — i to visoku gospodu — da to nisu samo fraze, da uprava mora biti dobra i poštena! I još kaže, da uprava mora biti „čista". Neka nitko ne misli na „čiste" ili frankovce, jer je svietli Ban mislio to reći: da uprava mora imati „čiste prste", t. j. prste k sebi!

U zlato vam se okovala, svietli Bane! Ako ova Vaša odlučna rieč i volja postane istina, — narod će Vas blagoslivljati, jer će odahnuti.

Jednu samo pokornu rieč, svietli Bane: Poštena uprava znači i to, da svatko pošteno zasluži svoju plaću, pa tko ne radi, neka i ne jede od plaće. Na to bi trebalo paziti, pa sve, što je bez posla ili bez koristna posla, — sve ukloniti. Onda bi banovina Hrvatska dobila ne samo dobru, nego i *jeftinu*, ili barem jeftiniju upravu. To bi bio tek pravi dobitak za narod. Oh, kad bi i to bilo, „Dom" bi, svietli Bane, bio prvi glasnik Vaše slave, — jer ne možemo više, svietli Bane, ne možemo!

Fran Folnegović je umro. Mnogi ste morali čuti za njega, jer to je bio uz pok. Starčevića prvak stranke prava. Sad, kad je mrtav, moći će se i o njem reći koja rieč, a da nikoga ne uvriedi. Rekli su mu mnogo i za života, — ali to je palilo i sijalo još veći razdor; kaže li se sada, bit će to dobar nauk, jer je život i rad ovoga čovjeka bila slika i prilika sve naše i sreće i nesreće. Ali o tom drugi put. Za danas: Laka mu zemlja i liep mu spomen u narodu hrvatskom!

Pod bečkim cesarom.

U Ugarskoj nikako ne mogu dalje. Badava je stari naš Ban grof Khuen išao Košutu, jer ciela stranka Košutova nije pristala na mir, nego i dalje govori bez kraja u saboru. Radi toga su se košutovci razdvojili i zavadili, pa je Košut izstupio iz rodjene svoje stranke, i nije više u njoj predsjednik, nego sad vodi košutovce bez Košuta zastupnik Barabaš. Taj najviše i viče. Košut nije htio pogaziti rieči, koju je dao grofu Khuenu, t. j. da ne će bučiti, nego mirovati. To je

značilo, da se je pomirio s vladom. A pomislite, kako bi to bilo, da se je pok. Starčević pomirio s vladom! Zato se na Košuta viče i koješta piše po novinah: da je podmićen, da je dobio dva milijuna i t. d. Djaci mu svaki čas prave gungulu i sramotu pred kućom. A Barabaš i njegovi dalje viču u saboru.

Mnogi Madžari govoreći proti grofu Khuenu kažu, da mu oni ne će dopustiti, da onako vlada, kako je 20 godina vladao u Hrvatskoj. Tu padaju oštre rieči, kojih mi ne smijemo napisati. Ali nije liep znak za te Madžare to, što su oni mučali i hvalili grofa Khuena, dok je bio Ban. Drugi su Madžari mudriji, pa prigovaraju onima, koji Khuena kore radi njegove vlade u Hrvatskoj: on je, kažu, za nas Madžare dobro radio. I naš je ministar Tomašić doviknuo tima Madžarima, da je Khuen onako radio u Hrvatskoj radi Madžarâ i na njihovu korist. Vikači opet odgovaraju: Nije istina, da je to za nas dobro! Mi hoćemo svuda slobodu, pa i u Hrvatskoj!

Kako će se sve to svršiti, — Bog zna! Za koji dan ide Khuen kralju u Išl, da mu izviesti, što je i kako je.

Po tudjem svietu.

Ruska, Amerika i židovi. Javio sam nedavno, da je u ruskom gradu Kišenjevu poubijano više židova: narod navalio na židove, pa ih nemilo stao tući, lupati im po kućama, a bome i ubijati. Svih je ubijeno do 50, a ranjenih i više.

Radi toga digoše novine po svietu, pa i same njekoje ruske, silnu galamu na rusku vladu i njezine oblasti: da je to sramota, da su Rusi divljaci, koji ne znadu, što je civilizacija i t. d. Kako je većina novinâ po svietu u židovskim rukama, pisale su o tome mnogo i strašno. Posebna židovska deputacija ode s velikim pismom pred predsjednika Sjedinjenih Država u Americi, da ga umoli za pomoć. Razumije se, da predsjednik ne može tu ništa učiniti, t. j. ne može ruskomu caru ništa zapoviedati, — ali su se židovske novine ipak mnogo od toga nadale: da će ruska vlada od srama pred svietom nješto učiniti, da židovima u Ruskoj bude siguran barem život i imetak.

Istina je, da u Ruskoj vriede za židove posebni zakoni, tako da se židov ne smije na pr. nastaniti gdje se hoće. Na sve ovo moglo bi se reći mnogo, ali će dosta biti ovo: Nije dobro, što su Rusi tukli i ubijali židove. — Ali svakako treba i ovo promisliti: Ruska je vlada odredila samo njekoje gradove, u kojima se smiju židovi nastaniti. Pa što vidimo: Ovi židovi, gdje ih ima mnogo, živu siromašno. A čim dodje židov na selo, ili u koji gradić, gdje nema mnogo židovâ, živi dobro i skoro se obogati.

Novoga papu birat će kardinali 1. kolovoza (jer je stari Leo XIII. umro 20. srpnja). Sve novine po svietu pišu o tom, tko će biti papa. — Ono, što je „Dom" javio, da je bečki cesar digao svoju rieč proti tomu, da kardinal Rampolla bude papa, nije istina. „Kat. List." piše, da nijedna vlada i nema nikakvoga prava miešati se u tu stvar.

Razne viesti.

O pokojnom papi, za kojega ste u posljednjem „domu" čitali, da je na umoru, pišu novine svega svieta, i to vrlo mnogo, bilježe svaku sitnicu, tako da su novine upravo pune svega toga. Mrtva papu su balzamovali (mazali), da ga sačuvaju od gnjiloće, ali novine pišu, da taj posao nije pošao za rukom. Kod toga se posla mora tielo parati i sva nutrina izvaditi. Tako su papino srce posebice spravili u jednu skupu posudu, pa će se u jednoj crkvi zazidati. I utrobu su posebice pokopali.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na cielu godinu 3 Krune.

Broj 14. ‖ **U Zagrebu, u četvrtak, 30. srpnja 1903.** ‖ **God. 4.**

Reg. I. 1109/1 ex 1903. U ime Njegova Veličanstva kralja! Kr. sudbeni stol u Zagrebu zaključio je na predlog kr. drž. odvjetničtva u Zagrebu, da tiskopis tiskan u povremenom časopisu „Dom" od 23. srpnja 1903. br. 13. i to: 1. Čitavi uvodni članak „Ima li . . ." zajedno s naslovom, 2. Iz rubrike „Bilježke" u notici „Nije ni banu zamjeriti" od rieči „Nije ni" do „nastaviš"; 3. Iz rubrike „novine" a) u viesti „Naši narodni posli" od rieči „A ni" do „vidi", b) u viesti „Osudjeni su . . ." od rieči „Mnogo" do „nam je", zatim od rieči „Evo što" do „zakonom", tvori učin prestupka § 300 i 302 kz. Stoga se izriče zabrana daljnjeg razpačavanja rečenoga tiskopisa, zapliena se potvrdjuje, zaplienjeni primjerci imadu se uništiti, a presuda ova ima se proglasiti na čelu prvog budućeg broja časopisa „Dom", a zapečaćeni slog i ploče imadu se iza pravomoćnosti presude u prisutnosti redarstvenog povjerenika razmetati te vratiti vlastniku tiskare. Razlozi: Čitavim smjerom i sadržajem pomenutog tiskopisa nastoji se razdražiti neistinitim kazivanjem i izopačivanjem činjenica na mržnju i prezir proti organom vlade u pogledu njihova uredovanja, — odnosno potiče stanovnike državne jedne proti drugima na razdore neprijateljske, što tvori učin prestupka § 300 i 302 kz. Presuda osniva se na §§ 6. 8 i 12. t. p. i §§ 32., 33. i 34. t. z.

Kr. sudbeni stol u Zagrebu, dne 28. srpnja 1903.

Za g. predsjednika:

»Sav prosviećeni sviet«.

Kad su ono nedavno Englezi bili najjače pritisnuli junačke Bure, te su im i zarobljene žene i djecu počeli ubijati što ljutim gladom, što crnim prahom i olovom, donesoše sve novine po svietu viest, da je stari Krüger ovako uzkliknuo: „Ako Englezi ne popuste, ili ako nam nitko ne pomogne, učinit ćemo mi Buri nješto, nad čime će se zgroziti sav prosviećeni sviet".

Englezi ne popuste, Burima nitko ne pomože, pa ipak oni svoje grožnje ne izpuniše. Mislilo se naime, da su bili nakanili dići u zrak sve one zlatne rudnike, radi kojih se Englezi, po židovskom naputku, i zaratiše s njima. Ne učiniše toga i „svemu prosviećenomu svietu" kao da je bilo žao, što je to starac Krüger samo onako „u ludo govorio" . . .

Ovih dana sav se prosviećeni sviet bio snebio nad dinamitskim atentatima u Solunu, o kojima je i „Dom" nešto javio, a neke velike novine donesoše razgovor s vodjom macedonskih Bugara, Borisom Sarafovim, koji da je strašno zaprietio, kao ono prije starina Krüger.

Spomenuo sam te dvie zgode zato, jer se o „čitavom prosviećenom" svietu govori najviše onda, kad se dogadjaju velike stvari, kad se naime cieli narodi dižu, da obrane svoj život, svoje pravo i svoju slobodu. I takvi narodi, koji već ni zašto ne mare, ili za koje se barem čini, da su pripravni, kako se ono veli, na sve, t. j. i na najstrašniju smrt, takovi narodi uzdaju se još uviek,

da će im na koncu konca ipak pomoći zagovor „svega prosviećenoga svieta“. Da vidimo dakle, što je to taj prosviećeni sviet i što danas vriedi njegov zagovor, ili, kako se obično piše, njegove „simpatije“. „Domovi“ čitaoci znadu već dobro, da je naša domovina Hrvatska u Evropi. Znadu i to, da se ta Evropa drži Azije, koja je od nje po prilici pet puta veća i u kojoj čitavim sjeverom vlada Rus, cielim jugom Englez, ponešto i Francez, sredinom Kinez, a istokom Rus i Englez, Švabo i Francez, Japanac i Amerićanin. Toj našoj Evropi na jugu prostrana je zemlja Afrika, malo manja od Azije, za koju se i držala, dok nisu Francezi izkopali suežkoga kanala, tamo dolje izmedju Svete Zemlje ili Palestine i izmedju Egipta ili Misira. Evropa, Azija i Afrika — to je stari sviet.

I za novi sviet, t. j. za obadvie Amerike, za sjevernu i za južnu, svi već ili dobro znate, ili ste bar o tom čuli. Najmanje vam je poznata Australija. Eto, to vam je sav sviet, t. j. ciela naša zemlja.

A je li sav taj sviet prosviećen? Čuli ste već u „Domu“ o ljudožderima, na ime o takovim divljacima, koji jedu ljude i biele i crne. Gdje te mogu ubiti, izpeći i pojesti, tu sigurno nema prosvjete. Ali takovih je ljudoždera, hvala Bogu, vrlo malo. No ipak nisu svi oni narodi prosviećeni, koji živih ljudi na ražnju ne peku. Ima naime na žalost drugih vrsti divljačtva, a najvećim divljačtvom poslie ljudožderstva smatra se to, kad neki narod ubija strance i otima im njihov imetak samo zato, što su stranci.

I zato se može reći, da se danas smatra prosviećenim svaki narod i svaka zemlja, u kojoj i stranci mogu mirno živjeti i slobodno trgovati, — osobito trgovati. Odkad naime Evropljani bolje upoznaše more i prekomorske zemlje, odkad izumiše parobrode i podmorske brzojave, povezala se sva trgovina u jedno, pak se od onda i govori o svjetskoj trgovini i o svjetskoj cieni hrane, odiela i drugih potreboća. Kamogod dakle smije i može doći trgovac bez posebne vojničke pratnje, i gdjegod može sudbenim putem tražiti novce za svoju robu, to je prosviećena zemlja. A gdje ti nije sigurna ni na ramenu glava, ni tvoja muka, tu vladaju, kaže se, neuredjeni, poludivljački ili sasvim divljački odnošaji. To su zemlje barbarske, neprosviećene.

Kad se tako računa, a danas se tako računa, onda medju prosviećeni sviet spadaju najprije sve zemlje, nad kojima vlada Englezka, koja se službeno zove i Velika Britanija. I ta Velika Britanija vlada najprije cielim onim sjeverom u Americi, koja se zove Kanada i koji je gotovo tolik, kolika je i Evropa; vlada za tim čitavom Australijom, koja je samo nešto manja od Evrope; pak onda tolikim zemljama u Africi, koje su sve skupa opet samo malo manje od Evrope; napokon cielom južnom Azijom, koja je velika, kao polovica Evrope. U kratko: Velika Britanija vlada jednom četvrtinom čitave zemaljske kruglje i jednom petinom čitavoga čovječanstva.

Rusija vlada šestinom ciele zemlje (i to joj je sve na okupu, u jednom komadu, a Englezkoj je njezin „posjed“ sav raztepen i raztrgan) i jednom desetinom svih ljudi na svietu.

Pod kitajskom je vladom po prilici jedna desetina ciele zemlje, ali za to gotovo jedna trećina svega ljudstva.

Savezne sjevero-američke države i Francezka vladaju svaka jednom petinom svih ljudi, a jednom osamnajstinom čitave zemlje.

Svih tih pet velikih država (t. j. Englezka, Ruska, Kitaj, Sjedinjene Države i Francezka) ima pod sobom preko polovicu ciele zemlje i preko tri četvrtine svega čovječanstva. Ali osim toga i ostale manje države broje se medju prosviećene, a to se vidi najbolje po tom, što su sve pristupile k svjetskomu poštanskomu savezu, te se danas svakamo može pisati za 25 filira, a preporučeno za 50 filira. Samo u Africi ima prostranih krajeva, koji ne spadaju k svjetskoj pošti, pa ni k svjetskoj trgovini, a ima nešto takve zemlje i u Aziji. Inače je sav sviet prosviećen.

„Pa to si nam odmah mogao reći, a nisi nas trebao toliko time mučiti.“ — Čekajte malo.

Velika je Britanija evropski otok, koji je velik kao od prilike pol naše habsburške carevine. Pa gle, taj otok ima pod sobom četvrtinu svega svieta i petinu svih ljudi na zemlji! Kad bi vam dalje to razlagao, vidjeli biste, da je većina naroda pod silu „prosviećena“, t. j. da većina trpi tudju robu i tudje trgovce jer — mora.

Sad znate i vidite: Današnja je prosvjeta većinom „prosvjeta pod moraš“. A onda čujte i to:

Za Tursku znate dobro, gdje je i kako je u njoj. Pa gle, i ona se računa medju prosviećene države, jer i u njoj su sigurni tudji trgovci i za svoje glave i za svoj imetak. Ali se zato s domaćom rajom, s domaćim narodom, osobito kršćanskim, radi, što se hoće. Osobito strašno trpe naša braća Bugari u Macedoniji, makar su se toliko preklinjali, da su vjerni svomu caru, sultanu.

A onda znadete i to, da su Kinu sve evropske vlasti ratom prisilile, da trpi slobodnu tudjinsku trgovinu u svojoj zemlji. Kako ćemo se skoro razgovarati, slobodna trgovina i sudbena pravica pravi su izvor bogatstva za svaki narod i samo je šteta, što je radi takve stvari moralo doći do rata medju Kitajem i medju Evropom. A još je štetnije i nepravednije, što se danas u mno-

gim državama domaći sviet mora boriti za svoje pravo, koje je mislio baš tim obraniti, što tudjinca nije k sebi pustio. Ali takvim se putem pravo više ne brani, kako već i sami znate. U trgovini je danas već sva zemlja kao jedna država; a sad još samo treba, da tako bude i u pravici. Toga ne će biti, dok većina naroda ne spozna, da si na tudjoj krivici ne može osnovati svoje pravo. A to će jednom spoznati svi narodi, — i onda će sav sviet u istinu biti prosviećen, pa onda ne će potlačeni narodi morati čekati na ničiji zagovor i na ničiju pomoć, jer potlačenih ne će biti. To je stvar sigurna, kako je sigurno, da je Bog na nebu, hvala mu i dika budi!

Koje ćemo prije?

Nezavisnu Hrvatsku, — ili ustavnu slobodu.

Sva naša i svačija nada stoji i leži u mladosti. To mi znamo. Tko nema nade u mlade, — u stare ne može imati. Tako je i u našoj borbi za domovinu. Ono, što se kaže: „Bez starca nema udarca,“ — i to zna biti istina, — ali svakako: jao onima mladima, koji čekaju, da starci udare! U ostalom ovo je jedna naša liepa rieč, kao što mi toga mnogo liepoga imamo; liepa rieč, da starosti u njezinoj slabosti polaskamo, da ju utješimo i počastimo, i to ponajviše onda, kad je udarac svoje obavio, — neka stari misli, da bez njega toga ne bi bilo, pa neka se veseli. Ali na udarac od starca nitko razborit nije jošte čekao, pa nemamo čekati ni mi Hrvati, osobito danas, kada se treba snažno primiti posla, hoćemo li da što bude.

Mladići u borbi i u radu za domovinu mogu udariti dvojim putem: ili starim, ili novim. Ako udare starim putem, onda se mladi uz stare i ne opažaju, pa se čini, da „mladih“ i nema; a ako udare novim putem, — onda se za mlade zna, onda se o njima mnogo govori, onda se mladi vide i ćute: onda su mladi pravi „mladi“, onda se zovu „mladi“ i onda, kad su već mnogi siedi i ćelavi. Tako se jedna češka stranka i danas još zove „mlado-češka stranka“, a u njoj su sve sami stariji i stari ljudi.

Po tom se vidi, da može proći i stotina godina, — a narod nema „mladih“! Čudna stvar, ali je tako. Sve mlado, što dolazi, — to se i ne opaža, jer ide starim putem; mladi obično nemaju drugoga posla, nego da starima razglasuju slavu, da šire njihove misli i da po malo, a da se to i ne vidi, dolaze na njihova mjesta. Pravi „mladi“ naprotiv šire svoje misli, govore proti starima, dok im se stari napokon ne maknu, i to nerado.

Poslušajte sada, kako je u toj stvari kod nas Hrvata.

Prave „mlade“ imali smo mi pred kojih 60, a onda pred 30 godina. Pravi mladi bili su naši buditelji i preporoditelji, Ljudevit Gaj i njegovi drugovi. Ali njih je poslie rata s Madžarima poklopila bečko-njemačka sila na cielih 12 godina (1849—1861), pa se je družba dobrano raztepla. Njihovi nasljednjici, „narodna stranka“ (poslie „obzoraši“) — to nisu bili pravi „mladi“. Više se može reći, da su bili mladi „pravaši“ („starčevićanci“), koji su udarili ne samo na „obzoraše“, nego i na ono, što su radili i htjeli naši preporoditelji. — Ali ovo nije lako razumjeti bez velikoga razlaganja; a mnogo razlagati nije zgodno, jer se u tom svi ne slažemo, što su bili „obzoraši“, što li „pravaši“, budući da ima još jednih i drugih, pa jedni brane jedne, drugi druge. Mnogo ćete bolje razumjeti, ako vam razložim, kakvi su danas naši „mladi“.

I danas imamo prave „mlade“, i one druge „mlade“, t. j. one, koji su samo godinama mladji. Za one prave „mlade“ čuje se već blizu 10 godina, ali pravo su došli na glas tek posljednjih mjeseci. Prvi se puta čulo za ove „mlade“ već god. 1895., kad su ono spalili u Zagrebu madžarsku zastavu. Nisu svi oni ostali pravi „mladi“, nego tek njekoji od njih, koji su poslie učili škole u Zlatnom Pragu, a pred koju godinu se skupili u Zagrebu. To su oni, koji su sazivali skupštine za „ustavna prava“: za slobodu sastajanja, govora i pisanja. To su oni, za koje je predjašnji Ban Khuen kazao onomu bečkomu novinaru: da su ti „mladi“ bili kolovodje svemu onomu, što se je u posliednje vrieme u banskoj Hrvatskoj dogodilo. Na ove „mlade“ navalile su nedavno osječke njemačke novine („Drau“), a njetko je od njih odgovorio tim novinama u „Obzoru“, — jer treba spomenuti i to, da ti „mladi“ imadu njeku rieč kod tih starih novina, osobito zato, što kod „Obzora“ radi jedan „mladi“, i to doktor Hajmrl. Uz Hajmrla su medju „mladima“ još dr. Lorković (urednik „Narodne Obrane“ u Osieku), Stjepan Radić i još desetak sve mladih doktora. To je ta „mlada garda“, kako joj kažu, s kojom se u mišljenju slaže dosta i starijih ljudi.

Sve ovo pripoviedao sam vam radi jedne stvari, i to radi ovoga:

Kad je „mlada garda“ odgovorila u „Obzoru“ na one navale osječkih njemačkih novinara, odgovorila i pohvalila se, da je ona probudila narod na njekakav život, — javio se u novinama „čiste stranke prava“ (u „Hrv. Pravu“ u Zagrebu) jedan drugi mladi. Iz pisanja se njegova vidi, u čem se razlikuju pravi „mladi“ od drugih mladih. Čujte, kako ovaj drugi razlaže:

Do sada smo se borili za velike narodne ciljeve: da izvoju-

jemo podpunu nezavisnost, t. j. da ciela Hrvatska bude posve nezavisna, posve svoja; a sada se hoće (t. j. „mlada garda" hoće), da taj cilj pustimo, potisnemo, pa da se borimo samo za „ustavna prava", t. j. samo zato, da nam se dopusti, da slobodno pišemo, da se slobodno sastajemo, da slobodno biramo. Ali tu se pita: Dok mi nismo posve nezavisni i svoji, što nam koriste takva ustavna prava? Sve je to nestalno i nepouzdano, jer nam to mogu svaki čas uzeti, — kad mi nismo svoji gospodari, nego smo podredjeni. Dok je ovako, našim ustavnim pravima nismo gospodari mi, nego Ugarska. —

Sad eto vidite razliku izmedju „mladih" i starih i izmedju pravih mladih i onih drugih: stari i on drugi mladi — oni hoće najprije nezavisnu Hrvatsku, u kojoj ćemo mi biti gospodari; a pravi „mladi" hoće najprije slobodu, da se mogu micati i misli svoje širiti i tako nezavisnu Hrvatsku graditi.

Koje ćemo prije? — Njekoji ljudi misle, da se je o tom vriedno prepirati, pa se zbilja i prepiru, i to već dugo, preko 30 godina. Ja vam time ne ću dugo dodijavati, nego ću vam postaviti najprije dva pitanja, a onda ću brzo svršiti:

I. Što nam hasni ujedinjena i nezavisna Hrvatska, ako u njoj ne bude slobode, t. j. ako **naši ljudi (mi)** budu držali vladu, a svejedno se ne ćemo smjeti ni slobodno sastajati, ni slobodno govoriti, ni slobodno pisati, ni slobodno se boriti?

II. Što nam hasni sva sloboda, ako više ne bude Hrvatske, t. j. ako nam dadu svu slobodu, kakvom se na pr. hvale Madžari, ali ne budemo više imali ni svoga Bana, ni ništa svoga?

Ovo jedno ili drugo pitanje strašno muči mnoge naše dobre ljude, kako rekoh, već toliko godina. Od tuda sva naša svadja. Ali nemojte misliti, da se naši svadjaju zato, što jedni hoće nezavisnu Hrvatsku, a drugi je ne će. Bože sačuvaj! Oni se svadjaju zato, što se ne razumiju. A ne razumiju se zato, što jedni ne znadu misliti. Koji ne znadu, prosudite sami, kad vam kažem ovo:

Ako mi hoćemo da se borimo za nezavisnu Hrvatsku, a ne možemo se boriti, jer nemamo slobode, — kažite vi meni: Kako ćemo mi doći do nezavisne Hrvatske, kad ne možemo doći ni do borbe?

A ako mi hoćemo da budemo i ostanemo Hrvati i da stvorimo i uredimo svoju domovinu Hrvatsku po svojoj volji, — a imademo slobodu, da se za to sastajemo, da za to govorimo i pišemo, — onda ćemo mi i ostati Hrvati i stvoriti i urediti svoju domovinu Hrvatsku, kako koćemo, — ako hoćemo, velim još jednom, i ako nam se dade sloboda, da radimo i da se borimo.

Je li tako? Tko ovoga ne razumije, — s tim nije vriedno

govoriti. Tà zato i tražimo slobodu, da do onoga cilja dodjemo.

„Ali lud bi bio, tko bi nam dao za to slobodu, kad nam ju može i ne dati! To je ono!"

Jest, i to je istina! Zato i pišu oni drugi mladi: Najprije treba, da budemo svoji, najprije nezavisna Hrvatska!" Ali pamtite ovo: Kad mi tražimo slobodu sastajanja, govora i pisanja, — onda je s nama sav sviet, jer su to pravice svega svieta! Za te je pravice proliveno na potoke krvi, one su svete, jer su krvlju posvećene. Nitko danas nema kuraže otvoreno kratiti ni jedne ove pravice, jer su one i u zakonima cieloga svieta tako, da ih ne treba drugdje ni pisati, a i kod nas su napisane. A gdje ti ne dadu, što ti daje zakon . . .

Jednom riečju: I borba za domovinu, t. j. i politika ima svoj red. Nisu za to dosta velike i dobre želje, nego tu treba i misliti, a onda i raditi.

Nisam vam svega rekao, što sam bio nakanio, ali mislim, da niste u sumnji, što ćemo prije. To već mnogi i znadu, a ako znadu, pomogli su tomu mnogo i naši „pravi mladi", koji će u toj stvari imati još mnogo posla, a i svi mi zajedno.

Seljački narodi u velikom ratu.

Maloga rata, kako znate, ima uviek negdje na svietu. Mali rat zove se onaj, kad vojuju medju sobom dvie manje i slabije države, ili jedna velika država s malom. A obično velike države ratuju s kojim malim, još slabo prosviećenim narodom, što ga hoće spraviti pod svoju vlast. Naročito velika Britanija (Englezka) ima uviek negdje rata, jer su njezine naseobine raztepene po cielom svietu i jer graniče još na mnogo mjesta s nepokorenim plemenima i državama. A velik bi rat bio, kad bi se uhvatile u koštac dvie velike evropske vlasti, ili još više njih. Zadnji veliki rat bio je g. 1870. i 1871. medju Francezkom i Njemačkom, pak onda nešto manji rat medju Rusijom i Turskom god. 1877. i 1878. Vojna u Bosni god. 1878. bijaše mali rat. U ovo zadnje vrieme pišu novine, naročito velike novine ruske i njemačke, francezke i englezke, da će za kratko vrieme doći do velikoga rata. Tko će se s kim pobiti, to se pravo ne kaže, već se samo natuca, da bi to moglo biti medju Rusijom i medju Njemačkom, ili medju Rusom i medju Japanom, komu bi onda pomagala Velika Britanija (Englezka), a možda i Amerika.

Seljački sviet kod nas u Hrvatskoj, a i drugdje po svietu, rado sluša i govori o ratu, jer misli, da će poslije rata biti lakše „onima, koji ostaju". Čovjek u zlu i nevolji u obće željno čeka svaku promjenu, jer se nada, da bi ipak moglo biti bolje; ali

često je baš još i gore. Zato se mi nemamo svojem dobru nadati od rata, nego od rada, od rada za kuću i za familiju i za cielu domovinu.

Ali ako si ne smijemo željeti rata, ipak je naravski, da želimo znati, tko će u prvom velikom ratu pobiediti.

O toj su se stvari napisale već čitave knjige, a osobito mnogo pišu o tom Niemci, koji dakako tvrde i dokazuju, da će u prvom velikom ratu oni pobiediti i pokoriti si onda sve susjede na široko i daleko. Oni pišu, da će ih baš sebi pokoriti, a pišu to i za Madžare, koji drže s njima, pak neki misle, da Madžari danas i traže toliko narodnu svoju madžarsku vojsku, da se mogu lakše boriti proti pruskomu Niemcu, ako do potrebe dodje.

Kad Niemci pišu o velikom ratu, broje obično i računaju samo puške i topove, vojnike i častnike, pak se onda brinu, kako će ova ili ona država u najkraće vrieme najveće vojske sakupiti na jednome mjestu. Ali sad se našla jedna slavenska — i to češka — mudra glava, koja ovako Niemcu poručuje:

Nije dosta računati s puškama i s topovima, s vojskom i sa željeznicama, s municijom i zairom. Treba ti tu mnogo više računati s novcem, a onda još s nečim, na što Niemac uviek zaboravlja, treba pitati: Što će jesti onaj sviet, koji ne bude u ratu?

Što taj Čeh piše o novcima, to biste vrlo težko razumjeli, jer tu se govori sve o samim hiljadama milijuna ili milijardama, t. j. o novcima, koji bi jedva stali, i to sve u sitnu zlatu, u nekoliko željezničkih kola!

I onu drugu stvar o tom, što će narod jesti za vrieme rata, razlaže češki učenjak vrlo obširno, ali mi ćemo iz toga samo ovo u kratko izvaditi:

Današnji njemački „rajh“ ili država pretvorila se u poslijednjih 30 godina u pravu trgovačku i obrtničku državu. Od 56 milijuna stanovnika ima u Njemačkoj manje od 20 milijuna poljodjelaca, dakle od prilike nešto više od jedne trećine. Ili drugim riečima: Od svaka tri Niemca jedan je samo poljodjelac. A druga dvojica? To su većinom radnici u tvornicama, pak onda trgovci, zanatnici, činovnici i t. d. Kad je tako, onda se nije čuditi, što Njemačkoj ne rodi kod kuće dosta žitka za prehranu, nego mora svake godine kupiti 21 milijun metričkih centi pšenice i 16 milijuna metričkih centi raži. A kupuje to od Rusije i Amerike. Ako sada dodje do rata s Rusijom, ona će Njemačkoj zatvoriti svoju granicu, a složno s Francezkom zaustavljat će i morske ladje, koje će dovoziti žitak u Njemačku. Dosta je, da samo zavlada nesigurnost na moru, i žitak će odmah strašno poskupiti, a ne će ga biti za što kupiti. Ta odkuda će i uzeti novaca, kad će radnici, koji u mirno doba u Njemačkoj dobro služe, biti u ratu, kad će zapeti obrt i trgovina?

Ako k tomu rat započne u proljeće, to Njemačka ne će moći pravo ni posijati ni požeti ono malo polja, što obradjuje, nastat će glad još prije i Njemačka će doživjeti najstrašniji poraz, poraz gospodarski ili bankrot, i to takav strašni bankrot, koga si nemožemo ni pomisliti mi, koji ne vidimo i ne znamo, s kolikim silnim kapitalom rade tisuće i tisuće njemačkih tvornica, a sve će te tvornice u vrieme rata većinom prestati s poslom.

Njemačkoj ne će u toj stvari ništa pomoći savez s bečkim cesarom, jer pod bečkim cesarom ima žitka baš nekako toliko, da pri dobroj ljetini ima staroga kruha do novoga; a stara je rieč: Bliža košulja od haljine, a svoja koža i od košulje.

I za to njemački kajzer na vrat na nos povećaje svoju mornaricu, da si u ratu uzmogne osigurati barem dovoz žita sa strane. Ali ni to ne pomaže, jer ni Rusija ni Francezka, ni druge države ne spavaju, nego i one grade nove brodove, pa je zato Njemačka sa svojim brodovima još uviek na četvrtom mjestu. (Na prvom je Englezka, na drugom Amerika, na trećem Francezka.)

Ni s Englezkom nije u toj stvari bolje. Već prije tri stotine godina englezki su velikaši (lordi) svoja polja pretvorili u pašnjake, a sad ima i malo pašnjaka, nego svuda same tvornice, fabrike. I zato, kad bi nastao rat, imala bi i ona žitka samo za 6½ mjeseci, premda je napunila sve svoje magazine i još uviek snuje i kuje, kako bi se što bolje hranom osigurala. Za to Englezka radi na tom, da njezino brodovlje bude jače samo za se od skupnoga brodovlja svih drugih država i naroda. Ali ni to joj ne će pomoći, naročito ako se Rusija složi još sa sjevernom Amerikom proti njoj.

Do nedavno se mislilo, da će budući veliki ratovi trajati kratko vrieme, jer da će novo oružje poubijati strašnu množinu ljudi, te će jedna strana biti brzo poražena. Ali je nedavna dvogodišnja obrana Burâ dokazala, da će u buduće ratovi trajati mnogo dulje, nego se misli. Naročito se pokazalo, da će biti jao i pomagaj onomu, tko rat započne. A kako znate, prvo je pravilo ruske politike, da ne započinje rata, nego da čeka, dok na nju tko ne navali. Tu još treba i to spomenuti, da ne bi bilo danas nove njemačke države pod Pruskom, da su se Francezi htjeli g. 1871. još samo mjesec, dva boriti. A mogli su izdržati još i pol godine, pače i duže. Već je u Njemačkoj bio blizu bankrot, i to u onoj staroj Njemačkoj prije 30 godina, kad su tri četvrtine naroda orale i kopale.

Iz svega se toga vidi, da je živa istina, da su najjači seljački

narodi, kako je to „Dom“ uviek pisao. Naš češki učenjak završuje svoje razlaganje ovako:

Ako se dakle sukobe dvie države, koje su od prilike jednako dobro naoružane i imadu od prilike jednaki broj vojske, pobiedit će ona država, koja će moći prehraniti svoj narod i onda, kad budu pod puškom svi njezini ljudi sposobni za oružje. Ništa ne će biti toj državi na štetu, ako s početka i bude potučena. Na koncu će ona ipak sjajno pobiediti, jer je to željezni zakon povjesti, da napokom nadvladaju siromašni i neuki, ali snažni seljački narodi, koji se drže čvrsto matere zemlje.

Mali razgovori.

Dom i rod.

„Težak naš, brat naš.“ Čitam u jednim srbskim novinama, kako jedan Srbljin putuje po narodu i ovako piše: „Prije svega moram vam ovo reći: Nisam išao samo k Srbinu težaku, nego i k težaku Hrvatu. Išao sam k njemu, jer držim, da je Hrvat brat Srbinov, brat mu od oca i majke, i moj brat dakle, jer ja sam Srbin. Niesam morao dugo ići, da do Hrvata težaka dodjem...

Vidite, gospodo i gospodje:

Dva sela, jedno srbsko, drugo hrvatsko. Pola sata udaljeno jedno od drugoga. Prekidate me. Jedni kažete: Kako hrvatsko? Taj kraj je srbski. To su bili nekada Srbi! Drugi velite: Kako? Odakle srbsko? Mi smo u Hrvatskoj! Hrvatsko je, pravoslavno hrvatsko!

Hvala vam!... Za mene je onaj Srbin, tko kaže da je Srbin i živi kao Srbin; Hrvat onaj, tko kaže da je Hrvat i živi kao Hrvat...

U jednom selu kažu težaci, da su Srbi, u drugom vele, da su Hrvati. Šta su nekada bili, zato niesam razpitivao. Niesam za tiem poslom u ta sela išao. Posao, radi kojega sam u ta dva sela išao, bio je, da vidim, *kako* težaci u njima žive.

Ta dva sela su iz obćine, iz koje je do danas otišlo oko 800 ljudi u Ameriku. Hrvatsko selo ima jedan par konja i dva para volova. U srbskom se selu sahranjuju djeca bez popa, iz njega Srbin gospodin šalje svoje Srbe težake na strašan način u Ameriku.

U srbskom selu su se dogodila već dva slučaja, da se težak objesio od gladi. U srbskom selu Srbin gospodin — „gospodin u miru“ — ima 40 rali zemlje, a ne drži nijednog srbskog lista. U hrvatskom selu Hrvat gospodin: Trima težacima Hrvatima promuntao je (prodao) grunt. U njegovu selu kupuju njegovi Hrvati težaci već oko Božića kukuruz. Kod njega kupuju. Daje im vagan za 10 kopača. Nadnica je u selu 1 Kruna, dakle za 10 Kruna. Jedan Hrvat težak završio je pripoviedajući mi o tom gospodinu Hrvatu svoj govor ovako:

— Tako, tako, gospodine, što je selo dalje od njega, bolje živu, a koji su blizu bili, te je uništio. Već su se gotovo pokmetili. Za par godina — kako nam je — ne će ni nas biti. Srbi gospoda iz srbskog sela mrze strašno Hrvate gospodu iz hrvatskoga sela. Hrvati gospoda iz hrvatskoga sela mrze jednako strašno Srbe gospodu iz srbskoga sela. I jedni i drugi propoviedaju tu mržnju svojim težacima!

Govorio sam s jednim težakom Srbinom. Hrvate težake, kaže, ne gleda rado, — niesu mu u volji, kao njegovi Srbi, ali ih ne bi, veli, *nikako protjerao sa njihova grunta...* Rekao je i za svoju srbsku gospodu i za onu hrvatsku: U propast nas baca, gospodine.

Na vrhuncu sam našega narodnoga zla. Tužan je i jadan pogled ozgo sa njega. Pust, nepregledan prostor magle i mraka slegao se oko njega. Samo onaj, tko je kroz tu tminu išao, dugo išao i veliku ljubav u srdcu nosio, vidi u njoj: Dolje na dnu potrbuške se ispružio i leži težak, brat naš, a snjime dvie trećine našega narodnoga života.“ — Tako se piše u zagrebačkim novinama, u »Новом Србобрану«.

Slovjenski sviet.

Ruska pripoviest. Kako mnogi znadete, Rusija je najveća i najjača carevina na svietu. Ali nije to prava i ruska dika i ruska slava, nego to, što se danas u čitavom svietu najviše ciene i čitaju i hvale velike ruske pripoviesti ili romani. Te pripoviesti prevode se na sve jezike, naročito na njemački, englezki, francuzki i talijanski, i svi ti narodi ne mogu se dosta načuditi, kako ruski pisci znadu liepo i istinito opisati i narav i ljude, i život, i dušu.

Rusi pišu o svom „mužiku“, tako zovu svoga seljaka. Jednu takvu pripoviest napisao je nedavno mladi ruski pisac Svjetlov. I baš si je njom osvjetlao lice.

Najviše se tu razgovara dvoje mladih, školovanih ljudi. To je najprije gospodin Budajev, koji se izškolao u Londonu, pa je tamo i u službu stupio, te se vratio u Rusiju na svoje imanje i to samo zato, da ga proda, i to baš nekakvomu krvopiji, koji davi i guli siromašne seljake, gdjegod može. To je ljuto zaboljelo Vjeru, kćer njegova upravitelja na imanju, mladu, ali pametnu djevojku, koja je svršila dosta škola, a bila bi otišla i dalje na nauke u Petrograd, ali joj se nije dalo ostaviti doma i — seljakâ. I za to je odlučila, da tu ostane te da uči i lieči seljačku djecu i žene, i da seljake brani od svake krivice, naročito od ovoga krvopije, koji će eto sad kupiti cielo imanje, i to jeftino, jer se Budajev žurio, da samo što prije dodje do novaca i da se brže bolje povrati u London. Vjera se izprva nije ufala, da mu što kaže, nego je samo svoga oca putila, da on kao upravitelj gleda gospodara nagovoriti, neka se toliko ne žuri, već neka počeka, dok se počne graditi u susjedstvu željeznica, koja će imanju vriednost jako povećati. Kasnije se Vjera ponadala, da bi Budajeva mogla nagovoriti, ne bi li svoje imanje prodao seljačkoj gospodarskoj udruzi, kad se ubogi seljaci i onako nisu imali na čem mučiti, a sa svih strana navališe na njih, pa sve daj i daj, a ne znaš, ni kako, ni odkuda.

U taj razgovor medju Vjerom i medju Budajevim umiešala se i jedna liepa, ali ohola i već pokvarena velikašica, koja je imala u blizini svoje imanje, pa je sad došla k Budajevu, da ga dobije u svoje mreže. I zato ga poče nagovarati, da odmah uteče iz Budajevke, jer da se po čitavom selu već razširila težka bolest tifus.

Nagovarajući tako Budajeva, okrene se i k Vjeri, pa joj kao podrugljivo reče: „Vi ćete dakako ostati?“ Vjera na to odlučno odgovori: „Jest, ja ću ostati i dvorit ću bolestnike. Vi mi se rugate, ali ja mislim, da to više vriedi od kukavnoga biega, da si spasite život. Napokon ja nemam kamo pobjeći; a da i imam, ja bih ostala ovdje. Ti zaprljani „mužiki“, koje Vi mrzite i prezirete, hranili su i pojili i Vas svojom tlakom i rabotom. Vi ste bili vlastelinka spahinica, a oni kmetovi, sluge. I da nije bilo toga njihovoga robijaškoga rada, možda ne bi bilo ni Vas, ne bi bilo ni mene... Ta zemlja, ti „mužiki“ sve su nas odhranili. Mi smo svi njihovi dužnici, pa i Vi. I zato hoću, da taj svoj veliki dug platim na male obroke, jer nisam ni učena, ni bogata. Vi pak mislite, da se tim našim vjerovnikom može

sve uzeti i onda pobjeći u tudjinu, a da im ne treba platiti ni kamata.

Na to je velikašica i opet porugljivo odgovorila:

„Oh! Kako je to sve zastarjelo! Nedavno sam čitala nekakve novine još od 1860. Tamo baš tako piše. Možda ste i Vi to čitali?"

Vjera je dobro znala, što ova „nesreća" misli. Godine 1860. bili su još svi ruski seljaci kmetovi, i gore, nego kmetovi: pravi robovi svojih gospodara. Ali baš u to vrieme digla su se mnoga ruska narodna gospoda za njih pred samim carem Aleksandrom II., koji je napokon pristao uz te ruske narodnjake i oslobodio sve seljake od kmetstva, kao ono ban Jelačić god. 1848. Bilo je to dne 19. veljače 1861. U to doba mnoge su ruske novine pisale liepo i pravedno za seljački sviet, pa se sad ova velikašica i narugala Vjeri, da je tobože svoju mudrost naučila iz tih starih novina. Ali joj je Vjera odgovorila ovako:

„Nisam čitala nikakvih starih novina. Govorim tako, kako osjećam. Vi tako ne osjećate, — ja Vas za to ne korim, ali žalim svakoga, tko ne osjeća svoje dužnosti pred narodom, komu srce ne kuca za domovinu, komu nije mila ljepota svoga doma, polja, šume i sela, gdje u siromašnim kućicama živi zapušteni narod. Vi, gospodo, koji živite u slasti i lasti, u gospodskim dvorovima, siti, obuveni i bezposleni, vi bježite iz te zapuštenosti, vama se ne da ni gledati da vidite tu biedu i nevolju. Dobro — radite, kako znate i — na svoju dušu. Ali ja . . ., ja ne ljubim i ne poštujem takovih ljudi." —

Ovakvih pripoviesti imadu Rusi na stotine i tisuće. A to je vriedno spomenuti, jer ovakvih pripoviesti nemaju ni Talijani, ni Niemci, ni Francezi: oni se tako ne plaču ili ne „cmizdre" nad svojim narodom. Istina je, i Talijani, i Niemci, a osobito Francezi imadu na stotine i tisuće *učenih* knjiga, u kojima razlažu i dokazuju, da su „svi *ljudi jednaki*" i t. d., pa po tom i svi brane slabiće i sirotinju. Ali razlika je velika: Kod Rusa govori duša i srce, a kod ovih drugih govori misao i razum. A od kuda ta razlika, — to bi se moralo dugo razlagati. Jedno se ipak može reći: Rusi su živjeli u domaćem robstvu bez zakona, a ovi drugi „zapadni narodi" držali su svoj narod u robstvu sve po zakonu i paragrafu. A paragrafi se ruše paragrafima, — pa zato Niemci i Francezi razlažu i dokazuju, — a Rus plače, moli i — prodiče.

To sam vam spomenuo, da vidite, kako se danas narodu daje sloboda na dva načina: sve po malo po paragrafu, i svima na jedan put po duši. Ovaj drugi način — to je naš slovjenski način, a to je i ljudski način.

Dok su drugi mudraci po svietu pisali *učene* knjige, dotle je Rus Turgenjev pisao *mile* i *liepe* pripoviesti o ruskom „mužiku". Te su pripoviesti toliko koristile, pače i više, nego one učene. Kažu barem, da je pok. ruski car Aleksandar čitajući Turgenevljeve pripoviesti („Lovčeve zapiske") odlučio, da oslobodi ruske seljake od tlake i kmetstva.

Po tudjem svietu.

Pennsylvanija. Tako se zove jedna država u sjev. Americi. U njoj, naročito u gradu Alleghany, imade već na tisuće Hrvata. Vriedno je dakle, da i naš sviet zna, tko je osnovao tu državu.

Najprije treba znati, da se Evropljanima dugo nije dalo ići u sjevernu Ameriku, jer je zemlja bila prazna, gotovo bez ljudi, i nije u njoj bilo gotovo nimalo zlata ni srebra, već samo željezo i ugljen, čega onda ljudi nisu znali pravo cieniti. I zato je svatko hlepio samo za srednjom i južnom Amerikom, odkuda su dolazili glasovi o čitavim zlatnim i srebrnim gorama. Ali su južnu Ameriku dobro čuvali Španjolci, koji su u to doba (prije 400 godina) bili najjači narod na moru. Ipak se s vremenom našlo pametnih ljudi, koji su počeli pisati i naučati, da željezo i ugljen vriedi više od zlata i srebra i da je dobra zemlja, na kojoj nema stanovnika, najbolji rudnik za radina i okretna čovjeka. Takvih je učenjaka bilo osobito u Englezkoj, pa su za to i englezki bogataši počeli dolaziti u sjevernu Ameriku i tu osnivati svoje kolonije ili naselbine. Ti su bogataši dobili prije od englezkoga kralja dopust, da smiju vladati onim narodom, koji će se naseliti na njihovoj zemlji. Takvu je dozvolu dobio godine 1861. i Englez Vilim (William) Penn. Taj Penn počeo sada silne novce trošiti na putove, na krčenje šuma itd., t. j. na sve ono, što treba urediti, da mogu doći naseljenici i početi posao i život. Ali Penn nije ni na glavnu stvar zaboravio: On je dao razglasiti, da se odriče svih onih prava, koja mu je dao kralj nad narodom, pa da će se u njegovoj naselbini narod sam upravljati i vladati, kako bude znao i htio. Ta je sloboda više ljudi privabila u „Pennovu šumu" ili Pennsylvaniju, nego svi putovi i gradnje, na koje se bio Penn tako iztrošio, da je radi dugova napokon dospio i u zatvor.

Uz put se može spomenuti, da Sjedinjene Države imadu 46 država i oko 80 milijuna stanovnika. Najveće su države Nju-Jork (New-York), koja ima do 7 mil., Pennsylvanija (do 6 mil.), Illinois (do 5 mil.), Ohajo (Ohio, 4½) i t. d. Kako su Amerikani u svemu praktični te ne vole bezposlice, tako su odredili, da ne treba pisati cieloga imena koje države, nego svaka ima svoju kraticu: mjesto Pennsylvanija dosta je napisati *Pa.*, mjesto New-York dosta je *N.-Y*, mjesto Ohio *O.* i t. d.

Naše slike.

Hrvatski šerežan (pandur). Pred kojih 150 godina bila je dolnja Hrvatska još u velikom neredu, jer bijaše prošlo jedva kojih 50 godina, od kako se oslobodila izpod turskoga jarma. Narod se naš nije dobrovoljno dao pod tudji jaram, — to bi bilo proti njegovoj naravi. Zato nije čudo, što je dolnja Slavonija bila puna junakâ, koji su ostavili ognjište i potražili slobodu u šumi i gori zadavajući Turcima trista jada. To su bili hajduci, o kojima se i danas dosta pjeva i pripovieda.

Već je, kako rekoh, donja Hrvatska bila 50 god pod banom i bečkim cesarom, ali je hajdukâ bilo još dosta, pa su i nove oblasti imale s njima mnogo posla, jer njemački soldati i gospoda nisu bili bolji od Turaka. U to dodje na vladu cesarica Marija Terezija, a proti njoj se diže pruski kralj i drugi neprijatelji. Prvi joj na obranu ustadoše Hrvati i dadoše najviše vojske. Ali osim redovite vojske dopusti cesarica njekomu barunu Trenku, da pokupi naše hajduke i da ih povede u boj. Trenk skupi do 5.000 tih naših hajduka, — i to su hrvatski panduri ili šerežani. Što su ovi panduri radili u dalekom svietu, koliko su gradova osvojili i neprijateljâ posjekli i potukli, — koliko silnoga straha zadali, — to još i danas znadu njemačka djeca. Ne znaš, piše Smičiklas u svojoj povjesti, jesu li nam na diku, ili na sramotu tî panduri. Ali kad bi čovjek bio gotov, da stane pripoviedati o Hrvatu-vojniku!

Može se još spomenuti, da je to bila prva vojska na svietu, koja je imala svoju „bandu" (muziku, glazbu), pa su se zato i zvali „banduri" ili po švapskom izgovoru „panduri". Od njih je postala današnja 53. regimenta bečkoga cesara.

Biljezke.

G. Hinković, o kojem smo se posljednji put razgovarali i kazali, da je pisao u madžaronske „Nar. Nov.", kaže mi, da nije nikada bio madžaron. E, pa živio! — Ali ja to nisam ni napisao, nego samo to, da je pisao u „Nar. Nov.", a pisao je.

O tom bi se dalo mnogo više reći, — ali „mehet"!

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

U banskoj Hrvatskoj, rekao bi čovjek, vlada mir, premda još nije svuda ukinut prieki sud. Ali zato gospoda svoje kolo dalje vode i snuju svoje posle, kako ćete dalje čitati. Ja ću popisati samo glase, ali vam nauka nikakvoga ne ću dati. Mislite sami.

Novi Ban Pejacsevich, kažu, marljivo radi: od osam sati u jutro do sedam na večer: ne izlazi ni na polje, da se prohoda, kaže mi jedan gospodin; Banov vratar — to je najsrećniji čovjek: čitav dan spava, jer ne treba ni otvarati, ni zatvarati za Banom.

Novi podban — to je sada mjesto Krajcsovicsa Srbljin Šumanović. Taj se podpisuje hrvatski, liepo: Šumanović. Za uzdarje će mu „Dom" ime napisati slovjensko-grčkim pismom ovako: Шумановић, jer Srblji to pismo radje gledaju nego slovjensko-latinsko, kojim je evo i „Dom" pisan; oni misle, da je to pismo više naše, nego ovo, — a svejedno je: tudje jedno, tudje drugo, prekrojeno jedno, prekrojeno drugo, a starinom jedno i drugo grčko, pače su ga i Grci naučili. Tko baš hoće naše pismo, taj bi morao pisati glagolicom, kojom su pisane još i današnje svete knjige hrvatske po primorju i dalm. Hrvatskoj: to je naše slovjensko pismo.

Pitat ćete me: A što ti toliko gudiš o pismu?! — A o čem ću? Znao bi ja koju kazati o Шумановићу, — ali batalimo! Neka vam barem jedan „Dom" dodje čitav.

Radi novoga napisa, koji je postavljen u madžarskom i hrvatskom jeziku („M. kir. államvasutak — Kr. ugar. državne željeznice") napisale su „Nar. Nov." od prilike ovo: Istina je, po nagodbi je službeni jezik u Hrvatskoj hrvatski kod svih ureda, pa i kod zajedničkih (na pr. kod financije), ali se pita: Tiče li se to i željeznica, jer su željeznice samo državni posao („poduzeće"), koje je posebice uknjiženo (protokolirano)? To pitanje nije do sada riešeno, pa će se izabrati regnikolarna deputacija (12 Hrvata i 12 Ugara), koji će to riešiti i predložiti saboru. No prije svega treba riešiti financijalnu nagodbu, a to pustiti u miru, jer i onako madžarska opozicija (košutovci) zadavaju mnogo brige i ugarskim i hrvatskim domoljubima. Novi ban hoće da se nagodba obdržava, pa ima prava očekivati „podporu sa svih strana" (t. j. i od opozicije), ili barem, „da mu se ne stavlja zapreka time, što bi se prenaglim napadajima položaj otezčavao".

Ovo se u kratko može reći ovako: Strpite se, ljudi, koji ste nezadovoljni tim novim napisom, i nemojte Banu praviti neprilika, nemojte napadati, t. j. nemojte pisati i t. d. — Vi i ovo razumiete, pa ne treba da vam tumačim. —

O toj stvari čuo se i ovaj glas: Ne će koristiti ni to, ako se izaberu regnikolarne deputacije, jer Hrvati popustiti ne smiju i ne mogu; a ako ostane nagodba, kako je i danas, t. j. svuda u Hrvatskoj hrvatski jezik, — zajednička vlada može i dalje raditi i odredjivati, kao i do sada, t. j. postavljati madžarske napise i madžarske službenike. Zato bi najbolje bilo, da se stvar iznese pred svjetski sud (t. j. da to prosudi koji kralj, ili papa, ili koji učenjak, ili više učenjaka). Do takvoga se svjetskoga suda mnogo drži, pa bi se njegove osude držala i peštanska vlada. —

Napokon vi i sami valjda znate, da u cieloj ovoj stvari nije glavno *napis*. Mene ne će smetati ni na mojim vratima ni turski, ni njemački ni kitajski napis, ako ga ja sam napišem i ako ga hoću imati.

Nezavisnu Hrvatsku, ili malo samo manje, imat ćemo skoro, ako je vjerovati jednoj viesti, što je kroz desetu ruku tobože došla u „Hrv. Pravo". Tu se javlja mnogo toga, i sve samo dobro, što današnja „narodna stranka" sprema narodu: banska će Hrvatska dobiti svoje financije, sasvim odieljenu željezničku, poštansku i trgovačku upravu. Kad narodna stranka postigne sve ovo, onda će „steći ugled i povjerenje cieloga hrvatskoga naroda". — „Mi na ovo po onoj Staroga (Starčevića): Tko požive, dožive", — piše „Hrv. Pravo".

I zbilja, ništa više, nego to? — drago naše „Hrv. Pravo"!

Medju našom gospodom od opozicije opet se onako ljudski kreše. Počeo je „Novi List" na Rieci proti „čistima": proti Franku i Kumičiću, a počelo je to radi zlatarskoga izbora. „Hrv. Pravo" odgovaralo je žestoko nazivajući g. Frana Supila (on uredjuje „Novi List") — da je neprijatelj naroda, jer eto ruši slogu, a nama sada treba najviše, sloge, sloge! vapi „Hrv. Pravo".

Nemojte se vi za ovo mnogo starati, ili bolje, starajte se i po tom se ravnajte, pa se ne dajte voditi za nos. A koliki se dadete još voditi gore nego medvjedi, — da prostite! Ja ću vam to i dokazati, ali drugi put.

Iz Amerike. Jedan odličan prijatelj iz Amerike piše dugo i liepo pismo, u kom je ovo: „Svi američki Hrvati vrlo živo i s ljubavlju prate sve dogadjaje u Hrvatskoj. Ovdješnje englezke novine dosta sada pišu o Hrvatskoj. Do sada nismo nikako mogli uputiti ovdješnjih novinara, da smo „Croatian" (Hrvati), a danas ciela Amerika znade za Hrvate, govori i piše o nama. Već samo ovo vriedi za hrvatsku stvar mnogo. A šta će biti onda, kad se Hrvati još odlučnije prihvate rada!

Milota je vidjeti ovaj narod ovdje kako rado daje za svaku hrvatsku narodnu stvar. Sve plamti svetom ljubavlju za staru domovinu. Poslao sam u „Novi List" dopis o tom, i tu obširnije o svem pišem. Poslasmo hiljadu kruna družbi Cirila i Metoda za Istru, jer sad je baš prilika".

To je pismo iz Sjeverne Amerike, iz grada Alleghany u Pensilvaniji.

Iz južne Amerike, i to iz Buenos-Airesa, glavnoga grada republike Argentine, piše opet jedan Hrvat „Narodnom Listu" u Zadar veliki dopis, u kom su sve sami dobri glasi o napredku tamošnjih Hrvata, kojih ima u Buenos-Airesu 6.000, a u cieloj Argentini preko 25.000. (dvadeset i pet tisuća). Tu mnogi naši ljudi imadu i svoje brodove i svoje brodogradnje, pak su nekoji i vrlo bogati. Ali još više vriedi i to, što se malo po malo svi počimaju javljati za Hrvate, t. j. ponositi se i dičiti svojim hrvatskim imenom, jezikom i knjigom, a ne zovu se više „Austrijanci" i ne govore bez potrebe talijanski. Možemo se dakle nadati, da će se i tu doskora stvoriti „Hrvatska Narodna Zajednica" za cielu južnu Ameriku.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj ne može stari naš Ban ni za korak dalje. Ima već preko mjesec dana, a on nije u saboru učinio baš ništa: Od kad je došao, govori se jedino i samo o tom, što je on, naš stari Ban, tamo rekao, kad je kao ministar-predsjednik onamo došao. To je „razprava o vladinom programu". Ali jučer i prekjučer dogodilo se nješto, što je vriedno, da vam na tanje izpričam:

Kad je već svima dodijalo, što se dalje ne može (a to traje već osam mjeseci!), odlučio je Khuen ipak nješto učiniti, i to ovo: Predložit će saboru, neka se sutra počne druga stvar (t. j. neka se za sutra odredi drugi „dnevni red"). On je mislio: Većinu imam (kao što i ima), većina će na to pristati, govoriti smiju o tom samo četvorica (takav je tamo red), — pa ću ipak malo dalje. Ali su „Košutovci" za to saznali, pa su mu skuhali novu kašu, i to ovu: Diže se njeki zastupnik po imenu Pap, siromah njekakav, i izvadi pred cielim saborom i položi na stol deset tisuća kruna u bankama, i kaže: Evo, to su mi dali za *mito*, da odem iz Pešte i da ne dodjem u sabor! — Na to silna vika i buka: Tko ti je dao? Tko te je htio podmititi? Reci tko je to? — dok nije rekao, da je taj i taj. Razumije se, opet silna vika i buka, a u taj čas hoće Khuen da predade predsjedniku onaj svoj predlog napisan na papiru. Ali njekoliko ‚Košutovaca" poleti onamo i za čas je papir bio raztrgan na komade. Dok su ga iztrgli, dobili su njekoji i po glavi. Sjednica se morala prekinuti, pa opet nastaviti, a trajala je do jedne ure u noći! Napokon „Košutovci" izadjoše napolje pjevajući.

Sad nema drugoga razgovora ni pisanja po novinah, nego o tom, kako se u hrvatskoj misli: kako primaju mita zastupnici i novine. Osim zastupnika Papa iznesli su i drugi još drugih stvari. Sve pita: Od kuda novci? Onaj koji je dao Papu 10.000, taj je već iz Pešte pobjegao. — U to se pojavi u Pešti s Rieke grof Szapary (on je guverner ili upravitelj Rieke): da je on htio podmititi Papa! — Čudne su to stvari! Jedan se javlja: Htjeli su me podmititi, — a drugi: Ja sam htio podmititi! Očito je, da se tu mnogo plete, ne bi li jedni druge zapleli i nasamarili. Takva je u Ugarskoj politika!

Njemački kajzer i novi papa. Novine pišu da je njemački kajzer uputio jednoga svoga kardinala, neka u kardinalskom zboru kaže ovako: Papa je papa za cieli sviet, a nije samo za Talijane. Zašto bi dakle uviek bio Talijan papa, (kao što je do sada bilo gotovo do izuzetka). — Kardinal je to i kazao, pa to nije bilo drago drugim kardinalima, koji su u velikoj većini sami Talijani. Od 64 kardinala, što ih danas ima (može ih biti najviše 70), ima 39 Talijana, i to 25 u samom Rimu, a 14 po ostaloj Italiji. — Kad ljudi nebi bili ljudi, bilo bi svejedno, jeli papa Talijan, ili Niemac, ili Španjolac, pa katolici to i uzimaju, da je svejedno. No što se tiče kardinala, koji ravnaju crkvenim poslovima, to i mnogi vjerni katolici misle, da bi bilo i pravedno i bolje, kad ne bi bila uviek većina talijanska. Što mislite: 30 milijuna Talijana ima dva puta toliko kardinalâ, koliko sav ostali katolički sviet, koji ima preko 400 milijuna vjernika.

Razne viesti.

Na maršu u Hercegovini poginulo je od vrućine 15 vojnika, a mnogo ih je oboljelo. Novine o tome mnogo pišu, pa ćemo i mi još koju reći.

Za izbor novoga pape sve je priredjeno, pa će se u subotu kardinali zatvoriti u svoj „konklave", da započnu izbor.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu ‚Doma' Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 15. | U Zagrebu, u sriedu 19. kolovoza 1903. | God. 4.

Narodna sloga i stranačka disciplina.

Što je sloga i koliko ona vriedi u kući, u selu, u obćini, to znate svi, a i svi se već tužite, da je te sloge manje i manje. U mnogom kraju znade naš sviet i za slogu kod saborskih izbora, dakle za slogu u cielom jednom kotaru. Ali za narodnu slogu još se malo kod nas zna, a to za to, jer za takovu slogu treba dobro znati, što je to narod i domovina, a k tomu treba još narod i domovinu iskreno ljubiti. A vidite, ovakvoga znanja o narodu i o domovini i ovakve ljubavi, koja ide mnogo dalje od žene i djece, od roda i susjeda, kod nas je u Hrvatskoj još uviek vrlo, vrlo malo. Malo je još naime kod nas spoznaje, da čovjek ne može živjeti ni sam kao vuk, ni kao ovca u stadu, ni kao pčela u roju, nego da osim familije i roda, osim svoje kuće i sela mora živjeti još i u obćini i u domovini.

Gospoda vele, kad se tuže, da takve spoznaje u narodu nema: „Naš narod nije sviestan, nije probudjen.“ A i vi sami govorite i sami se na sebe tužite, da još uviek spavate, da jedan hoće nešto dobra za narod a drugih sto da ne će, i da je na prste moći izbrojiti ljude, koji i za nešto drugo mare, a ne samo za svoj žep.

Kakogod je to težko priznati, moramo dakle reći i napisati, da kod nas Hrvata, a osobito kod seljačkoga svieta, nema dosta narodne sviesti, pa po tom ne može biti ni dosta smisla za narodno dobro i za narodnu slogu.

No ipak se u Hrvatskoj nije nikad toliko govorilo i pisalo o narodnoj slozi, kao u ovo posljednjih deset godina, a naročito u ovo nekoliko mjeseci.

I „Dom“ je o toj stvari već po više puta pisao i razložio, da tu narodnu slogu stvaraju neka naša gospoda, koja su u opoziciji, to jest proti današnjemu vladanju u Hrvatskoj.

I „Dom“ je tu slogu zagovarao i branio, jer je to naravski, da se u narodu ponajprije slože gospoda, koja i mogu i moraju imati najviše narodne sviesti, to jest koja najbolje vide i znadu,

da iz cieloga našega života ne bi ništa bilo, kad bi se svaki brinuo samo za sebe, i kad ne bi mario, imadu li drugi i suhoga kruha, tek da je njemu mastne pečenke.

„Dom“ je već i to razložio, kako su prije šestdeset godina nekoja mlada hrvatska gospoda bila počela narodnim jezikom govoriti i pisati, i naučati veliku istinu, da od seljačke muke živi cieli sviet, pak da zato treba i seljaku vratiti njegovo pravo i njegovu slobodu.

Ta prva naša narodna gospoda zovu se naši narodni preporoditelji, jer su cieli naš život kao preporodili tim, što su postigli, da je ban Jelačić ukinuo tlaku i rabotu i da nam Madžari u Pešti i Niemci u Beču priznaše, da i mi Hrvati imamo pravo na svoj jezik u crkvi i školi, na sudu i u svakom državnom uredu. Ti naši preporoditelji bili bi već onda još više postigli, da nisu mnoga naša gospoda ustala proti njima i stvorila stranku, koja se sama zvala unionistička, a narod ju je nazvao i danas ju zove madžaronska.

„Unionista“ znači zajedničar. Madžaroni su naime naučali i naučaju još i danas, da nama Hrvatima nema spasa ni života bez zajednice s Madžarima. Proti tomu nauku naši preporoditelji naučahu, da nam nema spasa ni života bez narodne sloge, bez slavenskoga bratimstva i bez prosvjete. Na našu štetu i nesreću bilo je, a i danas ima, takve naše gospode, koja doduše nisu madžaroni, ali vele, da nama ne treba slavenskoga bratimstva i slavenske prosvjete, a još manje da nam treba takve narodne sloge, u koju bi pristupili i Srbi po Hrvatskoj i izvan nje.

I tako su se naša gospoda razdielila na tri stranke. Unionisti ili madžaroni, koji se danas zovu narodna stranka, nadaju se svemu dobru samo od bratimstva i prijateljstva s Madžarima. Oni danas imaju u hrvatskom saboru većinu, jer od osamdeset i šest zastupnika drže uz nje sedamdeset i tri. Njihov je vodja bio do sada uviek, a i sada je sam ban, a prvaci su im sve sami najviši činovnici, pak zato oni drže s vladom i vlada s njima, radi čega im mnogi još vele „vladina stranka“.

I ta „vladina stranka“ dosta piše i govori o narodnoj slozi i to ne samo medju Hrvatima, nego i medju Hrvatima i Srbima, ali samo medju onima, koji su pod banom, koji dakle spadaju pod Zagreb. Za Hrvate u Istri i u dalmatinskoj Hrvatskoj, u Bosni i u Ugarskoj ta se stranka ni malo ne brini, a ne brini se ni za mnoge važne narodne posle, jer njezini zastupnici moraju slušati posebne propise, koji se zovu „stranačka disciplina“.

Naši narodni preporoditelji nisu nikada imali posebnih takovih stranačkih propisa, bez kojih tobože ne može napredovati nijedna stranka. Mjesto „stranačke discipline“ oni su se ravnali po glasu narodne sviesti i po potrebi narodne koristi, pak su za to i učinili, može se reći, pravo čudo, postigli su to, da su nam mnoga naša narodna prava priznali i naši najveći protivnici i neprijatelji.

Ni ona naša gospoda, koja su proti velikoj narodnoj slozi i proti slavenskomu bratimstvu, nisu mnogo marila za stranačku disciplinu, dok ne počeše slušati zagrebačkoga odvjetnika dr. Josipa Franka. Taj si je gospodin zabio u glavu, da je prva i glavna stvar kod narodnog posla poslušnost i pokornost takovoj „disciplini“, to jest jednomu vrhovnomu vodji, za koga je najprije bio dao proglasiti pokojnoga Starčevića, koji opet prije svoje smrti proglasi svojim nasljednikom dr. Franka.

Kako svi dobro znate, u ovo zadnje vrieme pristaše pokojnoga Starčevića, koji su gotovo svi bili protiv nauka naših preporoditelja o velikoj narodnoj slozi i o slavenskom bratimstvu, uvidjeli su svoju pogrešku, kao što i ona naša gospoda, koja su nauk naših preporoditelja naučala više govorom nego li primjerom. I sad se po cieloj Hrvatskoj počelo raditi za to, da se svi Hrvati, koji nisu u „vladinoj stranci“, najprije slože medju sobom, a onda i sa Srbima, i da si tako složni nadjemo prijatelja i medju slavenskom braćom i drugdje po svietu. Stvar je tako dobro napredovala, da su prva naša opozicionalna gospoda pristala na predlog onih „pravih mladih“, o kojima je zadnji „Dom“ pisao, da se mora zaboraviti sva stara svadja i da se u ime narodne sloge ima stvoriti nova stranka, koja se više ne će držati nauke, da je dosta svoje pravo samo spominjati i mirno čekati, dok dodju bolji dani, nego da se treba ljudski posla primiti, osobito medju seljačkim svietom, i obraniti najprije seljački imetak i izbornu slobodu, a onda istom da se može dalje napredovati.

Ali gle, na istoj skupštini, gdje su prva hrvatska gospoda pred cielim svietom proglasila, da je već kraj staroj svadji i prijašnjemu neradu, ustao je dr. Frank pa je čitav sat govorio o tom, da on ne može u tu narodnu slogu radi svoje „stranačke discipline“. Njegova stranka, „čista stranka prava“, da se mora u svem držati nauka pokojnoga Ante Starčevića, a to znači, da se mora držati i onoga Starčevićeva nauka, po kom je svaki Hrvat izdajica, koji prizna, da u obće ima Srba na svietu, i koji se nada kakvoj pomoći od češke, poljske i ruske braće.

Tko je god onda g. Franka slušao, mislio je, da se on ipak ne misli držati i zla u Starčevićevu nauku, a kamo li, da će ono, što je u tom nauku zlo, još i pogoršati. Sad je već prošlo pol godine od te skupštine, pak se već može za stalno reći, da je g.

Franku zbilja mnogo više stalo do njegove „čiste stranke prava" i do njezine „discipline", nego do hrvatskoga naroda i do naše narodne sloge. A vidi se to iz toga, što je dr. Frank opet počeo u svom listu „Hrvatsko Pravo" napadati sve one Hrvate, koji su i za slogu sa Srbima i za bratimstvo s ostalim Slavenima, i to najviše za to, jer su mu nekoji medju njima otvoreno kazali, da su siti njegova nadmudrivanja, pa zato neka ili stupi u hrvatsku stranku prava, ili neka više ne dolazi u sjednice njezinoga odbora.

Ali će se dr. Frank ovaj put prevariti i neće zavaditi hrvatske gospode, barem ne one mladje, koja su bila i dalje po svietu, pak dobro znadu, da se i narodni posao radi od reda, a ne onako preskokice, i da si i svaki narod mora tražiti i naći prijatelja kao i svaki pojedini čovjek. A pod vodstvom gospodina Franka, koji misli i govori, da su nama Hrvatima najveći neprijatelji Srbi i Rusi, mi bismo Hrvati prošli još gore, nego smo eto prošli pod vladom madžarona, koji su s Frankom baš ovo zadnje vrieme sve zadovoljniji. Ali za to nije s njim zadovoljan „Dom", a i ne će biti, pa makar g. Frank još toliko pisao pod svojim vodstvom za „slogu", u kojoj bismo se mi svi pokorili njegovoj disciplini i Starčevićevu nauku, kako ga on tumači. „Dom" dakle neće nikad priznati takvoga vodje, koji bi samo iz zapećka liepo komandirao i još k tomu izdajicom nazivao svakoga, koji bi mu kazao, da ništa ne drži do takvoga junačtva. Branit će narodnu slogu, i to najprije medju nama Hrvatima, a onda i medju cielim našim narodom, a protivit će se svakomu, koji je samo onda za slogu, kad se nada, da ćemo mu mi svi vikati „živio", a odmah je za svadju, kad mu se nešto prigovori i kad se od njega traži, da se za narod bori i javnim činom, a ne samo saborskim govorom.

Gospodarska politika.

Još pred malo godina riedko su se medju Hrvatima čule te dvie rieči: „gospodarska politika", a mi danas i naša gospoda ne znaju pravo, što je to. Hrvatska opozicija govorila je na ime i pisala samo o „državnoj politici" t. j. o tom, kako bi se hrvatske zemlje sjedinile pod banom te da banovima ne bi bila pod Ugarskom, nego uz nju, s njom u savezu. Hrvatska vlada opet držala se toga, što je naučala njezina glava, grof Khuen-Hederváry. A on je naučao, da se vlada i država nemaju pačati u ničije gospodarstvo, nego da se svatko sam ima starati za svoje dobro i za svoj napredak.

Tako su prije mislile i druge vlade po svietu i to je „gospodarska sloboda": Ako možeš živi i napreduj; ako ne možeš, pogini, ili se seli. Danas više ne misli tako nijedna vlada na svietu.

Tako na primjer ugarska vlada u Pešti troši velike novce a i vodi veliku brigu, da pomogne poljodjelcu, obrtniku i trgovcu. Na korist poljodjelcu suše se močvare, uredjuju se rieke i smišljaju se mnogi zakoni, da se seljački posjed zaštiti, da se poljodjelcu što više pomogne i iz državne kase. U peštanskom saboru ima dapače jedna čitava stranka „agrarna" iliti poljodjelska stranka, koja samo o tom snuje, kako bi država što više pomogla ratarstvu, kako bi zemlja što više nosila svomu gospodaru.

Ali najviše radi ugarska vlada za obrtnike i za trgovce. Ugarski je sabor stvorio mnogo zakona, koji daju svakojake polakšice onomu, tko hoće da podigne kakvu tvornicu ili fabriku; občine mu daju badava zemljište, država mu oprašta porez na godine i godine, a vlada nalaže svim oblastima, da za svoju potrebu ne smiju ništa kupiti iz tudjine, recimo iz Beča, ako istu stvar mogu dobiti kod kuće, pa bila ta stvar lošija i skuplja. Osim toga ugarska je vlada na državnim željeznicama načinila takav cjenik za voženje robe, da nijedna tvornica izvana ne može robe davati od domaće ugarske robe. Jednom riečju: ugarska vlada štiti, brani i pomaže svomu rataru, svomu trgovcu i svomu obrtniku. Tu odmah spominjemo, da je u Pešti i naše hrvatsko ministarstvo za trgovinu, peštanski je naime ministar zajednički t. j. ugarski i hrvatski ministar trgovine, pa bi bila njegova dužnost, da i hrvatskoj trgovini pomaže, kao i ugarskoj. Ali hrvatski se trgovci i obrtnici svi bez razlike tuže, da zajednički ministar trgovine zanemaruje naše interese ili našu korist, a tuže se tako pismeno u izvješćima, što ih sastavljaju naše „trgovačko-obrtničke komore" u Zagrebu, u Osieku i u Senju. Te su komore prava zajednica svih naših trgovaca i obrtnika, zajednica, koja je saborom uredjena baš zato, da vladi bude lakše voditi dobru gospodarsku politiku, pak je zato dužnost takovih komora, da daju vladi točno izvješće o svakoj nevolji i o svakoj gospodarskoj potrebi. U takvim se izvješćima piše i o potrebama seljačkoga ili ratarskoga stališa, jer dosada nema seljačkih ili ratarskih „komora". Ali zato ima u Pešti posebno ministarstvo za poljodjelstvo u Ugarskoj, a u Zagrebu posebni gospodarski odjel za Hrvatsku. Taj se gospodarski odjel imao već odavna urediti u pravo hrvatsko ministarstvo za poljodjelstvo, po prilici onako, kako su već uredjena druga tri naša odsjeka ili ministarstva: za bogoštovlje i nastavu (ili školstvo), za pravosudje i za unutarnje poslove, t. j. za političku upravu. Ali je ta stvar nekako zapela, pak se sada ništa ne čuje, da li će se taj naš gospodarski odsjek urediti kao hrvatsko ministarstvo za poljodjelstvo.

U bratskoj kraljevini Srbiji zove se to ministarstvo: „mini-

starstvo za narodnu privredu". Eto tu se iz samoga naslova vidi, kakva mu je zadaća: vladinom brigom i državnim novcem nastojati, da svaki gospodar može što više privriediti, da tako što više privriedi i cieli narod, da cieli narod bude bogat. Gospodarskoj politici i jest svrha, učiniti narod bogatijim, kako je državopravnoj politici svrha, da ga učini slobodnim i samostalnim. Ali dok naša vlada ne uredi svoga gospodarskoga odsjeka onako, kako se bilo pročulo, ne će ona voditi prave gospodarske politike, nego će i nadalje pristajati uz gospodarsku slobodu, t. j. uz mišljenje, da si svatko mora pomoći sam, kako zna i može.

Tu treba odmah reći, da vlada, država, ne mogu doduše mjesto nikoga ni orati, ni kopati, pa se to i ne traži. Vlada mora, a po primjeru svih prosvietljenih vlada i mora nastojati, da se najprije uklone sve zapreke narodnomu gospodarstvu, a onda da se nadje i put i način, kako bi i zemlja i obrt i trgovina što više nosili, jer kad je bogat narod, bogata je i država, a kad je svakomu pojedincu prazan žep, ne da se onda napuniti ni državna kasa.

Sad ću vam još i to spomenuti, da i državne financije spadaju u narodno gospodarstvo, pak za to i borba za financijalnu samostalnost spada u gospodarsku politiku.

Za to se može dogoditi, a i dogadja se, da se netko n. pr. ne slaže s opozicijom, kad traži političku slobodu, sjedinjenje dalmatinske i banske Hrvatske i t. d., t. j. da se ne slaže s njom u njezinoj državopravnoj politici, a ipak je s njom zajedno za financijalnu samostalnost, t. j. slaže se s njom u politici gospodarskoj. Radi toga se i nauča, da u gospodarskoj politici imade biti složan sav narod, makar se u drugoj kojoj stvari i diele stranke. I u istinu je to potrebno, osobito kad narod u gospodarstvu tako nazaduje, kao mi Hrvati.

U zadnje je vrieme u tom ipak bolje. Hrvatska je opozicija kao jedna duša počela raditi za financijalnu samostalnost, a pristaju uz to i opozicionalni Srbi; vlada je opet već više puta obećala, da će nastojati sklopiti što bolju novu financijalnu nagodbu s Ugarskom.

To dakako nije dosta, nego nas mora biti što više, koji ćemo najprije znati, da osim politike za slobodu izbora i štampe, za slobodu sastajanja i udruživanja, za jedinstvo i samostalnost hrvatske domovine i hrvatskoga naroda, imade politika gospodarska, i da je bez te gospodarske politike uzaludna politika državopravna, kako nam to potvrdjuje prežalostno naše izkustvo. Samo prava i zdrava gospodarska politika dovest će naš narod do toga, da ne će samo činovnici „gospodski živjeti", nego da će i svaki naš seljak imati barem u nedjelju na svom stolu pečenku, kako je to svomu narodu već prije 400 godina poželio francuski kralj Henrik IV. kad je rekao: „Moja politika ide za tim, da svaki Francuz ima bar u nedjelju za ručak pečena pietla." Francuzi su dakle već pred 400 godina imali i vodili i gospodarsku politiku; za to francuski seljaci na sajmu sve zvone dukatima, a kod nas već i mužkarci vežu u rubac ono par „seksera" za mast i za sol, jer nit je više kese, nit banaka...

Ali bit će opet, ako nije, samo treba da naš seljak svakoga gospodina, koji hoće biti narodni zastupnik, počne već jednom pitati i za politiku gospodarsku.

»Nova puška« »ili najjače ustavno oružje«.

Sigurno si je mnogi i mnogi čitatelj „Domov" već ovako mislio: „Da sam ja car ili kralj samo jedan sat, ja bih to uredio tako i tako." I u istinu čini se čovjeku, da je potrebno imati samo veliku vlast i mnogo novaca i da se odmah sve može tako urediti, da svatko bude zadovoljan i da svima bude pravo. Ali nema veće zablude od te misli. Od prevelike vlasti čovjek lako podivlja, a preveliki novci gotovo uviek pometu pamet onomu, tko ih ima. S tvrdim pako srcem ne dade se vladati, kao s ludom glavom što se ne može nikomu nikakvo dobro učiniti. Zato nije potrebno, da si želimo veliku vlast ili silne novce, ako hoćemo učiniti mnogo dobra i pokazati se kao pravi i čitavi ljudi. A to nije potrebno zato, jer već i sada mnogi odrasli hrvatski državnici bez razlike striša imadu jedno takvo pravo, koje se ne da procieniti i s kojim se dadu obraniti i steći sva druga prava.

Svi se još dobro sjećate onoga vremena, kad nije bilo ni današnje obćine, ni današnjih kotara, pa ni županija. Mnogi još pamtite „velike" i „male" sudce, pak „varmedjijske restalicije" (ili županijske plemenitaške izbore), a svi se sjećate još podžupana i krajiških kapitana. Danas svega toga nema. Iz toga se vidi, da se mnogo toga kod nas promienilo. Sad se ne ćemo razgovarati, jeli ta promjena bolja ili gora, nego ćemo samo jednu stvar promisliti. Još nedavno nije nitko naroda za ništa pitao osim za porez i drugu daću i plaću. Već vas čujem, gdje vičete: Pa ne pita ni danas. — Ali ja vam odgovaram: Nemate pravo. Danas bez pitanja naroda nema ni obćinskoga odbora ili vieća, ni obćinskoga načelnika, ni županijske skupštine, ni sabora. Obćine i županije ćemo za sada ostaviti i govoriti ćemo samo o izborima za sabor. I to ne ćemo govoriti ni o izborima za sabor dalmatinski u Zadru, ni o izborima za sabor u Istri, ni o izborima za sabor u Beču, nego baš samo o izborima za hrvatski sabor u Zagrebu.

Taj je sabor u Zagrebu za sve nas Hrvate najvažniji za to, jer je to sabor naše zakonite domovine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije, ili kraće naše domovine Hrvatske, ili još točnije: to je sabor naše hrvatske države, dakle naš zemaljski sabor.

Državni sabor, to opet znači, da je to takva skupština, kojoj nitko ne zapovieda i koja po svojoj volji u dogovoru s kraljem može načiniti zakon ili za upravu, ili za sudstvo ili za škole. A naš hrvatski sabor u Zagrebu može takav zakon načiniti za upravu i za sudstvo i za škole, to jest, naš hrvatski sabor može na primjer odrediti, da bude mnogo manje svakovrsnih činovnika, da o svim važnim stvarima ne sudi sudac bez prisežnika ili porotnika iz naroda, i da se u školi uči najprije strah božji, ljubav k pravici i poštenju, a onda istom svaka druga znanost i mudrija. Naš je dakle hrvatski sabor u te tri stvari, u upravi, u sudstvu i u školstvu (i u još nekojim stvarima) sabor državni, to jest njemu u tim stvarima nitko ne može ništa zapoviedati, nego on sasvim po svojoj volji načini zaključak, koji postane odmah zakon, čim ga kralj potvrdi. A ne potvrdi li ga kralj, nije ni ono zakon, što bi kralj htio, nego se mora volja kraljeva složiti s voljom sabora, a jer u saboru sjede zastupnici, koje izabire narod, veli se tomu sasvim točno ovako: Zakon mogu načiniti samo narod i kralj zajedno.

Do godine 1848. govorili su u ime hrvatskoga naroda samo velikaši i plemenitaši. Od godine 1849. do 1861. nisu ni velikaši imali pravo dolaziti u sabor, a nije ni narod birao zastupnika. Od godine 1861. bira narod za sabor svoje zastupnike, i to od godine 1888. bira ih ciela Hrvatska pod banom ravno 90, u svakom izbornom kotaru po jednoga.

Ti se zastupnici biraju svakih pet godina, a može se dogoditi, da kralj odredi, da se biraju češće. Zadnji izbori za sabor u Zagrebu bili su u jesen 1901. i bit će opet u proljeće 1906, dakle za tri godine, ako se što osobita ne dogodi, te ne budu još prije.

Kod takvih saborskih izbora imade u Francezkoj, Njemačkoj, Americi i t. d. svaki punoljetan čovjek pravo glasa. Tomu se zato i veli: sveobće izborno pravo. Nemaju ga samo lopovi i prosjaci, prvi za to, jer nemaju čiste duše, drugi za to, jer bi svoj glas mogli lako prodati. U toj Francezkoj i Njemačkoj bira jednoga zastupnika na tisuće naroda. Toliko ljudi ne može nitko ni uplašiti, ni podmititi, ni napojiti, pa su već i zato u Francezkoj i u Njemačkoj izbori zakoniti i slobodni.

Kod nas u Hrvatskoj ima samo onaj izborno pravo, koji plaća 30 for. izravnoga poreza. U nekojim županijama traži se samo 15 for. Samo takvi poreznici zovu se po zakonu izbornici, samo oni mogu na dan izbora doći i glasno i jasno reći: Glasujem za toga i toga. Drugi ljudi nemaju nikakvoga izbornoga prava, ako ne plaćaju barem pet for. poreza, a u nekojim županijama barem tri forinta. Ali takvih poreznika, koji se zovu birači, mora se skupiti istom pedeset, da izaberu jednoga izbornika, koji onda ide sam i glasuje za koga hoće.

Takav je zakon o izbornom redu danas, ali hrvatski sabor može taj zakon promieniti i načiniti drugi zakon, po kom će i kod nas u Hrvatskoj svaki punoljetni i pošteni čovjek imati pravo glasa i za obćinu i za županiju i za sabor. Samo treba da u hrvatski sabor dodju takvi zastupnici, koji će za takav zakon htjeti glasovati. A zato je potrebno, da svaki čitatelj „Domov" zna, i da drugima kaže, da je izborno pravo za hrvatski sabor najveće pravo svakoga hrvatskoga državljanina.

To je pravo naše najjače oružje, to je ona „nova puška", s kojom se probudjeni narodi bore za svoju slobodu bez krvi i bez nasilja. I zato se moramo na svakom svom dogovoru i razgovoru sjetiti i toga svoga prava i jedan drugoga poučiti, kako se možemo najbolje s njim poslužiti i kako ga možemo proširiti. Moramo tako raditi osobito danas, kad je u čitavoj carevini veliko komešanje ili kriza, pa se može lako i to dogoditi, da svaki čas budu sveobći saborski izbori, kod kojih će se možda riešiti naša sudbina ne za pet, nego za petdeset godina. Tko god dakle danas ima izborno pravo, tu „novu pušku" bez praha i olova, neka gleda, da mu ta puška ne „zahrdja", a nastojmo svi i o tom, da takvo pravo, takvu „novu pušku" dobiju svi odrasli mužkarci, pak ćemo vidjeti, kako ćemo onda mnogo lakše i mnogo veselije vojevati.

Razgovarajmo se dakle svakom prilikom o sveobćem izbornom pravu i svakom zgodom tražimo od svojih zastupnika, da promjene na bolje ovaj današnji izborni red, po kom od 100 ljudi ne glasuju za sabor ni trojica. Tko god je sposoban da nosi pravu pušku, ili plaća vojnu taksu, taj neka ima i ovo „najjače ustavno oružje".

Je li već zbilja previše naroda na zemlji?

S kim god govoriš, svuda čuješ, da se težko živi, a sirotinja se tuži, da baš nikako ne može živjeti. A često se takvi razgovori dovrše tim, da netko reče: „A nije čudo, što se više ne da živjeti; previše je naroda; nije bilo već dugo ni rata, ni kuge, da narod malo proriedi; eto, zato i jest sve više sirotinje."

Tako i sam čujem, a i čitam u knjigama i u novinama, da tako seljački sviet misli i drugdje po svietu. A najviše tako misli

narod u Rusiji, i ako bi u Rusiji lako moglo živjeti barem pet puta više naroda, nego što živi danas. Kadgod što takva čujem ili čitam, uviek me boli duša, jer nema nerazumnijega i sramotnijega razgovora, nego što je taj, osobito onda, kad tako počnu govoriti otci i matere i kad se počnu bojati — djece...

Mi smo se o toj stvari već razgovarali. Možda se sjećate, kako je ono bilo spomena za onoga protestantskoga englezkoga popa Malthusa, koji je izračunao, kada će sviet propasti, jer ne će više imati hrane; možda se sjećate i toga, kako ono kaže: dok hrane naraste za dva voza, svieta se umnoži za četvero ljudi; dok hrane urodi za tri voza, svieta se umnoži za deset glava, pa još dalje: hrane za četiri voza, svieta za šestnaest glava itd., t. j. hrane za jedan voz više, a ljudi za toliko puta toliko; hrane dva voza, ljudî dva puta dva; hrane tri voza, ljudî tri puta tri.

Ali ovomu se Englezu ne može zamjeriti: on je računao i prestrašio se svoga računa, i ako je krivo računao, — ali je ipak računao, a nije na pamet govorio. No drugo je, kad njetko kaže, da ima previše svieta, — a i ne zna, što je to sviet i koliko ima svieta, nego zna samo za svoje selo. I to bi, vidite, moralo svakoga opomenuti, neka ovako na pamet ne govori, što ne zna prosuditi. Jedno selo nije sviet, niti jedna zemlja i država — ni to nije sviet. Tko hoće da svietu sudi, taj treba da i svieta vidi, ako ne će da u ludo govori.

No što je ludo, to nije svagda i zlo, a u ovoj stvari baš je tako: nije samo ludo, nego je i to zlo, kad se kaže, da ima previše svieta. Čujte, zašto je to zlo.

Slušajte i pazite, kakvi su to ljudi, koji govore, da ima previše svieta. Prosudite samo ono, kada tko kaže, da bi morao doći rat (vojska, tabor) ili kuga, da sviet pomori! Je li to čovjeku spodobno — tako govoriti? — Recite što vam drago, ali ja kažem, da tako može govoriti samo zao čovjek. Tako može govoriti čovjek, koji bi htio biti sam na svietu, kako se ono kaže. A to su zli ljudi; to su ljudi, koji su jalni (nenavidni) i lakomi, jer tko je lakom, taj je i jalan.

No i svaki jal i nenavidnost ima svoj uzrok i razlog, pa tako i ovdje. Mnogomu je čovjeku u krvi i u naravi, da je jalan; ali kad se cieli narod počne tužiti, da je previše svieta, t. j. kad se u cielom narodu vidi jal, — to mora imati svoj razlog. Ne znam na tanko, kako je po drugom svietu, ali kod nas Hrvatâ mislim, da je u toj stvari ovako:

Znate, da je čovjek najviše jalan onda, kad vidi, da tko ima, a on nema, a mogao bi i on imati. Uh, onda čovjeka jal upravo pojeda! A tako vam je kod nas Hrvatâ: K nama dolazi osobito

zadnjih godina mnogo tudjega svieta, — i to se obogaćuje, a naši ljudi sve to više propadaju.

To je jedno. A drugo je ovo: Znate, da su ljudi najviše jalni jedan drugomu onda, kad se tudje dieli. A i toga ima kod nas. Upamtite dobro ovo: Naš današnji hrvatski sviet troši velikim dielom ono, što su stari priskrbjeli. To je osobito kod seljačkoga svieta. Pomislite: Seljački naš sviet ništa drugo ne radi gotovo, nego već petdeset godina dieli ono, što su im stari ostavili! Pa je li čudo, što se tuže, da je previše svieta, kad se diele, a ne dopane svakoga ni slog zemlje! Tko tu ne bi rekao: Previše je svieta!

Eto vidite, kako se bez pravoga razloga štogod govori.

Ali vi ćete mi reći: „Kako bez razloga, kad se tudjinci kod nas obogaćuju, a mi propadamo? Tu bi čovjek pozelenio od jala!"

Istina je, tudjinci su nas opasali i naletjeli na nas kao ono pčele tudjice, ili kao ose. Ali tu smo i mi krivi. Reći ću vam u kratko: Mi smo slabi gospodari, — a to su uviek jalni ljudi. A prosudite, nismo li slabi gospodari: Počnimo od činovnikâ i to od onih, koji svakoga prvoga dižu par stotina plaće. Gledajmo ih: Stanuju i pod starost u tudjoj kući. Pitajmo ih, ako smo si s njima dobri i reći će nam, da su na sve strane dužni. Nije tako drugdje po svietu. Česi i Slovenci već nisu takvi. Češki i slovenski činovnik brzo kupuje i gradi kućicu, štedi, stište, odplaćuje i doskora je svoj na svom. A kod nas je Hrvata baš naopako: Što veća plaća, to više duga...

Idimo sad k trgovcu. Riedko ćemo ga u zoru naći u dućanu. U zoru se istom gdjekoji vratio „sa zabave". Tu je potrošio više, nego je cieli dan zaslužio. A i po danu se sve manje služi. Nije čudo. Naučio se gazda u 10 sati na pivo, poslie podne na crnu kavu, i to u kavani, na večer opet na pivo ili vino, i to u krčmi. A uz njega je trgovac Žid, u otrcanu kaputu, cieli dan čuči u dućanu, vreba na kupce, drži ih, ne pusti, — sgrće pare. I što više ima, to više radi, to bolje čuva...

I naši obrtnici najvole se i „gospodski" odievati i živjeti. To bi bilo sasvim u redu, kad se pod „gospodskim životom" ne bi razumievala bezposlica i danguba po kavanama i gostionama. A gle, drugdje po svietu, osobito u Americi, obrtnici nemaju pravo vremena ni da se najedu...

Seljački naš sviet ne „lumpa", t. j. ne skiće se po krčmama, jer — nema novaca. Kad ih ima, onda osobito mladjarija ne mari „tjerati kera" do zore. A što rade i kako rade žene, gospodske i seljačke, ne ću ni da spominjem...

Velim odmah, da ja nisam ni za židovski ni za amerikanski

život. I ja sam i za družtvo i za veselje što je istina, to je istina, a to je, da svi živimo bez računa, od danas do sutra.

A dalo bi se kod nas prigospodariti i liepo živjeti, jer nije istina, da je kod nas previše svieta. To neka zapamte naši seljaci, koji se tuže. Neka zapamte ovo: Polovica zemlje, na kojoj živimo mi Hrvati, još je veća od ciele kraljevine Češke, pa u Češkoj ima tri puta više naroda, nego li u banskoj Hrvatskoj skupa s Dalmacijom. A pitajte ove naše Čehe, koji su medju nama, a gledajte i njih same, pa ćete čuti, da se u Češkoj živi većinom bolje, nego kod nas u Hrvatskoj. Još jedan primjer: Bosna s Hercegovinom opet je tako velika, kao posavska i dalmatinska Hrvatska zajedno. U Bosni ima mnogo manje naroda, nego u Hrvatskoj, manje za dobru trećinu, pa ipak seljački sviet u Bosni ne živi bolje, nego u Hrvatskoj, a ima krajeva, gdje se pati i muči još deset puta gore i više.

Ako sad još prosudite, da Hrvatska ima takvo Primorje, kakvoga, kažu, nema na svietu; kad promislite, da kod nas raste i rodi svakovrstno žito, voće i loza; kad se sjetite, koliko naši susjedi Talijani i Niemci trebaju od nas drva, stoke, žitka, peradi, voća itd., t. j. baš svega onoga, što bismo mi mogli imati dosta za se i za prodati; kad to sve prosudite, onda možete i morate priznati, da naš život nije zato težak, što je i u Hrvatskoj tobože previše naroda.

A kako bi se na ovoj našoj zemlji dalo dobro živjeti, t. j. što bi i kako bi trebalo raditi, — to i jest ono glavno, što tražimo, kad se ovako razgovaramo; to vam ja jednom riečju ne mogu reći, jer tu treba mnogo toga. Ali jedno je svakako prvo, a to je ovo: Treba najprije znati i vjerovati, da se to može t. j. da bismo mi Hrvati mogli dobro živjeti u svojoj domovini, — jer tko toga ne zna, tko te vjere nema, tko vjeruje, da ima previše svieta i da se zato ne može ništa, — taj se je sâm osudio na smrt, jer taj se boji svieta. A tko se boji svieta, taj i nije za sviet, taj nije za život.

Mali razgovori.

Život.

Gospoda ne znaju, kuda bi s djecom, osobito sa ženskom. „Hrvatski Branik", koji izlazi u Mitrovici, donio je viest, da već ima 500 učiteljica bez mjesta. Za to danas ne može ni jedna učiteljica dobiti službe bez velike molbe i bez osobite preporuke. Najgore je za siromašne roditelje, koji se sasvim iztroše, dok si djecu izškolaju, a onda im istom panu na vrat. Tomu nema druge pomoći, nego da se kanimo tašte želje za gospodstvom, pa da mužku i žensku djecu dajemo učiti svakomu koristnomu poslu, kojim će se moći lahko i pošteno prehraniti.

Želja za gospodstvom svud je

u našem narodu previše jaka, te i naši pametni Primorci vole biti sve sami pomorski kapetani a neda im se učiti za mašiniste na parobrodima, makar da mašiniste imaju veću plaću od kapetana. Baš je čudo, da se mi Hrvati, koji smo seljački narod nekako bojimo žuljeva i stidimo svakoga posla, kod koga se čovjek može uprljati. Ali to nije samo čudno, nego i sramotno i — štetno!

Politika.

Madžarska briga za dalmatinsku Hrvatsku. U zadnje se vrieme madžarski političari mnogo ogledaju na dalmatinsku Hrvatsku, a jedan madžarski profesor napisao je baš ovih dana veliku razpravu o dalmatinskoj Hrvatskoj. U toj se razpravi živo opisuju sve krasote dalmatinskoga primorja i svakojako bogatstvo te naše zemlje. Bilo bi vriedno i potrebno, da sve to dobro promisle i pročitaju i naši hrvatski političari, jer je tu razpravu iz madžarskoga preveo i „Нови Србобран", onaj isti list, koji onako liepo piše, da je težak naš, brat naš.

„Dom" tu madžarsku razpravu spominje za to, jer se u njoj preporuča Madžarima i to, da se ne sele u Ameriku i drugamo u tudji sviet, nego da pohrle u Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, jer da su to prave pravcate madžarske naseobine. Još tu madžarski profesor dokazuje, da Madžari mnogo više, bolje i pametnije rade i trguju nego Hrvati i Srbi i da će se u dalmatinskoj Hrvatskoj dosta lahko i dosta brzo obogatiti.

Eto dakle, već smo i to dočekali, da i Madžari o nama pišu kao o kakvom nesposobnom, poludivljem narodu, a našu zemlju da smatraju za pravu svoju postojbinu. Dosada su, tako o nama i našoj zemlji govorili samo Niemci, sad su se u nje ugledali i Madžari. To nam je nova opomena, da ne smijemo više gubiti vremena tim, da jedne hvalimo a druge psujemo, nego da svu pamet i svu snagu moramo upotrebiti samo za to, da što više naroda poučimo, kako može obraniti i povećati svoj imetak i svoju slobodu.

Ej, nevjero, nigda te ne bilo! „Dom" je već više puta javio, da naše narodne stvari u Zagrebu ne stoje najbolje. I ovaj put mora upozoriti svoje čitatelje, da se medju opozicionalnom gospodom svašta kuha, a glavna je krivnja u tom, što novine dr. Franka vrlo ružno i nepravedno napadaju na „Novi List", koji izlazi na Rieci, i na one „prave mlade", koji su započeli novi život u Hrvatskoj. Što piše sam dr. Frank, tomu se nije čuditi, jer to je stara njegova navika, da izdajicom nazove svakoga, koji mu samo malo prigovori, i koji ne prisiže na sve ono, što je napisao pokojni Starčević. Ali u Frankove novine pišu i nekoji mladi, dobri svećenici, pa je jedan od njih napisao i to, da je urednik „Novoga Lista", Supilo, isto takav kakav je i neki Krstić, koji je izdao hrvatski narod u Istri i pristao uz Talijane, kojima i danas služi. Još taj mladi svećenik prigovara Supilu, da nema škola, i da na Rieci nije ništa učinio za Hrvate. A odkada izlazi „Novi List" na Rieci, vratila su se mnoga riečka gospoda k svomu narodu, te su ljudski počela podupirati hrvatske škole u Istri. Tako se ravno na jednoj zabavi na početku ove godine sabralo za hrvatske škole u Istri 9 tisuća kruna, dva put više nego li u samom Zagrebu. A Supilo je već bio dao ruku pomirnicu dr. Franku, pa gle, ovaj sada tako dopušta pisati u svom listu samo zato, jer je Supilo oštro pokudio i njegovu mlitavost prema madžaronima, i njegovu svjedočbu poštenja, koju je u saboru bio dao grofu Khuenu. Tu baš čovjek mora da reče: Ej, nevjero, nigda te ne bilo!

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Dva naknadna izbora za sabor. Kako već znate, bira se kod nas za sabor samo svakih pet godina, ako se ne dogodi što osobita, kao na primjer ono u jesen godine 1901., kad je sabor bio poslije četiri godine razpušten, pak su izbori bili gotovo za jednu godinu ranije. Ali se može dogoditi, da koji zastupnik umre ili da se zahvali, pa se onda po zakonu mora mjesto njega izabrati novi zastupnik u odredjenu roku, a nesmije se čekati do obćih saborskih izbora.

Takav se pojedini izbor zove naknadni izbor, jer se njim nadoknadjuje onaj zastupnik koji je umro ili koji se zahvalio. U daruvarskom kotaru umro je već prije četiri mjeseca madžaronski zastupnik Tikeri (piše se madžarski Tüköry), rodom a i osjećajem Madžar, a sad su na njegovo mjesto dva kandidata ili predloženika: daruvarski odvjetnik dr. Mirko Grahovac u ime opozicije i požeški odvjetnik dr. Kiršner u ime vladine stranke.

Vodje naše opozicije, medju kojima sada prvu rieč vode gospoda dr. Brešćenski i dr. Frank, nisu dosada još ništa učinili, da pomognu narodnomu kandidatu dr. Grahovcu a težko da će što i učiniti, jer će izbor u Daruvaru biti već dne 21. ovoga mjeseca. Ali zato kotarski i obćinski činovnici nagovaraju izbornike, da glasuju za „vladinovca“ Kiršnera, komu u daruvarskom kotaru nisu znali ni za ime. Ti činovnici drže slobodno s narodom dogovore i skupštine, na kojima se govori za Kiršnera, a proti Grahovcu.

Čitatelji „Doma“ već sigurno znadu, da se nijedan činovnik, kao i nitko drugi ne smije nikomu radi zbora groziti, ili možda čak i mititi. Tko to zna, neka i drugoga pouči, jer neukoga učiti je uviek dozvoljeno, a prije izbora to je baš i potrebno.

Koliko se dosada zna, seljački je sviet sav za Grahovca, uz koga pristaju i ona daruvarska gospoda, koja uvidjaju, kako bi u današnje vrieme bilo dobro, da je u saboru opozicija malo jača.

Drugi prazni kotar jest Zlatar u Zagorju. Tu se negdašnji narodnjak a kasniji madžaron plemenitaš Halper sam zahvalio, kad je vidio, da je većina izbornika proti njemu. Tu će izbor biti dne 26. ovoga mjeseca. „Vladina stranka“ nije još postavila svoga kandidata, pa bi opozicija lahko pobiedila, da spomenuti vodje Brešćenski i Frank nisu učinili velike pogreške. Frank je na ime predložio, da u Zlataru kandidira njegov najbolji prijatelj, književnik i novinar Kumičić, a Brešćenski je taj predlog tako živo zagovarao, da je uz to pristao i glavni odbor opozicije.

A to je bila pogreška za to, jer je Zlatar već imao svoga kandidata, varaždinskoga odvjetnika dr. Magdića, koji je kod zadnjih izbora imao samo dva glasa manje od Halpera.

Magdić dobro pozna cieli onaj kraj, a u zadnje vrieme mnogo je narod poučavao o financijalnoj samostalnosti, pa je radi toga sada i pod iztragom. Magdić je branio i sve seljake, koji su u Varaždinu bili obtuženi radi bune, a pokazao se i drugčije odvažnim, makar da ima ženu i petero djece. Magdićev brat opet, koji živi u Ljubljani, mnogo se brinuo, da braća Slovenci saznadu za sve naše jade i nevolje.

Nije dakle bilo nikakvoga razloga, da glavni odbor opozicije g. Magdića zamieni g. Kumičićem, osobito kad se prosudi, da se g. Kumičić sva ova četiri mjeseca držao tako na strani, da na nijednoj skupštini nije govorio, a kamo li da bi koju sam sazvao. Osim toga g. Kumičić pristaje s dušom i tielom uz dr. Franka, te je i on proti slozi sa Srbima i proti bratinstvu s ostalim Slavenima. Za to mnogi zlatarski izbornici nisu s njim zadovoljni, pak su si postavili za kandidata baruna Jurja Rukavinu, koji je pred dvie, tri godine u novinama izjavio, da se više neće baviti politikom, i koji ovaj čas stoji sam za se i ne spada u nijednu stranku.

I tako se eto dogodilo, da je hrvatska stranka prava, to jest njezin predsjednik i njezin glavni odbor proti svomu pristaši dr. Magdiću, koji je uz to i član glavnoga odbora, a sve to za volju dr. Franku, koji se kroz punih šest mjeseci nije mogao premisliti, da ili otvoreno stupi u hrvatsku stranku prava ili da iskreno kaže: Ne mogu s vama u podpunu slogu, ali se zato ne moramo svadjati, kad i onako imamo toliko neprijatelja. Dr. Frank nazivlje dapače u svojim novinama neprijateljem sloge i izdajicom naroda svakoga, tko misli i govori, da u zlatarskom kotaru mora kandidirati takav čovjek, koji je baš ovo posljednje vrieme pokazao, da nije kukavica.

Još je sva sreća, da je seljački sviet u Zlataru vrlo bistar i da nije s nikakvim drugim narodom pomiešan kao u Daruvaru, gdje uz Hrvate, Srbe i Čehe ima već dosta i Niemaca i Madžara. I za to se još možemo nadati, da će u zadnji čas zdrava hrvatska pamet biti jača od nametanja vodje „čiste stranke prava“ i od nepromišljene preporuke g. Brešćenskoga, koji je išao u Zlatar, da pomogne Kumičiću, u mjesto da je pošao u Daruvar, pomoći Grahovcu.

Ako ova dva izbora zlo izpanu, bit će ponajviše kriva gospoda Brešćenski i Frank i oni njihovi pristaše i štovatelji, kojim se nikada ne ufaju prigovoriti. A gdje nema prigovora nema ni dogovora.

Gosp. Kumičić ne zaslužuje, da mu narod dade svoj glas, i to zato:

1. Gosp. Kumičić je rekao, gdje ga čulo više ljudi, medju njima i ja: da je „Pisačiću sve u žepu“, — t. j. da su mnogi izbornici njekomu Pisačiću, koji radi za g. Kumičića, — da su mu dužni ili drugačije u njegovoj vlasti. — Kad sam ja na to g. Kumičiću rekao, da ja ništa ne držim do takovih izbornika, jer da takve izbornike imade jedna druga stranka, — na to nije g. Kumičić odgovorio ništa.

2. Gosp. Franjo pl. Pisačić, onaj isti, koji radi za g. Kumičića, rekao je meni, uredniku „Doma“, ovo: Vem ako ja svoju črnu kravu postavim za kandidata, bude izabrana.

3. Isti g. Fr. pl. Pisačić i župnik zlatarski g. dr. Mihinić, koji su sada za g. Kumičića, glasovali su prije za madžarona.

4. Ima dokaza, da se ljudi, koji su za g. Kumičića, i *sada* za ovaj izbor povjerljivo i prijateljski dogovaraju s madžaronima.

Po slovjenskom svietu.

Medju Rusijom i Turskom. Malo da nije došlo do rata medju ruskim carem i turskim sultanom. Ruski na ime car ima po svoj ruskoj carevini svoje zastupnike ili konzule, koji paze, da se ne dogodi nikakve krivice nijednomu Rusu a imaju pravo donekle braniti sve pravoslavne kršćane. Takav je ruski konzul bio i u macedonskom gradu Bitolju. Zvao se Rostovski. Ovih dana išao po svom običaju malo izvan grada i to u svojoj konzulskoj uniformi, u kojoj ga mora turska vojnička straža pozdraviti. Turski vojnik nije to ovaj put učinio, pa ga je Rostovski za to pozvao na red. Turčin za odgovor izpali konzulu jedan hitac u prsa a dva u glavu, te je Rostovski na mjestu ostao mrtav.

U kratko vrieme to je već drugi ruski konzul, koji je poginuo od turske vojničke puške. Prvi je bio konzul u macedonskoj Mitrovici, po imenu Ščerbina, na koga je turski

vojnik rodom Arnaut ili Arbanas baš vrebao, da ga može ubiti.

Radi takvih stvari dolazi medju vladarima lahko i do rata, pa bi to bilo i ovaj put, da ruski car nije pravi kršćanin, koji se u svem drži Isusova nauka. Za to je ruski car odbio sultanovu ponudu, da se Ščerbinin ubojica kazni smrću, ali na ubojici Rostovskoga smrtna je kazna već ovršena, a i turski zapovjednik ili valija u Bitolju premješten je u jednu azijsku tamnicu, jer ie dokazano, da je bio velik neprijatelj Rusiji i Rostovskom.

Ciela stvar nije tim još svršena, jer su Rusi silno ogorčeni radi te ponovne uvrede, pak u jedan glas traže, da se u Turskoj načini drugi red, ili da Rusija protjera Turke iz Evrope.

Turski sultan poslao je udovici Rostovskoga oko dviesto tisuća kruna kao odštetu za njezinoga muža. Ali je udovica te novce odbila kao uvredu, jer da se život otca njezine djece ne da ničim naplatiti. Mnogi se ne mogu dosta načuditi tomu ponašanju ruske udovice, a to su svi oni, koji misle, da se sve može za novac dobiti i novcem popraviti.

Rostovski je bio kao i Ščerbina velik prijatelj svemu našemu narodu. Obadvojica su bili vrlo učenî i još dosta mladi ljudi, pa je svaki znao po deset jezika i dobro poznavao politiku evropskih i azijskih država, pa se za to čuje, da su ih se bojali njekoji ruski neprijatelji, koji nisu Turci, i da su ti neprijatelji krivi njihovoj smrti.

Sad je istom u Macedoniji prava buna! Počela je početkom ovoga mjeseca, a s Bugarima se ovaj put digoše i Srbi. Oružanih ustaša ima oko 35 hiljada, a deset hiljada ih je već sada u boju. Glavni im je vojvoda Boris Sarafov, koji se za taj posao spremao od rane svoje mladosti. Ustaše ratuju u malim četama a u potrebi bacaju na Turke i dinamitske bombe i praskavice, kojih se Turci boje, kao vrag tamjana. Ustaški vodje poslali su pismo na sve vlade i vladare i traže u njem, da se u Macedoniji postavi za guvernera ili upravitelja jedan kršćanin, koga ne će moći skinuti turski sultan, i komu će pomagati kršćanski oružnici. Inače — pišu ustaše, — da vole svi do jednoga poginuti, nego još dalje snositi tursko nasilje. Čuje se, da će vladari privoliti na to, da se u Macedoniji uvede takav novi red, kakav predlažu ustaše. Još se čuje i to, da se mnogi bugarski i srbski častnici dogovaraju, kako bi svoje vlade prisilili, da složno Turčinu navieste rat. Radi toga je, kažu, bugarski knez, rodom Niemac, pobjegao iz Bugarske s cielom familijom, jer da se boji za svoju glavu.

Po tudjem svietu.

Grof Khuen-Hederváry vladao je u Ugarskoj kao prvi ministar ravno četrdeset dana a morao se zahvaliti 8. kolovoza. Makar je u svem popustio madžarskoj opoziciji i njezinomu vodji Košutu, nije ipak mogao u saboru dalje, pa mu je onda njegov prijatelj grof Sapary htio tako pomoći, da podmiti opozicionalne zastupnike i opozicionalne novine. Ali se za tu stvar saznalo, pa je radi toga došlo do velike iztrage, u kojoj su neki svjedoci izkazali, da je grof Khuen dobro znao, što radi grof Sapary, koji je osim toga bio guverner ili upravitelj grada Rieke. I tako je na prvom ministru ostala sumnja, da je novcem htio svoje protivnike predobiti, a ako mu to ne bi uspjelo, da je kanio razpustiti sabor i kod izbora silu upotrebiti. Tko će sada biti prvi ministar, ne zna se, samo se vidi, da je i u Ugarskoj i u cijeloj carevini takva kriza ili komešanje, kakvog nije bilo već četrdeset godina.

U otsutnosti **dra. Antuna Radića** odgovara za uredničtvo **Mile Maravić.**

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 16. | U Zagrebu, u četvrtak 27. kolovoza 1903. | God. 4.

Liberalci i socijalisti.

Nemojte misliti, da vam ovo pišem samo onako, da nješto bude napisano, nego je ovo velika stvar. Da nije ništa drugo nego to, što prieko u Ugarskoj drže vladu liberalci, — već je to dosta. A i naši su madžaroni liberalci.

Mnogi ste već stalno zaboravili, da smo se već razgovarali o tom: što su to liberalci, a što su konservativci. Neka vam ne bude muka, pa i opet pročitajte, jer to nije bezposlica. Pazite: Dobro je znati, što misli onaj, koji te drži za vrat. A sve nas drže danas za vrat liberalci, — a Bog zna, ne će li nas sutra ili prekosutra držati za vrat socijalisti! Pa da se onda nije vriedno o tom razgovarati!

A nije to baš ni tako strašna mudrost.

Eno oni, koji su nas do jučer držali za vrat, pa nas još i danas imadu pravo gdjegod pričepiti, — to su starovjerci — konservativci. To su oni, kojima se je radila rabota, kojima se davala desetina, pievci, kopuni, siri, povjesma i t. d.; to su oni, koji su davali batine, koji su metali čovjeka „u kladu“; to su oni, pred kojima se nije seljak smio ni dieliti, ni seliti, ni ženiti; u kratko: to su „popi i grofi“, kako se kaže obično, ili „svećenstvo i plemstvo“, kako se kaže gospodski. To su oni, a zovu se konservativci, t. j. „čuvari“, jer su bili za to, da se njihove pravice čuvaju, govoreći: „Tko što ima, neka mu bude“.

Ali su batine i tlake narodu dodijale, a još više mu dodijalo sve ono, što je toj gospodi davao, a nije morao davati: dodijala narodu gospodska samovolja. O tom smo se barem sto puta razgovarali, i sto puta sam već napisao, kako je najprije sve to popustilo i popucalo u Francezkoj. Znate i to, da to nije išlo bez krvi, a napisao sam i to, da je sviet mislio: Sad je došao na zemlju raj nebeski! Zato se je onda i čula pjesma: „Sad ja vidim, da po volji živim!“

A kako i ne bi, kad je sve postalo slobodno! Tko ne će, da

mu se djeca muče uz plug i motiku kao on, može svoje diete dati ili u zanat, ili u školu, samo ako može, a ne treba nikoga pitati. A prije je seljak morao dati svoje diete vlastelinu (grofu), da mu pase svinje, — da prostite. — Komu se ne će orati ni kopati, a ima koji novčić, može ostaviti sve to, pa otvoriti mesnicu, a ako hoće i fabriku. I tako dalje. A tlaki, raboti i batinama — svemu tomu ni traga, samo se ljudi spominjaju i razgovaraju, kako je to njegda bilo.

Ali ta sloboda — to nije ništa na selu. Narod se nije za tu slobodu ni borio, on svega toga nije pravo ni razumio, pa mu to nije pravo išlo u glavu. Prava je igra nastala medju gospodom, medju učenjacima i medju gradjanima. Učenjaci uzeše u ruke politiku, a gradjani uzeše u ruke trgovinu: fabrike i robu. Medju učenjacima dobiše prvu rieč fiškali, a medju trgovcima židovi: Sad je nastala njihova vlada. Radili su, što su htjeli i mogli, — a nitko im nije mogao ništa. Kakva bi to bila sloboda, kad svatko ne bi radio, što hoće i što može! — Tako vam to traje do danas.

Težko vam je to u kratko i pregledati i kazati, kako se je sve za kojih desetak godina promienilo. Glavno je ipak to: Nitko nema nikakvih starih pravica: ni kralji, ni popi, ni grofi. Gdjekoja se stara pravica još držala, i još se danas drži, — ali se svejedno na sva usta i slobodno nauča novi nauk: Stare su se pravice zatrle, — sad smo slobodni. Svatko neka gleda sâm, kako će se proturati u svietu, — nitko mu u tom ne smije smetati.

„Pa što ćeš više i bolje!? To i jest ono pravo! Svatko neka bude slobodan, neka si pomaže, kako zna i kako može! Što nam treba pazitelja?!“

I tako dalje — govorili su ljudi. Dobro. — Ali čujte malo: Od kad vlada ta sloboda, može svatko, tko ima novaca, otvoriti tvornicu, namjestiti u nju radnike i praviti, recimo, cipele (obuću). On radi mnogo, pa može jeftinije i prodavati, — i za kratko vrieme ne će ni jedan cipelar imati posla, propasti će. A ovaj novčar, koji ne zna šilom zabosti, vuče dobitak od tudje muke, od muke onih radnika, koji za njega rade.

To je jedan prigovor proti toj slobodi. Prije, dok nije bilo slobode, mogao je na pr. cipele praviti samo izučeni majstor, i to samo onda, ako su mu drugi majstori (majstorski ceh) — ako su oni dopustili. A danas može svatko voditi svaki posao i prodavati svaku robu. To je ona velika tužba i vika na „kapitaliste“, koji se obogaćuju radničkom mukom.

Drugi je prigovor proti politici. Kao što u obrtu i u trgovini imade rieč samo šaka bogataša (velikim dielom su to židovi), tako u politici vodi glavnu rieč samo njekoliko ljudi (ponajviše fiškali), koji drže u rukama vladu i zakone. Jedni imadu u rukama novac, drugi znanje, a jedni pomažu drugima. Što se kaže, da „narod“ izabire zastupnike, to je daleko od istine. I za izbor treba novaca i imetka, jer ako ne plaćaš toliko i toliko poreza, nemaš glasa, ne spadaš u „narod“; a i oni, koji imadu glas, pokorni su upravo tako političarima, kako su radničke šake pokorne kapitalistima, bogatašima. I tako narod ne može ništa. „Tko mu je kriv, što ne može?“ — pitaju liberalci. „Neka si pomogne, kako znade! Imade podpunu slobodu: slobodno se seli, slobodno se bavi svakim poslom, slobodno može sticati i skrbjeti, kako zna, a ima i slobodu kod izbora. Pa tko mu je kriv, što si ne može pomoći!“

I zbilja je istina, da ima tê blažene slobode dosta. Ne smije se doduše sve pisati, pače ni govoriti, — ali seliti se, skrbjeti zanatom i trgovinom — to se smije. A što se tiče izbora, to je baš zato i odredjeno, da čovjek slobodno kaže, koga hoće.

Sve je to istina. Ali dajte me časak posluhnite:

Recimo, potukli se ljudi, i to ovako: Njekoliko bilo jačih, a imali su i bolje oružje, pa one ostale nemilo izlemali, mnogima kosti polomili i drugačije izranili, a onda svima lancima sapeli ruke i noge te im gotovo sve pootimali dobro pazeći, da ne dodje policija. Ali napokon doznade za to policija, nagleda se u sobu, gdje se je ta nesreća dogodila, te zavikne ljutito: „Sramota, što ove ljude držite svezane! Oslobodite im ruke i noge, pa se onda tucite dalje!“ — Policija reče i ostavi ljude, a boj opet nastade. Oni jači s oružjem lemaju i dalje one, koji se njekako pridigoše, a kad ovi jadnici zovu policiju u pomoć, policija odgovara: „Branite se, tucite i vi! Ta nisam li naredila, da vam se odrieše ruke? Slobodni ste!“

Ova policija — to je liberalizam, to je nova nauka o slobodi. — Kad radnik viče, da ne može živjeti, jer ne može ništa steći, kad kapitalisti poberu sav dobitak, — odgovara im se: „Slobodni ste! Ako ne ćete, ne morate raditi. Načinite i vi fabriku! Mi ne možemo bogatašima zapoviedati ništa, — i oni su slobodni!“

Nije bilo kud ni kamo, jadnici ovi poslušaše policiju, pa i zbilja: radnici ne će da rade, — i to vam je „štrajk“. A poslušali su i ono drugo: hoće i oni svoju fabriku, i to svi zajedno, kad ne može svaki sam, jer nema novaca. I to su vam socijalisti ili „zajedničari“.

„Pa mi smo se već o tim liberalcima i socijalistima razgovarali, — što nam opet dodijavaš?“

Evo, zašto vam dodijam: Bilo je vrieme, kad je sve bilo liberalno, i kad je bila prava sramota, ako je tko zagovarao stare „popovske i grofofske“ pravice. Danas su već liberalci cielomu

svietu dodijali, pa sve govori samo o socijalistima. A ja se bojim, da i vi bez obzira ne poletite medju socijaliste. A bojim se zato, jer ni socijalistička rieč nije zadnja: i oni će svietu dodijati, kako su mu dodijali i liberalci.

„Nego što ti hoćeš? Nisi za stare pravice, nisi za liberalce, ni za socijaliste. Za koga si onda?“

Ja sam za sve to, ali svako u svoje vrieme. To vam ide redom. Ljudi medju sobom živu upravo tako, kao otac s djecom. Čujte:

Najprije je otac gospodar. On se stara i skrbi za djecu, djeca ga slušaju. To je kao ono, kad medju ljudima vladaju stare pravice. — Djeca ponarastu, vide svieta, mogu služiti, i najedanput se popuntaju proti otcu, ostave ga i živi svaki za sebe — slobodno. To su liberalci. — Ali za malo potroše braća u slobodi sve, što je koji dobio — ako je dobio — i brat zove brata, jer nijedan sam ne može ni izorati, ni okopati: stvaraju opet zajednicu, koju su raztepli, — ali sad su u zajednici bez otca, t. j. bez starih pravica, to je jedno; a drugo: već nisu takvi strašni liberalci, da bi svaki radio, što bi htio, nego se moraju podnašati i jedan drugoga trpjeti. — Napokon, kad se malo razgledaju svietom, kad izkuse ovo i ono, kad se nauče gospodariti, pa nješto i prigospodare, — onda se sve jedan po jedan izvlače iz zajednice (iz „sprege“) i svaki stvara svoju kućicu, svoje gospodarstvo. Imat će i on svaki djece, ali će već bolje paziti, da im ne bude, kako je njemu bilo.

Sad vi to prispodobite s liberalcima i socijalistima. Mi smo svi liberalci, jer smo proti starim kriväičnim pravicama. Mi ćemo se svi slagati u zajednice i zadruge (udruge), dok se izkopamo iz nevolje, u koju smo pali po starih pravicah i po „slobodi“: bit ćemo u njeku ruku socijalisti. A kad se malo podignemo, pa kad izkusimo, da nije sve zlato, što se sjaji, — zaželjet ćemo si svoju kućicu, ali u svojoj slobodici, priznavajući brata za brata, čovjeka za čovjeka, a ne samo sebe, kako hoće liberalci, niti bez sebe i bez svoga doma, kako hoće socijalisti.

Trideset (30) milijuna Hrvata!

Nas Hrvatâ, kako znate, ima prema drugim narodima vrlo malo. Ako pobrojimo gole glave, mužko i žensko, djecu i odrasle, nabrojit ćemo možda oko devet (9) milijuna čitavoga našega naroda, t. j. Hrvatâ zajedno sa Srbljima i Slovencima (Kranjcima i Štajercima). A brojimo li medju Hrvate samo ono, što obično broje naša gospoda i neprijatelji, onda ćemo jedva što više nabrojiti od tri milijuna, t. j. ovako:

u banskoj Hrvatskoj (bez Srbalja, Švabâ i Madžarâ) ima Hrvatâ oko	1,600.000
u Dalmaciji ima Hrvata (opet bez Srbalja) oko . .	500.000
u Bosni i Hercegovini ima Hrvata opet bez Srbalja i muhamedovaca („turaka“) nješto preko	300.000
u Istri ima Hrvata (bez Slovenaca) oko	200.000
u Ugarskoj ima Hrvata (bez Srbalja i Slovenaca) oko	200.000
u Americi ima Hrvata oko	250.000
Svih Hrvata računaju gospoda	3,050.000

t. j. preko tri milijuna.

No kako je preveć ludo dieliti Srblje od Hrvatâ barem u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, a Slovence u Istri i goričkom primorju, može se ovaj račun dobrano popraviti, tako da bi se našega naroda moglo nabrojiti:

u banskoj Hrvatskoj (bez Niemaca i Madžara) oko .	2,200.000
u Dalmaciji do	600.000
u Herceg-Bosni (bez Srbalja i „turaka“)	300.000
u Istri i primorju do	400.000
u Ugarskoj (sa Slovencima bez Srbalja) preko . .	250.000
u Americi preko	250.000
tako da nas pametniji računaju preko	4,000.000
t. j. četiri milijuna	4,000.000
No pribrojimo li k ovome Srblje u Ugarskoj t. j.	500.000
zatim Srblje u Herceg-Bosni i Novom Pazaru . . .	860.000
dalje Srblje u Srbiji oko	2,000.000
i napokon bosansko-hercegovačke „turke“, pa Macedonce našega jezika svega oko	640.000
i Slovence u Kranjskoj i Štajerskoj	1,000.000
imamo svega našega naroda	9,000.000

t. j. devet milijuna Hrvata sa Slovencima i Srbljima.

„A što je ono napisano: „tridetet milijuna Hrvata“? Pobrao si i pokupio eto sve, pače i po Turskoj, strpao zajedno Srblje i Kranjce, race i šokce, — pa nema ni deset milijuna, a kamo li trideset!“

Istina je, nema ni deset, pače ja kažem: Držimo se samo onih triju milijuna, što smo najprije izračunali, pa ćete vidjeti, kako ćemo doći do 30 milijuna.

Dobar vol može potegnuti najmanje toliko, koliko osam do deset ljudi, — pa ipak, vidite: volu kažemo vol, a čovjeku čovjek. „To baš nije premudrost“, — kazat će mi tkogod. I nije. Ali ja sam htio da vam pokažem, kako ne treba toliko gledati na broj i na snagu, koliko na um. A um ima samo čovjek, pa ni svaki

čovjek nema ga dosta — na žalost. Ljudi vriede i broje se samo po tom, koliko imadu uma. Znate i sami, da se više puta i medju stotinu ljudi ne mogu naći ni tri čovjeka.

Sve vam ovo kazujem zato, da vam pokažem i dokažem, kako se ne treba bojati toga, što nas Hrvatâ ima malo, tek oko tri milijuna. Ali kako jedan uman čovjek vriedi više, nego deset lupača, — tako bi i tri milijuna Hrvatâ moglo vriediti toliko, kao da nas ima i trideset milijuna.

„Moglo bi! Ehe, što bi sve moglo biti! Ali što ćemo, kad nije! Na slabim nogama stoji tvojih 30 milijuna Hrvata! To je samo da se nješto piše."

A ja velim, da nije. Ja držim, kad bismo mi Hrvati htjeli, mi bismo proti Niemcu, Talijanu i Madžaru vriedili toliko, kao da nas ima deset puta više. — To ću vam posve u kratko razložiti.

Prvo. Rekli vi za učenu gospodu, što vam drago, istina je bila, jest i bit će, da su učena gospoda vodje narodu. Narod, koji nema učene gospode, — s tim se danas radi, što tko hoće. To si zapamtite kao očenaš! I ako narod ima svoju učenu gospodu, ali ta gospoda od zloće, ili od neznanja ne rade dobro za narod, — onda taj narod malo vriedi, ili ne vriedi ništa. Tako i mi Hrvati ne vriedimo na žalost ni toliko, koliko vriede naša tri milijuna, — ne, ne vriedimo ni pol toliko! Ni pol toliko! U Ugarskoj ima četiri puta manje židova, nego što ima nas Hrvata, — pa oni više vriede, njihova se rieč više čuje, nego naša. Ehe, i koliko! — A zašto je to? Zato, što mnoga naša gospoda rade tako, kao da nas Hrvata nema drugdje osim u banskoj Hrvatskoj: oni kao da ne vide našega naroda oko nas. I zato mi imamo oko sebe svoga naroda, koji je proti nama, i to još toliko, koliko svih nas ima. A da naša gospoda okrenu pravu politiku, mi bismo bili odmah još jedanput jači, — kao da nas ima šest milijuna. To nije samo onako kazano, kad znate ovo: Ako jedan vuče napried, a drugi natrag, — tu nema od posla ništa. A neka obadvojica potegnu na jednu stranu, — onda i potegnu za dvojicu. — Dakle um u glavu: Mi ne smijemo imati oko sebe protivnika ni neprijatelja svojega roda, pa ćemo vriediti dvostruko.

Drugo. Neuk čovjek — to je siromah, toliki siromah, da ni trista lupača nije cieli čovjek. A koliko nas ima, koji jedva znadu kako se zovu! — Ali ne ću o tom na široko. Vi, koji čitate „Dom" i druge bolje novine, vi znate, što je to, kad čovjek zna. Zato, da nam je kako prosvietiti za sada barem polovicu naroda, — vriedili bismo još jedanput više, t. j. toliko, kao da nas ima 10 do 12 milijuna.

Ali najglavnije je treće, i to ovo: Znanje se danas po svietu

prilično širi, pa se to i vidi, da oni narodi mnogo i mnogo više vriede, koji su prosviećeni. Ali ima jedna velika nevolja, a to je, što nema više stare vjere ni poštenja. To je onaj crv, koji raztače današnji sviet uzprkos znanju i „civilizaciji". Riedki su danas, koji bi se znanjem obogatili i prosvietili, a uz to zdušni i pošteni ostali. Ali ako se takav gdje nadje — a nadje se ipak — taj onda vriedi tri puta više, nego drugi „inteligentan" i prosviećen čovjek bez pravoga poštenja. Tako bismo i mi Hrvati, da se barem polovica naroda prosvieti i u poštenju ostane, — vriedili bismo tri puta više od onih 10 do 12 milijuna, što smo već izračunali: vriedili bismo na liepom ovom mjestu, gdje jesmo, i onakvi, kakvi po naravi jesmo: zdravi i bistre glave, — vriedili bismo, kao da nas ima 30 milijuna!

„Sve je to, dragi moj: kad bi, da bi! Daleko je to od trideset milijuna!"

Tako me plašite, — kad bih se ja dao uplašiti. Što će biti, — ja ne znam, to je istina. Ali kad bi se ovako radilo, ovako bi i bilo, — to znam. Zato, koliko mogu, tako i radim, pa sam uvjeren, ako i ne budemo vriedili za 30 milijuna, vriedit ćemo ipak nješto više. A samo kad je sve to više, — to je dobro. Zlo je, kad je sve to manje.

I to vam je naših trideset milijuna Hrvatâ. Držite ih na pameti!

Seljački prodajni savez.

Približava se jesen, a mene boli duša, kako će naši seljaci širom domovine prodavati svoj prirod, svoju muku onako, kako se bude htjelo gospodinu kupcu. Na to sili čovjeka nesrećna nužda, iz koje se naš čovjek u ovo posljednje vrieme ne može izkopati. Ta je nužda tolika, da naš čovjek nikad gotovo i ne računa, koliko ga je muke i troška stajalo, dok je to i to priradio, nego je zadovoljan, kad barem nješto uhvati, što mu za čas treba, a nema kada misliti na to, što će biti kasnije. — A drugi je razlog tomu to, što seljak nema ni pojma, štono je rieč, o tom, kolike su ciene drugdje po svietu. Zato i prodade svoju robu prvomu „agentu", koji dodje u selo. „Dom" je već davno o tom pisao, kako bi seljaci morali imati svoje hambare (magazine) za raznu svoju robu: za sieno, za razni žitak (pšenicu, kukuruz itd.), pivnice za vino itd. Tu bi roba čekala, dok se ne bi našao dobar kupac. — Ne ću vam danas o tome mnogo razlagati, nego sam nakanio, da vam sasvim u kratko kažem nova dva razloga: zašto bi to bilo potrebno, a onda: zašto je to težko stvoriti i seljake složiti u toj stvari.

Dvie su danas velike neprilike u cielom svietu, a ne samo kod nas. Prva je neprilika to, što bogati postaju sve to bogatiji, a siromasi sve to siromašniji. Od tuda dolazi veliko nezadovoljstvo i kojekaki neredi u životu. Kod nas je to još i gore nego drugdje, jer se kod nas našim dobrom i našom mukom obogaćuju velikim dielom tudjinci. A kad im seljak prodaje svoj prirod po cieni, koju oni hoće, — onda im mi sami trpamo žepove. — Zato bi bili potrebni onaki magazini, jer onda ne bi toliki dobitak tekao u žep jednomu čovjeku, i to tudjincu, nego bi svakomu seljaku došlo barem po nješto više. Tako bi se s vremenom sve to izravnalo i bilo bi manje bogatašâ, manje oholosti i jala, a više ljudskoga zadovoljstva.

Druga je neprilika ovo: Veliki narodi dave danas malene, i to najviše tim, što mali narodi kupuju tudju robu i tako one velike uzdržavaju. Vi znate, da su Englezi gospodari petini cieloga ljudstva. A došli su do toga tako, što su oni najprije stvorili fabrike i stali izradjivati silnu robu i razvažati ju po svietu. A to vam je kao pravo čudo: Čim se gdje javi roba, odmah si nadje kupca. Što ćete više, kad crni ljudi u Africi, koji su do sada goli hodali i još hodaju, — kad oni napunjaju žepove trgovcu! Čovjek bi mislio: Tomu crnomu divljaku ne treba ništa, nego palente, da natrpa želudac, a kad tamo, oni kupuju kojekakve sitnarije, koje ne vriede ništa, a on za njih dade svu svoju zaslužbu od godine dana! A bez svega bi toga mogao biti. — Tako vam je po prilici i kod nas. Koliko toga naš sviet kupuje od tudjinca, za što se do jučer nije ni znalo! A sav taj novac ide u tudjinu, a mi svaki dan sve to siromašniji. No ti tudjinci trebaju hrane, kao i mi, a ta im hrana dolazi i od nas. Zašto se onda mi ne bismo složili, pa svoju hranu prodavali po takvoj cieni, da bi nješto i nama ostalo? Inače će nas do gola oguliti, kao što već i jesu.

Ali — to ide težko, pače ne ide nikako. Seljak nema pogleda po svietu, on za sve to ne zna, jer mnogi živi samo od danas do sutra. Kad bi naši ljudi to znali, pa o tom razmišljali, ne ću reći, da bi se odmah sami od sebe složili i počeli graditi hambare, ali bi stalno poslušali kojega gospodina, koji bi u tom poslu k njima došao. Naravski, i tu bi trebalo novaca, pa bi zato trebalo najprije stvoriti novčanu seljačku zadrugu, kakvih već imademo. Zato sam vam ovo i napisao, da se najprije latite toga posla, jer ste za „Hrvatske seljačke zadruge" već čuli. One su prvi pravi početak svakomu gospodarskomu napredku.

Mali razgovori.

Život.

„Da se pije, da se pije!" Bila vam je njegdje njekakva pjesma, koju nam je zabilježio stari Hrvat Gundulić iz Dubrovnika:

„Da se ije, da se pije!"
Hoja, Lero, Dolerije!

Da se „ije", to bi se drugdje reklo: da se „jede"; a ovaj je stari napisao da se „ije", pa mu se još liepo slaže: Da se ije, da se pije!

A „da se ije i pije", — na to su ljudi uviek spremni. O, Bože moj! Kolike su parade samo za to, „da se ije, da se pije"! Ne ću reći ništa za svadbu i svatove. Ali vi znate, koji ste susjedi s onim našim svietom grčkoga zakona, kako se to ije i pije na „krsno ime", — dok se sve ne izije i ne izpije. I može se reći: Ljudi su pravi majstori, kad treba što izmisliti i naći kakvu zgodu i priliku, da se čovjek naije i napije. Kud ćete više od onoga običaja, kad se poslie smrti nječije „ije i pije" sve u šesnaest! Ili možda niste čuli za „karmine"? Što ne bi čuli!

Ima naših ljudi, koji kažu, da smo samo mi Hrvati takve izjelice i pijanice, pa nas zato i grde, kao da oni tobože ne će. Ja ne ću braniti nikoga, tko je kriv, ali recimo po duši: Za pojesti i popiti — svi su ljudi brzi, osobito ako se može onako „mukte", t. j. tudjega. To je stara stvar, i što idemo dalje u starinu, to vidimo, da su ljudi radje jeli i pili, jer su i imali. Spomenut ću vam jedan primjer.

Čitali ste u „Domu" već više puta za staroga pjesnika Homera, koji je ono izpjevao dvie velike pjesme: jednu o tom, kako su Grci ili Jelini osvojili grad Ilijon u Aziji (zato ze pjesma zove „Ilijada"), i drugu o tom, kako je njeki knez Odisej bludio poslije toga rata po moru. Ova se druga pjesma zove „Odiseja". Već sam vam jednom kazao, kako je Odiseja doma čekala vjerna žena Penelopa i sin Telemah, pa kako su prosci napastovali Penelopu, neka se udade, jer su mislili, da je Odisej već umro. Ona ih je odbijala od dana na dan i izgovarala se, da će se odlučiti za jednoga onda, kad satke za svekra mrtvačku ponjavu (plahtu). No vjerna žena — što je danju satkala, to bi noću razparala. A sinu sve muka, što mu tudji ljudi sjede u kući, pa sve „da se ije, da se pije" i raztače tudji imetak! Čujte samo, što su spravljali tî prosci:

„U to u kuću udju i hrabreni prosci; po redu posjedaju na stolce i stolice, a sluge im stanu tada lievati vodu na ruke, a službinje stanu nositi kruh u košari i dieliti, a dječaci vrče do vrha napune vinom. Tada za gotovim jelima posegnuše rukama. I kad se oni jela i pića već nadovoljiše, onda im na druga opet veselja pomisli duša: na pjesmu pomisli i na ples, — jer i to pripada gostbi", — kaže već i stari Homer prije tri tisuće godina. I onda dodje pjevač i stane pjevati liepo, i to pjesmu o onom ratu, u koji je pošao i Odisej. A onda kaže pjesnik dalje: „Iz gornjih soba čujaše božanstvenu njegovu pjesmu mudra Penelopa. I ona odmah sadje dolje niz visoke ljestve, a s njom dvie čestite dvorkinje. Kad je došla k proscima, stane na vratima, a uz nju sa svake strane po jedna dvorkinja, zaplače na to i reče pjevaču: „Mnogo pjesama znaš, pa odustani od ove žalostne pjesme, koja mi tare srce u grudima. Mužke glave mi nema, a vazda se spominjem onoga, komu se slava razlila daleko po grčkoj zemlji", — t. j. svoga Odiseja. Na to joj sin Telemah reče, neka ide k sebi i uzme preslicu, jer, kaže, „mužkarcu patri govoriti, a najviše meni, jer ja sam u kući gospodar", — pa onda sam reče proscima, neka još danas jedu i piju, a sutra će im kazati svoju, kad se skupe u vieće. I zbilja je kazao njima i narodu ovo:

„Mater moju prosci salećuju, ona ih ne će... Oni se sve dni vrzaju po kući našoj koljući volove naše i ovne i pretile koze, pa si gotove gostbe izpijajuć žarkasto vino — bez brige"...

Eto, — to vam je: „da se ije, da se pije", i to pred tri tisuće godina, i čovjek bi gotovo mislio, da je u jelu i pilu sav užitak u životu, i da to jedino čovjeku treba, da bude zadovoljan. Pa ipak nije tako. Isti ovi besramni ljudi, što raztaču tudju kuću, — i oni nisu podpuno zadovoljni samo punim trbuhom, nego traže pjevača, da im pjeva o slavnom boju njihovih otaca. A žena ona Penelopa zacielo i ne misli na jelo, dok plače, jer joj srce tuži i misao i želja leti za dalekim drugom, dragim joj mužem, koji će opet biti sretan, čim ugleda samo i dim doma svoga, a kamo li vjernu svoju ženu...

Politika.

„... proti načinu vladanja i upravi državnoj, što tvori učin zločinstva smetanja javnoga mira označena u § 65. k. z." — Ovo ste mogli čitati koji put na prvoj strani „Doma", odmah na početku ono sitno, što se na žalost više puta vidi u „Domu", osobito ove nemirne godine.

A što je to: „proti načinu vladanja i upravi državnoj"?

Ja sam do nedavna mislio, da je ovako. Tko prigovara tomu, što zakoni nisu dobri ni pravedni, taj „nastoji razdražiti na mržnju i prezir proti *načinu vladanja;* a tko prigovara onomu, što rade i kako rade oblasti (t. j. ljudi), taj nastoji razdražiti i t. d. proti *državnoj upravi.*

Sad o toj stvari piše u „Obzoru" g. dr. Hinković pa razlaže ovako: Ovaj naš zakon najprvo je napisan njemačkim jezikom (to i jest u početku njemački zakon za državu bečkoga cesara), pa je poslije preveden na hrvatski jezik, i to na više mjesta krivo preveden. Tako je krivo protumačena i ona rieč „način vladanja". Kad je ovaj zakon stvoren, Bog sačuvaj, da bi tko onda bio pomislio na kakav sabor! Onda toga nije bilo, nego je cesar sam davao zakone, on je sam vladao, — to je bio „način vladanja", kako je još danas u Ruskoj. Tko bi tomu prigovorio i želio, da se i narodu (saboru) dade rieč, taj bi razdraživao na mržnju i prezir proti *načinu vladanja.* — Ali danas imamo sabor, i to po zakonu, sada je drugačiji „način vladanja", — pa ipak se novine robe, što pišu proti načinu vladanja! Kako to? Proti kakvomu „načinu vladanja" pišu sada novine? Proti saborskomu, ili proti samovladarskom (cesarskomu)? Ako pišu proti „cesarskomu" načinu vladanja, t. j. proti tomu, da bi sam cesar davao zakone, — onda se ne bi smjele novine robiti, jer je sabor po zakonu, i sam vladar je na to pristao; naprotiv bi se morale novine robiti onda, kad bi pisale proti „saborskomu vladanju", t. j. kad bi razlagale, da bi bolje bilo, da nema nikakvoga sabora, nego da kralj sam daje zakone.

A što je to „državna uprava", — toga ni odvjetnik dr. Hinković ne zna. On kaže, da to nisu oblasti, jer za oblasti ima drugi paragraf (i to § 300). —

Ovo sam vam spomenuo zato, da vidite na jednom primjeru, kako ni sami odvjetnici ne znadu, što znače u zakonu one rieči, radi kojih mogu biti ne samo novine zarobljene, nego i ljudi više mjeseci u tamnicu zatvoreni. Drugim riečima se to kaže, da se zakoni dadu tumačiti i natezati i ovako i onako, i to tako, da čovjek najedanput počini zločin, a da i ne zna za to, ili da dvojica počine istu stvar, pa je jedan kriv, a drugi nije.

Sviet.

Svjetska statistika (popis). Popis i živih i mrtvih stvari — to je pravo živo srebro: svaki dan i gotovo svaki čas se pomakne sad napried, sad natrag; sad je broj veći, sad manji. Tko nema pri ruci najnovijega popisa, a još k tomu dobro ne računa, taj lako nadje i dalje kaže krive brojeve. Tako se znade dogoditi i „Domu", pa mu se je opet dogodilo u 14. broju. Ali je sreća, što „Dom" ima jednoga učenoga prijatelja, koji na to pazi, pa odmah popravi. Tako je on popravio i njekoje krive brojke u onom 14. broju, i to ovako redom:

1. *Broj rimskih katolika na svietu* nije 400 milijuna, nego samo 270 milijuna. A to je razlika! Svih kršćana (t. j. rimskih katolika, onda pravoslavnih i protestanata) ima do 566 milijuna, a svih ljudî ima 1.547 milijuna (1„547,000.000, ili točnije 1„547,470.000, ili okruglo preko jednu milijardu i pol (tisuću milijuna to je jedna milijarda). Dakle nekrštenoga ljudstva na svietu ima još malone dva puta toliko, koliko kršćana; a rimskih katolika nema ni petina toliko, koliko ostaloga ljudstva. Od onih 270 milijuna katolika ima ih do 180 milijuna u Evropi, a ostalo po drugom svietu, poglavito još u Americi (do 80 milijuna). Onaj broj od „400 milijuna katolika" našao sam ja u „Katol. Listu", pa sam ga i napisao u „Domu" misleći, da katolički list najbolje znade, koliko ima katolika.

2. *Talijanâ ima preko 30 milijuna,* jer ih 33 milijuna ima samo u Evropi, a ima ih još mnogo u Americi.

3. *Velika Britanija* (Englezka) ne vlada jednom četvrtinom ciele zemlje, nego jednom petinom i nješto više. (Cieli sviet ima prostora 136,750.000 kvadratnih kilometara, a Vel. Britanija 29,390.000 kv. km.) Svih englezkih podanika i polupodanika ima oko 400 milijuna, a svega ljudstva na svietu (kako smo već rekli) 1.547 milijuna, — dakle malo ne četvrtina svega ljudstva stoji pod britskom (englezkom) vladom.

Preporučujemo se i dalje dobroti i pažnji učenoga „Domova" prijatelja, a hvalimo za dosadašnju dobrotu i pažnju.

Glasovi iz naroda.

U Virovitici (u srednjoj Podravini) bila je dne 23. kolovoza narodna skupština, u kojoj je bilo preko tisuću seljaka iz okolice. Skupštinu je otvorio domaći obrtnik i gradjanin g. *Ivan Bartolović* i spomenuo, da u Virovitici nije bilo nikakve skupštine već od god. 1878! A težko je, reče, i ozbiljno vrieme za nas Hrvate, kad nam se ne dade ni onih prava, koja nam daje zakon. Zato smo se, kaže, sastali, da se čuje glas naroda, pa da se pravi naši zastupnici postaraju, da se najprije dade narodu ono, što ga po zakonu ide, a onda da se prošire i ona prava i sloboštine, koje danas po cielom prosviećenom svietu vladaju: pravo slobodnoga dogovora i pisanja, pa onda pravo glasa za svakoga odrasla i poštena čovjeka kod svakoga izbora. Ovim su putem i drugi narodi došli od maloga na veće. Uz to treba nastojati, da hrvatski seljak, obrtnik i trgovac poboljša svoje gospodarstvo.

Na to je g. Bartolović predložio za predsjednika vlč. g. župnika turnašićkoga *Miju Domitrovića,* koji je razložio, čemu su skupštine, i kazao, kako ga veseli, što se eto počelo od reda u ovom kotaru, t. j. od naroda sa skupštinom.

Prvi je o samoj stvari, o kojoj se je imalo viećati, progovorio dr. *Hajmrl* iz Zagreba. On je razlagao, što su to „ustavna prava", kojih nam ne dadu: ne dadu nam se sastajati, ne dadu nam pisati. Ovu su nam skupštinu dopustili, ali neka ne misle, da je to kakva *milost,* nego je to naše pravo, i mi ćemo se, kaže, boriti proti svakoj vladi, koja nam to krati.

Iza toga je progovorio g. Oton *Gavrančić,* domaći sin, koji je ove godine svršio sveučilište. On je govorio o tom, kako po zakonu (po nagodbi od god. 1868) nema u Hrvatskoj prava nijedan drugi jezik osim

hrvatskoga, — pa ipak se to ne drži.—

„Dom" se osobito veseli, što su Viroviti čani prvi pošli pravim putem. A veseli nas to zato, što „Dom" nema u nijednom kraju toliko čitalaca, koliko u Virovitici, — hvala gosp. Sokelu, koji se toliko stara, da se narod prosvieti.

Ali ovo nije dosta. Skupštine treba držati po cieloj domovini! Zato mi molimo svoje čitaoce, neka na tu stvar misle, pa ako ne znadu, kako bi počeli, neka pišu „Domu", — sve će im se kazati. Neka se još postaraju, da im dodje tko iz Zagreba, da im razloži, što ne znadu i da ih uputi, što se u Zagrebu snuje. Eto i u Virovitici je bio g. dr. Hajmrl, a pozvan je bio i urednik „Doma" i brat mu g. Stj. Radić, ali ih na žalost onda nije bilo u Zagrebu.

Još jednom: Bez dogovorâ, bez skupštinâ — ništa! Za narod se ne će ni pitati!

„U Bogdanovcih dne 9. kolovoza. Hvaljen Isus i Marija!!! Dragi prijatelju i uredniče „Doma". Čitao sam u „Domu", da želite koji dopis od seljaka, da se vidi, da su i seljaci živi. I ja sam htio i više puta, — ali to sve čini nemar. (Htjeli ste reći: ali toga ne čini nemar, je li? *Ur.)* Pisao sam vam dvie dopisnice, ali ih možda niste dobili, jer je magarski prekriženo.

Začudio sam se 1. kolovoza, kad mi dodje u kuću listonoša i donese troje novine „Hrvatski Narod" u jednom omotu. Što je to? Tko mi je poslao? Nisam preplatnik — i još tri broja! Čitam od napried, čitam od ostrag, kad na zadnjoj strani dolje vidim: „Vlastnici i urednici Dr. Sv. Korporić i Dr. Milan Krištof." Hm! To je g. dr. Milan Krištof, koji je zimus bio kod nas radi hrv. selj. zadruge, ali nije uspjelo. Hvala budi dragomu Bogu, kad u petak 7. kolov. donese listonoša Marko 5 brojeva, a ja ću ih danas u nedilju podiliti medju prijatelje. „Živio g. dr. Milan Krištof!" — kliču moji prijatelji — koji se brine za naš hrvatski narod. Bog mu dao svaku sreću, koju želi hrv. narodu! — Draga braćo Hrvati, čitajte svake hrvatske novine, i to ne samo hrvatske, koje su hrvatske slovima, već one, koje nas uče, da smo mi Hrvati, a ne: ja sam šlavunac, ono je srimac, ono zagorac, ono graničar, ono šokac. Ne držmo tih imena, već smo svi braća Hrvati, kako stoji na papiru družbe sv. Ćirila i Metoda:

Jedna smo duša, jedno smo tilo,
Jedan nam sladak jezika rîk;
Uprimo dušom, radimo smilo,
Žrtvujmo domu mladi si vik!

S Bogom!

Stipa Šimić."

Razgovor o Novoj Zelandi.

Od prijatelja u Novoj Zelandi dobio je „Dom" ovaj liepi razgovor o toj dalekoj zemlji, gdje se takodjer muči siromah Hrvat. Padala kiša, piše prijatelj, pa napisao toga još i više, nego što ima ovdje. Ali doći će i ono na red. [Nova Zelanda (ili Nju-Ziland, New-Zealand" se pravo piše englezki) ili „Nova morska zemlja" — to su dva velika otoka posve na jugu iza Australije.]

Upit.: Kako i kada su se prvi Hrvati doselili u Novu Zelandu?

Odg.: Hrvati su došli u Novu Zelandu pred kojih 40 godina s jednom englezkom jedrenjačom.

A koliko ih je tada došlo?

Njetko veli, da ih je došlo 5, a njetko 3; a ja sam čuo za 3.

A što su radila ta trojica?

Učestvovali su dvojica u ratu proti crnim ljudima, a treći je radio na nadnici.

A što se je dogodilo s njima poslije boja?

Bili su počašćeni od englezke vlade, a jedan od njih, i to g. Nikola Senčić, imenovan prvim utemeljiteljem brzojavne i telefonske žice.

A odakle je bio taj g. Nikola Senčić?

Rike (Rieke). Ostavio je svoju domovinu, kad na Senjskoj Rici nije bilo ništa osim nekoliko težačkih kolibica. — 20 godina nije govorio svoga jezika, jer nije imao s kim, te kad mu povidiše, što je danas na Senjskoj Rici i ki su gospari, starac satisne oči i stisne pest prema njima.

A jesu li ona druga dvojica pohodili domovinu?

Jest samo jedan, i to g. Pavo Lupis.

A šta je radio, kad je došao doma?

Kad je vidio doma svu svoju rodbinu, onda je pokupio jednu četu Hrvata i s njima je došao opet u Novu Zelandu.

A šta su ti Hrvati radili tada?

Isto, što i sada: kopali su smolu (gumu).

A što su radili od te smole?

Kad bi je izkopali, donieli bi je doma, pa je oprali i očistili, ostrugali, a nakon toga i prodali.

Tako su dakle Hrvati došli u Novu Zelandu?

Da. Brat je vodio brata, prijatelj prijatelja, a prijatelj bi opet svoga daljega znanca.

A koliko je bilo Hrvata u Novoj Zelandi?

To ne bi nitko znao osim vladinih ljudi; ali se je govorilo, da ih je pred 3 do 4 godine bilo do 5000, a sada ih imade do dvie tisuće.

Jesu li ti Hrvati pomogli štogod svojoj domovini?

I kako da jesu! Da nije bilo Nove Zelande, mnogo bi dalmatinskih hrvatskih obitelji bilo propalo.

A imadu li Hrvati tamo svoje pravo?

Nemaju, ni jedan stoti dio.

A zašto nemaju?

Jer su u tudjoj zemlji, a ne u domovini.

A zašto Talijani i Madžari i Niemci imadu pravo u hrvatskoj zemlji?

Jer smo mi Hrvati veoma dobroćudni, a bečka i peštanska vlada to je dopustila, jer gleda, da nas. . . .

A hoćemo li mi to podnositi?

Ne znam; ali se je bojati, da ne ćemo.

Zašto su Hrvati ovih dana svuda uznemireni?

Jer su stigli crni glasi iz Hrvatske.

A zašto Hrvati toliko podnašaju, zar se ne izbave?

Doći će i to vrieme.

A plaćaju li Hrvati pošteno bečkoj i peštanskoj vladi?

I svaku najmanju krajcaru.

A služe li Hrvati dragovoljno svoga kralja?

Služe; i iz dalekoga tudjega svita dohodu za to.

Pa zašto onda nemaju svoja prava?

Hoće . . . . da nas . . . .

A zašto se nisu Hrvati prije micali, nego sada?

Nisu, jer su mogli poći u drugi svie i donieti novca u svoju domovinu, a danas je toga nestalo, pa hoće da se pri . . . . na svom otčinskom pragu.

To je dakle veoma dobro?

Kako je, da je. Živjela Hrvatska!

Hoće li Hrvati postignut svoja prava?

Hoće i moraju; . . . .

Svaštice.

Igračke mjesto djece. U težkoj muci i brizi u tom jednom životu djeca su čovjeku prava radost. To je tako Bog uredio. Mnogi bi otac i mati, štono je rieč, „iz pameti izašao", tako im je koji put težko; ni za što na svietu ne mare, ništa ih ne veseli, — ali čim ugledaju svoju dječicu, osobito malu, otvori im se novi sviet, kao raj nebeski, i oni se ne mogu nagledati miloga stvorenjića, dok toliko na sve ne zaborave, da se s djetencem i poigraju. — Ali danas je medju mnogom gospodom običaj, da nemaju djece. Uz to nemaju ni brige,

pa je to zbilja strašan život ovakovoj jednoj gospoji, koja čitav dan ne uradi koristi, koliko je pod noktom crno, pa ne zna, što bi sa sobom počela. Zato gospodske žene, koje nemaju djece, imadu svoje pse i mačke: s njima se igraju i na njih paze kao na najmilije diete. Osobito su u milosti mali psići, koji su se kupovali za skupe novce. — Sve se je to moglo još kako tako razumjeti. Ali sad čitam, da mali psići nisu više „moda", nego si gospoje kupuju pi-tome miševe, parcove (štakore) i nje-kakve male majmune (opice)! A u najnovije vrieme počele su englezke gospoje nositi na ruci njekakve guš-tere (jašterice) po imenu „kameleo-ne". Druge opet vežu na ruku male željvice (žabice).

Bilježke.

Br. 15. „Doma" napisao je od početka do kraja moj brat Stjepan, samo je urednik napisao onaj razgo-vor: „Ima li već zbilja previše naroda na zemlji?" i onu novost: da „Gosp. Kumičić ne zaslužuje, da mu narod dade svoj glas". I u 14. broju napi-sao je Stjepan velike razgovore: Sav „prosviećeni sviet" i „Seljački naro-di u velikom ratu" te male razgovore: „Ruska pripoviest" i „Pennsylvanija".

„Narodna Obrana" (hrvatske no-vine, koje svaki dan izlaze u Osieku) spominjala je gotovo svaki broj „Do-ma", hvalila ga i preporučivala, neka ga sviet čita. Nedavno je ista „Obra-na" doniela cieli mali razgovor o „Do-mu", pa onda opet posebnu biljezku o 15. broju „Doma", i taj broj oso-bito hvali.

Na početku svoga pisanja, kaže „Nar. Obr". da su naše velike novine malo pazile na „Dom", — i to je istina. Ali ipak sve naše novine, oso-bito velike, znadu pisati, kako je to velika stvar „narodna prosvjeta" i kako treba na svaki mogući način raditi, da se narod prosvieti, izbavi iz tame i.t.d. i.t.d. i.t.d. A kad je „Dom" počeo izlaziti baš zato, da se narod po mogućnosti prosvieti u svem onom, što su prosviećena go-spoda, onda toga nije gotovo nitko ni opazio.

Ali to nije čudo. Naše su velike novine u Zagrebu: „Obzor", „Narodne Novine" i „Hrv. Pravo", a prije je bila i „Hrvatska". Ova je „Hrvatska" njekoliko puta dobro spomenula „Dom", ali mi se čini, da to nije bilo toliko radi „Doma", koliko radi „Do-mova" urednika: onako „iz prijatelj-stva", kako se kaže. Ostaju još one troje novine, pa zašto one nisu „Doma" opazile? — Zato: „Obzoro-va" tiskara ima svoj list za narod („Prijatelj naroda"), pa to onda nije lako razglašivati drugi list, osobito onda, ako urednik „Obzora" misli, da „Dom" ne piše dobro. — Što se tiče madžaronskih „Nar. Novina", to „Dom" nije ni očekivao, da će ga te novine spomenuti, a sramio bi se, kad bi ga pohvalile. „Dom" piše za slobodu i pravicu, a „Nar. Novine" ne staraju se baš mnogo za te stvari. — Što se napokon tiče „Hrv. Prava", ono osim svojih ljudi ne vidi ništa, ili vidi samo lopove i „slavosrbe", pa zato osim njekoliko zasliepljenih, ili pokvarenih ljudi nitko ništa i ne drži do toga, što te novine pišu.

Tako je to, vidite. Da je urednik „Doma" pazio na to, veli „Nar. Obr.", gleda li tko na „Dom" i njegovo pi-sanje, bio bi odmah izgubio svaku volju za pisanje. I to je istina. Ali na to i ne treba paziti, nego dalje raditi, dok znaš, da dobro radiš. Pa je i dobro, da se svaka stvar odmah previše ne hvali, a još je bolje, kad čovjek ne čeka na hvalu. Radimo samo dobro, pa bit će već i hvale, komu je baš do toga.

A „Narodnoj Obrani" hvala, što se je „Doma" i posebice sjetila; oso-bito joj hvala, što nije „Doma" pre-komjerno hvalila i do neba uzdizala, nego onako ljudski kazala: to jest, a to nije. A je li baš tako, ili nije tako, o tom se možemo i porazgo-voriti, jer zato i pišemo razgovore.

Proti našemu „Domu" diže „Kat. List" i dalje pravu hajku, ali u po-sljednje vrieme na takav način, da se na to nije vriedno ni ogledati.

⇛ NOVINE ⇚

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Radi madžarske zastave. Dne 20. kolovoza u 9 sati prije podne spro-vedeni su do hladnoga groba i poko-pani zaprešićki seljaci Josip Beluhan i Vid Noršić, koji su ustrieljeni radi madžarske zastave, što je bila na kraljev rodjendan (18. kolovoza) iz-vješena na željezničkoj postaji u Za-prešiću. Beluhan je bio mladić, a Noršić starac, koji je ostavio iza sebe jedanaestero djece. Na sprovodu je bilo sila tužnoga naroda, a i njeko-liko gospode iz bližnjega Zagreba, medju njima i Stj. Radić, koji je koji dan prije toga pušten iz zatvora; on je tužni narod s njekoliko rieči umirio rekavši, da danas s narodom trpi i osjeća, plače i raduje se, radi i bori se i liepi broj prave narodne inteligencije (gospode). — Kad su ova dvojica ustrieljena, ranjeno je pri tom, što lako, što težko preko 20 ljudi.

Naše novine ne smiju o tom više pisati, a njekoje bečke njemačke novine hoće da se tom nesrećom posluže u svoju korist, a protiv Ma-džarâ, koji su danas na spačku cieloj državi bečkoga cesara.

U Zlataru i u Daruvaru obavljen je izbor nar. zastupnika, pa je u Zlataru izabran Evgenij Kumičić, a u Daruvaru madžaron Kiršner iz Požege. — Radi izbora u Zlataru mnogo se pisalo i svadjalo, pa se i još piše. Onoga, što je „Dom" pisao za Pisačića i Kumičića, nije do sada nijedan od ove dvojice porekao. Na-protiv nije istina, što u 15. broju piše, da je u Zlataru bio kandidat opozicije g. dr. Magdić, nego je kan-didat opozicije bio isti g. Fr. pl. Pisačić, koji je prije glasovao za madžarona, kako je to bilo u „Domu", a nitko ni toga nije porekao. — Novi je zlatarski nar. zastupnik g. Eug. Kumičić prije izbora proglasio, da se smatra članom hrvatske stranke prava i da će položiti zastupničtvo, ako se „čista str. pr." ne sjedini i ako ne prihvati ime „hrvatska str. pr." No kako se može sâm predsjednik „čiste stranke prava smatrati" članom druge stranke, to ja ne znam. To može biti jedino onda, ako imade još koja „hrvatska str. pr." osim one, koja je nastala dne 29. siečnja 1903. To i znači ono, što „čisti" govore, da su oni *od uviek* bili hrvatska stranka prava (a ne možda kinezka str. prava). — Svega ovoga ne bi bilo vriedno ni spominjati, da to nije nova igra, kojom se narod smućuje.

Od Splita do Sinja (u Dalm.) otvo-rena je željeznica, koja će dobro po-služiti prometu, premda nije ono, što bi trebalo, jer ne ide preko Dinare u Bosnu, kao što nema nikakve željez-nice iz ciele dalm. Hrvatske u bansku Hrv. Sve je to politika, kao i to, što su i na toj željeznici napisi u tri jezika: njemačkom, talijanskom i hr-vatskom. Ali su tamo načelnici ljudi, pa traže, da se ostali napisi skinu, a ostane samo hrvatski — u hrvatskoj zemlji.

Kod zagrebačke vlade bit će opet promjene, jer kažu, da će mjesto sudbenoga predstojnika Klajna po-stati predstojnikom sin pok. bana Mažuranića, Vladimir, koji je sada podpredsjednik banskoga stola.

Vojnici, koji služe bečkoga cesara već dvie godine, ne će biti sada u

listopadu pušteni kući kao obično, i to zato, što ugarski sabor nije dao cesaru novih vojnika, pa je vojnička uprava mjesto novih zadržala stare. Kaže se, da će biti pozvani pod pušku još i pričuvnici (rezervisti), ako sabor ne dade novakâ.

Pod bečkim cesarom.

U Ugarskoj je sve još zapleteno. Stari naš ban još je prvi ministar, još drži vladu, ali samo dotle, dok kralj imenuje drugoga mjesto njega. Nije dakle naš ban ni dviestoti dio toliko vladao medju svojima (on je i sam Madžar, kako znate), kao kod nas. — Ovih dana vratio se kralj iz Beča opet u Peštu, pa je k sebi zvao više političara, da ih čuje, što kažu, kako bi se moglo izaći iz toga škripca. Glavno je, kako znate, ovo: Madžari ne dadu novih vojnika, ako se ugarska vojska ne pomadžari, t. j. ako se ne odstrani njemački jezik i ne uvede madžarski, i još njeke druge stvari. Da bi to dobro bilo za Madžare, to se razumije, jer kako nas do sada muštraju Niemci svojim jezikom, tako bi onda Madžari muštrali madžarskim jezikom sve Ugre: i Slovake, i Rumune, i Sase, i ugarske Srblje i Hrvate. — Ali mora biti još koji veliki razlog, što Madžari prave toliko neprilikâ, no u tu se veliku njihovu politiku ja ne razumijem.

Englezki kralj Eduard bio je ovih dana u Beču, da pohodi bečkoga cesara. Jedni kažu, da je došao samo onako, kako je to već običaj medju vladarima, a drugi kažu, da je došao radi toga, što se je bojati rata radi macedonske bune. Moglo bi biti, jer će za kratko doći u Beč i ruski car, a kažu, sve radi Macedonije i Turske.

Po svietu.

Novi papa Piio X. (deseti) vodit će, kažu, drugačiju politiku, nego što je vodio Lav XIII. Kažu, da ne će biti proti trojnomu savezu (t. j. proti Niemcem), a i na talijansku kraljevinu će drugačije gledati, kao malo prijateljskije. Najviše će mu brige zadati Francezka, jer tamo vladaju oni „pravi" liberalci, koji su za slobodu samo onda, kad je slobodno drugoga daviti i gaziti. Ovi su nakanili pritisnuti sve, što je katoličko, pa bilo to i proti slobodi; njekoji to i ovoreno kažu: Ništa zato, što je to proti slobodi! Držmo ih, dok smo jači! Kasnije, kad ojačaju (katolici), bit će prekasno! — Mi Hrvati, koji spadamo pod rimsku Crkvu, mi bismo mogli očekivati od novoga pape, da će starohrvatskim svetim knjigama povratiti staru vladu po čitavom hrvatskom narodu.

U Macedoniji vlada, kako je već javljeno, prava buna, klanje i paljenje. Ustašama je pošlo za rukom, da su njekako predali sultanu (caru turskomu) svoje pismo, u kojem kažu, što hoće. A hoće ili slobodu, ili smrt! Sultan je u silnom strahu, pa skida dobre ljude, a namješta okrutne misleći, da se silom štogod može. Ustaše (Bugari) se nadaju, da će napokon evropski vladari ustati na Tursku i načiniti u njoj red.

Razne viesti.

Pio X., sadašnji papa rimski, bio je do sada patrijarha u Mlecih (u Veneciji. To je čovjek prosta roda (a pok. je papa bio rodom grof) i tako mio i dobar, pišu sve novine, da mu se sviet upravo čudi. Vlada se sa svietom tako, kako se do sad nije vladao možda nijedan papa, i sve govori, kada tko hoće da pred njega klekne: Ostavite, ja sam onaj stari, koji sam i bio. I po slici je vanredno mio čovjek.

Ovaj je broj dogotovljen dne 5. rujna 1903.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 17. | U Zagrebu, u četvrtak 17. rujna 1903. | God. 4.

Svećenstvo (popovi).

Ima tomu jedno dvie, tri li godine, što se je naše svećenstvo (ili kako se obično kaže: popovi) počelo i kod nas onako micati, kako se drugdje davno već miče. Nisu naši župnici i kapelani (za druge se dosta malo čulo i pitalo) — nisu oni ni prije mirovali, nego gdjegod je bilo kakvoga većega zbora i dogovora, tu su bili i oni, barem po koji, ako već nisu vodili glavnu rieč. Ali sad se su počeli sami medju sobom dogovarati i za svoje stvari pisati. Vi dakako malo o tom znate, jer to ostaje medju gospodom. Ali se ipak to tiče i vas. A to je i naravski. Ako vaš župnik dodje s kakvoga zbora, ili je čuo to i to, ili ako je čitao ovo i ono, što se danas piše, kako bi svećenici morali za koju stvar raditi, — posve je naravski, da će se on drugačije s vama vladati. Sjetite se na pr., kako su se naši župnici držali za izborâ god. 1895., a kako god. 1900. Opazili ste i to, da sad znadu doći i otci ježoviti, da drže „misije“, a toga prije nije bilo toliko.

Sve ovo, pa i još koješta, što ćete poslie čuti, ponukalo me, da vam kažem dvie tri o toj stvari. Vidjet ćete i sami, kako je to dobro znati.

Prije svega treba da vam kažem onako u tri rieči: S popovima nije šale. Lako je to lupati o popovima i po popovima, kao puto o lotru: Popovi su to, popovi su ovo. Ali to ne hasni, nego treba znati, što su popovi i što mogu, — jer ni mnogo mogu. Popovi su — ja dakako mislim na svećenike rimske Crkve — oni su jaki. Evo, da vam kažem:

I. Popovi su složni. Ne kažem ja, da su svi oni medju sobom prijatelji; i oni gdjekoji gdjekoga poprieko gledaju, jer su ljudi i oni. Ali kad se pita za njihove stvari, — tu su oni složni, moraju biti složni, jer su tako naučeni i jer je takav red u rimskoj Crkvi. Oni svi imaju ne samo jednu glavu, papu u Rimu, nego i tako čvrste zakone (dogme), koji se ne smiju natezati ovako i onako, nego im je jedini sudac ona jedna glava u Rimu. A to je velika

i prevelika stvar. S tima njihovima zakonima nije onako, kao s drugima; tu se mnogo ne mudruje i ne prigovara, nego: Tko nije s nama, — napolje. — To je jedna njihova jakost.

II. Svi popovi po svietu — to je jedna vojska, s jednim poglavarom i zakonima. Svi oni jedni drugima pomažu, pa bili iz devetoga carstva. — To je druga njihova jakost.

III. Popovi su prijatelji s vladarima i vladama. Od starine je istina, da uz svako priestolje vladarsko stoji i oltar svećenički. Od starine vladari (cesari i kralji) brane Vjeru i Crkvu, a svećenici brane vladare i njihove oblasti naučajući narod, da su vladari namjestnici božji, a i svaka oblast da je od Boga. Od starine ove dvie vlasti („svjetska“ i „duhovna“) rade složno, jedna drugoj pomaže: Kad vladar vodi vojsku u boj, svećenik je blagoslivlje; a kad se slavi Crkvena slava, vladar joj daje vojsku, da slava bude i slavnija. Tko ne sluša vlasti, Crkva ga kara; tko ne poštuje Crkve i njezinih poglavara, vladar ga i vlada kazni. — To je treća njihova jakost.

IV. Popovi su školani, učeni. Ako ono treće, što sam ovaj čas rekao, vriedi za svećenike svake Vjere, ali ovo četvrto vriedi poglavito za svećenike rimske Crkve: Oni su od starine u tom prvi i takav je njihov red, da nitko ne postane svećenik, dok ne svrši školâ. Nemojte misliti baš na svakoga župnika, kapelana, ili fratra, što ga poznate; nije svaki baš učen, ali je ipak svaki školan (svršio je 12 škola!) i nije neuk, kao što znadu biti svećenici kojega drugoga Zakona. Ali zato su učeni njihovi poglavari, a onda i redovnici (osobito ježoviti ili Isusovci), koji svi svojom naukom služe crkvi: rimski kardinali, mnogi biskupi, bogoslovni i pravni učitelji, pa državnici (poslanici), koje papa drži na dvoru u svakoga vladara. A sve je to već od starine, to ide od koljena na koljeno bez prekida, pa se tu sakupilo takvo znanje i mudrost kao nigdje na svietu, može se reći. Crkva i njezini poglavari preživjeli su mnogo toga, naužili se i napatili za svoju stvar; doživjeli su i proživjeli svakakvih vladara i vlada, mirnih i nemirnih vremena, pa nema gotovo stvari u ljudskom životu, koja nije prošla kroz njihove ruke u ovo malone dvie tisuće godina. Osobito im je bilo na ruku to, što su gotovo vazda svakomu caru i vladaru, a i drugim mogućnicima sjedjeli uz koljeno, jer su jedno vrieme oni jedini bili pismeni, a vazda najškolaniji i najučeniji; tu su oni dočuli i doznali mnoge tajne velikoga svieta, za koje mi drugi nikad ne doznadosmo. A svemu tomu, ako to i nije zapisano u njihovim pismima, svemu se tomu vidi trag u njihovu uredjenju i postupanju, a i u školskom i drugom naučanju prelazi, kako rekoh, od pokoljenja u pokoljenje. — U tom je četvrta i to golema jakost njihova.

V. Popovi imadu rieč kod naroda, t. j. kod seljačkoga i ostaloga manje učenoga naroda. I to je posve naravski. Odkad ima svieta i dok bude svieta, slušala se i slušat će se rieč onoga, koji govori o onom, što se ne vidi i ne čuje, nego se samo u to vjeruje, u to uzda i nada. Što je jedna baba vračara prema učenomu svećeniku, što njezino buncanje prema nauku kršćanskomu?! Ništa i manje nego ništa! Pa ipak znate, da sviet više puta vrvi oko takve babe i na kolima joj vozi! — A onda još ovo: Crkva je do sada jedino mjesto, kamo čovjek seljak može doći i čuti od gospodina rieč prijateljsku, rieč milu, rieč pametnu, rieč žarku i poletnu, koja mu govori srcu i umu, koja mu za čas barem sakrije njegovu svakidašnju biedu, koja mu rasvietli vječnu tamu, u kojoj živi, i koja ga napokon vodi daleko i diže visoko: koja mu kaže, da mu je cieli sviet brat, a Bog svima Otac — jednako dobar, jednako pravedan. Jest, takvo je mjesto jedino crkva — ona prosta, ili fina, velika, ili mala seoska crkva. Pa kako narod ne bi u nju išao! Ta to je od postanka svieta valjda jedino mjesto, u koje prost i neuk čovjek može doći pred gospodina, a da ga ne mora ništa moliti i ništa mu platiti! To je od postanka svieta jedino mjesto, gdje proste i neuke ljude gospodin pozdravlja rieču: Braćo! A pred ostalu gospodu nije se narod do jučer smio ni pokazati, a kamo li da bi ga čemu učila i bratom ga nazivala! — Dodajte k tomu, da je crkva kako-tako čista i liepa, ali svakako čišća i ljepša od svakoga gada u kući i oko kuće; promislite, da je u njoj mir i red, pa i pjevanje, a možda i orgulje, — pa recite: Ima li zgodnijega mjesta, da seljak-mučenik jedanput u nedjelji tu odahne i dušu primiri? Nema. — Sve je to peta i još golemija njihova jakost.

VI. Popovi imadu imetka. Kako su došli do njega, neću da vam razlažem. Kad je govor o imetku, što ga imadu svećenici, onda nemojte misliti baš na svakoga župnika i kapelana, što ga poznate, jer i njih ima, koji nemaju mnogo. Ali zato imadu drugi, pa onda oni viši i najviši. Da biste po prilici znali, koliko imadu, evo: Ministri u evropskih državah (a to su najviši činovnici) imadu najviše po 20 do 30 tisuća forinti na godinu plaće; a biskupâ ima dosta, koji imadu po dva, tri, četiri, pa i do deset puta toliko, pače gdjekoji (riedki doduše) i više. To je imetak svećenstvu za uživanje. Ali osim toga imadu i crkve imetka, kojim svećenstvo samo upravlja, ali ipak upravlja. A vi znate, što može, tko ima. — To je šesta njihova jakost.

VII. Popovi — napokon — sve to znadu, kako su jaki i što mogu, i to je, rekao bih, najveća njihova jakost: to im daje ponos, to im daje odlučnost na borbu (ako borbe treba), to im daje

uztrajnost u borbi, to im daje vjeru, da će nadvladati. I to je naravski. Nebrojeni su se već i jaki neprijatelji digli na popove, pa i na Crkvu, — ali mnogo i mnogo puta posve uzalud. Na to svećenstvo gleda s ponosom, pa se ne boji misleći i veleći: Drugi su već junaci kušali, — ali su odstupili! —

No jedno sam zašutio, a to je ovo: Osim ovih sedam posve naravskih jakosti ima još jedna, i to je Vjera. Težko je reći, na koje bi se mjesto postavila Vjera, kad je govor o jakosti svećenstva i Crkve, jer kako ste vidjeli, nema nikakve sumnje, da im osim Vjere i druge prilike daju jakost. Ali svakako je stara istina, da Vjera gore miče, pa tako i ovdje. Mnogomu i mnogomu svećeniku, ako i ne svakomu, daje Vjera najveću jakost u radu i u borbi za Crkvu i za svoj stalež: on vjeruje, da je to božja uredba i božja volja. — To je na jednoj strani. A na drugoj strani vjeruje i narod isto: da je Crkva božja uredba, a svećenici božji namjestnici. Od tuda dolazi ona poslušnost, odanost i spremnost na dar i borbu, kada toga za Crkvu i svećenstvo uztreba. I ovu je jakost trebalo svakako spomenuti, jer to i nije samo jakost, nego osnov i temelj jakosti.

A sada, kad sve to znate, mogli biste me pitati: „A čemu si nam sve to razlagao? Sve govoriš o jakosti, a mi mislimo, da se o jakosti najviše govori onda, kada jakosti treba, t. j. kada treba u boj. A zar popovi idu u boj?"

Baš zato sam vam ovo i pisao, što se već dosta glasno govori, a prilično se već i vidi, da se i naše svećenstvo počelo micati, i to samo za svoje stvari, osobito se pak marljivo piše u novinah. Tu se vidi, da svećenstvo na mnogo strana vidi svoje neprijatelje, ili, kako se kaže: neprijatelje Vjere i Crkve.

Eto, zato sam vam ovo razlagao, jer nema sumnje, ako bi do boja došlo (u što ja pravo ne vjerujem), — nema sumnje, da će i vas — ni krive, ni dužne, kao uviek — potegnuti u taj boj, i to ili jedna, ili druga stranka. A ne bi bilo dobro, da se dadete u boj i ne znajući: s kim i proti komu, kao sliepci.

Ja sam vam, koliko znam, razložio jakost jedne stranke, pa bi sada po pravici trebalo, da vam isto kažem i za drugu stranku, a najprije da vam kažem: tko je to — ta druga stranka.

Ali za danas budite zadovoljni i ovim.

Hrvatska vojska.

Madžari hoće svoju vojsku, jer je još nemaju: i oni „služe Švabu", kako kaže naš sviet, t. j. i njihovi se vojnici muštraju njemačkim jezikom. A radi toga, što oni hoće svoju vojsku, t. j.

da se njihova vojska muštra madžarskim jezikom i pod ugarskom zastavom (oni kažu: pod „madžarskom" zastavom) — radi toga je već pol godine pa sve do danas strašna neprilika u cieloj državi pod vladom bečkoga cesara. Jedna je neprilika to, što vojnička uprava nije pustila kući (na „urlaub") onih vojnika, koji su odslužili već dvie godine. To je velika neprilika. A nisu ovi vojnici pušteni kući radi toga, što Madžari nisu dopustili novih vojnika, pa tako ljetos nije bilo ni vizite ili asentacije („leve", kako kažu drugdje); a ni sabor ugarski nije toga dopustio, jer nije dala madžarska opozicija („košutovci"); a ona nije dala zato, što u vojski vlada njemački jezik. Neka se najprije uvede u ugarsku vojsku madžarski jezik, — onda će košutovci popustiti. A to se ne može popustiti ni dopustiti, jer toga ne dade kralj, koji je ujedno i bečki cesar; on ne dade, jer drži, da po zakonu nije dužan to dati i dopustiti, jer ako on i ne može dobiti vojske bez sabora, može on vojsku urediti, kako hoće. Tako se je god. 1867. pogodio s ugarskim saborom.

„Ali ti sve govoriš o madžarskoj vojsci! A gdje je hrvatska vojska?"

Nema hrvatske vojske, kao što nema ni ugarske ni madžarske vojske, nego ima „cesarska i kraljevska vojska". Kad bi tko htio znati, čija je ta „c. i kr. vojska", moglo bi se reći, da je austro-ugarska, — ali nije ni ugarska, ni hrvatska. Jedna je vojska, jedan je u njoj jezik, jedan joj je gospodar i vojvoda, i to cesar i kralj; cesar austrijanski, kralj češki, i apostolski kralj ugarski, hrvatski, slavonski, dalmatinski i t. d., a sve je to jedan isti.

Dakle nema hrvatske vojske. Ali kad Madžari ne će nikako da popuste; kad oni vole, da vojnici služe i treću godinu; kad oni vole, da se u Ugarskoj ne plaćaju porezi (jeste li opazili, da ovrhovoditelji ne idu po selu, jer ne smiju?); kad oni vole, što već pet nedjelja nemaju prave vlade, nego naš stari ban samo onako vlada tamo, dok se nadje tko drugi, — kad oni vole sve te neprilike, samo da dobiju svoju „madžarsku" vojsku, počeo se sviet bojati, da bi ju zbilja mogli dobiti. A kad Madžari dobiju madžarsku vojsku, onda moramo i mi Hrvati dobiti hrvatsku vojsku. Tako pišu naše novine. U banskoj Hrvatskoj nema prava drugi jezik osim hrvatskoga nigdje, pa ni u vojski. Ako je do sada bio kod hrvatske vojske njemački jezik, to je bilo zato, što je tako htio Nj. Veličanstvo kralj; ali ako Nj. Veličanstvo kralj privoli na to, da pušta to svoje pravo, pa ako to prepusti saboru, onda nijedan sabor na svietu ne može banskoj Hrvatskoj nametnuti koji drugi jezik osim hrvatskoga, doklegod se radi po zakonu. I tako dakle ako Madžari dobiju svoj jezik u vojsku, dobit

Eno imate domobrance, pa i kod njih vlada hrvatski jezik, kao što kod ugarskih domobranaca vlada madžarski.

Ovako, u kratko rečeno, pišu naše novine. A sad ću vam ja će i banski Hrvati svoj, — i to bi onda bila hrvatska vojska. kazati, što o toj stvari mislim.

Ja ne znam, što Madžari snuju, kad baš nikako ne će da popuste, nego sve buče i viču i ne dadu dalje, dok ne dobiju svoje madžarske vojske. Možda imadu, kako sam jednom već napisao, kakvu veliku svoju politiku pred očima. Možda misle, da bi skoro moglo doći do rata, u kojem bi oni sa svojom vojskom morali na drugu stranu; za to možda traže, da se svi ugarski častnici, koji služe kod drugih regimenta, premjeste k ugarskim regimentama, pa da budu kod regimente svi svoji. Možda oni nisu rado zajedno s Česima i Poljacima u jednoj cesarskoj i kraljevskoj vojsci. Bog zna!

Jedno je svakako stalno, a to je ovo: Vi znate, da malone svaki naš seoski momak nauči kod soldačije barem njekoliko rieči njemački, a gdjekoji nauči prilično sokter-bosoktati. A to je već dosta velika stvar. Svatko mora biti vojnik, svatko mora okusiti koliko toliko, kako je sladak taj njemački jezik. Neću reći, da se tim širi niemština u seljački narod, ali svakako je istina, da se širi medju gradskim svietom. Nauči kakav majstor (zanatlija) onako malo pobrbljati njemački kod vojničtva, pa gdjegod mu se pruži i ne pruži prilika, sve brblja i brlja, splete se s kakvom njemačkom Štajerkom, ili Tirolkom — i eto ti! A što bi sad bilo, kad bi još i kod obćine, i kod suda, i u školi vladao njemački jezik! A tako je vidite u Ugarskoj, — svuda madžarski: i kod obćine, i suda, i u školi. Sad bi trebalo da bude madžarski još kod vojske, — pa kako bi se sviet liepo učio madžarski!

Ali je još veća stvar ovo: Znate, kako naš sviet kaže, da „služi Švabu“. Ova rieč mnogo kaže. Naš čovjek osjeća i ćuti, da je u vojski gazda Niemac. A to osjeća i Madžar — i to ga peče. Kako bi to drugačije bilo, kad bi ugarski Slovak, i Srbljin, i Hrvat (onaj preko Drave), i Rumun — kad bi svaki osjećao, da je u vojski gospodar Madžar! Kako bi to liepo bilo Madžaru! A bilo bi tako, kad bi u cieloj ugarskoj vojsci vladao madžarski jezik! To bi htjeli Madžari: neka se zna, osjeća i vidi, tko je gospodar u cieloj Ugarskoj. A pod ugarsku računaju Madžari i bansku Hrvatsku.

Kad bi ovo Madžarima pošlo za rukom, ne znam, kako bi to bilo s drugim narodima u Ugarskoj: Slovacima, Srbljima, Rumunima, njemačkim Sasima, pa i s našim prieko Hrvatima. Stalno je, da im ne bi bilo po volji, ali je druga stvar, bi li im što hasnila njihova zlovolja. Možda ne bi, a možda po vremenu i bi. Ali što

se tiče nas Hrvata pod Banom, — rekao tko mu što mu drago, meni se ne dade vjerovati, da bi banski Hrvati ikada marširali na madžarsku zapovied. Moralo bi doći do „hrvatske“ vojske. To bi onda već bile tri vojske: njemačka, madžarska i hrvatska.

Ali još ne bi bilo gotovo. Kad bi Madžari dobili madžarsku vojsku, ne znam, koja bi sila suzdržavala Čehe i Poljake pod bečkim cesarom, da i oni ne zatraže „češku“ i „poljsku“ vojsku. A to bi bilo već pet vojski pod jednim bečkim cesarom.

Njeki misle, da bi to i dobro bilo, kao što je u staro vrieme i bilo, jer su njegda i Niemci, i Madžari, i Hrvati, i Česi imali svaki svoju vojsku (Poljakâ još onda nije bilo pod bečkim cesarom). A to je baš ono pitanje: Bi li to bilo dobro.

Ja mislim, da ne bi. Ili bolje ću vam kazati ovako: Toga ne će biti. A evo zašto toga ne će biti:

Prvo, sav sviet viče na „militarizam“, t. j. na silnu vojsku: koliko se danas na nju troši i t. d. Nisu to samo kojekakvi vikači, nego i pametni i dobri ljudi, koji imadu i rieč, — i oni se sastaju iz svih država po svietu i dogovaraju se, kako bi se sviet mogao vladati i bez te silene vojske. A niste možda zaboravili ni to, da je ruski car pred pet godina pozvao sve vlade i vladare, da se sastanu i dogovore, kako bi se mjesto vojske uredio svjetski sud, koji bi sudio mjesto puške i mača. Istina je, nije to još gotovo, i ne će biti već sutra. Ali svakako se može reći, da je tomu već prošlo vrieme, da se narodi stanu mučiti, kako bi stvorili svaki svoju novu vojsku, — kad se već i današnjoj vojsci broje godine ako joj se i ne broje dani.

Drugo ovo: Čemu vojska, ako nije za vojnu, za boj? Pa ako pod bečkim cesarom svaki narod hoće svoju vojsku, hoće ju valjda za boj. Je li tako? A proti komu će se boriti? Zar jedan proti drugomu? Ta to bi bilo ono, kako je bilo njekada: Boj svih proti svima!

Ne, — nije tako, ne će biti tako, prošlo je to vrieme. Danas je takvo vrieme, da ni velike vojske ne će ići same u boj, nego svaka ima već saveznika: Rus će u boj zajedno s Francezom, Niemac zajedno s Talijanom, — ako i do toga dodje. Pa kako će onda u boj sama madžarska, ili sama hrvatska vojska!

Ne, — i opet ne! Danas se narodi približuju i slažu jedan s drugim, a ne spremaju se na boj svaki sam. Pomislite samo: Po cielom je svietu samo jedna pošta i jedan brzojav (telegraf); sve su države svezane željeznicom i trgovinom i još koječim, što se nikako ne dade razkidati. U jednu rieč: Svi narodi i države idu u svem jedan k drugomu i pletu veze, koje ih vežu, — a samo vojsku da bi svaki imao svoju, i to pod jednim cesarom!

Eto, toliko vam znadem kazati o „hrvatskoj“ vojsci. A što Madžari hoće svoju posebnu vojsku, to je njihov posao. Ne treba medjutim zaboraviti, da su oni došli iz Azije, i to mnogo kasnije od nas Hrvatâ. No kako bilo, — svoje vojske dobiti ne će, to meni vjerujte, ako hoćete.

Dječji posao pri gospodarstvu.

Nema druge — danas moraju i djeca pomagati pri gospodarstvu. Naravski, drugačije je to bilo njekada! Ja sam čuo, kako su starije žene znale pripoviedati, da nisu do udaje gotovo ni zamahnule motikom, nego tek godinu dana pred udajom poveli bi i djevojku u polje, samo da se nauči poslu, a ne da radi. Istina je, onda su se djevojke ranije udavale nego sada. Ali ipak za djevojku ni za njezin posao nije nitko ni pitao; ona je imala svoj posao: prela je, tkala i šivala ruho i dare za udaju. — A jednako je bilo i s momcima: i oni su imali svoj posao: pasli su blago i igrali se tamo i šale zbijali, gonili konje jašući, — ali sve to od veselja i u veselju. Ali zato su to poslije i bili ljudi, a ne kržljavci, kao ovi danas, što se od malih nogu izpretrgaju pre težkim poslom, koji nije za djecu. Koliko ima dječaka, koji su jedva prošli desetu godinu, pa već mora otcu „goniti“ kod oranja, mora s njim u drva itd! A tako je i sa ženskom djecom. A onaj posao, što bi bio za ove dječake i djevojčice, — to obavljaju ona još manja djeca. Koliko sam već puta vidio diete, gdje pase na pr. purane (tukce, ćukce), a nije ga gotovo ni vidjeti iz trave! Vjerujte mi. Rekli bi gdjegod, da nije ni žabi do uha! Još ima na sebi onu dugu rubačicu, — i već kruh služi!

Jest, tako je! Tako se danas kruh služi, tko ga hoće pošteno da zasluži. Gospodarska nevolja, na koju se tuži sav sviet, — ona sili na to! Gdje vlada gospodarska nevolja, tu čovjek ne može dugo čekati na kamate (interes) od glavnice, koju je dao u zajam: tu on bez prestanka tjera i pita: Kad ćeš mi, kad ćeš mi vratiti? — A u djetetu je velika glavnica! Oho! Koliko se potroši, dok se diete samo na noge digne! Koliko se potroši, dok ponaraste! Stara je stvar, da je čovjek najskuplji radnik. Ni vol, ni konj (krst i dušu izlažem) — nikakva životinja ne treba toliko i ne potroši toliko, koliko čovjek, dok je za posao. Punih 14 godina najmanje treba čekati, dok taj radnik počne raditi! A promislite, koliko časova i urâ uzme materi onu prvu godinu! Koliko joj noći uzme, koliko joj mira i počinka pomuti! Pa se onda njekoji ljudi čude, što se u Americi dobro služi, što se radnici dobro plaćaju! Nije to čudo. Liepo je dobiti radnika, koga mi je drugi odhranio. Američke majke neka mirno spavaju — Hrvatice im djecu doje, ziblju i umornim i snenim očima nad njom oči sklapaju, a sklopiti ne mogu. Pa da bi sebi danas sutra, nego drugomu!

Ali kud sam se ja savezao — preko mora Atlantika za braćom našom na našoj grudi odnjihanom!... Htio sam ono reći, da čovjek u nevolji težko čeka, dok mu se svrati glavnica. Tako i svaki otac i svaka mati težko čeka, dok im diete vrati, što su na nj potrošili. Zato ga rano pritjeruju na rad, i ako im kadšto srce puca gledeći mlado tielo, kako se pod bremenom, teretom i mukom svija. Ali nužda ne pozna ni srca, ni milosti.

Nemojte misliti, da ja želim djecu bez posla. Naprotiv ja vam ovo i pišem zato, da vas sjetim, kako djeca ne smiju biti bez posla, samo neka im se dade posao, koji je za djecu.

A mnogo ima posala, koji i nisu za odrasla čovjeka ili za ženu, a za djecu jesu, pa takav posao treba djeci naći i dati, da se ne muče, a da ipak budu za hasnu. To baš i jest u gospodarstvu veliki napredak, kad se svakomu dade njegov posao: mužu mužki, ženi ženski, djetetu dječji, starcu starački posao. To je ona prava i naravska „dioba posla“. O toj „diobi posla“ u fabriki već smo se jednom razgovarali, pa sam vam rekao, da je od onda, od kad se je to počelo, došla na sviet sva sila robe. A to je zato, što je fabrika znala naći i dati posla i najneukijemu čovjeku, i ženi, pa i djetetu.

Razumije se, da vam ja ne mogu ovaj čas izbrojiti svih posala, koji su za djecu. To ćete vi bolje znati prosuditi, samo kad biste se htjeli na to odlučiti. Težko je to, kad se kod nas i mnogi čovjek stidi i srami kojega posla samo zato, što „to nije običaj“ pa bi se „ljudi smijali“! Ipak ću vas sjetiti na dvie, tri stvari, gdje djeca mogu lako pomoći pri gospodarstvu.

Djeca mogu posve dobro i lako pomagati pri odhranjivanju živadi (peradi), kao što su purani (tukci), pa guske i patke, osobito tukci. Naši ljudi već to i znadu, pa u njekim krajevima tako već i rade. Ali ima krajeva, gdje se gospodarica i djeca joj muče na pr. s puranima, koje hrane samo za kuću. A kad već imaš tu brigu, gotovo ti je svejedno, držiš li 20 ili 40 purana, a malo će se opaziti, držiš li ih 100 ili 200, ako upotriebiš diete ili više djece samo za taj posao. Zato, tko ima zgodu, t. j. prostora i djece, neka se dade na taj posao, ali ne samo za kuću, nego za trgovinu. Purani se o Božiću prodaju i po tri forinte, pa i više. Tako se najbrže dodje do novaca. A za taj posao djeca su najzgodnija: da beru hranu puranima, dok su mali, i da ih pasu.

Drugi je takav posao oko sušenja voća: šljiva, krušaka, groždja i t d. Tu treba prebirati i izabirati, a to je posao za djecu.

Od sušena groždja dade se napraviti fino vino, koje se skupo prodaje.

Djeca mogu osobito dobra biti za hasnu kod čišćenja žitka, koji ide u trgovinu, osobito kod graha (fažola). Čisti žitak ima odmah drugu cienu, — ali tko će ga čistiti!

Nemojte misliti, da sam vam sve rekao. Nisam gotovo ništa, nego sam vas samo malo sjetio, da vam se pomognem okrenuti, kad vidim, da se i sami na sve strane okrećete, da se dalje pomaknete. Možda na ovo niste mislili. A primili se koga ovo, mislim, da ne će požaliti. Oslobodit će si diete mnogi od muke, a mnogi i od bezposlice. A kad je diete pri poslu, koliko i ne hasni, toliko tim postaje čovjek; uči se od mala, da u životu treba i raditi, tko hoće da pošteno živi.

Mali razgovori.

Život.

Tko se je za to rodio, da pojede tudju muku, — taj spada medju najodurnije ljude na svietu. A ima takvih ljudi. Samo nije istina, da je za to rodjen, nego je takav postao s vremenom.

A to su vam posebni ljudi. Mudar je takav. Gdjegod je kakve muke, tu se on drži liepo i mudro po strani: čeka, dok se što nakupi, a onda na gotovo sjedne. Dok se prav s krivim otima za svoje dobro, on mirno po strani gleda, šuti, ili ako je još mudriji, vikne koji put: „Deder ga samo!" — ali tako, da se ne zna, kojemu pomaže. A kad je boj gotov, pa nadvladao koji mu drago, on se odmah prikuči bez obraza, hvata za gotove komade i gutajući govori: Alaj *smo* ga! — Gadni ljudi!

Pali su mi na pamet ovih dana, kad sam nješto mislio na naše narodne stvari. Mislio sam na njekoje naše djedove i otce. Nisu nam Bog zna što ostavili, — ali su nas mogli i upropastiti, da nisu bili ljudi. A koješta su nam i stekli, a mnogo sačuvali. Pa kad to čovjek promišlja: koji su to bili, koji su se borili, da nam sačuvaju djedovinu, a koji su još za njih živih, a i poslie njih sjeli za gotovo, da uživaju plod njihove muke, — srce čovjeku plače i jedina mu je utjeha — pravica božja. Imali smo ljudi, koji su tiho radili i borili se, nitko za njih ni znao nije, patili su i u patnji umrli gotovo zaboravljeni, — a kojekakvi vikači, koji su se poštenomu radu onih boraca rugali, a njih same držali i nazivali javno i potajno ludama, — sad su sjeli i pobiru ono, što su oni „norci" sačuvali i stekli.

Ali — to vam je i takav vam je život.

Dom i rod.

Koliko nas ima i što imamo, to je dobro uviek imati pred očima. Osobito pak, kako sam vam već više puta rekao, svagda treba držati na pameti *sve* nas, čitav naš narod, t. j. sve Hrvate sa Slovencima i Srbljima. Nas je Bog svezao ne samo jednim govorom, nego nas je baš zgodno namjestio jedne uz druge. Eto: sva tri naša glavna grada leže uz jednu rieku Savu: Ljubljana gore, Zagreb malo niže, a na kraju Save, gdje ulazi (utječe) u Dunav, tu leži Biograd kao na moru: tako je to široko! Sava izvire na gori Triglavu, a naš se jezik govori sve do gore Balkana i preko njega. Zato je i pjevao pjesnik njekako:

Od Balkana do Triglava
Sve nas zove mati Slava.

Znam ja, vi mene već dobro razumijete. Ne velim ja: sve je to hrvatsko, sve to mora biti hrvatsko, pa poklali se mi sa Srbljima, ili sa Slovencima. Ima i takvih Hrvata (i tože Hrvatâ), koji tako propoviedaju i sve druge krste izdajicama, koji ne će „Hrvatske od Balkana do Triglava", a po samom Zagrebu neka slobodno gospodari, tko mu drago.

Nego ajde, da i opet vidimo, koliko nas ima i koliko imamo zemlje. (Prvi broj znači zemlju, drugi znači ljudske glave; km² znači kvadratne ili četvorne kilometre, t. j. tisuću metara u dužinu i toliko u širinu, a to je opet cieli milijun četvornih metara. Četvorni kilometar ima okruglo 200 rali ili jutara. Treći broj pokazuje, koliko glava živi na jednom četvornom kilometru.)

	km²	duša	na km²
1. Slovenske zemlje imaju . . .	25.000	1,500.000	60
2. Banska Hrvatska (s Riekom) .	42.550	2,510.000	59
3. Dalmacija ima	12.863	620.000	48
4. Istra s Trstom	5.050	556.000	109
5. Herceg-Bosna	51.028	1,756.000	34
6. Srbija ima	48.303	2,610.000	54
7. Crna Gora	9.080	316.000	35
8. Novi Pazar i Kosovo	32.900	1,040.000	31
	226.774	10,908.000	53·7
9. Preko Drave ima naših oko .	25.000	800.000	—
10. U Albaniji i Macedoniji . . .	20.000	500.000	—
	271.774	12,208.000	—

U svem dakle ima Hrvata sa Slovencima i Srbljima preko *12 milijuna*, a živu na zemlji, koja mjeri *271.774* četvorna kilometra, a to je po prilici tako veliko kao pol države bečkoga cesara. Ali medju nama živi naroda tudjega jezika, i to 340.000 Talijana, 200.000 Niemaca (u banskoj Hrv. do 150.000), u Srbiji do 200.000 Rumuna, u Arbanaskoj do 300.000 Arbanasa i napokon 95.000 Madžara (u ban. Hrv.), t. j. blizu jedan milijun tudjinaca, tako da nas ostaje ipak oko *11 milijuna*. Račun je težak radi Turske, gdje nema pravoga popisa, i radi Ugarske, gdje svakoga broje za Madžara, tko ikoliko govori madžarski.

Bilježke.

Svećenstvo i „Dom". Drago mi je, što vam nisam tajio, da se „Domu" prigovara. Tako ste barem vi izvan Zagreba, koji ste čuli u svojih crkvah prodike proti „Domu", bili malo pripravni na buru. A bura je i mnogo veća, nego što vi mislite, a njeki se boje, da će biti i tuče i štete.

Ja vam, po duši govoreći, ne znam, što se sprema i što će biti, ali se nikako ne bojim. Mislim doduše, da bi moglo biti bure, ali se opet ni toga ne bojim. Ni štete velike, mislim, ne će biti. Moglo bi pače biti i dobro: nestat će sparine. A strašno je sparno, tako da su ljudi sami na sebe ljutiti, pa udaraju oko sebe kao — baš kao u sparini. Ja sam i sâm, vjerujte mi, malone na ražanj ponaticao sve svoje neprijatelje pišući onu dalje bilježku o „poštenju". No hvala Bogu, — smirio sam se malo. Ostao je možda koji trn, ali sam se ražnja kanio.

Ne, ne će biti zla. Za svadju su svagda potrebna barem dvojica, i to dvie lude. A ja se bome ne dam na taj posao. Istina je, g. Korenić i njeki

(tako čujem) g. Plevnjak (obadvojica su, dakako, popovi), a i njekoji drugi — silno se ljute. Ali ima i razboritijih popova, to je jedno; a drugo: ne smiju biti ludi ni oni, na koje gospoda popovi pucaju. Ove se stvari u drugom svietu već davno rešetaju, pa smo valjda nješto naučili — i jedni i drugi.

Mogao bi tko pomisliti, da ja ovim svojim pisanjem hoću da ljutitu gospodu svećenike umirim, i to onako mudro, kao da ništa nije ni bilo. Neka misli, tko što hoće. Ja vam samo kažem ovo: Od kako g. Korenić diže na „Dom" hajku, „Dom" je izgubio preko 400 predplatnika, i to samih popova i njihovih poslušnih seljaka, kojima su oni „Dom" nabavljali. I tako „Dom" prima danas kakih petdeset svećenika, možda ni toliko, ne znam pravo. Sad je stvar gotova: Popovi su proti „Domu" i ne će se više k njemu okrenuti. Pače i ovo njekoliko njih — i to će o novoj godini za onima drugima. Kakva hasna dakle miriti njekoga, tko se je sam uznemirio!? Ja pišem za vas, za svoje čitaoce, i to zato, da vas obaviestim, što se dogadja, te da vam kažem, što o tome mislim. I ništa više. „Dom" ima toliko predplatnika, da može izlaziti, a imat će ih svaki dan sve to više. To je za sada i za naše neprilike dosta.

Kad već o tom svem govorimo, dobro je spomenuti i ovo: Naše hrvatsko svećenstvo nije spremljeno na boj, jer u njem nema onoga, što je za svaki boj najpotrebnije, a to je sloga. Je li to dobro, ili nije, i za koga je dobro, a za koga nije, u to sad ne diram. Ali da sloge nema, to je očito. Prosudite samo ovo:

Cieli sviet znade, da je vodja čiste stranke prava (g. dr Frank) „liberalac", i to onakav liberalac, koji od popovstva (ili „klerikalizma") bježi kao njetko od tamjana. To zna svatko kod nas, tko se i malo stara za našu politiku. Znate, da se kaže, da je Frankovo „Hrv. Pravo" pače židovski list. Naravski, da „Hrv. Pravo" to od sebe odbija, a ima za to i razloga; ali da je „liberalno", t. j. da s popovstvom ne će da ima posla, toga ne odbija, pače to potvrdjuje. — A sad vi prosudite: U Dalmaciji vodi čistu stranku prava don (pop) Prodan, katolik i svećenik bez prigovora. Čovjek bi se prije gromu iz vedra neba nadao, nego tomu. — Dalje: „Hrv. Pravo" do nedavna nije imalo dosta pogrda proti „Kat. Listu" i njegovu uredniku, a danas isto „Hrv. Pravo" pretiskava sve ono, što „Kat. List" piše na obranu svećenstva proti „Domu", a i proti drugim listovima (n. pr. proti „Viencu"), tako da ti se čini, kao da su „čisti" liberalci i popovi — jedna stranka. A da ima i malo sloge, ne bi se to smjelo ni pričinjati. Dodajte tomu, da „Kat. List" poprieko gleda ne samo popovsku „Hrvatsku Stražu" (što izlazi na Krku u Istri), nego da se ne slaže ni sa „Vrhbosnom" u Sarajevu, onda ćete se lako uvjeriti, da su i naši popovi pravi — Hrvati, što se tiče sloge.

Onda još ovo: Ni čitavo svećenstvo nije proti „Domu", premda *sve* glavne svećeničke novine pišu proti „Domu". Ne dajem mnogo za to, što još do 50 svećenika drži „Dom" jer nije svatko za „Dom", tko ga drži, to je jedno; a drugo, kako rekoh, i vi bi mogli poći za drugima. Meni vriedi više to, što jedan svećenik *brani* „Dom", i to u našoj osječkoj „Narodnoj Obrani". Nije se doduše podpisao (i dobro je za sada učinio), ali ipak brani, i to pametno i pravedno, tako da sam u napasti, da vam i kažem, kako brani. Uza to mi dva, tri li svećenika pišu, neka se ništa ne bojim.

A znate li, što ja po svem tom sudim? — Sudim: 1) to, da Vjera kod nas nije baš u velikoj pogibli; jer bi se onda *svi* popovi složili; o tom nema sumnje; 2) da ima i poštenih i pravednih popova, kojima

nije žao, kad im se kaže „pop", jer i oni znadu, da je najbolje kazati popu — pop, a bobu — bob.

Je li to pošteno? Dva ili tri puta sam već zabilježio, da „Kat. List" piše proti „Domu". Mislio sam: To je dosta, samo da znate, da „Dom" nije baš svakomu tako po volji, kako je mnogomu od vas. Ali eto „Kat. List" i opet piše. No što rekoh: piše! Ne piše samo, nego puše, psuje, grdi, gotovo bi rekao, bjesni od jada, od čega li, — ne on, nego urednik mu, svećenik (pop) Stjepan Korenić. Gadno piše i puše, psuje i grdi, tako da bi pošten čovjek pljunuo, pa se okrenuo. Ali što ćeš! Ima naša jedna rieč: „Tko se učini ovca, izjest će ga vuci", pa sve čovjek misli: Bi li ga lupio, ili ne bi — toga popa?

Hajde — ne ću još. Ima doduše jedna latinsko-popovska rieč: „Lupi ludu po glavi, neka ne misli, da je pametna". Ali opet — ne ću još. Pokazat ću vam samo, što piše, pa sudite sami, je li to — pošteno. Za sad o drugom ne ću.

U 36. broju „Katol. Lista" piše taj g. Korenić, da urednik „Doma": „ruši u hrvatskoga seljaka ono, što mu (t. j. seljaku) ima biti najsvetije". A ruši to urednik „Doma" tim, što mu se nije dopalo i što mu je bilo malo neugodno, kad mu je jedan seljak kazao, da je postao bogat, jer se je, kaže, pričestio. To je bio isti onaj seljak, o kojem je spomena u 7. broju „Doma" ove godine, i to u onom malom razgovoru: „Je li muž lopov, dok je bor zelen?" — Pročitajte onaj razgovor, pa sudite sami, što je uredniku „Doma" bilo malo neugodno i što mu se nije dopalo. Jest, istina je, meni se nije dopalo i bilo mi je neugodno, što se je onaj seljak bez svake potrebe hvalio svojom pobožnošću; a sada, kad znam, kakav je čovjek onaj seljak, sad mi je to upravo odurno i ogavno. A. g. K. kaže svojim čitaocima, da je meni bilo neugodno i da mi se nije dopalo. „„Takve se stvari ne kazuju"" — mislio sam u sebi" stoji pisano na str. 107., u redku 9., 10. i 11. u 7. br. „Doma" o. g. I sad pop Korenić pristaje uz onoga seljaka: da sam se ja *rugao Bogu i božjim stvarima!* — Je li to pošteno?

Ali je vriedno zabilježiti ovo: Za onoga seljaka napisao sam ja i ovo: „Prije je govorio, da je zemlju kupio, a sad nema kud kamo, nego da nije kupio, „ali sam uživao toliko godina". Još je rekao: „Da su samo prošle one tri godine" — t. j. onda bi zemlja postala njegova. — Znate li vi, što je to? Nije kupio zemlje, nego ju samo uživao 27 godina, i hoće da zemlja bude njegova! I kad je to ovaj tužni seljak pročitao, nije se osjetio „povriedjenim u svojem ponosu"! I to je svjedok popu Koreniću! „Kat. List" je naime dobio u ruke prepisano pismo, koje je taj tužni seljak pisao uredniku „Doma" i u kojem se pismu isti taj zahvalio na „Domu", jer se, kaže, tako ne piše za Hrvata seljaka, za kršćanina katolika, već za fakine, kaže. On hoće, kaže dalje, da ostane čestitim Hrvatom katolikom, pa zato ne može više primati „Doma". „Tko se ruga Bogu i božjim stvarima, kao što Vi (piše taj čovjek za urednika „Doma"), taj se ne može zvati prijatelj hrvatskoga naroda." — Toliko rieči, — a ni rieči o tom, što je uživao tudju zemlju i htio da mu ostane, govoreći, da ju je kupio, a nije kupio! To ga ne vriedja! A što meni nije ugodno njegovo nepotrebno i nametljivo hvalisanje njegovom pobožnošću — i toga vriedja!

Ova stvar s tri puta tužnim ovim seljakom upravo je odurna. Odurno bi bilo svjedočanstvo ovakvoga čovjeka u svakoj stvari, a kamo li njegovo svjedočanstvo o pričesti! Ali popu je Koreniću to svejedno. Odurno je i to, kako je skovano ono pismo. Jest, pisao je meni taj poštenjak Ferdo Jakić, i dopuštam, da je pisao onako bez obraza, premda nemam

pri ruci toga pisma, da pogledam rieč po rieč, a nije ga vriedno po smeću tražiti, kamo je valjda dospjelo. Ali kako se je kasno sjetio, — dok su ga naputili! Pisao je on meni i prije, da ne treba „Doma“, ali s drugoga razloga, i to s toga, što „Dom“ previše hvali seljake! Onda još nije bio uvriedjen! — Dajte, pope Koreniću, služite se samo *ovako* i *ovakvim* ljudima, — bit će Vam na čast! Ja vam poklanjam sve Jakiće, jer ja im pokazujem vrata — ne zato, što su se pričestili, nego zato, što su pričest pogrdili, i što njom trguju, kao što vi trgujete ovim jadnim Jakićem. Valjda nemate toliko snage i uvjerenja, da se borite protiv pogibli od „Doma“ i bez pomoći ovakvih jadnika? Jaki li ste!

U br. 37. „Kat. Lista“ spominje isti pop Korenić onaj ‚Domov“ razgovor o „liberalcih“ i „socijalistih“ i kaže, kako svećenici nemaju stalne plaće, pa im narod pomaže tako zvanim luknom. To je istina. Ali dalje piše velečastni Korenić: „Pa ipak i ta pripomoć, što je narod svećeniku svomu daje, bode u oko zlobnu dušu Radićevu, te u svom „Domu“ *podstrekava seljaka, neka ni toga seljak ne daje „popu“*“. — Sad ja vas molim, pročitajte još jednom onaj razgovor i recite po duši, gdje i kako tamo urednik „Doma“ podstrekava (nagovara, buni, punta) seljake, neka popu ne dadu lukna. A radi toga, čega u onom razgovoru i nema, sasuo je pop Korenić najbezobzirnije psovke na urednika „Doma“. Je li to pošteno?

Ali to nije sve. U istom broju izpisuje g. Korenić svojim čitaocima, što urednik „Doma“ piše. Bože moj, kakav je to posao! Tu vam ne mogu dati, da sami sudite, jer ne mogu toliko izpisivati, nego ću vam reći, kako radi: Jednu rieč izpiše, a dvie, tri, ili deset rieči izostavi, i to takvih rieči, koje spadaju zajedno, ako hoćeš znati, što sam htio kazati; a izostavlja baš one rieči, koje bi pokazale, da ja nisam mislio ono, što mi g. K. podmeće. Uzima pače pet rieči s jedne strane, pet s druge strane i to veže zajedno! — Tu ne pitam: Je li to pošteno, nego kažem: Takav čovjek može te ni kriva ni dužna dovesti na vješala.

Na drugi rovaš spada ono, što g. Korenić piše u tom 37. broju, da je urednik „Doma“ u onom razgovoru o liberalcih i socijalistih „sve spleo i smleo“ (htio je reći „samlio“, ali ne zna književnoga jezika) — „smleo“, kaže, „da valjda ni sam dr. Radić ne razumije, što je napisao.“ — Pope, pope! — htio sam te, Bože prosti, opsovati. Ali ne ću, jer sam se sjetio, da si ti onaj bogac, koji si se dao po novinama hvaliti, što si „učeno“ branio na sudu Spasitelja, branio „učenim“ govorom . . . A znaš li, što se je zemlja zaklela? . . . I ti ćeš suditi, je li tko što „spleo i smleo“! Ponizi se!

Svaštice.

Što li jadni sviet ne vjeruje! Pred kojih 20 godina bio se u Zagrebu pronio glas, da u jednoj kući love i kolju ljude! Osobito je seljački sviet bio u strahu. Sad se opet čuje u Zagorju, da jedan ljekarnik lovi ljude, da ih vješa za pete, pa pobire pjenu, što im se u muci ciedi iz usta, i to je onda liek. I sviet to vjeruje, a naravski, da je to laž. — Naše se novine samo rugaju neukosti naroda, ili ga žale. Ali se pita: Kako je došlo do toga, da bi narod vjerovao, kad bi se sutra pronio glas, da će sve seljake na ražnju izpeći?!

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Radi nemirâ, što ih je bilo ovoga proljeća, bit će sila naroda za koji dan pozvana pred sud u Varaždin i Bjelovar. Obtuženo je do tisuću ljudi! A koliki su još sada u zatvoru! — Da se hoće Nj. Veličanstvo smilovati, pa odrediti, da se sve to pusti u miru!

Kako se tuži u banskoj Hrvatskoj, t. j. koga, zašto i kako tuži i daje zatvarati zagr. drž. odvjetnik, pa kako postupaju iztražni sudci, to na široko pripovieda i razlaže u „Obzoru“ g. dr. Hinković, i dobro razlaže, što su drugi osjetili i pretrpjeli. Osobito mu je stalo do g. dr. Franka Potočnjaka, što su s njim radili, pa onda za socijalistu Korača. — O tom pisanju g. Hinkovića moglo bi se nješto reći, što bi bilo vriedno razmisliti. Ali bit će možda zgode, — kad bude prekasno.

I u križevačkom je kotaru ukinut napokon prieki sud, pa sada odanle piše njetko „Hrv. Pravu“, kako je to tamo bilo. Strašne su to stvari. Tako piše, da je njeki pisar tamo dao zatvoriti 150 ljudi u jednu štalu, tako da nisu mogli ni sjesti, ni leći, a tri dana ih tako ostavio bez hrane u smradu! Kad je liečnik došao radi jednoga, koji je bio bolestan, malo da se nije srušio od smrada pred tom štalom. — Vriedno bi bilo, da vam izpišem i ono iz ovoga dopisa, što se tu kaže za židove, ali se bojim, da bi moglo biti zarobljeno. Ako ne bude „Hrv. Pr.“ zarobljeno izpisat ću vam. (Vriedno je zabilježiti, što je i „Hrv. Pr.“ tiskalo ono o židovima, jer ih inače štedi, a kad kad i brani. Ovdje se pokazalo pravedno, ili — nije bilo kud kamo.)

Narodna skupština držat će se 27. rujna u Vel. Gorici (kraj Zagreba), a sazvao ju je nar. zastupnik Bresztyenszky. — I u Vinkovcima su htjeli sazvati nar. skupštinu, ali je to oblast zabranila.

Dalmatinski sabor nije sazvan na viećanje, a svi su drugi (osim još onoga u Trstu i u Istri) sazvani. Zašto to, — bečka vlada znade. Možda se boji, da bi se štogod izleglo, kad bi se zastupnici sastali, jer je sad u Dalm. malo drugačije. Prvo je to, što se već nitko od Beča ničemu ne nada. To je osobito od onda, od kad ono nisu u Beču pustili dalmatinskih zastupnika pred kralja, kad su došli, da ga mole za braću banske Hrvate. Narod se je na to ozljovoljio proti Beču. Drugo je to, što se stranke ne svadjaju, nego se sprema nova složna stranka, koja ne će očekivati ni pomoći ni milosti ni od kuda, nego samo od našega složnoga rada s narodom. Ni Srblji (kojih u Dalm. ima malo, samo jedna sedmina) — ni oni ne vuku toliko na stranu, pa bi i s njima moglo doći do sloge. — Ali sve to, dragi moji, ide prepolako, prepolako — kao gladna godina, — baš kao i medju gospodom u banskoj Hrvatskoj.

Bosna je dobila novoga poglavicu, a zove se Burijan. Taj je odredio, da se jezik, što se govori u Bosni, nema više nazivati „bosanski“, nego „srpsko-hrvatski“. Svakako bolje.

Po slovjenskom svietu.

U Srbiji opet nema mira, pišu osobito njemačke novine, i to tako, kao da će kralj Petar (Karagjorgjević) već sutra morati pobjeći. Težko je reći, što se zapravo tamo dogadja i tko muti, ali glavno je ovo: Više častnika (oficirâ) pozvalo je svoje drugove častnike, da podpišu pismo na kralja, u kojem traže, neka kralj skine s časti sve one častnike, koji su sudjelovali kod umorstva pok. kralja Aleksandra; ne učini li toga kralj, onda će svi ovi častnici položiti čast. „Ili mi, ili oni!“

A sve to zato, što su oni urotnici okaljali častničku odoru (odielo), kad su u njoj i sabljom opasani digli ruku na svoga kralja, kojemu su prisegli vjernost. — A sad njekoji od njih sjede novomu kralju uz koljeno! — Na ovo bi se dalo mnogo reći, ali se o tom ne govori i ne piše. Sad je stvar gotova, a ciela je narodna skupština one častnike riešila odgovornosti. Tko se sada diže protiv onih urotnika, taj se diže i protiv narodne skupštine, taj hoće nemir i nered, taj muti, možda i po nagovoru neprijateljâ, bez kojih Srbija nije.

Medjutim se spremaju izbori za skupštinu, koja će se skoro sastati. Dao Bog, da se nova skupština lati koristna posla za narod, a ne da samo razvezuje tudje pletke! Tako njeke srbijanske novine i pišu, da se radi o slozi s Bugarskom osobito u trgovini.

Sprema se rat s Turskom! Svi kažu, da do rata mora doći. Sve je to radi Macedonije. Turka se vojska već dugo kupi u Macedoniji i kolje strašno Bugare te prieti i samoj Bugarskoj. Bugarska se vlada obratila na druge vlade i izjavila, da će se morati braniti, ako Turska ne prestane. Turska ne prestaje i rat je gotov. Da sve to nije samo prazan glas, vidi se i po tom, što se i talijansko i austro-ugarsko („naše“) brodovlje („naše“ iz Pule u Istri) sprema na put prema Turskoj. Kažu, da će i Srbija u rat te odmah osvojiti Staru (tursku) Srbiju.

Pod bečkim cesarom.

Madžarske vojske ne će biti! Drugi razgovor u ovom broju završio sam ovako: „No kako bilo, — (Madžari) svoje vojske dobiti ne će, to meni vjerujte, ako hoćete.“ — To je bilo u tiskari već složeno, kad eto dodjoše i donesoše viest, što je Nj. Veličanstvo poručilo svojoj vojsci poslie velikih ljetošnjih vojnih vježba (t. zv. manevara). Pošto je Nj. Veličanstvo pohvalilo vojsku, da je sve bilo dobro i u redu, pa zato, kaže, „moram i hoću da se držim onoga, kako je vojska i do sada bila zgodno uredjena. Neka znade osobito Moja vojska, da se Ja nikad ne ću odreći prava i vlasti, što mi je kao najvišemu gospodaru nad vojskom zajamčena. Zajednička i jedinstvena ima ostati Moja vojska, kao što i jest.“

To je odgovor madžarskoj opoziciji, a i mnogim drugim madžarskim političarima, koji su mislili i sve se nadali, da će madžarski kralj ipak popustiti Madžarima i dati im madžarsku vojsku. Sad se zna, da toga ne će biti, pa bi sada morao nastati mir i red, — a toga već davno u Ugarskoj nema sve radi „madžarske“ vojske. No Madžari se ne će primiriti, pišu novine. Čut ćemo već, što će sada. Stari je naš ban u petak (18. rujna) vrlo zlovoljan odputovao u Beč.

Bečki sabor (rajhsrat) sazvan je na 23. rujna i viećat će samo 4 dana, dok uredi zakon, da se obavi vojnička vizita, a onda da se puste kući oni vojnici, koje još drže, premda su odslužili dvie godine.

Pobunili se vojnici u Šoprunu (u Ug.), i to zato, što ih ne puste kući. Zatvoreno ih je do 140, a 40 ih je ostavilo vojsku (desertiralo). Njeke novine sve to taje.

Razne viesti.

Papa ima dvie sestre, sirote, pa su ovih dana odputovale u Rim. Stanovat će u posebnoj palači.

Kajzer Vilim prispio je 18. rujna u jutro u Beč u posjete cesaru. Za kratko će u Beč i ruski car, koji će za tim u Rim talijanskomu kralju u posjete.

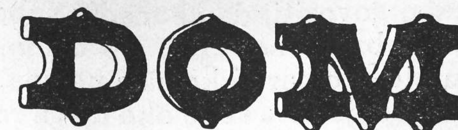
Poljaci u Americi mole papu, da im dade poljskoga biskupa; ne dade li, 80.000 Poljaka prieći će na lutoranstvo (protestantstvo).

☞ Ovaj je broj dogotovljen dne 18. rujna 1903.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredništvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Broj 18. | U Zagrebu, u četvrtak 24. rujna 1903. | God. 4.

Danas je drugačije.

Mnogo se puta čuje riеč, da je danas drugačije — sve drugačije. I zbilja je tako: danas već nije ono i onako, kako je bilo jučer; ni isti onaj kamen, onaj živac ili stanac — i on je danas koliko — toliko drugačiji, nego što je bio jučer. — Ali pustimo takve sitnice, za koje se stalno ne može reći ni jest, ni nije. Pogledajmo samo naš hrvatski narod, gdje se to očito vidi, pa ipak njekomu te njekomu to nikako ne ide u glavu, što je danas sve drugačije, nego „za njegove pameti“. A mnogi to i vidi, i priznaje, pa se ipak vlada, kao da je sve onako, kako je njegda bilo. Ovakvi su ljudi velika neprilika i sebi, i drugomu. A što je tek onda, kad cieli jedan narod nikako ne vidi, da se je sve oko njega promienilo, nego se vlada, kao da je sve onako, kako je njegda bilo! Takav je narod i sebi i svietu neprilika, velika neprilika; to su vam oni narodi, koji ne znaju, što da počnu sami sa sobom, a ni sviet ne zna, što bi s njima. Takav su vam narod na pr. današnji Turci-Osmanlije u Evropi, tako da sviet ne zna, što bi s njima. A tako, — kao da se u posljednjih 50 godina nije ništa promienilo, — tako vam živi i dosta našega naroda. I zato mi tako polako idemo napried, zato se već i više od petdeset godina pletemo i metemo, kao da ne znamo, kud ćemo i što ćemo. O tom ću vam kazati koju rieč.

Muka li je čovjeku, koji ne zna, gdje je! A još je veća muka s čovjekom, koji misli, da je njegdje drugdje, nego što je zbilja. Dajte to samo prosudite. Takvi su vam koji put pijani ljudi, koji misle, da su na svojoj postelji, — a evo leže na ulici. Takvi su su vam oni siromasi, koji nisu pri sebi, koji su bez svoje sviesti. Recite: može li se tu što drugo reći, nego za onoga prvoga: „Ah, da se već jednom otriezni“! — a za onoga drugoga: „Ah, da dodje k sviesti, ili da ga dragi Bog uzme!“ —

Ovakva vam je muka i s mnogim našim narodom: on ne zna, gdje je, ni što se oko njega dogadja. Osobito se to dobro vidi

koji put, kad naši učeniji ljudi govore neukomu seljačkomu narodu, jer mu znadu tako govoriti, da se medju sobom smiju tomu, što narodu govore! A brane se: „Eh, što ćemo, kad narod ne zna!“ — A nije samo to, što narod koješta ne zna, nego je glavno to, što narod ne zna, gdje je i što se to oko njega radi. Jednima ne ide u glavu, da je sve to zbilja drugačije, premda vide, da je drugačije, a drugi ništa i ne vide. Evo vam naših „turaka“ u Bosni: „Švabo“ je već 25 godina u Bosni, a oni još govore: „Ne mere to, kaže, biti, da bi švabo ostao u Bosni! Ne mere, biti! Sve će to opet doći pod našega cara!“ — A lijep vam je i ovaj primjer: Kad je narod vidio, kolika je nevolja nastala poslie diobe, kad su se velike kuće razteple, — mnogi su naši ljudi godine i godine sanjali (danas već ne sanjaju): kako će to biti, kada dodje zakon, da će se sve ove male kuće spraviti opet „na hrpu“, — opet će biti velika družina! — I tako vam ovi i jedni i drugi misle samo na ono staro vrieme i čekaju, ili su čekali, dok se vrati, — a vrieme ide i ostavlja ih straga! Sve ide napried, a oni se zagledali jedan u svoj „turski vakat“, kako je to bilo „za naše vlade“, a drugi za volovima i konjima, hambarima i slaninama, kojih je negda bilo, a danas ih nema! —

Proti svemu tomu nema drugoga lieka ni spasa, nego evo — nauk. Istina je, mnogomu se i samomu otvore oči, pa vidi da nema druge, nego pljuni — da prostite — u šake, pa se vrti ovako, kako se možeš po današnju. I da nema toga, da nema svieta bistre glave i pameti, još bi i gore bilo. Ali u ovoj tami, u kojoj živimo, i u ovoj nagloj brzini, kako ostali sviet ide napried, dobro, je da narodu dodje u ruke i kakva knjiga i novina, pa da mu kaže: „Čovječe, kuda si se zagledao?! Pamti dobro: Što je bilo, bilo je, — i nikad se više vratiti ne će! To je takav zakon od postanka svieta! Zato se ne ogledavaj, nego idi ravno napried! I ne stoj, nego idi, jer će te drugi bez milosrdja pogaziti, kao što su već stotinu drugih pogazili, koji su se tako ogledavali! A ne boj se ići napried! Ništa zato, što još ne znaš, kako je to, i što će biti, i što se sprema i snuje oko tebe. Prigledaj samo, — pa ćeš znati! Nije ni to novo takva mudrost nikomu, tko samo nije lien, da pogleda. Pogledaj i ti, pa ćeš vidjeti: sve, što ti je danas još novo, bit će ti već sutra staro. Ne boj se, pristupi, umiešaj se u tu vrevu i stisku, — ta to su sve ljudi, kao i ti! Nisu ni oni žlicom pameti kusali, nego ju očima i ušima sve po malo pobirali. Nemoj misliti, da je u tom novom svietu i redu Bog zna kakva mudrost, kako ti već rekoh: za čas ćeš vidjeti, kako malo treba mudrosti, da se u svietu pošteno proturaš. No, jesi li se okrenuo? Hajde sad — napried! Gle eno njekakva tudjinca, kako već hvata za tvojim komadom! Ne daj! Poteci!“

Eto, to znači ići napried: ne bojeći se svieta i ne bojeći ljudi, ne bojeći života ni muke njegove. Davno je prošlo vrieme, kad su ljudi živjeli — i srećno živjeli — u miru u svom selu samo sa svojima. Ali onda je i tudjinac trebao do nas i mjesec dana, a danas ih u 24 sata izbaci željeznica na stotine. Danas je drugačije.

Hoće li Hrvatska politika biti – uviek jednaka?

Dugo vam nisam ništa pisao o tome, što se radi u Zagrebu, t. j. što snuju naši političari. Za to vrieme se je nješto kuhalo, pa će skoro, mislim, biti i gotova ta čorba, što li će biti, a morat će ju kusati — tko drugi, nego vi, hrvatski narod! Dobro bi zato bilo pogledati, što se je to snovalo i osnovalo.

Ali bit će kada, da se i na to vratimo. A danas ću vam kazati samo toliko, da sve to lakše prosudite.

Učena gospoda — to su vodje narodu. Ako narod nema vodje, to je naopako, jer narod bez vodje može lako u zlo, kako se je to već više puta, pa i kod nas dogodilo. A na to se ne može ni misliti, da bi se narodu našao vodja iz naroda, t. j. neuk čovjek iz naroda. Nema dakle druge, nego da ostanemo pri tom, da nas učena gospoda vode; nema druge, nego pristati uz ovakvu politiku, kakva je svuda po svietu, t. j. gledati i paziti, što rade „domoljubi“, „patriote“, kako slažu i razbijaju „stranke“ — i tako dalje; gledati, rekoh i paziti, da nas ne uvedu u zlo. A mogu nas uvesti u zlo, a i u dobro. Vi znate, što je sabor i što se ondje kroji narodu. A tamo su naši političari, zastupnici, koje izabire narod. Kakve si izabere, onakvi i jesu. —

Za „madžarone“, „obzoraše“ i „pravaše“ valjda sam vam kazao štogod barem sto puta, a čuli ste i drugdje i čitali, pa ne treba da vam to na dugo razlažem. Čitali ste i čuli stalno i to, kako su se „pravaši“ i „obzoraši“ borili jedni proti drugima, pa kako je ta borba mnogima dodijala, te su se obadvie stranke počele već pred deset godina pogadjati i slagati. Znate i to, kako su se „pravaši“ pred smrt svoga vodje Ante Starčevića razdvojili na „čiste“ i „nečiste“ pravaše, zavadili se, te po novinah grdili, pače se i po sudovih povlačili, dok se „nečisti“ („domovinaši“) nisu u siečnju ove godine složili s „obzorašima“ u jednu stranku, koja se zove „hrvatska stranka prava“. Napokon ste možda dočuli i za to, da i „čisti“ pravaši govore i pišu za slogu, pa bi se za koji dan i oni imali pridružiti onoj novoj „hrvatskoj stranci prava“.

To je u nekoliko rieči kazano ono, što se je toliko godina vuklo, i ništa se drugo nije radilo, nego je ova borba i slaganje, pa opet borba — to je bila ciela naša politika. To su one stvari,

koje su mnogomu dodijale, mnogoga ozlovoljile i otierale od politike. Ne znam, biste li što više znali, da vam stanem pripoviedati, kako je ta svadja tekla, kako su jedni druge grdili i nadmudrivali. Tko bi svemu tomu našao uzrok i početak, tko bi svemu došao na kraj: tko koga ne trpi, tko je komu jalan, tko je tako glup, da s njim ne možeš na kraj itd. itd! Tu ima toliko različnih ljudi i raznih uzroka — kao i svagdje i u svakoj stvari, a osobito svagdje i u svakoj politici.

Ali vi znate, da u množtvu različnih ljudi ipak ih ima više, ili manje, koji su jedni drugima slični. A osobito, ako mnogo ljudî upitate za jednu stvar: „Hoćemo li ovako, ili onako?“ — mnogo puta možete prilično stalno unapried reći za toga i toga: „A, toga ja poznam, — taj ne će na ovu stranu!“ A to je i naravski. Ako vi stotinu ljudi pozovete na kakav posao, a poznate medju njima 10 ili 15 lienčina, vi ćete stalno unapried znati, da će ovih 10 ili 15 lienčina biti proti tomu.

Tako vam je i u našoj politici: Ovakvi i ovakvi ljudi — ti su na jednoj strani i u jednoj stranci, a onakvi i onakvi — ti su u drugoj. A znate, da ljudî ima svakakvih: ima ih pametnih i bedastih, umnih i ludih; imade ih mirne i nagle ćudi; imade ih, koji za hvalu ili za gospodstvo ne dadu ništa, a drugi bi za to dali sve, što imaju, — i tako dalje. Koliko se ljudi mogu ne slagati već radi ovoga, što sam spomenuo, a kamo li, da vam spomenem još dvie razlike, na koje treba osobito dobro paziti u politici. A to su ove dvie razlike: Jedni ljudi rade, a ne viču, ne hvale se i ne kuraže se, — a drugi su najveći junaci samo na jeziku. Vi i sami poznate takvih ljudi na stotine. To je jedna razlika. Druga je ovo: Jedni su ljudi pošteni, a drugi nisu, — to je stara stvar.

Sad se vi u sve ovo malo zamislite, pa ćete lako razumjeti, da nikako ne mogu biti u jednoj stranci i pri jednom poslu ljudi, koji se ovako razlikuju, nego će se ovakvi i ovakvi kupiti u ovu, a onakvi i onakvi u onu stranku.

A dodajte sad k tomu još prave političke razlike, t. j. na pr. ovo: Jedan naš čovjek misli, recimo, da mi Hrvati ne možemo bez Madžarâ nikud nikamo, a drugi misli, da možemo; jedan kaže, da su Srblji naši i da nije dobro, što se svadjamo, a drugi kaže, da su Srblji ovakvi i onakvi i da s njima nikad mira ni sloge, dok se s njima ne učini ne znam što; jedan misli, da bi nama mogli pomoći u našoj politici i Česi, a možda kakvimgod zagovorom i Rusi, a drugi kažu: čemu bi se od Pemca nadao, a Rus je, kaže, mudri medo, koji će nas sve povlašiti i korbačem (kandžijom) naganjati. A ovakvih bi se razlikâ moglo nabrojiti i do sto-

tinu, gdje zbilja nije ni učenu čovjeku u jedan čas lako kazati, koje je pravo i kako bi za nas bolje bilo. A kako ne bi lako bilo zavesti neuke govoreći im: „Što ćemo mi s vlasima i pemcima i s drugim Slavjanima! Bog njima dao svako dobro, a mi se uzdajmo u se i u svoje kljuse i radimo za samostalnu i veliku Hrvatsku!“ — „Bome je tako!“ — reći će mnogi. — „Ja se još nisam namjerio na poštena vlaha, a za pemce i ne pitaj“. — „Tako je“, — reći će drugi, koji zna malo više. — „O njekakvoj slavjanskoj slogi sanjaju samo ušljivi Slovaci, — kako sam to već i čitao za njekakvoga njihova Kolara. A to je glupost! Kakva sloga i u čem?! Niti mogu oni nama pomoći, niti mi njima, „nego se tim narod samo muti, da se ne stara sam za sebe“.

A ima i još jedna razlika, koja razdvaja ljude, osobito gospodu. Jedni misle, kao što je i istina, da smo svi stvoreni za prosviećenje, za slobodu i napredak, t. j. da živimo ljudski; a drugi misle, da narodu ne treba Bog zna kakvoga prosviećenja, a slobode još manje. „Što će to seljaku?“ — govore ovi. — „Njetko mora i slušati i pokoravati se, — tako je to i Bog odredio, kad je postavio jedne za to, da zapoviedaju, a druge da slušaju. Tko ruši ugled i poslušnost, taj ruši i vjeru u Boga, to je neprijatelj narodu“. —

Tko sve ovo promisli, lako će se uvjeriti, da nije lako složiti ovako različne ljude, pače da je to nemoguće, pa je zato u prvi mah čudno, što se kod nas sa svih strana vikalo: „Sloga, sloga!“ — No to je čudno samo na prvi pogled, a kad se bolje pogleda, to je posve naravski. O tom ću vam kazati još dvie tri rieči.

Kolikogod se ljudi i razlikuju, opet se u nječem i slažu, i to svi bez izuzetka. Ima stvarî, za koje svi kažemo: Tako je i nije drugačije. Tako se svi slažemo u tom: Ili jesmo Hrvati, ili nismo! Treće ne može biti. Dalje: Ili mi je tko prijatelj, ili neprijatelj, pa onda prijatelji na jednu, a neprijatelji na drugu stranu! To je jasno, — i to je narod htio, kad je vikao: „Sloga! sloga!“ Narod je čuo i vidio, da se Hrvati sami medju sobom kolju; narod nije znao i danas ne zna za sve one razlike, radi kojih se naši političari kolju, pa je posve naravski mislio, da se proti neprijatelju možemo i moramo svi složiti.

Ali ovako misli samo narod, i to prvo zato, što on ne zna i ne mari za one kojekakve razlike medju gospodom, a drugo i poglavito zato, što samo narod i na tielu i na duši osjeća, koliko mu zla čini neprijatelj. A gospoda toga zla ne osjećaju barem na tielu, — jer je njima dobro. Samo u času, kad neprijateljska sila pritisne cieli narod, ne pazeći ni na gospodina, — onda i gospoda za čas misle kao i narod i onda su složni svi — osim izdajice. Ali čim samo malo nestane pogibli, opet je sve, kako je i bilo.

Sve su ovo velike neprilike, — ali je najveća ono, kad se medju složne ili nesložne, ali poštene političare umiješaju nepošteni političari, koji narod upravo varaju: jedno mu govore a drugo misle i — koliko mogu, da se ne opazi — rade. Ovakvi tobože „političari“ znadu često učiniti u narodu takvih strašnih smutnja, da prevareni narod upravo pobjesni te je spreman kamenovati najbolje svoje prijatelje, a slaviti i hvaliti one, koji mu grob kopaju. To nije čudo, jer prevara je staro djavolsko oružje.

I tako vidite, da se u politici nije lako složiti: gospoda se težko slože, jer svatko ima svoju glavu; ali dok su to poštena gospoda, ne govore jedni drugima, da su izdajice, pa ih narod sve jednako poštuje i sluša u poslu za narod, jer za njihove kojekakve razlike i ne zna. Ali kad se jave nepošteni političari, onda nesloga dolazi i u narod, jer se narodu govori: ovo su izdajice, ili: ovo su lopovi i nepoštenjaci. Jedni to vjeruju, drugi ne vjeruju — i eto u narodu nesloge. —

To su eto političke bolesti, koje se vide i drugdje u životu, a ne samo u politici. Te su bolesti strašno mučile i još danas muče i hrvatski narod. A pitate li me, hoće li uviek tako biti, i mogu li se te bolesti izliečiti, reći ću vam ovo:

Ove se bolesti mogu liečiti, ali se ne mogu izliečiti. Kao što nijedan čovjek nije podpuno zdrav, tako nema nigdje posve zdrave politike. Ali je ipak razlika, kad je čovjek tako bolestan, da može hodati i raditi, pače i veseliti se, i ono, kad se ne može ni maknuti, nego leži kao mrtvac.

Da se ove bolesti, t. j. političke neprilike izlieče, za to nije dosta ono, što se kod nas obično traži, t. j. nije dosta moliti, zaklinjati, jadikovati, tražiti, zapoviedati i groziti se: „Složite se!“ i „Gledajte mukotrpni narod!“ itd. To ne pomaže, nego tu treba učiti i onda pošteno razmišljati, što može, a što ne može biti. Dosta ima ljudî u nas, koji mnogo toga govore na pamet o svačem, što su od drugih čuli, — a sami niti što znadu, niti razumiju. S takvim se je težko složiti, kao što i sa svakim bedakom. Dakle nema druge, nego neka se naši političari uče i triezno razmišljaju, — pa će se već složiti u mnogo stvari.

A da se u politici ne jave varalice, — to se ne može zapriečiti, to je istina. Sutra može doći kakavgod tkogod, pa i tudjinac, koji ne zna dobro ni hrvatski, — i taj će u sav glas trubiti i pisati, da je on pravi Hrvat itd., i to samo on i nitko drugi, a svi su ostali izdajice itd. To se, kako rekoh, ne može zapriečiti. Ali je sad pitanje, hoće li mu narod vjerovati. Gospoda ga lakše prepoznadu, — ali je težko s narodom. — Tu nema drugoga lieka, nego neka i narod pazi i sudi: neka čita, neka razmišlja,

— neka se uči. Naravski, dok je ovako, kako je većinom danas kod nas, t. j. dok se narodu govore samo liepe i kuražne rieči, na koje mora vikati „Živio!“, dotle je varalicama lako; tko jače i kuražnije viče i još k tomu gadnije psuje „izdajice“ i „prodane mješine“, — tomu se više vjeruje.

Sve smo mi ovo doživjeli, pa nas je samo strah, hoće li i dalje biti tako. A ja vam na to kažem: Malo i hoće, ali malo će biti i bolje. Ipak idemo i mi napried, jer se i gospoda uče, a i narod se uči i prosviećuje. Ima kod nas sve to više političarâ, kojima nije dosta vikati pred narodom, jer su više učili, pa se bolje i slažu. A glavno je to, što idu i pred narod, pa ne čekaju samo, dok narod stane kojemu vikati: „Živio!“, nego mu liepo razlažu, uče ga, — a za „živio!“ i ne pitaju. A i narod sam sve to više čita, dolazi u skupštine, — sve se više uči, pa se ne će tako lako dati prevariti.

I tako ima jamstva, da će hrvatska politika biti u buduće ipak nješto bolja.

Kako vam je na obćini?

Pred koju godinu bilo je dosta pisanja po novinama radi toga, što su u Vrhgorcu (u Dalm.) pokradeni silni obćinski novci, mislim, kojih 50 tisuća for., ako se ne varam. Krivci dodjoše pred sud i dobiše svaki po koju godinu „Istrije“, — t. j. tamnice, koja je za primorske naše zemlje u Kopru u Istriji(kako je za bansku Hrvatsku u Lepoglavi i Mitrovici). Kad se je to dogodilo, stalo se vikati: da obćine u Dalmaciji imadu preveliku slobodu, a u banskoj se Hrvatskoj viče na obćine zato, što nemaju nikakve slobode, — pa hajde, prije nego što mi odgovorite, kako vam je na obćini, da vam kažem tri rieči o toj obćinskoj slobodi.

Odavna već dobrovoljni i plaćeni učenjaci razpravljaju pitanje, kako se najlakše narod drži u redu ili za vrat, t. j. kakva je uprava bolja: Je li bolje, da sve uzde drži jedna ruka, ili je bolje, da se na koji korak dade uzda i još komu, neka malo potjera, gdje baš nema pogibli? Drugim riečima kaže se to i ovako: Je li bolje, da vlada daje zapovjedi i u zadnje selo, ili je bolje postaviti u selu starješinu, pa neka on sam zapovieda po svojoj glavi, ili po dogovoru sa selom, ali ipak ne pitajući vlade? — Ono se prvo učeno zove centralizacija, a ono drugo decentralizacija. („Central“ znači ono, što je u sredini, a „centralizacija“ po tom ono, kad se što privlači u sredinu, ili na jedno mjesto).

To je sad veliko pitanje, koje je bolje. Ljudi, koji su za slobodu, oni su za decentralizaciju, t. j. za to, da se uzde popuste, pa da se dade narodu na volju, neka se što više sam vlada i

upravlja. Nema rieči, kojima se nije pohvalio, kako je to liepo i krasno, kad se narod sam vlada i upravlja, jer on najbolje pozna svoje potrebe itd. To je ono, što se toliko govori i piše za obćinsku „samoupravu" (ili „autonomiju"), a proti težkoj, krutoj i nesmiljenoj centralizaciji, pod kojom se ne možež ni maknuti, jer za sve treba moliti dozvolu „odozgora", od više oblasti. Viša oblast često ne zna ni za potrebe, a još manje pozna ljude u svakom kraju ili mjestu, pa ne može dobro ni prosuditi, nego sve nateže na jedan kalup, ili radi onako, kako slučajno čuje, ili kako joj tko prišaptne. Osim toga ovakva središnja uprava ide polako, mora se dugo čekati, dok dodje „riešenje". — Sve je to dovelo do toga, da su gdje i gdje počeli uzde popuštati, pa su tako i obćine dobile „samoupravu".

Ali tu nastaje jedna velika nevolja. Ako općinski upravitelji (načelnici) nemaju nad sobom nikakve ili gotovo nikakve oblasti, dogadja se obično, da rade, što hoće. A pita se: Je li dobro sve ono, što oni rade? Ljudî ima svakakvih, a mnogi, kada dobije u ruke vlast, ne misli ni na Boga, ni na dušu, ni na poštenje. Što ćeš sada, ako taj nema nad sobom gospodara, koji bi njemu uzde pritegnuo i na prste prigledao?

Odgovorit ćete mi: „Tu je narod, pa ako je narodu dana sloboda, da se sâm upravlja, neka u vieću skine nasilnika i nepoštenjaka."

Ali vi i sami vidite, da to nije tako lako, premda znate i čujete, da obćinsko vieće (odbor) bira svoje načelnike. Ima njegdje jedna kvaka, gdje se sve zakvači, tako da ne može dalje. To je ono isto, što se i u drugim stvarima narodu prigovara, a to je ovo: Narod je neuk, narod se ne zna služiti svojim pravom.

Ali to nije baš tako. Istina je, da je narod neuk, ali nije posve istina, da se „ne zna služiti svojim pravom". Ta gledajte samo, kako se neškolani seljak bori za najmanji komadić svoje zemlje, ili za kakvo drugo svoje pravo. — „Pa da, to je baš ono, na što se tužimo, da se seljak bori za komadić zemlje, a ne mari za obćinu, gdje mu koji put propane mnogo veći imetak. A to je zato, što narod ne zna za svoje pravo."

Ovako govore mnogi, a ne znadu pravo, što govore. Već sam vam njegdje napisao, da nema toga prava, za koje čovjek ne bi znao. Nema. Za što, ne znaš, za to i ne pitaš, — to ne može biti pravo. Kako bi to moglo biti pravo, ili krivo, za što čovjek i ne zna?!

„Ali čovječe, nije li istina, da zakon daje narodu mnogo prava, a narod za to i ne zna? Ta to je barem poznato!"

Jest, to je poznato, i to je istina, — ali to je baš ono, što

to zakon daje, a narod za to i ne zna. Recite vi meni, kakvo je to pravo, što meni njetko sâm daje, a ja za to i ne znam?

Ali da se dugo ne natežemo, reći ću vam ovo: Pred 500 godina nije naš narod bio ni toliko učen i školan, koliko je danas, pa čujte, što je onda bilo: Da drugoga ne spominjem, spomenut ću vam jednu narodnu hrvatsku kneževinu, poljičku u dalm. primorju, u kojoj se je narod sam vladao: sam se upravljao, sam medju sobom sud držao. Na glasu su stoga i danas naša Poljica i Poljičani. Pa kako to, da su onda neškolani naši ljudi sami mogli držati vladu i upravu ne pitajući i ne bojeći se nikoga, — a danas se naš čovjek ne usudi pravo ni nagledati u svoj općinski ured? Kako je to? — Tako, što su Poljičani sami sebi dali zakone, po kojima su se vladali; oni su se medju sobom pogodili i uredili. Razumije se, da su onda i znali za svoje pravo, kad su ga sami po dogovoru stvorili.

A vi znate, da današnji zakoni nastaju ponajvećma i svuda po svietu tako, da za to velika većina naroda i ne zna. Pa kako bi narod tražio pravo, za koje ne zna?!

„Što dakle, zar ono pravo u zakonu zbilja nije nikakvo pravo? Hoćemo li čekati, dok narod sam postavi u zakon svoje pravo, — koje je već u zakonu?!"

Njegdje sam vam jednom rekao, da nema govora o pravu, dok se dvie stranke ne pogode. U zakonu je pravo, i zato zakon nije drugo, nego pogodba. Tko se je pogodio? — Pogodili su se jači sa slabijima.

„Pa kako to, da narod za to ne zna?" — Tako, što čitavoga naroda kod tê pogodbe nije ni bilo, jer to nije ni moguće; bili su kod toga samo zastupnici naroda, a narod pravo i ne zna, kako su se pogodili. Ne ćemo sada o tom razpravljati, vriedi li ovakva pogodba, t. j. vriede li ovi zakoni po pravici (jer u istinu vriede), — nego vam kažem samo ovo: Narod treba da saznade za ove pogodbe, t. j. za zakone, a prije svega treba da sazna potanko za obćinski zakon. Dok toga ne bude, nema ni govora o tom, da bi mario za obćinu. Istom onda, kad se o tom porazgovorimo, moći ćete mi odgovoriti, kako vam je na obćini i kako bi — moralo biti.

Mali razgovori.

Život.

Težko danas slabijemu — pa i ženi! Današnji svijet ide, Bože prosti, u svem k vragu. Nije to samo onako rečeno, nije to njekakva jadikovka, nego se to doista vidi na sve strane, a osobito u tom, što se dan današnji mora upravo boriti za život sve, što je ikoliko slabije. Kaže se, da je njekad vriedio zakon: Tko jači, taj kvači, — a zapravo vlada taj zakon danas jače, nego ikada. Danas se moraju

boriti za život mali i slabi narodi; danas ne mogu živjeti siromasi, nego stradaju sve to više; danas se i ciela polovica svieta, cieli ženski sviet — mora se boriti za život, i to samo zato, što su i žene na slabijoj strani.

Ja, da vam po duši kažem, ja sam proti tomu, što njekoje žene po svietu hoće, da se izškolaju za sve mužke poslove; ja sam se tomu jednom u „Domu", mislim, i narugao, pa kod toga i ostajem. Povrh toga meni su vrlo mrzke bezposlene gradske žene, koje i same za sebe trebaju po jednu ili po dvie služkinje, a ako rodi diete, onda treba pol tuceta družine; jadan joj čovjek troši na nju samu u godini više, nego što bi ona privriedila, da živi sto godina. Mrzke su mi dosta i naše seljanke po dolnjoj Hrvatskoj, koje su u naše dane k vragu okrenule: i one rasiplju kuće, a voljela bi se zadaviti, nego da rodi jedno diete.

Sve je to istina, — ali ja ipak kažem: Žena je u svietu velika sirota. U obće govoreći: težko joj s mužem, a još teže bez muža. Ne ću vam toga dana potanko razlagati, nego ću vam reći dvie tri o našim hrvatskim učiteljicama.

Znate, da u nas već podavno uče djecu u školama i ženske. Čitali ste nedavno u „Domu" i to, kako ih ima preko 500, koje su izučile učiteljske škole, a nemaju mjesta. Bilo bi dakako najbolje, da se udadu. Ali to je baš ono: Kad bi se danas djevojke tako lako udavale, ne bi im otci bili tako ludi, da ih školaju — za udaju. Ali kako ćeš se udati, kad ni bies ne će da se ženi!

Ali ni onim učiteljicama, koje imadu mjesto, — ni njima ne cvatu ruže: i to su vam one sirote, na koje baš sad mislim. Jauču sirotice na svojim skupštinama (i one drže svoje skupštine!), — a to je i naravski. Nije to zgodno uredjeno: slati djevojku od kuće, pa neka se tuče po svietu i po tudjim pragovima — sama! Neka reče, tko što hoće, — to ne ide, i to riedko prodje u redu i bez kvara. A tko je tomu kriv, nego ljudi, mužkarci? Rodjene svoje kćeri tjeraju od kuće u sviet, jer ih ne mogu — hraniti!

Ne će mi se, da dalje o tom razpredam, samo vam kažem, da ne znam, što će od toga nastati kod nas i po svietu. Od onoga, kako to njekoje žene hoće, t. j. da se žene puste u sve službe i k svakomu poslu, kao i mužkarci, — od toga ne će biti ništa; jer ako i jest koješta moguće, od žene načiniti mužkarca — to ipak ne će biti moguće. Tko to na silu hoće, taj i nehotice pravi oda zla i gore. Žene u toj stvari ne će same ništa opraviti, nego treba da mužkarci postanu — ljudi, a onda će i žene opet poželjeti, da budu i ostanu samo žene i ništa drugo.

Dom i rod.

Ne možemo jedni k drugima. Više sam već puta spomenuo, kako se je sviet ponajviše zato promienio, što se ljudi dan danas lako miču i sele i jedni za druge lako doznavaju. Sve se to može, od kada su posagradjene željeznice i parobrodi, pa brzojavi i pošte, ili jednom riečju općila ili „komunikacije". Za koješta se može sumnjati, je li to zbilja napredak, ili nije, ali ova općila medju ljudima — to je bez svake sumnje napredak. Čovjek sâm za sebe ostao bi valjda za uviek kao živina; tek medju ljudima probudjuje se u čovjeku dobro i zlo. Zato se i bore gradovi i krajevi, da dobiju željeznicu, luku, ili poštu, zato se i troše toliki milijuni na sve to, — ali zato mi Hrvati toga i nemamo. Sve zajedno hrvatske pokrajine imadu zajedno nješto preko tri tisuće (3.120) kilometara željeznice, a sama Ugarska je ima preko 17 tisuća kilometara (17.683 km)! Banska Hrvatska ima željeznice 1.750 kilom. (mjesto 3.000—4.000), Bosna-Herc. 980 (mjesto 4—5.000), Istra 220 (mjesto 500), a Dalmacija samo 170 km mjesto tisuće! Zato i možete iz Zagreba u Peštu za dobrih 12 sati, a do Spljeta,

koji nam je bliži, treba vam najmanje 20 sati (najprije željeznicom do Rieke, onda parobrodom). I to je još blaženo. A gdje su tolika druga mjesta, u koja ne možete nikako, ako ne ćete na muli, ili na magaretu!

Ovo su za nas velike neprilike. Tudjinci lakše dolaze k nama i mi k njima, a svoji k svojima ne mogu. Zato mi je pravo rekao jedan naš seljak iz Dalmacije: Ja bih lako mogao našega Bošnjaka dozvati preko gore, pa ipak njegove suhe šljive putuju najprije u Trst, a onda dolaze k nama!

A kako je tek s poštom! U Dalmaciji bi bile potrebne svakako jedne velike dnevne novine. Ali su se naši ljudi okanili te misli, jer pošta tako riedko ide, da bi mnogi dobivali po tri i po četiri broja na dan, a onda opet tri četiri dana ništa. Pa čemu onda dnevne novine?!

Ali što ćemo jaukati! I tu ne će biti druge, nego — u skupštine, pa tražimo, što nam treba!

Slovjenski sviet.

Ruski car Nikolaj II. bio je ovih dana u Beču, da pohodi cesara, a poslie pozdrava u Beču pošao je s cesarom u Štajersku, da love lov. Tom prilikom pisalo se dosta o caru, pa evo da vidite, kako o njem i njegovu carstvu pišu jedne njemačke novine („Die Zeit", 4. listop. 1903.):

„Vitak je to mlad čovjek i tako zgodan, da bi ga držao za kakvoga činovničića. Lice mu je fino, uzko i bliedo, možda od toga, što je vazda u sobi. Nješto malo muževnosti podaje tomu mekanomu licu liepa smedja i puna brada. Mile mu oči neprestance žmirkaju, kao da mu je što u lice uletjelo. Drži se ravno, kreće se polako, ne odsječeno, a sav cieli ti se čini više, kao da moli, nego da zapovieda. Glavu drži malo pognuto. Smieši se bojažljivo, kao činovnik ili drugi kakav čovjek, kojega su naučili na red i poslušnost, pa se muči, da udje u volju gospodaru. Nitko mu ne bi rekao, da je velik gospodin. Da, velik gospodin, ali vazda u strahu pred još većim".

„Neizmjerna je država, kojom ovaj zgodni mladi čovjek vlada, — puna čudesa i blaga i najveće nevolje. Za nas slobodne Evropljane — ta je zemlja kao zagonetka, to je carstvo puno tajne. Mi znamo samo to, da je puna sjajnih dvorova i najgroznijih tamnica na svietu; znamo, da je sa svih strana zatvorena, samo da tračak duhovnoga svjetla ne prodre do toga utamničenoga naroda. Mi znamo samo to, da tamo biesni divljačko praznovjerje i živinska surovost, a znamo i za njihova Dostojevskoga, pa grofa Tolstoga, koji u seljačkom odielu ore, i finu kulturnu modernu dušu Turgenevljevu. Znamo za neizrecivo okrutne krvnike i bezkrajnu čovječju uztrpljivost. Znamo, da u cieloj Evropi ne tuku ni razbojnika, ni tata, ni ubojice, a u Ruskoj trpe pod krvavim bičem obrazovani i plemeniti ljudi i žene, mladići i djevojke. Mi ne znamo ništa o toj zemlji, osim sredovječnih strahota i čudnovatih junačtva; jedni su ljudi tamo svetci, drugi zvieri. Vidimo samo, kako bičevani sužnji u potaji dižu ruke, da skinu sa sebe jaram".

„I nad svim tim vlada jedan car. Ne smiješ k njemu ni pristupiti, ne znaš, tko je i što je, a svemoćan gotovo kao Bog: zapovieda princevima i barunima, kako nijedan car na svietu ne zapovieda ni svojim seljacima. Gospodar je imetku, slobodi, životu i smrti. I nitko, komu je milo sunčano svjetlo, ne smije upitati: Zašto? Zašto si, care, ovoga ubio, onoga uzvisio? Zašto se tvoji krvnici kupaju u našoj krvi? Do na kraj svieta seže volja ovoga jednoga čovjeka: Tu rieč prisluškuju u Kitaju, u Beču, u Parizu i u Berlinu, a priestolja čitavoga tuceta vladarâ, medju njima i priestolje turskoga sultana, drži u svojoj ruci... Neka ga pogledaju evropski kralji, pa neka vide što su izgubili. Prošlo je vrieme, kad su i oni tako carovali"...

Ne će mi se dalje, jer dalje opi-

suje, kako je car neprestano u strahu, da ga tko ne ubije, kako su mu ubili i djela, cara Aleksandra II. (godine 1881.). Gotovo mi je žao, što sam vam i ovo hrvatski raztumačio. Sve ovo nije drugo, nego neizkazani njemački jal, kleveta i licemjerstvo. Žali Niemac, što u Ruskoj nema slobode! O, ti licemjere jedan, koji bi podavio još pol svieta, da možeš!

Ja ne ću reći, da je u Ruskoj raj, pače ni to, da je tamo dobro. Ali dok se u Evropi ljudi strieljaju, zatvaraju i muče, onako, kako je to danas, — dotle neka barem Niemac šuti o ruskom sužanjstvu.

Nauka, umieće i knjiga.

Narodne škole kod nas i drugdje. Narodna (pučka) ili mala škola — to je prvi put i način, kojim se narod vodi u sviet, jer to je prvo, što mu otvara oči, da vidi i ono, čega do sad nije vidio. Doista je istina, što se često čuje od neškolanih, a umnih ljudi: da je čovjek sliep, koji ne zna čitati. Tko zna čitati, taj pozna čovječji trag, koji je star stotine i tisuće godina, — jer pismo i nije drugo, nego trag čovječji, trag čovječje misli. Zato, gdje se drži do prosviećenja, troši se mnogo na narodne škole.

Kod nas Hrvata nije ni u toj stvari, kako bismo željeli i kako bi potrebno bilo, a kod Srbalja prieko u Srbiji još je i gore. U banskoj Hrvatskoj ima poprieko po jedna nar. škola na 1.800 duša, — a to je malo, kako ćete vidjeti, kad vam kažem, kako je drugdje. Ali to je samo poprieko. Ja znam, na pr. za jednu župu u zagr. zagorju, u kojoj ima do 10.000 duša, a ima samo jednu školu! To je Bogu plakati. A što da rečeš za Bosnu i Hercegovinu, gdje ima po jedna škola tek na šest tisuća duša (točnije na 5.833)! U Dalmaciji ima jedna škola na 1.150 duša, — to je već bolje, ali će opet biti naopako s našim školama u Istri.

Duša te boli, kad vidiš, kako bistri naš sviet nema prilike, da mu se otvore oči, kako to imadu drugi narodi. Eno prieko u Ugarskoj dolazi po jedna škola na 990 duša, dakle imade tamo školâ još jedanput više, nego u banskoj Hrvatskoj. Najviše školâ ima u Norvežkoj, Švedskoj i Francezkoj: u prvoj po jedna na 368, u drugoj na 434, a u trećoj na 452 duše, dakle četiri i pet puta više, nego kod nas, a nijedna zemlja u Evropi nema manje škola od nas!

Ne znam, što ćete mi reći, ali ću vam nješto kazati. Čitali ste u „Domu“, da imamo do 600 učiteljicâ bez mjesta, bez posla. Poslušajte me sad vi, koji imate po jedno, ili po više djece, osobito ženske, a nemate blizu škole: Složite se, vas 20 do 30, pa si pozovite učiteljicu u selo. Kod jednoga neka bude na stanu i hrani, a drugi neka skupe toliko, da joj dodje na mjesec kojih tridesetak forinti, a po desetak for. na mjesec skupite onomu, koji ju kod sebe drži.

„Ne će od toga biti ništa, gospodine!“ — I ja vidim, da ne će, jer bi to bio za vas prevelik teret i neprilika, a ne bi, mislim, nijedna djevojka ni htjela. Zato potjerajte svoje obćinsko vieće, neka vam gradi školu!

Svaštice.

Najviša visina na zemlji — to je gora Himalaja u Aziji, koja je visoka 8.840 metara. Kolika je to visina, sudite po tom, što najviše planine u našoj domovini nisu visoke ni 2.000 m: najviši je vrh Orjen (uz more kod Kotora), pa nema nego 1.898 m, a Vaganski vrh na Velebitu visok je samo 1.758 m. Sljeme na zagreb. gori visoko je samo 1.036 m.

Do sada se je mislilo, da u moru nema veće dubine od najviše visine na kopnu (suhu). Ali se je mjerenjem dokazalo, da u Velikom oceanu (izmedju Azije i Amerike) ima dubljina duboka 9.427 m, t. j. blizu deset km ili dva sata hoda. Hrvatsko jadransko more najdublje je izmedju Kotora i Italije, t. j. 1.590 m, a izmedju otoka Visa i Istre po 1000 m, ali je uz obalu plitko.

Bilježke.

Kako se vjerom trguje, to nas liepo uče jedne hrvatske novine, u kojima čitam i ovo:

„Ali da su sada Bugari ikoliko diplomate (t. j. mudri političari), oni bi mogli poškakljati Rusiju po živcu, kuda je najosjetljivija, da se Bugari sada trgnu, kao što su se god. 1850., pa da razviju agitaciju za prielaz na uniju s rimskom crkvom; da u tu svrhu stanu ugovarati sa Francezkom i Austrijom kao vlastima zaštitnicama katoličtva na istoku, — e da vidite onda belaja u Rusiji. Kako bi se onda Rusija stala koprcati i zauzimati za Bugare... God. 1850. izhodila je Rusija kod porte (kod sultana) eksarhat i goleme školske povlastice za Bugare, samo da ne priedju na uniju... Neka pokušaju Macedonci i Bugari danas sa unijom, pa će vidjeti onda Rusiju na poslu; pa će vidjeti, kako je Rusiji sto puta više stalo do svojih moralnih interesa, nego do slobode i života bugarskoga naroda“.

Ovo je prava trgovina Vjerom. Davati t. j. ostavljati svoju vjeru za kakvu bilo korist, sve po njekakvom računu — to je trgovina. A na takovu trgovinu novine svjetuju Bugare.

Ovaj savjet neizkazano vriedja ne samo Bugare, nego i rimsku Crkvu, za koju se ovdje misli, da bi na sve to pristala, premda bi znala, da je to samo trgovina; jer kad ove novine znadu za taj plan već unapried, znali bi za njega političari rimske Crkve barem onda, kad bi se po njem počelo raditi. Da bi po mišljenju ovoga vjerskoga trgovca rimska Crkva svakako pristala na ovu trgovinu, to se vidi osobito po tom, što on veli, da bi se Rusija počela koprcati; a za što bi se koprcala, ako rimska Crkva ne bi za bugarsku trgovinu marila, pa se ne bi bilo bojati, da će Bugare primiti u svoje krilo?

No nije čudo, što ove novine ovako pišu, jer je i njihov gospodar takodjer mienjao Vjeru. Je li, ili nije li u tom bio „diplomata“, kako to njegove novine svjetuju Bugare, to se ne zna; no čovjek je svakako u napasti, da u to povjeruje. — Ali ako to nije čudo, što ove novine tako pišu, svakako je sramotno, što je jedan svećenik, i to urednik „Kat. Lista“, pohvalio ove novine, da u vjerskim stvarima pišu, kako treba. Čekam, hoće li njima barem prigovoriti, kad toliku hajku diže na „Dom“.

Grehota bi bila i jednu rieč odgovoriti na ono, što „Kat. List“ još uviek piše proti uredniku „Doma“. Vriedno i onako nije (a nije ni bilo), da se odgovara, ali grehota bi baš bila zato, što se je našao i drugi svećenik, koji je u „Narodn. Obrani“ tako „Dom“ obranio, da ni ja sâm ne bih znao tako liepo i dobro. I radi ovoga razboritoga i pravednoga popa, komu neka Bog dade zdravlje i svaku sreću, radi njega bi bila grehota njekakav „boj s popovima“ i onda, kad bi taj svećenik bio jedan jedini takav medju svim popovima, — a kamo li, kad on nije jedini! Hvala Bogu! —

Zato neka nitko ne očekuje o toj stvari ni rieči više u „Domu“, a i zato, što „Dom“ nikako nije mjesto za takove stvari.

„Dom“ će i dalje mirno starim svojim putem, i to po mogućnosti opreznije — baš radi onoga svećenika, koji će mi biti vazda na pameti, tako da ću i tri puta promisliti, prije nego štogod o tim stvarima napišem: ne bi li to i ovakvoga poštenjaka popa zabrinulo, ražalostilo, ili možda čak uvriedilo i pravom razsrdilo. Tako će biti *bolje*. Ali dok ljudi, kakav je g. Korenić, budu medju popovima vodili prvu rieč, — *dobro* biti ne će.

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

U Zagrebu — ništa! A takvo je vrieme, kad nije vriedno driemati. Ugarska je u neredu, a banska Hrvatska uz nju privezana, kao da nije svoja. Tamo ne plaćaju poreza, a od nas financija valjda šalje naš dio tamo. A nikoga nema, da nas pokrene, da se maknemo, pada i mi kažemo, što hoćemo. Madžari traže takve stvari, da se trese sva država, a mi ne možemo izposlovati ni toga, da se urede naši novčani posli, nego čekamo, dok se Ugarska smiri. Što rade naši zastupnici, i to oni, kojih je većina, oni od „vladine" stranke? Ta i oni su Hrvati, pa zašto se ne maknu? Ne biste li ih pozvali u skupštinu, pa da vam kažu, kane li štogod? Ako ne ćete vi, oni sami bome ne će!

Izbori za zagrebački sabor mogli bi, kako se čuje, skoro biti odredjeni. Zato pazite se i spremajte se: pitajte za izbornike, razgovarajte s njima i dogovarajte se: koga ćete. To sve može ići liepo i mirno, pa se ne bojte nikoga. Ako vas tko u tom smeta, javite u novine. Ako što ne znate, pišite „Domu", ili kojim drugim novinama. Jednom riečju: ne spavajte baš na obadva oka. Ako ne bude skoro izborâ, — ništa zato: bit ćete spremniji za onda, kada dodju.

„Hrvatska stranka prava", t. j. ona nova stranka, koja se je složila od „pravaša" i „obzoraša", poručila je iz svoga odbora dne 5. o. mj. „čistoj stranci prava": da može i ona pristupiti u tu novu hrvatsku stranku prava. „Čista stranka prava" (frankovi starčevićanci) držat će u nedjelju dne 11. o. mj. skupštinu, u kojoj će odlučiti, hoće li, ne će li pristupiti, pa ćemo skoro znati.

Hrvatski novinari, koji su za narod i napredak, sastat će se dne 10. o. mj. na dogovor: kako bi što bolje i složnije radili za narod i napredak. Kad se dogovore, javit ćemo.

Proti Glogovničanima, koji su bili obtuženi radi bune, dovršena je ovih dana razprava pred sudom u Bjelovaru. Obtuženo je bilo 116 seljaka i župnik glogovnički veleč. g. Novak. Branio je obtuženike odvjetnik i nar. zastupnik Derenčin. Od onih 116 riešen je od obtužbe 61, a ostali su osudjeni na težku tamnicu, i to 8 njih na 6 mjeseci, a ostali na 5, 4, 3, 2 mjeseca i na 1 mjesec dana. Mnogi su osudjenici bili više mjeseci u iztražnom zatvoru. Župnik Novak osudjen je na 14 dana zatvora zato, što je hvalio i opravdavao kažnjiva djela. Medju seljacima bilo ih je više pravoslavne vjere, jer ima tamo oko Križevaca njekoliko pravoslavnih doseljenika. I do sada su složni bili s ostalim narodom, pa bi se i drugi pravoslavni mogli po njima ravnati, bili sad Srblji, ili Hrvati. — Odriešene obtuženike, župnika Novaka i branitelja Derenčina dočekalo sila naroda u Križevcima, gdje se je župnik Novak liepo zahvalio branitelju i od srca progovorio narodu, koji svoga župnika poštuje i ljubi, što se je najbolje pokazalo na ovoj razpravi.

U Splitu su do sada bile dvie čitaonice: pravaška pod imenom „Kolo" i narodnjačka „Narodna čitaonica". Sad su se obadvie sjedinile u „Hrvatsku čitaonicu", a to je znak, da su se i tamo pravaši i narodnjaci pomirili.

I u Istri se javljaju mladji ljudi, koji bi htjeli malo više raditi, a ne propoviedati samo, da smo Hrvati. Dobro je i to, ali koga ide hvala, što nas ima toliko Hrvatâ u Istri? A naposve je naravski, da mladji idu napried. Zato su mladji. „Starima" se našim najmanje može prigovoriti u Istri, — mislim ja ovamo iz podaljega.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj je još sveudilj, kako je i bilo: nema prave vlade, nema zakona o proračunu, nisu unovačeni novi vojnici, ne plaćaju se porezi. Staroga su našega bana Madžari po drugi put srušili s ministarske stolice, i to drugi put jače, nego prvi put. Prvi put je sam otišao videći, da ne može ništa, ali drugi put je morao otići radi toga, što je u saboru proti njemu glasovala i vladina („liberalna") stranka. Kod toga se glasovanja dogodilo i nješto smiešno, i to ovo: U peštanskom saboru sjedi i 40 Hrvata iz banske Hrvatske (ostalih zastupnika ima 413 i jedan iz Rieke). Ovi naši većinom ne razumiju madžarski, pa i ne znadu, o čem se razpravlja. A kad treba dati glas, oni paze, hoće li se vladina stranka ustati, pa ako ustane, ustanu i Hrvati. Tako je bilo, pišu novine, i ovaj put: Jedan dio vladine stranke ustao glasujući proti ministru-predsjedniku, pa ustali i naši i ne znajući, da ruše staroga svoga bana. Kažu, da su mu se poslie izpričali.

Ali pustimo ovu žalostnu šalu, — u Ugarskoj je naopako. Njekoje županije i gradovi ne će da primaju ni dobrovoljnih poreza; vizita još nije obavljena; gradjanstvo se buni proti vojsci, a čuje se još svašta. Na sve strane nered, i nitko ne zna, što će biti. Glavno je pitanje: kako će se obaviti vizita (asentacija), ako sabor ne dopusti. Odredi li vlada vizitu bez sabora, gradski i županijski činovnici ne će htjeti, da to obave: te činovnike bira narod, pa im nitko ne može ništa. Kaže se, da će vlada imenovati kraljevske komisare mjesto činovnikâ; ali se ni za to ne će naći mnogo Madžarâ, nego bi se morali uzeti tamošnji Hrvati, Srblji, Slovaci i Rumuni. A tih vlada ne će. Kralj opet ne može popustiti, jer je rekao, da ne dade dirati u vojsku, — a carska se ne poriče. Morat će dakle popustiti Madžari, ili će biti zlo. Za koga? — Bog zna!

Nemiri u Turskoj, koji traju već više godina, osobito u Macedoniji, ne će valjda tako skoro prestati. Premda se je baš radi tih nemira sastao ruski car s bečkim cesarom, i premda je ruski car u svojoj zdravici rekao cesaru, da će ljudski primiti posla, da tamo nastane mir, ipak zato nema nade. Ruska i bečka cesarova vlada poslale su Turskoj opet poruku („notu"), ali se u toj poruci ne kaže ništa osobito, nego samo stara ona stvar: da se imade načiniti novi red (reforme) i da se ima pomoći onim kršćanima, koji su nevino stradali. Kaže se doduše još i to, da turske oblasti nemaju prave volje, da načine novi red i da su postupale okrutno; ali se kaže i to, da su krivi i kršćanski agitatori. — Turska je na tu poruku odgovorila, da je svemu kriva Bugarska, jer kojekako pomaže ustašama, pače se sprema i na rat i time ustaše kuraži. Zato je ruska i bečka vlada opomenula i Bugarsku. — Istina je, sve se države boje rata, a samo bi rat mogao prisiliti Tursku, da Macedoncima dade slobodu. Ali možda bi išlo i bez rata, da Ruska naperi svoje topove na Carigrad, a i bečki cesar svoje. Bog zna! A mi ne možemo drugo, nego da požalimo jadni narod u Macedoniji, gdje ima dosta i našega naroda (Srbalja).

Razne viesti.

Ruski car doći će 23. listopada u Rim, da posjeti talijanskoga kralja. Kažu, da će svakako posjetiti i papu. — U isto vrieme bit će u Rimu i crnogorski knez Nikola, tast talijanskoga kralja, jer je kneževa kći Jelena udata za talijanskoga kralja. (To je sada jedina kraljica na svietu, koja znade hrvatski; da je oženjen kralj Srbije Petar, njegova bi žena bila druga kraljica, s kojom bi se mogao razgovarati svaki hrvatski seljak, — samo kad bi ona htjela, i kad kralj Petar ne bi uzeo za ženu kakve — Njemice.)

Papa će se, pišu novine, pomiriti s talijanskim kraljem, pa će izlaziti

iz Vatikana. (Kako možda znate, Talijani su oteli papi njegovu državu, a napokon [god. 1870] i sam grad Rim, a ostavili mu samo dio grada, t. zv. Vatikan, iz kojega od onda nijedan papa nije izašao, samo da ne stupi na talijansku zemlju. Zato se i kaže, da je papa „zarobljenik vatikanski". Ni svoga poslanika nema papa kod talijanskoga kralja, kao kod drugih vladara. To bi sve sada imalo prestati).

Na grobu A. Starčevića odkrit će mu se 11. o. mj. spomenik, što mu ga je podigao sinovac Mile. Šteta, što je stvar tako udešena, da će to biti samo „Frankova slava", pa na nju neće mnogi doći, koji bi inače došli, da počaste spomen iskrena rodoljuba, kakav je bio pok. Starčević.

Kad se Hrvati nauče plaćati točno novine, koje su naručili, onda mene valjda neće više boljeti glava. A sad me, vjerujte mi, koji put i zaboli. A biste li pogodili, oda što to jednoga „vlastnika i izdavatelja" može zaboljeti glava? — „Od pisanja!" — Ne. Od pisanja boli glava *urednika*, a ne vlastnika. — „Onda bome neznamo!" ne znala Vas nevolja!

Češko svećenstvo rimske Crkve sastalo se nedavno u Zl. Pragu, da vieća o tome, kako treba da se svećenik vlada u narodu i u družtvu. Svećenički češki list „Hlidka" kaže, da je o svem tom „vrlo dobro" razlagao jedan skupštinar (svakako svećenik) i pokazao, kako je svećenstvu težko. Krivo je tomu, kaže, to, što češki narod ne mari mnogo za vjeru, što ima svećenika, koji u politici prkose (kao i kod nas), pa onda i to, što su madžarski, talijanski i njemački crkveni poglavari „šoviniste" (t. j. paze najprije na to, da im se ne uzmogne prigovoriti, da nisu dobri Madžari, Talijani i Niemci), pa za njihovim primjerom idu i češki svećenici. Dalje je krivo to, što ima malo prosviećenja (kao i kod nas), što se bogoslovlje (vjerska nauka) uči zastarjelim načinom, što ne valja odgoj u sjemeništu (gdje se uče mladići za svećenike), što svećenstvo drži s oblastima, što su same visoke crkvene oblasti nepravedne, što se crkveni patroni (kolatori) zlo služe svojim pravom, napokon to, što današnja država nije prijazna, pače je neprijateljica (ne kaže, čemu i komu, ali valjda Crkvi). Skupština je odlučila, da sve to treba da poprave Crkvene i svjetske oblasti. („Hlidka", god. XX., br. 9., str. 717.)

„Krapinski čovjek". Do sada je bio na glasu samo „krapinski sudac" (za kojega se znalo samo to, da su mu na čizmah pete „skleperitane" t. j. izvrnute), — a od nedavna je na glasu, i to po čitavom svietu, „krapinski čovjek". „Krapinski čovjek" — to nije isto, što i Krapinac, nego nješto posve drugo, i to ovo: Nješto se u Krapini (Krapina je liepo mjesto u zagr. zagorju i to je zagorski „glavni grad") — nješto se tamo kopalo, pa najedanput naidju ljudi kopajući na ljudske kosti. Kako im se čudno činilo, što su na tom mjestu našli kostî, pozvaše iz Zagreba učenjaka, koji je kosti iztražio i pronašao, da su to čovječje kosti, ali kosti od čovjeka, koji je živio u medvedjoj spilji (pećini). I sad se po svietu piše o tom „krapinskom čovjeku". Zašto se o tom toliko piše, kazat ću vam, kad bude za to više prostora.

Vojnici, kojih nisu pustili kući (na urlaub) radi toga, što još nisu došli novaci, nisu dakako time zadovoljni, pa si u njekim gradovima (na pr. u Lavovu u Galiciji) dali srdcu oduška: bučili su itd. Još je gore bilo ovih dana u Segedinu (u Ug.), gdje je gradjanstvo navalilo na vojničtvo zato, što je vojnička oblast dala skinuti vienac sa Košutova spomenika. — Sve su to pogibeljne stvari.

Ovaj je broj dogotovljen dne 8. listopada 1903.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2 i 4. četvrtka)

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na cielu godinu 3 Krune.

Broj 19. | U Zagrebu, u četvrtak 29. listopada 1903. | God. 4.

Bum-bum—bum-bum-bum !! !

Pred kojih deset godina sjedim ja zamišljen nad njekakvom knjigom, kad najedanput začujem pod prozorom: bum-ta-drum — bum-ta-drum! Nagledam se van, a to gradski stražar (bilo je to u gradu Požegi) stoji i udara u bubanj, a za čas stane čitati: „Daje se na znanje . . ." Ja sam se tomu začudio, jer sam mislio, da se u nas nigdje više ne bubnja. Ta čemu su oglasi? I odmah mi je palo na pamet, kako su i u mojem selu znali panduri pribijati oglase na „patrolnicu" (seosku stražarnicu), pa kako je mene znao pokojni moj stric podići rukama do oglasa, da mu ga pročitam, jer on nije znao čitati, a ja sam bio mali, a oglas visoko, da ga sâm nisam mogao ni očima dohvatiti. — A tu se eto u gradu još i sad bubnja!

Ovo mi je došlo danas na pamet, kad sam stao misliti, kako naš narod velikim dielom još ni danas ne će ništa ni da čuje — bez bubnja. Uzalud novine, uzalud i razlaganje — on još najvoli za bubnjem: Dok nema bubnja, nitko se i ne miče. Ne mislîm ja samo na ovakovo bubnjanje, kad se što „daje na znanje", nego mislim i na drugo. Mislim poglavito na to, kako se i danas najviše svieta skuplja ondje, gdje se čuje buka i galama, gdje ima muzike i parade, gdje se vidi mnogo svieta, te jedne vode kao medvjede, a drugi se previjaju kao majmuni, dok treći zijaju gledajući i medvjede i majmune: zijaju izbuljivši oči i naćulivši uši, a svi su blaženi, što tu ne treba ništa misliti, nego zijaj, gledaj, slušaj! A i ne možeš ništa misliti, jer se sve oko tebe mota i buči, a i sve, što se govori, sve se to čuje kao veliki: bum-bum, bum-bum-bum! Tko bi tu što mislio! Bubanj tako ovlada čovjekom, da i ne zna drugo, nego da iza velikoga bum-bum — bum-bum-bum — sav izvan sebe stane vikati: Živio-o-o!

No nemojte misliti, da je bubanj velika stvar samo za naš narod, ili samo za seljake. Bubanj i drugdje i svagdje po svietu čini čudesa, od kad ima svieta. Već sv. pismo pripovieda, da su

židovi bubnjali i trubili, kad su osvajali obećanu zemlju, pa da su se zidine od grada Jerikona srušile od samoga bubnjanja i trubljenja. Ni dan današnji nema vojske na svietu — bez bubnja i „bande“ ili muzike! Što ćete! Čovjek vam je takav: stvor — neka zabubnja bubanj i zasvira muzika, — udarit će množtvo kamo ga povedeš, pa i na najboljega prijatelja. Bum-bum — bum-bum-bum — to je prvi vodja i vojvoda na svietu!

Ali ako je to istina, istina je i ovo: Gdje ima mnogo vike i buke, tu se malo misli, tu pamet i razum slabo dozrieva. I to je poznato od starine. Za mnoge se velike mudrace pripovieda, da su bili otišli „u pustinju“, t. j. daleko od svjetske buke i vike, pa kad im je tu razum dozrio, onda su došli opet medju sviet.

Pitate li me, zašto vam ovo spominjem, kazat ću vam ovako: Dok je čovjek slaboga razuma, rado trči za bukom i vikom. Takovom čovjeku misao spava, te ništa drugo i ne vidi i ne čuje, nego ide kao sliep i gluh za vikačem i bubnjačem. Prefrigani ljudi to znadu, pa od kad ima svieta, dobro im služi bubanj, vika, galama, muzika, parada itd. A sve im to služi samo zato, da se maloumni sviet zasliepi i zagluši, da ne misli na sebe i na svoju nevolju. I to je jedan način, kako jedan jedini čovjek znade zajahati tisuće i milijune naroda; tako postaju „veliki“ ljudi, na glasu vojvode i vladari, koji su samo po tom „veliki“, što znadu, kako se lako možeš dići svietu na glavu, pa po njoj hodati. Stotine i tisuće ima načina, kako se sviet zasliepljuje i zaglušuje, tako da se tisuće i milijuni naroda dragovoljno dadu voditi i goniti — kao — krst i dušu izlažem — kao črieda blaga.

Tako to ide po svietu već i tisuće godina. Čovjek bi očajao od tuge i jada nad tim, kad ne bi vidio, da sviet ipak dolazi po malo k razumu, te bubanj, trublja i parada nije više svuda po svietu prvi vodja i vojvoda. A čim prestane buka i galama, vreva i parada, — čovjek počima misliti. A znate, da svatko misli svojom glavom. Čim sviet stane misliti, onda svatko ide za svojom glavom, a ne ide za bubnjem; onda tek postane čovjek i osoba, a do onda je bio samo glava i komad.

Ne ću vam dalje toga razlagati, samo ću dodati dvie tri rieči o našem hrvatskom narodu.

Stalno ste već čuli i čitali koji put. kako njekoji ljudi govore i pišu: „dobri naš hrvatski narod“. Da vam po duši kažem, mene to strašno ljuti, kada tko tako govori ili piše. A ljuti me to zato, što je taj „dobri naš narod“ samo zato „dobar“ i samo tako dugo „dobar“, dok bez misli ide za kojekakvim bubnjem; a čim stane malo misliti, — to već nije „dobri“, nego je to „pokvareni“, „otrovani“, „raztrovani“ i još kojekaki narod. Mnogi se naši ljudi raztapaju od miline, kad vide, kako „dobri“ taj narod nosi i vozi, radi i gradi sve, što mu se zapovieda, a tako je „dobar“, da i ne pita, ni komu, ni zašto. Pa kako onda ne bi bio dobar! I sluša taj narod na mig. Neka samo takav tko zine: A-h!, sav će narod za njim: A-a-h! Mogao bi vam i poimence nabrojiti različne načine, kako narod po komandi zija i zieva, kima i klima, — ali vi me i ovako razumiete.

To nije dostojno čovječje pameti i uma čovječjega, da ide bilo za kim bez misli i bez razuma. Čovjek je stvoren za to, da ga vodi razum; da ide pojedince svojim putem, a ne u hrpama kao črieda. A kad mu uztreba bilo pomoći, bilo savjeta, razum ga sâm upućuje na razumnu slogu i razumni posluh. Nerazumni je posluh za živine.

Ali da završim: Ja mislim, da je najveći grieh na čovjeku ono, kad hoće i nastoji, da mu drugi čovjek, brat njegov, služi kao živina: da na njem jaše, da po njem postaje bogat, moćan, ugledan, a napokon i „velik“, kad stoji na stotinama i tisućama ramenâ i glavâ. U tom se griehu, mislim, i okreće, ili iz njega izmiče sav ljudski život i nastojanje čovječje: jedni gledaju, da druge uzdrže u jarmu, ili da ih ujarme, pa da im črieda bude što veća; drugi se iz jarma i iz čriede izmiču i hoće da postanu ljudi. Ovaj drugi posao ide polako, ali ipak — ide.

Hoće li skoro biti štogod od nas Hrvata?

Ovih su dana javile novine, da se čitavih četrdeset Hrvatâ njekako „pobunilo“. To je onih četrdeset zastupnika, što ih zagrebački sabor izabire u ugarski peštanski sabor, da tamo govore za bansku Hrvatsku. A „pobunili“ su se zato, što vide, da Madžari i opet ni malo ne paze na Hrvate, i to u ovoj stvari: Kako znate, Madžari se bore zato, da cesarsku i kraljevsku vojsku u Ugarskoj pomadžare, t. j. da u nju uvedu madžarski jezik: madžarske vojničke škole, madž. vojnički sud, madžarsku zapovied (komandu), madžarsku zastavu itd. Razgovarali smo se već o tom, kako su naše novine posve pravo pisale: ako se u ugarske regimente uvede madžarski jezik, onda treba u bansko-hrvatske regimente uvesti hrvatski jezik. Da se te stvari urede, izabrao je ugarski sabor devetoricu zastupnika, medju njima i jednoga Hrvata, Imbru pl. Josipovića, koji je, pišu novine, zagovarao hrvatsku stvar, ali ga oni drugi nisu ni slušali. Radi toga eto „pobunilo“ se svih onih 40 Hrvata, — nezadovoljni su s Madžarima.

Ima u nas ljudi, koji misle, da bi od toga moglo štogod biti. Čuje se, da se buni i t. zv. „madžaronska“ stranka, da će se „madžaroni“ razciepati, pa njeki pristupiti u opoziciju (proti vladi) itd., pa da bi ipak moglo nješto biti.

Ali mi se Hrvati već dugo ovakvim stvarima varamo. Istina je, sve se oko nas mienja i miče, osobito su pak Madžari strašno napried koračili, a kod nas gotovo sve pri starom. Pa ipak uza sve to nije u nama umrla nada, da će sunce doći i pred naša vrata: naši vodje i naše novine sveudilj govore u saboru i pišu u novinama, da još Hrvatska nije propala, te da ćemo i mi do svoga doći. Ali nikad ništa, sve ostaje pri starom, sveudilj smo jošte raztrgani i raztepeni, svagdje na stranu potisnuti, pa mnogi izgubiše svaku nadu, kad su se toliko puta prevarili. Mnogi već i ne pitaju, hoće li skoro štogod biti od nas, jer su već uvjereni, da ne će biti ništa. Ja ipak mislim, da hoće, pa ću vam to i razložiti.

Najprije da vam ovo kažem: Ima u nas ljudî, koji kažu, da smo mi Hrvati najviše sami krivi, što smo ovako propali, t. j. što nemamo jedne svoje vlade, nego smo jedni pod Bečom, drugi pod Peštom, a treći smo do jučer bili pod Carigradom. Ja ne ću reći, da mi samo nismo ništa krivi, ali da smo najviše krivi, — to nije istina. Talijanâ ima i pet puta više nego čitavoga našega naroda, pa su oni gotovo do jučer (do god. 1870.) bili gore raztrgani, nego mi. I Madžari, koji se toliko hvale, i oni su do 1867. bili pod Bečom. Da se na nas nije svalila nikakva druga nesreća, dosta bi nam bilo to, što smo se 400 godina morali braniti od Turaka-Osmanlija. A gdje su još Talijani-Mlečani (Venecijanci), pa onda Niemci?! Ovo je dobro zapamtiti, neka se zna, da su nas drugi natrag turali, a nismo se mi sami. Mi smo na takovome mjestu, da se u mnogim stvarima moramo ravnati po drugima. Ali baš zato, što je ovo istina, treba dobro znati: koliko su nam krivi drugi, a koliko smo krivi sami; drugim riečima: koliko nam mogu pomoći drugi, a koliko si možemo sami.

Tko bi ovo dobro znao, taj bi znao cielu politiku, i to ne samo hrvatsku politiku, nego i svjetsku oko nas. To je težko znati. Njekoliko se ipak znade, pa što se znade, to ću vam i kazati.

I. Prvo je pitanje: Čemu se imamo nadati od naših susjeda i neprijatelja? — O tom treba misliti ovako: Koliko znate, dolazi narodu veliko i malo zlo i dobro od vlade. Jedne su vlade male, druge su velike, treće su još veće. Mi Hrvati imamo nad sobom i male, i velike i još veće vlade. Sad pazite na ovo: Danas nema na svietu (osobito u Evropi) — nikakve, ni male, ni velike vlade, koja bi radila sve, kako bi sama htjela, nego su sve vlade medju sobom povezane, jedna na drugu gleda tako, da na pr. njemačka vlada odmah svoju politiku promieni, ako ruska vlada promieni svoju politiku; a po njemačkoj politici promienit će svoju politiku i bečka vlada itd. Osobito pak, ako tko sruši koju veliku vladu, onda odmah same padaju, manje vlade, koje su pod njom. Kad je na pr. god. 1859. Francez i Talijan potukao u Italiji vojsku bečkoga cesara, odmah je Beč popustio uzde i Ugrima i Hrvatima: povratio im je slobodu, da mogu držati sabor, a poslie rata od 1848. (za Jelačića) nije Beč dopuštao držati sabora. Ili još ovo: Kad je opet Prus ili Prajs god. 1866. potukao vojsku bečkoga cesara, odmah su za godinu dana Madžari dobili, što su od Beča tražili: dobili su svoj sabor, svoju vladu i ministre, svoje novce itd. itd., što još i danas imadu. Onda se dosta toga promienilo i u Hrvatskoj: banska je Hrvatska pristala za godinu dana (g. 1868.) uz Ugarsku i s njom se nagodila.

Vidi se dakle, ako se sviet oko nas mienja, da se radi toga i kod nas može i mora koješta promieniti, i to na bolje, ili na gore, prema tomu, kako smo pripravljeni. God. 1848., kad je ruska i bečko-njemačka vojska potukla madžarske bundžije, mnogo se je prieko u Ugarskoj promienilo; promienilo se i kod nas, ali na gore: nismo smjeli držati sabora, svuda su bili postavljeni za službenike Niemci i uhode („šplicli"), koji su pazili na svaku rieč. A sav je sviet mislio, da će Hrvatima biti bolje, kad se skrši preuzetnost madžarskih buntovnika, i to tim više, što su Hrvati pod Jelačićem branili cesara. Pa ipak je Niemac došao na vrat Hrvatima kao i Madžarima. A zašto? Zato, što Hrvati nisu bili spremni. Zato neka se sruše sve vlade, koje su nad nama, nama ne će biti bolje, ako ne budemo spremni: odmah će nas poklopiti druga vlada. Treba dakle da budemo spremni.

Ali se pita: Što treba raditi, da narod bude spreman za ovako velike stvari, kad se ruše stare vlade, a postavljaju nove? — I to je ono drugo pitanje, t. j.:

II. Možemo li mi sami sebi štogod pomoći? — Ja mislim, da možemo, samo se pita: što i koliko možemo mi sami sebi pomoći? Možemo li mi sami isposlovati na pr. to, da se svi mi Hrvati sjedinimo, t. j. da dodjemo pod jednu svoju vladu? Svi se naši političari slažu u tom, da možemo, samo se ne slažu u tom, kako treba raditi, da to izposlujemo.

Mi smo se već o tom razgovarali, pa sam vam razlagao od prilike ovako:

Jedni kažu, da za to treba dogovora i sloge; a za dogovor treba da se ljudi sastanu; a da se uzmognu sastati, treba da saznadu za to, što se snuje, a to mogu saznati najlakše iz novinâ. A kad saznadu, pa se sastanu i dogovore, onda će na izborih birati zastupnike, koji će se sastati u sabor, pak će s kraljem i s drugim tudjim saborima urediti te stvari onako, kako narod želi, t. j. kako je za narod dobro. Ali kako će se narod dogovoriti,

ako mu nije slobodno, da se sastane i ako novine ne smiju pisati, što nam je krivo i što bi se moralo popraviti! Zato treba najprije nastojati, da se dade sloboda sastajanja, dogovora i pisanja t. j. da se narodu dadu t. zv. ustavna prava. —

Drugi na to kažu: Nije tako! Prije svega treba da se borimo za slobodu i ujedinjenu Hrvatsku; a kad ciela Hrvatska bude ujedinjena i slobodna, onda ćemo se slobodno sastajati, slobodno dogovarati i slobodno pisati. Dok Hrvatska nije slobodna i ujedinjena, mi ne možemo doći do nikakve slobode, jer toga ne dadu Madžari; a kad bi i dali, oni to mogu opet uzeti.

Ja vas ne ću pitati, što vi mislite, jer je očito, koji je tu pravi put. Tko hoće, da se svi Hrvati ujedine i da budu slobodni i svoji, a kaže, da za to ne treba ni sastanka, ni dogovora, ni pisanja, — taj je ili bez pameti, ili hotimice vara i zavadja narod. Na žalost ima naroda, koji se dade varati, pa vjeruje, kad mu se kaže: „A što će nama njekakva „ustavna prava"! Mi hoćemo svoju ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku! Tko toga ne će, to je izdajica!" A to je upravo tako, kao da tko kaže: Nije dobar gospodar, koji kupuje plug i motike, goni na posao svoju družinu, ore i kopa itd., sve u nadi, da će u jesen brati; nego je ono pravi gospodar, koji kaže, da ne treba pluga ni motike, ne treba oranja ni kopanja, nego daj ti meni napuni hambare, pa da vidimo!

Ja vam se ne čudim, ako ne vjerujete, da ima ljudî, koji ovako govore, t. j. koji hoće prije svega ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku. To je tako bezumno, da je to težko vjerovati. A ipak je tako. Dapače ima svieta, koji u to vjeruje. Ali o tom govorimo još na drugome mjestu.

Ovdje ću vam kazati još ovo: Ovo je tako bezumno govorenje, da bi se svatko od toga odmah odkrenuo, da nema jedne stvari, koja ljude smuti, da ipak vjeruju. Čujte:

Recimo, ja sam kmet na tudjoj zemlji, a hoću, kao što je i naravski, da budem svoj. Sad mi jedni kažu: „Gledaj, čovječe, da se odkupiš od gospodara", a drugi mi kažu: „Gledaj, da što bolje uzoreš, okopaš itd., pa da ti što više urodi; radi tako, dok ne stečeš, koliko ti treba, da se od gospodara odkupiš". — Sad oni prvi kažu: „Ne slušaj, to su ti neprijatelji, oni te zlo napućuju! Kako će tebi gospodar dopustiti, da ti što stečeš, kad on zna, da bi se ti tako mogao odkupiti! Vidiš, da ti ne smiješ orati drugim plugom, nego samo onim, što ti ga on dade! Vidiš, da sav sviet ore i kopa drugačije, a ti se jedini držiš staroga načina, jer ti gospodar drugačije ne dopušta! Pa što se onda mučiš i učiš, kad ti on ne dopušta, da se tim poslužiš! Nego gledaj ti, da se odkupiš, pa ćeš ti onda gospodariti, kako treba. Napokon, štogod

stečeš, gospodar ti može oteti. Dakle, čovječe, ništa ti drugo ne ne hasni, nego se ti odkupi i rieši nesreće, a sve drugo — to je prtljanje i prtljanje, na koje te napućuju tvoji neprijatelji".

Treba priznati, da bi ovakvo razlaganje moglo mnogoga kmeta smutiti, pa tako smućuje i njekoje naše ljude, jer smo i mi Hrvati njekakvi kmetovi, koji imamo nad sobom gospodara. Ali tko dobro promisli, taj se ne će smutiti, jer je s tim kmetstvom ovako:

Nema toga kmeta, koji se ne bi htio odkupiti, i to što prije. Ali kako znate, to ne ide samo onako. Pa kad bi i išlo, — mnogomu bi kmetu bilo i gore, ako se prije nije naučio dobro gospodariti. Naprotiv, ako kmet dobro gospodari, to mu nikada nije na štetu. A što se kaže, da gospodar ne dade dobro gospodariti boječi se, da se kmet ne oslobodi, — tu treba držati na umu i ovo: I kmet ima barem njekakvo pravo. To vriedi za sve kmetove, pa i za političke. Kakav bi to bio gospodar-vlastelin, koji ne bi dao svomu kmetu, da dobro gospodari — samo zato, što se boji, da će se kmet odkupiti? Bilo je takvih gospodara, to je istina, — ali nisu smjeli raditi s kmetovima, što su htjeli. Tako ima i narodâ, koji druge narode drže za kmetove, pa ni ovi ne smiju već radi svieta raditi što bi htjeli, jer je čovječje pravo jače od njihova.

Pitate li me: „A kakvo je to čovječje pravo?" — mogao bih vam odgovoriti, da smo se već o tom razgovarali. Zato vam kažem u kratko: To je pravo, koje je upisano u dušu svakomu čovjeku, koji se u robstvu nije poživinčio te ne drhće pred svojim gospodarom, kao pas pred šibom. To je pravo na slobodu, — to su ona „ustavna prava", o kojima se danas toliko govori i u nas. To je pravo sveto u čitavom prosviećenom svietu. Za to je pravo proliveno toliko krvi, — to je već izvojšteno, tomu pravu nije gospodar nijedan narod sâm, pa ni Madžari, to je pravo svih naroda, a nije ničija milost ili popuštanje.

A sada da se ovo poslie toga dugoga razlaganja vratimo onamo, odakle smo izašli. Pitao sam: Hoće skoro biti štogod od nas Hrvata? — Hoće, velim, onda, kad se u robu probudi čovjek i zatraži svoje pravo.

Htio sam vam još kazati, ima li kakve nade, da će nam naši gospodari morati skoro popustiti, — ali se je razgovor i bez toga otegnuo.

Obćinski zakon u banskoj Hrvatskoj.

Još ima starijih ljudî, koji pamte, da nije bilo nikakve obćine ni obćinske gospodje. Starci pamte, da je njegdje tamo dosta

daleko bio „dominijanski sud" (vlastelinski sud), i tamo si mogao vidjeti „gospodina"; a inače nije na selu bilo gospodi ni traga. Zato mnogi misle, da bi i sada lako moglo biti i bez obćine.

Pa i zbilja nije suvišno pitanje: A čemu su obćine? — Pogledajmo, što o tom kaže zakon za obćine u banskoj Hrvatskoj. Taj je zakon stvoren god. 1870. Ali prije nego što to vidimo, dobro je znati ovo:

Učeni se pravnici ili juristi pitaju i o tom razpravljaju; Je li prije nastala obćina, ili pak država? Drugim riečima može se to pitati ovako: Jesu li obćinari sami složili obćinu, pak su si onda postavili vladara (kralja) nad sve obćine, ili su pak najprije postavili kralja i vladu, a vlada je onda razdielila zemlju ili državu na obćine?

To nije samo onako bezposleno pitanje, nego je to vriedno znati, kako je to. A čujte, zašto: Ako su obćinari (seljaci ili gradjani) sami složili obćinu, onda su oni imali u obćini svoje stare pravice, pak su vladaru i vladi dali pravo, da nad njima vlada; ako je pak vlada načinila obćine, onda obćine nemaju nikakvih pravica, nego samo ono, što im dade vlada.

Kako je u toj stvari bilo drugdje po svietu, pa i kod nas u staro vrieme, o tom ne ćemo razpravljati. Dosta je reći, da je bilo i ovako i onako. Ali ako se pita za obćine ovdje u banskoj Hrvatskoj onda moramo reći, da ih nisu stvorili, sami obćinari nego ih je stvorila vlada sa saborom; vlada ih je stvorila, vlada im je dala i pravice. Po tom se lako razumije, da obćine nemaju nikakvih svojih pravica, u koje vlada i sabor ne bi smjeli dirati. A da su obćinari sami stvorili obćinu i sami se u njoj vladali, pa se onda podložili vladi u njekih stvarih, za koje se ne mogu sami starati, onda bi se moglo kazati, da obćina ima sama svoje stare zakone i bez vlade, ili, kako se učeno kaže: da obćina ima „autonomiju" („sama svoje zakone"). Ali kad je ovako, nema o autonomiji gotovo ni govora.

Rekoh: Nema gotovo ni govora o autonomiji, jer je vlada obćinama dala njekakvu autonomiju, t. j. dala im je slobodu, da po zakonu mogu njeke stvari urediti i ne pitajući kraljevskih oblasti. Pazite dobro: Obćina može njeke stvari urediti i ne pitajući kraljevskih oblasti. Znate li, koje su to kraljevske oblasti? To su oblasti, kod kojih obćinari nemaju nikakve rieči, nikakvoga glasa, nego su te oblasti pod vladinom pazkom: vlada ih postavlja, vlada im daje naloge.

„Pa zar obćine nisu kraljevske?" — Niste još čuli, da se tko piše: „Kr. obćinski načelnik", ili: „Kr. obć. bilježnik"; a često čujete: „Kr. kotarski predstojnik", „Kr kot. pristav", „Kr. županijski tajnik" itd.

„A zašto obćine nisu kraljevske? Zar ima što u državi, što nije kraljevsko?"

Kako vidite, ima. Obćine barem po imenu nisu kraljevske. A pitate li dalje: Po čem je kotarska oblast „kraljevska", a obćinsko poglavarstvo nije „kraljevsko", — mogao bih vam odgovoriti da su obćine autonomne, a nisu kraljevske. A to, što su autonomne, to znači, kako rekoh, da njekoje stvari mogu i same urediti, to je jedno; a drugo je ovo: obćinske činovnike plaćaju obćinari, a kraljevske činovnike plaća kraljevska blagajna.

„A mi smo mislili i tako se govori, da mi plaćamo sve činovnike, pa i kr. kot. predstojnike i sve! Dakle ih ne plaćamo mi, nego ih plaća kraljevska blagajna!"

Jest, plaća ih „kraljevska zemaljska blagajna", to je istina; ali vi plaćate porez u tu kraljevsku blagajnu, a iz nje se onda plaćaju činovnici, svi činovnici — sve od bana, pa do zadnjega podvornika.

„Pa to je onda svejedno! Svi se plaćaju iz jednoga žepa, pa zašto su jedni kraljevski, a drugi nisu? Po čem se razlikuju?"

Razlikuju se najprije po tom, što kraljevske činovnike postavlja ili imenuje kralj, ili mjesto njega Ban, a obćinske činovnike izabire obćinski odbor (vieće). Pak i plaću imadu kraljevski činovnici onoliku, kako to odredjuje zakon, a svomu načelniku može obćina odrediti plaću, koliku hoće. Razlika je dalje i u tom, što su kraljevski činovnici pod pazkom vladinom, a obćinski . . ."

„Zar obćinski činovnici nisu pod pazkom vladinom?"

Čekajte. To je baš ono glavno: Kakve poslove obavljaju obćinski činovnici i na čiju zapovied, pod čijom pazkom, ili, kako se kaže gospodski: Kakav obćina ima djelokrug?

„To je ono glavno. Kad narod jednako plaća i obćinske i kraljevske činovnike, zašto onda nisu svi kraljevski, ili svi obćinski?"

Ne mogu biti svi obćinski, jer ih ima i takvih, koji imadu posla s cielim kotarom, s cielom županijom, ili s cielom kraljevinom.

„Pa neka bi bili svi kraljevski! Mi ih ovako i onako plaćamo. Čemu posebni obćinski činovnici?"

Da vam pravo kažem, ja ne znam. Gledajući današnje naše obćine ja zbilja ne znam, kakva bi razlika bila, kad bi i obćinske činovnike imenovao Ban i kad bi plaću dizali iz poreznoga ureda. A da je zbilja tako, vidjet ćete, kad vam kažem, što kaže zakon, — ako vi toga bolje ne vidite i bez zakona.

Mali razgovori.

Život.

„Tko me smrti dohrani . . ." Njekoji učeni ljudi misle, da su djeca njekada ubijala starce svoje roditelje. A sude to i po jednoj pripoviesti, koju ste mogli i u „Domu" čitati: kako su njegda sinovi svoje otce poubijali, a bila tri brata, kojima je bilo žao njihova otca, pa su ga sakrili. U to nastao glad, tako da nije bilo žita ni za sjeme, a kazala se dobra godina. Nigdje ništa posijano, a samo na njivi one braće liepo raste pšenica! „Gdje ste uzeli sjemenje?" — pitaju ih ljudi. Ali ovi nisu htjeli kazati. Ovamo, onamo, napokon rekoše, da je njih naučio njihov stari otac, kojega su oni sakrili: Kazao im, neka skinu s krova slamu, neka je dobro pretresu, pa će u njoj naći sjemena. — Od onda, kaže se, djeca više ne ubijaju starih svojih roditelja.

Ja u ovu pripoviest ne vjerujem. Ima doduše ljudi, i to učenih, koji dokazuju i razlažu, da je čovjek njegda bio živina: da je bio kao majmun, pače da je od majmuna postao. Ja i bez toga dokazivanja znam, kao što i vi znate, da čovjek i danas znade biti i gori od živine: *zna* i *hoće* da bude živina. A takav je, od kad na svietu za sebe znade. Pa tako je svagda bilo ljudî, koji nisu htjeli da budu ljudi i da živu ljudski. Tako ih ima i danas. Nije toga bilo nikada, da bi ljudi starce ubijali, samo da ih ne moraju hraniti, tako da baš nijedan ne bi poznao očinstva ni čovječtva. Ali da i danas sinovi nesinovi ne će da svoje stare smrti dohrane, — to znate. Zato gdjekoji starci, koji vide, kako druga djeca postupaju sa starijima, pišu u oporuci ili u testamentu: „A onomu mojemu djetetu, koje me smrti dohrani, ostavljam . . ." to i to. A još se više za to staraju, da ih njetko „smrti dohrani", oni, koji nemaju svoje djece.

Ja znam njekoliko ovakvih primjera, pa mi je težko pri srcu, kad na to pomislim, kako naši starci drhću i boje se: kakva će im biti starost, tko će ih i kako će ih smrti dohraniti. A još teže mora biti svakomu čovjeku, kad vidi, kako naši starci žuki kruh jedu, ako im Bog dade i malo dulje poživjeti. Znam, da će tvrdi sviet valjda s vremenom i po selih posagraditi „ubožnice" i „nemoćnice", pa i „špitale", u koje će trpati svoje starce. Ali to nije ono pravo. Da znate, kako se ni gradski starci ne dadu u svoju „ubožnicu", kao što se naš sviet ne dade u špital! Osjeća još naš sviet, što je to, kada te dvori tudja ruka.

Ali htio sam vam još nješto kazati. Kad čovjek vidi ovako starca, kako mu je težka starost, mora hoćeš, ne ćeš pomisliti: Bome to čeka i mene! Pa recite vi meni: Kakvu bi onda čovjek imao radost u životu?! Ta pol života živiš u strahu, kako ćeš umrieti! Ta to ti skrati trećinu života — ta briga za smrt! A kako bi čovjek veselije čekao stare svoje dane, kad bi vidio, da mladji starce poštuju i pošteno smrti dohrane! Mnogoga bi to podržalo dulje u životu, jer znate, da briga i žalost čovjeka u zemlju privlači. I nema nikakve sumnje, da bi ljudi veselije i dulje živjeli, kad bi vidjeli, da se ljudski dade doživjeti. Možda zato i kaže božja ona stara: Poštuj oca i mater, da dulje poživiš . . .

Dom i rod.

Hoće li Hrvatska politika uviek biti jednaka? — O tome smo se posljednji put razgovarali, pa da vam kažem, što se je od onda dogodilo.

Znate, da se je dugo govorilo i pisalo, neka se sve naše opozicionalne stranke slože u jednu, jer je ljudima dodijala svadja. Sloga se je slagala preko deset god., dok se napokon nisu

složili „pravaši" i „obzoraši" (dne 29. sieč. o. g.).

Pita se: Zašto se to tako dugo slagalo? — Zato, što se nisu htjeli odmah složiti! A zašto se nisu htjeli? Zato, što nijedni nisu htjeli popustiti. A bez toga nema sloge. Dok se govori: Bit će onako, ***kako ja hoću,*** dotle nema sloge, to znate. A kad se počne govoriti: Neka bude onako, *kako se složimo,* — onda je sloga gotova. To vi znate i bez politike. Dok jedan hoće, da bude, ***kako on hoće,*** dotle nema sloge. Ta što je svadja? Svadja je ono, kad svaki kaže: *Ja imam pravo.*

Recite, je li, nije li tako?

A sad slušajte dalje: Kao i drugi ljudi i radi drugih stvari, tako su se i naši političari svadjali upravo radi toga, što je svaki govorio: *Ja imam pravo,* ili: Mi imamo, naša stranka ima pravo. Ali su napokon i „pravaši" i „obzoraši" došli do toga, da su rekli: *Nijedan nas nema pravo,* nego složimo *novu* stranku. I sad je tek sloga bila gotova.

Ali sad malo pripazite. Recimo, dvojica se slože, i to težkom mukom, jer je svakomu bilo težko popustiti i priznati, da nema pravo. Ali kad je napokon gotovo, hvala Bogu, i kad si pomireni svadljivci dadu ruke, najedanput skoči jedan i kaže: *Ipak ja imam pravo! Ipak je onako, kako ja hoću!* — Recite po duši: Nije li to nova svadja?

A tako vam se njekako dogodilo i u ovoj slozi naših političara. Obzoraši i pravaši su se složili i priznali 29. siečnja o. g., da su složili *novu* stranku. A što to znači? To znači, da nijedna stranka do sada nije bila dobra, da *nijedna nije imala pravo.* Ali na tu slogu nisu odmah pristali svi pravaši, nego su „čisti" pravaši (t. zv. frankovci) rekli, da će o tom odlučiti njihova skupština. Na tu se je skupštinu čekalo devet mjeseci, t. j. do 11. listopada o. g. „Čisti" pravaši nisu doduše na toj skupštini priznali, da nemaju pravo, pače su na samoj skupštini govorili i dokazivali, da samo oni imaju pravo; ali su ipak odlučili, da će i oni pristupiti u tu *novu* stranku. A poslie skupštine su pisali još više u svojih novinah: Ipak imamo mi pravo, mi smo nadvladali!

Sad kako je to? „Sloga" je gotova, sve se pomirilo, a jedni viču i pišu: Ipak imamo mi pravo, mi smo pobiedili, starčevićanstvo je pobiedilo, oživjela je stranka prava, mi smo ju opet na noge postavili!"

Tako su se pitali složni pravaši i obzoraši i drugi u njihovu kolu, pa su rekli: To nije sloga! Mi „čistih" pravaša ne ćemo u svoje kolo, u svoju stranku. Zašto? Zato, što oni doduše kažu, da su pristali na slogu, ali sve u slozi govore: Ipak imamo mi pravo. To nije sloga, to je nova svadja. Neka oni priznadu, da ni njihov posao nije do sada bio pravi, t. j. ***neka prestanu dokazivati, da samo oni imadu još i sada pravo,*** pa neka mirno kažu: ***sve su stranke prestale, a nastala je nova stranka. Neka se odreknu svoga „spominjanja",*** ili kako gospoda kažu: ***Neka se odreknu svoga „spomicijâ".***

Tako je naime stvorena odluka ili ***rezolucija*** na skupštini 29. sieč.: da se svaka stranka ima odreći svojih ***tradicija.*** A što to znači? To znači baš to, da više nema nijedne ***stare*** stranke, pa zato nijedna neka ne govori i ne dokazuje: Mi imamo pravo, mi smo nadvladali, jer time nastaje svadja. Treba dakle priznati i primiti ovu odluku („rezoluciju"): Da više nema nikakvoga spominjanja o starih strankah, t. j. da više nema „tradicijâ. A toga skupština čistih pravaša dne 11. o. mj. nije priznala.

Kad je odbor nove složne hrvatske stranke prava odlučio te u novinah proglasio, da čistih pravaša ne će primiti u tu novu i složnu hrvatsku stranku prava, počeli su čisti pravaši u svojih novinah ljuto udarati na taj odbor, što ne će sloge, a narod hoće slogu. Našlo se i izvan

Zagreba ljudî, koji su ljuti, što je „sloga odbijena“. A što se „čistima“ prigovara, da nisu priznali one odluke (rezolucije): da se nijedna stranka ne će držati svojih tradicija, — na to odgovaraju „čisti“: Kako nismo priznali, kad smo za slogu! — A u istinu nisu rekli ni: priznajemo, ni: ne priznajemo. A što im se prigovara, da pišu, kako su oni pobiedili, i što hoće sve navrnuti na svoje starčevićanstvo: da je to ono pravo, i da smo sada svi pod Starčevićevom zastavom i da će se oni i dalje držati nauka Starčevićeva, — na to odgovaraju: Pa dakako! Svi smo priznali jedan program, a to je program Starčevićev. A kako bismo se mi mogli odreći Starčevića i njegove nauke! Nikada!

I toga su vam sada pune čiste novine („Hrv. Pravo“).

A što se tiče stranaka, sad je ovako: Njekadašnjih pravaša, koje je pok. Starčević ostavio, nema više; nema više ni obzoraša, nego su i jedni i drugi složeni u novu stranku, koja se zove „Hrvatska stranka prava“. To je jedna stranka. „Čisti“ pravaši, koji su ostali do smrti uz pok. Starčevića, i koji se drže, da su njegovi pravi ili čisti učenici i nasljednici, — i oni su odbacili ime „čista stranka prava“ i primili ime „hrvatska stranka prava“, ali ih ona prva stranka ne prima k sebi. I tako su zapravo dvie „hrvatske stranke prava“. Sad, naravski, ne će biti drugoga posla ni pisanja, nego oko toga, da se ove dvie stranke slože. Za deset godina moglo bi i to biti gotovo . . .

Ja ne znam, što vi o svem tome mislite, a sâm vam ne ću ništa drugo kazati osim to: da će tako biti dotle, dok kod nas bude glavni vodja onaj glasoviti Bu-bum—bum-bum-bum, koji ne dade svietu misliti. Što ćete više, kad ima ljudi, koji u ovoj očitoj stvari ne vide, *tko ne će sloge*. Ovima je dosta, ako njetko samo da hoće slogu; a što taj isti *radi* sve dalje, kao i do sada, to ih ne smeta. Pa hvala Bogu!

Gospodarstvo.

Žetva u ovoj godini. „Bogdanovci 13. XI. 1903. — Dragi čitaoci „Doma“! Piše vam prostačina seljačina iz Bogdanovaca. Težka mi je ruka od dizanja pluga i korpa sa kukuruzima; otežčala je i kormaneći mašinom pšenicu sijući. Fala budi dobrom Bogu, ne boli mene još moja hrvatska desnica, mogu vam još napisati par riči, koje ćete vi rado pročitati.

Prošlo je vrime i dani, kada smo ranili i kasnili i koseć, vozeć i slagajuć naš trud i muku, naš krvavi znoj. Pšenica je rodila obilno, tako i kukuruz, vinogradi bar loše i sasvim loše, baš od neatosti, baš od nemarnosti, jer koliko smo lane dobili vina, a koliko ove godine, velika je razlika.

Sve vam po selu ne mogu nabrojiti ali barem ću vam reći, kako je kod mog strikana i kod mene (jer smo u zajednici). U nas ima pet motika vinograda (jedna motika ima 240□ hvati), dakle prošle godine sa otih pet motika 54 akova vina, a ove smo godine dobili čistoga vina 10 akova. Velika razlika od prošle godine!

Mi smo imali 15 jutara (po 2000□ hvati) pšenice, 1 jutro ječma, 4 jutra zobi. Pšenica se platila obilno: sa 15 jutara bilo je 440 krsta. Bilo je 220 metričkih centi. Hvala Bogu, dobro je, nikad bolje! Ječma je bilo sa jednog jutra 38 krsta, bilo je 20 metričkih centi, hvala Bogu, sasvim dobro! Zobi je bilo sa 4 jutra 70 krsta, a 34 metr. centi. To je loše. Hvala Bogu, kad je i toliko! — Sad vidite, braćo, moj litni rad i posô.

A sad ću vam opet malo drugo pisati. Pazite, kad hranu prodajete! Baš sam dobro promotrio taj posô, kad židov kupuje hranu od seljaka: vidim, da on diže vagu gori, da je izmirio, a ja njega lipo uhvatim za ruku i kažem, da mi još metne pet

ili deset kila gore. Tako se miri, moj čifto! Za otaj novac, što zasluži na našoj hrani i našem prirodu, on puši cigare po 30 fil. komad, svaki čas ide piti crnu kavu, ide na pivo, a ti, seljače, glupi čovječe, pati se i radi za varalicu! Eto, tako te i treba, kad ne ćeš „hrvatske seljačke zadruge“. Javit ću vam budući put, kako mi čavke hvatamo i u vrbicu šaljemo čavke (švabe).

Od Hrvatâ najviše je imô moj stric Pavo (220 mc.) pšenice, a od švaba Tuna Edl (230 mc.), koji veli: čim prvi led padne, da potuče sve, — da on kupi jevtine zemlje! E pa, čavko moja, prokleto ti bilo i to, što imaš! Naučit će tebe „Hrvatska selj. zadruga“ pameti, otić ćeš i ti u vrbicu, ako ne baš ti, al tvoji mladi zacilo!

Stipa Šimić.“

⇛ NOVINE ⇚

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

U Zagrebu se je, odkad se ono nismo razgovarali, obavila velika Starčevićeva slava: na groblju u Šestinah podigli mu spomenik od kamena. Starčević počiva, što mnogi možda ne znate, u selu Šestinah kraj Zagreba, jer je tako sâm htio: nije htio da ga pokopaju u Zagrebu.

Radi sloge su sudjelovali kod te slave mnogi i premnogi, koji se nisu slagali i ne slažu se s politikom, naukom i načinom pok. Starčevića. I bila je zbilja liepa slava. Sutradan su pisale starčevićanske novine: Aha, vidite, sve je za Starčevića, sve je za njegovu nauku, — pobiedilo je starčevićanstvo, narod hoće pod starčevićansku zastavu i t. d. Kako je ta slava bila isti dan, kad i skupština „čiste“ stranke prava, u kojoj se je skupštini imalo proglasiti, da i ta čista stranka pristaje u slogu, mnogi su se ljudi zbunili i razljutili. „Tako! rekoše u sebi, mi smo za volju slozi pristali uz slavu, a oni sada kao djeca: Aha, vi ste svi starčevićanci!“ — I zbilja je to nedostojno postupanje. „Starčevićanci“ (frankovci) imadu jedne jedine novine, a hrvatska stranka prava imade ih preko deset, pak su sve ove novine pristojno pisale o slavi, pa je i odbor hrvatske stranke prava bio kod slave — sve radi sloge; razumije se dakle, da to nije bila samo starčevićanska slava, nego su joj se pridružili svi dobri Hrvati, osobito pak pristaše „hrvatske stranke prava“, koja je naročito proglasila, kad se je složila, da nije ni starčevićanska ni obzoraška, — a sad se svima dovikuje: Vi ste starčevićanci!

Ne bi bilo vriedno trošiti na to riečî, da gdjekoji ne kukaju, što se radi toga rodila tobože nova „nesloga“, — a ostala je samo stara nesloga, pa su njekoji ljudi zbunjeni: joj, što će sada biti! To se zna, da raj nebeski u hrvatskoj politici ne će nastati. Ali da bi to bilo baš joj i pomagaj radi ovakve nedostojne djetinjarije, tako već ipak nismo bedasti. Sviet ipak sve to više misli, a više se i radi, kako ćete dalje čitati.

Skupštine po banskoj Hrvatskoj — to je sada jedini pravi i koristni politički posao. Sve drugo slabo kaže. Samo je tih skupština premalo.

Nedavno su se obdržavale skupštine u Koprivnici, u Virju i u Varaždinu. Najviše je naroda bilo na skupštini u Varaždinu, a najljepše je prošla koprivnička skupština. U Virju je to pak u kratko vrieme druga skupština. Mislio bi čovjek: u Virju ima

valjda više „odličnih", „dičnih" i „učenih" rodoljuba, osobito odvjetnika, a kad tamo, — sve to vodi jedan posjednik i novinar, g. Peroslav Ljubić, urednik i izdavač „Podravca", koji nije ni „dični", ni „odlični", ni „učeni" rodoljub, kao drugi toliki dični, — za koje nitko danas i ne zna!

Na skupštinah se najviše govori o našim računima s Ugarskom, t. j. o našim financijama, pa onda o ustavnim pravima i novom izbornom zakonu. Skupštine su ove za narod od velike vriednosti; tu mnogi čuje i dozna, o čem nije ni sanjao; tu, gdje nas ima više na okupu, tu se radja prava *narodna sloga,* prava odlučnost, pred kojom se mora sve ukloniti.

Njekoji misle, da skupština nije dobra, ako na njoj nema toliko svieta, da jedan na drugom jaše, da se ne možeš ni maknuti. To nije dobro. Gdje je velika stiska i galama, tu se dobro ni ne čuje, a ljudi dobro ni ne paze i ne mogu paziti. Bolje je zato, da bude manje svieta, da svatko uzmogne zgodno stati, ili još bolje sjesti i mirno do kraja slušati. Najbolje bi bilo prije velike skupštine držati više malih dogovora, na koje bi došli samo pozvani ljudi.

Dajte se, ljudi, maknite, pak priredjujte i dalje dogovore i skupštine. Ako ne znate, što bi i kako bi, pišite našim novinam: „Obzoru" (u Zagrebu), „Nar. Obrani" (u Osieku), „Hrv. Narodu" ili „Domu", — pa ćete dobiti uputu, a doći će i njetko od nas, da vam što kaže. Maknite se! Mi smo Hrvati u strašnoj koži, — djeca će nas proklinjati, ako im dom ostavimo ovakav i još gori, a i sami ćemo se još napatiti. To nisu male stvari, — naš narod gubi milijune svake godine i od nevolje bježi iz doma!

Sad bi na redu bile skupštine po dolnjoj Hrvatskoj: u Požegi, Brodu, Vinkovcih i t. d. Za čudo mi je, što se nitko ne miče ovamo gore u Dugom Selu, u Ivaniću, a ni u zagr. zagorju ne bi bilo na štetu, da se sviet sastane i dogovori. Ja nemam druge rieči, nego još jednom: Maknite se — za dobro svoje i svoje djece!

Što nam se snuje u Pešti? Kako znate, banska je Hrvatska svezana s Ugarskom, u kojoj vladaju Madžari. Znate i to, da je Ugarska već godinu dana u pravom neredu. Kud ćete veći nered od toga, kad se ni porezi ne moraju plaćati! — Sve je to nastalo od tuda, što Madžari hoće da budu podpuno svoji, a misle, da nisu podpuno svoji, dok u njihovoj vojski gospoduje njemački jezik i nad njom se vije austrijska zastava. Toga se oni hoće da riese, — a na to nije htio pristati kralj. To je najprije tražila samo opozicija (Košutovci), a vladina je stranka kolebala, dok nije i ona počela tražiti, da se u ugarsku vojsku uvede madžarski jezik. I tako je cieli sabor htio, a kralj nije htio. A to je velika stvar, kad se kralj ne slaže s cielim saborom: to je sukob izmedju krune i sabora.

Sad će se te stvari nekako urediti. Sabor je ugarski izabrao devetoricu ljudi, koji će točno izraditi, u čem bi se imala vojska preurediti. Od naših 40 sjedi medju tom devetoricom jedan, i to Imbro pl. Josipović. On je tu u ime Hrvatâ kazao: Neka se slobodno u ugarsku vojsku uvede madžarski jezik (i to u vojničke škole i u sudove), ali za bansku Hrvatsku neka i tu bude po zakonu (po nagodbi), t. j. u hrvatskoj vojski nema mjesta nikakvomu tudjemu jeziku. Sad je samo pitanje, hoće li tako i biti, jer ovi hrvatski zahtjevi nisu došli u onaj spis, štono su ga ona devetorica izradila, da ga predadu kralju, i da on odluči.

Treba još ovo spomenuti, što pišu jedne velike naše novine: zajednički sabor u Pešti nema pravo odlučivati o svem, što se tiče naše hrvatske vojske; tako nema prava odlučivati na pr. o tom, kako će se postupati kod vojničkoga suda. To spada pred hrvatski zagrebački sabor. Urede li se te stvari tako, da će u čitavoj bansko-hrvatskoj vojski vladati mjesto njemačkoga hrvatski jezik: u dopisivanju, u častničkih školah, kod suda itd., onda će to biti vrlo dobro: mi ćemo opet biti napried za veliki korak, jer je njemstvo drač, koji treba čupati s naše zemlje. Ali ako se uvede madžarski jezik, onda bome naopako! — Što mislite, da i o tom upitate svoje zastupnike, osobito one od vladine stranke?

U Dalmaciji nas kani Niemac fino žedne preko vode prevesti, i to ovako: U toj čisto hrvatskoj zemlji vlada do danas u službi — talijanski jezik! A u cieloj Dalmaciji nema ni 20 tisuća Talijana (ponajviše su to talijanaši, t. j. potalijančenici), a nas ima trideset puta toliko! Pa ipak njihov jezik vlada! Uveli su ga Talijani-Mlečani, dok su bili Dalmaciji gospodari, a bečka ga vlada nije htjela ukinuti i nadomjestiti hrvatskim jezikom, — da se Hrvati ne osile! Sad nije kud kamo, nego kad se ovih dana opet otvorio dalmatinski sabor u Zadru (to je na moru), javi vlada, da će se i ta stvar urediti, pa pozove od svake stranke po jednoga, od većih i po više zastupnika: da čuju, kako to vlada kani urediti.

Poveselili se naši, — ali uzalud. Kad oni tamo, a to se mjesto talijanskoga uvodi njemački jezik, a samo u njekojim poslovima hrvatski. Naši zastupnici, razumije se, ne će na to pristati. Ali što pomaže, kad oni o tom ne će odlučiti, nego će se o tom odlučiti u Beču. No budu li naši složni i uztrajni, pa upute li i narod u tu stvar, mogli bi vladi zadati neprilikâ. — U ostalom, kako možda znate, Dalmacija i po zakonu spada pod Bana, a Beč ju drži samo na čas, dok se i ta stvar ne uredi. Taj „čas" traje već 35 godina po zakonu, a i preko sto godina po pravu. Bečka je vlada imala Dalmaciju dati Banu onaj čas, kad ju je Francez pustio.

Sabor u Zadru vieća. Duša te boli, kad čitaš, što to Beč s nama radi. Taj sabor ne može mnogo, ali je dobro, što zastupnici mogu barem izkazati narodnu nevolju i vladinu nepravdu.

U Istri se naših devet bori s Talijanima, kojih ima dva puta toliko, premda je nas u Istri velika većina. Kad se naši uztrajno brane protiv talijanskoga nasilja, kažu im Talijani, da prave obstrukciju. A kako su krivični i nasilni ovi Talijani, sudite po tom: Medju 30 biranih zastupnika sjedi u istarskom saboru devet Hrvata, pa ipak talijanska većina ne bira nijednoga našega u nikakav saborski odbor, da barem znadu, što se radi, kad ne mogu ništa odlučiti. A gledajte, kako naši rade u Zadru: Tamo ima 41 birani zastupnik, a medju njima samo šest Talijana, pa im naši dadu mjesta u svakom odboru! Dobri Hrvati — kao svuda! — Ipak su se naša devetorica tako dobro držala, da se je zemaljski kapetan već zahvalio na službi!

Hrvati iz Amerike poslali su na tisuće Kruna u domovinu, da se pomogne onima, koji su proljetos postradali, kad su ono bili nemiri. I Hrvati u južnoj Americi, u republici Čile, skupili su liepu svotu. Blago nama, dok brat za brata osjeća!

Proti zastupnikom „narodne stranke" (t. j. proti madžaronom) dolaze od naroda nepouzdanice, t. j. izbornici im poručuju, neka polože čast, jer ne rade dobro za narod. Madžaroni su se radi toga, kaže se, uplašili, pa se sastali i odlučili, da nijedan ne smije položiti časti, ako i dobije takvu poruku. Boje se naime: ako jedan položi, okuražit će se narod i više, pa će to ići redom.

Radi ljetošnjih nemira osudjeni su nedavno opet Kunovčani (Kunovac je u Podravini), i to njih 9 sve na *dvie godine* težke tamnice! Ostalih osam dobilo je po više mjeseci.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj je (mjesto staroga našega Bana) postao prvi ministar grof Tisza Ištvan (Stjepan). Kažu, da će on pritegnuti uzde opoziciji. Njeki misle, da bi bolje uradio, da naspe malo više zobi, mjesto da uzde priteže. — Madžarska opozicija drži, da je taj Tisza „bečki čovjek", da ga Beč šalje, da upokori Madžare. Još grde onih naših 40, što su poletjeli u Peštu, da pozdrave toga Tiszu, a još se u Pešti nije ni znalo, da je postao ministar. A kako su znali Hrvati? „Dobili su glas i zapovied iz Beča, neka se požure u Peštu!" — pišu madžarske novine. A tko zna, je li istina?

Turskoj je ruska i bečka vlada poslala novu opomenu (notu), da jednom već uredi Macedoniju. Ali se Turska svakako izvija, pa će i opet ostati pri starom.

Razne viesti.

Ruski car sastat će se 4. stud. s njemačkim kajzerom u Vizbadenu (u Njem.). U Talijansku nije išao, jer je carica čekala porodjaj.

Ban Pejačević je bolestan, krvavila su mu crieva. Sad mu je bolje. Govorilo se je, da je obolio od toga, što je zamienio liekove, pa se nehotice otrovao.

U Španjolskoj ima vojska posla sa radnicima, koji su obustavili posao, pa su orobili više dućana i htjeli da navale na ježuvitski samostan, a u jedan drugi samostan zbilja su i provalili, ali su redovnici pobjegli. Lako možete pomisliti, kako je u zemlji, gdje narod robi redovnike!

Voda kao i vino — to može biti samo u nesrećnoj Dalmaciji, gdje je ljetos tolika suša, da litar vode stoji 24 pare (filira)! Čujete li, ljudi! Voda po 24, a vino 28!

Drobne viesti.

Spomenik mučenicima našim, štono prošlo ljetos pogiboše od žandarske puške u Zaprešiću (pamtite im imena i kazujte djeci: Ivanu Pasariću, Josipu Beluhanu i Vidu Noršiću), kanilo se podići još ove jeseni, ali se nije dospjelo sve uraditi. I bolje je, da se počeka, pa da im se postavi dostojan spomenik. Ja bih im na grobu sagradio kapelu, u kojoj bismo se molili Bogu za njihovu dušu i za dobro naroda.

Roosveldt i Bosna. Predsjednik američkih Sjedinj. Država Roosvelt pohvalio je ovih dana pred jednim novinarom bosansku upravu. To je samo znak, da ne zna, kakva je ta uprava.

Proti listu „Hrv. Narodu" takodjer se dižu glasovi, da je protupopovski list, što nije istina. Sad su se u samom „Hrv. Narodu" javila dva na glasu svećenika: župnici Juraj Ortner i Krešimir Tomljenović, da su i oni suvlastnici toga lista, a njima se pridružio kapelan Antun Irgolić. Valjda dakle ne će popovi sami proti sebi u svom listu? „Dom" s veseljem samo kliče: Živjeli ovakvi naši popovi, koji ne dadu, da se baš sve uništi, što nije na dlaku, onako kako bi njetko te njetko htio.

Podmetnula si diete, i to jedna poljska grofica: nije imala djece, pa da imetak ne prodje na drugu lozu, učini se, da je rodila, a diete za tu prievaru kupila za 100 for. Muž joj je za to znao. Sad je stvar pred sudom u Berlinu.

Postolarski radnici (šoštari) štrajkuju u Zagrebu, t. j. ne rade, dok im poslodavci ne poboljšaju plaću i življenje. Njeki su postolari popustili, pa još planduje samo 60 radnika.

Za „Dom". Pišu mi iz Beča, da su se tamo naši djaci, koji uče visoke škole, zavjetili, da će „Domu" pribaviti 400 predplatnikâ. Ako ova rieč postane djelom, „Dom" će imati 3050 predplatnika. Već je i bilo vrieme, da njetko priskoči u pomoć slobodnoj prosvjeti naroda, koja ima toliko ljutih protivnika. Prosviećenoj mladeži najviše i dolikuje, da tu ustane za dobru stvar.

Što su to „zarobljene" novine, t. j. prazne i biele, toga Madžar ne zna. Kad je to vidio kod nas i pitao, što je, pa mu kazali, silno se čudio. Zato Madžari i tresu cielom državom cesarovom!

„Jelen" to znači po madžarski „ovdje". Tako se sada javljaju madžarski vojnici, kad ih častnici prozivlju. A naš baka sveudilj još po propisu viče: Hir!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

„DOM" izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma" Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

Ciena je „DOMU" na cielu godinu 3 Krune.

Broj 20. | U Zagrebu, u četvrtak 26. studenoga 1903. | God. 4.

Hoće li kramari zavladati svietom?

Ako ovako potraje dalje, kako je danas, svi će ljudi postati kramarsko roblje. Reći ću vam, po čem to sudim.

Pomislite vi našega kojega seljaka, koji evo ovako od prilike živi: Čim svane proljeće, puno ga je dvorište, šuma i polje. U dvorištu i na liepom božjem zraku i sjajnom dragom suncu šuška i priredjuje ovo i ono, a onda fućkajući ili pjevajući (možda i kunući) otjera ili blago na pašu, ili odjaše na konju u šumu, ili na muli u goru. Svietla mu se jutarnja rosa kriesi po zelenoj mladoj travi, a u šumi sve živo: mlado lišće i granje raste, rekao bi da puca, ptice pjevaju i cvrkuću na sve strane . . . Onda dodje ljeto, poljski rad, pa jesen, zima, — a čovjek naš vazda u polju, sve na božjem zraku i sjajnom dragom suncu. Dodje li nedjelja, počine u razgovoru sa susjedima; dodje li veliki blagdan ili svetak, počine opet i poveseli se, tko ima čim, sve u družtvu sa svojima. Dogodi se u kući ili kršćenje, ili svatovi, eto ga opet sa svietom u razgovoru i u veselju . . .

Ali vidite, da ne znate, što hoću da kažem i čemu to nabrajam, a ne mogu nabrojiti. Nego, što hoću, vidjet ćete odmah, kad vam kažem ovo:

Pomislite sad našega čovjeka, koji je otišao iz doma u Ameriku, pa radi u kakvoj tvornici, ili u rudniku pod zemljom. Pomislite, pa prispodobite njegov život sa životom našega čovjeka na selu. Nema tu traga ni jutarnjoj rosi, ni zelenoj travi i granju, ni ptici, ni suncu, ni družtvu, ni veselju, — nego u zatvoru, ili pače pod zemljom u tami radi čovjek, grbi se i muči na odredjeni sat onako, kako to nadglednik zapovieda. Pa neka bude i zatvor, neka nema ni sunca, — ali ona briga bez prestanka: koliko ću zaslužiti, koliko će mi ostati!

Ali ni toga vam ja ne mogu po svojoj pameti opisati, kako to osjeća ovakav naš čovjek-rob, jer ja sâm toga nisam doživio ni proživio. Bolje je to i osjetio i opisao jedan naš čovjek, koji je

mučeći se valjda kao mravac i rujući pod zemljom kao krt osjetio razliku medju liepim njekadašnjim životom u domovini i onim životom u američkom kakvom mravinjaku. Nije mu duša mogla podnesti, nego je sve to složio u pjesmu evo ovako:

„Gdje li su oni silni junaci
I ono krasno koljeno davno,
Koje je znalo živjeti dobro
I pjevat, ljubit, ginuti slavno,
S vilom se bratit, izazvat vraga?
Nema ih više, nema im traga“.

„Ali i nebo bilo je drugo;
Kad vedro, budi plavetno, divno,
Čisto i sjajno, da je milina,
A grozno, tamno, kad budi kivno,
Sipajuć striele, gadjajuć ljude,
Šaljući na sviet vještice hude“.

„Nema ih više, vremena onih,
Kad jak bi junak jašio smjelo,
Slobodno, glasno pjevajuć pjesmu,
Visoko držeć ponosno čelo;
Vodice hladne šakom bi pio,
Crn bi hljeb jeo, — sretan bi bio“.

„Jesi li gledo kapljicu rose,
Što poput alemkamena sjaji,
Ili leptira, il cvietak mali,
U travi što se zelenoj taji?
Jesi li pio izvorne vode,
Kamo na igru vile dohode?“.

Jeste li ga čuli? — To je naš čovjek, koji je slušao naše pjesme o Kraljeviću Marku i drugim junacima; naš čovjek, koji je i sâm znao „pjevati i ljubiti“, ako i nije poginuo slavno; to je naš čovjek, koji je i sam jahao smjelo, da se pod njim zemlja tresla, — dok nije počuo za Ameriku! Vidite ga: ni na vile naše nije zaboravio, premda nikad nije nikakve vile vidio, — ali misao mu došla i na vile naše, jer kud će naš čovjek bez njih, kad su one sva ona ljepota i dobrota, koju naš sviet želi, a nikad je dosta nema medju ljudima, pa je onda traži medju vilama!

Da, to je naš čovjek, koji sada evo ovako „pjeva“ tobože, a u istinu plače:

„Drugač je danas, vidite sami:
Rad groša jadnog gledajuć nice,
Ne vidiš sunca, ne vidiš neba,
Nit čuješ milu pjesmicu ptice,
Niti se brineš, grmi li, sieva,
Nit ti je stalo, kiša li lieva“.

„Da, ti sad piješ svaki dan pive
I pušiš duhan, možda i žvačeš;
Mali komadić mesa kad jedeš,
Trbuh te boli; — od papra plačeš,
Pa i to nebo nije visoko,
Zirneš li u njeg, natruniš oko“.

Tako čitam u Američkom hrvatskom listu „Hrvatu“, kako pjeva i plače njeki „Novica“. I ja vjerujem našemu tomu Novici, da mu je od srca išlo, kad je zapjevao još ovo:

„Dajte mi amo vilenog konja
I staru sablju mojih djedova,
Dajte mi koplje, sjajno me spremte,
Jer ja sam čovjek staroga kova,
Ne mogu gledat današnje ljude,
Prezirem ove kramarske lude“.

Ali što to hasni? „Novica“ se naš samo šali; nema više stare djedovske sablje možda nijedne, a ni koplju ni traga. A da „prezire ove kramarske lude“, — to mu vjerujem. Ali da vam kažem rieč o „kramarima“.

„Kramari“ — to su drugim riečima trgovci svake ruke, i veliki i mali; oni baš najmanji, obično na selu, — to su kramari, a za porugu se kaže i svima ostalima: kramari. Kramarâ ima od starine, ako ih i nema od postanka svieta. Ali od kad ih ima, sviet ih više mrzi t. j. prezire i ruga im se više, nego što ih voli i poštuje. Stari su Rimljani bili vojnici i osvajači, pa su već oni pred 2000 godina mrzili kramare Kartažane, koji su stanovali u Africi, odmah preko mora od Italije, u kojoj su živjeli Rimljani. Današnji sviet zove Engleze kramarima, i sav ih malone sviet mrzi. Osobito su na glasu kramari — židovi, jer su oni ponajviše trgovci. Ali ako i ne gledamo na to, kakvoga je trgovac plemena i naroda, svejedno ćemo naći dosta puta, da sviet mrzi i prezire „kramare“, pa bili kojega im drago naroda. Tako su stari naši djedovi-plemići ili plemenitaši mrzili i prezirali gradske svoje kramare i često se s njima svadjali i pravdali (na pr. gospodari zagrebačkoga Medvjed-grada sa zagrebčanima).

Pita se sada: Zašto sviet mrzi i prezire trgovce ili „kramare“?

Da se na to pravo odgovori, treba držati na umu ovo: Gledamo li na potrebštine, što čovjeku treba za život, vidimo, da jedni ljudi priradjuju i stvaraju takve potrebštine, a drugi ih samo prenašaju, prevažaju i diele medju sviet, koji troši. Seljak priradi žito, vino, mast itd., a trgovac to samo gotovo prodaje. Sad pazite i dalje: Seljak živi od onoga, što je sâm priradio, a trgovac ili „kramar“ živi od profita. Znate li, što je to profit? Znate: Trgovac jevtino kupi, a skupo proda; za 10 kupi, za 15 proda: ono pet — to je njegov profit, od toga on živi, i ne samo živi, nego i na hrpu meće, ako mu sreća i pamet posluži. A kako trgovac neprestano radi novcem, jer on bez novca nikud nikamo; pa onda dalje, kako treba da uviek računa, po što je kupio, a po što će prodati, — to on znade, što novac vriedi; a kad to znade, dobro ga čuva, dalje kupuje i prodaje, sve na profit, — dok ne nakupi cielu hrpu i postane bogat. Sve to vide oni, koji su mu prodavali, i koji su od njega kupovali, pa se oni prvi pitaju: Od kuda njemu to? Niti je sijao, niti je orao, nego samo gotovo žanje! A drugi kažu: Sve je to on nama odkinuo od našega: on je jevtino kupio, a nama skupo cienio.

I od tuda, vidite, zlovolja na trgovce i „kramare“: da oni „ne rade“, „da odkidaju“, ili pače da „odiru“. Badava ćeš govoriti, da i trgovac radi, da se i on muči, — badava! Svietu ne možeš izbiti iz glave, da trgovac pobire gotovu tudju muku. Od tuda zlovolja. A kad se trgovci, koji „ne rade“, obogate, a oni, koji rade, ostaju na starom, ili još i osiromaše, — onda dolazi i

jal, zavist. A kad sviet vidi, kako trgovci svakako spekuliraju, samo da do novaca dodju, — kako se ne stide ovoga ili onoga, — tu se brzo rodi priezir.

Od trgovaca postaju veliki trgovci, koji imadu svoje tvornice, koji sebi robu dadu praviti, pa ju onda prodaju; to su tako zvani industrijalci, veliki bogataši, kapitaliste, koji drže na tisuće i tisuće radnika, — onakvih, koji ne znadu ni za konje, ni za vile, ni za isto sunce, kako onaj Novica pjeva, ili plače —

Sve je to liepo i dobro, samo bi sada trebalo znati: A zašto seljački sviet ostavlja plug i motiku, ravna polja i zelene livade itd., pa ide na posao ovakvomu industrijalcu? Zašto?

To je ono veliko pitanje, na koje nije lako u kratko odgovoriti. Jedno je stalno, a to je u kratko ovo:

Kad čovjek nije više zadovoljan onim, što sâm priradi i izradi, onda kupuje od drugoga. A za kupovanje treba novaca. Je li, do sada se razumiemo? — A kad sila svieta nije zadovoljna onim, što čovjek sam izradi i priradi, onda sav sviet kupuje i prodaje, — sav sviet i svatko treba novaca i novaca. Tako dodje do toga, da se bez novaca ne može, — nastane t. zv. novčano gospodarstvo: bez novaca nikud nikamo. I tako novac zavlada, t. j. zavladaju oni, koji imadu novaca; novcem se sve može, kad ga svakomu treba, jer se bez njega ništa ne može. Što se je prije moglo i bez novaca, sada se ne može. Gospodi se je i državi mjesto novaca za porez davala desetina od priroda, a danas — daj novac. I tako danas treba novaca i onomu, tko je zadovoljan onim, što sam priradi i izradi: treba mu ih barem za porez. To je današnje „novčano gospodarstvo". I tako svakomu treba „groša". „Rad groša jadnog gledajuć nice, ne vidiš sunce, ne vidiš neba", — kako ono plače Novica.

A pitate li me: Što će od toga biti, i hoće li kramarski novac obladati svietom, hoće li opustjeti sela, polja i šume, ako tako podje dalje, — ja vam ne znam reći. Znam samo, da tim nastaje novi sviet, o kojem se je vriedno i još porazgovoriti.

Tko je spasio hrvatski narod?

Njeki naši ljudi odavna već govore i pišu, da je pok. Starčević spasio hrvatski narod od propasti. Njeki tim samo korteširaju za „starčevićance", a njeki to i vjeruju, ali ja mislim, da je malo koji od ovih razmišljao: Što to znači, kad se kaže, da je njetko „spasio" narod. O tom se „spasenju" mnogo govori i piše, ali je šteta, što se vrlo malo, ili posve ništa ne razlaže, kako je to i čim je to pok. Starčević spasio hrvatski narod. I ja mislim, da upitamo koga, **tko to kaže, da bi bio prilično u neprilici**, kad bi trebalo razložiti, kako je pok. Starčević postao spasitelj hrvatskoga naroda. Zato, kad se još i danas dosta govori o tom spasenju, kušat ću ja, da vam to razložim, — jer je to doista vriedno znati. To nije mala stvar — spasiti cieli jedan narod, kojega još ima, hvala Bogu, dosta, a bit će ga, ako Bog dâ, sve to više.

Jedni kažu, da je Starčević time spasio hrvatski narod, što je „spasio ime hrvatsko". To se misli ovako: Pred kojih 60 do 70 godina govorila su hrvatska gospoda u Zagrebu i drugdje, da smo mi svi „Iliri": i Hrvati, i Srbi, i Dalmatinci, i Bošnjaci, i Kranjci itd. — sve su to Iliri, jer su sve to potomci njekadašnjih slavnih Ilira, koji su ovdje živjeli, gdje i mi danas živimo. I naš jezik — to je „ilirski" jezik. — U ono vrieme, kad se je ovako govorilo i pisalo, bio je hrvatskoj gospodi vodja Ljudevit Gaj, za koga ste već čuli. — Poslie ovih „Iliraca" došli su drugi Hrvati, koji su govorili i pisali, da mi nismo „Iliri", jer da su stari Iliri bili tudjega plemena te da su njihovi pravi potomci današnji Arbanasi, koji ne spadaju k našemu plemenu: mi smo Slovjeni ili Slavjani na jugu (na sjeveru su Česi i Poljaci, a na iztoku Rusi), — pa kad mi Slavjani govorimo jedan jezik, onda smo i jedan narod, pa se zovimo, rekoše, „Jugoslavjani", „Jugoslaveni" ili „južni Slaveni". — Ali kakvi „Jugoslavjani", kad ni jedan seljak ne će reći, da je njekakav Jugoslaven? Nijedan ne će tako reći, nego kaže, da je, ili Hrvat, ili Srbljin, ili Bošnjak, ili Dalmatinac itd. Osobito Srblji nisu htjeli ni čuti za Jugoslavene, kao što nisu prije htjeli čuti za Ilire, nego mi smo, kažu, Srblji. A i Srblji i Hrvati govore jednim jezikom, kako se zove taj jezik? „Pa neka se zove srbsko-hrvatski jezik!" — rekoše njeki, a i naš je narod, da bude barem Srbljima i Hrvatima pravo, — i naš je narod srbsko-hrvatski. I zbilja ima još i danas vrlo mnogo školane gospode, koja kažu, da naš jezik i narod treba zvati „srbsko-hrvatskim", pa ga zbilja tako i zovu, tako i pišu i djecu uče. U našoj Dalmaciji oblasti školske baš zapoviedaju, da se tako mora naučati, a u banskoj hrvatskoj čine to njeki od svoje volje. „U Srbiji nema pak nikoga, tko bi tako govorio i naučao, nego je tamo sve samo srbski: srbski jezik i srbski narod, tako da je isti jezik ovamo srbsko-hrvatski, a onamo samo srbski. I tako mi Hrvati, gledamo li na Srblje, vidimo ovo: Što je hrvatsko, to je i srbsko; ali što je srbsko, to nije hrvatsko. Podje li tako dalje, — mi ćemo ostati bez svega, jer ćemo ostati bez imena? I da nije bilo Starčevića" . . .

Starčević nije htio znati za nikakove Jugoslavene (na Ilire

nije vikao; bio je još mlad), a ni za Srblje; za Srblje je pače pisao, da njih nema, da su to sve Hrvati, ili pohrvaćeni vlasi, cincari, Arbanasi itd. „Da on nije onako odlučno ustao proti Srbalja i kojekakvoga srbovanja, za nas se Hrvate ne bi ni znalo, mi bismo bili propali. Starčević nas je spasio, jer nas je naučio, da nismo mi Iliri, ni Jugoslaveni, ni Srbo-Hrvati, nego Hrvati i samo Hrvati“. —

Tako kažu jedni. Drugi kažu ovako: „Kojekakvi hrvatski izrodi podlagali su hrvatski narod to pod Niemca, to pod Ugarsku. I proti tomu je ustao pok. Starčević govoreći i pišući, da Hrvati nemaju biti ničija i prikrpina ni prirepina, nego treba da budu svoji, jer su i njegda bili, pa imadu to pravo, — imadu svoje državno pravo. Tako je Ante Starčević podigao hrvatski narod na noge naučajući ga, da radi za sebe. Da njega nije bilo, narod bi hrvatski bio i danas ne samo sluga, nego sluga bez sviesti. Ante Starčević osviestio je narod i tim ga je eto spasio“.

Eto, sad znamo, kakvo je to spasiteljsko djelo pok. A. Starčevića.

Njeki na to kažu ovako: Kako bi to moglo biti, da bi jedan jedini čovjek spasio cieli narod! Ako je to moguće, onda je moguće i to, da jedan jedini čovjek i upropasti cieli narod! — Na to treba odgovoriti, da se to ne misli tako, da je baš Starčević sâm spasio hrvatski narod, premda njeki agenti i korteši baš tako govore i dokazuju. Tu stvar treba najprije tako uzeti, da je jedna misao pokazala narodu put do spasenja i dala mu snagu, da se očuva od propasti; drugo treba dopustiti, da su i drugi širili tu misao, a Starčević je bio samo vodja u tom poslu, pa se u tom smislu kaže, da je on spasio narod, premda se ni tako pravo ne kaže, jer ovakva misao, koja može narod spasiti, to nije kao njekakva zagonetka, koju je njetko odgonetnuo, ili kakva dosjetka, koja njekomu po sreći na um pane. Ovakvu misao nose u glavi stotine i tisuće ljudi, koji po njoj i rade, prije nego što komu i kažu svoju spasonosnu misao. Spasenje naroda — to nije njekakva čarolija ili „coprija“, koju bi njetko izmudrio, nego je to stoljetni posao, u kojem radi na stotine i tisuće ljudi. U tom se svi koliko-toliko razumni ljudi slažu, pa bismo se tu lako sporazumjeli. Ali je glavno pitanje upravo ono: Je li ona misao, koju je Starčević kao vodja naučao, je li ta misao takva, da bi ona mogla narod očuvati od propasti i pokazati put k spasenju?

Ima ih, koji kažu: To je velika stvar, što smo spasili hrvatsko ime. „Ime — to je sve. Kad čovjek izgubi ime, izgubi sve!“ I još se kojekako govori, i sve je to i pravo, i opet nije pravo. Razložit ću vam to posve u kratko.

Svako ime nješto znači, t. j. na pr.: Drugo se misli, kad kažeš konj, drugo opet, kad kažeš vol itd. I čovjek, dok ima razuma, ne će nikad konju kazati, da je vol. Svako dakle ime znači njeku stvar, pa dok te stvari ima, dotle joj se čuva i drži i ime. Prosudite na pr.: Naši su stari obuvali njegda mestve, i stari ljudi još znadu, što je to, — a mladi ne znadu: izgubila se stvar, izgubilo se i ime.

Tako vam je i s imenom hrvatskim. Kad ja kažem: „Ja sam Hrvat“, onda ja hoću da rečem: Ja ljubim to i to, a mrzim to i to; ja hoću to i to, a toga i toga ne ću. — A kad ja ljubim ono, što ljubi na pr. i Madžar, i mrzim ono, što i on mrzi, i hoću ono, što i on hoće, — sviet će mi reći: Ti si Madžar, premda te je tužna mati hrvatska rodila!

Je li tako, ili nije? — A ako je tako, onda ja ne znam, kako bi se moglo ime hrvatsko izgubiti, ako Hrvati nješto svoje ljube i nješto svoje hoće. Ime bi se hrvatsko moglo izgubiti i propasti tek onda, kad Hrvati ne bi marili za ništa svoje. Onda bi dobili ime po onom narodu, kojemu bi se priljubili, t. j. onda bi propali, — premda bi svi ostali živi i zdravi, ali ne bi više bili Hrvati.

„Pa to je baš ono! Izrodi su hrvatski htjeli, da hrvatski narod zaboravi svoju prošlost, da sve svoje zanemari, a obljubi sve srbsko, pa da se tako posrbi, da ga nestane! To je ono! Zato je Starčević spasio hrvatski narod, što je on narodu pokazao, da je Hrvat, što je uskrisio hrvatsku prošlost i učio ga, kako će uzpostaviti slavnu svoju djedovinu i domovinu. Zato je on ono, što jest, zato je on spasitelj hrvatskoga naroda, jer da nije njega bilo, ni Hrvatâ ne bi više bilo! Zato je on izrodima mrzak, zato oni još i sada kaljaju svietlu njegovu uspomenu!“

Ovako se je kod nas Hrvata govorilo i pisalo preko 40 god., a govori se i piše još i danas, te još i danas mnogi Hrvati drže svakoga izrodom i izdajicom, tkogod kaže rieč za slogu, ili za jedinstvo sa Srbljima. Od tuda medju našom gospodom još i danas mnoga svadja.

Mora se priznati, to su velike stvari. Velika je stvar, kad jedan narod ne mari više za svoje, kad se ne diči svojim imenom svojim djedovima i djedovinom: taj narod propada, — o tom nema sumnje, i ja razumijem svakoga Hrvata, koji radi toga viče i ne zamjeravam mu ništa, premda me ljuti, kad i kakav židov viče na Srblje bojeći se tobože, što će Hrvati propasti. Mnogi pak zamjeravaju takvim Hrvatima, i istina je, da i na pokojnoga već Starčevića viču, što je razpirio mržnju na Srblje nazivajući ih kojekako ružno. Ali to se može i pregledati, što je Starčević ružio Srblje, jer je ona misao: da će se Hrvati odreći svoga imena te

propasti, — to je glavno, pa se pita, što treba o tome misliti. Kad to promislimo pravo, onda ćemo tek bolje vidjeti, tko je spasitelj hrvatskoga naroda.

No kao u svakoj velikoj stvari, tako treba i u ovoj držati na pameti još stotinu drugih manjih stvari, a to je težko u kratko razložiti.

„A, što će meni stotina tvojih tvari! Ti iznosiš stotinu stvari samo zato, da sve smotaš i smutiš, pa da u mutnom loviš! Tako rade svi slavoserbi. Reci ti samo: Je li Starčević spasio Hrvate, ili nije, ima li Srbalja, ili ih nema! To ti reci, tu jednu stvar, a ostavi sto drugih stvari!"

Ako hoćete tako, onda ja prestajem, jer ja vazda gledam, da ništa ne kažem bez razloga. A sad već nemam kada razlagati.

Obćinski zakon u banskoj Hrvatskoj.

(Drugi razgovor.)

U prvom sam razgovoru kazao, da ne znam pravo, čemu su i zašto su obćine, i da gotovo ne vidim razlike u tom, što obćinske činovnike ili službenike bira obćinski odbor (vieće), od onoga, kad bi te službovnike imenovao Ban, ili kralj, kao što imenuje i druge službenike, t. j. one „kraljevske". Sad ću vam razložiti, zašto tako sudim.

Kako znate, obćina plaća obćinske službenike. Malo da nisam rekao, da obćina plaća svoje službenike, — ali to ne bi bilo posve pravo, jer obćinski službenici ne služe samo obćini, premda ih samo obćina plaća. Treba na ime znati, a to vi mnogi ne znadete, da obćina i obćinski činovnici imadu po zakonu služiti ne samo cieloj domovini pod Banom, i ne samo cieloj ugarsko-hrvatskoj zajednici, t. j. i Ugarskoj i banskoj Hrvatskoj, nego i cieloj državi bečkoga cesara. Evo, što je obćina dužna po zakonu (§. 16. slovo a, e, h, i i): Obćina, t. j. obć. službenici dužni su 1. narodu oglašivati zakone, naredbe, naloge (okružnice), koje im pošalju više oblasti (vlada, županijska, ili kotarska oblast);

2) prijavljivati višoj oblasti, ako se štogod veliko dogodi u obćini (ako na pr. nastane buna, ili poplava, ili požar, ili tko koga ubije i t. d.);

3) izviešćivati višoj oblasti o svem, što im one naložе i zapoviede);

4) sudjelovati, t. j. pomagati kod javnih radnja (t. j. kod granje putova itd.), ako se to obćini prepusti.

Sve ovo četvero tiče se ciele domovine.

Dalje je obćina po zakonu dužna (§ 26, slovo b, e, d, f, g i j): 5) pobirati državni (izravni) porez, 6) priredjivati kola („voršpan" ili „pošpun") i konak za vojsku, i obavljati sve druge poslove za vojsku, ako to viša oblast naredi; 7) sudjelovati kod vizite ili asentacije vojničkih novaka (regrutâ); 8) hvatati i odpremati zločince i vojničke bjegunce; 9) paziti na tudjince i 10) paziti na pogibeljne ljude po odredbi više oblasti, t. j. voditi „više državno redarstvo", kako kaže zakon. — Sve ovo šestero ne tiče se obćine nimalo, ili jako malo, a ipak to moraju obavljati obćinski službenici na trošak obćine.

Sve ovo desetero — to su poslovi, za koje i zakon kaže, da se ne tiču obćine, nego se tiču ciele domovine, ciele države, (na pr. porez), ili ciele carevine (na pr. vojska), pa su na obćine samo preneseni, te se zato i zovu po zakonu svi ovi poslovi „preneseni djelokrug". U svih ovih poslovih mora obćina slušati više oblasti, i štogod u tih poslovih učini načelnik obćinski, nije za to odgovoran obćini (obć. odboru), nego višoj oblasti.

A oni poslovi, koji se tiču obćine, — to su naravski ili naravni obćinski poslovi, pa se zato i zovu po zakonu „naravni djelokrug". Što u tih poslovih odredi ili učini obć. načelnik, za to je odgovoran obćinskomu odboru.

Pak hajde da sada vidimo, koji su to naravski obćinski poslovi. Zakon ih nabraja 18. Ali nemojmo misliti, da su to Bog zna koliki i Bog zna kakvi poslovi, jer se većina tih posala tiče samo obćinskoga imetka (popisivanje imetka, uprava tim imetkom, kupovanje i prodavanje, posudjivanje i plaćanje obćinskih činovnika, vodjenje parnicâ itd.,) ali svaki ovaj posao ima u zakonu svoj broj. Zato, da vidite, što obćina može učiniti, razabrat ćemo te posle ovako:

1) Obćina (t. j. obć. odbor s načelnikom i s drugim službenicima) upravlja cielim obćinskim imetkom, t. j. popisuje ga, skrbi za njega, postavlja obćinarima namet(i to s dozvolom oblastî), kupuje, prodaje i uzajmljuje (opet s dozvolom oblastî) i odredjuje plaće obć. službenicima.

2) Obćina pazi na sigurnost i red u obćini, poimence drži redare (stražare); daje pomoć u pogibli života i zdravlja, osobito kod požara, poplave itd., pazi na ludjake i druge slične nevoljnike, obskrbljuje siromahe, nadgleda mrtvace, mrtvačnice i groblja i izdaje odpustnice onima, koji odlaze u drugu obćinu; pazi na čistoću po kućama i ulicama, na ponašanje i na služinčad; daje dopust za glazbu (muziku) i ples (tanac) po gostionama; uzdržava ne samo obćinske zgrade, nego i putove, mostove, zdence (bunare) itd.

3) Občina obavlja, vrši, ili uživa i one njekoje pravice, koje su joj ostale od starine, te bira na pr. župnika, ako ima to pravo od starine.

4) Napokon bira občina zastupnike za županijsku skupštinu.

Kako po svem vidite, občina ima mnogo posala, koji zapravo na nju ne spadaju, i to velikih posala, kao što je na pr. pobiranje poreza. A sve te poslove obavljaju občinski službenici po nalogu i po zapoviedi više oblasti, pa su i odgovorni za to višoj oblasti, a odbor im občinski ne može za to ništa, štogod urede.

Sada da vidimo, kako je s občinskim činovnicima.

„Sudca ili kneza (načelnika) i bilježnika bira odbor na predlog političkoga izaslanika“, t. j. odbor ne može izabrati nikoga za načelnika, ili za bilježnika koga politički izaslanik ne će, t. j. koga viša oblast ne će. — Dalje kaže zakon, da občinski odbor ne može odrediti iztrage proti občinskomu sudcu (knezu ili načelniku) te ga kazniti; druge činovnike može kazniti globom od 10 for. A odpustiti od službe ne može odbor ni načelnika, ni bilježnika, a može to županija, pošto odredi protiv njih iztragu. Drugima riečima to znači, da občina mora načelnika i bilježnika držati i plaćati i proti svojoj volji dotle, dok su oni po volji županijskoj oblasti.

I tako, kako vidite, ne može občina bez naloga ili bez dozvole ili odobrenja koje više oblasti upravo ništa, osim što može svoje činovnike plaćati, kako hoće, i kazniti ih (osim načelnika!) globom do 10 for., a „službenika“ (pisara valjda) može i odpustiti od službe.

Je li sve to za političku upravu dobro, i bi li za korist naroda bilo bolje, kad bi občinski odbor imao veće pravice, — toga sad ne ću razlagati, ali ću se skoro na to povratiti. Jedno je samo vriedno spomenuti, a to je ovo:

Obično je medju ljudima ovako: Tko koga plaća, taj mu i zapovieda, tomu plaćenik ili službenik mora i služiti. A tako nije kod občine, kako smo vidjeli. Istina je, na to se može reći ovo: Ako občina plaća svoje činovnike i službenike, a zapovieda im vlada i njezine oblasti, — to nije nipošto krivo, jer činovnici služe vladi ciele domovine; pa ako od činovnikâ jedne občine imade korist ciela domovina, ima ta občina korist od ciele domovine, kojoj služe i činovnici drugih občina. I to je sve istina i u redu. Ali pazite malo i na ovo: Ima takvih občina, gdje občinari plaćaju dvostruko toliko nameta, koliko plaćaju poreza, samo da uzmognu platiti svoje činovnike i službenike, a druge občine plaćaju nameta samo četvrtinu toliko, koliko plaćaju poreza. A ipak jedni i drugi občinski činovnici služe jednako cieloj domovini.

I tako jedni občinari plaćaju za te činovnike razmjerno osam puta više nego drugi.

Ali još više treba pokazati ovo. Kako smo vidjeli, občinski službenici služe vrlo mnogo cieloj domovini, cieloj zajednici i državi cesarovoj, a plaćaju ih samo občinari, koji su većinom seljaci, poljodjelci. A treba znati, da dan danas svaki drugi stalež ima od države kud i kamo više koristi, nego seljak: to se najbolje vidi po tom, što se čovjek u svakom drugom staležu može obogatiti, a seljak težko. Povrh toga pomaže država njekojim staležima upravo ravno: iz ruke u ruku (na pr. tvorničarima i trgovcima). Istina je, ovi staliži plaćaju porez, a plaćaju i namet u svojoj občini; ali ipak oni imadu od države veću korist nego seljak, koji plaća svoju občinu, a ta občina služi državi.

Ne treba napokon zaboraviti ni na onu odredbu u zakonu (§ 48. slovo d), po kojoj „posjednici i vlastnici dobara, s kojimi je prije god. 1848. jurisdikcija skopčana bila, ne prinose za pokriće občinskih troškova više, nego najjači občinar dotične občine“. To znači ovo: Vlastelin (grof, baron, plemić), koji je njegda îmao kmetova, a sada ima na pr. 10.000 jutara zemlje i 100 volova, ne plaća više občinskoga nameta i ne daje viže težakâ, nego i najjači posjednik seljak, koji ima, recimo, 20 jutara zamlje i 4 vola.

Po svem tom ja bih rekao ovako: Ili treba novim zakonom sve občine ukinuti, pa neka vlada sama postavlja i plaća svoje oblasti mjesto občinskih, ili se neka občinama dade prava občinska sloboda. A dok je ovakav zakon, imamo se po njem vladati, — to se razumije.

Mali razgovori.

Život.

Zôon politikon. — Eto „Dom“ već piše i grčki, jer to su vam dvie grčke rieči! A moram vas po malo učiti i grčki, jer su našoj inteligenciji često na jeziku kojekakve tudje rieči, a nadju se često i u novinah. Ne bih se ja za to baš starao, jer mi nije do toga, da vam napunjam glavu nepotrebnim stvarima, a ni do toga, da vas koji, hoteći se medju inteligencijom pohvaliti, bubne bez smisla koju takovu rieč. Meni je na pameti nješto drugo, i to ovo: Njegdašnji su stari Grci i Rimljani znali u malo riečî mnogo kazati, kao što to znade i naš narod u svojim poslovicama. Takova je jedna rieč i ovo: „Zôon politikon.“

„Zôon politikon“ — to znači „politička životinja“, a to je čovjek, rekao je jedan stari Grk. A da je čovjek „politička“ životinja, to ne znači, da se svaki čovjek mora baviti politikom, nego znači to, da je čovjek stvoren za družtvo, za zajednicu, t. j. da ne može sâm živjeti.

I zbilja, čovjek se ženi, da živi sa ženom i djecom, i to je prvo. A gledamo li dalje, vidimo, da ljudi grade kuće do kuće, i tako nastaju sela i gradovi, a nije svaka kuća sama. I to bi sad uzalud bilo pitati,

zašto ljudi tako rade i zašto se ne naseljuju svaki sam i jedan od drugoga dan hoda daleko, jer to nikomu i na pamet ne pada, — tako je to čovjeku u naravi. Pa kad je čovjek jednom u svom selu, ili gradu, znate, kako je mnogomu težko, kad mora ostaviti svoje selo, ili svoj grad. Kada dodje u drugo nepoznato mjesto, sve mu je tudje, a doma mu je mio svaki trn i svaki grm, svaki kut i svaki put. A zašto? Je li čovjeku zbilja za onaj domaći trn, za onaj domaći kut? Ja bih rekao, da nije to, jer je trn kao trn, bio ovdje, ili ondje. Čovjeku je tudjina zato nemila, što su nam nemili ljudi u tudjini; a čim se čovjek upozna s ljudima, odmah mu je tudjina milija. Dogadja se pače i to, da čovjek i ne osjeti, da je došao u tudji kraj. A zašto? Zato, što je našao takve ljude, dobre ljude, s kojma se druži kao da ih odavna pozna. A po tom se vidi, da je čovjek čovjeku više nego zemlja. Dobro je zato njeki Niemac kazao, da je prava domovina jezik, t. j. ljudi, s kojima se možemo razumjeti.

Ali što to treba na široko razlagati! Čovjek bez čovjeka nije ništa i ne može ništa. Gotovo sve dobro i sve zlo dolazi čovjeku od čovjeka. Kažu, da je čovjek čovjeku vuk, a nije, nego čovjek ne može ni živjeti bez čovjeka, pa makar jedan drugomu i kožu oderao. Komu će, ako ne će čovjeku? Tko će mu pomoći, ako ne će čovjek? — Pa što je i sva politika, nego dokaz, da čovjek ne može bez čovjeka? Jedni gone, drugi vuku i voze, i tako se svi zajedno njekako napried turaju, a jedni bez drugih ne mogu nikako.

Da, čovjek je zbilja „politička životinja" i pravi je političar onaj, tko znade *s ljudima* živjeti, i to ljudski, t. j. tako, da je dobro i pravo tebi i onomu, s kim živiš. „Živi i daj drugomu živjeti", kako je već njetko rekao.

Dom i rod.

Nova velika politika. Kako ste više puta mogli čitati, nas Hrvate okružuju sa svih strana sami neprijatelji. A znate, ako nema prijatelja, tomu je težko u životu, pa tako ni mi Hrvati ne možemo nikako napried, dok su se drugi nesrećni narodi ipak koliko toliko napried pomaknuli. Istom nedavno doživjeli smo i mi Hrvati nečuvenu sreću, a to je, da su nas drugi narodi hvalili i pokazali nam se prijatelji. Tu se je onda vidjelo i to, zašto mi imamo toliko neprijateljâ i zašto nas drugi narodi mrze.

Znate, što je kod nas po Hrvatskoj bilo prošloga stoljeća, kako se je narod bio uzbunio. To se je, vidite, drugim narodima dopalo, jer su vidjeli, da mi nismo ono, što su o nama mislili. A mislili su, da smo mi samo zato na svietu, da bubudemo sluge, i to bez plaće, i da čuvamo i branimo svoje gospodare, koji nas k tomu još i biju. Osobito su nam zamjerali, što se mi ne nadamo pomoći sami od sebe, nego čekamo pomoć od Beča. A stara je stvar, da su svi narodi oko nas proti bečkoj politici, jer ju dobro poznadu i jer su se proti njoj borili. Osobito je poznato, da su Talijani proti Beču, jer su dosta pretrpjeli, dok su pod njim bili. Zato su Talijani mrzili i nas Hrvate, osobito pak zato, što su Hrvati u Dalmaciji držali s Bečom i od njega se svemu nadali. Tako je bilo do nedavna.

U to dodje ona proljetnošja naša nesreća. Još se možda sjećate, kako su se Hrvati u Dalmaciji digli, da pomognu braći pod Banom; sjećate se možda i toga, kako su isti zastupnici u dalmatinskom i istarskom saboru pošli svi skupa, njih do 30 na broj, kako su, rekoh, pošli k cesaru u Beč, da kažu rieč za svoju braću. No bečka politika nije dala, da se čuje hrvatska rieč, — i naši se zastupnici vratili kući, a obavili nisu ništa. Sad su naši u Dalmaciji vidjeli, da se od Beča nemaju čemu nadati, pa se odkrenuli od Beča.

Dan po dan — eto se otvorio i dalmatinski sabor u Zadru, sastali se zastupnici, oni isti, koji su u Beč uzalud putovali. Razumije se, da Beča nisu hvalili, — a to su već Talijani rado slušali, a Srblji još i radje. A kad je vlada predložila saboru, da se u dalmatinske urede uvede njemački jezik, skočiše proti tomu složno ne samo svi Hrvati u dalm. saboru, kojih ima u saboru do 30, nego i Talijani i Srblji (kojih ima svakih po pet, šest). Naši su rekli od prilike ovako: Što ćemo se mi boriti proti Talijanima, koji nam ne mogu ništa, kad nam eto jednima i drugima prieti pogibao od Niemca! Talijani su to jedva dočekali i priznali, kao što i jest istina, da je Dalmacija hrvatska zemlja, ali da u njoj ima Talijanâ od starine, pa neka im Hrvati dadu u miru i po njihovu živjeti, a oni će hrvatskomu narodu pomagati. A kad su i Srblji čuli, kako naši okreću Beču ledja, razumjeli su se s našima i bez riečî.

I tako smo mi, kažu, sigurni barem s jedne strane, od Talijanâ. Ne će ta pomirba ići baš tako lako, jer će Talijani težko popustiti našima u Istri i u Trstu. Ali dobro je, da se je počelo, pa da vidimo, što će biti. Svakako je istina, da smo mi na moru uz Talijane već tisuću i trista godina, pa niti su oni nas maknuli, niti mi njih. Po tom se vidi, da je tu svaki boj uzalud.

Ovoj pomirbi osobito se vesele Talijani u Italiji, jer i njima treba prijatelja proti Niemcu, koji svakako hoće na Jadransko more. I u Ruskoj, čini se, paze na to, pa je i njima drago, a i Francezima, — jer je sav sviet sit Niemca. A Niemci se na sve to ljute, pa će svakako gledati, da nas kojega premame, ili zavade.

Politika.

Politička „ravnoteža". Već se preko 200 godina govori i piše, da će Turska propasti i da će Osmanlije biti protjerani u staru svoju domovinu, u Aziju, — a Turska ipak još stoji kako-tako, premda se od nje trga sve komad po komad: otrglo joj Egipat, Vlašku, Grčku, Srbiju i Bugarsku, a nedavno Herceg-Bosnu i otok Kretu. No Turska se ipak još drži, kako rekoh, i sultan sjedi u Carigradu.

Gdjetko bi po tome mislio: Ipak su ti Osmanlije žilavi, ipak imadu snage, kad se još drže! — Ali tomu nije tako! Osmanlijsko se carstvo ne drži samo, nego da drže drugi, — ne dadu ga! A ne dadu ga zato, da se ne poremeti „politička ravnoteža". Što je to, čut ćete odmah.

Recimo, da Ruska osvoji Tursku i sjedne u Carigradu, kako mnogi kažu, da i hoće jednom i da za tim ide. Carigrad je na odlučnome mjestu, izmedju Evrope i Azije; u njem su ključi iz Ruske i Crnoga mora u Sredozemno more — itd., jednom riečju odlučno mjesto. Tko to mjesto drži, taj drži ključe, — ako ih može držati, — a Ruska bi mogla. Ali bi se time Ruska previše osilila, pa bi išla sve dalje, sve bi došlo pod njezino „kozačko kopito". A to ne smije biti, jer se ne smije dopustiti, da jednoj državi previše porastu krila, nego treba paziti, da budu od prilike jednake, jednako težke, — i to je politička „ravnoteža". Dok stoji politička ravnoteža, dotle vlada mir, jer nijedna država nema nade, da bi drugu mogla nadvladati, pa zato nijedna ne ide u rat. Zato se i kaže, da se ravnoteža mora držati radi svjetskoga mira. — No to su samo liepe rieči. Ako koja država samo može što ugrabiti, ona to ugrabi, a za ravnotežu i za svjetski mir i ne pita. Ta „ravnoteža" nije drugo nego: „Čekaj! Kad ne mogu ja, ne ćeš ni ti!"

Politička ravnoteža ipak je dobra za male narode i države, jer velike države vole dati kojemu narodu slobodu, nego da padne pod drugu koju veliku državu, koja bi time postala i veća. — I za državu bečkoga cesara kažu, da bi već bila razkomadana, da se ne mora paziti na ravnotežu.

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Narodne skupštine obdržavaju se i dalje po cieloj banskoj Hrvatskoj. Tako se je držala skupština u Križevcih, u Dugom Selu, u Karlovcu, u Dugoj Resi, na Sušaku, u Požegi, u Djakovu, u Virovitici, u Gospiću, a možda i još gdje, i svagdje je bilo na skupštini po više stotina i tisuća naroda.

Kako sam vam već više puta napisao, ove su skupštine velika stvar, to je pravi početak narodne politike, t. j. pravedne politike. Narod je do sada većinom samo trpio i šutio, a sada sluša, kako mu govore njegovi ljudi, a ovdje i ondje i progovara koji čovjek iz naroda, dok ne dodje čas, da progovori cieli narod. Sve ove skupštine, koje su se do sada držale, učinile su to, da će većina današnjih zastupnika u zagrebačkom hrvatskom saboru morati valjda drugačije okrenuti, t. j. na korist narodu, i to ne samo zato, da se ti ljudi uzdrže na svojim mjestima, nego i zato, što je već po cielom narodu jedan glas, da se mora nješto na bolje okrenuti. Ako se i ne okrenu današnji „madžaroni", doći će već novi izbori, te će se onda okrenuti narod od njih, pa obećavali, što im drago.

Mnogi ste stalno bili na kojoj skupštini, a mnogi i niste; no nijednima vam ne će biti na štetu, ako vam u kratko kažem, o čem se narodu govori na tih skupštinah.

I. Na skupštinah se ponajviše govori o *financijalnoj samostalnosti*, t. j. o tom, da banska Hrvatska dobije svoje dohodke od poreza i daća u svoje ruke. O tom je „Dom" dosta pisao. Ovdje vam kažem i opet: Ako toga ne dobijemo, te ako budemo i unapried oštećivani i prikraćivani za tolike milijune, — naš će se narod morati razseliti, ili na svom ognjištu postati najprije tudji sluga, a onda po malo propadati.

II. Mnogo se spominju i *„ustavna prava"*, t. j. sloboda sastajanja i sloboda pisanja. To je temelj svakoj pravednoj politici i vladi, to treba svakako da tražimo, jer je i to jamstvo, da nijedna vlada ni poslie ove ne će smjeti raditi samovoljno. Moglo bi se dogoditi, da vladu dobiju u ruke naši ljudi, pa da stanu samovoljno raditi. Kako ćemo se braniti i boriti, ako se ne smijemo sastati i dogovoriti, ako ne smijemo slobodno pisati?!

III. Govori se i o *izbornom pravu*. Znate, koliko vas danas ima pravo glasa, t. j. da većina naroda nema pravo glasa. Taj zakon treba promieniti i stvoriti drugi, i to takav, da svaki punoljetan i pošten svoj gospodar bude imao glas i rieč kod svih izbora bez obzira na porez. Još treba to, da svatko bude mogao dati glas slobodno i tajno (t. j. pismeno na listiću papira, da nitko ne vidi, za koga je dao glas).

Govori se na skupštinah još i o drugih stvarih, kao na pr. to: da u Hrvatskoj nema mjesta madžarskomu jeziku ni zastavi, da se i u vojsku uvede hrvatski jezik (ako se u Ugarsku uvede madžarski), da se sjedini Dalmacija i t. d. Osobito je vriedno spomenuti, da su njekoje skupštine dale proglasiti, kako im je drago, što i Srblji u Hrvatskoj složno pristaju u ovu narodnu borbu za slobodu i pravicu.

Samo ovako napried, — bit će bolje nama i djeci našoj.

Naši računi s Ugarskom, uredit će se, čuje se, samo privremeno za god. 1904., i to tako, da će se banskoj Hrvatskoj dati tri milijuna više. U tom poslu bio je podban u Pešti. — Jedne novine javljaju, da se naši madžaroni ne slažu u tom, što bi tražili od Ugarske. Jedni su za to, da se popusti, a drugi traže pravicu. Ovih je drugih manje.

I medju Hrvatima u Americi ima ljudi, koji radi svoje koristi i spekulacije prave smutnju, i to time, što navaljuju na „Nar. Hrv. Zajednicu", t. j. na njezin odbor, i tako odvraćaju narod od ovoga velikoga i koristnoga družtva. Naši ljudi u Americi mogu zacielo bolje sve to prosuditi, pa upravo zato neka promisle, kad čitaju američke novine „Narodni List", što ga izdaje bankar Frank Zotti, u New-Yorku, jer se čini, da to nisu čisti posli.

Po slovjenskom svietu.

Rusi su uviek pisali za Srblje, a i država je ruska mnogo pomogla Srbljima. Sad su njekoje ruske novine počele pisati proti Srbljima, ali ne proti narodu srbskomu, nego samo proti političarima srbskim, osobito onim u Srbiji, koje je stvorio pok. kralj Milan i sin mu Aleksandar. To je dobro, jer su se njeka srbska gospoda previše uzdala u Ruse, pa su pravila kojekake smutnje i medju hrvatskim Srbljima.

Poljacima u Njemačkoj brane oblasti, da ne smiju na svojim skupštinama govoriti svojim jezikom. No najviši je sud ovakve odredbe ukidao, pa sada njekoji govore, da bi trebalo stvoriti takav zakon, po kojem bi se na javnoj skupštini smjelo govoriti samo njemački. To nije nikakovo čudo, jer Niemci nisu bili nikada za slobodu i pravicu.

Česi u bečkom saboru prave obstrukciju (ne dadu dalje), pa će sabor biti buduće nedjelje zatvoren. — Jedan je Čeh rekao (a tako misle i drugi Česi), da se austrijski Niemci uzalud vesele, da će se država bečkoga cesara („Austrija") raztepsti, a svi Niemci onda doći u svoj „rajh" pod svoga kajzera u Berlinu. Toga, kaže, ne će biti, to je njemačka sanja. „Austrija" se kaže, mora na svoje noge osoviti i dati pravicu svim svojim narodima. — Da će Austrija dati pravicu svim „svojim" narodima, to je opet stara sanja slavenskih naroda. Madžari o tom više ne sanjaju, nego su se osovili na svoje noge. Da je Čeh rekao, neka se narodi pod bečkim cesarom osove na svoje noge, to bi bilo što drugo; ali da će „Austrija" što *dati* „svojim" narodima, — to je, kako rekoh, stari san.

Po tudjem svietu.

U Ugarskoj još nema mira u saboru, nego se svadja, buči i psuje bez kraja. Novi ministar-predsjednik grof Tisza hoće da njekako svlada nemirnu i nepokornu opoziciju, pa je zasnovao, da se svaki dan drže u saboru po dvie sjednice, — ne bi li se tako opozicija umorila, jer to nije lako sjedjeti čitav dan na dan u saboru. Većina (vladina stranka) to može, jer njih ima više, pa se mogu izmjenjivati, a opozicije imade mnogo manje. — Madžarska opozicija viče na Tiszu, da je zato došao, da Ugarsku spravi u bečki jaram. Iz vladine stranke izašlo je preko trideset zastupnika, na čelu im grof Aponji, koji je do nedavna bio predsjednik sabora i dopuštao opoziciji, da radi i buči, kako hoće.

Talijanski kralj bio je nedavno u Parizu (u Francezkoj), a ovih dana u Englezkoj, u Londonu, gdje je posjetio englezkoga kralja. Svuda su ga liepo dočekivali i pozdravljali. Njeki po svem tom sude, da se slaže novi savez englezko - francezko - talijanski proti — Njemačkoj.

Turska je odgovorila na pismo (notu) ruske i bečke vlade, kojim ove države traže, da se u Macedoniji ima načiniti novi red (reforme). Turski je odgovor po običaju zavijen, ni ovamo, ni onamo, pa je stalno, da opet ne će biti ništa.

Razne viesti.

Ruska carica je nješto bolestna, gnoji joj se uho. Inače joj je dobro.

Dajč-kajzeru rezali su nješto u grlu, pa mu ne će da zacieli. Težko mu mora biti, jer ne smije govoriti,

a rado govori, osobito pred svietom.

Baron Appel, general i upravitelj Bosne i Hercegovine, ide skoro u penziju. Boli ga noga, a i star je već, a osim toga je izgubio davno već lievo oko. Tko će doći na njegovo mjesto, to se ne zna, ali da će opet doći general, to je stalno. Baron Appel rodjen je u Brodu na Savi, a je li Hrvat, to se ne zna.

Vojnike opet tuku, naravski u Njemačkoj. Ovih su dana bili ti razbijači nosova i gazitelji trbuhâ pred vojničkim sudom, pa su dobili po tri dana, a najviše mjesec dana.

Batine će se davati opet u Danskoj (to je kraljevina uz Njemačku na sjevero-iztok, uz sjeverno more), ako sabor primi zakon, što ga vlada predlaže. Batine bi dobivali samo zločinci.

Nema riba u Zagrebu, a naši ribari (iz Zemuna, Vukovara i t. d.) voze ribe u Peštu, gdje ih jevtinije prodavaju.

Drobne viesti.

Župnik Jemeršić, koji je radi proljetošnjih nemira bio odsudjen na 4 mjeseca zatvora, nastupio je taj zatvor 18. o. mj. Narod ga je njegov izpratio sa suzama, premda u njegovoj župi ima i Čehâ, i Madžara i Srbalja. — Gosp. je Jemeršić svećenik, a po ugovoru (konkordatu), što ga je pred kojih 50 godina sklopila rimska papinska stolica s cesarom austrijskim, po tom, rekoh, ugovoru nemaju se svećenici zatvarati u obične zatvore, nego se imadu smjestiti u kaki samostan. No njeki kažu, da taj ugovor više ne vriedi, pa su kod nas svećenike ne samo zatvarali, nego i u lancima sapete vodili u zatvor, po čem bi se moralo suditi, da i naše oblasti i vlada drže, da onaj ugovor ne vriedi. Njeki kažu, da taj ugovor (konkordat) ne vriedi zato, što se papa nije pogodio s narodom (saborom), nego s cesarom, koji je vladao bez sabora. — Kako bilo, g. Jemeršić nije samo svećenik, nego je i bolestan čovjek, a za takve ljude nije nikakav, a kamo li obični zatvor. Zato je drugi jedan župnik, g. Novak (koji je i sam do nedavna bio u zatvoru) pozvao drugove svećenike, da se dignu za bolestnoga brata svoga te da zatraže, da se g. Jemeršić pošalje u koji samostan.

Iz Amerike su poslali naši ljudi za stradalnike u banskoj Hrvatskoj svega do sada blizu 30.000 (trideset tisuća) Kruna, i to iz Čikaga preko 18.000, a od „Nar. hrv. zajednice“ 10.000 K. Dobro je, što novci nisu poslani ravno u Zagreb, nego na g. dra Trumbića u Spljet, gdje policija u sve ne dira.

Proti Hrvatima strašno ružno pišu njemačke novine „Illinois Staats-Zeitung“ u Chicagu (Amer.). Trebalo bi zato, da se američki Hrvati i Slaveni sastanu u skupštinu, pa da odbiju ove smradne švabske navale koje diraju u poštenje i čast hrvatsku.

Istarski „Sokol“ u Puli (u Istri) poslao nam je izvješće o svom radu. Mi ćemo kojom zgodom razložiti, što su to „sokolaška“ družtva ili bratstva, a danas kažemo samo to, da je istarski „Sokol“ gotovo jedino ognjište u potalijančenoj Puli. Svaka čast i hvala ide za to čestitoga starostu i našega prijatelja g. Lacka Križa. Ej, da nam je više ovakih dobrih i stalnih ljudi, koji toliko rade i pomažu našemu siromahu čovjeku Hrvatu, a da nitko o tom ništa i ne zna!

„Narodna Obrana“, t. j. naše novine u Osieku, koje smo već više puta i rado dobrim spomenuli, izlazi sada već baš godinu dana. Kako su to potrebne i vriedne novine, to se vidi i po tom, što se druge naše poštene novine baš od srca vesele, da se je „Narodna Obrana“ tako junački cielu jednu godinu branila i obranila od osječkih čifuta i Niemaca, i još im k tomu čvrsto stala na rep. — Tko od naših čitalaca hoće da pokaže, kako je i njemu drago, da imamo „Narodnu Obranu“ tamo dolje na Dravi, neka ju naruči i čita: stoji jednu forintu na mjesec. Složite se dvojica, pa za krunu na mjesec imate izvrstne novine, kakih još niste imali.

Knjige družtva sv. Jeronima već su izašle. „Dom“ će o njima progovoriti.

List „Podravac“, što ga u Virju izdaje g. Peroslav Ljubić, izlazit će od nove godine svake nedjelje. Srećno!

U Spljetu je nedavno izabrano njekoliko novih obćinskih viećnika (zastupnika), pa nas veseli, što medju njima čitamo i častna imena Jurja Kapića, poznatoga urednika „Puč. Lista“, i don Frana Ivaniševića, koji je toliko uradio, da se podigne narodno težačko gospodarstvo u Dalmaciji. Ovi će htjeti i znati vazda kazati dobru rieč na korist spljetskih varošana, koji su polovicom težaci.

Starica od 107. god. umrla je ovih dana na Rieci. Zvala se je Jelena Pilepić, a bila je do zadnjega časa pri sebi i dosta jaka.

☛ Ovaj je broj dovršen 30. stud.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☛ Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Br. 21. i 22. | **U Zagrebu, u četvrtak 3. prosinca 1903.** | **God. 1.**

Sve na svoju korist!

Čitam u jednom listu: „Ali na žalost . . . ipak vidimo, da ih imade i te koliko, koji im vujeruju“ (komu, čut ćete kašnje). „Imade ih učenih i bogatih. Kako, da ih imade i učenih i bogatih? Ej, znajte, to nosi, a čini se, nosi to i mnogo propoviedati . . . A takih imade mnogo . . . jer imadu odatle koristi, jer odatle dobro živu . . . A sad neka ovakav čovjek bude u zatvoru tobože radi . . . ideja, radi . . . nauke, on ne će biti samo vodja . . ., već i žrtva, njihov mučenik. A to je pak, čini se, svatko rado baš zato, što je to za nj koristno“.

Pa opet čitam dalje: „Ako on što i čini za dobrotvorne svrhe, ako što i pokloni tobože narodu, on dobro proračuna, hoće li mu to što donieti. I onako su sva ta njegova dobrotvorna djela tek mrvice od onoga hljeba, što ga je . . . primio od naroda“ . . .

Kad čovjek ovo pročita mora odahnuti i počinuti si, pa ni onda još ne može dalje.

Svi znamo, da ima ljudî, koji jedno misle, drugo govore, a treće rade. Toga je bilo i bit će, dok i svakoga zla, i ako nije istina, da je Bog čovjeku i dao misao za to, da ju uzmogne sakriti, a jezik za to, da može kazati ono, što ne misli. A od onda, od kada ljudi jedni druge hvale radi toga, što ne rade i što se ne muče za sebe, nego za obće dobro, za misli ili ideje, — od onda se sviet još i više tuži na takve ljude, koji drugo misle i govore, a drugo rade: govore „za ideju“, „za narod“, a rade za sebe.

I zbilja, kad se čovjek malo bolje u sve to zamisli, lako se zaplete i ne zna si dati odgovora, kad se upita: „Pa i zbilja — može li se vjerovati, da itko radi za drugoga, a ne za sebe?“ I čovjek misli ovamo i onamo, i sve mu se čini, da je ipak istina, da svatko radi samo za sebe, ili najprije i najviše za sebe.

Je li to istina?

Ja velim, da nije. A to zna i svaki čovjek, ako malo promisli. Promislite samo to, što otac i mati rade za svoju djecu.

Mogao bi tko reći, da oni to rade za to i da se radi toga muče za djecu, što se nadaju, da će im djeca koristiti. Dobro je, neka bude i to. Ali recite mi: Zašto mati plače i lama ruke nad djetetom svojim, za koje zna, da će za čas umrieti? — Ali ne ću vam toga razlagati, jer bi to bilo gotovo ludo. Tko misli, da se i mati pati i muči za svoje diete samo radi koristi, kojoj se nada od djeteta; tko to misli osobito danas, kad malo koja mati dočeka kakvu korist od svoga djeteta, jer ako joj i ne uteče u Ameriku, ne može pomoći ni sebi ni njoj mnogo diete, pa bilo i najbolje, a kamo li, što danas ni svako deseto nije pravo; tko to, rekoh, misli, — s time nema razgovora. Taj već u ništa ne vjeruje.

„Nego zašto se onda — pitate — zašto se mati muči i pati za svoju djecu?" — Iz ljubavi se muči i pati, to je. A što je to ljubav, — tko to zna? Zašto živine, koje nemaju ni srca ni razuma, zašto i one za svoj porod pate i za nj se staraju, — to zna jedini višnji Bog, koji je to tako uredio. Što njekoji učenjaci kažu, da to životinje čine zato, da se ne zatare njihova plešina, pasmina ili traga (rasa), ja toga ne razumijem. A ne razumijem zato, što se pitam: A znadu li nieme životinje, da one čuvaju svoje košje, mačje, pasje, vučje — ili kakovo već bilo pleme — da ga one čuvaju od propasti? Stalno je, da one toga ne znadu. A kad bi znale, pa se tako patile za drugoga i da drugomu bude dobro, — to bi bilo pravo čudo. A ako ne znadu, pa ipak rade ono, što je potrebno i što mora biti, da se pleme ne zatre, — onda je to i opet čudo.

Ali ja sam skoro zašao u filozofiju, a htio sam reći samo to, da i ljudi, kao što i iste životinje, čine mnogo toga drugomu na korist, a ne sebi. A čine to iz ljubavi. Što je pak ta ljubav, Bog zna. To je u čovjeku, to mu je „u krvi", štono je rieč.

No ljudi rade drugomu na korist, a ne sebi, još i drugačije, a ne samo iz ljubavi. Gdjekojemu se sinu ne smili stara njegova majka, ili otac, jer njekako nema za njih srca ni ljubavi. Ali ipak od sramote svieta trpi takav sin otca, ili mater u kući i daje im sve, što im treba za život, koliko samo može. Sviet kaže, da mu je to dužnost, da vraća dug, što su ga roditelji odhranili i na noge podigli. — Ili čovjek ima ženu, koje nije iz ljubavi uzeo, nego su ga primorali, ili ako ju je i uzeo iz ljubavi, poslie mu se zamjerila, pa je ne trpi, nema za nju ljubavi, — ali ju ipak trpi u kući i pri stolu, i daje joj, što joj treba. I to je dužnost ovomu čovjeku. On doduše ne vraća duga, kao što sin vraća otcu, ali je on toj ženi svojoj obećao i prisegao pred Bogom i pred svietom, da je do svoje, ili do njezine smrti ne će zapustiti. A obećanje se mora držati, kao što se dug mora vratiti, jer bez toga nema medju svietom obstanka ni života. Što će biti od svieta, ako mene tko moli, i ja mu pomognem, a ako meni poslie treba pomoći, njega ni brige za me! Što će biti, ako djeca ne budu poštivala roditeljâ, muževi odnemarivali žene i t. d.? — Sviet vidi, da tako ne ide, pa odatle čovjeku dužnosti, koje se teško podnose, ali se ipak podnose.

A i ne podnose ljudi dužnosti samo svieta radi, nego još poradi nječega drugoga. Ima naime u čovjeku nješto, što mu kaže, da je to i pravo, što sviet sili čovjeka na dužnost. Ima nješto, što čovjeku govori, da to ne bi pravo bilo: ja tebi da, ti meni ne. Proti tomu se buni nješto u čovjeku. Još nije čudo, kad se čovjek buni, ako mu dužnik ne vrati duga; za to se može reći, da čovjek hoće da živi, treba mu, traži svoje, pa ako ne dobije, čini mu se krivo. Ali što ćeš reći, kad dužnik ne vrati duga, pa i on sam osjeća, da je kriv, da ne čini pravo? On bi morao dati, a ne primiti, pa ipak osjeća, da je to krivo, ako ne dade! Kako je to? — On sudi po sebi, kako bi njemu krivo bilo, da mu se ne dade, pa spoznaje, da i drugomu mora biti krivo. To spoznaje jedan, spoznaje drugi, spoznaju to mnogi, i sviet kaže: To je pravo, to je krivo. K tomu jedan čuje od drugoga, sin od otca, susjed od susjeda: kako su ljudi nezadovoljni krivicom, kako radi krivice pate i kako se na nju tuže; to se još nauča i propovieda, stavlja u zakone i propise, a svaki uza to po sebi sudi, — i tako se je u svietu učvrstilo mišljenje: to i to je pravo, a to i to krivo; tko radi tako, radi pravo, a tko radi onako, radi krivo. Po tom se ljudi sude, po tom se sudi zlo i dobro. Što je dobro i što je zlo, u tom bi se za pravo mogli i morali slagati svi ljudi. Zašto? Zato, što je dobro ono isto, što je i pravo, a zlo je ono, što je krivo. A što je pravo, i što je krivo, to su ljudi spoznali upravo po sebi, misleći vazda na to: Kako bi meni bilo, da mi tko tako i tako učini? To je ono isto, što tako prosto i bistro kaže ona do vieka prava nauka: Što ne želiš da tebi drugi čini, ne čini ni ti drugomu; a što želiš, da drugi tebi čini, čini i ti njemu. — Ako tako činiš, činiš dobro.

Pitamo li sada: Zašto čovjek čini dobro? — mislim, da će biti dobar odgovor, ako kažemo: Čovjek čini dobro zato, da drugi njemu čine isto, t. j. čovjek čini dobro — kako se kaže — na svoju korist.

Pa ipak, kako vidite i na početku ovoga razgovora, koliko se viče na ljude, kad se vidi, ili kad se misli, da rade na svoju korist! Zašto je to? Kako je to?

„Kako to? — Liepo! Ne čine oni dobro na svoju korist, nego čine zlo, a na svoju korist! To je ono!"

Ja pak mislim, da to još nije ono. Čuli smo na početku, da

se viče na njekoje ljude, što čine dobro, ali na svoju korist. Čuli smo, da diele narodu mrvice od svoga bogatstva, što imadu od naroda, — ali i mrvice su dobro, pa se ipak viče na takve dobročinitelje. Kako je to?

Čudno je to nješto. Čitam i ja, kako je taj i taj postao „narodni dobrotvor", što je od velikoga svoga bogatstva, što ima „od naroda", platio za seljake koji desetak jevtinih knjižica, — i ime mu je prošlo po svim novinama. Čitam i za njeku strašno bogatu groficu, da je uredila kuhinju za siromahe i za školsku djecu, i sve ju novine hvale, premda je dala samo „mrvice" od velikoga blaga, što ima „od naroda". Čitao sam pače i za jednoga ljekarnika (apotekara), koji je na svoj trošak priredio siromašnoj seoskoj djeci tako zvano „božićno drvce" i nadario ju odjećom, pa se onda ime toga ljekarnika raztrubilo po svih novinah. A taj ljekarnik plaća velike novce, da mu ime dodje u novine i koledare, — a ovako je za male novce turio svoje ime gotovo u sve novine, načinio jevtinu reklamu, i još su ga hvalili!

Ja sam, da po istini kažem, htio već više puta, da u „Domu" kažem koju rieč o takvim „dobrotvorima". Ali su mi njeki rekli, da imam krivo, da sam socijalist i anarhist; da svakomu treba priznati, ako što dobra učini, pa ako i malo učini, jer ne mora učiniti. I ja sam se na to primirio. A sad eto čitam u jednom listu, kako ste čuli. A to nije ni socijalistički, ni anarhistički list, nego baš protivno: kršćansko-socijalni, pa ipak tako žeže one, koji dobro čine, ali „na svoju korist", jer „to nosi". Sad sam i ja dobio kuražu.

Ali što mi hasni i kuraža, kad eto, kad sam se najljepše razgovorio, nemam više prostora, jer ne ću da mi razgovor izadje predug. No vi, nadam se, ne ćete zaboraviti na one, koji to i to govore i čine „tobože radi ideje", i radi „nauka" (kako ono piše spomenuti list), a u istinu samo na svoju korist, jer to „nosi". Ima ih dosta oko vas.

Tko je spasio hrvatski narod?

(Drugi razgovor.)

Hoćemo li da znamo, tko je koji narod spasio od propasti, treba prije svega znati: A kako to narodi propadaju? Propanu li u zemlju, ili tko potuče i poubija sve ljude, žene i djecu, ili pak kako drugačije?

O tome smo se mi, koji se poznamo već više godina, jednom već u „Domu" razgovarali: Kako narodi propadaju. Sad ću vam nješto od onoga opet ponoviti, jer je, vjerujte mi, vriedno, i ako

nema žalostnijega razlaganja, nego što je to: kako propada jedan narod.

Najprije zapamtite ovo dvoje: narod ili propane, ili propada; narod pogine, ili pogiba; narod umre, ili umire; naroda nestane, ili ga nestaje. Razumiete li? — Jedni narodi propanu, poginu, umru, nestane ih — najedanput, tako da im za kratko nestane traga, a gdjekojima ostane još kraće ili duže vrieme kakav glas; drugi opet narodi propadaju, ginu i pogibaju, umiru i nestaje ih — sve pomalo. To su dva načina, kako narodi propadaju.

Na prvi onaj način ne propada danas nijedan narod. Njegda se je to znalo dogoditi, da je u kakvom boju ili ratu nestalo cieloga naroda za njekoliko godina, a više puta i tako, da se pravo i ne zna, kako su i kada su propali. Tako su na pr. propali Obri ili Avari, koji su pred tisuću i trista godina gospodarili nad nama Hrvatima. Oni su tako propali, da je do danas ostala rieč: „Propadoše kao Obri". Ali danas, kako rekoh, narodi tako ne propadaju. Istina je, čovjek bi o tome morao posumnjati, kad se sjeti, kako su Englezi još nedavno davili i ubijali Bure u Transvalu, ili kako i danas pogibaju u Macedoniji ljudi našega plemena, Bugari i Srblji. No Buri ipak nisu do kraja uništeni, premda ih ima, malo, a i za Macedonce piše cieli sviet, pače radi njih opominje Tursku ruska i bečka vlada svaki čas; zaludu je to opominjanje, ali se ipak vidi, da sviet već mirno ne gleda, kad koji narod strada. Dokaz je za to i to, što su gotovo sve novine na svietu bile na hrvatskoj strani, kad je ono proljetos poginulo od puške naših seljaka. Možemo dakle ipak kazati, da današnji narodi ne propadaju najedanput u zemlju.

Ali zato dandanas propadaju narodi na onaj drugi način, t. j. polako, sve po malo. A i ovo se dogadja na dva načina, i to ovako:

1. Može se dogoditi, da jednoga naroda sve po malo nestaje, a ipak nijednomu čovjeku od toga naroda nije zlo, tako da mu gotovo ni vlas s glave ne pane. Da to razumiete, čujte ovaj primjer:

Tamo dolje na Dunavu živio je pred tisuću i još koju stotinu godina narod po imenu „Slovjeni". Na ove Slovjene navali turski jedan narod, po imenu Bugari ili Blgari, i nadvlada Slovjene, t. j. Slovjeni su postali kmetovi i sluge, a Bugari su bili gospodari, i država se je i zemlja po njima zvala „Bugarska", jer su joj Bugari bili gospodari. No tih je Bugara bilo malo, pa premda su bili vojvode i gospoda, ipak su morali po malo učiti slovjenski jezik, jer se inače ne bi s narodom razumjeli. S vremenom su Bugari posve naučili slovjenski jezik, premda su ga vrlo nagrdili,

i tako je bugarskoga jezika nestalo; a kad je nestalo bugarskoga jezika, nestalo je i pravih starih Bugara, a nastali su novi Bugari, koji govore i danas slovjenskim jezikom, a samo se zovu Bugari, kao što se i zemlja njihova zove Bugarska. To više nisu oni stari Bugari, jer govore posve drugi jezik, posve su se pomiešali sa Slovjenima, primili su slovjenske običaje i t. d., jednom riečju: stari su Bugari propali, — premda je svaki od njih do svoje smrti liepo i gospodski živio, tako da mu nije ni vlas s glave pao.

Nješto slično, što se je dogodilo sa starim Bugarima, to se dogadja i danas, i to ovako: Znate, da danas može čovjek dobiti mnogu službu, samo ako znade madžarski. Sad ovakav čovjek dodje medju Madžare, s vremenom se i oženi i uzme Madžaricu za ženu, i za dulje ili kraće vrieme — to je Madžar; ili ako on sam nije još pravi Madžar, ali sin će njegov biti svakako Madžar. I tako: dobro bilo otcu sve do smrti, još bolje će možda biti sinu, — ali jedan Hrvat je propao, nestalo ga, premda ni njemu za cieloga života nije ni vlas s glave pao. — Ovakvi se ljudi zovu odmetnici, odpadnici, ili gospodski „renegati“. Renegatima je dobro, oni ne stradaju, — ali kad od naroda odpada ovako jedan po jedan čovjek, narod propada, naroda nestaje.

A sada da vidimo onaj drugi način, kako naroda nestaje.

2. Ako je koji narod pod vladom drugoga naroda, obično se dogadja ovo: Narod, koji je pod vladom drugoga naroda, nema istoga prava kao i njegov gospodar, ili barem nema onih polakšica, što ih imadu gospodari. Uzmite na um samo ovo: Nijedan Slovak u Ugarskoj ne može dobiti državne službe, ako ne zna madžarski. Sad pazite, što iz toga izlazi: Slovak se mora potucati po svietu i vikati: „Ima čo krpat il opletat“, a Madžar, koji nije ništa učeniji ni pametniji od toga Slovaka kotlokrpa, — Madžar bere kakvu liepu plaću (na pr. na željeznici), hrani ženu i djecu, a Slovak nema ni žene ni djece, ili ako ju ima, živi kukavno i ona i djeca s njom. Madžar je ugojen i debeo, žena mu i djeca zdrava, a Slovak pijan, žena mu mršava i bolestna, djeca kržljava, a kadšto i tupa. Je li po tom čudo, što se Madžari množe, a Slovaci propadaju? Kako bi bilo čudo, kad slovačka djeca umiru već u utrobi materinoj!

Ali to nije sve. Kad ovako Slovak vidi, da je sve, što je bogato i gospodsko, da je sve to Madžar, a Slovaci su samo kotlokrpi, siromasi i pijanice, je li onda čudo, kad slovačkomu djetetu govore: Zar ne, ti nisi Slovak, ti si Madžar?, — je li čudo, da diete voli da bude Madžar, nego Slovak? Pa ne samo diete, nego i odrasli čovjek počne razmišljati ovako: „Bome je istina! Slovaci su siromasi, neznalice i pijanice, a Madžari su gospoda“.

I ako znade pet šest rieči madžarski, doći će mnogi u napast, pa će u nuždi ili od srama zatajiti svoje pravo ime i pleme te najprije samo kazati, da je Madžar, a sinu će svomu svakako reći, da je Madžar. I na taj način odlazi iz naroda sve jedan po jedan u odmetnike, u renegate, — dok narod malo u stradanju i nevolji, a malo i ovakvim odmetanjem od svoga imena i plemena napokon i ne propadne, dokle ga ne nestane.

Eto, tako vam narodi propadaju. Ponovimo u kratko sve to ovako:

1. Gospoda odpadaju od svoga naroda za volju tudjincu, a za svoju korist, da dobro živu. To su odmetnici ili renegati.

2. Prosti i neuki narod ide u tom za gospodom, i to što od srama i želje za gospodstvom, što opet od nevolje.

3. Narod strada, propada i gine zato, što tudjinci i odmetnička domaća gospoda bolje živu od ciele narodne muke.

Tko hoće da narod spasi od propasti, taj mora zapriečiti ono prvo, drugo i treće. I tko to čini, za toga se može reći, da narod spašava.

No pita se sada: Može li se to zapriečiti, i ako se može, kako se može? — To je ono glavno, pa ću i to razložiti.

Mislio bi čovjek, da se to može najlakše zapriečiti tako, da se narod ne dade pod tudjinsku vladu, t. j. da narod čuva svoju slobodu, ako ju već ima; a ako nema slobode, treba nastojati, da se oslobodi izpod gospodstva drugoga naroda. Drugim riečima: Treba nastojati, da narod dodje do svoje vlade i države, da bude slobodan i svoj na svom. Bude li tako, onda ne će u domovini vladati tudjinski jezik, onda ne će tudjinci biti ugledni i moćni, onda se domaća gospoda ne će ulagivati tudjincu, ne će se odmetati od naroda. A kad gospoda budu pravi domorodci i rodoljubci, onda se ni narod ne će potudjinčiti po gospodi, nego ako se tko i pogospodi, ostat će pravi domorodac. Jednom riečju: Sloboda domovine — to je spas naroda.

Ovo je velikim dielom istina. Istina je, da će i gospoda i narod lakše sačuvati i svoj jezik i svoje običaje i narodnu svoju čast, ako je domovina slobodna, t. j. ako su u njoj gospodari domaća gospoda. I ne samo to, nego narod ne će ponajviše toliko stradati, pod domaćom gospodom, koliko strada pod tudjincem. Zato većina rodoljubâ svuda po svietu, pa i kod nas, gleda najviše na to, i najviše o tom govori: Treba se osloboditi od tudjinca, treba stvoriti samostalnu i nezavisnu državu. Tako su radili i naši rodoljubi, tako je naučao i pok. Starčević, pa je zato i njegova zasluga, ako hrvatski narod danas traži, da naša domovina Hrvatska bude slobodna od tudjinca, a mi u njoj gospodari.

Ali to nije dosta, da se narod očuva od propasti. Eno smo vidjeli, da su stari Bugari bili gospodari u svojoj državi; što više: oni su bili gospodari i slovjenskomu narodu, — pa ipak su propali. Nestalo je bugarskoga jezika i običaja, a ostalo je samo bugarsko ime.

Sad se samo pita: Propane li narod, ako mu sve propane, a ostane samo ime? — I može li se reći, da je narod propao, ako mu je propalo ime, a sve mu je drugo ostalo? — Ili je pak prava propast ono, kad narodu propane sve, pak i isto ime? — Ili napokon sve to nije prava propast, nego samo ono, kad narod bude potučen, poubijan, ili kad u nevolji strada i po malo izumire?

No prije, nego što vam na to štogod odgovorim, čujte još ovo:

U staro vrieme, i još pred 300 do 400 godina, nije oko Zagreba, Križevaca, Siska, Požege i t. d., t. j. u obće u Hrvatskoj s druge strane gore Velebita od mora, — u cieloj toj zemlji nije bilo nijednoga Hrvata; Hrvati su bili preko Velebita, bliže moru, a oko Zagreba i t. d., pa na zapad sve preko Ljubljane i dalje dolje uza Savu — sve su to bili Slovinci ili Slovenci. A danas su tu Hrvati! A gdje su Slovinci? Jesu li Slovinci propali? — Sudite, jesu li propali: Kad je hrvatska vlada i država preko Velebita pri moru propala, preselili su se hrvatski bani medju Slovince, u Zagreb, ali su se svejedno zvali hrvatski bani, i vlada se njihova zvala hrvatska. I tako su Slovinci imali hrvatskoga bana, ali to njima nije bio tudji ban, jer su i Slovinci govorili slično, ili posve jednako kao i Hrvati. Ali kad imadu hrvatskoga bana i hrvatsku vladu, počeli su ljudi sve po malo govoriti, da je to i narod hrvatski. I tako su se Slovenci sve po malo prozvali Hrvatima, — izgubili su svoje ime, tako da danas nijedan seljak oko Zagreba ne zna, što je to Slovenac ili Slovinac, nego kaže, da je Hrvat. — Jesu li zato oni Slovenci propali?

Tko drži, da je ime sve, taj će reći, da stari Bugari nisu propali, jer je njihovo ime ostalo do danas; isti će taj reći, da su Slovenci oko Zagreba propali, jer im je nestalo imena: promienili su ime. — A vi sudite sami: Jesu li propali stari Bugari, ili su propali Slovinci, koji se danas zovu Hrvati.

*

Ali vas ne ću tako ostaviti nego ću vam kazati i sam, i to u kratko ovo:

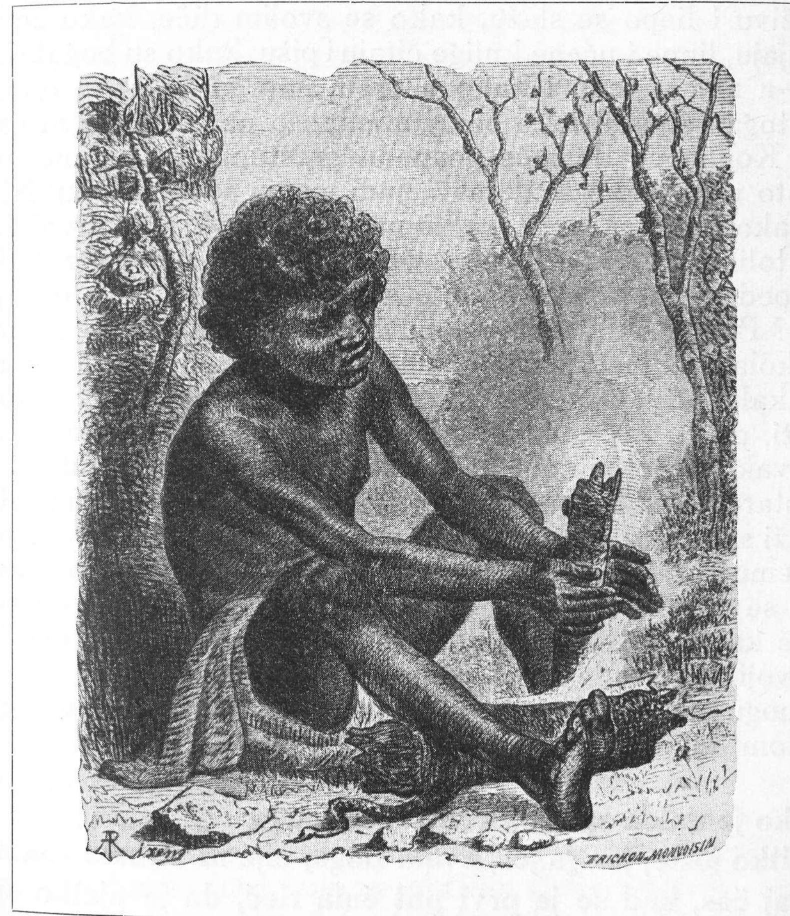
Kao što svaki čovjek sâm, tako može i narod propasti, ako izgubi glavu (tielo), ili ako izgubi dušu, ili ako izgubi oboje.

Kad se narod vjerno i pošteno drži svega svoga i brani sve svoje, pa ipak strada i propada, ili najedanput propane, taj je narod izgubio tielo, — ali dušu je svoju sačuvao.

Kad se narod ne drži svoga i ne brani svoga, nego ide za tudjim, samo da mu bude bolje, taj narod ostaje tielom živ i zdrav, ali duša mu je propala. Tako propadaju narodi, koji imadu odmetnikâ ili renegatâ.

Napokon kad se narod ne drži svoga i ne brani svoga, a k tomu još nema čim živjeti, taj propada i tielom i dušom.

Ne mogu vam razlagati, što je to, kad narod izgubi dušu;

Živi oganj.

samo vam kažem, da ima nješto, što je narodu kao duša, i bez čega narod nije narod. Ali ću vam kazati samo još dvie rieči:

Kad narod dodje pod tudju vladu, obično strada i pogiba tielom: težko mu je živjeti, jer ga tudja vlada pritište, otima mu, ne daje mu slobode, ne pomaže mu. Tko hoće da takav narod spasi, taj treba, da mu pokaže put, kako će si olakšati život i bez po-

moći tudjinske vlade, — u tri rieči: taj podiže narodno gospodarstvo. — Tko tako radi i komu to podje za rukom, taj spašava narod od tjelesne propasti.

Čuli smo, da se domaća gospoda znadu odmetnuti od naroda i priljubiti se drugomu narodu. Za gospodom, čuli smo, ide i narod u želji za gospodstvom. Mnogo ima razlogâ, s kojih domaća gospoda postaju odmetnici: Ili vide, kako su tudja gospoda fina i učena, kako se liepo vladaju i medju sobom poštuju, kako liepo živu i liepo se slažu, kako se svojim diče, kako se liepo zabavljaju, liepe i učene knjige čitaju i pišu, kako su bogata, kako je sve u njih u redu i kako u svem napreduju, — a doma od svega toga nema ništa, a osobito jednoga nema: sloge ni ljubavi nema. Kolika su domaća gospoda prestupila k tudjincu samo zato, što vide, kako se domaći ljudi medju sobom kolju! Niste li čuli, kako kod nas već i medju narodom govore protivnici: „Pa što se toliko borite za tu svoju opoziciju? Zar ne vidite, kako se ta gospoda vaša kolju, te kako ništa ne mogu i nimalo napried ne idu? Pustite ih!" Koliki su naši ljudi radi toga otišli iz narodnoga kola medju tudjince! Kolikima je narodna duša u njima proplakala, očajala, oboljela i napokon ih ostavila! — Pa što nam je činiti, da to zapriečimo? Gledati nam je, da budemo imali i sami svake ljepote i dobrote, a onda nećemo željeti tudje. Treba da se staramo za knjigu i nauku, što traži um, za pjesmu i zabavu, što traži srce. Treba da slušamo narodnu dušu, koja zove svojega k svojemu, koja daje ljubav: da svomu voliš, svomu pomažeš, sa svojim se veseliš i tuguješ, svojim se dičiš i ponosiš, i da svomu praštaš kao milostivi Bog, i ako na nj zagrmiš kao grom. Tako rade svoji, tako rade braća jednoga roda i naroda, jer samo svoji tako mogu medju sobom. — Tko za sve to radi, i komu to podje za rukom, taj spasava narod svoj.

*

Tko je dakle spasio hrvatski narod?

Nitko jošte, jer ga još, hvala Bogu, nije ni trebalo spasavati. No onaj čas, kad se je prvi put čula rieč, da je njetko spasio hrvatski narod, — u taj se je čas pokazala prva pogibao, u koju bi hrvatski narod mogao propasti: rodila se je sumnja, ili i paklenska želja, da bi naš narod mogao propasti. A ova i sumnja i želja — to je već pogibao. Ali od ove i od svake druge pogibli ne će našega naroda očuvati nijedan ni Petar ni Pavao, nego mi svi, koji ćutimo i osjećamo, da u nama živi hrvatska duša. Dok ona u nama živi, živjet će i narod hrvatski i ne će propasti.

Krajiške imovne šume.

Narod bez zemlje nije ništa. Zemlja je narodu život, bila to sad oranica, bila livada ili sjenokoša, bila šuma, ili pašnjak. Osobito šuma i paša — to je život narodu, — to ne treba da ja vama razlažem.

Kako je sve ovo istina, tako nije čudo, što seljački narod svuda po svietu, i to od onda, od kada su ljudi počeli medju se zemlju dieliti, — nije, velim, čudo, što se seljački narod bori za zemlju, osobito za šumu i pašu onako, kako se bori za sâm život; i ja mislim, da ni za jednu stvar na svietu nije prolito toliko seljačke krvi, baš kažem krvi, koliko u borbi za zemlju, a i opet velim: osobito za šumu i pašu. O tom bi se mogle napisati čitave knjige, velike i krvave. Za šumu i pašu borilo se pleme s plemenom, selo sa selom, a osobito seljački narod s vlastelom, s velikim posjednicima. Kad je država uništila vlastelu i preuzela od njih zemlju, pa i šume, ima narod u toj stvari posla s državom.

U našoj hrvatskoj krajini ili granici, t. j. u onom dielu naše domovine, koji je stotine godina bio na udaru Turčinu-Osmanliji, tu je bilo i još ima liepih i velikih šuma. Čije su to šume? Tko im je gospodar?

Na to nije lako tako odgovoriti, da bi svakomu bilo pravo. Zato ovaj čas ne ćemo u to dirati. Ja znam, koliko se narod u njegdašnjoj krajini (granici) tuži poradi tih svojih šuma, pa kako se u nas narod i u drugim stvarima počeo buditi i svoje tražiti, osobito na skupštinama, što se sada drže po cieloj banskoj Hrvatskoj, tako je i u ovoj stvari; pa kako se gleda, da se koješta u nas preuredi onako, kako to narod traži, tako se je na skupštinah čula rieč i o nepravdi, što je narod trpi, kad ne uživa onoga, što je njekada uživao od svojih šuma. Tako se je o toj stvari čula rieč najprije u skupštini u Djakovu dne 3. prosinca o. g., a onda u skupštini u Novom gradu podravskom dne 6. prosinca. U Djakovu je o toj stvari razlagao g. Nanicini, koji je deset godina bio šumar kod imovne obćine. Čujte najprije, kako taj gospodin razlaže, a „Dom" će poslie tu stvar dalje razlagati, dok se narod posve ne uputi, kako bi se ta stvar mogla najbolje i najpravednije urediti. — Evo, kako je razlagao gospodin

D. Nanicini:

Po siedim kosama vas nekojih računam, da vas tude ima još od onoga zemana, dok je nad ovim komadom hrvatske kraljevine sablja vladala. Vi se dakle i sjećate onih vremena, kada su se batine dielile onima, koji niesu mogli, ili niesu htjeli imati

boljega stanja (zgradâ, štale, šupe, hambara itd.), kada je drva za vatru bilo u svakoj kući toliko, da je u peći gorjelo neprestance od Miholja do Gjurgjeva, kada je blago slobodno plandovalo po šumi, kada su užireni krmci punili tavan i žep gospodaru, — sjećate se onih vremena, kada je g. lugar bio najveći gospodin.

Bilo, pa prošlo, — od svega toga ne osta ništa, i vi se na sve tužite, a najviše na svoju imovinu, na imovnu obćinu.

Na imovne obćine vika je od prvoga dana, od kad su postale. Tomu se čuditi ne treba, kada se uzme na um, što sam malo prije rekao.

Gdje je i u čem je uzrok nezadovoljstvu vašemu?

Najprvo da vam raztumačim, kako su postale imovne obćine.

Po temeljnom krajiškom zakonu od g. 1850, proglašene su sve šume u bivšoj krajini državnim dobrom, t. j. da nisu narodne, nego državne; ali se je ujedno izreklo, da se krajišnicima u tim šumama zajamčuju sva njihova stara prava na šumu i pred svakim drugim. Moramo požaliti, što u tom zakonu nisu ta prava nabrojena.

Godine 1860. propisan je za bivšu Krajinu šumski zakon, u kojem su nabrojene sve šumske služnosti, što su ih krajiške državne šume morale davati narodu. Ja ću vam ih točno kazati:

§ 68. Za novogradnju i uzdržavanje obćinskih zgrada, crkava, škola i ostalih gradjevina davati gradjevna drva.

Krajiškim obiteljima davati badava gradju i goriva drva za kućnu porabu, pašu i žirovinu za marvu i svinje, kupiti suvad 3 dana svakoga tjedna, sabirati žir, bukvicu, kesten i bujad; rov svinjama, brati list i sitno granje za stelju marvi.

§ 71. „Za krajiške obitelji odmjeruje se potreba za goriva drva od tri do najviše sedam i pol kubičnih hvati (u našoj obič-noj mjeri od 7 do 18 hvati) prema kućnoj potrebi i tri dana u tjedan brati suvad.

Što treba za obrtne poslove, to krajišnici moraju platiti.

Bezplatno se smije u šume na pašu ugoniti onoliko marve, koliko je potrebno za uzdržavanje kuće; što se drži za trgovinu, smije u šumu, ako se za to plati.

U žirovinu se smije ugoniti toliko krmadi od godine, koliko u kući ima mužke i ženske čeljadi, dva puta toliko, ako su izpod godine. Što se u šumu tjera preko toga broja, za to se plaća.

Sitno drveće od proredjivanja šuma može se dobiti privolom pukovnije i izvan sječne dobe (dakle preko one odmjere gore).

Siromašne obitelji dobivaju zemlju od šumskih okrajaka“.

Sada znamo, da su krajišnici imali na državne šume stanovita prava i da su ova prava bila posve točno odredjena.

Stariji ljudi sjećaju se dobro, da su oni ova prava svoja podpuno uživali, jer su dobivali gradju, drva za vatru, pašu za blago, žirovinu za svinje, suvad itd., a valjda se i toga sjećaju, da je i lugar i „feršter“ mnogo puta zatvorio ne samo jedno, već oba oka.

U tom obilju dočekali su krajišnici i onaj čas, kada je bečki cesar i naš hrvatski kralj dokinuo Krajinu i obećao svojim vjernim krajišnicima, da im ostaju sva njihova prava na šumu, sol itd.

Na temelju ove previšnje kraljeve zapovjedi složila je bivša general-komanda zakon od 8. lipnja 1871. „o odkupu šumskih služnosti“ i zakon od 15. lipnja 1873. kao i onaj od 11. srpnja 1881. „o imovnim obćinama“.

Prvim zakonom propisuje se način, kako se imadu šume dieliti medju narodom i državom, a drugim se opet propisuje, kako se ima upravljati onim dielom, što narod dobiva, dakle imovnim obćinama.

Dovle bi sve gladko teklo. Ali kada podrobnije zavirimo u zakon o odkupu šumskih služnosti, t. j. o tom, kako će narod i dalje uživati svoje pravo, onda nalazimo prave uzroke, zašto šuma nije po narod dobro podieljena.

U § 1. naročito se spominju sva prava, „koja su obćinama i krajiškim obiteljima zajamčena zakonom od 3. veljače 1860.“, a u § 2. se veli, da se ta prava odkupljuju tako, da se polovica šume daje državi, a polovica narodu, i to ne po prostoru već po novčanoj vriednosti.

To znači: krajišnicima ostaju sva njihova prava, kako su gore nabrojena, a uživat će ih u onom dielu šume, što će od države dobiti.

Ali narod nije mogao svih potreba namiriti u onom komadu šuma, što je dobio u ime odkupa. A zašto? Zato, što se nije ustanovilo, koliko šume treba za jednu pukovniju (regimentu).

Po tom jasno vidite, da uzrok vašega nezadovoljstva leži u tom, što vam imovina ne može dati ni gradje ni drva, koliko vi trebate.

Po mom sudu trebalo je to ovako urediti:

Najprije je trebalo za svaku pukovniju ustanoviti, tko ima pravo na šumu, zatim: koliko smije dobiti gradje, koliko drva, koliko blago pasti, svinja žiriti, pa kada se je to sve točno uglavilo, onda se moralo izračunati, koliko će šume za sve to trebati, i onda toliko šume odsjeći.

Kada je to bilo gotovo, trebalo je izračunati, što će uprava i nadzor nad tom vašom šumom koštati svake godine, pa odsjeći još jedan komad šume, koji bi svake godine toliko nosio, da se svi troškovi podmire. Zašto? Zato, što su krajišnici dobivali svu korist od šume badava, t. j. nisu morali za to ništa davati, niti su oni dužni podmirivati od svoga kakve troškove. A toga prava nije ni zakon o odkupu ukinuo.

Ali se šume niesu ovako dielile, nego po tom, koliko vriede u novcu, a po toj se diobi stvar ne samo zaplela, nego je krajišnicima učinjena i nepravda, i to ovako:

Zakonu o odkupu šumskih služnosti dodan je god. 1872. naputak, kako se imade izračunavati novčana vriednost jedne i druge polovice šuma. Tu se kaže, da se vriednost državne polovice šuma imade računati po onoj cieni, kakva je u kojem važnom trgovačkom mjestu, a za narodnu polovicu po najbližem mjestu. Tako je na primjer lievo i desno od Save stajala posve jednaka šuma; onaj komad na lievoj obali imao je pripasti državi, a na desnoj obali narodu. Ciena za jedan i drugi komad računala se ovako: Ono, što dobiva država, računalo se je tako, kao da se šuma prodaje u Sisku; a ono, što dobiva narod, da se prodaje u Brodu. Vi svi dobro znate, da se za svaku robu u trgovini računa dovoz, pa čim se roba dalje vozi, tim se na mjestu jeftinije kupuje. Po tom je izašlo, da se je državin dio puno jeftinije računao, nego li narodni dio, premda su oba diela bila jednaka.

U tom leži golema nepravda, jer je sve to bilo na očitu korist državi.

Uzprkos tomu dobile su imovne obćine svuda više šume nego država, jer je država za sebe zadržala najljepše i najbolje šume. Tako je na pr. brodska imovna obćina dobila 74.036 jutara površine, a država 39.465 jutara, a vriednost svake polovice iznosi 36,065.868 for. Država ima malone za polovicu manje šumske površine, a vriednost je novčana jednaka onomu dielu, koji je dopao imovnu obćinu, a dva puta je veći.

Ne će biti suvišno, ako spomenem i ovo: Po zakonu o odkupu šumskih služnosti imale su pukovnijske obćine pravo, da u središnje diobno povjerenstvo pošalju svoja dva vještaka, koji bi zastupali stvar naroda. Pa premda je ovo zakonski propis, ipak ga general-komanda izvršila nije.

Osim središnjega diobnoga povjerenstva postojalo je i pukovnijsko povjerenstvo, u kojem su narodnu stvar zastupali trgovci, obrtnici, seljaci i pensionirani lugari, ljudi istinabog pošteni, ali u poslu tom niesu imali potrebnoga znanja, pa su gospoda od general-komande mogla po volji raditi.

K cieloj ovoj nevolji pridružila se je i ta, da u svakoj pukovnijskoj obćini nije ciela šuma dieljena: eto u brodskoj i petrovaradinskoj obćini nije s narodom razdieljeno onih 30 hiljada jutara, što je odsječeno za investicionalnu zakladu, u otočkoj pukovniji silni prostori, što su nekoj bečkoj trgovini predani bili, da tamo šumu sieče. — Možda bi se toga našlo i u drugim pukovnijama.

A čujte još ovu: Kada bude posječeno, tih 30 hiljada jutara šume, što je od brodjana i petrovaradinaca uzeto za investicionalnu zakladu, tada od tuda krajišnici ne će više dobiti ni probijene pare. A što mislite, čija će biti zemlja? — Madžarska! Dakle ne samo da ste izgubili polovicu šume, koja vas je po zakonu išla, nego ćete izgubiti i zemlju.

Tužbe na imovne obćine čuju se po cieloj bivšoj krajini. To je pravo čudo, jer su one, po slovu zakona, imale biti blagoslov božji po krajišnike. Čujte, kako glasi čl. 10. zakona o imovnim obćinama:

„Dohodci, što preostaju, kad se odbiju troškovi za gospodarstvo i zagajivanje šume, i kad se namire užitci, što imadu dobiti krajišnici u naravi, imadu se prije svega obratiti na osnivanje, gradjenje i uzdržavanje cestâ, na potoke i zaplave, na uzgojenje šuma po brdih na Krasu, na škole, obće koristne zavode i na druge slične cieloj imovnoj obćini probitačne svrhe."

Smisao ovoga propisa nedvojbeno je to, da su krajišnici iz predanih im šuma imali dobivati gradju, drva, pašu, žirovinu itd. badava, kako su i prije diobe šuma dobivali, i da će u tim šumama biti preko toga još toliko za prodaju, da će se moći pokriti i nabrojeni troškovi.

Kako danas stoji, krajišnici ne dobivaju gradje ni drva, koliko im za kućno gospodarstvo treba; na mnogim mjestima moraju i to platiti, a to sve radi toga, jer se je šuma dielila na polovicu po novčanoj vriednosti, mjesto da se je za svaku pukovniju izračunalo, koliko krajišnici svake godine šume moraju dobiti, pa prema tomu odrediti, koliko šume za sve to treba.

No vi se tužite i na samu upravu imovnih obćina. Znate li, što je tomu uzrok? — Vlada je imovne obćine skučila pod svoju vlast, pa moraju služiti njezinim ciljevima, a uz put samo narodu. Tamo na upravi imovnih obćina uviek se pitaju: „što će reći vlada", a za narod nitko i ne pita.

Vi imate kod imovnih obćina i svoje zastupnike. Jeste li ih vi birali? Ne, već ih biraju iz obćinskoga vieća. Ovo nije dobro. Bolje bi bilo, da si vi sami birate svoga zastupnika, baš kao za sabor. Vi bi tada znali, koga bi birali. Kako je sada, dolaze u

imovno vieće ljudi, koje hoće predstojnik, a ti vam u vieću šute, jer ne razumiju stvari, ili su im začepili usta.

Premda bi vam o imovnim obćinama mogao govoriti čitave dane, dovršit ću.

Prije nego dovršim, spomenut ću vam još i ovo, pa si to dobro zapamtite. Po mom sudu ove šume u bivšoj vojnoj krajini bile su narodske, a ne državne, ili čije tudje. Ovo se dade ustanoviti po tom, što je u starim vremenima bilo u krajini na mnogo mjesta i više puta pobuna proti vladi i vojničkoj upravi, kada god su oblasti narodu šumu otimale, kao i po tom, što se temeljnim zakonom od g. 1850 narodu osiguravaju stara prava na šumu; a toga ne bi bilo, da narod ne bi tih prava imao. — Kada narod ne bi bio znao, da su njegove one šume, što mu se otimlju, ne bi se bio nikada dizao proti oblastima; baš tako, kao što se ni mi ne tužimo na nikoga, kada traži ono, što je njegovo, ali čim hoće da uzme ono, što je naše, odlučno se njegovoj pohlepi opiremo.

Ne bi nikoga savjetovao, da se danas digne proti oblastima, što su šume ovako podieljene, i što niste dobili ono, što vam je zakonom zajamčeno bilo, već savjetujem, da svoja prava tražite mirno, postojano, neustrašivo, uztrajno, dostojno, — samo kako sviestnim ljudima dolikuje, pa budemo li u ovoj borbi čvrsti, žilavi i odlučni, vjerujem, da će se krivica izpraviti morati.

Mi krajišnici imamo veliku pogrešku, — ne možemo se naime dosta nahvaliti onih vremena, dok još nismo spadali pod „pauriju“. Vidite braćo, ovo naše mišljenje nije dobro, jer kada mi sve dobro uočimo i sračunamo, što su naši djedovi, a nekoji i od vas, koji ste ovdje, učinili za kralja i carevinu, a ne za svoju domovinu Hrvatsku, tada ćemo naći, da nam niti stoti dio naših muka, patnja, zla i nevolja, ponajmanje naših junačtva nije ni priznan, a još manje odkupljen.

A odkup šumskih služnosti nadkrilio je sve krivice, jer vam je podrezao žilu onoga vrela, iz kojega ste imali crpiti snagu za gospodarski preporod, — mjesto toga vi idete nazad. Zato, braćo, ne hvalite se nikada i nigdje, kako vam je bilo dobro pod sabljom, — oni su vas s tim dobrom ululjali u tvrd san, pa niste vidjeli, što s vama rade, pa zato niste mogli unapried vidjeti, što će vam donieti onakav odkup šumskih služnosti, kako je proveden.

Pita se sada, kojim putem da do toga dodjete.

Po mojem sudu **jedino** tako:

1. da se odkup šumskih služnosti obnovi te provede po starim zakonima i našim starim pravicama;

2. da se uprava imovnih obćina preudesi tako, da njima bude upravljao sam narod po svojoj volji i koristi.

Zato treba da svi krajišnici budu složni kao jedan čovjek, pa da u sabor biraju jedino takove zastupnike, koji će to od vlade tražiti i braniti pred samim prestoljem. Sjećam vas ipak, da se nikada tomu ne nadate od onoga zastupnika, koji je po milosti današnje vlade došao u sabor, pa tamo samo vladu sluša.

(Po „Narodnoj Obrani“.)

Kako sam već spomenuo, bilo je već o ovoj stvari govora i na narodnoj skupštini u Novom gradu podravskom, koji spada pod gjurgjevačku imovnu obćinu. Tu je o tom govorio posjednik novogradski Stjepan Vedriš, pa je kazao u glavnom ovo:

Kako je sada uredjeno, diele se drva (deputat) iz imovnih šuma po selištima (po „sesijama“). To nije pravo kaže. Krajišnici su dobili šume zato, što su stotine godina branili domovinu i cesara od Turčina, a sve o svom trošku i na svoju štetu. Šume su dakle zaslužili vojnici, soldati. Mnoga obitelj (familija), koja je imala cielo selište zemlje (grunta), nije u sto godina dala nijednoga vojnika; a druga obitelj, koja je imala samo polovicu, ili samo četvrtinu selišta, davala je više godina po 5 do 6 vojnika. Je li sada pravedno, da jedna obitelj, koja živi na onom cielom selištu, dobiva još jedanput toliko, ili četiri puta toliko, koliko 8 do 9 obitelji, koje živu na staroj polovici, ili četvrtini selišta? — Nije pravo. Oni, koji su tu stvar ovako uredili, nisu na to mislili, kao što nisu mislili ni na koješta drugo. Ali zato mi to vidimo, pa treba da gledamo i radimo, da se to promieni onako, kako je pravedno. Nigdje ne stoji pisano, da se stare uredbe moraju držati do vieka, pa bile i krivične.

Još ima, kaže isti Vedriš, jedna nevolja, i to ova: Naši drvodjelci nemaju drva. Daj, kaže, otidji kojemu, da izdjela kola. — „Od čega? Od kukuruzovine?! Daj mi drva, pa ću ti napraviti.“ — A drva nema, ako ne ukradeš. Zato bi trebalo i tu stvar urediti, i to tako, da bi majstor mogao iz imovne šume dobiti drva, kad mu i koliko mu uztreba, naravski za plaću.

Skupština u Novom gradu izabrala je petoricu ljudi, da ovu stvar dalje tjeraju: da izpitaju narodne potrebe i želje, a onda popitaju i druge ljude, koji sa šumom imadu posla i koji se razumiju u zakone, pa kad se sve to prouči, neka se tamo u proljeće sazove opet narodna skupština samo radi ove stvari i onda se opet dluči, što će narod tražiti od sabora. „Dom“ opominje onu petoricu, neka ne driemaju; neka ne budu kao gospodski odbori, koji se ponajviše za to izabiru, da ništa ne rade i da stvar zakopaju. Gledajte, ljudi, i pitajte, pa sve javljajte u novine. Kad što ne znate, upitajte opet novine. „Dom“ vam stoji u toj stvari na službu, — svima širom domovine. Mičite se! Čitajte ovo sami, čitajte drugima, dajte da sami čitaju, — pa se maknite. Ako se ne maknete, tko će vam biti kriv?

Hoće li socijalisti nadvladati!

Već smo se jedanput o tom razgovarali. Onda sam napisao, da ima ljudi, koji kažu, će doći vrieme, kad nigdje na svietu ne će biti nikakve druge stranke, nego samo socijalisti. I ne samo to, nego još kažu, da nitko ne će nikoga pitati: Jesi li Hrvat, jesi li Madžar, Talijan, Niemac, ili koji drugi bies, nego samo: Jesi li socijalist?

Da će do toga zbilja doći, vidi se i po tom, kažu njeki, pa i novine pišu posve ozbiljno, — po tom se to vidi, kažu, što su kod posljednjih izbora u Njemačkoj (u Dajčlandu) socijalisti dobili mnogo više zastupnikâ za njemački rajhstag (državni sabor), nego što su ih prije imali. I ne samo to, nego socijalisti imadu sada toliko zastupnika, da je njihova hrpa ili grupa u saboru vrlo jaka, ako nije najjača.

Drugi opet ne misle tako, nego kažu baš protivno, t. j.: da će socijalista biti sve to manje. Ovi drugi to razlažu i dokazuju, pa da čujete i o tom koju.

Tko je zadovoljan, taj nije socijalist. A ponajviše su ljudi zato nezadovoljni, što nemaju: — nemaju čim živjeti, težko živu. Siromah i gladan čovjek — to je gotov socijalist. A bilo je zbilja vrieme, kad radnik nije mogao biti zadovoljan. Toga vi, hvala Bogu, koji živite na svojem i u svojem, — toga vi ne znate, što su radnici patili još pred kojih desetak godina. Težak posao, slaba hrana, slab stan, bolest — sve je to jadne radnike ubijalo, a druge gonilo na bunu. Ovo je danas još blaženo, kad radnici ne će da rade; ali njegda, osobito u ono vrieme, kad su nastali prvi strojevi (mašine), onda su radnici znali porazbijati strojeve i načiniti trista jada tvorničarima.

Danas je već bolje, kažu, u toj stvari. Radnik danas ima bolju plaću, tako da mnogi radnik može gospodski živjeti. A i radno je vrieme danas kraće. Prije su radnici radili i po 12 i po 14 sati na dan, a danas rade po osam, najviše po 9 i 9½ sati, — a imadu i veću plaću. Zato se radnici danas više i ne bune. Ako imadu kakve neprilike s gospodarem, t. j. s poslodavcem, imade za to posebni sud (mirovni radnički odbor), koji tu stvar uredi. Ako hoće veću plaću, ili kraće radno vrieme, tu su velike radničke udruge, koje radnike plaćaju, dok su bez posla. I za bezposlene radnike imadu udruge, koje im traže posla. Ako radnika stigne bolest, i tu već ima pomoći. Jednom riečju: sve je prilično u redu, pa nema straha, da će se radnici buniti, da će nastati kakva „revolucija“, kad vide, da se sve to može liepo urediti i mirnim putem. I tako će socijalistâ biti sve to manje.

Sve je to vrlo liepo, ali su uza sve to, kako smo čuli, socijalisti dobili u Njemačkoj kod saborskih izbora više glasova, nego ikoja druga stranka. Što je to? — A u Francezkoj je i gore, jer socijalisti imadu tamo već veliku rieč i kod same vlade. Što je to?

Ali ako hoćemo da na to odgovorimo, treba znati, proti komu se socijalisti bore i što oni hoće. A tu treba da se u kratko spomene, o čem smo se već posebice razgovarali, t. j. ovo: Najprije su, tamo do pred 100 godina, držali vladu svuda po Evropi konservativci, t. j. „popi i grofi“, kako kaže narod, ili kako se još kaže: svećenstvo i plemstvo. Za njihove vlade bilo je glavno, kao što je i danas, gdje oni imadu rieč: poslušnost, pokornost i poniznost, jer su oni namjestnici božji. Tu je dakle glavno bilo ugled i poštovanje poglavarâ i odličnikâ, ili kako se u kratko kaže: „auktoritet“. — Proti toj vladi dizali su se dugo „slobodoumni“ ljudi, koji su bili za slobodu u svem. To su t. zv. „liberalci“, o kojima smo se već razgovarali. Kod njih je glavno to: svaki je čovjek sebi sve, i svi su ljudi jednako slobodni, pače svi su u njeku ruku jednaki; oni ne priznavaju nikakvih „božjih namjestnika“; oni i ne pitaju, što tko vjeruje, i da li vjeruje; to je pače, rekao bi, glavno kod njih, što slobodno misle, a ne drže se „kojekakvih“, kako oni kažu, nauka: to i jest prava „slobodumnost“. — Ovakvi su ljudi, liberalci, brzo dobili vladu u ruke po svoj Evropi, te „pope i grofe“ prilično u rog stjerali, — ali raj zato nije na zemlji svanuo, kako sam vam već više puta napisao. Nijedna nauka na svietu nije tako strašno svieta prevarila, kao baš liberalna. Sva ona velika „sloboda“, o kojoj su liberalci toliko propoviedali, — postala je nesmiljeno robstvo za sve one, koji su bili slabi. Pazite: Liberalci su naučali, da nitko nikomu nije gospodar, — svi su ljudi slobodni. Ali i tą batina ima i deblji kraj, i to ovaj: Ako nitko nikomu nije gospodar, onda nitko nikomu nije ni zaštitnik ni pomagač! Kad smo svi jednako slobodni, neka svatko sebi pomogne, kako zna. „Što si ti, da ti meni pomažeš! Ja sam, što si i ti! Što bi se tko za mene starao! Ja ću se već sam za sebe starati!“ — Tako su se mnogi hvalili, i sav je sviet za slobodom gotovo poludio. U tom ludilu raztepле su se i naše zadruge. Ja sam na svoje uši sto puta čuo, kako su i iste žene govorile djeveru, ili drugomu mužu: „A što bi ti meni bio gospodar!“

Jest, tako su se mnogi hvalili, dok ih jači nisu pritisnuli, a onda su počeli cviliti. Ostanimo samo na selu. Kad su se braća podielila, pa kad nijedan nije mogao sam za sebe ništa, — onda su išli u spregu čak s devetim susjedom: jedan bi dao svoje voliće, drugi bi dao svoju kobilicu, pa su tako drapali svaki svojih pet brazda i tiho cvilili: postali su u njeku ruku socijalisti.

Slično se dogodilo i u velikom svietu medju gospodom: proti liberalcima stali se dizati socijalisti, t. j. ljudi, koji su počeli naučati: Nije istina, da je čovjek sebi sve, nego se mora gledati i na cielo družtvo. Nije istina, da svatko smije grabiti, koliko može, nego samo toliko, koliko ga ide. Zato socijalisti traže, da od tvornice (fabrike) ne vuče dobitka jedan čovjek, nego svi radnici, koji u njoj rade. A dok se to uredi, neka se zabrani — stotinu stvari, kojima jedan čovjek dolazi do bogatstva. Neka se zabrani! To znači: Neka se ne dade sloboda! To je posve protivno onomu, što su naučali liberalci. Zato su liberalci i socijalisti najveći protivnici.

Ali nisu liberalci krivi samo to, što su mirno gledąli, kako jači davi slabijega, nego oni imadu na duši još jedan mnogo veći grieh, i to ovaj: Oni su brzo pogazili svoju rieč, — oni su se brzo pomirili s onima, kojima su vladu oteli, — oni su priznali sve stare krivice, samo da zadrže uzde u svojim rukama, samo da ostanu na vladi. Oni su najnepoštenija stranka, što je sviet pozna. Oni su najviše štete nanieli svakoj slobodnoj misli, jer su slobodnu misao izdali i popljuvali.

Zato su na liberalce socijalisti tako biesni, — ali nisu samo socijalisti: na liberalce je biesan sav pošteni sviet. Zato nije čudo, što liberalci propadaju na pr. u Njemačkoj. Druge stranke nisu kod izbora izgubile ništa, ili su izgubile malo, a liberalci su izgubili najviše.

Ali se po tom, što propadaju liberalci, ne može suditi, hoće li nadvladati socijalisti, jer liberalce, kako smo čuli, tuče sav pošteni sviet. Proti širenju socijalističke nauke govori ono, što sam spomenuo na početku, t. j. to, što je radniku sve to bolje; a pomaže socijalistima to, što je sviet sit liberalnoga gospodstva. A to je, što sam vam htio pokazati.

Mali razgovori.

Dom i rod.

Hrvatska 1903. godine. Mi Hrvati imamo svoju 1848., a sad evo i svoju 1903. godinu. Naša 1848. godina započela se je za pravo god. 1835., kad je Ljudevit Gaj počeo izdavati prve hrvatske novine; nastavila se je 1845., kad je na Markovu trgu u Zagrebu ustrieljeno 13 Hrvata. Tako se je i naša 1903. godina počela već god. 1895., t. j. pred osam godina, kad se je na Jelačićevu trgu u Zagrebu dogodilo ono, što mnogi znate; a koji ne znate, pitajte, jer je vriedno znati, što se je ono dogodilo u mjesecu listopadu god. 1895. na Jelačićevu trgu u Zagrebu.

Što se je dogodilo god. 1903., koja se evo približava kraju, i to znate. Ali to nije dosta znati, jer nije naš, tko to zna, a duša mu se ne potrese, kad samo na to i pomisli.

Sad treba samo dalje. Narodne skupštine po cieloj banskoj Hrvatskoj treba da dalje probudjuju narod i ubijaju svaku kukavštinu i gone lo-

povštinu. Narod je glasovao na 60 i više skupština; tu je glasovalo više naroda, nego što glasuje na izborima; tu su došli ljudi od svoje volje i od svoje volje potvrdili, što im se je govorilo. A govorilo se je: Tražimo, da se drži zakon; tražimo, da nam se dade sloboda; tražimo, da nam se dade u naše ruke naša muka. Tu je proklet Khuen-Hedervary i njegov spomen; tu su prokleti njegovi sluge; tu su sudjeni i odsudjeni madžaroni. A narod je u jedan glas glasovao: *Amen! Amen!* Tako neka bude!

Poslie toliko vremena ove se je godine opet sjajno pokazalo, da je Velebit samo velika gora, a da Hrvata jednih od drugih ne može odieliti. Nisu se u Dalmaciji sjetile braće samo obćine, nego su i zastupnici dalm. i istarskoga sabora potekli u Beč, da kažu rieč za progonjenu braću svoju. Bečka ih politika — hvala Bogu! — nije pustila, da kažu cesaru i kralju, po što su došli. Sada ta bečka politika, koja nije nikada htjela znati, da ima i Hrvatâ, sad, kad vidi, da su Hrvatima spremni pomoći i braća Srblji i susjedi Talijani, ako se ne ćemo više dati Beču, da nas vara i gazi, — sada ta politika šalje, i to, kao uviek, kroz desetu ruku, svoje ljude: ne bismo li se opet okrenuli malo k Beču. Cvili Švabo. Lako je bilo god. 1878. osvajati Bosnu, kad su tamošnji hrvatski fratri sami zvali i vodili cesarovu vojsku, u ludoj nadi, da će Beč sjediniti Bosnu s ostalim hrvatskim zemljama, — kao da je Beč ikad što učinio misleći na našu korist! Na proljeće se, pišu novine, sprema vojska bečkoga cesara na Macedoniju. Tko zna, ne će li srbijanska i bugarska vojska stajati tamo na straži? Tko zna, što će reći Italija, kad cesarova vojska stane mašírati na tursku Mitrovicu? A tko zna, kako će se na sve to držati Hrvati po Bosni, Dalmaciji, Dubrovniku i Kotoru? Hoće li kao do sada na noževe sa Srbljima i Talijanima? — To po glavi kopa onima u Beču, pa opet nude, pače se groze, da će nam opet poslati Khuena. Ali da se nismo prevarili! Pokvarili bismo sve, što nam je doniela naša 1903. godina. Naš je račun s Bečom gotov, pak Amen! Okrenimo se licem k jugo-iztoku i počnimo novu molitvu, jer tamo su naša braća, oni će nas razumjeti i uslišati.

Politika.

Crkva i politika. Nadbiskup zagrebački pisao je svojim svećenicima pismo (okružnicu), u kojem kaže:

„Doznasmo od visoko štovane i službene strane, da su neki svećenici u jednom kotaru varaždinske županije upotrebili propoviedaonicu, da s nje pozovu svoje župljane na pučku skupštinu, na kojoj da će „tražiti svoja prava"; i to da nisu jednostavno naviestili takvu skupštinu, nego da su i na široko razlagali politička pitanja.

Da je u crkvi propoviedaonica — piše dalje nadbiskup — za naviestanje rieči božje, to i protivnici znaju, a čisto političke stvari da na nju ne spadaju, to ne samo protivnici viču, nego i svećenici valjda znaju i priznaju. Što se tiče tih pučkih skupština, za njih imamo civilni zakon, koji odredjuje, da ih civilna oblast ima dopustiti, ili ne dopustiti, i povjerenik civilne oblasti ima bditi, da se na skupštini ne iznosi i ne razpravlja ništa nedopuštena. Svećenik, ako hoće, može ići na dopuštenu pučku skupštinu i može na njoj govoriti; samo neka govori, kako se njemu kano naobraženomu i odličnijemu pristoji; ali u crkvi neka Kristovim vjernicima ne razpravlja o stvarima, koje ne spadaju u crkvu i na propoviedaonicu.

U nekim državama — razlaže nadbiskup — pa baš i u Austriji i Ugarskoj, ima državni zakon ili pak vladina naredba, koja zabranjuje pod kaznu svećenicima u crkvi i na propoviedaonici govoriti za neke političke stranačke svrhe. Zar možda želi gdjekoji i naš svećenik i kod nas takav paragraf, pa i veksacije (nepri-

like i neugodnosti), koje od niega lasno sliede?! Ako se gdjekoji svećenik, opredieljen za dušobrižje, više zanima za političke ili u obće za svjetovne stvari, nego li za svoje crkvene i duhovne, takov ne čini svoje dužnosti prama Bogu, ni prama svojemu narodu... Zato strogo zahtievamo, da se svećenici, napose dušobrižnici, marljivo i dostojno studijem i molitvom pripravljaju za propodike i kateheze; zabranjujem pak da u crkvi i na propoviedaonici razpravljaju stvari, koje su samo političke."

U ovoj stvari, t. j. o tom, je li u redu, da svećenici u crkvi govore narodu o politici, — u toj stvari, mislim, nisu posve složni ni svi crkveni naučitelji ni biskupi. Pače mislim, da nisu složni ni u tom, je li dobro, da se svećenik i izvan crkve bavi politikom. Njeki kažu: neka se bavi, pače: mora se baviti, drugi pak kažu posve protivno.

Bave li se naši hrvatski svećenici (popovi) politikom, ili se ne bave, to je za nas velika stvar, i to s mnogo razloga. Bilo je doba, kad su naši popovi i gdjekoji fiškal bili gotovo jedini političari izvan većih gradova, i tako je bilo gotovo do jučer, ako nije još i danas. Ne dajte sada još ni svećenstvu, da se bavi politikom, tko će povesti seljački narod, dok je neuk?

A već je davno, od kad se na svećenstvo viče, što se ikako mieša u politiku, a baš mu se brani, da o politici govori u crkvi, s propoviedaonice. Sve „liberalne" vlade, t. j. one, koje su za „slobodu", — branile su svećenstvu, koliko su samo mogle, svako miešanje u politiku, valjda zato, da potvrde, kako su za slobodu. Radi toga je bilo mnogo prepirke, borbe i svadje, pa ću vam o tom više kazati, dok dobijemo više vremena i prostora. Danas će biti dosta ovo:

Nadbiskupovo pismo kaže, da svećenici mogu dolaziti na pučke skupštine, mogu se dakle baviti politikom, — ali ne u crkvi s propoviedaonice. Sevećenik neka „u crkvi ne razpravlja o stvarima, *koje ne spadaju u crkvu* i na propoviedaonicu", kaže nadbiskup. Ovo je bolje rečeno, nego ono: „zabranjujem pak, da se u crkvi i na propoviedaonici razpravljaju *stvari, koje su samo političke"*.

Težko je reći, koja je stvar „samo politička". Tu svakomu govori njegova savjest. To je jedna potežkoća. Druga je potežkoća ovo: Vjera, prava vjera, očituje se djelima; prava vjera — to je borba proti zlu, proti svakomu zlu. Sad ako svećenik smije i mora u crkvi govoriti proti svakomu zlu i griehu te narod od njega odvraćati, što će učiniti s političkim zlom? Ili zar u politici nema zla? Politika je već tolike nevine ljude poubijala, a tko ono kaže: *„Ne ubij!"*?

Zdravstvo.

Bolesti i liekovi.

Bolesti. Što je bolest, to ne zna pravo kazati ni najučeniji liečnik. Ni to se ponajviše ne zna, kako nastaje bolest. Mnogi, to je stalno, donese svoju bolest sa sobom iz utrobe materine; gdjetko se udari, opeče, padne, prenajede se, ili prenapije; drugi se opet nahladi ili prehladi; a za najviše se bolesti ne zna, kako i od kuda dodju i na čovjeka navale.

Svaka se bolest kako tako po nječem pozna: ili ju čovjek sam ćuti i osjeća, kad ga i kako ga boli, ili pak to i drugi vide. To su, kako liečnici kažu, „simptomi" ili pratioci ili znaci bolesti. Po tim znacima sudi čovjek i liečnik, kakva je bolest, razaznaje se bolest, ili kako liečnici kažu: kaže se „diagnoza" (razpoznanje) bolesti. A to i jest kod svake bolesti prva i glavna stvar, da se bolest razpozna, da se dozna, gdje što nije u redu. Dok se to ne zna, ne može se nered urediti, ne može se bolest liečiti. Što ćeš i kako ćeš liečiti, ako ne znaš, što treba i kako treba lie-

čiti? A to je baš često vrlo težko razpoznati. Bolestnik viče i jauče: „Boli, boli tu i tu", — a Bog zna, je li baš tu! A ako i jest, što boli, zašto boli, što nije u redu?

No sviet jadni, hvala i za to Bogu, dosta boluje, te ljudi nekoje bolesti na žalost i predobro poznaju, pa im traže, a hvala Bogu, i nalaze lieka.

Liekovi. Kako je bolest sluga smrti, tako je liek sluga života, i od kad ima ljudi, ova se dva sluge jedan s drugim bore, koji će nadvladati. I zbilja životov sluga gdjekoji put nadvlada: čovjek protjera bolest i ozdravi.

Kao što ni najučeniji liečnici pravo ne znadu, što je bolest, tako ne znadu svagda ni toga, što je liek, t. j. zašto taj i taj liek pomaže proti toj i toj bolesti. Bilo je vrieme, kad su ljudi, ni sami ne znajući, zašto, vjerovali u kakav liek. Ali ponajviše i već od starine izkusili su ljudi i izprobali mnoge i mnoge liekove. Tako se radi i danas: Najprije se kuša i proba, i to na životinjama, onda na bolestnim i zdravim ljudima, pa kad se vidi, kako liek djeluje, onda se pravi, preporučuje i daje bolestniku. Na tisuće i tisuće žabâ, jadnih kunića (pitomih zeceva), pasa i drugih životinja crkne, dok se koji liek izproba tako, da se mirne duše može dati čovjeku.

Za liekove je dugo vremena služilo samo bilje: korienje, lišće, cviet, plod, kora i t. d., a gdješto samo i koja stvar od životinje (na pr. mast, žuč). Mnogo kasnije počeli su se ljudi liečiti i rudama, kao što je na pr. sol.

Liekovi se upotrebljuju poglavito na dva načina: „izvana" i „iznutra", t. j. jednima se čovjek tare ili maže, a druge jede ili pije. To je obično napisano na receptu, t. j. na odredbi, što je liečnik napiše ljekarniku, kako treba da pripravi liek, ili je pak napisano na bočici ili flašici, u kojoj je liek. Liekovi se ne uzimaju na jedanput, nego na obroke ili „doze": na žlice, na kaplje, ili kako drugačije. I u to treba bolestnika uputiti, osobito naše ljude, koji su ponajviše neustrpljivi, pa misle, da će liek to prije koristiti, što se više i prije popije. A nije tako, nego čovjek može još i stradati.

*

Kako u ova dva broja imamo nješto više prostora, umolio sam prijatelja Koščeca, ljekarnika u Našicah, da vam razloži najobičnije bolesti i liekove. To je, mislim, potrebno, jer na selu nema na daleko liečnika, a ako i ima, skupo je to, pa naš čovjek siromah ne ide k njemu bez velike nužde. Nije to dobro, ali što ćemo, kad ne može biti bolje! Uza to će vas manje varati vračare, — o kojima drugi put. A sad čujte prijatelja Koščeca.

*

Glavobolja nastaje od pokvarena želudca (stomaka), ili kad se čovjek ne može izprazniti; nastaje i od prehlade ili nahlade, od groznice, a onda od tako zvanih živčanih bolesti, koje opet imadu svoje uzroke. Kad boli glava, treba liečiti one bolesti, koje prouzročuju glavobolju. Dobro je mirno leći, a na glavu metati u mrzlu vodu namočenu i dobro istisnutu krpu (mrzli oblog). Tko često trpi od glavobolje, dobro je da ima koji *Knorov prašak* (ciena 1 K 20 f), koji redovito kod svake glavobolje koristi.

Oči. Od nahlade, znoja, pa kad se oko natruni, lako će nastati upala očiju. Oči su onda crvene, često zaliepljene i mnogo suze. U tom će slučaju pomoći *Esencija za oči* (stoji sa štrcaljkom 70 fil.), koja se dva puta na dan u oko nakapa. — Ako nije to, nego koja druga bolest na oku, treba potražiti dobra liečnika, jer s okom se nije šaliti.

Uho. Iz uha se često ciedi nekakav gnoj (katar). Taj se gnoj ima svaki dan pamukom očistiti, i na to sasuti u uho nešto *Borovoga praška* (kutija stoji 90 fil.). — Ako osjećamo u uhu trganje i boli, pu-

stimo u uho koju kap *Kapi za uho i sluh* (bočica stoji 1 K).

Usta. U ustima se često prave prištići, sluzna je koža crvena, otečena i ranjava, meso oko zubi kao da se gnoji i odlupljuje. Tu će najviše koristiti *„Mangan"* ciena sa naputkom 70 fil.), s kojim se redovito i često usta i grlo ispira.

Zubi. Kad čovjeka bole zubi (a koga nisu boljeli?), posegnut će za svačim, samo da se rieši nesnosne boli. Bol nastane od prehlade, čitava će nas strana trgati i boljeti, a da ne znamo pravo, koji nas zub boli. Onda je najpametnije *„Reumazilom"* čitavu stranu dobro natrti. No ako boli samo jedan zub, a taj je pišiv i šupalj, onda okvasimo kugljicu pamuka u *„Kinezkim kapima"* (ciena s pamukom i naputkom 50 fil.), pa će od toga i najjača zubobol prestati.

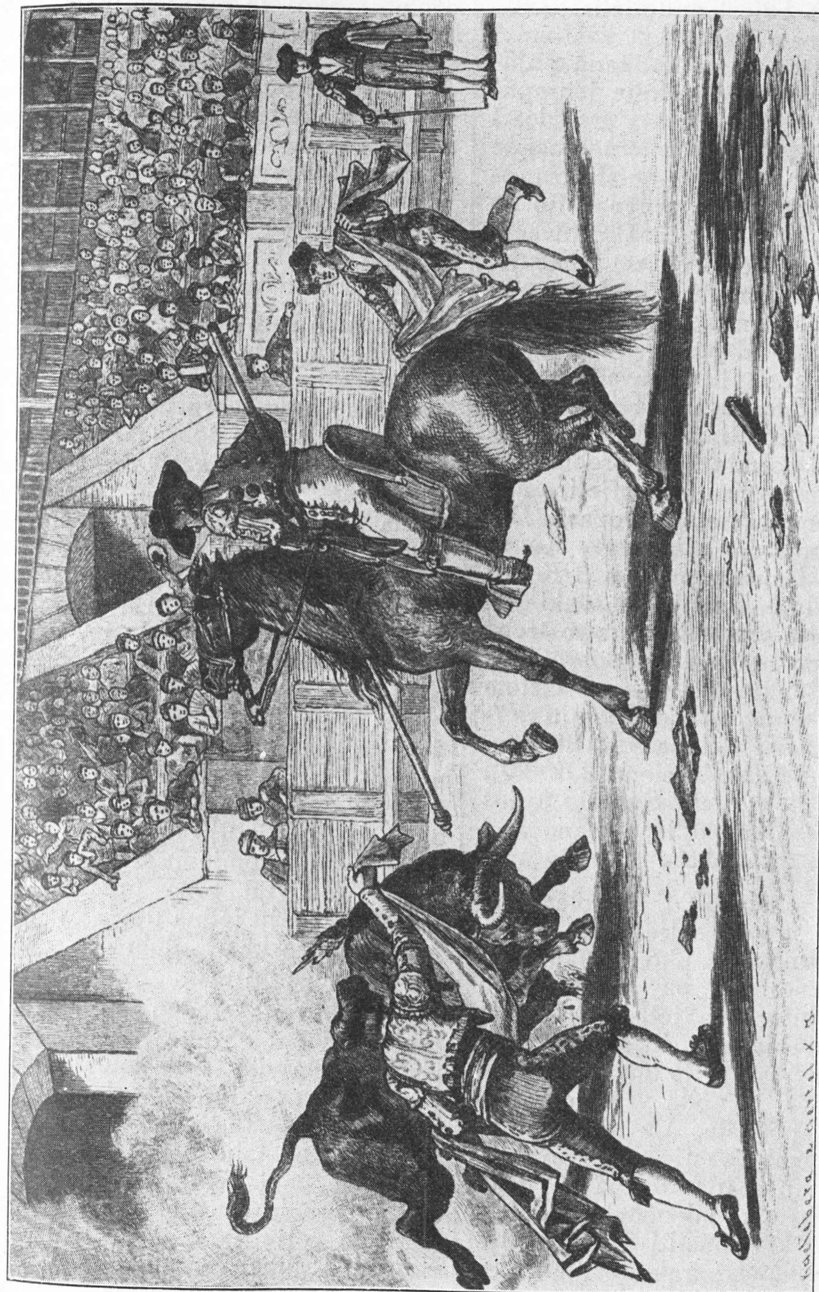
Vratobolja, grkljan i difterija. Vratobolja dolazi obično uz prehladu i kašalj. Bolestnik teško guta, često ohrapavi i promukne. To je riedko pogibeljno. Na vrat treba metati „Priznicov oblog", koji se pravi tako, da se mekana krpa više puta složi i nakvasi u mrzloj vodi, dobro iztisne i metne oko vrata; preko te vlažne krpe meće se komadić *„Bilrota"* (stoji prema veličini 50 fil. do 1 K), a onda većim rubcem ili peškirom toplo omota. Uza to se grlo često ispira *„Manganom"* (ciena 70 fil.) — Kod djece se vratobolja isto tako lieči. Djecu je dobro ostaviti njekoliko dana u krevetu; no ako se bol doskora ne poboljša, a osobito, ako opazimo neku grozničavost, treba biti na oprezu, jer osobito kod djece dolazi difterija, koja je jedna od najpogibeljnijih bolesti, a ipak se danas, ako ju za vremena opazimo i pozovemo liečnika, dade gotovo sigurno izliečiti. Zato treba češće pogledati u vrat. Uzme se žlica (kašika) i njom se pritisne jezik. Malene sivkasto biele pjege u vratu na žabici, ili sa strane na žliezdama, koje postaju sve veće, to je znak, da diete dobiva difteriju. Difterija prelazi od jednoga na drugoga, infekciozna je, pa je radi toga još pogibeljnija. Zato, ljudi, kod vratobolje oprez, k liečniku!

Guša, kehla ili debeli vrat. Mnogi ljudi, osobito u nekim gorskim krajevima, dobivaju nekako otečen vrat. Kaže se, da je to od vode. Ako i nije pogibeljno, ružno je vidjeti, a kad jače ponaraste, vrlo smeta kod disanja i govorenja. Zato to treba za rana liečiti, pogotovo, kad brzo prolazi, ako se maže *„Mašćom za gušu"* (ciena 1 K 20). Ako je guša već starija, treba uza to piti *„Sarsaparilijan"* (ciena s naputkom 2 K 40), koji će čistiti i snažiti krv.

Hunjavica, nosni katar. To je najobičnija i najčešća bolest. Sama po sebi nije pogibeljna; ako se 2—3 dana čuvamo, te ne izlazimo na hladan zrak, proći će sama. Ljudi, koji često i lako dobivaju hunjavicu, dobro će činiti, ako se hladnom vodom peru, a uza to posluže *„Mentolinhalacijom"* (bočica stoji s naputkom 60 fil.), i to će ih proti hunjavici ojačati. — S hunjavicom je obično spojen

Kašalj i prehlada, a od toga već znade biti, ako se ne čuvamo i za rana ne liečimo, težkih posljedica. S takvom se prehladom obično javlja grozničavost, osjećamo se kao slomljeni, satrti, pa je najpametnije ne izlaziti njekoliko dana iz tople sobe, te tri puta na dan piti kašiku ili žlicu *„Prsnoga eliksira"* (ciena 1 K 20), od koga kašalj i promuklost brzo prolazi. A ako prehlada i ta slomljenost ne bi doskora prošla, jako će koristiti, ako se u večer popije jedan ili dva *„Reumin-praška"*. — Ako je kašalj već zastario, onda treba svakako nabaviti bocu *„Sirupa dr. Koha"*, koji lieči već nastale pogreške u plućima (stoji s naputkom 3 K 20).

Sušica, ftižika, suhi beteg ili hektika. To je bolest, od koje svake godine umru stotine i stotine ljudi. Još

Borba s bikovima u Španjolskoj.

prije kratkoga vremena nije se znalo lieka toj bolesti. Danas se i to znade, danas se i ta bolest dade izliečiti. — Sušica počima neznatnim kašljem i prehladom; kašalj se kadkada pojavljuje tek kano kašljucanje i hrapavost. Poslie se javlja slaba groznica i vrućica, osobito pod večer; po noći se čovjek znoji, želudac često slabo prokuhava, čovjek nema prave volje za jelo, a javlja se i lijavica. U pljuvački (slini), koju čovjek kašljem izbacuje, vidi se poslie pomalo i krvi, a onda obično sve više i više. Sušicu dobivaju ljudi ponajviše od prašine, u kojoj se je posušila slina ili pljuvačka sušičavih ljudi. Zdravoga se i jakoga čovjeka ne će primiti; ali tko je na prsima slab od poroda, ili je prehladjen, toga se prima, taj može oboljeti, a ako se za vremena ne lieči, i propasti. Danas znademo, da *„Sirup dr. Koha"* (ciena s obširnim naputkom 3 K 20) izvrstno djeluje. Uzimlje se svaki dan po žlicu dulje vremena. Uza to treba bolestnika po mogućnosti dobro hraniti, i neka bude što više na čistom zraku. Vrlo se uz to preporučuju *„Pilule dr. Müllera"* (ciena 3 K) ili *„Željezovito Kina-vino"* (ciena 2 K 20), koje jačaju cielo tijelo. Sve, što je još dobro znati, pobliže je opisano kod lieka „Sirup dr. Koha".

Upala pluća. To je bolest, od koje strada mnogo seljačkoga svieta. Upala pluća nastaje, ako se jako ugrijemo ili uznojimo, pa na to brzo ohladimo, bilo na vjetru, ili da u mrzloj sobi sjedimo, ili se napijemo studene vode. Najprije uhvati čovjeka jaka groznica, a onda vrućica, koja iza toga ne popušta. Uz to bolestnik većinom pomalo kašlje, sa strane ga podbada ili prebada te naglo diše. Ako je bolestnik jak čovjek, dobro mu je nešto krvi pustiti. U sobi, gdje leži, neka bude čist zrak. Jesti i onako ne može ništa, a piti mu je dobro dati malo vina, da odviše ne oslabi, a pod zadnje mu i rakija ne će biti na štetu. Ako bi vrućica bila velika, dobro mu je dati dva do tri *„Knorova praška"* na dan (ciena 1 K 20). Svakako će mu vrlo dobro činiti, osobito, ako ga kašalj jako muči, *„Prsni eliksir"* (ciena s naputkom 1 K 20). Sedmi ili osmi dan bolest će se redovito okrenuti. Ako do sada nije nastradao, zapadne u čvrst san, znoj (pot) ga polije, a vrućica popusti. Poslie, kad se pridigne, treba se čuvati i paziti, a jako je dobro potrošiti bočicu *„Sirupa dr. Koha"*, da kašalj ne zaostane i ne zastari, jer inače nikada ozdraviti.

Kašalj kod djece, hripavac, dolazi od prehlade. Djecu je najpametnije njekoliko dana ostaviti u krevetu, pa ako na nju dobro pazimo, brzo će ozdraviti. Osobito dobro čini kod djece *„Sok od divljega kestenja"* (ciena s naputkom 90 fil.). No imade još jedna vrst kašlja, koja djecu jako muči i od koje ih mnogo nastrada, a to je hripavac. Kod toga se djeca tako napinju, da sve bljuju i postaju sve slabija i slabija. Jelo im moramo davati na male obroke i više puta na dan, a za liek taj *„Sok od divljega kestenja"*. Kad je liep topao dan, neka budu vani na zraku, a i u sobi treba da je čist zrak. Ako diete svejedno ne bi moglo ozdraviti, onda ga je najbolje nekuda k rodbini poslati na promjenu zraka, pa će kašalj redovito brzo prestati. I tu bolest dobivaju jedna djeca od druge. Kod svakoga kašlja dobro je piti čim više friškoga mlijeka.

Pokvaren želudac (stomak); katar želudačni. To je obična bolest. Nastaje najviše od neurednosti u jelu i pilu, zatim od slabe hrane, kad zlo košemo, a i od rakije, pa duhana. Kod tako pokvarena želudca osjećamo neki pritisak pod žličicom, gadno nam je u ustima, jezik je biel, nemamo volje za jesti, iz ustiju ide neugodna duha, na bljuvanje nam je, svega nas neka slabljina i mučnina snalazi, osobito u glavi. K tomu se često pridružuje lijavica, a i zapeklina, pa žgaravica. Ako ta bolest istom njekoliko dana traje, treba se

čuvati svakoga jela, a poslie polagano sasma laka jela trošiti: čorbu ili juhu, bilo govedsku, bilo od pileta, meko kuhano jaje (žutanjak), mlieko, pa kasnije nešto pečena mesa — i želudac će se brzo opet popraviti i oporaviti. Drugačije je, ako je bolest zastarjela (kronična). I onda se moramo čuvati svakoga težega jela, a uz to piti svako jutro na tašte žlicu *„Želudačnoga praška dr. Fona"* (stoji s točnim naputkom 1 K 50). Taj prašak hasni kod svih bolesti u želudcu i crievima. Ako nikakovoga apetita za jelo nemamo, dobro će nam činiti *„Želudačne kapi dr. Fona"*, (ciena 60 fil.), koje se piju tri puta na dan uviek poslie jela s malo vode. Mnoge muči jaka žgaravica, peče ih u grlu, podrigiva im se osobito poslie mastnih težih jela. Tima se preporučuje trošiti *„Probavni prašak"* (ciena s naputkom 70 fil.). I dobro priredjena *„Švedska životna esencija"* star je, ali dobar liek, jer čisti krv i zlatenicu, popravlja želudac i kriepi probavu (ciena 1 K).

(Svršit će se u 24. broju.)

Bilježke.

Dolje s madžaronima! Na svih skupštinah po banskoj Hrvatskoj čuje se taj jedan glas. Nije nikakovo čudo, što se taj glas nije čuo na narodnoj skupštini u Kutini, jer je tu narodu govorio gosp. Jos. Frank, koji je naročito rekao, da se njegova skupština po tom i razlikuje od svih drugih, što se drugdje čuje: „Dolje s madžaronima!", a na njegovoj skupštini toga ne treba, jer u njegovom kotaru nema madžaronâ osim činovnikâ. Ali je težko vjerovati, da je gosp. Jos. Frank to samo zato rekao, što u njegovu kotaru nema madžarona; nije li glavno to, da se ne viče: „Dolje s madžaronima!"? — Ali kad bi i bila istina, da u križkom kotaru nema madžarona, zar se u tom kotaru ne smije vikati: „Dolje madžaroni!"? Zar pravi protivnici madžarona ne moraju biti proti svim madžaronom?!, — kako je to liepo razložila „Nar. Obrana". — Ej, skupo bismo njeke ljude platili, da ih ne poznamo!

„Sve za novac". Osječka „Nar. Obrana" piše, kako je njekakav bezobraznik turao uredniku u ruke njekakav novac (tobože „za oglas"), samo da ne bi više pisao istine proti njemu. Izletio je dakako van. — Ali je još zgodnije ovo: Jedan predplatnik vratio je „Nar. Obranu" zato, što ne piše po volji njegovoj osobi.

To nije jedini slučaj ni drugdje, ni kod nas. Istina je, svatko neka drži i plaća novine, kakove su njemu po volji, — ali i opet čekajte malo. Recimo, jedne novine imadu 500 do 600 takovih predplatnika, koji drže skupa tako čvrsto, da će se na jednu stvar svi podići i vratiti novine. Ako sad ove novine ne će da izgube tolike predplatnike, ne će smjeti o njekih stvari ni pisnuti, kao što njekoje zbilja ne smiju. I tako su ovi ljudi svojim *novcem* zatvorili istini put. Ima toga, vjerujte mi.

Još je gore, kad kakav novčar dobije kojim načinom rieč kod kojih novina: onda te novine ne smiju ni pisnuti proti njekojim bankam. A ima i drugih slučajeva, da novac poklopi istinu. To znadu osiguravajuća družtva, to znadu vlastnici velikih imanja, pa znate, što čine? Svako takvo družtvo i takav vlastnik ima svoga odvjetnika (fiškala), kojega plaća na godinu, pa kako su srećni takvi ljudi, ako si nadju takvoga odvjetnika, koji ima rieč kod kojih novina! Sad mogu biti stalni, da barem u tim novinama ne će biti ništa proti njima napisano.

Ima napokon novina, koje se dadu prosto platiti i podkupiti te će za novce napisati, što te volja.

Naše slike.

Živi oganj. Lako ti je danas nama, kada treba posvietiti, ili naložiti oganj! Uzmi žigicu, kresni, — i već se svieti, u tren oka. Ta je žigica tako našemu narodu omiljela, da ju svaki kraj drugačije zove. Ja sam barem

jednom nabrojio devet imena za žigicu! (Sada mi pada na pamet samo još: šibica, kreha, sumporača, cintelica). — A kako je bilo njekada! I mladji se ljudi sjećaju još gube (truda), kremena i ognjila; stariji pamte njekakove bočice (flašice), u kojima je bilo zatvoreno njekakvo nješto, što se zapalilo.

Ali sve je to igra! Gledajte onoga crnoga siromaha, kako je nogama stisnuo drvo, drugo drži rukama — i okreće, okreće, tare, — ne bi li se upalilo, užgalo. Taj zna, što je to — doći do ognja. A ovako je njegda radio sav sviet, kako danas rade samo jadni crni divljaci u Americi i Africi.

Kako je u staro vrieme bilo težko doći do ognja, lako se razumije, što su ljudi oganj dobro čuvali, kad su jednom do njega došli. Znate, kako i danas možda još gdjegod ponestane žigica, pa hajde u selo po oganj! Riedko je to, ali se ipak dogadja. Zato se još i danas na selu oganj na večer „sahrani“ (ili „sarani“, „zarani“), t. j. pokrije se pepelom, pa se znade do jutra uzdržati žeravica na ognjištu. Na to treba da pazi snaha ili nevjesta.

Stari su Rimljani držali posebne djevojke u posebnoj kući ili hramu (templu) kao u samostanu, koje su tu čuvale „sveti oganj“, da ne ugasne. Zvale su se te djevojke službenice Vestine, a „Vesta“ se je zvala njeka vila ili boginja. To je valjda bio njekakav spomen na to, kako su snahe ili nevjeste morale njegda paziti, da oganj u kući ne ugasne.

Kako je do ognja težko doći, i kako čovjek ne može bez njega biti, mnogi su narodi u starini do ognja mnogo držali, njeki su ga držali pače za svetu stvar, a Grci su vjerovali, ili barem medju sobom pričali, da je oganj najprije bio samo na nebu, u kući božjoj, pa ga je s neba ukrao njeki čovjek Prometej, kojega su onda bogovi razpeli na stienu (pećinu), a jastrieb mu je kljuvao jetra, pa što bi odkinuo i požderao, to bi opet naraslo.

Čuo sam, da i naši ljudi u njekim krajevima još i danas prave oganj onako, kao i onaj crnac, pa da im to služi za čaranje, mislim, proti govedjoj kugi. Vi ćete to bolje znati.

Borba s bikovima. Čudna je to stvar, ali je istina, da njeki ljudi rado gledaju, kad se na pr. čupaju pievci (kokoti, orozi). Njeki pak rado gledaju, kad se mali dječaci rvaju (ili meću), pa ih sve draže: koji će biti jači. Ali je još čudnije, što ima u Španjolskoj, i to ovo:

Svaki veći grad u Španjolskoj ima posebnu kuću ili zgradu, koja je baš za to sagradjena, da se u njoj ljudi biju ili bore s bikovima, a sviet to gleda, i to sve za plaću: onaj se bije s bikom za plaću, a sviet, koji to hoće da gleda, mora platiti. To je kao kazalište ili tijatar. A prave se te „komendije“ u ljetu, od Uskrsa, pa do Svih Svetih, i to ovako: Najprije izadju kopljanici na konju, a liepo su i sjajno obučeni, i draže bika kopljem ili pikom. Kopljanicima pomažu „kabaničari“, koji drže u rukama crvenu kabanicu, ili sukno, time mašu pred bikom, da ga na čas odvrate, kad hoće rogovima kopljanika, ili konja mu. A kad je bik već biesan, dolazi „espada“, t. j. čovjek s mačem ili bodežem; i taj ima crveno sukno (muletu), kojim bika draži, dok mu ne dodje do gusta, t. j. dok se bik ne razjari i na njega ne navali, a onda taj „espada“ mačem u šiju biku, — i parada je gotova. Ako bik nije dobro pogodjen, dodje „matador“ (mi bismo rekli „pritukač“), koji bika dotuče. A Španjolci uživaju, kad sve to gledaju.

Ta parada stoji novaca. Jedan ovaki „espada“, koji bodežem ide na bika, dobiva za jedan boj po šest do osam tisuća kruna! A koliko stoje bikovi i konji! Računa se, da se tako svake godine ubije do 1000 (jednu tisuću) bikova i 3500 konja! Bikove poslie pojedu psi.

Pred kojih 15 godina počeli su ovu stvar u Parizu, pa je oblasti težkom mukom pošlo za rukom, da to zabrani; ali u njekim drugim gradovima francezkim nije oblast toga mogla nikako zabraniti: sviet se bunio, — sviet hoće da vidi, kako u boju teče krv.

A šta mi na to? — pitate. — Ja kažem: Nije čudo, da je Španjolska propala i još sve to više propada.

NOVINE

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Zagrebački sabor sastat će se 15. prosinca. To će poslie 20 godina biti prvi sabor bez Khuena-Hedervara. Nema Khuena, nema ni dvojice njegovih prvih službenika: nema ni Krajcsovicsa, ni Klajna. Ciela je dakle vlada nova osim jednoga Pavića (koji je nad školama). Ali ako je nova vlada, ostala je stara većina u saboru: stari madžaroni, kako ih je dao izabrati Khuen-Hedervary.

Možemo li se čemu nadati od ovih starih madžarona? — Ja ne vjerujem. Oni su se već bili sastali u sabor poslie onih nesreća u narodu, pak što je bilo? Istina je, moglo bi se reći, da je nad njima bio njihov pazitelj Khuen, pa nisu smjeli pokazati, da im je za narod. Ali taj izgovor ne vriedi. Već je do onda bilo dosta nesreće i sramote, pa se medju njima nije našao ni jedan, da kaže pravednu rieč za narod. Od takvih se ljudi nemamo ničemu nadati. Takav bi sabor najbolje bilo razpustiti, pa odrediti nove izbore.

Ali prije nego što madžaroni odu kući, mogli bi, da barem ponješto izciele rane, što su narod zadesile njihovom krivnjom, i da odvrate od naroda štetu i sramotu u budućnosti, — mogli bi i morali dati narodu pravo i slobodu izbora, t. j. promieniti izborni red i zakon; morali bi dalje proglasiti slobodu štampe (pisanja i tiskanja u novinah). To je najmanje, što se od njih može tražiti, jer je to tražio narod na tolikih skupštinah. Ako toga ne učine, opozicija neka s njima i ne razgovara, a narod neka pošalje svoje zahtjeve, što ih je stvorio na skupštinah, — neka ih pošalje ravno na sabor. Za to bi se imali postarati oni, koji su skupštine sazivali.

Naši muslimani ili „turci“, što uče visoke škole u Zagrebu, pozvali su u novinah svoj muslimanski narod po Bosni i Hercegovini, da se složno digne za svoja „prava, koja smo od pamtivieka uživali“, kažu. Kako bi se to imalo ustati, ne kažu dosta jasno. Iz poziva se toga razabire ovo: Narod je do pred njekoliko godina izabrao dva zastupnika, Džabića i Prsića, da se s vladom pogadjaju i pogode o tom, kako bi se uredile njeke vjerske stvari muslimanske, osobito škole i vjerski imetak (vakuf). Džabić i Prsić stali se dogovarati i sa Srbljima, da zajedno udare na vladu, te ovamo onamo, pobjegoše napokon obojica u Tursku, u Carigrad, a na to im vlada bosanska zabrani povratak u domovinu. I tako su zastupnici naroda ostali u Turskoj, pače su primili i tursku službu, a narod ostao bez zastupnika. — Mladi muslimanski djaci traže sada, neka vlada dopusti Džabiću i Prsiću, da se povrate u domovinu, pa neka oni opet počnu raditi za narod, ali bez Srbalja (pravoslavnih hrišćana), koji su im „potajno jamu kopali i radili o glavi“, a na koncu ih izdali, — kažu djaci.

Ja moram reći, da se u te turske

stvari pravo ne razumijem, ali da vlada tamo hoće svuda da ima svoje prste, to znam. A što djaci zovu u borbu za „prava, koja smo od pamtivieka uživali", — to je bilo, pa prošlo. Danas treba da čitav narod imade jednaka prava, i Bog nas sačuvao onoga vremena i vakta, kad su „turci" imali posebna prava.

Upraviteljem Bosne i Hercegovine imenovao je cesar generala baruna Albori. To je dalmatinski Talijan, koji je njekoliko godina služio i u Zagrebu i naučio, čujem, nješto hrvatski.

Madžaronski zastupnici, i to novomarofski Kiss i koprivnički Schwarz (Švar; dakako — židov) — dobit će od izbornikâ nepouzdanicu, a ivanački zastupnik grof Bombelles, koji je već dobio nepouzdanicu, ipak će se, kažu, zahvaliti.

Radi naših novaca, t. j. radi financijalne nagodbe s Ugarskom, počeli su ovih dana napokon dogovori, i to u Pešti. Čovjek se samo strese, kad pomisli: Hoće li opet cielih deset godina toliki naši novci putovati u Ugarsku!

Za svete knjige hrvatske, t. j. da se uredi jednom ta stvar, osobito u Dalmaciji i Istri, za to su odredjena tri nadbiskupa: zagrebački, zadarski i gorički (koji stoluje u Slovenskoj Gorici pri moru). Ima već dosta ljudi, koji se u toj stvari ničemu ne nadaju.

O miru s Talijanima piše i istarska „Naša Sloga". Ona piše, da to nije samo tako — pomiriti se s Talijanima, a ne pitati: A što će istarski Hrvati, koji su tamo u većini, a nemaju nikakve pravice pod talijanskim nasiljem? Kakav mir, kad Talijani kažu, da ne će biti mira, dok Hrvati ne priznadu, da je Istra talijanska zemlja! A Hrvati to ne će i ne mogu priznati. „Naša Sloga" ima pravo. Ako Talijani ne popuste u Istri, pače ako ne budu posve pravedni, onda o miru nema govora. Ali to bi bio ujedno dokaz, da oni pošteno ne misle.

„Malo nauka Mošćeničanom". Tako se zove knjižica, što ju je „Dom" ovih dana dobio, a napisana je za Mošćeničane. Mošćenice — to je liepo mjesto, rekao bi čovjek, da je grad, na briegu, a nad morem u našoj Istri. Tu je i obćina, ali u rukama kojekakvim ljudima, koji uza svoju nemarnost za narod gaze svoj materinski jezik hrvatski i služe obćinu jezikom talijanskim. Sad će skoro biti novi izbori za obćinsko vieće, pak je jedan prijatelj našega naroda napisao ovu knjižicu, da narod pouči i nauči, kakve će ljude izabrati. Ja sam knjižicu pročitao s takvim zadovoljstvom i veseljem, s kakvim već davno nisam čitao koje knjige. Samo poštenje i ljubav za narod mogla je napisati ovu knjižicu, koja će nam možda osviestiti narod u jednoj obćini i dati ju u ruke našim ljudem. Ovakvu knjižicu morali bismo imati za svaku obćinu, gdje ima našega naroda, a narod nema rieči u obćini. Kad bi to bilo, drugačije bi i bilo. — Kako doznajem, knjižicu je napisao jedan od naših djaka iz Istre, koji u Beču uči visoke škole; sad ih ima 25, i svi se uz svoj nauk pripravljaju po malo, kako će danas sutra biti na pomoć svomu narodu. Počeli su dobro, a Bog pomogao dalje!

„Glavno glasilo hrvatske stranke prava" bit će skoro list „Obzor". Tako će se riešiti i ta stvar, jer do sada „hrv. stranka prava" nije imala svojih novina, t. j. takvih, koje bi morale pisati onako, kako stranka hoće. Razumije se, da će od sada oni, koji se broje u „hrv. stranku prava", držati ove novine.

Narodne skupštine držale su se u Fužinah (u gorskom kotaru) i u Bribiru (u primorju). U Bribiru je bilo naroda do deset tisuća i velika slava. — Novine pišu, da će sada zaredati narodne skupštine po Dalmaciji, jer i tamo ima nevolja, što narod taru, kako što je na pr. talijansko vino („klauzola"), zabranjivanje hrvatske mise, a osobito to, što je Dalmacija odkinuta od ostale Hrvatske i predana na milost Beču. Prva će skupština biti u Janjini (tamo bliže Dubrovniku), a govorit će zastupnik Biankini. Samo napried!

Upravitelj (guverner) grada Rieke bit će barun Rosner, dakako Madžar. Dosadašnji je, kako se možda sjećate, morao ostaviti svoje mjesto zato, što je ono htio da podmiti madžarskoga zastupnika Papa.

Pod bečkim cesarom.

Beč i Pešta — ne slažu se. U Pešti, kako znate, traže, da se vojska u Ugarskoj pomadžari, a ministri u Beču viećaju s velikašima: Ne, mi ne dademo, da se vojska našega cesara dieli na madžarsku, njemačku i možda još kakvu. Ne! Ta vojska treba da ostane jedna, kao što je jedan vladar i jedna država! — A Madžari iz svoga sabora odgovaraju na to: Nije istina! Tu nema jedne države! Mi smo posebna država. Što je vas u Beču briga, što mi s kraljem svojim odredjujemo za vojsku?! — Kako će se to svršiti, što traje već preko godine dana, — Bog zna! Svakako je to zgodan čas, dok se to oko nas mota, da mi i na sebe pomislimo. Ogledajmo se samo za braćom i prijateljima!

U Ugarskoj baš poradi ove borbe za madžarsku vojsku — još nema reda: u saboru se samo svadjaju i pravdaju. Ja to već dulje motrim, pa mi se čini ovako: U Ugarskoj se troši mnogo praznih rieči, kao na pr.: „Što ćemo mi Beču robovati! Madžar je stvoren za to, da vlada! Od Karpata do Jadrana — sve je to madžarsko" itd. itd. — A znate li, zašto ti ljudi tako u ludo viču? — Zato, što cielu madžarsku politiku vode židovi, koje narod uzdržava; a da narod ne vidi svoje nevolje i da ne opazi, tko mu je za vratom, — ti su ljudi najveći Madžari, i još govore, da će Madžare osloboditi. Jadni Madžar, koji sebe i dom svoj ljubi, on se tomu raduje i nada se spasu; ali ne vidi, tko mu sjedi za vratom, kad mu neprestano pokazuju na Beč, a pravi su ugnjetači doma. Zato oni i pokazuju na Beč!

Po slovjenskom svietu.

Ruska je, pišu novine, u dosta velikoj neprilici tamo u Aziji „na skrajnjem iztoku". Kitaj, susjed ruski, ponješto je miran, jer su ga nedavno evropske države složno pritisnule; ali zato se na boj spremaju Japanci, a pomažu im Niemci, a osobito Englezi. Japanci su jedini Azijati, koji se vladaju posve po evropskom načinu. Ako se na Rusku digne Japan, pomoći će mu Kitajci. Bude li Japan slabiji, stalno će mu pomoći Englez; bude li Rus slabiji, Englez će to mirno gledati. — Sve je to radi toga, što je Ruska preko ciele Azije sagradila željeznicu te došla tako do japanskoga mora. (Japanci su na otocima, kao i Englezi.) Izgube li što Rusi u Aziji, dobit će to Englezi. Japanci hoće da osvoje jedan poluotok, Koreju, jer bez njega ne mogu gotovo ništa; a Rusi toga ne dadu, jer bi im bilo na smetnju. I tako će valjda doći do rata.

Bugarska i Srbija. Bugarska, susjeda srbijanska, ima kneza rodom Niemca, a Srbija ima svoga čovjeka, Petra I. Karagjorgjevića. Već se podulje nješto čuje, kao da bugarski knez Ferdinand ne sjedi čvrsto na svom kneževskom stolcu, nego da bi Bugari mogli izabrati sebi za kneza istoga Petra, našega čovjeka, tako da bi Petar bio ujedno srbijanski kralj i bugarski knez (kako je danas austrijski cesar ujedno ugarski i hrvatski kralj). Toga se u Beču strašno boje. — Ovih dana otišli su iz Biograda strani poslanici (austrijski, njemački i turski), i to, kaže se, zato,

što će se sada na kraljevskom dvoru držati velike parade (plesovi i t. d.). kod kojih će biti i onih častnika, koji su bili kod umorstva pokoj. kralja Aleksandra, — a s takim ljud'ma ne smiju se družiti ovakva gospoda, kao što su poslanici. Je li sve to istina, Bog zna. Svakako se može vjerovati, da novomu kralju susjedne države prave neprilikâ, samo da se Srbija ne digne, pa da ne pomogne i drugoj braći.

Razne viesti.

Skoro su stradali naši delegati, koji se u Pešti pogadjaju s Madžarima za naše novce. Vozili se natrag u Zagreb, pa se dogodila nesreća: njihov vlak udario u drugi, no nijednomu delegatu ništa.

U Americi ima bez posla do sto tisuća (100.000) radnika! U zimi je svagdje manje posla. Evropski radnici, koji hoće da se vrate u domovinu, moraju po nedjelju dana čekati, dok dobiju brod. Zato, ljudi, ne idite sada u Ameriku, nego na proljeće.

Crno-žuta vam je zastava bečkoga cesara, kako znate. Sad će u Beču izlaziti list, koji će se zvati „Crno-žut" („Švarc-gelb"), da zove pod tu zastavu narode pod bečkom vladom. Kasno je došao, ali će se ipak naći ljudi, koji će ga plaćati. Hrvat valjda ne će nijedan.

Najveći kolodvor na svietu gradi se u Sjev. Americi u gradu Vešingtnu (Washington). Stajat će, kažu, 56,000.000 K (petdeset i šest milijuna).

Tko hoće u Ameriku, morat će preko Rieke. Taj će zakon vriediti od 1. siečnja god. 1904.

☞ Ovaj je broj dogotovljen 15. prosinca.

Drobne viesti.

Za župnika Jemeršića sastalo se u Zagrebu prilično svećenikâ, da se dogovore, kako bi mu pomogli. Bili su u tom poslu i kod vlade, a pohodili su i siromaha uznika.

Na nepoštenje se tuži spljetski list »Dan«: »Na žalost imademo reći, da osobito po njekim **selima,** gdje imade izobil krčama, javno poštenje odveć propada. Tu se vidi žena pijanica... Mladjarija se truje, te već od 14 godina počinje se razpadati od otrova... Zašto se ne kazne javne grešnice i njihovi nesrećni ortaci?...« Ovo je strašno, ako već po dalmatinskim **selima** toga ima, tako strašno, da o tome nije dosta ovako drobna viest. Ali kazne će i paragrafi slabo pomoći, već treba lieka drugdje tražiti.

Po nedjeljama ne će se od sada smjeti raditi obrtni (zanatnički) poslovi. To je naredilo ministarstvo trgovine, a proglašeno je ovih dana u Zagrebu, a valjda i drugdje u banskoj Hrvatskoj.

Za narod će od nove godine izlaziti barem deset novih listova i listića: izdavat će, čujem, svećenstvo svoj list, »čisti« svoj, domovinaši svoj, i još kojetko svoj. Jedan će se zvati, čujem »Židovska Zastava«. Ako nijedan, ovaj će list biti za narod. Što vi mislite?

Za Bugare. Iz glavnoga grada Bugarske, iz Sofije, pozivlje tamošnje »slavensko dobrotvorno družtvo« i nas Hrvate, da pomognemo malim kojim darom braći Bugarima, koji se u Macedoniji već dugo bore za obstanak, proti turskoj sili. Mi, istina je, imamo i svojih potreba, ali bi se liepo činilo dalekim onim rodjacima našim, da dobiju što i od nas, pa da se može reći: Gle, i hrvatski seljaci znadu prosuditi, za kakvu mi stvar stradamo, pa su nam evo i oni poslali, koliko su mogli. — »Dom« će rado primiti, oglasiti i poslati na svoje mjesto, ako tko što daruje.

»Novi List«, što izlazi na Rieci, izlazit će od sada svaki dan (i u nedjelju), i to rano u jutro. Ciena mu je na god. 20 K (do sada 24 K), a pojedini broj 2 novč. na Rieci, a 3 novč. drugdje.

»Vitezi Stjepana Radića«. Čitamo u »Obzoru« br. 280., da se tako zove jedno hrvatsko družtvo u Americi, u Brentonu III.

Skupoća u Zagrebu prisilila je gradjane, da se sami sastanu i dogovore, kako bi se tomu pomoglo, kad gradska uprava ne će da pomogne.

Dužnici!

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.

List hrvatskomu seljaku za razgovor i nauk.

„DOM“ izlazi 2 puta na mjesec (2. i 4. četvrtka).

Sve se šalje na Uredničtvo i upravu „Doma“ Akademički trg br. 4 u Zagrebu.

Vlastnik i urednik Dr. ANTUN RADIĆ.

☞ Ciena je „DOMU“ na cielu godinu 3 Krune.

Br. 23. i 24. | U Zagrebu, u četvrtak 31. prosinca 1903. | God. 4.

Četiri godine.

Upravo danas, kad ovo pišem, navršile su se četiri godine, što je u sviet izašao prvi broj „Doma“.

Što sam ja nakanio, kad sam počeo izdavati ovaj list, toga ja vama sada ne ću razlagati, jer ste vi, koji ovaj list čitate, vi ste morali i sami opaziti, ili barem osjetiti. Ako niste toga osjetili, nije krivnja vaša, nego moja. Ako sam ja tako pisao, da vi niste opazili ni to, što hoću, onda mi posao ne vriedi. To je onda znak i dokaz, da nisam pisao, kako treba.

A ja se sve i bojim, da mnogi i mnogi od vas ne osjeća i ne zna, čemu se piše za seljački narod; posebice se pak bojim, da ne osjeća i ne zna, čemu se piše „Dom“. O tom ću vam evo na svršetku godine kazati dvie tri rieči.

Napisao sam već jedan put, da je znanje, osobito književno znanje, u jednu ruku baš kao novac ili kapital. Rekoh samo: u jednu ruku, — jer nije i u drugu. Sviet je, kako znate, lakom za novcem, a za znanjem nije tako. No tko jednom ima znanja, i tko se njim znade služiti, taj ga često tako skriva i čuva i ne daje ga drugomu, upravo kao što najtvrdji škrtac skriva i čuva svoje blago. Ja ću kušati, da vam pokažem, kako se je znanje skrivalo, i kako se je njim škrtarilo upravo tako, kao i novcem.

Svako diete, koje je išlo u malo višu školu, znade, da su u staro vrieme još kod krivobožnih naroda, najviše znali „svećenici“. Pa što vidimo kod njih? Vidimo, t. j. čitamo u starim knjigama, da su ti svećenici skrivali svoje znanje i onda ga skupo prodavali neukomu svietu. Za sve krivobožne svećenike znamo, da su imali njekakve svoje „tajne“, za koje drugi sviet nije smio znati.

Ali ostavimo ove svećenike; oni su valjda imali razloga, da koješta skrivaju pred narodom. Drugi učeniji ljudi nisu doduše skrivali svoga znanja, ali se nisu ni najmanje starali, da svoje znanje kažu i narodu. Kakvomu narodu! Nitko nije na to mislio, da narodu treba kakvoga znanja i nauka. Škole naravski nije bilo

nikakve, nego su bogatiji ljudi dali učiti svoju djecu kod kuće. Poslie je znalo biti „filozofâ“ (mudroljubaca) i „retorâ“ (govornikâ, t. j. fiškalâ), koji su za plaću učili i mladiće i ljude. Ali sve je to bilo tek njekoliko ljudî, a ostali narod nije ni znao ni pitao ni za kakvo pismo ili knjigu, ni za znanost. U obće treba znati, da je u staro vrieme bila još veća razlika medju gospodom i narodom, nego što je danas.

Sve se je to preokrenulo, kad je počeo naučati Isus i za njim njegovi učenici, apostoli. Vi znate, da je Isus govorio narodu, i da ga je znalo slušati na tisuće naroda. Ne znam na tanko, ali mislim, da se do onda nije ni čulo ni vidjelo, da bi tko naučao narod. U staro su vrieme židovski (žudijski) vodje, naučitelji i svećenici skupljali svoj narod i naučali ga. To je bilo u ono vrieme, dok su Židovi živjeli po starinsku, ili kako se učeno kaže: to je bilo u patrijarkalno doba, t. j. dok su otci vladali i imali rieč. Ali u kasnije vrieme, osobito u vrieme Isusovo, bili su židovski učenjaci, književnici, svećenici i poglavari sami za sebe, sastajali se na svojih „sajmištih“ ili skupštinah („sinagogah“), a za narod nisu marili. To su bili po riečima Isusovim najgadniji ljudi. „Jao vama, književnici i farizeji!“ — znao je Isuso reći više puta. Isus nije uz njih pristao, nego je stao naučati — narod. A što oni na to? — To je vriedno zapamtiti! Vikali su na Isusa, da „buni narod“, ra ruši Vjeru, da tare zakon i proroke! Vriedno je to zapamtiti zato, što i poslie sve do danas vidimo isto: Kadgod tko stane naučati narod, — viču „književnici“ i učenjaci, da se tim „buni narod“, da se ruši Vjera i t. d.

Tako je bilo i poslie Isusa više od poldrugu tisuću godinâ: Tko je učio narod, — taj je „bunio“ narod.

Daklem nauka i knjiga — to nije bilo za narod. Zato nije ni čudo, što su gotovo sve knjige do pred koju stotinu godina bile pisane tudjim, latinskim jezikom, i to ne samo kod nas, nego i po svoj Evropi. Nikomu nije ni na pamet padalo, da piše knjigu narodnim jezikom. Istom pred kojih 300 do 400 godina javljaju se prve knjige za narod i u narodnom jeziku, i to samo male knjižice za nauk božji: katekizmi, apostolska sv. pisma i t. d. Ovakve su knjižice za narod pisali i izdavali osobito protestanti (lutorani), koji su se odciepili od Rima, pa su i narod htjeli privući na svoju stranu. Neka nitko ne misli, da ja te protestante zato hvalim, što su naučali novu vjeru proti rimskoj, nego kažem samo istinu, da su pisali knjige za narod i u narodnom jeziku.

Ali i to je bilo malo. Malo je to bilo prvo zato, što nije bilo škole, pa narod nije ni znao čitati; drugo zato, što su se za narod pisale samo knjige za pobožnost, što je takodjer dobro, ali

nije dosta. Trebalo je dakle prije svega, da se postave škole i učitelji, i to, pazite dobro: državne i općinske škole, kakvih do onda nije bilo; takve škole, u koje bi mogao polaziti svatko, i to bezplatno. Ali koliko je trebalo borbe, dok je došlo do toga! Koliko se je moralo vikati: Tražimo javnu (državnu) i bezplatnu obuku!

Napokon su došle i škole, i svatko ne samo može, nego pače i mora u malu školu, a u više i visoke škole može svatko, — otvoren mu je put. Ne ću da o tom govorim, kako je škola na silu bila narodu na teret i kako se je proti njoj branio i još se danas gdjegdje brani. Ne ću govoriti ni o tom, kako narod uzdržava ne samo pučke škole, nego i više i visoke (gimnazije, realke i sveučilište), pa kako se razmjerno mnogo više troši na više i visoke škole, nego na pučke škole. Reći ću samo ovo: Država, t. j. gospoda, koja u državi i nad narodom vladaju, — država nije u ovo sto godina, što se dižu škole, učinila ni iz daleka onoliko za narodne škole i za narodnu prosvjetu, koliko bi morala.

Ali to nije glavno, nego je glavno: Znanje još i danas mnogi njekako čuvaju i skrivaju. Čudno je to, ali je tako. Izgovaraju se doduše, da to i to „nije za narod“, — ali bilo ovako, ili onako, narod svakako ostaje kratkih rukava. Upravo se tu vidi, da se sa znanjem radi i postupa kao i s novcem ili kapitalom. Kao što je sviet danas pun blaga i bogatstva, pak ipak ima toliko sive sirotinje, — tako je i sa znanjem. Znanjem se danas voze teška željezna kola, prenosi se rieč čovjekova za čas s jednoga kraja svieta na drugi, znanje broji zviezde, mjeri gore i more, iztražuje i opisuje zemlje i narode i t. d. i t. d., kako se to s njekim ponosom na sto različnih načina već reklo, pohvalilo i prehvalilo, — pa ipak milijuni i milijuni dušâ o svem tom nemaju, štono je rieč, ni pojma. I kao što milijuni marljivih gospodara uza sve današnje bogatstvo na svietu ne mogu doći do gotova novca, da što počnu i da si što prirade, — tako milijuni bistrih glava čame u tmini: ne znadu ništa! I kao što njekoji već toliko vremena, videći tu krivicu, viču i staraju se, da se narodu dade „jevtini kredit“, t. j. da mu se olakša doći do novaca, — tako se isto već dugo i dugo viče i nastoji, da se znanje ponarodni ili popularizuje, t. j. da se znanje u narod proširi. Ali jedno i drugo ide sve do danas slabo za rukom. I tu je baš čudna sličnost medju znanjem i kapitalom, jer, čujte:

Kao što mnogobrojne štedione i banke daju narodu novaca ponajviše zato, da dobiju svoje kamate, a ne zato, da narodu pomognu, da se podigne i osovi na svoje noge u gospodarstvu, —

tako se i znanje tura u narod ponajviše zato, da se narod namami ovamo ili onamo, te da mu se zamažu oči, a ne zato, da počne misliti svojom glavom! —

Ovo su težki prigovori, ali sam ja osvjedočen, da je to istina. Ja imam kao njekakvu vjeru, da bi u svietu za kratko postalo mnogo drugačije, možda i posve drugačije: tako liepo i dobro, kako znade biti samo onda, kad čovjek sanja liepu sanju, — tako bi postalo onda, kad bi svatko sve ono, što liepa i dobra nosi u duši, kad bi to podielio sa svakim čovjekom, bratom svojim. Onda bi nas bilo mnogo i mnogo više, koji jednako mislimo, jednako patimo i jednomu se spasu nadamo. Onda bi medju nama bilo i više ljubavi, bez koje ništa nema.

Možda je i ovo samo moja sanja . . . Ali ja po toj sanji radim već evo pune četiri godine, a vi, koji taj moj posao poznate, sudite, je li dobro.

Hrvatski zagrebački sabor i stranke u njem.

Hrvatski sabor u Zagrebu zove se po zakonu: Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Tako se zove od starine, ali danas u tom saboru nema nijednoga Hrvata iz Dalmacije, jer dalm. Hrvati imadu posebni saborić u Zadru; razumije se po tom, da zagrebački sabor ne može ništa odrediti za Dalmaciju, kao što ni Ban, premda se i on zove: „Ban kraljevinâ Hrvatske, Slavonije i Dalmacije", ne može ništa zapovjediti ni zadnjemu panduru u Dalmaciji.

Po zakonu bi u hrvatskom saboru morala biti i dva zastupnika iz grada Rieke (na moru). Ni toga nema. Ove dvie stvari: što u zagrebačkom hrvatskom saboru nema Hrvatâ iz Dalmacije i Rieke, — to najbolje pokazuje, kakav je to sabor, što hoće, i što može.

Ali idimo redom, da odgovorimo na njekoja pitanja.

Što može hrvatski zagrebački sabor?

Vi znate, da ima više saborâ, u kojima sjede Hrvati. Hrvatâ ima u bečkom saboru ili „rajhsratu"; ima ih u peštanskom saboru, ima ih u dalmatinskom saboru i napokon u istarskom. Ali svi ovi sabori nisu medju sobom jednaki. Što koji može, to vam je vriedno i deset puta kazati. Zato malo pripazite.

Tko pravo promisli, što je sabor, tomu se čudno čini, kada tko pita: „Što može hrvatski zagrebački sabor?" — Zašto? — Zato, jer sabor može i smije sve! Ne znači to, da sabor može i ono, što nije moguće, nego znači to, da sabor može i smije sve, što je

u državi potrebno. Dok su cesari i kralji vladali po svojoj volji, onda je „car" mogao sve; a od kad su tu sabori, od onda može sabor sve, ako na to pristane vladar (cesar ili kralj). Sabor može na pr. dati zakon, da se ima objesiti svaki čovjek, koji ukrade iglu; sabor može dati zakon, da se od vode ima plaćati porez kao od zemlje; sabor može odrediti, da žene moraju u soldate i t. d. Sve to može pravi sabor ili „državni sabor".

Ali svaki sabor nije „državni" sabor. Osobito pod vladom bečkoga cesara ima dvie vrsti sabora: jedni su sabori državni, i to bečki i peštanski, a ostali su sabori „zemaljski" (a ima ih u svem 14). Ovo za pravo i nisu sabori, nego zemaljske ili pokrajinske skupštine. Svakomu je zemaljskomu saboru po zakonu točno odredjeno, što mu je posao i u što se smije pačati, a u kratko govoreći smiju se svi ti sabori pačati samo u obćinske poslove, t. j. samo u takve poslove, za kakve se stara svako obćinsko vieće; razlika je samo u tom, što obćinsko vieće (obć. odbor) ima posla samo sa svojom obćinom, a ovakav sabor s cielom jednom pokrajinom (na pr. Češkom, Dalmacijom i t. d.).

Razlika izmedju državnoga i zemaljskoga sabora vidi se na prvi pogled i po tom:

1. Kad se državni sabor otvara, t. j. kad počinje svoj posao, ima ga „otvoriti" cesar ili kralj sâm glavom, ili pak imenuje posebnoga zastupnika za to; a kad se otvara zemaljski sabor, tu nema ni cesara (kralja), ni njegova zamjenika.

2. Državni sabor može na odgovornost pozvati i obtužiti vladu (t. j. ministre), a zemaljski sabor toga ne može.

Eto, sad znamo, kakvih ima sabora, pa se sada pita: Je li hrvatski zagrebački sabor „državni" sabor, ili je to samo „zemaljski" sabor?

Gledamo li, što kažu naši zakoni, moramo reći, da je hrvatski zagrebački sabor „državni sabor".

Istina je, državni sabor može imati samo država, t. j. takav narod, koji je na svojoj zemlji sam sebi gospodar. Ako je pak hrvatski zagrebački sabor „državni" sabor, onda je i Hrvatska država; a ako je Hrvatska država, onda je hrvatski narod u toj državi sam svoj gospodar. A ako je sve to tako, kako je onda to, da se mi mnogo i ljuto tužimo, što „nismo gospodari u svojoj kući"?

To je jedna čudna stvar, koja se može u kratko reći ovako: Hrvati su u Hrvatskoj i Slavoniji svoji gospodari, ali ne mogu ili ne znaju, ili ne će da sami gospodare, nego su pred 35 godina dali susjedi svojoj Ugarskoj, da im ona pomaže gospodariti; i tako malo gospodare sami, a malo i Ugarska (t. j. Madžari, koji

u Ugarskoj vladaju). Svoje gospodarstvo ili gospodstvo podielili su Hrvati pod Banom s Ugarskom onda, kad su s njom sklopili onu glasovitu, sto puta već spomenutu nagodbu ili pogodbu.

Tako vam je evo došlo do toga, da zagrebački hrvatski sabor i jest „državni" sabor, i opet nije, ako bolje pogledate. Evo, da vidite, po čem hrvatski zagr. sabor jest državni sabor:

1. Ni cesar, ni kralj, ni Ugarska, ni nitko drugi nije hrvatskomu saboru dao nikakvoga propisa ni zakona, u kojem bi bilo kazano: to je tvoj posao, a to nije. Ne, toga nema, jer za pravi sabor toga i ne treba, kad se zna, da pravi sabor može i smije sve. — A „zemaljski" sabori imadu svoj red, a dao im ga je cesar. Tako na pr. dalmatinski sabor u Zadru može i smije samo ono, što mu je cesar odredio i dopustio.

„Pa kako i zašto onda hrvatski zagr. sabor ipak ne smije i ne može sve", — pitate — „kad mu nitko nije odredio, što smije?" — To je ovako: U nagodbi je onoj kazano: To i to radit ćemo zajedno (t. j. Ugarska i Hrvatska zajedno), ali nije kazano: pred hrvatski sabor ne spada to i to. — Istina, to je napokon svejedno, jer što spada pred zajednički sabor (u Pešti), to ne spada pred hrvatski; ali je ipak razlika u tom, što se hrvatski sabor nema držati propisa.

No da vidimo drugo, po čem je hrvatski sabor državni sabor:

2. Hrvatski sabor može davati svomu narodu takve zakone, kakve daju samo pravi državni sabori. Ako na pr. hrvatski sabor dade zakon, da se čovjek imade objesiti, ako ukrade iglu, pa ako kralj taj zakon potvrdi, nitko na svietu nema se pravo u to miešati; i ako bi Madžar, ili Niemac došao u Hrvatsku, i ukrao iglu, — bio bi bome obješen, kao da je ubio čovjeka, i nitko mu na svietu ne bi pomogao: mogao bi apelirati samo do Boga, hvala mu i dika budi!

3. Hrvatski sabor može na odgovornost pozvati vladu, t. j. Bana i vladine predstojnike; može ih obtužiti i odsuditi: uzeti im službu. A Ban je ono, što je drugdje prvi ministar, a predstojnici su kao ministri, pa bi i u redu bilo, da se i zovu ministri. A „zemaljski" sabor ne može vlade na odgovornost pozvati.

4. Napokon, kad se hrvatski sabor (svakih pet godina) na novo otvara, treba da tu bude glavom sâm kralj Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ili da pošalje posebnoga svoga zamjenika. Istina je, kralj Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nije sâm glavom došao, da otvori naš taj sabor — ima tomu već blizu 500 godina, nego šalje zamjenika (obično Bana) mjesto sebe; ali po zakonu bi moglo i to biti, da nam sâm kralj dodje, pa da prozbori tako zvanu „priestolnu besjedu". —

Hrvatski je dakle sabor u Zagrebu zbilja „državni" sabor, sabor hrvatske države, kao što je sabor u Pešti sabor ugarske države, a sabor u Beču sabor „zemalja zastupanih u (bečkom) rajhsratu". Ako hrvatski zagr. sabor baš i ne može sve, to je samo zato, što se je tako pogodio, a nije mu nitko zabranio. A ne može, kako znate, hrvatski sabor ništa odlučiti u ovih stvarih: što se tiče vojske, što se tiče poreza i novaca (financija), i što se tiče trgovine i prometa (željeznicâ, zakona za trgovce). To spada pred „zajednički" državni sabor u Pešti, pa ni taj ne može sve: ni on nema posla s drugim državama, a nije posve gospodar ni vojski. To opet spada pred posebni sabor, tako zvane „delegacije", koje se sastaju sad u Beču, sad u Pešti.

Ali drugo je sada pitanje:

Hoće li hrvatski sabor ono, što može?

Što hoće koji sabor, to se vidi najbolje po tom, kakve su u saboru „stranke". Sabor nije kao jedan čovjek, nego tu ima na stotine različnih ljudi (u hrv. saboru ima ih 90 bez „pozvanika", koji imadu sami svoj glas bez izbora; to su biskupi i velikaši). Gdje ima tako mnogo ljudi, posve je naravski, da jedni hoće ovo, drugi ono, i tako jedni vuku ovamo, drugi onamo. Razumije se, da medju stotinu ljudi ima svakakvih. Ali ne ćemo sada na to misliti, nego recimo, da su svi dobri i pošteni, i da baš onako i misle, kako govore, pa da vidimo, što kažu, i što hoće.

U hrvatskom zagr. saboru razpoznaju se, od kada obstoji nagodba, tri stranke, i to:

1. Jedni kažu, da je ona nagodba s Ugarskom od g. 1868. — da je to dobro, i da nama Hrvatima još stotine i stotine godina ne treba ništa boljega tražiti. S Ugarskom (t. j. s Madžarima) treba da živimo u bratskoj ljubavi, a osobito se treba čuvati, da ne dodje s njima do svadje ili do sukoba („konflikta"), t. j. do toga, da bi hrvatski sabor ili vlada odgovorila Ugarskoj: „Mi ne ćemo!", ili: „Mi ne damo, pa puklo, kud puklo!" Ne, do toga ne smije doći, nego treba gledati, da se takve stvari „izglade" i mirno urede. Tako treba postupati osobito zato, jer su Madžari jaki i moćni, mnogo jači od nas; oni mogu poslati u Hrvatsku „komisara", koji bi vladao i zapoviedao po nalogu peštanske vlade, a Bana ni sabora ne bi ni bilo. To se je već jednom dogodilo, i to godine 1883., kad je ono bilo bune radi madžarskih cimera (grbova): onda je došao za komisara general Ramberg. Poslie Ramberga došao je Ban Khuen-Hedervary, pa znamo, kako je bilo. Tu dakle nema šale. Mi nemamo nikoga, pa ni oni

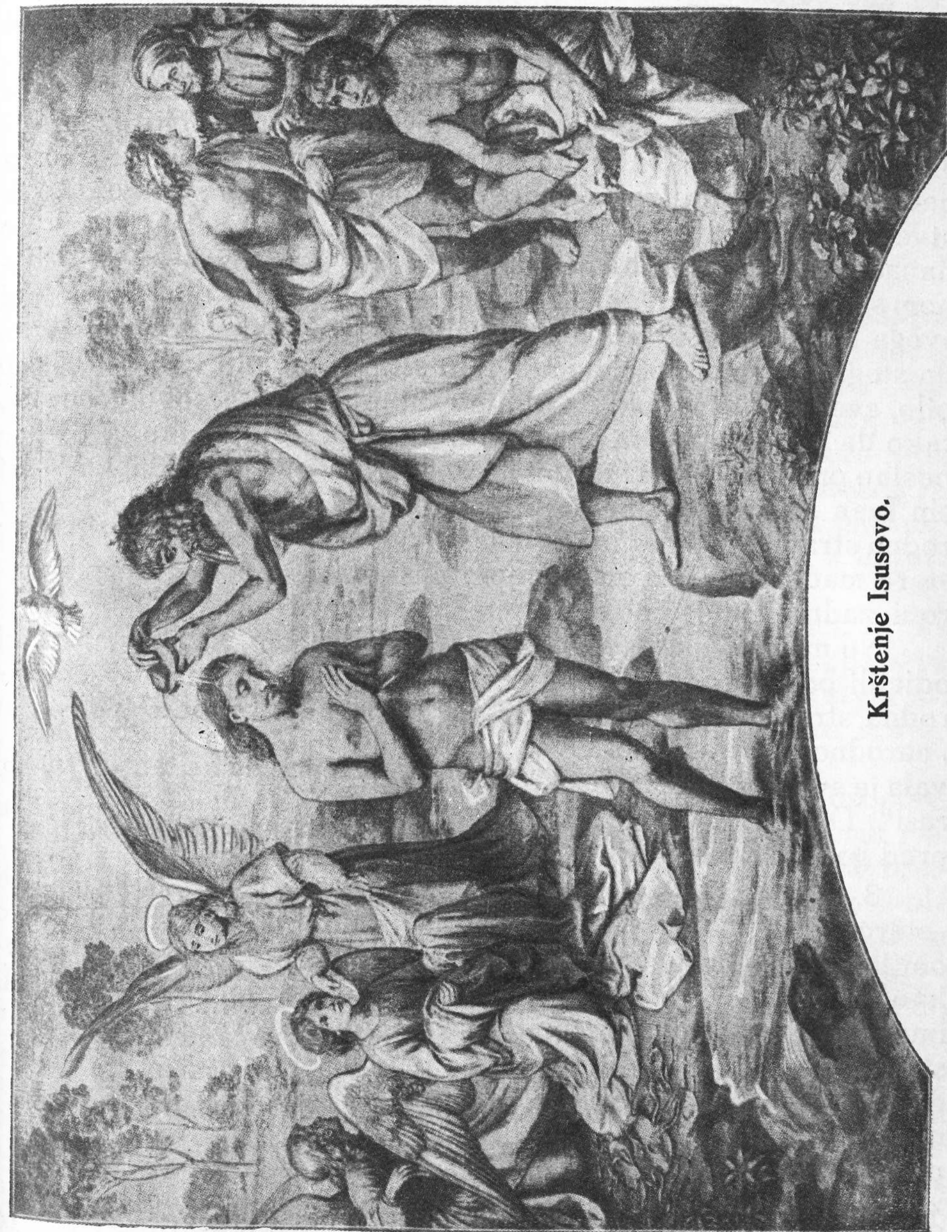
u Beču nisu za nas; a kad bismo se i mi ogledali na Beč, Madžari bi na to bili ljuti, jer oni Beča ne trpe. —

A što se kaže, da treba narod hrvatski ujediniti pod jednu vladu, na to kažu barem njekoji od ove stranke ovako: To bi bilo dobro, to i mi želimo, — ali toga ne dadu drugi. A budemo li se mi nebratski i neprijateljski držali prema Madžarom, bit će i Madžari proti tomu, da se mi Hrvati sjedinimo. Eto, kad bi dalmatinski Hrvati bili za Ugarsku, Ugarska bi ne samo dopustila, nego bi i sama tražila, da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom-Slavonijom i da tako dodje pod Bana. A kad se jedan put bude odlučivalo, što će biti s Bosnom i Hercegovinom, i tu će Ugarska imati rieč; pa budemo li mi Hrvati dobri, moglo bi nas i to dopasti, da pod Bana dodje barem njegdašnja turska Hrvatska. Ali za sve to treba da budemo prijatelji Madžarima. —

Ovakvih je ljudi danas najviše u hrvatskom saboru, a zovu se danas „narodna stranka“. U običnom govoru poznati su najviše pod imenom „madžaroni“.

2. Bilo je ljudi u hrvatskom saboru, koji gotovo sve ovo priznaju madžaronima, ali su ipak proti njima, i to zato, što Ugarska, kažu, ne drži one nagodbe, nego ju krši; drugim riečima: zajednička vlada u Pešti radi i ono, što po nagodbi ne bi smjela raditi u Hrvatskoj. Osim toga ovi ljudi nisu za njekakvo osobito bratimstvo i ljubav s Madžarima, a ne vjeruju ni u to, da su Madžari baš tako strašno jaki, i da sva naša sreća stoji u madžarskoj ruci. Ovim se ljudima pače pripovaralo, da vole gledati na Beč, te da su to njekakvi „austrijanci“. Istina je, da je jednom bilo vrieme, kad bi Beč bio primio svačiju pomoć proti Madžarima; ali da Beču nije za Hrvate ni za našu sreću ni toliko, koliko za lanjski snijeg, — to su valjda znali i ovi naši ljudi, koje su njeki nazivali „slavoserbima“. A zvali su ih tako radi toga, što ovi ljudi nisu mnogo marili za madžarsko bratimstvo, nego su više govorili i pisali o bratimstvu slavjanskom ili slavenskom, t. j. da su prava naša braća Bugari, Rusi, Česi, Poljaci, t. j. svi Slovjeni ili Slavjani, a osobito Srblji, koji govore istim jezikom, kao i mi Hrvati. Pa kako su ovi ljudi bili za Slavene i Srblje, nazvali su ih „slavoserbima“. Ova je rieč „slavoserb“ značila prije isto, što i najnepošteniji čovjek: prevrtljivac, lažac, varalica i Bog zna što. A zašto, — to nije tako lako kazati. Danas se već čuje, da i prijatelj prijatelju kaže u šali, da je „slavoserb“, a to znači; da nije iskren i da se hoće fino izvući iz škripca, ili da te kani namadžariti.

Ovi su ljudi bili ponajviše školani i učeni, a njekoji i pametne glave. K tomu su bili i „liberalni“, kao što su manje

Krštenje Isusovo.

ili više svi obrazovani ljudi: nisu se ničega strogo po starinsku držali, nego su sebi i drugima koješta i lako dopuštali. Čudno je na prvi pogled, što su popovi bili ponajviše na njihovoj strani. Ali kad se promisli, da je vodja ovoj stranci bio biskup Strosmajer, koji je baš u ono vrieme (pred 30 godina) bio na najvećem glasu, kad su ovi ljudi bili najjači, — onda se i to ponješto razumije. Drugo je pitanje, kako je biskup Strosmajer mogao biti uz ovakve liberalce. Možda su se oni njega sami više držali, hvaleći ga preko svake mjere prvo radi toga, što je doista mnogo dao za narodnu prosvjetu (za sveučilište, akademiju i za stotinu drugih stvari), koliko nijedan Hrvat prije njega, a ni poslie njega do danas; a drugo su ga hvalili radi toga, što je Strosmajer u crkvenom saboru u Rimu (god. 1870.), na kojem su bili skupljeni biskupi svega svieta, — što je na tom saboru Strosmajer govorio tako, da su ga liberalci po cielom svietu strašno hvalili i slavili. Kako bilo, svećenstvo je bilo uz ovu stranku, a i sva gotovo gospoda, tako da je ova stranka god. 1873. dobila vladu u ruke, a Ban je postao prvi put poslie stotinu godina — čovjek iz naroda, kovački sin Ivan Mažuranić. Tako je jedanput dobila u ruke vladu „narodna stranka“, — jer tako su se ti ljudi sami zvali. Oni su uništili stare madžarone, ali su većinom naskoro i sami postali madžaroni; zadržali su jedino staro ime „narodna stranka“.

No nisu svi „slavoserbi“ postali madžaroni, nego su se njeki odielili od „narodne stranke“, pa su se nazvali „neodvisna narodna stranka“, t. j. stranka, koja nema posla s madžaronskom „narodnom“ strankom. Ova „neodvisna“ narodna stranka izdavala je svoje novine „Obzor“, pa su ih drugi većinom zvali „obzoraši“. Ovi su se „obzoraši“ dugo slagali, dok se napokon nisu pred godinu dana složili s pravašima.

3. Treća hrvatska stranka — to su „pravaši“, „stekliši“ ili „starčevićanci“. Oni ne samo da nisu zadovoljni nagodbom, nego oni kažu i to, da nagodbe ne priznaju. Oni ne će da imadu ikakvoga posla s Ugarskom, a još manje s Bečom. Oni kažu: Mi imamo svoga kralja, mi ćemo se s njim dogovoriti i urediti naše stvari; kralj je hrvatski dužan, da ujedini hrvatski narod. A sve drugo — to su „slavoserbske petljanije“. Ipak su pravaši više mrzili „Austriju“ (Beč), nego Ugarsku i Madžare; za Ugarsku je pače vodja njihov, pok. Ante Starčević napisao, da je Ugarska zajednička naša majka. Što je time htio da reče, Bog zna. Za Slavjane pravaši nisu marili; cielo to slavjansko bratimstvo — to je „delo Austrije“, to su petljanije iz Beča; Beč je tu stvar izmislio i bacio medju svoje narode, osobito medju Čehe i Hrvate, neka sanjaju o slavjanstvu, samo da lakše zaborave svoje pravice

i nevolje. Beč i onako dobro zna, da se ti Slavjani ne će nikada složiti proti nikomu, a najmanje proti Beču; pa da se i pokušaju složiti, Beč će ih lako ili zavaditi, ili umiriti, ako samo pokaže jednima kakvu kost, drugima šibu. A što se tiče Srbalja, — starčevićanci su im bili ljuti protivnici, što više: pravi starčevićanac kaže, da Srbalja nikakvih ni nema, i to ne samo da ih nema u Hrvatskoj, nego ni ono u Šumadiji, u Srbiji — ni ono nisu Srblji, nego Hrvati. „Dušan Silni“ (najglasoviti car srpski) — „Dušan Silni bio je Srb tako, kao što sam ja“ — rekao je pok. Starčević. A ovi Srblji, što ih ima po Hrvatskoj, to su kojekakvi cincari, cigani, arbanasi i vlasi, koji su pobjegli s turskoga kolca, ovdje se naselili i naučili hrvatski jezik.

Svećenstvo je u početku bilo strašno proti steklišima, osobito u ono vrieme, dok se mnogo o tome govorilo i pisalo, što je pok. Starčević napisao: da su popovi poživinčili hrvatski narod. Ali se je svećenstvo poslie s tim pomirilo, držeći valjda, da su to učinili „slavoserbski“ t. j. „obzoraški“ popovi. I tako je sve mladje svećenstvo otišlo u stekliše, gdjekoji kapelan možda i od prkosa proti svomu župniku: svuda je gotovo župnik bio obzoraš, a kapelan stekliš; župnik držao i čitao „Obzor“, a kapelan „Hrvatsku“.

Težko je reći, jesu li „starčevićanci“ bili liberalci, ili nisu. Sudimo li po tom, što je ono pok. Starčević pisao za „popove“, pa i po tom, što je pisao, da je Vjera „osebna stvar“ i stvar svačije duševnosti, t. j. da se nitko nikomu nema miešati u vjeru, — čovjek bi rekao, da su to liberalci.

Najviše su starčevićanci mrzili slavoserbe, t. j. obzoraše, i najviše na njih navaljivali. Sve, što su slavoserbi stvorili i napravili, sve je to prokletstvo i šteta za hrvatski narod. Slavoserbi su prodali Hrvatsku Niemcu i Madžaru; oni su osnivali škole i učena družtva, čim se samo kvari mladež i papir. Biskupa Josipa Jurja Strosmajera nisu drugačije zvali, nego: „Joco Štroco“; on je posjekao narodne šume, gradio tim novcem skupu crkvu u slavonskom selu i davao narodu mrvice, samo da mu se slava trubi po svietu i t. d. i t. d.

Veći dio pravaša složio se napokon nedavno s obzorašima, pošto su se deset godina slagali. Ali prije nego što su se složili, otišli su na drugi sviet, ili u zapećak i glavni pravaši i glavni obzoraši. I tako je možda bolje reći, da su ove dvie stranke propale, a ne da su se sjedinile.

Kao što njegda nisu svi slavoserbi otišli medju madžarone, tako ni svi pravaši nisu pristupili u pravaško-obzorašku slogu: ostalo ih je njekoličak, i to su današnji „čisti“ pravaši, koji se

u mnogom razlikuju od starih pravaša; ali u jednom su im jednaki: jednako mrze slavoserbe ili obzoraše.

*

To su vam te tri hrvatske stranke — tri velike naše tuge, da se ne zna, koja je veća. Imali smo veliku narodnu stranku, — ta se je pomadžaronila; imali smo veliku pravašku stranku, koja se je borila najviše proti onim „obzorašima", koji nisu otišli medju madžarone, — dok se nije i sama raztepla. Cieli su i čitavi ostali do danas samo madžaroni: oni imadu u saboru veliku, veliku većinu, i nitko im ne može ništa.

„Pa što će biti od toga?" — pitate.

Kad bi ovako i ostalo, bilo bi zlo, — o tom nema sumnje. Ali ovako ne mora ostati. Mi, koji hoćemo da živimo kao ljudi i kao Hrvati, — mi treba da se nadjemo zajedno na poslu. Kako, kada i gdje, — to ćemo još promisliti. Ali dugo promišljati nemojmo, jer je zbilja već zadnji čas.

Car daleko! . . .

Kad čovjek čovjeku čini krivo i silu, nema druge, nego da mu vrati šilo za ognjilo, žao za sramotu, — oko za oko, zub za zub. Nema sumnje, tako je bilo tisuće i tisuće godina: boj i klanje bez kraja i konca. Ali teško si ga u tom boju onomu, tko je slabiji! Što će siromah slabić? Hoće li se vazda jačemu s puta uklanjati i sakrivati se? Pa što, ako se ne može ni ukloniti, ni sakriti? Što onda? Svakomu je draga ne samo svoja glava, nego i sama koža, pače i jedan svoj vlas na glavi — svakomu je drag. Što će slabiji, da sačuva svoju glavu, svoju kožu pred jačim? Što će? — Nema druge, nego uteći se — još jačemu, da ga obrani. A hoćeš li, da te obrani, moraš mu biti pokoran i poslušan, moraš mu služiti, moraš mu biti u njeku ruku rob, jer zašto bi on tebe branio, a ne bi pomagao onomu, koji ide na te!

Eto, vidite, — tako su valjda postali prvi vladari, pa ne treba Bog zna kakve mudrosti, da se protumači, kako je postala država, t. j. kako su se ljudi udružili i svoju šiju podmetnuli pod jednu nogu, — pod jednoga gospodara, bio to sada župan, knez, ban, car, ili se zvao kako drugačije. —

Ovo mi je palo na pamet, kad sam čitao, kako ruski seljak drži svoga cara gotovo za Boga, hvala mu i dika budi! A nije takov samo ruski seljak, i ne drži on samo za Boga svoga cara. Vidio sam na svoje oči u Bosni, kako se seljak naš tamo klanja begu-turčinu do pojasa i do zemlje, kako pred njim pišti i gotovo plače. „Bože moj," — mislio sam u sebi — „što taj čovjek misli? Zašto se tako previja kao crv? Zašto mu je šija spremna, da se svaki čas svine i sagne do zemlje, zašto mu glas drhće, a na oko navire suza? Zašto? Ide li to od srca, ili je to podmuklost, ili samo sakriva, što u srcu taji?"

Ja sam motrio i izpitivao ljude, pa sam se uvjerio, da ih dosta imade, koji su od srca ovako ponizni i pokorni pred svojim gospodarom; gdjekoji su i vjerni i dali bi za svoga gospodara i svoju kukavnu glavu. Ali da vam po duši kažem, ja toga dugo nisam mogao razumjeti. Ja sam opet i opet motrio ljude i njihov život te o toj stvari razmišljao. Ne znam stalno, ali mislim, da se ne varam, kažem li, da je ta stvar onako, kako sam na početku kazao: slab se čovjek pred jakim mora uteći jačemu, a zato mu mora služiti, tako da je taj jači sve to jači, što više ima slabijih pod sobom. Tako su, rekoh, nastali prvi gospodari i vladari, ali i prvi prve sluge i robovi.

Da je zbilja tako, to se vidi evo po ovom: Gdje ima najmanje reda i prosviećenja, ondje su i najveći silnici, tako zvani despoti i tirani, koji smiju svomu roblju i trbuhe parati. Drugim riečima: Gdje je čovjek čovjeku vuk, — tu su ljudi (Bože prosti) psi, pa si traže gospodara, da ih brani. Gdje čovjek čovjeku ne priznaje nikakvoga prava, gdje medju ljudima ne vlada pravo i zakon, — tu onda vlada nad svima i sve drži za vrat jedan čovjek, koji radi, što hoće. A cieli se narod proti tomu ne diže i na to ne viče, nego pače drži toga čovjeka kao za Boga, jer je on još jedini, koji ga može obraniti od sile i samovolje jačega. Pa to je jasno i samo po sebi svakomu zdravomu razumu: Kad bi ljudi bili ljudi, t. j. kad ne bi jedan drugomu htjeli krivo, — čemu stražari, žandari i tako dalje?!

Da su vladari i oblasti postale poglavito zato, da se ljudi, štono je rieč, ne pokolju, vidi se i po ovom: Mi danas plaćamo kojekakve službenike, a medju njima i takve, koji nemaju nad narodom nikakve oblasti; to su na pr. učitelji, poštari, željeznički činovnici i t. d. Svaki ovaj ima svoj posao, i za to je plaćen. Ali u prvo vrieme nije bilo ni traga ovakvim službenicima, kao što u obće nije bilo nikakvih „službenika", koji bi „služili" i imali kakav posao. Ne, toga nije bilo, nego su tu bili sami pazitelji, koji su narod „držali za vrat", da se ne pokolje, ili da se ne pobuni. A kako narod živi i radi, — za to se nije nitko starao osim jedinoga svećenika, od kada ima kršćanskih svećenika. —

No sada, kako bilo, svejedno je, zašto su i kako su nastali vladari i njihove oblasti: oblasti i pazitelji ili poglavari svakako su tu. Ali i to su ljudi, a nemojte zaboraviti na onu nječiju rieč: da je čovjek čovjeku vuk. Što sada, ako ti i ovakav pazitelj ili poglavar učini krivo, ili silu kakvu? — „Ima i on starijega nad

sobom!" — odgovarate. Dobro. Ali što onda, ako ti i ovaj stariji čini krivo? Niste li čuli za onu, da vrana vrani ne će oka izkopati? Što onda?

Jest: Što onda? — to je pitanje, na koje naš narod znade samo jedan odgovor, i to: „Bog visoko, car daleko!..."

Ne znam, ima li još koji narod na svietu ovakvu rieč, ali mislim, da nema. A što ju ima naš hrvatski narod, to bome nije dobro znamenje. U ove četiri rieči zapisan je život našega naroda od stotine i stotine godina. Ove četiri rieči kažu, da je naš narod proživio stotine i stotine godina, a da nije nigdje mogao naći zaštite ni pravice. A tako je, vidite, bilo narodu, koji vjeruje u pravicu na nebu i znade za pravicu na zemlji, — jer kaže: Bog visoko, car daleko! Vjeruje naš čovjek, da nad svom pravicom na svietu sudi Bog na nebu, a toliko je već uljudjen, te misli, da ni „car", t. j. najviša oblast, — da bi on morao učiniti kraj krivici, — samo da on za to zna, samo da nije tako daleko.

I ovakav eto narod trpi stotine i stotine godina tolike krivice, i nitko mu ne može i ne će da pomogne: Bog visoko, car daleko!

No pitat ćete me: „A zašto si to sada iznesao i što hoćeš time da kažeš?"

Evo, što hoću da kažem: Naš narod ima i dan današnji razloga, da uzdahne: Bog visoko, car daleko! Ja to znam dobro, jer mi dolaze ljudi i žene i pripoviedaju mi takve stvari, da — —

„A, idi samo! Tko bi sve vjerovao, što pripoviedaju kojekakvi pravdaši!"

Vidite! Tako bi mi odbrusio mnogi, kojemu su tudje suze na smieh. Ali polako, ljudi. Znam i ja razlikovati pravdaša od zdvojna čovjeka, koji je od težke krivice i jada prokleo već, — ne znam, što da kažem. Znam samo, da narod trpi strašnih stvari, i da je pravo čudo, — ali ne ću da kažem. Nije uzalud novi Ban kazao: da je glavno dobra i poštena uprava. A kad je to on morao kazati, što bi tek kazao narod, da smije kazati!

Ne znam, koliko će vriediti ta Banova rieč, ali da svega toga popraviti ne će, to je stalno. A to se mora ne samo popraviti, nego posve dokinuti! To mora jednom prestati! Ono, što rade — —

Opet ne ću da kažem. Posljednji su ovo brojevi, pa bi ih moglo zarobiti. Nego čujte ovu jednu:

Već u svakoj obćini ima toliko ljudi, kojima je učinjena krivica, da bi se od njih mogla složiti mala skupština. Pa neka se i složi! Sastanite se svi vi, kojima je učinjeno krivo, sastanite se na prijateljski dogovor, bez buke, bez vike, vi sami i s vama koji pametniji i mirniji čovjek, pa iznesite svaki svoju krivicu i liepo ih popišite i pošaljite ili odnesite kojemu zastupniku, a on će već znati, što mu je činiti. Ako ne učini ništa, za to su tu novine, pa sve u novine.

To je jedno. A drugo je ovo: Na nijednu krivicu, na nijednu uvredu, ili psovku, koja vam se učini, — nemojte nipošto mirovati, nego tražite odmah lieka! Ako ne znate ništa drugo, — u novine!

Neka nitko ne misli, da je ovo napisano od obiesti. Ne! Nama treba najprije, da budemo mogli ljudski živjeti i da se s nama postupa kao s ljudima. Onda ćemo tek moći raditi dalje. Ali dok mi uzalud vapimo pravicu od Boga, koji je, hvala mu i slava budi, visoko, i od „cara", koji je daleko, — dotle će svakomu biti s nama lako. U toj stvari treba da se posve preokrenemo svi mi, koji hoćemo da živimo kao ljudi medju ljudima. Mi sami treba da tražimo „dobru i poštenu upravu", jer ćemo ju samo tako dobiti. „Tko se učini janje, izjedu ga vuci", — to je stara rieč.

Petar Veliki, car ruski.

God. 1904. navršit će se dviesta (200) godina, što je Petar I., car ruski, osnovao tamo na sjeveru novi grad Sankt-Petersburg ili Petrograd. Malo ima i manjih mjesta, za koja bi se znalo, kada su postala; a gradovi, za koje se može reći, kada su postali, takovi se gradovi mogu na prste izbrojiti. Meni ovaj čas pada na pamet samo jedan takav grad, i to grad Aleksandrija u Egiptu, koju je osnovao takodjer jedan car, i to Aleksandar, car macedonski, koji se takodjer zove „Veliki".

No ruski car Petar I. ili Veliki nije samo zato „velik", što je osnovao novi jedan grad, nego zato, što je, u kratko govoreći, preokrenuo cielu Rusku. Danas su Rusi uz Engleze prvi narod i država na svietu, i to ne samo po veličini zemlje i naroda, nego i po jakosti, a i po prosvjeti. A do Petra I., t. j. još prije kakvih 230 godina, nije se ovdje u Evropi za Ruse gotovo ni znalo; a koliko se je i znalo, znalo se je samo to, da su Rusi gotovo divljaci bez ikakvoga znanja i prosviećenja. Danas, da ne kažemo drugo, ruska se rieč čuje i sluša od jednoga kraja svieta do drugoga: od Pariza do Pekina; a ruska knjiga poznata je kod svih prosviećenih naroda: svaki prosviećeni Niemac, Francez, Talijan, ili kojega drugoga naroda sin znade, tko je to bio Puškin i Turgenjev, a svako gotovo diete znade za ruskoga grofa Tolstoga. To su ruski pisci. A da se je sve to u tako kratko vrieme promienilo, to je učinio ruski car Petar I., koji se zato i zove „Veliki".

Car je Petar bio sin ruskoga cara Aleksija, i to od druge mu žene. To je bila neprilika za Petra, kako je i svagdje neprilika, gdje ima djece od dviju matera. Iza smrti Aleksijeve postade carem najstariji sin Fedor od prve mu žene, no taj umre za šest godina. Sada bi po pravu imao biti car stariji sin Ivan, no taj je bio slabe pameti i tiela. Da tu stvar urede, sastadoše se ruski boljari u carskom dvoru Kremlju, a patrijarka ruski Joakim zapita narod, koga hoće za cara: Ivana, ili Petra? Narod odgovori, da hoće Petra, i tako ga patrijarka proglasi ruskim carem. Petru je tada bilo deset godina.

No mrzla sestra Petrova Sofija nije bila tim zadovoljna, jer je time dobila vladu u ruke maćuha, Natalija Nariškina. Sofija je bila pametna i prosviećena žena. Otac je nije zatvarao ni sakrivao, kao što ostali ruski boljari svoje žene i kćeri, nego ju dade izučiti.

Ova je žena zadala mnogo jada Petru, jer je sama htjela, da bude carica, i to tako, da slaboumni brat njezin bude car samo po imenu, a u istinu bi vladala ona. Da to postigne, stane buniti carsku vojsku, „strielce", pripoviedajući im, da je Ivan proti zakonu uklonjen od priestolja i da mu maćuha radi o glavi. Uza to su njezini ljudi mitili strielce novcem, obećavali im nagrade, pače ih i napajali. Jednom dojavi Sofija strielcima, da je maćuha dala zadaviti Ivana. Strielci pograbiše oružje i navališe u carski dvor Kremlj. Tu su vidjeli, da je to laž, jer se tu javi sam carević Ivan, koji reče strielcima: „Ja ću vam biti car, ali dopustite, da mili moj brat Petar sa mnom caruje". No na to dodje načelnik strielaca, Dolgoruki, uze na strielce vikati i prietiti im. To strielce razljuti tako, da su provalili u carski dvor, ubili Dolgorukoga i do 67 rodjaka i prijatelja carice Natalije Nariškine, matere Petrove. Strielci na to postaviše oba carevića na priestolje, a mjesto te djece neka vlada carevna Sofija. Tako je Sofija postigla, što je htjela: ona je bila sada „samovladarica svih Rusa". Prvi joj savjetnik bijaše knez Vasilije Galicin, s kojim je i živjela.

Dok je tako Sofija vladala, mladi je Petar morao s materom ostaviti Moskvu, pa se nastani u selu Preobraženskom blizu Moskve. Podalje od carskoga dvora sprovede Petar dane svoje mladosti u slobodi, na čistom seoskom zraku. Učitelj mu je bio neki djak Zotov, no taj nije sam mnogo znao, a uza to je bio pijanac. No Petar si sam nadje i učitelja i prijatelja, i to medju — doseljenim Niemcima, koji su se tu u blizini bili nastanili već davno prije. Petar zavolje osobito tri tudjinca: Franju Timmermanna, Patricka Gordona i Franju Leforta. Franjo Timmermann, Niemac iz Strassburga, učio ga računstvo (matematiku) i vojničke znanosti. Najmiliji je bio Petru Francez Franjo Lefort rodom iz Švicarske. Lefort je mnogo toga vidio i znao, pa nije čudo, da ga je Petar slušao kao sv. pismo. Lefort bijaše rodom iz slobodne i prosviećene zemlje, a i proživio je dosta po svietu. Uz to je Lefort bio visok i liep, jak i vješt oružju, dobar jahač i lovac. On je bio Petru vodja i savjetnik, drug i prijatelj. Mnogo toga, što je Petar radio, zamislio je baš taj Lefort. Petar ga je ljubio kao brata.

Jednom je pripoviedao Lefort Petru, kakvi su vojnici u drugim zemljama i kako se vježbaju. Petar, da to vidi, pozva svoje drugove, da sastave četu, te se naskoro skupi četica od petdeset mladića. Obukoše ih u njemačko odielo, a Lefort ih je i Gordon vježbao, kako se ratuje, kako se tvrdjave i šanci grade i ruše itd. I Petar je sam služio u četi kao prosti vojnik. Zvala se ta četa „potješnici" ili „veseljaci". Četa je bila svakim danom sve to veća, jer je svaki mladić iz boljarske porodice htio da bude uzet u potješnike. Naskoro se umnoža četa tako, da su jedan dio morali premjestiti u selo Semenovsk. Od tih četa nastadoše kasnije ruske pukovnije, koje obstoje još i danas, a mnogi od potješnika proslaviše se kasnije za Petrova carevanja. Uz kopnenu vojsku dade Petar sagraditi nekoliko koraba (ladja) i ustroji na Preslavskom jezeru malo ratno brodovlje.

Carevni Sofiji bijaše drago, što se Petar zabavlja s potješnicima. Ona je to držala za dječju igru. No naskoro je vidjela, da bi ta četa mogla postati veoma pogibeljna njoj samoj. Zato odluči prvom zgodom maknuti s puta i Petra i njegovu družinu. Za to joj se dade prilika, kad ju je Petar jednom tobože uvriedio.

Kad su jednom na blagdan Kazanjske Bogorodice oba carevića došla u Moskvu na procesiju, ostadoše sestre po običaju kod kuće, a samo je Sofija otišla na obhod. Petar joj prigovori, da joj se ne pristoji ići medju narod, i reče joj, neka se vrati kući. No Sofija ga ne posluša, a on ljut ode namah kući u selo Preobraženško. Sofiju to uvriedi, pa stane ruske starovjerce i strielce buniti, govoreći im, da će Petar zametavati stare običaje. Premda ju je Vasilij Galicin svjetovao, neka miruje, pobuni ona ipak strielce i predobi za se pukovnika njihova Fedora Šaklovića. Taj skupi u Kremlju 6000 momaka i pročita im pismo od Sofije, gdje zapovieda, da se Petar sa svima pristašama pogubi, „jer uvodi njemačke običaje te zameće domaću vjeru i domaće sinove".

No dva strielca dojave to noću Petru, a on na konja i pobježe s majkom, ženom (već se bio u 17. godini oženio) i pristašama svojima u tvrdi manastir Trojički. Na to sabra vojsku i povjeri je svojim prijateljima Gordonu i Lefortu, posla u Moskvu strogu

zapovied (ukaz) i zaprieti smrću svakomu, koji bi se na nj podigao. Vodja strielaca Šaklović i mnogi drugi urotnici budu pogubljeni, a prestravljeni strielci ne usudiše se ni maknuti. Sofija pokuša sada, ne bi li je patrijarka i boljari s bratom izmirili, ali zalud joj trud. Ona morade u samostan pod pazku. Dne 9. rujna 1689. unidje Petar u starodavni carski dvor: On postade sada car.

Sad je u Ruskoj počelo novo doba. Slušajući još u mladosti o stranim zemljama i narodima i njihovoj prosvjeti, uvidje Petar, da od Rusa ne će biti ništa, ako budu i dalje živjeli po starom svojem načinu, nego treba da krenu novom stazom, da dostignu ostale narode. Sve do Petra, kako smo rekli, držali su u Evropi Ruse za azijate. A to nije ni čudo, jer su Rusi do pred 400 godina stenjali pod tatarskim jarmom. Ruski boljari protivili su se i opirali svakoj novosti. Da Ruska ikoliko korači napried, pa bilo i silom, trebalo je, da to uzme u ruke sam car, koji u Ruskoj sve može. A car Petar bijaše za to kao rodjen. Petar je bio hitra i jaka duha, da ga nije mogla ni koja nevolja slomiti. On je ljubio istinu, pa se nije dao ničim zasliepiti. Bio je željan znanja, htio je da stvori veliku državu, ali nije bio otimač. Bio je uviek u poslu.

Petar Veliki dobro je znao, da nema moćne države, ako nema bar nešto mora. A Ruska toga nije imala. Crno more bijaše u vlasti turskoj, a Baltijskim je morem gospodovala švedska država, koja je onda bila najjača država ne evropskom sjeveru. Jedino na skrajnjem sjeveru imala je Ruska mora i luku Arhangelsk, u kojoj su pristajali englezki i njemački brodovi dovozeći svakojaku robu. No Bielo je more daleko na sjeveru, te je veći dio godine smrznuto. Petar je vidio, da mu treba Crno i Baltijsko more, a da toga ne će biti bez rata s Turskom i Švedskom. A za to treba opet dobre vojske i brodovlja. Prva mu je briga bila, da uredi novu vojsku i da stvori rusku mornaricu.

Petar najprije uredi vojsku, redovite pukovnije. Da dodje do brodova, uredi po svim velikim riekama u Ruskoj dilje ili gradilišta za brodove, a iz Holandije i Njemačke pozove graditelje brodova i druge zanatnike, te ih plaćaše dobro, samo da mu sagrade što bolje brodove. On je sam gradnju nadzirao, a često se i sam posla prihvatio. Osim toga je često putovao u Arhangelsk, da vidi tudje brodove, pa da si po njima dade izraditi svoje. Tu bi često znao tudje mornare primiti u svoju službu.

Za koju godinu imao je Petar već toliko brodovlja, da je mogao misliti na rat s Turskom, ne bi li joj oteo koji komad mora dolje na jugu. I tako udari na primorski turski grad Azov, ali uzalud. Ali za godinu dana udari opet — i Azov mu pade u ruke. To je bila za Petra velika slava, pa su ga u Moskvi i dočekali slavno.

Ali sve to nije bilo po volji mnogim ruskim velikašima. Uzalud nova vojska, uzalud brodovlje, — previše je tu bilo tudjinaca i tudjinštine. Ljudi su radi toga bili tako nezadovoljni, da su se njeki već god. 1697. urotili proti Petru, da ga ubiju. No on je urotu odkrio i urotnike kaznio. A da mu se ljudi priuče na tudjinu, posla mnogo mladih ljudi po svietu, a i sam podje u sviet, i to najprije u Nizozemsku (Holandiju). Na put je spremio do 300 ljudi, na čelu im Lefort, a medju njima je bio i sâm car, ali pod drugim imenom, da ga tobože ne bi poznali. Ali su ga svejedno poznali, jer je htio biti svagdje, sve vidjeti i sve znati, a ipak nije mogao trpjeti, da sviet u njega zija. Na tom putu, kao i svagdje, vladao se je car Petar vrlo slobodno i po volji, pa je znao počiniti kojekakvih gluposti, osobito onda, kad bi se ponapio.

Najviše se je Petar zadržao u gradionici brodova u Amsterdamu u Holandiji; tu je stanovao u prostoj ribarskoj kolibici i svojom rukom radio i tesao, i to vrlo vješto. Pošao je i u Englezku, kamo ga je pozvao ondašnji englezki kralj Vilim III., a prošao je i Njemačku, pa došao i u Beč k cesaru Leopoldu. Tu mu je cesar dao više častnikâ (oficira), koji su pošli s njim u Rusku, da mu urede vojsku. A i drugdje, kuda je putovao, tražio je ljude: zanatnike i mornare (iz Mletaka) i t. d. i zvao ih sa sobom u Rusku. Htio je još da podje u Italiju, ali mu u to stiže glas, da su se strielci i starovjerci i mnogi velikaši pobunili, jer su dočuli, da će se car skoro vratiti, dovesti sa sobom svu silu tudjinaca, zabraniti kosmatu bradu, pušenje i t. d. Nezadovoljnicima je pomagala ona u samostanu zatvorena mrzla sestra Petrova, Sofija. No dok se je Petar vratio, već su njegovi generali dvorske strielce savladali i četiri ih tisuće pohvatali te što postrieljali, što prognali. A i sam car Petar, pošto se je vratio, stane krivce i nezadovoljnike proganjati, mučiti i ubijati. I to je radio sam svojom rukom, — i to je najneblagoslovljeniji posao marljive njegove ruke! Šteta! Pravo je čudo, kako je taj razumni čovjek postao kao živinče bez srca i razbora. I ženu je svoju, caricu Evdoksiju, otjerao od sebe u samostan, jer je i ona bila proti njegovim novotarijama.

Kad se je car Petar na ovako grozan način riešio svojih protivnika, ili ih zastrašio, stane opet raditi, da dodje do mora. Radi toga se zarati sa švedskim kraljem Karlom XII. i ratovaše s njim dvadeset godina. U tom boju bila je Ruska najprije potučena (20. prosinca god. 1700.), ali to Petra ne uplaši. Za kratko sabere novu vojsku, raztali sva crkvena zvona i dade napraviti topove, pa dok je Karlo tukao Poljake, osvoji mu Petar njekoliko gradova uz more u Finskoj, sagradi tu najprije tvrdjavu (forticu,

festung) Petro-Pavlovsk, a oko tvrdjave se skoro podiže čitav grad — „grad sv. Petra" ili Sankt-Petersburg. Ruski su carevi do sada stolovali u srcu Ruske, u Moskvi, a car Petar proglasi sada priestolnim gradom ovaj novi grad i nastani se u njem. Da se grad što prije sagradi, car je Petar upravo silio ruske velikaše, da grade kuće u tom novom Petrogradu.

Švedski je kralj do toga bio gotov s Poljacima, pa sada navali na Rusku, i to na jugu, gdje se je caru Petru iznevjerio kozački hetman (vojvoda) Mazepa. No uza sve to potuče Petar švedskoga kralja kod Poltave (8. srpnja 1709.). Švedski kralj pobježe u Tursku. Sad se na Petra digne i Turska, i tu je Petar morao popustiti, pače vratiti Turčinu grad Azov na Crnome moru. Ali je zato mnogo dobio na sjeveru, kad je po smrti kralja Karla XII. sklopio sa Švedima mir (god. 1721.): tu je Petar dobio cielu današnju petrogradsku guberniju (županiju) i dio Finske. Od onda je Rus na Baltijskome moru prvi, a za Švede se i ne pita gotovo. Tu svoju pobjedu proslavio je cieli ruski narod, a i sam Petar. Državno i crkveno vieće proglasi sada Petra „carem i imperatorom sve Rusije", a za kratko priznaše i ostali vladari Petra „carem".

Tako je Ruska po svom Petru postala nova država u Evropi. Petar je pribavio svojoj carevini liepe zemlje, prokrčio joj put do mora i utemeljio mornaricu; on je naselio slabo naseljene sjeverne pokrajine, sagradio Petrograd, koji je zapadnoj Evropi bliži nego Moskva. Da unapriedi promet po golemom carstvu svojem, posagradio je mnogo kanala i cesta. S mnogim pomorskim državama počeo je trgovati, a za to sagradio mnogo luka i brodova. U Rusku je dozivao i naseljivao sposobne radnike svake ruke, pomogao obrtnike i rukotvorce, osobito rudare, tako da je naskoro izašlo na vidjelo silno blago, što ga Ruska u sebi krije, te se Ruska u dvadesetgodišnjem ratu nije ni najmanje zadužila. Ruske su financije bile tako u redu, da je Petar naskoro (1722.) započeo nocu vojnu na Perziju, ne bi li Kaspijsko more zadobio i tako ruskoj trgovini prokrčio nove putove na iztok.

Ali i u državnom životu promieni Petar mnogo toga. Mjesto staroga boljarskoga vieća postavi za najvišu upravnu oblast i sud senat u Petrogradu, koji je u svem bio na zapovied carevu. Policiju u Petrogradu uredi po francezkom načinu. Kmetske dužnosti uredi na novo, no kod toga mu je bilo više do koristi za državu, nego da olakša terete ubogim kmetovima. Za prosviećenje naroda podiže mnogo škola, te odredi dohodke nekih samostana i crkava za njihovo uzdržavanje. Pače i akademiju znanosti utemelji u Petrogradu. Isto pismo preudesi Petar: današnja ćirilica — to je djelo Petrovo. Patriarku ruskoga ukine, a mjesto njega

postavi „sveti sinod", da upravlja crkvenim imanjima i dohodcima. Tako Petar spravi i državu i crkvu pod carevu volju.

Još se može spomenuti, da je Petar zabranio nositi bradu i starinsko odielo, da je ruskoj ženi dao veću slobodu i jednako pravo kao i mužkarcima, i još mnogo koješta. Po drugi put oženi se Petar sirotom, ali liepom djevojkom, Katarinom iz Livlandije. Sin njegov od prve žene, Aleksije, nije bio za otčeve novotarije, pa kad mu se otac zagrozio, da će ga dati u manastir, pobježe u inozemstvo. No Petar ga dade uhvatiti i baciti u tamnicu, gdje i umrie (god. 1718.). Od druge žene Katarine imao je Petar dvie kćeri: Anu i Elizabetu.

Jednom izbavi Petar u Finskom zalivu nekoliko vojnika, koji su se utapali. Bijaše i onako već slab tielom, te ga nahlada baci u postelj. Za malo i umrie dne 8. veljače 1725. Iza njega postade caricom žena mu kao Katarina (ruski: Jekaterina) I.

*

Radi Petra Velikoga u Ruskoj se još i dandanašnji pravdaju, — dvie stranke: jedna za Petra, druga proti njemu.

„Kako to, pitate, kad Petra već nema?" — Ovako: Ima i danas Rusâ, koji kažu, da je car Petar zlo radio, što je u Rusku zvao tudjince iz Evrope, sa „Zapada". A zlo je radio zato, što je na Zapadu (u Francezkoj, Njemačkoj i t. d.) sve zlo, sve već gnjilo i trulo od zla i pokvarenosti. Toga Rusima ne treba! Rusi imadu doma sve, što im treba. A nikako ne treba Rusima njekakve slobode, njekakvoga sabora i „konstitutcije"; ne treba im kojekakve lutoranske i bezvjerske mudrosti: Rusi su zadovoljni svojim „samoderžavjem" i „pravoslavjem", t. j. njihov car neka sam vlada, neka bude „samoderžec", a sveta njihova hrišćanska pravoslavna Vjera neka se ne natrunjuje i ne kvari, kako su hrišćansku Vjeru na Zapadu natrunili i pokvarili kojekakvi krivovjerci i antihristi. Tako i samo tako, ako se ruski Slavjani ne pokvare, moći će oni obladati pokvareni Zapad, pokvarene Romane i Germane.

Tako i još mnogo više govore ruski „slavjanoljubci" ili „slavjanofili", kojima je sve ništa, a sve su samo Slavjani, i to pravoslavni Slavjani, nad kojima vlada jedan car „samoderžec". — Proti njima stoje ruski „zapadniki", koji misle i rade onako, kako je car Petar Veliki počeo: gledaju na Zapad, gledaju na druge narode, uče se od njih i kažu, da je to napredak.

Koji imadu pravo, toga vam sada ne ću razlagati već i zato, što smo se o tom već i razgovarali, a možemo i opet koju tomu priložiti, ako Bog dade zdravlja.

Mali razgovori.

Dom i rod.

Što je to kod nas Hrvata? Ova prošasta godina 1903. sve je kod nas njekako uzbunila i tako smiešala, da bi čovjek na prvi pogled rekao: Tu se ne zna, ni tko pije, ni ko plaća. Ako i nije baš tako, treba svakako gledati, da ne nastane tako. Na to treba da gleda osobito seljački narod, jer lako onima, koji piju, a težko onima, koji plaćaju! A vi znate, tko je kod plaćanja prvi. Tko drugi, nego seljak?! Pripazimo zato malo, što se to dogadja.

Da vidimo najprije, što je to u politici. Godine i godine se nješto slagalo, slagali se pravaši i obzoraši, pa sada eto, kad su se napokon složili, — sada je iz te sloge izašo onaj, koji je tu slogu najviše snovao: „zahvalio se" predsjednik hrvatske stranke prava, g. Bresztyenszky.

Da to moraju biti velike stvari, kad jedan predsjednik ostavlja svoju stranku, a zdrav je i živ, — o tom nema sumnje. Ili je pak sve to bila komedija, bilo i prisiljena komedija, — a onda je još i gore. Bi li bilo čudo, da se ljudi izvan Zagreba upitaju: A što vi to tamo radite? Jeste li vi vodje?, — kako su zbilja mnogi već i rekli i Zagrebu ledja okrenuli.

A ni druge opozicije ne vidimo. Ono, što je g. Kumičić govorio u saboru, — ono je tužno, žalostno i sramotno, a nikako ne spada u sabor. Da je on onako govorio o madžaronima, koji danas drže uzde u rukama, — to bi bilo nješto drugo.

Sve će ovo madžarone samo ojačiti, osobito ako se uzme na um, da su se njeki madžaroni počeli kajati i žaliti, ako su što skrivili. Mi smo meka srca, pa imamo smilovanja sa svakim, koji se žaluje. I tako će se mnoge dobre duše, koje su se ovoga ljeta bile okrenule od madžaronâ, opet k njima okrenuti, jer su naši ljudi ne samo dobri, nego i nemarni, „komotni": Što je lakše, to im je milije. Ako je lakše biti u opoziciji, bit ćemo u opoziciji, a ako je lakše uz vladu, pa ćemo uz vladu...

„A gdje su mladi — oni realisti, anarhisti, naprednjaci, bezbožci, mladi obzoraši i madžaroni, — gdje su oni? Kako bilo i kakvi bili, o njima se je dosta govorilo, kako se vidi i po tom, što imaju toliko imena. Gdje su? — I oni su u hrvatskoj stranci prava, koja sada nema ni predsjednika. I oni, koji su dosta tomu doprinesli, da su stare dvie stranke propale, — i oni su sada poklopljeni u tim ruševinama, — jer sami sebi ni narodu nisu ništa sagradili. Zato i ne zaslužuju drugo, nego da se u ovim starim ruševinama uguše." —

Tako svršavaju njekoji svoje jadikovanje o našoj politici.

Kažu njeki, da politika nije sve. „Do biesa i politika, — ja ću drugačije koristiti narodu."

Moguće je i to, ali ipak, štogod tko učini *narodu*, sve se to napokon pokaže u politici: sve dobro i sva snaga narodna očituje se napokon u politici. Ako u politici nema reda, ako u njoj nema jedne misli, — onda i drugdje *vuče svaki k sebi* u svakom poslu. A tako vam je danas kod nas. Da vam je samo znati za sramotu medju našim piscima i književnicima! Da vam je znati, kako drugi opet bez obzira na narodne potrebe i nevolju narodnu, nego misleći samo na sebe snuju novu stranku! Jednom riečju: Svatko k sebi!

No pitat ćete me možda, što ja na to, i što vas svjetujem, vas, seljački narod.

Ja mislim, da je u ovakvo mutno vrieme najbolje, da narod gleda, sluša, čita, pazi i sudi, a prijatelji, koji jedan drugomu vjeruju, neka se sastanu i porazgovore. Dobro je svašta čuti i posluhnuti, ali „živio!" ovaj ili onaj, — to baš ne treba vikati. Toga je bilo dosta. Treba čekati, što tko *učini*, a pripaziti

samo, što govori. Bude li narod tako radio, bit će sve manje ljudi, koji sami nisu ništa, nego su nješto postali samo po tom, što je narod neuk i što svakomu vjeruje, tko liepo govori. Bude li se narod držao podalje i mirnije, otriezniit će se i naši političari.

Uz ovo je potrebno, da narod čita, osobito novine, a glavno, da misli *na svoje obće potrebe i neprilike*, da se o tim potrebama razgovara i dogovara i da im *složno* traži lieka: kod oblasti, kod zastupnikâ i kod novina. Bude li se tako radilo, ne bojte se, doći će već vrieme i za „veliku politiku", koje danas kod nas nema, osim što koji sljepar njom zavarava narod.

Hrvatski „preporod" u Americi. Ovih dana napisao je g. I. F. Lupis iz Korčule (u Dalm.) u velikih zagr. novinah tako liepo iz srca i iz duše, kako su Hrvati živjeli u Americi, da je to vriedno barem u kratko i u „Domu" spomenuti, jer koliko i ne će dovesti k pameti njeke naše gospode, toliko će više utješiti narod naš. Doista je za svakoga Hrvata velika utjeha, kad vidi, što su mogli naši „prostaci", radnici i težaci u dalekom tudjem svietu. Neka se zato naši ljudi ne boje ni ovdje, jer i američki Hrvati dokazuju, da je hrvatska duša živa i misao hrvatska snažna. — Evo u kratko, što piše g. Lupis:

Do god. 1890. bilo se u Ameriku doselilo do sto tisuća (100.000) Hrvata, — ali domovina, gospoda u domovini nisu za ove naše bjegunce ni najmanje marili, niti se je za njih itko starao. Nije zato ni čudo, što naši u Americi nisu ni spominjali pred svietom domovine svoje Hrvatske, nego su govorili, da su „Austrijaci". I prve hrvatske novine (poslie lista „Balkana", koji je brzo prestao izlaziti) — i prve novine hrvatske u New-Yorku „Napredak", koji još danas izlazi (u Allegheny), hvala Bogu, — ni one nisu htjele da znadu za „Hrvate", nego mi smo svi „Slovinci", kako je ono i Kačić pjevao. A druge hrvatske novine, „Chicago", što ih je u Čikagu izdavao Nikola Polić, te su novine bile pisane u američkom duhu i svjetovale narod, da se što prije poamerikani, da primi američko gradjanstvo.

U isto vrieme njekako osvanu i **opet novine, — ali sada pravaške**, i to „Hrvatska Zora" u Čikagu, u koju su pisali mnogi mladići kojekako, ali uviek za hrvatstvo. „Hrv. Zora" prestane izlaziti za njekoliko mjeseci, ali zato „Chicago" i „Napredak" pišu od sada više o hrvatskim stvarima. Bilo je i više drugih novina, kao „Slavjanska Zora", kasnije „Hrv. Zora" (u San-Francisku), ali su bile kratka vieka.

Najteže je bilo mladim ljudima, kad su htjeli da osnuju kakvo *hrvatsko* družtvo, nad kojim bi se vijala hrvatska trobojnica. O tom nisu stariji naši ljudi htjeli ni čuti, — nego kao pravi „Austrijaci" — daj ti ovamo carsku crno-žutu zastavu! Koliko se je proti tomu pisalo, govorilo i razpravljalo i — psovalo na bezbrojnim sastancima, — ali se ipak za deset godina došlo do takvoga uspjeha, da je sada posve drugačije: Naš čovjek, kada dodje u Ameriku, dodje medju Hrvate! A sve su to učinili „prostaci", bez ijednoga doktora i učena čovjeka. Doktori i učenjaci došli su u najnovije vrieme, došli na gotovo — i narod zavadili. „Ali teško ti je svakomu, komu narod uzmogne jednom suditi!" — „„„Možeš varati jedan dio naroda za sva doba, možeš varati cio narod za njeko doba, — ali ne možeš varati cieloga naroda za sva doba!""" — rekao je glasoviti jedan Amerićanin".

Ovim bismo mogli i svršiti, da ne treba spomenuti barem njekih ljudi, koji su se u narodnom poslu mučili. Ali tko bi sve nabrojio! Zdravko Mužina počeo je prvi pisati, da se osnuje „Nar. Hrv. Zajednica", koja danas svaki m j e s e c izplaćuje obiteljima

pokojnih svojih članova do 75.000 K! A. Skrivanić izdaje „Napredak". A Petar Pavlinac, Jos. Marohnić, A. Janković, J. Mamek, St. Skendrović — poznatiji su medju poznatijima.

„Dom" nema svemu tomu ništa dodati osim to: Neka se naši ljudi danas, kad sve govori o Americi, udruže, pa neka zajedno naruče koje hrvatske američke novine, da se barem ponješto upute i da ne podju, ako već podju, sliepi u sviet. Tko želi „Hrvatsku" (izlazi svaki dan) ili „Napredak", neka piše na: *G. A. Skrivanić, Allegheny, Pa (N. America).*

Zdravstvo.

Bolesti i liekovi.

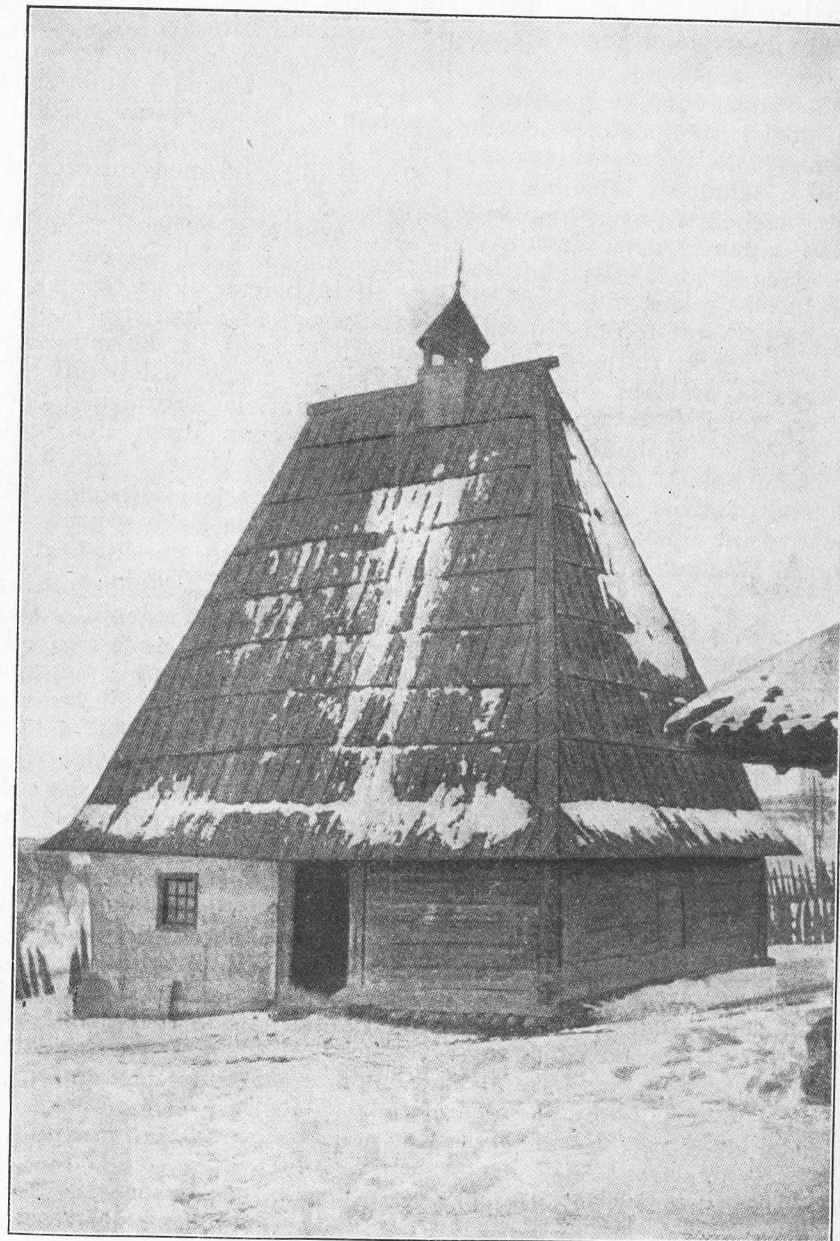
Čvorovi i rak u želudcu. To su već pogibeljnije bolesti. Stvaraju se u želudcu, i u crievima i to obično kod mladjih ljudi čvorovi, kod starijih rak. U početku se osjeća tek neka nejasna bol u želudcu. K tomu se pridružuje često bljuvanje, a u toj bljuvotini ima krvi, koja je, jer je već u želudcu probavljena, smedje (rdjaste) boje. I pod čovjeka često ide krv. Svakako je dobro dati se od liečnika pretražiti, no u svakom će slučaju vrlo dobro činiti *Želudčani prašak dra. Fona* (ciena 1 K 50).

Grčevi u želudcu, zavijanje, bol u crievima, maternici i madrunu nastaju s raznih uzroka: kod prehlade, slaba pokvarena želudca, od zla jela, od groznice, od slabokrvnih, od živčanih i raznih ženskih bolesti. Ako bolestnik ne može napolje, neka se sa Purgacijom (ciena 90 fil.) dobro očisti. U obće treba nastojati riešiti se onih bolesti, koje te grčeve prouzročuju, neka imadu uviek u kući bočicu *Kapi za grčeve, maternicu i madrun* (ciena s nap. 1 K), od kojih će i najjače boli smjesta popustiti.

Kad čovjek ne može napolje („zarad sebe"), jer mu je pokvaren želudac, neka uzme bočicu *Purgacije*, dobro se očisti, i sve će biti u redu. Drugačije je kod ljudi, koji su inače zdravi, pa se teško (tvrdo zapečeno) izpražnjuju. Zdrav čovjek ide 24 sata jedanput napolje; ako ide redje, osobito, ako je to tvrdo, i zapečeno, ili tvrdo pomiešano s riedkim, onda treba nastojati, da se to uredi, jer mnoge i mnoge bolesti (zlatna žila) nastaju samo od toga. Ponajčešće trpe od toga ljudi, koji mnogo sjede i malo rade. Najbolje je gledati to naravnim načinom urediti: Pij na tašte čašicu mrzle vode, jedi čim više voća, suhe šljive, pečene jabuke, kiselo mlieko, med, pa varivo. Uz to treba čim više šetati i hodati. Ako to još ne koristi, dobro je u jutro u vodu metnuti žlicu dvie *Švedske životne esencije* (ciena 1 K). Ako uza sve to ne bi bilo od koristi, treba se liečiti *želudčanim praškom dra. Fona,* koji će navrnuti narav u pravu kolotečinu. (Ciena sa naputkom 1 K 50).

Lijavica (laksir, proljev) to je posjedica pokvarena želudca ili obično prehlade (katara) crievâ. Uz groznicu i vrućicu znade to biti pogibeljna bolest (tifus). Obično dolazi od prehlade, hladnoga pića, te se lako izlieči. Treba samo trbuh toplo držati, čim manje jesti, sluzavu (od kaše) ili prežganu juhu (čorbu) piti. I crno vino skuhano s malo cimetove kore dobro čini. Ako imademo pri ruci *Kapi za grčeve, maternicu i madrun* (ciena 1 K) i uzmemo tri puta na dan po dvadeset kapi, obično će pomoći. Ali ako lijavica uza sve to ne bi prestala, treba uzeti *praške proti lijavici* (ciena s nap. 1 K 20) i liečiti uzrok bolesti.

Lijavica kod djece. Malena djeca jako stradaju od proljeva osobito ona, koja ne sišu materinje mlieko, već se hrane flašicom. Lijavica nastaje i od prehlade, kada djeca leže u mokrim povojima. I kad zubiće dobivaju, često trpe djeca od lijavice. Djecu treba kod proljeva uviek držati čisto i toplo, a mjesto mlieka dajmo im piti *Čaj od kamilica,* a

Šumadinska kuća.

još bolje *Salep* (s točnim naputkom stoji 50 fil.). Većoj djeci možemo dati po koju kap. *Kapi za grčeve* maternicu i madrun. Ali ako lijavica ne bi doskora prestala, treba pitati liečnika.

Gliste putuju čovjeku po utrobi, pa znadu doći i u želudac, a odavde kroz grkljan u usta. Prouzročuju razne manje boli u želudcu i crievima, nadut trbuh, svrbež u nosu, bljuvanje i neugodan zadah iz usta. Imadu ih najčešće djeca, a lieče se lako dobrimi *Kolačići* (ciena 50 fil.), ili *Praškom za gljiste* (ciena 20 fil). Odrasli ljudi imadu redje gliste, za njih su kolačići preslabi, nego neka uzmu tri do četiri *Praška za gljiste,* pa će ih se stalno osloboditi. Naš narod za većinu bolesti drži, da su im uzrok gljiste, pa troši neprestano na razne liekove od gljista. Medjutim je to pokvaren želudac, prsobolja, prehlada i t. d.

Velika gljista ili trakavica. U suhom mesu ponajviše svinjskom (slaninom) ima često jajašca od trakavice. S takvim mesom, ako se jede priesno (sirovo), dodju jajašca u čovječje tielo i tamo se izleže ta gljista. Ona znade narasti nekoliko metara duga, pa se stražnji dielovi, kad dozriju, od nje trgaju i izlaze pod čovjeka napolje, kao pljosnati bieli komadići. Mnogomu ne zadaje nikakvih boli, a drugoga manje više muči, trbuh ga boli, osobito kad jede, dolazi mu slina na usta, bljuje, a mnogi dobiva lijavicu i jako omršavi. Nekada se to vrlo teško liečilo, no danas su *Bobe za trakavicu* sasma siguran liek. (Stoji s naputkom 5 K 20). Ne treba ga prije nabavljati, dok se čovjek ne osvjedoči, da ima trakavicu.

Groznica ili zimica (vrućica) dolazi obično uz druge ponajviše pogibeljne bolesti. Ali groznica dolazi i sama za se, i to osobito često u močvarnim krajevima, gdje nema zdrave vode i gdje se isparuju bare (močvare). Obično čovjeka čvrsto zdrma, a poslie traje neko vrieme vrućica. Ponajviše dolazi redovito, bilo svaki, svaki drugi, ili svaki treći dan, no kadkada i sasma neuredno. Dok opet ne dodje dan za groznicu, čovjek se većinom ćuti zdravim. Groznica znade biti i neznatna, potajna, pa ju samo osjećamo u žilama, zglobovima, a osobito u glavi. Siguran i jedini liek je za nju *Kinin* (prašak s nap. za 20 i 40 fil.) i od njega priredjeni liekovi. Za to, ako bi prašak bio preslab, naručite si bočicu dr. *Vartburga* (ciena s nap. 2 K), pa ćete se brzo riešiti tê bolesti, koja čovjeka jako slabi. No kad i kad traje groznica dugo (i godinu), a bolestnik se je nikako ne može osloboditi. To je onda zastarjela groznica, i onda je često potreban drugi liek, a to su *Stalove pilule* (ciena s nap. 3 K 60). Ovakva zastarjela groznica obično prodje, ako na neko vrieme odemo u drugi, osobito gorski kraj i tako promienimo zrak i vodu.

Reumatizam, trganje, kalanje i kostobolja dolazi ponajviše od prehlade, a i od hrane i od zločeste krvi. Pojavljuje se u žilama, u zglobovima, u glavi, križima, u kostima, a i svagdje po tielu. Zglobovi često nateku, neizrecivo bole, a znade se uz to i groznica pojaviti. Od liekova je najvažniji i prokušan *Reumazilo* (ciena 1 K 20), kojim treba dva puta na dan oboljele dielove živo natrti i tada kudeljom ili čim toplim omotati. Ponajviše će trganje brzo proći. Uz Reumazilo dobro je uzeti tri puta na dan s malo vode prašak Reumina (ciena 1 K 20). Kod zastarjelih bolesti i kod otečenih zglobova, te velikih boli najviše se preporučuje, da očistimo krv *Sarsaparilijanom* (s nap. 2 K 40). Taj je već kod mnogih zastarjelih bolesti koristio.

Bljedobolja, slabokrvnost je ponajviše kod ženâ i djevojaka jako razširena bolest. Obično se na to premalo pazi, pa zato i ima mnogo bolesti, za koje se drži, da nastaju od bljedobolje (bieli cviet). Ponajviše dolazi kod mladih djevojaka u vrieme

razvitka. Djevojke se osjećaju slabo, nemaju volje za jelo, ništa ih ne veseli, brzo se umore, kao slomljene su, srce im češće jače tuče, bliede su, osobito ustne i meso oko zubî, a i „vrieme“ im je neuredno, često s mučninom i s bolima spojeno, a znade i sasma izostati. Sve to dolazi od slabe vodene krvi, a jedini je liek proti tome *željezo*. Željezo (gvoždje) se ne da jesti, ali ima tako priredjenih kapi: *Željezne kapi* (1 K), koje želudac može probavljati. Bez dvojbe su najbolje *Pilule dr. Müllera* (s nap. 3 K), koje jače želudac, ne škode zubima, a kod svih bolesti slabokrvnosti od neprocjenive su vriednosti. Slabokrvni bolestnici treba da su čim više na čistom zraku i da jedu zdravu, kriepku hranu (pečeno meso). I čaša crnoga vina, osobito *Kina željezovito vino* (2 K 20) dobro će činiti (osobito kod djece).

Krvotok, bacanje krvi. Kod mnogih žena odilazi odviše krvi, „vrieme“ im jako dugo traje, neredovito je. Ovima će dobro činiti koja bočica *Pilula dr. Müllera.* Krv se dade sigurno ustaviti *Sekaleovim zrncima* (s nap. 1 K 50). I u svim drugim slučajevima gdje krvi odviše odilazi, ili kad se krv baca i bljuje, ta će zrnca krv ustaviti.

Škrofuloza je bolest, od koje ponajviše djeca stradaju. Ili su se već tako rodila, ili su to zadobila u vlažnom stanu, ili od nezdrave i slabe hrane i nečistoće. Osobito ono diete, kojega nije mati dojila, nego je odhranjeno bočicom (flašicom), znade biti škrofulozno: slabo je, kržljavo, mišice i meso mu je mekano, žliezde su, osobito na vratu, često otečene i onda im svaki čas nešto fali. To je nuždno liečiti, jer drugačije iz njih nikada ljudi. Treba da su čim više na čistom zraku, da se hrane zdravom, kriepkom hranom, pa često kupaju i peru. Piti im treba dati dulje vremena *Jodno željezovito riblje ulje* (s nap. 2 K 40), a ako im se to zgadi, *Dra Kolia sirup* (3 K 20 f).

Svrab ili šuga prenaša se od jednoga čovjeka na drugoga. Nastaje iz sasma maloga kukčića, koji se u kožu uvuče, tamo ruje i jaja nese. Pokazuje se kano maleni prištići, osobito na mjestima, gdje se jače stežemo (oko pasa), i širi se polagano po čitavom tielu. Takova je srbečica osobito neugodna, kad u večer legnemo u topli krevet. Onda više puta svrbi po čitavom tielu, da čovjek jedva izdrži. Najbrže ćemo se izliečiti *Lazarovom mašću* (ciena s nap. 1 K). Tko ima po čitavom tielu, treba dva lončića, a može se dobiti i za manje (10, 20 fil.).

Lišaj i vrbanac i razne druge kožne bolesti lieče se vrlo dobrim uspjehom *Pomadom dr. Une* (s nap. 1 K). Kod toga treba nastojati, da se u redu ispražnjujemo, a vrlo će dobro činiti, ako i sa *Sarsaparilijanom* (s nap. 2 K 40) očistimo krv.

Kad se tko ofuri, ili opeče, ili je samo koža ofurena, pa su se podignuli mjehurići, ili su rane dublje i izgorjele, traje to više puta dosta dugo i težko se lieči. Svagda je najbolje krpu namazati *Mašću dr. Hebre* (1 K 60 f), svaki dan ranu najprije pamukom ili čistom krpom obrisati i tu namazanu krpu na ranu položiti. Ta mast dobra je i za sve ostale rane. — Ali ako je polovica čitavoga tijela ofurena ili izgorjela, onda nesretniku nema pomoći, otrovat će se.

Rane i ozljede. Kod obične rane, kad se posječemo, ili porežemo, najbolje je pustiti, da izcuri nešto krvi; time će se rana očistiti. Ali onda treba odmah s malo pamuka ili čistom krpom omotati i zavezati. Kod velikih rana, ili ako je prorezana koja žila kucavica, te bi krv velikom silom štrcala, treba pred ranom stisnuti, ili ručnikom svezati. Ako svejedno ne bi krv prestala, mora se dozvati liečnik. Kod svih ovakovih ozljeda i rana, osobito ako se gnoje, vrlo je dobro, ako imamo pri ruci Karbola ili još bolje *(Lisola)* (stoji s p. nap. 70 fil.), pa od istoga dodamo dva do tri po sto čistoj vodi

i onda rane ispiremo. A i *dr. Hebre mast* je za sve rane vrlo dobra, jer od nje znatno brže zarašćuju. Kod jako starih, te raznih čirova (mozala), kukca, crvîf itd. najbolji je *Kućni melem* (60 fil.) na to metati. No ako smo se pobili, potukli, izčašili ili čak slomili ruku ili nogu, pa je jako oteklo, onda pomiešajmo žlicu *Olovnoga octa* (bočica s p. nap. 1 K) s čistom i mrzlom vodom, u to umačemo krpu i pravimo obloge, dok kod većih ozljeda ne dodje liečnik, koji će opet kosti složiti.

*

Razumije se, da ovdje nisu opisane sve bolesti, jer ih na žalost ima mnogo; zato nisu ovdje spomenuti ni svi liekovi. Kako smo na početku rekli, i to opet velimo, da bi najbolje bilo, kad bi čovjek mogao u svakoj bolesti upitati liečnika, jer je glavno, kako smo u početku rekli, je li čovjek bolest razpoznao. Što ti hasni liek, ako je to liek za drugu bolest, a tebe opet muči i napastuje druga bolest! No za bolesti, koje se lako prepoznaju i za koje ima gotovih liekova, možete svagda popitati sami ili pismom ljekarnika, koji će već znati, može li vam liek dati, ili ne može.

Bilježke.

Hrvatska stranka prava — nema više predsjednika! Tako mlada, ni godinu dana još ne stoji, pa već udovica, — rekao bi koji šaljivdžija. — Ali nama nije do šale, nego se ozbiljno pitamo: Zašto je g. dr. Šandor Bresztyensky ostavio stranku, za koju su mnogi govorili, da ju je on slagao, složio i stvorio? Zašto se je zahvalio? Zašto? Zato, kaže, što odbor hrvatske stranke prava nije ono pred koji mjesec dana primio u slogu i „čistih" pravaša; i onda zato, što vidi, da mu odbornici ne vjeruju. — Mnogi se čude svemu tomu. Ako je g. Bresztyenskomu krivo, što odbor pred koji mjesec nije u slogu primio „čistih", zašto se nije zahvalio već pred mjesec dana? Zašto je dolazio u sjednice u taj odbor? Pa zar je istom sada opazio, da mu ne vjeruju? — Jest, g. Bresztyensky kaže, da u tom vidi neko nepovjerenje, što nikoga od hrvatske stranke prava nije bilo u saboru, kad je on govorio i predlagao, neka vlada pošalje kralju molbu, da pomiluje one, koji su osudjeni radi nemira. Na to je u novinah odgovoreno, da su tri zastupnika izključena iz sabora (Tuškan, Vinković i Harambašić), trojica su bolestna, jedan ima posla kao načelnik (Banjavčić), a jedan je bio u saboru, svih pak skupa i nema nego osam u hrv. stranci prava.

Nije to dakle razlog, što se je g. Breszt. zahvalio, nego to, kažu, što je novi zastupnik od „čiste" stranke prava, g. Kumičić, strašno u saboru navalio na obzoraše i na cielu hrvatsku stranku prava, i to onda, kad od te stranke nije bilo u saboru nikoga osim g. Bresztyenskoga. Gosp. je Kumičić medju ostalim rekao i to, da su obzoraši za mastne službe prodali Hrvatsku, i još mnogo toga. Obzoraši su sada u hrvatskoj stranci prava, pa bi bila dužnost predsjedniku te stranke, da barem u kratko odgovori g. Kumičiću. A mjesto toga vidimo, kako g. Kumičić zove g. Bresztyenskoga za svjedoka, da je istina, što govori! — Tu je jasno svakomu, da se g. Breszt. poslie toga nije više mogao vratiti medju svoje drugove u hrvatsku stranku prava, — morao se je zahvaliti. Samo je trebalo još i to, da kaže pravi razlog, zašto se zahvaljuje, ili da ne kaže ništa (sviet bi već bio znao), a ne da traži razloge, za koje je odavna već znao, pa mu nisu smetali, ili takve, za koje se može reći, da su samo za silu razlozi.

Ima ih opet, koji kažu, da g. Breszt. pravo kaže, kad kaže, da mu drugovi u hrvatskoj stranci prava ne vjeruju. To se je vidjelo, kažu, odmah poslie govora gosp. Bresztyenskoga u saboru, kad je odgovarao novomu Banu, — jer se mnogima taj govor nije dopao. Već je početak toga govora bio sasvim nepotreban. Gosp. je Breszt. naime kazao, da se veseli i da mu je drago, što je Ban ozdravio. Pa dobro, kao ljudi i kršćani treba da se veselimo svačijemu zdravlju, ali to ne spada u politiku, osim ako su političari osobiti prijatelji, koji jedan drugomu čestitaju i t. d. No za to kako tako, kad i sav ostali govor ne bi bio onako njekako čudan — poslie svega onoga, što smo ovo ljeto prepatili. Ako ništa drugo, svatko je morao reći: Ne, to ne govori predsjednik hrvatske stranke prava; to nije glas one stranke, pod čijom su se zastavom ove godine sakupljale tolike tisuće hrvatskoga naroda na tolikim skupštinama.

Htio kupiti pravaše! Možda ste još sjećate, kako su ono pravaši bili dokončali, da će se list „Hrvatska" i „Obzor" sjediniti, tako da će „hrv. stranka prava" imati i jedan list, da se ljudi ne bune, gdje je prava zastava i prava trublja. Ali to njekako nije išlo, jer je trebalo poplatiti njeke dugove, što je „Hrvatska" bila dužna, a toga „Obzorovi" gospodari nisu htjeli. No našao se njetko, tko je to htio. O tom je zastupnik Kumičić, „predsjednik hrvatske stranke prava stračevićanske", rekao dne 22. prosinca o. g. u saboru ovo:

„Mi smo kupili dnevnik „Hrvatsku", platili smo tiskaru, i urednika i suradnike, ali pod uvjetom, da će predplatnici dnevnika „Hrvatske" biti naši..." Inače mi ne bi bili preuzeli „Hrvatsku"... A što vidimo sada? „Obzor" — čujte, ljudi! — nazvao se glavnim, čujte, glavnim organom hrvatske stranke prava! Tako se nazvao onaj „Obzor", koji je desteke godina klevetao pravaštvo, a tako se nazvao, da može loviti naše predplatnike! — Je li to pošteno? To je prevara!"

Još je kazao g. Kumičić: „To nam kažu oni" (t. j. to, da ne će sloge s „čistima"), koji su za časti i mastne službe izdali naš narod Madžaru i Niemcu i učinili ga robom, mučenikom".

I još je više kazao g. Kumičić, ali svakako se vidi, da se jako ljuti, što s papirnom „Hrvatskom" nisu kupljeni i pravaši. I žalostno bi bilo, kad bi tako bilo.

Čini se ipak, da njekojim pravašima nije drago, što je sada „Obzor" njihov kao „službeni" list. To se lako razumije. Ali glavno je, kako će se u listu pisati, — pa pišite, ljudi, ili prigovarajte, što nije dobro pisano. A na ime će se sviet već priučiti, kako su se i madžaroni priučili na „Narodne Novine", koje je Gaj osnovao, a oni su bili proti njemu! Tako se to sve u svietu mienja!

A što će „Dionička tiskara" brati predplatu i metati u list sve, što bude htjela osim čisto političkih stvari, — to nije drugačije. Pravaši su se njegda dosta iztrošili na svoje listove, i previše! A što se tiče onoga drugoga, — to je još teža stvar, jer je to u današnje vrieme mnogo, kada tko ima u šakama ovakvu trublju, kakva su dnevne novine, osobito ako znade vješto trubiti...

Komu nije očito, što su „čisti", neka prosudi ovo: U banskoj Hrvatskoj bilo je do sada do 80 narodnih skupština, i o nijednoj toj skupštini nije bilo nikakve viesti u njemačko-madžarsko-židovskih novinah („Noe fraje Presse" i „Pester Lloyd"), — a bilo je o skupštini kutinskoj, gdje je govorio g. Jos. Frank, i o skupštini samoborskoj, gdje je govorio jedan čisti pop. — Da se stvar bolje razumije, treba dodati, da u te novine šalje viesti brat g. Jos. Franka, Jakob Frank, inače zvan „Kobi".

Naše slike.

Krštenje Isusovo. Ovako je taj sveti dogadjaj naslikan u glasovitoj crkvi u Djakovu, štono ju je gradio

još glasovitiji, slavni i veliki biskup Štrosmajer.

Kuća u Šumadiji. Vi se mnogi za stalno čudite: kakova je to kuća s tako visokim i strmim krovom. Ali takve su vam kuće svuda po Bosni i prieko u Šumadiji (u Srbiji). Zašto ih tako grade, ja pravo ne znam, ali mislim, da je to za to, da vjetar tako lako ne nadiže dasaka; a još više zato, da kiša i snieg lakše i brže sleti s krova, pa da daske tako brzo ne trunu u mokrini. A ako vas koji znade bolje, zašto je tako, neka napiše i pouči i nas druge. — A inače pogledajte kuću, da vidite, u kakvoj kući kubure braća naša u Šumadiji. Zacielo ima i pod tim visokim i strmim krovom biede i nevolje, a i nemira i nesloge, — oda šta nas dragi Bog i dobra pamet oslobodila!

»Domovim« prijateljima i protivnicima.

Svršavajući s božjom pomoću i sa čvrstom vjerom, da radim za dobru stvar, četvrtu godinu, ne mogu a da prijateljima svojim ne kažem njekoliko rieči.

Ja sam ovaj posao počeo sa strahom i nadom. I imao sam pravo: naužio sam se i straha, i nade su mi se izpunjavale, — dakako, toliko, koliko nada nije svagda veća i od najmanjega uspjeha. Nade su se moje izpunile toliko, da sam „u strahu" ostao živ, te da ovoga posla nisam pustio.

Ne znam, ima li itko od „Domovih" čitalaca, koji bi do ovoga posla toliko držao i toliko mu se veselio, koliko držim ja, i koliko mu se veselim ja. Možda i nema nikoga, ali svejedno. No bit će valjda koja stotina ljudi, koji su čvrsto uvjereni, da je ovo posao pošten i za narod dobar. Na ove se sad obraćam, te ih ne molim, nego samo spominjem, da za stvar, koju drže poštenom i dobrom, učine *sve, što mogu,* — *sve,* velim, što mogu.

A protivnike doista molim, neka promisle, što rade kudeći ovaj moj posao i proganjajući i navlačeći po novinama i druguda mene već blizu godinu dana. Ako ništa, moja im šutnja dokazuje, da meni nije do boja, kojega se bojimo svi mi, koji smo ikoliko jedne misli, što se tiče dobroga čovječjega života i sreće hrvatskoga naroda. Ja ni poslie svega, što mi učiniše, nemam za njih druge rieči, nego: Bog im, a duša im!

⥱ NOVINE ⥲

Narodne i političke viesti.

Po hrvatskom narodu.

Hrvatski sabor odgodjen je dne 22. pros., pa će se opet sastati dne 11. sieč. 1904. Radostnoga u njem nije ništa bilo. Od opozicije je govorio Bresztyensky i Rubetić: prvi je odgovarao nješto novomu Banu (medju ostalim je rekao i to, da će podupirati novoga Bana u svem, što bude za dobro naroda), a drugi je predložio saboru, da pusti u sabor tri ona izkljućena zastupnika, ali uzalud.

Govorio je još i zastupnik Frank, da se opet uvede porota, i zast. Kumičić. Ono, što je Kumičić govorio proti obzorašima, ne spada nikako u sabor; više ne ćemo da kažemo o toj sramoti našoj za koju su mu madžaroni vikali: Živio! Ali ja mislim,

da se je to zgadilo i gdjekojemu madžaronu.

G. dr. Š. pl. Bresztyensky nije više predsjednik hrv. stranke prava, zahvalio se sam. Ima ih koji misle, da je to imao već davno učiniti, a dogadjaji će pokazati, imadu li pravo. Drugi dodaju, da bi g. B. bio zgodan predsjednik novoj „klerikalnoj" (popovskoj) stranci, za koju se kaže, da se snuje.

„Preokret!" Madžaronske „Nar. Novine" pišu: „... mora biti svakomu jasno, da se je dogodio golem *preokret* u opravdanom našem interesu, te da možemo ići s najboljim nadama u susret konačnoj obnovi financijalne nagodbe" (s Ugarskom).

To „Nar. Nov." sude po tom, što je ugarski financijalni odbor pristao na to, da hrvatska vlada stavi u proračun ona tri milijuna i toliko K, o kojima je dalje govora.

Da su se Madžari „preokrenuli", o tom je u saboru govorio i zastupnik Pliverić (madžaron, dakako), pa to upisuje u zaslugu svojoj stranci (madžaronima).

U taj se „preokret" ne može vjerovati, jer svatko vidi, da nikakvoga preokreta nema; to mi svi vidimo. A ako ima štogod, što se komu čini kao preokret, nije to zasluga madžaronâ, nego je to krv braće naše, — kako je pravo doviknuo Pliveriću jedan zastupnik. I ako se Madžari ikada preokrenu, preokrenut će se onda, kad se — preokrenemo mi Hrvati. Samo ne dao dragi Bog, da bismo se ikad još onako preokretali, kako je to ljetos bilo, u vlastitoj krvi!... Ima i još načina, da se narod preokrene.

Tri milijuna i osam tisuća Kruna trebalo je još hrvatskoj vladi za trošak u god. 1904., — a nije tih milijuna bilo. U kratko vam je to ovako: Od porezâ i daćâ, što se u banskoj Hrvatskoj pobiru, daju se hrvatskoj vladi 44 K od svake stotine. Ali kad se je po dosadašnjim dohodcima za posljednje tri godine sračunalo, koliko će to iznieti, i koliko će za trošak trebati, vidjelo se, da treba još tri milijuna i toliko, — a toga nema. Što sada? Saboru treba skoro predložiti proračun za god. 1904., ali treba kazati i to: od kuda će se to uzeti. One 44 K od svake stotine — to nije dosta, a drugih dohodaka nema! Od kuda? Od kuda? Od kuda? — To je mučilo madžarone. Lako bi bilo, da Ugarska dade više od stotine, — ali po dosadašnjoj nagodbi ne dade više od 44. Dakle još jednom: Od kuda?

Dugo se je valjda o tom viećalo, — ali od viećanja nema novaca. Otišli ljudi napokon u Peštu i kazali, koji su im jadi. I ugarska vlada i sabor privoljeli, da se doznače ta tri milijuna. „Da se doznače!" Što je to: „Da se doznače?" Je li to dar? Je li podpora? Je li zajam? Je li predujam? — Izvjestitelj u hrv. saboru Egersdorfer reče, da nije ni dar, ni podpora, ni zajam, ni predujam. — A što je onda? — Novci su, — i to je glavno, — misle njeki.

Eto, tako je, dok je ovakva naša financijalna uprava s Ugarskom! Je li onda čudo, što se po skupštinama govori, da nam treba dati naše novce u naše ruke?! Pa i još ima Hrvatâ, koji su proti tomu!

Komadić domovine naše, njekih 25 jutara (rali), i to uz grad Rieku na moru, upisala ugarska vlada pogrješno u gruntovnicu grada Rieke. Zastupnik Barčić podnio je o tom saboru prešni predlog i rekao malo oštrije, da je to otimačina, pa neka vlada učini sve, i to što brže može, da nam se od domovine ne odkida, jer kad se počne, onda to ide. Vlada je odgovorila, da to nije otimačina, nego samo pogrješka, ali ako sabor zaključi, da se o tom poradi, ima nade, kaže, da će se to dobro za nas riešiti. Sabor je prihvatio Barčićev priedlog.

Razne viesti.

Biskupu Strosmajeru bilo je nedavno malo pozlilo, tako da je pao na lice. Kako je biskup starac u 85-godini, nije čudo, da se je sve uplašilo, — kao što bi se sve na daleko potreslo, da se je stari ovaj, ali ponosni naš jablan za uviek svalio, — čega ne dopusti još, dragi Bože! Malo je „Dom" spominjao ovoga starca, a nikad ga osobito hvalio; no kad pomislimo, kako je sve u nas jadno, biedno, slabo, maleno, kukavno, nesložno i zagriženo u sebične sitnice, onda zbilja osim ovoga čovjeka ostaje još malo što, na čem bi se duša sa zadovoljstvom mogla smiriti. A na njem se, na Strosmajeru — može. To je jedini čovjek, za kojega cieli sviet, ali i Hrvat može s ponosom kazati i kaže: On je naš.

Nj. Veličanstvo cesar i kralj zapeo njekako ostrugom (mamuzom) o prostirač u sobi, te pao i prenategnuo žile u ledjima, no ništa više, tako da ni liečnika nije trebalo. Ipak nije izlazio iz kuće.

Ruski car poći će u Rim u posjete kralju talijanskomu valjda u ožujku ili travnju.

Nadvojvoda Ferdinand, budući bečki cesar, doći će u 8. siečnja 1904. u Bukurešt u posjete rumunjskomu kralju.

Žensko pjevanje u crkvi ponovno je zabranio novi papa Pijo X., kao što je to odavna zabranjeno, ali se ne drži. Gdje treba tanji glas, uzimaju se dječaci.

Njemački princ, sin kajzerov, upoznao se, kažu, s njekakvom američkom igračicom (glumicom), pa da će se odreći svih svojih prava i uzeti ju. Ni sve novine u to ne vjeruju.

Plaće su povećane zajedničkim činovnicima u Ugarskoj i Hrvatskoj. („Zajednički" su činovnici oni kod financije, carinare i t. d.)

Naši vinogradari i ribari (u Primorju i Dalm.) skoro će čuti vesele ili crne glase: t. j. hoće li i u buduće smjeti k nama talijansko vino i na naše more talijanski ribari. Sad se naime o tom pogadja bečka i talijanska vlada.

Rezervisti, i to njih 40.000, pozvani su na vojničku službu, pa će i ostati u službi, doklegod ugarski sabor ne dopusti, da se provede novačenje (asentacija). A kad će to biti, Bog zna!

Rata će biti, i to medju Ruskom i Japanom. Japan je posve spreman. Jedne bečke novine upravo draže Japance na rat proti Rusu, a iz Rima javljaju, da bi se stvar mogla svršiti i bez rata.

Za novi red u Macedoniji trebat će šest regimenta oružnikâ, koje će „abrihtati" austrijski i ruski častnici. Za glavnoga komandanta htjeli bi Englezi postaviti svoga čovjeka, a proti tomu žestoko pišu ruske novine. — U Macedoniji, dakako, još nema mira, nego ustaše spremaju za proljeće pače novi boj.

U Perziji se bune Turkmeni, a vojska im šahova ne može ništa.

U južnoj Africi vlada suša i tako strašan glad, da ljudi umiru kao muhe, a nigdje posla ni zaslužbe. — Tako pišu iz Londona, ali valjda zato, da zastraše svijet, neka ne ide tamo. A i onako nikoga tudjega tamo ne puštaju.

☞ **„Domove" prijatelje** molim, da priložene dopisnice po mogućnosti *što prije* izpune i dadu na poštu. Marka je dosta za 2 filira (u Dalm. i Istri za 3 fil.). Uvjeren sam, da pravi „Domovi" prijatelji ne će žaliti truda i toga novčića, te napisati takve ljude, za koje ima prilično nade, da im se list ne će uzalud slati.

Tiskara Mile Maravića u Zagrebu.